

BOSZNIA TÖRTÉNETE

A LEGRÉGIBB KORTÓL
A KIRÁLYSÁG BUKÁSÁIG

HORVÁT NYELVEN IRTA
KLAJČ VJEKOSLAV
TANÁR

Dr. BOJNICIĆ IVÁN

NÉMET ÁTDOLGOZÁSA UTÁN

FORDITOTTA

SZAMOTA ISTVÁN

NAGY-BECSKEREKEN
PLEITZ FER. PÁL KÖNYVNYOMDÁJA
1890

TÖRTÉNETI- NÉP- ÉS FÖLDRAJZI KÖNYVTÁR

KIADJA

SZABÓ FERENCZ

N.-ELEMÉRI PLÉBÁNOS

XXII. KÖTET

NAGY-BECSKEREKEN
PLEITZ FER. PÁL KÖNYVNYOMDÁJA

1899

BOSZNIA TÖRTÉNETE

~~~~~  
Jogosított magyar kiadás.  
~~~~~

Előszó a német kiadáshoz.

A legújabban lefolyt évek jelentőségteljes az egész művelt világ figyelmét Európának délkeletére és az ezen lakó szláv népekre irányozta. A Balkán-félszigeten lakó délszlávok közül a bosnyákok kiváló helyet foglalnak el. Bosznia és Hercegovina a középkorban hatalmas és műveltségre nézve kifejlődött államot képeztek, mely a Balkán-félsziget sorsára igen gyakran nagy befolyást gyakorolt. Ezen országok érdekes története azonban a külföld előtt a legújabb korig meglehetősen ismeretlen volt, mely azon körülménynek tulajdonítható, hogy a délszláv történet régibb forrásai legnagyobbbrészt ó-szláv nyelven írvák és azonfölül az egész világon szétszórva vannak és nehezen megközelíthetők. Ez az oka annak, hogy a mindeddig Bosznia történetéről német nyelven írt munkák csak fölületesek és csekély értékűek. Ezen okok birták alólírt fordítót arra, hogy Klaić V. zágrábi tanár jelen művét németre fordítsa.

Klaić V. ki jelenleg Zágrábban a horvát történet és földleírás tanára, a leghivatottabb szláv történetkutatók közé tartozik. Számos műve és értekezése által sokat tett a délszlávok régibb történetét borító homály eloszlatására, és jelen műve megjelenésekor az egész szláv tudósvilág körében méltó feltűnést keltett. Klaić jelen művében teljesen szakított az eddigi hagyományokkal, Bosznia történetének régibb irodalmáról, melyet alaposan ismer, csak a bevezetésben szól röviden; ő maga saját, a modern történeti kritika által pontosan meghatározott útján halad. A műnek egész tartalma csak forrás kutatáson nyugszik. Az általa feltatálható forrásanyagot szorgalmasan megválogatta és csak a kétségbevonhatatlanul hiteles forrásokat használta művének feldolgozására. Ezen

művet tehát a legnagyobb joggal Bosznia és Herczegovina *első és eddig egyetlen kritikai történetének* nevezhetjük.

Ami a jelen fordítást illeti, ez a horvát eredetitől csak annyiban különbözik, hogy benne némely újabb anyag is fel van dolgozva, jelentéktelen idézetek kihagyattak s Bosznia története röviden a legújabb korig van levezetve.

Az előforduló belföldi szavak és nevek az újabb legkitünőbb szláv írók példája szerint szláv orthografiával irattak. *) Végül meg kell említeni, hogy a horvát eredeti 1882 ben jelent meg Zágrábban.

Dr. Bojničić Iván,

segédőr a horvát nemzeti múzeum régiségosztályánál,
tanár a horvát királyi Ferencz-József egyetemenél.

*) c = cz; ć = ty; č = cs; s = sz; š = s: z = z; ž = zs;
w = v.

TARTALOM.

	Lap
Bevezetés. Bosznia történetének forrásairól és segédeszközeiről	1
I. Bosznia és Hercegovina történeti földirata	17
II. Bosznia és Hercegovina a legrégibb időktől a VII. századig	31
III. Bosznia a szlávoknak délen történt megtelepedésétől Kulin. bánig (1180)	49
IV. Bosznia Kulin és Ninoslav Máté bánok alatt	64
V. Bosznia Ninosláv Mátétól Kotromanić Istvánig	95
VI. Humorszag a XIV. századig	108
VII. Kotromanić István bán (1322 — 1353)	119
VIII. I. Tvrtko István, Bosznia első királya (1353 — 1391)	155
IX. Dabiša István és neje Gruba Jelena (1391 — 1398)	212
X. Az ellenkirályok kora és harcok a bosnyák trónért (1398 — 1421)	228
XI. II. Tvrtko Tvrtković István (1421 — 1443)	282
XII. Ostojić István Tamás (1441 — 1461)	305
XIII. Tomašević István és a bosnyák királyság bukása (1461 — 1463)	345
Függelék. Bosznia rövid története a bosnyák királyság bukásától az Ausztria-Magyarország által történt megszállásig	367

BEVEZETÉS.

Bosznia történetének kútforrásairól és segédeszközeiről.

Bosznia történetének legrégibb írója a ragúzai származású *Mauro Orbini*. Ő a XVI. század végén és a XVII. elején élt († 1614.), a benedekrendiekhez tartozott, s apát volt Meleda-szigetén, később pedig Bácsón, Magyarországon. Mivel Ragúza a legrégibb idő óta, a délszláv államokkal és országokkal, különösen Szerbiával, Boszniával élénk összeköttetésben állott, azért természetes, hogy Ragúzában azon országok történetére vonatkozólag idővel számos emlék gyűlt össze. Továbbá Ragúzában Bosznia bukása után, századokig is élénk emlékezetben maradtak a Bosznia függetlenségének idejében végbement események hagyományai s emlékei, sőt Ragúza a hazájukból eltávozott boszniai menekültek menedékhelyét képezte. Mauro Orbini tehát, ki körülbelül száz évvel Bosznia bukása után, annak történetét szülővárosában megírta, Bosznia multjára vonatkozólag nemcsak írásbeli adatokat szerezhett, hanem még élőhagyományokból is meríthett.

Orbini művének teljes czime így hangzik: *Il regno de gli Slavi hogyi corrottamente detti Schiavoni*. Historia di Don Mauro Orbini Rauseo abbate Melitense. In Pesaro 1601.

Mint már a cím is mutatja, Orbini nemcsak Bosznia, hanem az összes délszlávok történetét írta le. 473 lapra terjedő műve, Dalmácia, Horvátország, Bosznia és Szerbia történetét foglalja magában s e szerint több részre oszlik. Bosznia története a 343—389. lapokon, Humé (Herczegovina) pedig a 390—393. lapokon tárgyalatik.

Orbininak Bosznia története, mint általában egész műve, nem egyéb megbízható és bizonytalan adatok és hagyományok kompilációjánál. Oknyomozó szellem nem

észlelhető. Előtte minden forrás egyképpen hiteles, így pl. a diocleai lelkész ismeretes horvát krónikája éppen oly értékkel bír nála, mint bármely más hiteles forrás. Azonban az oknyomozás hiánya dacára, Orbini ezen műve által, kortársainak nagymérvű elismerésére tett szert. Ő írta meg ugyanis először az összes délszlávok történetét bizonyos rendszer szerint, ő mintegy másodszor fedezte fel Európa számára az akkor már több mint száz éve török iga alatt nyögő délszláv országokat. Ezért történetét még késő időben is klasszikus műnek tekintették, sőt a legújabb időig inkább forrás, mint rendes történeti mű gyanánt használták. Orbini kiváló érdemet szerzett az által, hogy katolikus szerzetesi állása dacára, a délszlávok történetét, azok vallására való tekintet nélkül írta meg és a nagy és híres férfiak tetteit egyforma szeretettel és lelkesedéssel emelte ki, legyenek azok, akár katolikusok, akár nem. Éppen ezért története az összes délszlávok előtt, vallásra való tekintet nélkül, kedveltségben állott, sőt még az oroszok is lefordították saját nyelvökre.

Orbini után, az egész XVII. században nem akadt író, ki Bosznia történetét megírta volna. Boszniára vonatkozólag egyes adatokat találunk a Ragúza történetét illető művekben, melyek közül különösen kiemelendők: *Luccari Giacomo*, *Copioso ristretto degli annali di Ragusa*, Venezia 1605. Még előbb megjelent: *Razzi Serafin*, *La storia di Raugia*, Lucca 1595.

Ámbár Orbini után senki sem írt Boszniáról történetet, mégis a XVII. században egy férfiú ezen ország története körül kiváló érdemeket szerzett. Ez a traui ismert horvát történész, *Lució János* († 1679). Horvátország történetéről írt egy művet, ily címmel: *Joannis Lucio de regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, Amstelodami 1666; továbbá több különböző iraton kívül, Trau városáról egyedíratot is írt: *Lucio Giovanni*, *Memorie istoriche di Tragurio ora detto Trau*, Venezia 1674.

Horvát- és Dalmátország 1409 ig terjedő történetének megírásakor Lució belátta, hogy Horvátország története Boszniáé nélkül, nem fogható föl teljesen, miért is művében több helyen, bár mellékesen, Bosznia történetéről is beszél. Már a bevezetésben is a magyar királyok és horvát fejedelmek genealogiája mellett, ott találjuk a bosz-

niai királyokét is és a szöveg folyamán több pontok, sőt egész fejezetek fordulnak elő Bosznia történetére vonatkozólag. Így pl. a *negyedik* könyvben ily czimű fejezet fordul elő: „De ducatu Chulmiae et piratica Almisano-
rum“ (Cap. 4. pag. 159—163); az *ötödikben* pedig: „De regibus Bosnae, rebusque ab eisdem in Dalmatia et Croatia gestis.“ (Cap. 3. pag. 255—259); egy másik könyvben sok dolog fordul elő Boszniára vonatkozólag, melynek czíme ez: „De gestis Ladislavi Regis Neapolitani in Dalmatia“ (Cap. 6. p. 259—262.).

A mint láthatjuk Lucic nem szándékozott Bosznia történetét megírni, hanem csak ritkán és mellékesen említ meg róla valamit, a mennyiben a boszniai királyok a horvát ügyekre és viszont a horvát bánok a boszniai ügyekre befolyást gyakoroltak. Azonban az a kevés a mit Lucic irt valóságos kincs, világos és kétségbevonhatatlan forrásokon alapul, oknyomozólag van írva; ezek azok, a mik Lucic művét kitüntetik.

Azonban nem csupán Lucic érdeme, hogy Horvátország és Dalmáciáról irt művében itt-ott Bosznia történetéről is megemlékezett. Nagyobb érdemét képezi, hogy először tette közzé Horvátország középkori történetének forrásait, melyek közt sok fontos adat fordul elő Bosznia történetére vonatkozólag is. Így pl. a forrásokban értékes jegyzeteket találunk Bosznia történetére vonatkozólag: *Thomae Archidiaconi Spalatensis Historia Salonitanum pontificum* (—1266) *Michae Madii Historia Spalatensis* (1290—1330), *Obsidio Jadrensis* és *Memoriale Pauli de Paulo patricii Jadrensis* (1371—1408). Továbbá Lucic volt az első, ki úgy főművében, mint Trauról irt történetében egész tömeg fontos oklevelet és okiratot tett közzé, melyek vagy közvetve vagy közvetlenül Bosznia történetére vonatkoznak. Tehát Lucic műveiben jelentékeny anyag halmozódott össze Bosznia történetére vonatkozólag, ámbár sem Bosznia történetét le nem írta, sem ilyféle szándéka nem is volt. — Lucic műve vetette meg Bosznia oknyomozó történetének alapját, úgy szintén Horvát- és Dalmátországról is ő irt először ily történetet.

A XVIII. század elején egy kicsiny Boszniára vonatkozó mű jelent meg, mely ámbár igen kevés tudományos értékkel bir, mégis említésre méltó, mivel lelkesedéssel

eltelt, hazafias érzelmű tehetséges férfiú írta azt. Ez *Ritter-Vitezović Pál* lovag műve: *Bossna captiva sive regnum et interitus Stephani ultimi Bossnae regis, opera Equ. Pauli Ritter, Tyrnaviae 1712.*

Ritter-Vitezović Pál I. Lipót, I. József és III. Károly császárok alatt élt, a mint Bécs szerencsés védelmezése után (1683) a császári fegyverek diadalmasan küzdöttek a törökök ellen s remélhető volt, hogy nem csak Horvát-Szlavonország fog fölszabadulni a török iga alól, hanem a török császárság is meg fog bukni s a fölszabadult Bosznia a horvát királysággal egyesítettet fog. Ritter-Vitezović a császári és horvát hadsereg előhaladását élénk figyelemmel kísérte, mely Szlavonia és Lika népeitől segítve, valóban dicsőségesen küzdött; azonban igen elkeserítette az, hogy az 1699-ki karlóczai békekötés után, a Szávától délre fekvő országok, a fényes győzelmek daczára, a törökök kezeiben maradtak. Ritter-Vitezović azt fájalta, hogy Bosznia a törököknél maradt, miről így szólott: „Vajha Horvátország legalább azon reményt táplálná, hogy a nem sokára ismét legyőzött Törökország Jajcza városának kulcsát át fogja adni.“ Egész természetes, hogy Ritter 1699 után is szüntelenül Bosznia felszabadításáról álmodozott. Hogy ezen szerencsétlen ország iránt élénk részvétet keltsen, fenntemlitett 30 oldalra terjedő könyvecskéjében megragadó szavakkal ecsetelte Boszniának tragikus bukását s annak okait. Ritter művecskéjét gróf buzsimi Keglević Péter horvát-szlavon-dalmátországi báni helytartónak ajánlotta. Előszavában Vitezović a gróft emlékeztette, hogy a Keglević család is boszniai eredetű, hogy Keglević I. Józsefnek magyar királylyá történt koronázása alkalmával, Rámának vagy Boszniának zászlóját vitte s fölhívja, hogy most III. Károly alatt, hazáját a szent koronának diadalmasan szerezze vissza, melyhez Bosznia (Ritter véleménye szerint) egykor tartozott.

Ritter műve után a XVIII. században Boszniára vonatkozólag még két mű jelent meg, ezeknek egyike politikai, másika annak egyházi történetével foglalkozik.

Az előbbi Charles du Fresne du Cange, francia tudós-
nak tulajdoníttatik s a mű neve így hangzik: *Caroli du Fresne domini du Cange Illyricum vetus et novum sive historia regnorum Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae, Bosniae; Serviae*

atque Bulgariae, locupletissimis accessionibus aucta, atque a primis temporibus usque ad nostram continuata aetatem. Posonii 1749. Mégis a mű ily alakban nem Du Cange tollából került ki.

Charles du Fresne, sieur du Cange, ki rendesen csak *Ducangenak* neveztetik, a XVII. században élt (1610—1688) és a középkori latin és görög nyelv glossariuma által elévülhetetlen hirnévre tett szert. Számos egyéb művön kívül, a byzanczi császárságról is irt történetet, mely 1680-ban „*Historia byzantina*“ czimen jelent meg Párisban. Ezen történethez két kommentárt csatolt, melyek egyike azon szláv népekkel (horvátok, szerbek stb.) foglalkozott, melyekkel a byzanczi uralkodók összeköttetésben állottak. Ezen kommentár nevezetesen annak szláv országokra vonatkozó része, gróf buzsimi Keglevic József kívánságára kibővítettett, hozzátételekkel és nagyobbításokkal növeltetett s 1749 ben önálló műként jelent meg Pozsonyban.

Ducanges „*Illyricum vetus et novum*“ ezen legrégibb pozsonyi kiadásában, Bosznia története a 114—130 lapokon tárgyalatik. Csak a legrégibb történetre nézve merit Orbini művéből, a későbbire nézve Luciót s az ő általa kiadott forrásokat használja. Néha egyetemes egyháztörténetészek pl. Rainald, Wadding és mások műveiből is merit.

A másik fontos mű *Farlati Dánieltől* (1690—1773) származik, ki eltökélte, hogy a délszláv országok katholicus. egyházának krónikáját megírja. *Illyricum sacrum* név alatt ismert műve, az egész délszláv történetre nézve roppant kincsesbányát képez, csak az kár, hogy nem birt oly oknyomozó szellemmel, mint pl. Lució János.

Bennünket most Farlati művének csupán *negyedik* kötete (Tomus quartus Venetiis 1769) érdekel, mely a 37—90. lapokon, a boszniai katholicus egyház történetén kívül, ezen ország földrajzi és politikai történetére vonatkozólag is számos megjegyzést tartalmaz.

Farlati művében nem csak előzőinek (pl. Orbini, Lució) iratait vette tekintetbe, hanem számos adatot ő maga tett először közzé. Ugyanis munkájában a *római pápáknak* a boszniai uralkodókkal és magyar királyokkal, a boszniai egyházat illetőleg folytatott *levelezését* is föl-

használta. Sőt még ennél is többet tett. Hogy Bosznia történetére és annak akkori vallási viszonyaira vonatkozólag minél alaposabban értesülve legyen és új adatokat kapjon, a boszniai ferenczrendiekhez fordult, támogatást kérve tőlük. Csakugyan akadt is egy tudós ferenczrendi, *Philippus ab Ochievia*, ki Farlatit hathatósan támogatta, úgy hogy hálásan említi őt fel ezen művében. Ezen Philippus ab Ochievia nem más, mint az ismert boszniai tudós *Lastrić Fülöp*, a Kelet-Boszniában levő Otyevijébe való férfiú (1700—1783), ki később talán Farlati működésén buzdulva, maga is egy jelentékeny művet irt ily czimmel: *Philippus (Laztrich) ab Ochievia Epitome vetustatum Bosnensis provinciae*. Lastrić műve általános elismerésre tett szert s rövid idő alatt teljesen elkelt, úgy hogy csakhamar második kiadást ért (Anconában 1776). Lastrić könyve 134 lapra terjed és meglehetősen szárazon van írva; mégis azért bír különös érdekekkel, mivel ez az első mű, melyet egy született boszniai, szerencsétlen hazájáról irt. Lastrić előtt is voltak ugyan boszniaiak és hercegovinaiak, kik Boszniáról kisebb monographiákat vagy más egyebet irtak, ezek azonban részint önző indokokból, részint bizonytalanságból a valótól nagyon is eltértek. Ilyen hibás mű pl. a következő: *Narentinus Prudentius*, *De regno Bosniae eiusque interitu*, Venetiis 1781.

Körülbelől azon időben, midőn Farlati Illyricumra vonatkozó nagy művét kiadta, Magyarorszáiban két kiváló jezsuita férfiú lépett fel, kik Magyarország és társországai egész modern történetírásának alapját megvetették. Ámbár Magyarorszáiban már ezelőtt is léteztek kiváló történetírók és kútforrás gyűjtők, azonban ezen két férfiú az elsők közé tartozott, kik Magyarország történetének megírásához valóban nagy mértékben hozzájárultak. Ezek közül az első *Pray György* volt (1724—1801), ki 1761—70-ig Magyarországnak 1564-ig terjedő történetét 6 kötetben irta meg. Utána egyik kortársa *Katona István* Magyarországnak 1802-ig terjedő történetére vonatkozólag egész könyvtárt adott ki, mely 42 vaskos kötetre terjed. Mindkét író, mint kiadó is kitűnt s számos eddigelé ismeretlen forrást adott ki Magyarország történetére vonatkozólag.

Ugyanis a magyar történészek és állam férfiak, nemcsak Horvát-Szlavon-Dalmátországot tekintik Magyaror-

szág társországainak, hanem Boszniát, Szerbiát és Bulgáriát is Szent István koronájának országai közé sorolják. E szerint természetes, hogy a magyar történészek műveikben nemcsak Magyar- és Horvátországra vannak tekintettel, hanem Boszniára és Szerbiára is. Ezen körülménynek tulajdonítható, hogy Pray és Katona művei Bosznia történetére vonatkozólag sok dolgot tartalmaznak, hogy azokban Boszniának az előbbi századokban Magyarország-hoz való viszonyai kiemeltetnek és hogy a magyar írók számos adatot és forrást gyűjtöttek össze Bosznia sorsára vonatkozólag. Különsen Thuróczi János krónikájának és számos magyar király okmányainak Boszniára vonatkozó valamennyi helyei össze vannak ezekben szedve.

Luciá, Farlati és ezen magyar történészek működése által, Bosznia története erősen megvilágított, különösen Orbini képzelgéseit megjavultak. Ez tehát most valakit arra indíthatott, hogy ezen művek alapján Boszniáról rendszeres és teljes történetet írjon. És valóban akadt ily író a német származású *Schimek Miksa* személyében, ki egy csupán Boszniára vonatkozó művet adott ki, melynek czíme: „*Politische Geschichte des Königreichs Bosnien und Rama, vom Jahre 867 bis 1741.*“ Wien 1787.

Föltűnően jellemző, hogy Schimeknek Boszniáról írt története éppen 1787-ben jelent meg, éppen azon évben, mikor II. József, mint Oroszország szövetséges társa, Törökország ellen háborút indított. A mint ismeretes II. József császár trónralépte óta, a Törökország elleni háborúval foglalkozott s e célból II. Katalin orosz cárnővel szövetkezett, ki már 1782-ben, Kis-Oláhországot, Belgrádot, Szerbia egy részét följárnlotta, noha József sokkal többet akart, nevezetesen Szerbia egy részén kívül egész Boszniát, Hercegovinát és Albániát, sőt a Balkán félszigeten levő velencei birtokokat is kívánta.

Schimeknek Bosznia története tehát éppen akkor jelent meg, midőn II. József Törökország ellen, Boszniáért háborút akart indítani, azon háborút, mely a szisztovai békével végződött (1791). Hogy mi célja volt Schimeknek ezen művével, azt több helyen felemlíti, különösen a végén, hol így szól: „Bármennyire kardoskodik is a porta a mellett, hogy ezen tartományra (Bosznia) joga van, mégis a történelem és békekötések folytán,

mindig igaz marad az, hogy ezen országra nincs több joga, mint a mit fegyverrel szerzett; a mióta csak meghódította, azóta a magyar királyok annak visszaszerzésére minden alkalommal törekszenek. Csak a folytonos belső forrongások, az erdélyi viharok és a hatalmaknak az osztrák uralkodóház elleni gyűlölete gátolták azt annak visszaszerzésében. *Az elévülés csak nehezíti a jogot, de meg nem szünteti soha*. — Azt hiszem Schimek művének célját elég világosan kifejezte. A Törökország elleni háború alkalmából, Boszniáról irt történetével, a magyar királyoknak, nevezetesen a Habsburg uralkodóknak Boszniára vonatkozó, soha ki nem aludt, bár némileg elévült jogát szándékozott bebizonyítani.

Schimek műve irányzatának további fejtegetése nélkül, határozottan el kell ismernünk, hogy Boszniáról irt története, minden e féle művet felülmúl. A könyv 431 lapra terjed s a Bosznia függetlenségétől, bukásáig terjedő idő tárgyalása 159 lapra terjed. Ezen részletnél Schimek minden eddig említett író és forrást fölhasznált, az ezen tárgyra vonatkozó összes irodalom ismeretes volt előtte s a legnagyobb elővigyázattal és bírálattal használta azt fel. Ambár a Borić bánig terjedő legrégibb történetének tárgyalásában éppen úgy téved, mint összes elődei, ugyanis a diocleai lelkész krónikáját, továbbá Orbini, Luccari meséit vakon követi, azonban már Kotromanić történeténél mindenütt észlelhető Schimek azon törekvése, hogy elbeszéléseit tisztább és hitelesebb forrásokra alapítsa. Egyébiránt a császári házi levéltárat ő is használhatta s több fontos okmányt talált, melyeket Bosznia történeténél ő használt először.

Ambár Schimek műve igen nagy gonddal van készítve s minden akkor hozzáférhető adatot tartalmaz, mégis igen nagy hiánya van; ugyanis Schimek Boszniának a szomszédos Szerbiához való viszonyát nem tárgyalja, még pedig valószínűleg azon okból, mivel ezen források előtte ismeretlenek és hozzáférhetetlenek voltak.

Az egész Boszniára vonatkozó irodalom Schimek előtt, magyarok, horvátok és dalmáciaiak tollából ered és csak Boszniának, Magyar-Horvát-Dalmátország és Ragúzához való viszonya tárgyalatik benne. Boszniának Szerbiához való viszonyáról is, melylyel az oly sok századokon

át szomszédos volt, valami biztosat tudhatott volna. — Azonban csak Schimek után akadtak emberek, kik erre tekintettel voltak.

Az első a szerb *Rajić János* volt ki 1794. ben az összes délszlávokról egy művet adott ki négy kötetben, ily czímmel: „*Istorija raznih slavenskih narodov, najpače Bolgar, Horvatov i Serbov.*“ Főérdeme, hogy latin és görög forrásokon kívül, a szláv és cзырилл betűkkel is irt forrásokat ő használta fel először. Csakhamar követte őt Pejačević Ferencz, ki egy latin művet adott ki ily czímmel: „*Historia Serviae, seu colloquia XIII. de statu regni et religionis Serviae ab exordio ad finem, sive a saeculo VII. ad XV; auctare Franc. Xav. El. B. de Pejacsevich de Verocza. Opus posthumum Colociae 1799.*“ Mint már a cím is mutatja, Pejačević művét dialog alakjában irta s egy szerb és egy bolgár között folytatott 13 beszédből áll. Pejačević éppen úgy mint Rajić Boszniát Szerbia egy részének tekinti, miért is Bosznia történetét Szerbiáéval egybeolvasztotta. Egy egész dialogot szentel e célra, nevezetesen a XII-ket, mely művében a 373—422. lapig terjed. Boszniának Szerbiához való viszonyát ő is erősen megvilágította, sokkal jobban mint elődei.

Mindkét mű (Rajić és Pejačević) után ismét egy német származású férfiú irt Boszniáról történetet s ez által Schimeket kiegészítette. Ez a német származású *Engel János Keresztély* (1770—1814), Magyarország ismeretes történetírója. Engel egy nagy mű kiadásához fogott „Magyarország és társországai történetének“ leírásához, és a „társországok“ alatt nem csupán Horvát Szlavon és Dalmátországot értette, hanem Szerbiát, Boszniát, a ragúzai köztársaságot, Bulgáriát, sőt Galicziát és Moldvaországot is, egyszóval csaknem minden Magyarországgal határos országot. Szerbia és Bosznia történetét ily cím alatt adta ki: „*Geschichte von Servien und Bosnien*, von J. Ch. Engel, Halle 1801.“ Könyvének 139. lapján nyíltan beösméri, hogy Bosznia és Szerbia történetének leírása alkalmával, *minden fontosabb adatot*, Rajić és Pejačević műveiből merített. Ugyanazon hibába esett mint előzői: ugyanis Bosznia történetét teljesen azonosította Szerbiáéval, mivel mindkettőt egy egésznek tartotta, sőt ezen ürügy alatt sok oly dolgot irt össze, a miért a történetnek a magyarázattal

adós maradt. Mindazáltal Engelnél számos értékes és hasznos adat található.

Engel műve, nemcsak a XVIII. században Boszniáról írt történeti művek sorát rekeszti be, hanem benne körülbelől ki van merítve mindaz, mit a görög, horvát, dalmát, magyar és szerb krónikások, Boszniáról írtak. Mindazáltal Engel művének éppen úgy, mint az összes eddigi irodalomnak, nagy és jelentékeny hiányai vannak. Egész századok teljesen homályosak, sőt a mi a politikai életről ismeretes is, igen hiányos, sőt gyakran ellentmondó; Boszniának 1463-ig terjedő belső életéről, még felületes képet sem lehet nyerni. Ennek kipótlása végett újabb források kívántattak, s mivel ilyenek nem voltak, a XIX. század egész első felében, a Boszniára vonatkozó történetírást fennakadást szenvedett, mivel a kicsiny munkán: „*Gebhardi L. A. Geschichte der Königreiche Dalmatien, Croatien, Slavonien, Rascien, Bosnien, Rama und Ragusa.* (1805)“ kívül, mely különben is egészen felületes és új dolgot nem tartalmaz, mi sem jelent meg.

Bosznia multjáról csak belföldi, boszniai, egykorú és szemtanúk által szerzett krónikák nyújthatnának világos képet. Azonban ily krónikák vagy évkönyvek eddig még nem léteznek s nincs is rá kilátás, hogy ilyenek találatni fognak, mivel Boszniában általán véve kevés történeti művet szerettek. Boszniára vonatkozólag sem a királyok életrajzai, mint Szerbiára nézve, nem léteznek, sem pedig boszniai egyháztörténészek, mint pl. Horvátországban Tamás főesperes, nem fordultak elő. Egy szóval a boszniai bánság és királyság 1463-ig terjedő egész ideje alatt, Boszniában senki sem akadt, ki korának, vagy a multnak eseményeit, a jövő részére való fenntartás céljából megírta volna. Az előttünk már ismeretes Luccari Jakab ragúzai történész, felemlíti ugyan, hogy egy bizonyos *Emanuel*, Hrvoje hercegről, ki a XIV. század végén és a XV. elején a boszniai és horvát eseményekre igen nagy befolyást gyakorolt „*Chronológiát*“ írt; azonban ezen évkönyvnek eddig még nyoma sem létezik.

Azon okok közé, hogy Boszniában miért nem léteztek belföldi krónikások és életrajzírók, tartozik azon körülmény is, hogy Boszniára, úgy a nyugati, mint a keleti kultúra, igen kevés befolyást gyakorolt. Mig Dalmát- és

Horvátországban a krónikák és történetek latin-olasz, Szerbiában ellenben az életrajzok és a királyok genealogiái görög-byzanci befolyás alatt állottak, Bosznia mind e nélkül maradt.

Mivel egykorú, belföldi évkönyvek, melyek forrásul szolgálhatnának, nem léteznek, Bosznia történetének ismerete manapság még mindig ugyanazon fokon állana, mint Schimek és Engel idejében, ha a figyelem másféle forrásokra nem irányul, nevezetesen az emlékekre, okmányokra, levelekre, tudósításokra és levelezésekre.

A boszniai uralkodók, úgy a bánok, mint a királyok Kulin bán óta, udvartartással és udvari hivatallal bírtak, melyben eleinte *irnokok* (djak, scriba) később pedig *logothetek* vagy *logophetek* (logotheta, logofet) alkalmaztattak. A királyi hivatal feladata volt az alattvalók vagy idegenek részére okmányokat, leiratokat vagy nyilatkozatokat kiállítani, az idegen udvarokkal levelezést vinni, királyi rendeleteket hozni stb. Az udvari hivatal mindezen rendeletei horvát-szerb nyelven szerkesztettek és cзырил (boszniai) betűkkel irattak. Kulin bán óta (1189) Tomašević Istvánig, valamennyi boszniai uralkodó állított ki leveleket és okiratokat. Boszniában különösen sok okiratot állítottak ki, sőt később állítólag minden fejedeleme- nek és hercegnek volt saját irnoka, kik számukra az okmányokat kiállították. Állítólag néhány boszniai bég egész ládákkal bír ilyen boszniai cзырил betűkkel irt okmányt.

A mint a szlávoknál nyelvészeti tanulmányok iránti hajlam mutatkozott, a figyelem csakhamar ezen történelmileg és bölcséletileg fontos emlékekre irányult. Ily emlékgyűjtemény mégis először csak 1840-ben jelent meg Belgrádban. Szerzője *Karano-Tvrtković Pál*, tvrtkovics-brdói boszniai görög-keleti lelkész és ily címmel bír: *Srpski spomenici* ili stare risovulje, diplome, povelje i snošenja bosanski, serbski, hercegovački, dalmatinski i dubrovački kraljeva, careva, banova I. dio. Ezen művecske igen jelentékeny, mivel ez tartalmaz először, a boszniai uralkodók cзырил betűkkel irt boszniai okmányaiból részleteket, nevezetesen Kulin 1189-ki oklevelétől 1463 ig. Oly fontos okmányok és oklevelek fordulnak ebben elő, melyek képesek voltak a boszniai történet egész akkori

alakját teljesen megváltoztatni s e mellett Bosznia belső életének megvilágítására is kellő anyagot nyújtottak. Ezért is horvát és egyéb szláv történészek Bosznia történetének ezen dús anyagát kiaknázni kezdték.

Ezen anyagot mindenekelőtt a hazafias boszniai ferenczrendi szerzetes *Jukić János Fr.* használta fel, ki 1851-ben Zágrábban Szlavoljub Bošnjak álnév alatt „*Bosznia földrajzát és történetét*“ (Zemljopis i povjestnica Bosne) adta ki. Miképpen Jukić földrajza az által tűnik ki, hogy ezt egy fölvilágosult és művelt férfiú írta, ki csak azt írta le, mit vagy maga látott vagy a mikről megbízható egyénektől értesült; Boszniáról írt története, minden ilyen eddigelé megjelent mű fölé emelkedik, különösen azért, mert Karano-Tvrtković dús anyaggyűjtését kimerítően használta. Jukić Boszniáról írt története az ő művében a 81—164. lapokon foglaltatik.

Karano-Tvrtković gyűjteménye továbbá *Kukuljević Iván* horvát történészt arra bírta, hogy a Bosznia történetére vonatkozó okmányokról jegyzéket készítsen. Kukuljević művét az „*Arkiv za poviestnicu jugoslavensku*“-ban (II. kötet, Zágráb 1852. 1—34. lap) tette közzé, hol ily czim alatt: „*Izvadci listina i povelja bosanski*“ 260 regesztát és okmányt találunk. Kukuljević ezen művéhez fölhasználta Tvrtković oklevélgyűjteményét, Lucić iratait, Fejér (1829—35) Codex diplomaticusát, Farlati, Katona anyaggyűjtéseit, stb. Ezenkívül Kukuljević, az Arkiv ugyanazon kötetében (35—48 l.) „*Spomenici bosanski i crnogorski*“ czim alatt öt fontos boszniai okmányt (három latin és két horvát) tett közzé.

Tvrtković dús gyűjteményét harmadízben *Majkov A.* orosz származású férfiú használta fel. Majkov 1857-ben Moszkvában a szerb nyelvről és irodalomról, történetet adott ki, ily czim alatt: *Istorija serbskago jazika vo svajazi s istorieju naroda*, Moskva 1857. — Majkov főczélja volt, irodalom történetet írni, de jól tudva, hogy ez politikai történet nélkül, nem egy könnyen érthető, művében azon országokról, melyek véleménye szerint szerbek, nevezetesen a tulajdonképpen Szerbiáról, Boszniáról és Ragúzáról, politikai történetet is írt. Majkov történetét *Daničić György* szerb nyelvre lefordította s ezen fordítás második kiadása 1876-ban jelent meg Belgrádban, ily czim alatt:

Istorija srpskoga naroda. Ezen kiadásban Bosznia története, a 145—192. lapokon foglaltatik s mint a Jukić által irt, szintén Tvrtković anyaggyűjtésén alapszik.

Tvrtković gyűjteménye, Bosznia történetének kidolgozására nemcsak újabb anyagot szolgáltatott, hanem a boszniai és egyéb szláv emlékek gyűjtésére is buzdítólag hatott. Így az ismert szláv történész *Safařík Pál József* 1851-ben Prágában, híres „Památky dřevniho pismenictvi Jihoslovanuv“-ját kiadta, melyekben krónikákon, életrajzokon és törvényeken kívül, több boszniai okmány is fordul elő. Hét évvel később Miklošić kitűnő műve is megjelent: *Monumenta serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii, Viennae* 1858. Ezen nagy szorgalommal szerkesztett műben, Miklošić mindenekelőtt a Tvrtković által kiadott okmányokat még egyszer közzétette, de az eredetiek szerint; ezenkívül nemcsak az 1840—58-ban kinyomtatott összes okmányokat is föltűntette, hanem 1857-ben Dalmáciát és Montenegrót maga is beutazta, hol sok új dolgot talált. Továbbá a bécsi császári titkos birodalmi levéltárat is használta, hol igen sok értékes eredeti adatot talált. Ezen munka által Tvrtković műve teljesen nélkülözhetővé vált, mivel ennek minden okmánya és oklevele Miklošić könyvében sokkal pontosabban és oknyomozóbban van előadva.

Tvrtković gyűjteménye nemcsak Miklošić művének indítóokát képezte, hanem a levéltárakban őrzött emlékek tanulmányozását is előmozdította. *Kukuljević* egész Dalmáciát és Olaszország nagy részét beutazta, az ottani levéltárak tanulmányozása céljából. A délszláv országok történetére vonatkozólag, legkimerítőbb levéltárak, a ragúzai Dalmáciában és a velencei Olaszországban. Ezen középkori köztársaságokkal valamennyi délszláv ország élénk összeköttetésben állott s ezen helyeken a délszlávok, illetőleg Bosznia történetére vonatkozólag, roppant kincs gyűlt össze.

Nem szándékunk a ragúzai levéltárnak, mely ezrekre menő kötetet és füzetet tartalmaz, gazdagságát leírni; csak ki akarjuk emelni, hogy ezen ragúzai kincsek egy részét, *Conte Medo Pucić* műveiben kiadta: *Spomenici srpski od g. 1395—1423*, to' jest pisma pisana od republike dubrovačke kraljevima, vojvodama i knezovima srbskim,

bosanskiem i primorskiem, Beograd 1858 (ezek mind horvát okmányok és a „Lettere e commissioni di Levante“-ből szedegetett tudósítások); továbbá *Spomenici srpski* iz dubrovačke arkive, knjiga druga, Beograd 1862. — Pucić mindkét műve Bosznia történetére vonatkozólag nagy anyagot tartalmaz, ámbár ez a ragúzai levéltárban levő kincsek csekély részét képezi. Azonban remélhető, hogy ezen levéltár összes fontosabb anyaga, nemsokára hozzáférhető lesz. Ugyanis a zágrábi délszláv tudományos akadémia 1879-ben megkezdte a ragúzai levéltár forrásainak közzétételét és egy kötet már meg is jelent, ezen czim alatt: *Monumenta Ragusina, Libri Reformationum. Tomus I. 1306—1347. Zagrabiae 1879, (Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium. Volumen X.)*

Miklošić és Pucić művei kölcsönösen kiegészítik egymást s már ezek magukban véve is Bosznia történetének egész más alakot képesek adni. Mégis egy körülmény azoknak használatát megnehezíti, nevezetesen egyiknek sincs tárgymutatója. Ezen a dolgon *Daničić György* segített, az említett művek alapján készített szótár által: *Rječnik iz književnih starina srpskih*, Belgrád 1863—64, három kötet; mely szótár úgy van készítve, hogy Miklošić és Pucić műveinek tartalmául szolgálhat. (Lásd ennek bírálatát Jagic Vatroslavtól a „Književnik“ II. évfolyamának 441—43. lapjain.)

A délszlávok és Bosznia történetére vonatkozó adatokban szintén bővelkedő velencei levéltár már eléggé ki van aknázva. Már 1857-ben a mint a velencei levéltár délszláv történeti forrásokban való gazdagságának híre *Kukuljević János* által elterjedt, a belgrádi szerb tudós egyesület *Dr. Safarik Jánost* Velenczébe küldette ki, az ottani fontos emlékek lemásolása végett. Már a következő évben megkezdte ezen egylet a „Monumenta Serbica archivi Veneti“ közlését, a „Glasnik družtva srbske slovensosti“-ban (XI.—XV. kötet, 1858—62). Ezen gyűjtemény Bosznia történetére vonatkozólag a legrégibb időktől a királyság bukásáig számos fontos adatot tartalmaz. Ezen kiadás mégis semmiesetre sem oknyomozó és tudományos, mint ezt ma követelik (lásd a bírálatot *Ljubici*től a „Književnik“-ben 1865. év, 290. lap); ezért a zágrábi délszláv akadémia ezen emlékeket *Ljubić Simon* szerkesztése alatt

még egyszer kiadja, ki már ebben 1412 ig haladt. Eddigél hat kötet jelent meg e czim alatt: „Listine o odnošajih izmedju južnoga Slavenstva i mletačke republike“ (Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, 1868—1878, I.—V. és IX köt.).

Már egy ízben említettem, hogy Bosznia nemzeti uralkodóházának idejében Rómával és a római pápákkal sokat érintkezett. Erre a *bogomilok* vagy *patarenusok* felekezete szolgáltatott alkalmat, mely Boszniába erősen befészkelődött. A pápák teljes hatalmukkal igyekeztek patarenusokat kiirtani s a katolikus hívőket mindinkább megszilárdítani. Ennek következtében a boszniai uralkodókkal csaknem mindig élénk levelezésben állottak, s gyakran fordultak a magyar királyokhoz is, kiket a római kúria Bosznia fővédurának tekintett. Már Farlati a boszniai katolikus egyházzól írt történetében, a pápák által a boszniai és magyar királyokhoz intézett számos Boszniára vonatkozó adatot tett közzé; még több pápai levelezést találunk Fejér Diplomatóriumában; azonban az összes ismert magyar és boszniai uralkodókhoz intézett pápai iratokat oknyomozólag először a tudós *Theiner Ágost* adta ki, ki ezen czélból a Vatikánban levő levéltárat használta fel. Theiner két művet tett közzé, az egyik a pápák-nak a magyar királyokhoz intézett leveleit, a másik a délszláv fejedelmekhez és püspökökhöz intézett iratokat tartalmazza. Az első mű teljes czime így hangzik: *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*, Romae 1859, 2. kötet; a második pedig: *Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia*, I. kötet, Róma 1863, II. kötet, Zágráb 1875 (bírált Dr. Rački F.). Theiner mindkét műve számos adalékot tartalmaz Bosznia egyházi és politikai történetéhez.

Csak ezen történeti emlékek kiadása után lehetett arra gondolni, hogy újabban Boszniáról rendes történetet írhasanak. S valóban az utóbbi években több Boszniára vonatkozó kisebb-nagyobb mű és értekezés jelent meg, melyeket időszaki rendben felsorolunk.

Dr. Petranović Božidar, Bogomili crkva bosanskai kršćani. Zara, 1867. (Bírált Dr. Rački) a „Rad jugoslavenske Akademije“ I, 242.

Dr. Rački Ferencz, Pokret na slavenskom jugu koncem

XIV. i početkom XV. vieka (Rad jugosl. Akademije II.—IV.)
Zágráb, 1868.

Dr. Rački F., Bogomili i Patareni. (Rad VII., VIII. és X.) Zágráb 1869.

Ljubić Simon, Opis jugoslavenskih novaca, Zágráb 1865 (kül. 183—217. l.)

Ljubić Simon, Povjestnička iztraživanja o Hrvoji. (Rad XXVI.) Zágráb 1876.

Šuvarac Ilarion, Nešto o Bosni, dabarskoj i dabrobosanskoj episkopiji i o srbskim manastirima u Bosni. (Godišnjica Nikole Čupića. II. 240—261. lap) Belgrád 1878.

Jireček Konstantin Józ. Die Handelsstrassen und Bergwerke in Serbien, und Bosnien, während des Mittelalters. Prága 1879, 92. lap.

E mellett folyton újabb anyag halmozódott össze. Dr. Rački következő műveket adott még ki: Adalékok, szerb és boszniai okmányok gyűjtéséhez (Rad I.); adalékok a boszniai patarénusok történetéhez (Starine I.); ragúzai emlékek a ragúzai köztársaság Boszniához és Törökországhoz való viszonyára vonatkozólag Bosznia bukásának évében (Starine VI.) *Kosanović Száva* pedig „Adalékokat — irt — a bogomilokról“ (Glasnik srpskog učenog društva XXXVII.) továbbá a „Szerb régiségek Boszniában“ (Glasnik XXIX. és XXXVIII.) Ezenkívül sok eféle dolog fordul elő horvát, szerb és magyar folyóiratokban is.

Mindez azonban még nem elégséges. Bosznia rendszeres történetének teljes kiaknázása végett a budapesti és zágrábi levéltárak anyagát, továbbá a ragúzai levéltár roppant kiadatlan anyagát, különösen az itt levő 1359. évben megkezdődő *Lettere e commissioni de Levante-t* kellett felhasználni. Kíváncos volna még, hogy *Rastić Gjonnak* (Junius Resti) ki a mult században († 1736.) Ragúza történetét írta meg, még kéziratban levő műve kiadatnék. Ezen mű fontos, mivel Bosznia történetére folyton tekintettel van s ezen kívül is számos okmányt és érdekes részletet tartalmaz.

I.

Bosznia és Hercegovina történelmi földrajza.

Bosznia fekvése; területének rövid leírása. — Bosznia kiterjedése. A felső Boszna, a későbbi Bosznia anyaországa; — Szoli és Uzsora, Doljni kraji (alsó vidék); — Zapadne Strane (nyugati rész); — Hum és Primorje, Podrinje.

A Morava, Vardar és Drim folyók, melyek a gyönyörű Sara-planina lábánál egymáshoz közelednek, a Balkánfélszigetet három részre osztják: a déli vagy albán-görög, a keleti vagy bolgár-görög és a nyugati vagy horvát-szerb részekre. A Balkánfélsziget nyugati részét a keletitől, a Morava folyó választja el, a délitől pedig a Drim folyó. Közép-Európától a Kulpa, Száva és Duna választják el, nyugat felől pedig az Adriai tenger övezi. A Balkánfélsziget ezen nyugati részében terül el a pompás Boszna s a hősi Hercegovina. A mai Bosznia Hercegovinával együtt, körülbelül 950 földrajzi négyszögmértőföldnyi kiterjedésű; régebbi időkben majd nagyobb, majd kisebb volt. Volt idő, midőn a Balkánfélsziget majdnem egész nyugati részén terült el. Boszniának ugyanis, különösen nyugatról és keletről, természetes határai nincsenek, hanem nyugat felé majd az Una mellett Dubiczáig és a tengeren fekvő Brazza szigetig, majd kelet felé Szendrőig és Morava folyóig terjedt ki.

Az óriási boszniai hegyrendszer, a számtalan hegy és halom közepette terül el egy központi Alplánczolat, mely a horvát-dalmát-boszniai határnál kezdődik és a montenegrói határnál végződik. Ez Bosznia főhegysége és egyszersmind vízválasztó is, melyből a folyók két tengerbe ömlenek: a Feketetengerbe (nevezetesen a Száva és Duna közvetítésével) és az Adriai tengerbe. Ezen Alpöv egyébiránt nem összefüggő hegylánczolat, hanem csak maga-

sabb s alacsonyabb hegyek csoportja (*Sator, Vitoroga, Radusa, Zecz* 2160 méter, *Bitovnja, Bjelasnicza* 2115 méter, *Treszkavicza* 2128 méter), melyek a tulajdonképpeni Boszniát Herczegovinától elválasztják. E szerint Bosznia (szűkebb értelemben véve) a Feketetenger területéhez, Herczegovina pedig az Adriai tengerhez tartozik. Ha ezt tekintetbe vesszük, könnyen fölfoghatjuk, hogy Hum és Travunja országok, melyekből Herczegovina kifejlődött, miért egyesültek Boszniával csak hosszú ellenállás után s később miért törekedtek éppen Hum ország urai, folyton nagyobb függetlenség és önállóság után s végül a Boszniával való természetellenes köteléket egészen szétszakítani igyekeztek. A vízválasztóból számos melléklánczolatok terjednek el, egész Boszniát és Herczegovinát eltöltve. A Bosznia északi részében elterülő melléklánczolatok, az Una, Vrbász, Boszna és Drina folyók közt nyúlnak el, folyton alacsonyodva, míg a Poszavinában (Száva melletti síkság) végre teljesen elenyésznek. A vízválasztótól dél és nyugat felé elágazó hegylánczolatok azonban, melyek Herczegovinát eltöltik, az Adriai tenger partjával párhuzamosan terülnek el és a Narenta folyónál találkoznak. Bosznia tehát fokozatosan emelkedő földterület, Herczegovina pedig nagy völgykatlan. A boszniai-herczegovinai terep ezen sajátosságai, Bosznia történetére nagy befolyást gyakoroltak. Bosznia azon körülmény folytán, hogy a Poszavina felé északon lefelé lejtőt képez, Közép-Európa előtt nyitva állott és függetlenségének idejében a szomszédos magyar királyok betöréseinek folyton ki volt téve. A magyar seregek minden természeti akadály nélkül átmehettek a Száván, honnan a boszniai folyók völgyei Bosznia szívébe számukra szabad átat nyitottak. Bosznia továbbá terepfekvése következtében mindig két részre oszlott; a felső vagy hegygyel borított Boszniára, a vízválasztótól a folyóknak az alsó vidékbe való átmenetelig és az alsó vagy sík Boszniára, közel a boszniai folyóknak a Szávába való ömléséhez. Bosznia ezen természetes megoszlását már a rómaiak is fölhasználták, midőn Pannónia és Dalmácia tartományok határaként a mai Banjalukától körülbelül a mai Zvornikig húztak határvonalat. A mi a mai Boszniában ezen határvonaltól északra fekszik, az Pannóniához, a mi pedig délre esett,

Dalmáciahoz tartozott. A középkorban is megkülönböztették a felső vagy tulajdonképpen Boszniát, a mai Alsó-Boszniától, melyben akkoriban Szoli és Uzsora tartományok feküdtek, melyek Boszniától igen gyakran politikailag is el voltak választva. A mai nép ismeri ezen különbséget, mivel csak a Szarajevótól Zepcséig terjedő területet nevezi Boszniának, a Zepcsétől a Szávaig fekvő területet pedig Poszavina névvel jelöli. Miképpen Bosznia fekvése a politikai egységet megnehezítette, úgy másrésről Hercegovina katlanszerű területe a központosításra igen kedvezőleg hatott. Itt Hum a narentai terület főországa körül csoportosultak ezen terület többi országai is: először a régi neretvai fejedelemség nagy része, későbbi Podgorje, végül Horvátország egyes részei is. E szerint Hum, a mai Hercegovina, ámbár Bosznia alá tartozott, mégis sokkal egységesebbnek és összefüggőbbnek tűnik föl, mint a tulajdonképpen Bosznia.

I. Bosznia bölcsője és központja, a honnan a boszniai hatalom az eredetileg szerb és horvát területekre is kiterjedt, a *felső Boszna* volt¹⁾, azaz a Boszna folyó felső folyása körül, annak forrásától a vranduki híres szorosig elterjedő fensík.

A Felső-Boszna vagy Felső-Bosznia, fensík. Legfontosabb a Boszna folyó magas völgye, mely szüntelenül tágul, majd szűkül és 550 méterről, Vranduknál 313 méter magasságra száll le. A Bosznavölgy legszélesebb mindjárt a folyó forrásánál, hol jobb felől Miljaczka és Zseljeznicza, balfelől pedig Zsujevina mellékfolyók ömlenek bele. Itt a Bosznavölgy szép és termékeny fensíkká (520 méter magas) alakul, mely négy óra járásnyi hosszúságú és szélességű. Ezen fensík ma *Szarajevszko* vagy *Szarajszko* polje-

1) A tulajdonképpen Boszna, a Boszna folyó felső folyására szorítkozott. A ragúzaik még a XIV. és XV. századokban e czimet „Mercatoribus in Bossina“ éppen úgy használták, mint „Mercatoribus Subuisochi“ (Viszoki) vagy „Choynica“ (Fojnicza); Bosszina alatt, csupán a felső Bosznavölgyet értették. Jireček Const. „Die Handelsstrassen und Bergwerke von Serbien und Bosnien, während des Mittelalters“. Prága 1879 pag. 29.

nek¹⁾ neveztetik; a középkorban egy zsupánságot (megyét) képezett, mely a Boszna forrás után Vrhboszna (supa Urhbozna) nevet viselt²⁾. Vrhboszna Felső-Bosznia legfontosabb zsupánsága s úgyszólván központja volt, úgy hogy néha az egész ország csak róla neveztetett³⁾. Vrhboszna zsupánságban, Kotor (τὸ Κάτω) vára már a X. században említették, mely a mai Kotor falu mellett, Szarajevótól 9 kilométerrel délnyugatra, a Boszna folyó forrásánál feküdt. Későbbi időben Kotortól nem messze, az új és nagy Vrhboszna vár (il castello Varch-Bosna, innen Varbossania, Werchbossen) emelkedett, a mai szarajevói vár, hova 1415-ben Radinović Pál, boszniai vajdát eltemették. Ezen fontosabb várakon kívül, Vrhboszna zsupánságban egyéb helyek is említettnek, így pl. Hodidjed vára (Chodidied, Chodidieth), a mai Sztarigrad, Szarajevótól délnyugat felé 2½ órányira; továbbá Brdo (Burdo) sz. Péter templomával, hol egy ideig a boszniai bán és egy katolikus püspök székeltek. Ezen utóbbi helység valószínűleg, a mai Blazsuj falu közelségében feküdt.

Felső-Boszniához számítják még a Boszna folyó mellékfolyóinak völgyeit, nevezetesen a Boszna balpartján a Lepenízát és Lasvát, jobb felől pedig Sztabnját és Trsztivniczát. A Lepenicza terület és kis mellékfolyója, a Lepenicska zsupánságot (supa Lepenicha) foglalta magában, melyben később Kozao, vagy Kozo, Kresevo (Cresceuo) királyi várak („stolna mista“ = székhely) az alatta levő várossal (pod Kreševom, Sotto Cresceuo), továbbá a híres Hvojnica vagy Fojnica (Onoyniza, Choynica) kereskedő és bányaváros, végre Dezsevicze és Duszina bányavárosok említettnek. A Lasva völgye s annak mellékfolyója képezte a Lasvanszka zsupánságot (supa Losona), melyben csak a török uralom alatt 1503-ban említették a mai Travnik város.

¹⁾ A szlávok minden sík területet és fensíkot „mező“-nek neveznek (polje).

²⁾ „Vrhbosna zsupánság (supa Urhbozna, szószerint „Boszna-forrás“ azaz a Boszna forrásának környéke, cf. Vrh.-Racsa Vrh.-Lab stb.)... Jireček op. cit. pag. 31.

³⁾ „Quandam partem Moesiae, quam nos superirem Boznam, vel vulgari vocabulo Werhbozanyam vocamus“. I. de Thwroc, Chronica Hungarorum, Schwandtner, Scriptores rerum hungaricarum, I. pag. 292.

Történelmileg fontos volt még Trsztivnicza folyó területe, mely a Red hegy után, *Podredsza zsupánság* nevet (supa Bored) viselt. Itt már a X. században feküdt *Desnik* vagy *Tesnik* (το Δεσνίκ) erős város, a mai Tesevo falú közelében¹⁾. Később itt *Bjelino polje* vagy Bjelopolje (Belinapola) helység említettik, a hasonlónevű földterületen, a XIV. és XV. században pedig ezen zsupánságban a boszniai uralkodók legfontosabb várai és székhelyei léteztek. Itt voltak *Szutiszka vára*, ettől nem messze *Trsztivnicza vára*, a boszniai királyok rendes tartózkodóhelyei, itt feküdt a Boszna folyónál *Viszoki vára*, alatta pedig *Podviszoki város*, Boszniának a XIV. és XV. századokban legfontosabb kereskedelmi pontja. Itt emelkedett végre Szutiszkától kelet felé egy órányira, Red hegye alatt, egy magas dombon a Bukovicza és Borovicza patakok összefolyásánál, a boszniai királyok székhelye, az erős *Bobovác*, melyben Bosznia koronája őriztetett.²⁾

Az egykori nagy Bobovác várából ma már csak egyetlenegy nagy torony áll fenn, melyről gyönyörű kilátás nyílik Ljesztovacska és Ljesnicza területére. Az ottani nép még ma is emlékszik, hogy itt egykor a hazai királyok laktak s azoknak itteni tartózkodásáról különböző mondák keringnek.

Felső-Bosznia tehát eredetileg csak a Boszna folyó felső folyásának és mellékfolyóinak területét foglalta el, s a felső-boszniai fensíknak körülbelől ilyen határai voltak: Északról a Vlasity és Konj hegylánczatok, keletről a Romanija hegység, délről a Bjelasnicza és Bitovnja hegyek, nyugatról pedig Vranicza, Radován és Karaula hegyek. Ezen fensík belsejében a legrégibb törzs-zsupánságok léteztek, itt voltak a boszniai uralkodók legfontosabb tartózkodóhelyei és a későbbi Bosznia több kiváló városai. Azonban Felső-Bosznia nem sokáig maradt ezen szűk határok közé szorítva. Csakhamar néhány határos szerb és horvát zsupánságot, kelet, dél és nyugat felé

¹⁾ Lásd szerző értekezését a „Viestnik hrvatskoga arheologičkoga družtva II. évfolyamában, 4. szám 107. és 108. lap.

²⁾ „Castrum principale ipsius regis Ozthoye Babulch vocatūm, ubi corona ipsius regni Bozne conservatur“. Zsigmond király 1405-ből való egyik okmánya, Fejér Codex diplomatikus X. 4. pag. 388.

magához vont és már a XIII. század első felében, egész a Drina, Narenta közepéig és a felső Verbászig terjedt. Ugyanis keleten *Boracs* zsupánság (comitatus Berez), a mai Vlaszenicza vidékén, a fontos *Pracsa* várral (Pracha Byscupnia) együtt bekebeleztetett. Ezen zsupánságban volt *Boracs* (Borac, Boragio) vára is, az alatta levő várossal (Subtus Boraz, vagy Sotto Boraz); a keresztény lakosok a Vlaszenicza körüli kicsiny sík területet maig is Biracsnak hívják; s valószínűleg hozzátartozott a híres *Szrebrnicza* bányaváros is, mely 1376 óta említetik. Dél felé Felső-Bosznia a Narentáig terült el s csakhamar a Narenta völgyet foglalta el. Itt a Narenta (Neretva) zsupánság (supa Nerotna) már a XIII. század közepe előtt létezett, a mely a Neretvicza völgyét és a Narenta folyó közepének jobb partját foglalta magában. Körülbelől ugyanezen időben Bosznia Horvátország felé is terjeszkedett, ugyanis *Uszkopje* vagy *Skoplje* zsupánságot (supa *Vozcopla*, Uscople) a felső Vrbasznál bekebelezte.

Ez volt a tulajdonképpeni vagy Felső-Bosznia területe 1244-ben, bizonyára ilyen volt már a XII. század második felében is és az maradt egész Boszniának a törökök által történt elfoglalásáig. Mindazt a mit a boszniai uralkodók (bánok és királyok) a XII. századtól megszereztek, a tulajdonképpeni Boszniába többé nem kebelezték be, hanem önálló területekként saját nevük alatt országukhoz csatolták. Az országhoz ezen később csatolt részek: *Szoli*, *Uzora*, *Dolnji kraji* (alsó vidékek), *Zapadne sztrane* (nyugati ország), *Hum* ország, *Primorje* és *Podrinje*.

II. *Szoli* (Sale, Sou, Soy, Sow). Ezen terület a mai Bosznia északi részében feküdt, Szprecsa folyó mellett, a Drina és Boszna folyóknál. Dolnja és Gornja Tuzla (tuz = sol = só) városok még ma is tanúskodnak arról, hogy hol feküdt egykor Szoli. A X. század közepén *Salenes* (τὸ Σαληνές) megerősített város állott itt (supa Lepenicha) s erről neveztetett el a vidék Szolinak. Akkoriban Salenes környékével együtt, a tulajdonképpeni Szerbiához tartozott. Ezután Szoli csak 1225-ben említettik ismét mint önálló terület, a boszniai bánság mellett, végre a XIV. század elején Boszniába bekebeleztetett. Kotromanić

István 1324-ben „dux de la Sale“¹⁾ nak nevezi magát, utána így cselekedtek az összes boszniai uralkodók, egész az ország bukásáig.

III. *Uzoranak* (Usura, Uxora, Wozora, Woscura) nevezetett az Alsó-Boszniánál és ennek *Uzora* nevű mellékfolyójánál elterülő vidék, mely utóbbi Dobora mellett a Bosznába folyik. Uzora az Alsó-Boszna mindkét partjára kiterjedt, a Lisnica vagy Ljesnica folyócskától, Zsepcsétől északra, egész a Boszna folyónak a Szávába való ömléséig. Ezen területen állottak a fontos és Bosznia történetéből ismeretes *Tesanj*, *Doboj*, *Dobor* és *Szrebernik* várak.²⁾ Bosznia bukása után, a magyar királyok Uzora maradványából a szreberniki bánságot alakították.³⁾ Uzora is Bosznia mellett 1225-ben említették először, de csak egy századdal később egyesítették azzal teljesen.

IV. *Dolnji kraji* (szó szerinti értelemben, alsó vidékek; partes inferiores; magyarul Alföld⁴⁾) Először 1244-ben említették s 1299-ben már Bosznia részeiként szerepel-

¹⁾ Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, X. Monumenta Ragusina, p. 115.

²⁾ „Na Usori va slavnoj našoj vojsci na Lišnici“, Osztója István 1399-iki okmányában. Mikl. Mon. serb 235. 146'-ben Tomašević István király nagybátyjának Radivojnak adományozta az Uzora melletti Tesanj várát. Bosanski prijetelj I. 21. lap. — V. ö. Jireček op. cit. pag. 30, 96. jegyz.

³⁾ „Ad occupationem castrorum banatus Zrebernyk“, egy 1512-iki iratban. Starine izdaje jugosl. akademija V. pag. 153.

⁴⁾ A partes inferiores és azok zsupánságainak helyrajzára és történetére vonatkozólag, a következő források szolgálnak: Tkalčić; Monumenta historica episcopatus Zagradiensis, I. köt. (pag. 86, 128, 146, 207, 218) és II. köt. (90—91. lap). Rački Izvadci iz kralj. osrednjega arkiva u. Napulju (Arkiv za povjestnicu jugosl. VII. pag. 34, 37, 39, 47, 54), továbbá Kukuljević, Jura regni Croatiae I. pag. 43); fontosak továbbá: az 1412-iki okmány Pucić Spomenici srpskijében I. 176. lap; az 1434. és 1446-iki okmányok Miklósičnál, Monumenta serbica pag. 377—379. és 439. Segélyforrásokul szolgálhatnak: Novaković, St. Srbske oblasti X. i. XII. veka, pag. 93—101; Klaić Vj. Bosznensia, pag. 56—60; Ruvarac Ilarion, Priložci k. objašnjenju izvora srpske istorije, pag. 22. (Glasnik srps. učenog društva XLIX.). Rački, Hrvatska prije XII. vieka (Rad jugosl. akademije, LVI. pag. 99—102.).

nek.¹⁾ Akkori uruk Hrvatin (comes Hrvatinus) volt-Subić Pál horvát bán rokona és a híres Hrvoje boszniai vajda nagyatyja.

A Dolnji kraji csupa horvát zsupánságokból jöttek létre, kicsiny területet képeztek, de már a XIV. század végén és a XV. század elején, csaknem az egész mai *boszniai Krajínát* (Török-Horvátországot) a Vrbász és Una között, magukban foglalták, ezenkívül még a Vrbászról keletre Uszoraig, néhány vidék is hozzá tartozott. Sőt valószínű, hogy a mai „Krajina“ név az egykori „Dolnji kraji“-ból jött létre. Legnagyobb kiterjedésük idejében, azaz a XV. század elején, a Dolnji krajit, a következő hajdani horvát zsupánságok képezték: *Pliva, Luka, Zemaljnik, Vrbanja, Glazs, Mrin, Vrbász, Szana és Dubicza*.

Pliva zsupánság (ἡ Πλέβα) a X. század közepén Horvátország egy részét képezte. A Pliva folyó mellett feküdt, mely Jajcza mellett ömlik a Vrbászba. A Pliva forrás körüli terület, még ma is Plievje vagy Plievljé-nek nevezetik. A diocleai lelkész krónikája meséli, hogy egykor a horvát király és a boszniai bán Pliva (Preva) zsupánságért egymással harczoltak. Hogy Pliva zsupánság Horvátországra nézve mikor veszett el, azt nehéz meghatározni, de a XII. század előtt semmiesetre sem. A XIV. század végén Pliva zsupánságban, a Pliva folyónak a Vrbászba való ömlése mellett, *Jajcza vára* emelkedett, mely nemsokára, a török betörések idejében, Kelet Boszniában minden egyéb boszniai várost fölülmult és az ország fővárosa lett.

Luka zsupánság a Vrbász jobb partján feküdt Jajcza alatt, azon vidéken, mely a mai *Dnolukának* nevezetik. A diocleai lelkész krónikája azt beszéli, hogy egy horvát király a boszniai bánnal Lukáért viszálykodott. 1412-ben Luka Dolnji kraji vajdái alá tartozott, 1461-ben *Komotin vára* emlittetik benne. *Zemaljnik* zsupánságról közeli tudomásunk nincs, sem fekvését, sem történetét nem ismerjük. *Vrbanja* zsupánság a Vrbász jobb partján feküdt a Vrbanja folyó mellett, főhelye volt *Kotor vára*.

Glazs zsupánság (Galas, Glas, Galaas) Uszora határának közelében (in metis Wzore) feküdt, valószínűleg az Ukrina folyó partján. Főhelye volt *Glazs vára* (castrum Galas), mely alatt *Szrida* város terült el. 1285—1334-ig Glazs zsupánság még Horvátországhoz tartozott, csak 1391-ben jutott Szrida városa, valószínűleg az egész Glazs zsupánsággal együtt, Dolnji krájihoz. *Mrin* vagy

¹⁾ „Partes inferiores terrae Bozinensis“ II. Károly nápolyi király egyik okmányában. (Rad. jugosl. akademije XVIII. 222. lap.)

Mren (Meren) zsupánság, a hasonló nevű várral együtt (Mrin az alatta levő várossal) valószínűleg a Szana felső partján feküdt s alighanem *Kljucs* várának környékét is magában foglalta (Castrum Kluz; és az alatta levő Podkljucs város). Ezen zsupánságban létezett bizonyára *Luszi* is (ma Luzszi vagy Luszi, a Szana folyó mellett Szanszki Most alatt), mely 1392-ben, boszniai hatalom alatt levőnek említették. Ezen zsupánság még 1385-ben Horvátországhoz tartozott, melytől csak 1385—1391. években szakítottatott el. *Vrbász* zsupánság (comitatus seu districtus de Verbas) az alsó Vrbász környékét foglalta magában. Benne léteztek a többek között a következő helységek: *Vrbász vára* (de sub castro) Vojszkovo, Turjak, Gradac vagy Podgradac, Vidusi, Ivanjczka és Lipovacz. 1254—1385-ig Vrbász zsupánság horvát uralom alatt állott, csak a XIV. század végén tartozott Dolnji krajhoz. *Szana* (Zana) zsupánság a Szana folyó középső és alsó részénél feküdt s a községeket: *Kozaracz*, *Blagaj*, Japra, Vodicza, Ostra luka, Herbocani stb. foglalta magában. Ezen zsupánság is 1264—1385-ig Horvátországhoz tartozott, csak a XIV. század végén történt horvát mozgalmak alatt esett boszniai uralom alá. *Dubicza* zsupánság csak négy éven át tartozott Boszniához. (1398—1402.).

Látjuk tehát, hogy Dolnji kraji eredetileg csak négy horvát zsupánságból: Pliva, Luka, Zemaljniki és Vrbanja állottak; továbbá később 1385—1391-ig a többi horvát zsupánságok is (Glazs, Mrin, Vrbász és Szana ezen területbe bekebelezettek, míg Dubicza zsupánság csak rövid ideig tartozott ide.

IV. *Zapadne sztrane* (szó szerint nyugati vidék; Završjenek is nevezték). Ezen különben ritkán említett név alatt valószínűleg a Dolnji kraji től délre fekvő három zsupánságot értik, nevezetesen *Glamocs*, *Livno* és *Duvno* zsupánságokat, melyek a tulajdonképpeni Boszniától mindig határozottan megkülönböztetettek. Mind a három zsupánság régebbi időben Horvátországnak szintén részét képezte s csak a XIV. században került boszniai uralom alá.

Glamocs zsupánság a boszniai-dalmát határon levő, mai glamocsi mezőt (Glamocsko polje) foglalta magában. Bosznia mellett először 1357-ben említették, Dlamuch nevezet alatt, máskor pedig „Dlamocs“ néven.¹⁾ *Livno* vagy *Hlivno*, a hasonló nevű várral (ή Χλεβίνα és το Χλεβίνα

¹⁾ Monumenta Hungarie historica, Budapest 1875, Acta externa II. pag. 487. Pucić, Spomenici srpski I. pag. 50. Itt olvassuk, hogy Klešić Pál vajda a „Dlamociban, Dumnóban és Bosznában“ földbirtokos volt.

vára) mint horvát zsupánság. már a X. században előfordul, az egész XII. és XIII. században Horvátország-hoz (Cleuna) tartozott s Mihovidić horvát urak (filii Mihovilich de Clivuna) még 1322-ben annak birtokosaiként említettnek. „Hlivno vára az egész Hlivno zsupánsággal együtt“ Boszniánál csak 1400-ik évi okmányban említetik először. Hlivno várán kívül a Bisztricza folyó forrása közelében állott még *Bisztricza* vára. Hlivno vára s a hasonló nevű zsupánság, úgy a horvát mint később a boszniai történetben nagy szerepet játszottak.¹⁾

Duvno zsupánság, mely a középkori belföldi emlékekben *Dlumo* vagy *Dumno* név alatt említetik, a X. században a Neretva fejedelemséghez tartozott (τὸ Δαλέν). Később a XI. században Horvátország egy részét képezte (regio Delmina, planities Dalmae) s Boszniánál először 1395-ben találjuk. Ezen időben említetik *Duvno*-ban, *Kolo* falva.²⁾

Hum ország és *Primorje*. Hum ország belföldi okmányokban *Zahumljének* (Zahl Bmije) idegen okiratokban pedig Chom, Chum, Chelmo, Halom, Chulmia, Chelmanniának is stb. neveztetik. Már a X. század elején saját fejedelmek alatt, önálló területekként látjuk őket (dux Chulmorum.) Az egész terület főhelye akkoriban *Blagaj* vára (biborban született Konstantinnál τὸ Βόνα) volt, a Buna folyó forrása fölött, mely rövid folyás után a Narentába ömlik. Különösen a XIII—XV. századokban virágzott *Blagaj* vára; nem csak a fejedelemség fővárosa volt, hanem az ország belsejének székhelye. A vár alatt a Buna folyócskánál szép vidéken feküdt *Bistye* falva („Bistye u Podgradju“); melyben a boszniai királyok gyakran időztek. A Buna torkolatánál levő sík terület, ma is *Bistyének* neveztetik. A fejedelemségnek második fontos vára volt a X. században *Szton* (Stagno, Stamnes, Stammum, τὸ Σταγρόν), mely ott feküdt, hol Peljesacz fél-

¹⁾ Hlivnora és Bisztriczára vonatkozólag v. ö. *Račk Documenta historiae chroaticae*, periodum antiquam illustrantia pag. 200, 114, 400, 406; *Miklošić, Monumenta serbica*, pag. 247—250; *Kukujevič, Codex diplomaticus Croatiae* II. pag. 131; *Theiner, Monumenta Hung.* II. 410.

²⁾ A többek között *Miklošićnél*, *Monum. serb.* pag. 226—232. *Pucić, Spomenici srpski* I. 50.

sziget a szárazfölddel kapcsolatban áll (Sztonszi Rat, Puncta Stagni, Ponta de Stagno). Szton eredetileg egy katolikus püspök székhelye volt, később itt a XIII. század elején szent Száva, Hum ország számára, görögkeleti püspökséget alapított. 1333-ban Szton Sztonszi Rattal (Peljesacz félsziget) Ragúza uralma alá került s ott maradt sokáig.¹⁾

Blagajon és Sztonon kívül Hum ország a X. század közepén még más erődtített helységeket is birt²⁾ s ez időben a Ragúzától Narentáig terjedő egész tengerpartot birta, míg az ország belsejében a Narenta felső és középső folyásáig, sőt ezen túl is terjedt. Hum ország a X—XII. századig jelentékenyen növekedett, úgy hogy 9 zsupánságot³⁾ foglalt magában, sőt a XI. században még tengeri hatalma is nagyobbodott, ugyanis Curzola, Lasztovo és Meleda szigeteket meghódította.⁴⁾

Humország ezután is terjeszkedett minden irányban: északra Horvátország felé,⁵⁾ keletre az egykor ön-

1) Lásd: Jireček Const. Die Handelsstrassen, p. 25—27.

2) Τὸ Μοκρῖσκιν (Mokrsko-Mokro) Mosztártól keletre, a Narenta jobb partján fekvő falú és hegy, a mosztári mocsár délnyugati végénél; τὸ Ιοσλή, Oslje falú Sztontól északkeletre az országúton, mely Ragúzából, Metkovityba vezet; τὸ Γαλουμναίνικ (Gluminik, ma Glumine, az Oslje falútól északra elterülő vidéken, a Narenta folyó bal partján); τὸ Δοβρῖσκιν (Džbarski-Dabar). Novaković St. Srbske oblasti p. 40—45; Jireček Constantín op. cit. pag. 27.

3) Ezen zsupánságok a diocleai krónika szerint a következők voltak: *Stantatia* (Szton környékén, a Peljesacz félszigeten); *Papava* (Popovo polje, az alsó Trebinjscicza mellett); *Yabsko* (talán Gacsko polje); *Lucca* (Luka zsupánság az alsó Narenta mindkét partján, a Trebizsat, Bregava és Krupa folyók torkolata mellett); *Velicca*; *Gorymita* (Goricza vagy a későbbi Gora zsupánság); *Vecenike* (fekvése bizonytalan); *Dubrava* (zsupa Dobraue 1285-ben, a Mosztar és Sztolacz közötti Dubrava vidék); *Debre* (a dabari völgykatlan). A XV. században említettnek még: *Brotno* vagy *Brotnja* (ma Brotno vagy Brotno polje) és *Blatna* (a mosztari mocsárvidék = Mosztarszko blato) zsupánságok is. Miklošić, Mon. serb. p. 386.

4) Rački F. Hrvatska prije XII. vieka (Rad. jugosl. akademije LVI. 89. lap.).

5) Radoszlav humországi zsupánnak okmányában a humországi nemesek között Radošević Vojszlav is „stbnikr imotbski” említettik. Miklošić Mon. ser. 45. lap. — A régi horvát zsupánság talán akkoriban Humhoz tartozott.

álló Podgorje felé, délre pedig Travunja felé.¹⁾ Mégis legnagyobb mértékben a *Hranić* nagyfejedelmek kormánya alatt terjeszkedett, kik itt a XIV. század második felében oly hatalmassá lettek, mint a Hrvatinic dinasztia a dolnji krajban. A *Hranić* nemzetségből származott nagyfejedelmek (különösen *Hranić*, *Szandalj* és *Vukčić Sztipan*) Humot csaknem teljesen függetlenül kormányozták, mivel a boszniai királyok felsőbbségét csak névleg ismerték el; e mellett uralmukat mindenfelé kiterjesztették északra Almisszáig, délre pedig Cattaróig. Teljesen független államot alapítottak s 1448-ban felvették a *hercegi* czimet; a honnan azután idővel ezen egész terület *Hercegovina* (herceg országa) nevet kapott.

A *Hranić*ok uralma alatt Hum országban Blagaj fővároson kívül egyéb várak és városok is emlittetnek. A neveszinjei mezőn *Vienacsac* vára emelkedett, a *Narenta* partján pedig *Vratar*, *Novi* és *Krusevac* erődök állottak, az utóbbi a mai zsitomisltiyi kolostor átellenében. Ezen várak *Luka* zsupánságban léteztek. (*Crusenac* et *Noui* in *Lucha*.) Ott hol ma *Gabela* áll, *Driva* fontos kereskedő város állott (mercatum vagy forum *Narenti*), itt vámhivatal, sóraktár és ragúzai gyarmat létezett. A tulajdonképpeni Bosznia és Humország határán, a *Narenta* mellett feküdt *Konjicz* városka, vámhivatallal. — 1438. óta a *Hranić* nemzetségből való nagyfejedelemsége volt még *Trebinje* városa is, a körülötte levő zsupánságokkal együtt (a régi *Travunja* fejedelemség).

Primorjének neveztetett általában véve az egész adriai tengerpart, a mennyi csak belőle Boszniához tartozott; szűkebb értelemben véve, mégis ezen nevezet alatt csupán az egykori *Travunja* hercegségnek Ragúzától *Bocche di Cattaróig* terjedő tengerpartját értették. Ezen tengerpartot két zsupánság képezte. *Konavle* és *Dracsevicza*.²⁾

¹⁾ Az egykor önálló *Travunja* (*Trebinjével*) terület, már a XIII. században (1234.) Humhoz számítatik. Lásd *Daničić*: „Rječnik iz knjževnik starina srpskih“ sub vocabulo: hlmbskij.

²⁾ „Vb Primorji vb Župe Dračevičkoj“ *Miklošić*. Mon. serb. pag. 201. — Lásd továbbá pag. 299. — 1399-ben *Sanković Radiča* ragúzaiaknak adományozta; „sve *Primorje* gospodina kralja i Bosne od Kurila dai preko Imotice do sela, koje se imenuje *Dlžži*“. Mikl. p. 242.

Konavlenak (*Kanali*, Canale) neveztetett a termékeny és meleg éghajlatú négy földrajzi mértföldnyi kiterjedésű, a Ragúza melletti zsupánság tengeröblétől a Bocche di Cattaro bejáratáig terjedő tengerpart. Ezen zsupánság egyes részei külön nevekkal bírtak: a keletre fekvő hegyek melletti nagy legelők *Planinenek* neveztettek. Dél-Konavleban két elkülönített terület létezett: *Donja Gora* és *Vitaljine*. Konavle főkikötője *Cavtat* volt (a régi Epidaurum); itt szállottak meg a szerb és boszniai uralkodók, ha mint vendégek Ragúzába utaztak. Cavlattól keletre egy negyedóránnyira *Obod* vára feküdt; az egész zsupánság legerősebb vára pedig *Szokol* volt, melynek romjai (Mrczinétől keletre) még ma is láthatók. Konavle zsupánság legtermékenyebb részét a Ljuta völgye képezte.

Dracsevicza zsupánság az Erczegnovi (Castelnuovo) körüli tengerpartot foglalta magában. Ezen zsupánság egy része már a középkorban Szutorinának vagy Szubtorinának neveztetett. Dracsevicza zsupánságban I. Tvrtko boszniai király 1382-ban a tengerparton várat építtetett (castrum novum Sutorine, Novi u Dracsevicze) a mai Erczegnovit.

VI. A felső Drina és mellék folyói, a Csehotina és Lim körüli terület *Podrinjé*-nek neveztetett. Ezen terület a legrégebb idő óta Szerbiának alkatrészét képezte, csak 1376-ban szerezte azt meg I. Tvrtko boszniai király, Bosznia számára. „Drina fejedelemségnek“ is neveztetett és a boszniai királyok nevében a Hranic nemzetségből való humországi nagy fejedelmek kormányozták.¹⁾

Podrinje vagy Drina hercegség keleti részében *Prepolje* kereskedőváros (mercatum Prepollie, Pripoglie) említettik a Lim folyócska mellett. Ezen város közelében állott a híres *Milesevo* vár és kolostor, a Milesevka völgyben, itt létezett szent Száva sírja s itt koronáztatott királylyá I. Tvrtko, Bosznia és Szerbia kettős koronájával. A Lim folyócskának a Drinába való ömlésénél állott *Dabar* (ma Banja) szent Miklós kolostorral, hol egész a XV. századig a dabarboszniai görögkeleti püspök székelte.

¹⁾ 1451-ben Vukčić István „hercegъ одъ svetoga Save gospodarъ humski i primorski..... „knez drinski i ktomu“-nak nevezi magát. Miklošić, 4:1.

A Breznicza patakánál feküdt *Breznicza* (ma Plevlje) fontos kereskedő város, a Csehotinának a Drinába való ömlésénél feküdt a szintén jelentékeny *Hotcsa* (Choza, Chozza, ma Focsa) város. Hires volt továbbá a Drina melletti *Gorazsda* város is. A várak közül különösen kitűntek a Tara és Piva összefolyásánál levő *Szokol*, a Breznicza melletti *Kukanj* és a Gorazsda melletti *Szamobor*, mivel e helyeken a Hranić nemzetségből való nagyfejedelmek nyaranként gyakran időztek.¹⁾

Ezek voltak a Boszniával állandóan egybekapcsolt országok és területek. Ezekből jött létre a mai Bosznia és Hercegovina. Azonban a boszniai királyok hatalma néha ezen területek határain is túl terjedt, a mikor a boszniai uralkodók büszkén viselték a „Szerbia, Dalmácia és Horvátország“ királya címet, mivel törekedtek az összes horvátok és szerbek fölött uralkodni. Hogy mikor történt ez és mely boszniai uralkodók törekedtek erre, azt majd a történet tárgyalása folyamán látni fogjuk.

¹⁾ Jireček Const. Die Handelsstrassen, 35., 40., 73., 74., 76., 86. lap.

II.

Bosznia és Hercegovina története a legrégebb időktől a VII. századig.

Bosznia legrégebbi ismert lakosai nem besszek, hanem illyrek voltak; az illyr törzsek a Kr. e. V. század elején. — A kelták betörése Kr. e. 400 körül s ennek következményei. — A delmaták (dalmaták) harcrai a rómaiakkal és a mai Boszniának és Hercegovinának a rómaiak által történt első elfoglalása Kr. e. 78-ban. — A delmaták fölkelései és további harcrai, azoknak végleges meghódításáig Kr. u. 9-ben. — Bosznia és Hercegovina, mint Dalmácia és Pannonia római tartományok részei; római utak és gyarmatok; bányák stb. — A kereszténység első megjelenése. — A keleti góthok uralma a mai Boszniában és Hercegovinában (493—555. Kr. u.) — A szlávok és avarok betörései 548—600. Kr. u. — A mai Bosznia és Hercegovina elfoglalása a szlávok által a VII. század első felében.

Bosznia legrégebb történetirói, Bosznia első lakosainak a thrák népcsaládból való besszeket tekintették (*Βέσσοι*). Ezek állítólag a mai Boszniába bevándorlottak és az ország róluk neveztetett el. Azonban nem így áll a dolog, mert Strabo idejében (24-ben Kr. u.) a besszek még a mai Bulgáriában laktak. Strabo¹⁾ ugyanis azt mondja, hogy a besszek az ő idejében a Haemus (Balkán) nagy részét lakták, hogy egész a Rodope hegységig birtok lakhelyekkel és hogy a pannoniakkal és az illyr autariákkal határosak voltak. Ujabb kutatások alapján állíthatjuk, hogy a Balkán és Rodope hegység között, bátor, szabadságszerető nép lakott, melyet Herodot *szatrok*-nak nevez. A szatrok hegyeiken híres jósdával birtak, melyet papok vezettek, kik a nemzeti nyelv szerint besszeknek neveztettek. Ezen papok után neveztetett el

¹⁾ Lib. VII. cap. V., a párisi kiadás után, pag. 264.

később az egész nép (bessza, albánul annyit tesz, mint: hit, hűség.¹⁾ Ezen besszek vagy szatrok azonban soha sem vándoroltak ki, hanem még az V. században is régi lakhelyeiken emlittetnek, a mely időben a kereszténységet felvették.

Ujabb kutatások arról tanúskodnak, hogy a mai Boszniában és Herzegovinában nem thrák, hanem *illyr* népek laktak. A Balkán félszigetnek a Kulpától délre Geneszusz folyóig terjedő egész nyugati részében illyrek laktak, kiknek utódaik a mai albánok, vagy stjipetárok.

Ambár tudjuk, hogy Bosznia és Herzegovina legrégibb lakosai illyr törzsek voltak, mégis azoknak legrégibb történetéről keveset mondhatunk. A görög és később a latin-római írók a Balkán félszigetre igen kevés tekintettel voltak, s ha ezt tették, csupán annak *partvidékével* foglalkoztak, az ország belsejével azonban csaknem soha sem.

A szórványos adatokból kivehetjük, hogy a Kr. e. V. században Boszniában és Herzegovinában két illyr törzs lakott: az *ardiaeo*k (*Ἀρδιαῖοι*) és *autariáták* (*Ἀυταριᾶται*).²⁾

¹⁾ Jireček. K. Istorija Bolgar (a bulgárok története), Odessa 1878. p. 72—73.

²⁾ Bosznia és Herzegovina történetének forrásaiul szolgálnak mindazon írók, kik az illyrekről és dalmatákról beszélnek, így *Polibius* († Kr. e. 122.) *Strabo* († Kr. u. 24.) Idősebb *Plinius* († Kr. u. 79.) Ifjabb *Plinius* († 113.), *Appianus* († 150.), *Claudius Ptolomæus* († 160.), *Dio Cassius* († 200.) és mások, továbbá a római *Itinerarium Antonini* és a *Tabula Peutingeriana*. A római uralom korára nézve a Boszniában és Herzegovinában talált régiségek is jó szolgálatot tesznek. A mit e tekintetben eddigelé találtak, azt először *Nedić Márton* ferenczrendi szerzetes tette közzé (Arkiv za povj. jugoslavensku IV. 1897. p. 142—162.) később pedig *Blau Ottó* (Berichte über die römischen Alterthümer in Bosnien I, II., III., a berlini tud. akadémia havi tudósításaiban 1866. december, 1867. november és 1870. július); mindez összegyűjtve található *Mommsen* őriási művében: *Corpus inscriptionum latinarum*, Tom. III. 1873. Ujabb időben jelent még meg *Hoernes M.* *Römische Alterthümer in Bosnien und Herzegovina*; *Archäologisch-epigraphische Mittheilungen aus Österreich*, Wien 1880. IV. évf. 1. füz. 32—47. lap és 2. füz. 184—207. lap — A mai Boszniának a VII. század előtti történetére vonatkozó értekezések és művek közül megemlítjük még *Katančić* iratain kívül a következőket: *Kukuljević J.* *Panonija rimska* (Rad. jug. akad. XXIII. 86.), továbbá *Tomaschek*

Ámbár valamennyi illyrek szerették a bort, mégis az *ardiaeok* különösen mindennapi dorbézolásuk által tűntek ki. Az *ardiaeok* ezen időben a liburniaiktól keletre, a mai Török-Horvátországban és Nyugati-Boszniában laktak. Maguk mit sem dolgoztak, mivel körülbelől 300.000 szolgálával (*προσπέλται*) birtak, kik helyettük minden munkát elvégeztek. Az *autariatákról*, kik akkoriban az *ardiaeok*-tól délre laktak említettik, hogy azon időben igen hatalmasok és erősek voltak. Az *autariaták* a mai délnyugati Boszniában és Hercegovina északi részében laktak; úgylátszik azonban, hogy délre messzebb is kiterjeszkedtek, mivel a *Tara* folyó neve az ő emléküket fönn-tartotta. Skylax szerint, ki azt beszéli, hogy a mai Hercegovinában egy nagy tó létezett, (mosztári mocsár?) az *autariaták* a Narenta felső és középső folyásánál laktak.¹⁾ Az *autariatáktól* nyugatra, a Narenta folyó torkolatánál, Leszina és Brazza szigetekkel szemben a *nesztek* (*Νέστοι*) és *maniak* (*Μανιοί*) kicsiny törzsei laktak.

Ezen törzsek kölcsönös viszonya és története kevésbé ismeretes, éppen oly kevésbé van tudomásunk arról, hogy ezek, mint parti lakosok, a hellénekkal érintkezésbe jöttek-e. Kr. e. 400 körül úgy az *ardiaeokat* mint az *autariatákat*, valamint a többi illyr törzseket is a kelták (gallok) részéről nagy veszély fenyegette, kik ezen időben az Apennini és Balkán félsziget ellen előnyomulni kezdtek. A kelták már 380 körül a Balkán félszigetre

W., Miscellen aus der alten Geographie (Osterr. Gymnasial-Zeitschrift, 1874) továbbá a különös gondnal és szorgalommal készített mű: Zippel G., Die römische Herrschaft in Illyrien bis auf Augustus, Lipcse 1877; végre Tomaschek W., Die vorskavische Topographie der Bosna, Herzegovina, Crnagora und der angrenzenden Gebiete (Mittheilungen der k. k. geographischen Gesellschaft in Wien, XXIII. kötet, 11. füz. és 12. füz. Bécs 1880.).

¹⁾ Zippel, Die römische Herrschaft, 36. lap. — „A Mosztar melletti síkságról azon monda van elterjedve, hogy az egykor tó volt s állítják, hogy a hegyek körül itt-ott a sziklába erősített vaskarikákat találnak, melyek a csolnakok kikötésére szolgáltak. Ezzel kapcsolatban hozom Skylax adatait (Periplus 24. §.) melyek szerint a Narenta torkolata fölött 80 stadiumnyira tágas tóból lép ki, melynek közepén 120 stadium hosszúságu sziget is elférne. Talán e tavak maradványa a mai „Mosztarszkoblato”. Blau, Reisen in Bosnien, 24. és 25. l.

jöttek és a triballokra törtek, kik akkoriban a Morava mellett laktak. Ezeket keletre félreszorítva, az illyr ardiaeok szomszédaivá lettek. Kevéssel ezután az utóbbiakat is legyőzve, őket a Kr. e. 370—360 évek között, délre szorították. Így egész Észak-Bosznia a kelták kezébe került; az ardiaeok viszont általuk kiszorítatva, a tengerig előrenyomultak, hol a Narenta torkolata körüli vidéket, a nesztek és maniak eddigi lakóhelyét elfoglalták. Miután 360 körül az ardiaeok délfelől az autariaták szomszédaivá lettek, csakhamar viszály tört ki közöttük. Ezen tusakodások okát sós források képezték, melyek a két törzs határán minden tavasszal fölbugyogtak. A harczok hosszú ideig tartottak, míg végre az autariaták győztek, de maguk is jelentékenyen meggyöngültek. Éppen ezen utóbbi okból nem állhattak ellen maguk sem a keltáknak, kik őket 335-ben legyőzve, elűzték. A kelták betörése tehát azt eredményezte, hogy az illyr törzsek a mai Boszniából és Hercegovinából kiűzve és kiszorítatva, helyüket a kelták foglalták el. Egyébiránt kelták nem hódították meg egész Boszniát és Hercegovinát, hanem még maradtak itt illyr törzsek, melyek csak később tűnnek elő a történet színpadán.

Ismeretes, hogy a Kr. e. III. századtól 167-ig, az illyr történet központját a Narentától délre a Vojusáig terjedő ország képezte s hogy itt *Agron*, *Teuta* és *Genthius* fejedelmek alatt, hatalmas állam fejlődött ki. Ezen fejedelmek gyakran harczoltak a rómaiak ellen, míg 167-ben Genthius király alatt, az egész dél-illyr ország a rómaiak kezeibe került s a rómaiak a Vojusától Narentáig terjedő egész Illyrország uraivá lettek.

A III. századtól 167-ig terjedő, azaz a dél-illyr állam virágzása korának és a rómaiak elleni harczainak egész ideje alatt, az illyr és kelta törzseknek a mai Boszniában és Hercegovinában való szerepléséről igen keveset tudunk. Csak annyit tudunk, hogy ezen időben a Narenta melletti ország belsejében a *daorszok* (dauersii, *Δαούριοι*) illyr törzse lakott, mely a római harczok alatt a dél-illyr államokkal együtt a rómaiaknak önként megadta magát. Miután a rómaiak 167-ben a Narentáig terjedő egész országot elfoglalták, a Narentától északra lakó törzsek függetlenségüket kezdték féltetni. Nemcsak a mai Boszniának és Hercze-

govinának, hanem Dalmáciának a Narenta és Krka közötti számos törzsei is, Kr. e. 170 körül oly célból szövetkeztek, hogy a folyton előbbrenyomuló rómaiak ellen egymást kölcsönösen megvédjék. Ezen szövetség fővárosa *Delminium* volt, s ez után nevezték el magukat a szövetségesek *delmatáknak* vagy *dalmatáknak*.¹⁾

A dalmaták szövetsége a rómaiakkal csakhamar harczra kelt. Már 158-ban kitört a harcz, mely azzal végződött, hogy 155-ben P. Cornelius Scipio Nasica a delmaták fővárosát Delminiumot elfoglalta és elpusztította (*μικρὰν ἐποίησε*). Azonban a rómaiak sikere nem volt tartós; ugyanis ezen harcias törzsekkel kénytelenek voltak még többször küzdeni, (Kr. e. 119—118), mivel ezeknek szomszédaik, a kelta scordiscok is, gyakran segítségükre jöttek. A scordiscok miután 115-ben a czimberek által délre lejjebb szorítottak, 114-ben egész az Adriai tengerig előnyomultak. A rómaiaknak a scordiscokkal most sokáig kellett küzdeniök, úgy hogy L. Scipio illyricumi proprae-tornak csak 85-ben sikerült a scordiscok utolsó maradványát a Száván átűzni. A delmaták végleges leigázása, kik a scordiscokkal viselt harczok alatt ismét föllázadtak, csak Caius Cosconiusnak sikerült 78-ban. Ez alkalommal tehát Bosznia Hercegovinával együtt *először* került római uralom alá. A delmaták egész országa Illyricum római tartományba kebelezetett, melynek határait képezték: nyugatról a Formio folyó és a tenger, északról a Száva, keletről a Drina és délről a Drim.

Ámbár a rómaiak Kr. e. 78-ban a Száváig terjedő egész országot meghódították, delmát törzsek sem hívek, sem engedelmesek nem maradtak hozzájuk. Minden alka-

¹⁾ *Delminium* vára a mai Dalmáciában levő Szinj mezőn állott, a meredek *Gardun* hegyen, a Czetina folyó és a szép Tribje falú közelében. Delminium fekvésére vonatkozólag lásd a következő műveket és értekezéseket: *Mommesen* Tiv. Corpus inscriptionum Vol. III. 1. pag. 358; *Tomaschek* W., Miscellen aus der alten Geographie (Österr. Gymnasialzeitschrift, 1874. p. 649—652); *Glavinić*, Delminium (Bulletino di archeologia e storia Dalmata I. 1878. Nr. 2., 3., 4.); *Novaković*, Stoj. Derivazione etimologica dei nomi Dalmazia e Delminium (Bulletino II. 1879. Nr. 4.); *Tomaschek* W., Die vorskavische Topographie (Mittheil. der k. k. geograph. Gesellsch. in Wien. XXIII. köt. 11. sz. 505—507. lap.).

lommal szabadság után epedve fellázadtak, hogy a római igát lerázzák. Különösen veszélyes volt az Octavianus császár alatt kitört fölkelés, a mikor Kr. u. 6-ban nemcsak a delmaták, hanem a Szávától északra lakó pannóniaiak is föllázadtak. Svetonius azt mondja, hogy a pún háborúk óta Rómát ily veszély nem fenyegette s Velleius beszéli, hogy a nyugodt s harczokra szokott Octavianus is egészen megrémült. A fölkelés Kr. u. 9-ig tartott. A fölkelők *Bato* és *Pines* vezérek alatt, *Szyrmiumot* elpusztították, sőt a Dalmáciában levő *Szalónát* is megszállották. Tiberius és Germanicus vezérlete alatt 15 római légio küzdött ellenök és csak 4 év múlva győzettek le. A fölkelés elnyomatott, azonban a mint Strabo írja, az illyr-dalmát ország nagyon kifosztatott és elpusztított, a lakosság száma leapadt s az illyr törzsek hatalma örökre megtörtetett. Valószínűleg a mai Boszniának és Hercegovinának illyr törzsei vettek leginkább részt ezen harczokban.

Miután a rómaiak szerencsés harczok által birodalmuk határát a Szávától egész a Dunáig kiterjesztették és a Szávától északra nemcsak a pannóniaiak országát, hanem az Alpvidékeket is elfoglalták; a régi Illyricum nevezet alatt, nemcsak a 78-iki régi illyr országot, mely a Száváig terjedt, értették, hanem a középső Alpeseektől a Sara planináig és az Adriai tengertől a Dunáig terjedő részt, a rómaiak ezentúl Illyricumnak nevezték. Az Illyricum nevezet, mint egy kormánykerület (tartomány) neve, régi jelentőségét elvesztette s egyelőre csak földrajzi elnevezés maradt, az egyes tartományok és vidékek pedig külön neveket kaptak, így *Dalmácia*, *Pannonia* és *Noricum*. A mai Bosznia és Hercegovina önálló területet nem képeztek, hanem egy része *Pannoniához*, nagyobbik része pedig *Dalmáciához* tartozott, úgy hogy a Dalmácia és Pannonia közötti határ, a mai Észak-Boszniában létezett. Ezen határ nem volt állandó, majd inkább északra, majd inkább meg délre létezett, azonban mindig a Szávától délre, néhány órányi távolságban volt. A határvonala rendszeren Novitól Banjalukán, Dobojon és Szrebernien keresztül Bjelináig vagy Zvornikig terjedt. Észak-Bosznia (különösen a boszniai Poszavina) Pannoniához a többi rész pedig Hercegovinával együtt Dalmáciához

hoz tartozott, mely a római uralom alatt mindig a Drináig terjedt.

Tekintettel fogunk lenni Boszniának és Hercegovinának római uralom alatt első idejében való földrajzára s az ezen időben emlegetett illyr törzseket meg fogjuk ismertetni. Strabo († Kr. u. 24.) a bosznia-hercegovinai folyók közül csak a Szávát (Σαῦος) ismeri, melyről igen homályos fogalmai vannak, továbbá a Narentát, melyet ὁ Νάροςnak nevez. — Plinius († 79) a Száván kívül még két folyót ismer, a: *Valdaszuszt* vagy *Vadaszuszt* (némelyek szerint az Unna, Tomaschek szerint az Ukrina) és *Urpanuszt* (Verbász); ismeri a Narentát is (Naron), melynek torkolatánál a híres *Narona* (ma Vid, a Dalmáciában levő Metkovity mellett) vára állott. Csodálatos, hogy a görög és római írók közül a Boszna folyó régi nevét senki sem említi. Csak egy igen későn készített római útmutatón, az ismeretes Tabula Peutingerianán említettik a Bosznának Szávába való ömlése közelében *Ad Bassante* (Bassantisz) helység, a miből az újabb írók azt gyanítják; hogy a Boszna eredetileg Baszantenek, vagy Baszaniusz-nak neveztetett.¹⁾

A római Dalmácia (Liburniával) tartomány, három nagy kormány kerületre (conventus) osztatott, melyeknek főhelyei Scardona (Liburniáé) Szalona és Naron (Dalmáciáé) voltak. Ezen városok bizonyos mértékben az egyes vidékek központjai voltak, idejöttek a rómaiaknak alávetett illyr törzsek törvényszék elé; s itt tanácskoztak a római hivatalnokok az illyrek legöregebbjeivel és főnökeivel. A Szalona terület (conventus Salonitanus) a Czetina

¹⁾ „Ad Bassante (Bassantis, ravennai földl.); a Bosztnak a Szávából való kiömlésénél a boszniai Toliszanak beömlésével szemben levő Gradiste mellett v. ö. Caput Bassensis Not. dign. occ. 31. A rendes föltevés szerint Baszante a Bosznának a Szávába való beömlésével szemközt feküdt s ez okból tulajdonittatik a Baszante vagy Baszanius elnevezés a Bosznának“ Tomaschek, Vorskavische Topographie der Bosna (Mittheil. der k. k. geograph. Gesellsch. Bécs. XXIII. 11. sz. 499. lap). A legközelebbi lapon így szól Tomaschek: „A mint látjuk a Boszna régi nevét Ad Bassante állomástól kapta..... v. ö. Bassania illyr helységet V. m. p. ab Lisso (Livius); alapjelentése talán „világos“, „tiszt“, szanszkritben bhásura.“

és Krka közötti egész mai Dalmáciát magában foglalta, továbbá a mai Boszniát eleinte ugyan csak annak nyugati részét, később azonban egész a Drináig terjedő részt is. Ezen területen a római uralom idejében nyolcz illyr törzs lakott. A Naroná vidék (conventus Naronitanus) azonban a mai Dalmácián kívül, Czetinától délre, az egész Herczegovinát, Montenegrót és a Drimig és Saraplanináig terjedő országrészt magában foglalta. Ezen területen is több illyr törzs lakott.

Bosznia tehát a Szalona vidékhez, Herczegovina pedig a Naroná vidékhez tartozott. Minden illyr törzs nemzetségekre (gentes) és minden nemzetség (gens) centuriákra (centuriae, Pliniusnál decuriae) osztatott. Az illyrekről beszélnek, hogy magas, nyúlánk természetűek, sötét arcbőrűek és különösen vitéz harczosok voltak: oly tulajdonságok, melyekkel a régi Dalmáciának szláv lakosai ma is ékeskednek. Nézzük a római uralom idejében a mai Boszniában és Herczegovinában lakott egyes törzseket közelebbről.

I. A szalonai kormánykerülethez tartozott *Boszniában* a következő törzsek laktak:

1. A szűkebb értelemben vett *delmaták* (*Δαλμάται*) a delmát szövetség egykori főtörzse. 342 decuriára (descripti in decurias CCCXLII.) oszlottak, 20 erődtímennyel, sőt hatalmuk tetőpontján 60-nal is birtak. A delmaták a mai Dalmáciában a Krka és Czetina között laktak, továbbá a mai Nyugat-Boszniában, úgy hogy a Középső-Boszniában lakó törzsektől a Jaram, Vran, Malovanovo sedlo, Czrnagora és Sator hegyek választották el őket.¹⁾ — 2. A *szárdeaták* (*Σαρδιῶται*), 52 decuriára oszolva laktak a Rama völgyet ennek a Narentába való ömléséig továbbá

¹⁾ Hogy a mai Boszniában levő Duvno, Livno és Glamocs mezőket egykor delmaták laktak, arról még ma is több helység-név tanúskodik. A Duvno mező középkori emlékekben Dlymnonak és Dumnonak neveztetik, mi Delminiumra emlékeztet (*Δελμιον*) Tomaschek W. (op. cit. 506. lap.) azt mondja: „Bebizonyítható, hogy Duvno Dumnóból, ez ismét Dl'm'nóból keletkezett; továbbá hogy Dl'm'no a szláv nyelv szabályai szerint, csak az ó-dalmát Dalmenéből vagy a latin Dalminóból jöhetett létre” — A Livno mezőn, a Bisztricza forrása Dumannak neveztetik (Inkić Zemljopis, 29), mi régebbi időkben bizonyára Dl'mannak hang-

a Felső-Vrbasz (Uszkoplje, Szkoplje) völgyét; országukat a Vran, Styit, Sztozser és Radován hegyek környezték. — 3. A *deuriok* (*Δεϋριοι*) 25 decuriában laktak. Lakták a Lasva völgyet Travnik körül, nyugatra Jajczáig és Varczarevóig. Ezekről nyugatra lakott a derriopok (*Δερριονες*) törzse a Felső-Szana és Unaczvölgyeiben. — 4. A *maeziek* (*Μαζαίοι* 219 decuriában) lakták az Unna, az alsó és középső Szana, Vrbász és Vrbanja (Jajczától északra) völgyeit. Országukban állott Splaunum vára és gazdag vashányák léteztek benne. — 5. A *dítionok* (*Διτιονες*, 239 decuria) az Ukrina völgyétől kezdve az Uszora és alsó Bosznánál, továbbá a Szprecsa völgyében egész a Drináig laktak. Országukban a mai Gornja és Dolnja Tuzla mellett sós források léteztek. — 6. A *cerauniik* (*Κεραῖνοι*, 25 decuria) a Zsujevina, Zseljeznicza, Fojnicza és Neretvicza völgyeiben laktak, a Treszkavicza, Bjelasnicza, Bitovnja és Zecz hegyek mellett (*Κεραῖνα ὄρη*). Országukban Fojnicza és Kresevo mellett bányák léteztek. — 7. A *dindariik* (*Δινδάριοι* 33 decuria) a Sztabnja és Krivaja völgyekben laktak és Olovo mellett bányával birtak. — 8. A *daeszítiták* (*Δαυσιτιτῆς* 53 decuria), a régi illyr törzsek legvitézesebbjei voltak. A szarajevói mezőtől keletre Rogaticzáig, Szrebreniczáig, Visegrádig, Gorazdsáig és Plevljéig laktak. Ezen törzshöz tartozott a hires Bato hadvezér, ki négy évig (6—9 Kr. u.) állott ellen a római légióknak.

II. A Naroná vidékéhez tartozó *Herczegovinában* a következő törzsek laktak:

1. Az *ardiaeok* (Vardaei, *Ὀαρδαίοι*, *Ἀρδιαίοι*, 20 decuria), egy hajdan hatalmas, de a kelták, autariaták és rómaiak által megtört törzs maradványai. A római uralom alatt a Csabulja és Vardar hegyek körüli kicsiny területet lakták, a szárdeatáktól délre s ezen terméketlen országban a nagy

zott, mi ismét Dalmenere és Dalminora emlékeztet. — Végül Glamocs, a középkori okmányokban D'lamocsnak neveztetik, mi ismét a régi delmatákra és Dalmenere emlékeztet. Lsd. Novaković Ist. értekezését, *Derivazione etimologica dei nomi Dalmazia e Delminium* (Bullet. di archeologia e storia dalmata, anno II. pag. 56—58.). — Mivel ezen névnek (dalmene, delmene) tulajdonképpeni jelentősége „juhlegelő“, „legelő“, „Alp“ volt, Dalmáciában *különböző* helyeken előfordulhatott.“ Tomaschek W. op. cit. pag. 506.

szegénység és szükségben éltek. — 2. A *daorszok* (Dauersii, Daorsei, *Δαούρσιοι, Δαόρσιοι, Δαούριζοι*, 17 decuria), akkoriban a Trebízsat völgyében és a Brotno mezőn, továbbá a Narenta balpartján a mai Ragúzáig laktak. — 3. A *naresziik* (*Ναρήσιοι*, 52 decuria) népes törzs, mely az egykor hatalmas autariaták lakóhelyeit foglalta el; a felső Narenta völgyében lakott Mosztarig, a Neveszinje és Gacsko mezőkön, továbbá a Piva és Tara mellett, végre a felső Drinánál, hol a daesitiatákkal határos volt. — 4. A *deramesták* (30 decuria) a daorszok szomszédai voltak és Popovo poljét és a dabari völgykatlant lakták.

Ezek azon illyr törzsek, melyek a római uralomnak Dalmáciában való első időszakában a mai Bosznia és Hercegovina területén laktak.¹⁾ Ezen törzsek sorsa olyan volt, mint az akkori Dalmácia tartomány többi lakosaié, azon különbséggel, hogy a tengertől való távolság miatt, a római művelődéssel oly szoros érintkezésben nem voltak, mint a parti lakosok. Azonban lassanként ezen országokat is áthatotta a római műveltség szelleme.

A rómaiaknak Boszniában és Hercegovinában eszközölt művelődési munkáiról, még ma is tanúskodnak az ott talált római utak és épületek maradványai, római sírboltok és műemlékek, római felirások (különösen siriratok) és római pénzek. Néhány helységet sorolunk fel, ahol római művelődés nyomai találtattak.²⁾

a) *Római utak maradványai.* 1. Római útrészlet látható Csadjavicza falutól, Podrazsnicza mezőn, Mednan, Peszkan és Glaviczen keresztül, Glamocsig. Ezen részlet 9 órányi hosszúságú és ugy látszik, hogy a Brodból (Marsonia) Bosznián keresztül Szalonába vezető út maradványai. 2. Római útmaradvány látható Hercegovinában Tihaljinánál és Nezsdraviczánál Ljubuskától északnyugatra; ez a Runovityből (ad Novas) a Trebízsat völgyén keresztül Vidbe (Narona) vezető út maradványa. Ugyanezen út egy része látható

¹⁾ Lsd. erre vonatkozólag Tomaschek W. gyakran idézett művét, *Die vorskavische Topographie der Bosna, Herzegovina* stb. 561—567. lap.

²⁾ A boszniai és hercegovinai római régiségekre vonatkozólag már említett műveken és értekezéseken kívül lásd még a következőket: *Ewans Arthur*, *Trough Bosnia and the Herzegovina*, London 1876. — *Antichità di Brocno ed un ara di Silvano* (Bullett. di archeologia e storia Dalmata I.).

Humacz ferenczrendi kolostornál; a nép itt Szekulannak nevezi s azt mondja hogy „od Soline do Norine“-be vezetett, azaz Szalonából Runovityon (ad Novas) keresztül Naronába vezetett.

b) *Római épületek, sirok, siremlékek és műkincsek maradványai.* A brotynói mezőn Cserin falva mellett, mélyen a föld alatt számos római épületmaradvány találtatott. Római épületmaradványok találtattak még a Travnik és Jajcza közötti Podrunity mellett és a Glamocs mezőn levő Glaviczéban. Plevlje városában számos rom tanúskodik arról, hogy itt egykor egy S betűvel kezdődő római város állott (Municipium S; Mommsen azt véli, hogy Staneclinak neveztetett, Tomaschek pedig azon hiedelemben van, hogy ez a Sapua helység vala). Maga a római város ott feküdt, hol ma a régi Plevlje város áll s a Plevlje melletti Ilino brdón létezett a temető. — A Lasva melletti Mosunj falunál régi épületek láthatók, hol ezen kívül sok római pénzt sőt bálványt is találtak. — Sirkövek és sirok a Konjicz és Szarajevo közötti Pazarity falunál, továbbá a Boszna folyó melletti Blazsujnál találtattak, az Unaczvölgyben levő Vrsztolja mellett pedig egy 5 láb magas féldomborművet találtak.

c) *Római pénzek* találtattak a Trebizsat völgyében levő Vitinánál, a Travnik közelében fekvő Divjaknál, Glamocsban, a Jajczától keletre Dnolukában levő Podlipcezi falunál, Konjiczban és annak környékén.

d) *Római felírásokat* számos helyen találtak, így az Unna melletti Bihácsnál, a Brotno mezőn (Gradniczi, Kreindvor, Szajmiste, Cserin mellett); Ljubuskánál és annak környékén (Humacz, Ligat, Gradsina); a Trebizsat völgyében (Vitina, Mlade); a Szarajevo melletti Szvrakino-szeloban; Rogaticzában (4 felírás; az egyiken coloniae Risini decurioja említettik, ki itt eltemetett; Gorazsdában; Plevljében (több mint harmincz felírás) és Prepoljéban; Travnik környékén (Putacsevo, Guacsanszka Kapela, Podrunity mellett): a livnói mezőn (Vasarovinanál, Listaniban) Radincity-kula mellett, Kablityiben és Prilukában, Glamocskopoljén (Glavicze és Jakir mellett és a Kupresz fensíkon (Otinovciban).

e) *Római bányák.* A Vrbász folyó forrásának környékén, a Roszinj hegység lábánál, ősi bányaüregek nyomait találjuk, különösen Koupa falunál. Hogy itt a rómaiak aranyat is ástak, az az itt talált számos aranypénzből is kitűnik.

Már ezen kevés esetleg talált maradványok is tanúsítják, hogy a rómaiak műveltségüket a mai Boszniában és Herzegovinában is eléggé terjesztették. Azonban ezen maradványokon kívül írott emlékeink is vannak, melyek arról tanúskodnak, hogy a rómaiak Bosznián és Herzegovinán keresztül katonai és kereskedelmi utakat építettek és hogy ezen útnaknál erős várak és városok

feküdtek. Ezen útakról és városokról két emlék tanúskodik, az: Itinerarium Antonini és a Tabula Peutingeriana.

Ezekből és a ravennai útleírásból kitűnik, hogy Boszniát és Hercegovinát a rómaiak idejében három főút szelte át, melyek Szalonát, az akkori Dalmácia fővárosát, a Poszavinával, Podrinjével és a Narenta völgygel kapcsolták össze.

I. Az első út Mitroviczből (Sirmium) a Száva mentén Gradiskáig s innen a mai Nyugat-Bosznián (Török-Horvátország) keresztül vezetett Szalonába. Ezen utat kétszer építették, első ízben inkább keletre, második ízben inkább nyugatra haladt. A régibb útnak, a mint a Tabula Peutingerianán le van rajzolva, a következő iránya és állomásai voltak. Gradiskától (Servitio) délre vezetett Laktasi-ig (Ad fines),¹⁾ hol Pannonia és Dalmácia tartományok határa létezett; innen a mai Banjalukán (Castra)²⁾ haladt keresztül, a dobrinji fensíkon, Pavityig (Lamatis)³⁾ majd a podraczniczai fensíkra ment fel, hol *Leusaba*⁴⁾ állomás létezett. Innen Varczarevon (*Baloie*),⁵⁾ Jezeron (*Indenea*) a felső Pliván (*Saritte*),⁶⁾ a Janszka (*Jonnaria*) forráson és Sztrazsbinán (*Barijuo*) keresztül a

¹⁾ Tomaschek op. cit. 512. lap. Hogy Laktasiban római telep létezett, többi között azon körülmény is bizonyítja, hogy itt 1863-ban egy római császárt ábrázoló aranyozott szobor találtatott.

²⁾ Banjalukában még most is láthatók római fürdő maradványai. Néhány évvel ezelőtt több száz római ércpénzt is találtak itt.

³⁾ *Aemate* az Itiner. Ant.-ban (edit. Parthey et Pinder, Bero-lini, 1848; 128. lap). Pavitytól 2 órányira „Bunari“-k azaz 4–5 kőkút valószínűleg római idők maradványai léteznek.

⁴⁾ *Lausaba* vagy *Lausava* a ravennai földleírásban (ed. Pinder et Parthey 1860. IV. 19. 217–218.

⁵⁾ *Baloia* a rav. föld.-ban (albánul, balle = homlok, hegy, kezdet). A Varczarevo közelében levő Dolnjeselo mellett 1864-ben egy oltárt ástak ki négy emberfejjel és fölírással együtt, melyen azonban csak a VII. szám olvasható el.

⁶⁾ *Sarute*-nek is nevezetik. Dio Cassius ezen helyet Σαρδιον-nak nevezi. Saritte valószínűleg Szokolacz vára közelében feküdt. Fontos hely volt és Kr. u. 532-ben „municipium Sarciaticum“-képpen említetik, mely a ludrumi püspökséghez tartozott.

Kupresz mezőre vezetett; továbbá a Malovan hágón keresztül Suiczáig és Borovaglaván keresztül a livnoi mezőre haladt, hol Vasarovina és Ljubuncsity helységeket érintve, Prolog (*In Alperio*)¹⁾ hegyig nyúlva, Csitluk (*Aequum*) és Szalona felé a tengerre ereszkedett le.

Akár mert elromlott ezen út, akár mert hosszú volt, elég az hozzá, hogy később újabbat építettek, mely egyenesebb irányban haladt s így valószínűleg sokkal rövidebb és jobb is volt. Ezen az Itinerarium Antoniniban lerajzolt út a podrazsniczai (Leusaba) fensíkig, a régi szerint vezetett s ezen részen csak egy újabb állomással birt, a mai Banjalukától északra fekvő Trn (ad Ladios)²⁾ mellett; azonban a podrazsniczai fensíknál a régi úttól nyugatra tért le és más irányban vezetett a Szana (*Sarnacle*) forráson³⁾ Glaviczen keresztül, Glamocsko poljeba (*Salviae*)⁴⁾ és Listanin keresztül a livnoi mezőn Csitlukba és Szalonába vitt. Ezen út Gradiskától Szalonáig 154, Gradiskától Listaniig pedig 116 római mértföld hosszú volt.⁵⁾

II. A második út éppen Felső-Bosznia közepén át vezetett a Drináig, innen pedig Mitroviczig. Ezen út csak a Peutinger-féle térképen fordul elő. Szalonából a Czetina melletti Triljén (Tilurio) keresztül előbb a livnoi mezőre vezetett Vidosig (Ad Libros); innen Buzsaningradon (*In Monte Bulsinio*)⁶⁾ és Eminovo poljén (*Bistue vetus*)

1) Alperium valószínűleg Bilibrig mellett feküdt.

2) Az „Ad Ladios“ nevet azért kapta ezen hely, mivel itt a pontusi Ladii népből való katonaság állomásozott.

3) A rav. fl. szerint *Saniglo* és *Sarniclo*, egyes kéziratokban pedig *Sarnade*, 530. „Vitalis presbyter *Sarniensis* ecclesiae“ említetik (Furlati Illyr. sacr. I. 163).

4) *Salvia*, *Silviae*, Ptolomaeusnál *Σαλονία*. Kr. u. 532-ben „*municipium Salviaticum*“ említetik, mely a ludrumi püspökséghez tartozott, tehát fontos hely volt.

5) A Szana (*Sarnacle*) forrásánál ezen útból még egy mellékút ágazott el, mely Bihácsig vezetett, innen pedig Dubiczáig és Gradiskáig vitt. Ezen mellékút állomásai voltak: Sarnicla (Szana-forrás), Persetis (Petrovac), Netabio vagy Netavio (Lipovo polje), Speridium (Bihácsnál), Raetinio vagy *Раднор* (Izacsics), Brindia (Krupa), Clandate (Novi), Assinone (Priedor), Berginio (Dubicza), Servitium (Gradiska).

6) *Monte Vulsi* (Bulsi) rav. fl. IV. 16, pag. 211.

keresztül, a Vrbász forrásig vitt, hol a jelentékeny *Matrix* gyarmat (Ad Matricem, talán Szkopljében) aranybányák közelében létezett.¹⁾ Ezen út a Vrbász forrásától Krupán keresztül Fojniczába (*Bistue nova*)²⁾ és Blazsujba (Stanecli) vezetett, a mai szarajevoi mezőre. A szarajevoi mező már a római időkben a benvidek központját s ezen vidékek forgalmi csomópontját képezte. A főút a szarajevoi mezőtől (illetőleg Blazsujtól) tovább vezetett *Argentarie* (Vares, vagy Szrebrenik?) állomáson keresztül, a Drináig és Mitroviczáig; míg három mellékútja kelet, délnyugat és északnyugat felé haladt, az első Rogaticzán (*Aleva*?) és Gorázsdán keresztül, Plevljébe (*Sapua*?), a második Konjiczig, a harmadik pedig Buszovacsán keresztül Travanzszkopljéig (Putacsevo, Mosunj) s innen Jajczán keresztül Jezeróig vitt, hol a Gradiskából Nyugat-Bosznián keresztül Szalonába vezető főúthoz csatlakozott.³⁾

III. A harmadik út, mely legalább részben a mai Bosznián és Hercegovinán vezetett keresztül, az Itinerarium Antoniniban van leírva. Ez a Szalonából Naronába vezető út, mely innen Scutariba (Scodra) és Dyrrachiumba vezetett, hol a „*via Egnatia*“ nevű nagy hadiúthoz csatlakozott, mely Dyrrachiumot Thesszalónichival és Konstantinápolylyal kapcsolta össze. Az említett út Szalonából a mai Dalmácián keresztül Runovityig (*Ad Novae*) vezetett, innen Nezsdraviczán és Tihaljínán (*Ad Fusciana*)⁴⁾ és a Trebizsat völgyén keresztül Ljubuskáig, Ljubusko poljéig (*Bigeste*) és a Narenta melletti Vidig

¹⁾ Az aranybányákra vonatkozólag lásd: Conrad A., Bosnien in Bezug auf seine Mineralschätze (Mitth. der k. k. geogr. Gesell. in Wien 1870 p. 221); Jireček C., Die Handelsstrassen und Bergwerke p. 42. — 530-ban egy Presbyter Vitalis mint episcopus ecclesiae *Martaritanae* említettik; Tomaschek (op. cit. pag 520.) azt véli, hogy e helyen „ecclesiae *Matricitanae*“-t kell olvasni.

²⁾ 530—532-ben Andreas episcopus *Bestoensis* (ecclesiae) említettik. Bistue nova tehát akkoriban és bizonyára már jóval előbb is, keresztény püspök székhelye volt.

³⁾ Ezen mellékútakra vonatkozólag lásd: Tomaschek op. cit. pag. 521—523.

⁴⁾ *Aufustianis*, az Itin. Anton. és rav. fl.-ban.

(Narona) haladt. Ezen útból is ágaztak el az ország bel-sejébe vivő mellékutak.¹⁾

A mai Boszniában és Hercegovinában létezett római utaknak már ezen rövid áttekintése is mutatja, hogy mennyire tudták a rómaiak kulturájokat itt is elterjeszteni. Az általuk épített utak nemcsak a nagynehezen legyőzött illyr törzsek (feroces dalmatas) fölötti uralkodásra, hanem az alávetett országok jólétének előmozdítására is szolgáltak. Mivel Bosznia bányatermékekben igen gazdag, a rómaiak a bányászatra kiváló gondot fordítottak. Az illyrek, kik ezelőtt csak a harcizást és állattenyésztést ismerték, kénytelenek voltak a bányászattal és arany-mosással is foglalkozni,²⁾ s ebben csakhamar jelentékeny ügyességre tettek szert. Boszniában rendkívül sok aranyat ástak, melyet még a római költők is (pl. Statius) különösen dicsérnek. Plinius beszéli, hogy Nero császár alatt, az aranyat Dalmáciában majdnem a föld felszínén talál-ták s hogy naponta körülbelől „50 libras-t“ nyertek.³⁾ A rómaiaknak Szalonában a boszniai aranybányák szá-mára külön hivatalnokuk volt (commentariensis aurari-arum Delmatarum) továbbá Bosznia bányáira vonatkozó több rendeletet adtak ki, melyekben comites metallorum, aurileguli, metallarii stb. említettnek.

Még hátra volna a kereszténységnek Boszniában és Hercegovinában való első elterjedéséről néhány szót szólani, azonban erre vonatkozólag, semmiféle adataink sincsenek. Az ezen országok Dalmácia tartományhoz tartozó részében a kereszténység Szalonából már kétség kívül korán elterjedt. Ezt abból gyanítják, hogy a VI. században a szalonai érsekséghez tartozott számos püs-pökséget, a mai Boszniában kell keresni. Különösen áll

¹⁾ Tomaschek op. cit. pag. 528, 545–548, 558–560. Naronából tovább vezetett az út Kleken (Ad Turres) Osljén (Dilunto, Dallunto), Szlanon (Pardna), Zatonon (Asamo) és Cavtaton (Epidaurum) keresztül Risanoba (Resinum), innen pedig Budván (Butua) keresztül Scutariba és Durazzoba vezetett.

²⁾ (Augustus) efferum genus (scil. Dalmatas) fodere terras coegit aurumque venis repurgare Florus IV., 12.

³⁾ Invenitur (aurum) aliquando in summa tellure protinus rara felicitate, ut nuper in *Dalmatia* principatu Neronis, singulis diebus etiam quinquagenas libras fundens. Plinius XXXIII. 4.

ez Bistue (*bestoensis ecclesia*) püspökségre nézve, mely a mai Felső Bosznia szívében feküdt.

A nyugat-római birodalom bukása után (476) Bosznia és Hercegovina mint Pannonia és Dalmácia római tartományok részei, hasonló sorsra jutottak és hasonló zivataroknak voltak kitéve, mint ezek. Először a keleti góthok uralma alá kerültek, kik akkoriban *Theodorik* királyuk uralma alatt állottak (493). A keleti góthok uralma alatt 535 ig nyugodtan maradtak, míg nem Justinianus byzanci császár a keleti góthokkal a húszéves háborút megkezdte. A keleti góthok, különösen *Theodorik* királyuk, Dalmáciát bölcsen kormányozták, ugyanis mindenben a rómaiak példáját követték. *Theodorik* király a római császárokhoz hasonlóan, szintén gondoskodott a boszniai bányákról.¹⁾ Ámbár a keleti góthok ariánusok voltak, mégis Dalmácia egyházi szervezetébe nem avatkoztak bele s a katolikusokat nem üldözték; sőt éppen a góthok uralma alatt Szalonában Dalmáciára vonatkozó két tartományi zsinatot tartatott 530 és 532-ben. Ezen zsinat fennmaradt irataiból²⁾ Bosznia és Hercegovina akkori egyházi szervezetét is megismerhetjük. Az 530-ki zsinaton négy bosznia-hercegovinai püspökség említettik: *Naronitana* (Narona), *Martaritana* vagy *Matricitana* (Matrix, Ad Matricem), *Sarniensis* (Sarnacle) s ettől keletre az ország központjában *Bestoensis* (Bistue nova). Az 532-ki zsinaton még két új püspökség alapítatott: *Ludricensis*³⁾ és *Sarsen-*

1) *Theodorik* király 508-ban *Osuin* vagy *Osun* dalmáciai kormányzójához írt levelében, egy bizonyos *Simeon* nevű férfit ajánl *Osuinak*, így nyilatkozva arról. „*Simeonem itaque virum clarissimum, cuius fides olim nobis est cognita, vel devotio comprobata, ad ordinationem siliquatici, nec non ferrariarum ad provinciam Dalmatiam nostra ordinatione direximus.*“ *Kukuljević I., Codex diplomat. regni Croatiae. I. 194.*

2) *Kukuljević I. Codex diplomaticus. I. 195 – 198.*

3) Ezen püspökséghez, melynek székhelye *Ludrumban* (*Livna*) volt, *Salviaticum* és *Sarciaticum* helyek (municipia) is tartoztak.

*terensis*¹⁾. A bestoensi püspök, kinek püspöksége igen kiterjedt volt, ezen zsinaton azt követelte, hogy a Kopila és Vranicza helyek (hegyek) körüli terület (a loco Copella et Arena) egészen az ő székhelyének helyéig és templomaiig, püspökségétől elszakitassék és belőle új püspökség alapitassék.

535-ben kezdődött Justinianusnak a keleti góthok ellen viselt húszéves háborúja. Dalmácia s így tehát Bosznia és Herczegovina is ezen időben sokat szenvedett hadjáratok és vallásos üldözések következtében. A régi krónikások gyakran beszélik, hogy az ariánus góthok mennyire üldözték az igazhívő keresztényeket. A góthok és byzancziak közötti elkeseredett harcz alatt a szlávok először jelentek meg ezen vidékeken. Első betörésük után (548) a szlávok 551. és 553-ban ismét visszatértek s e miatt azt hitték, hogy őket a góthok királya Justinianus ellen segítségül hívta.²⁾ Húsz évi háború után a góth birodalom megdőlt és Dalmácia Boszniával és Herczegovinnal együtt, byzanczi uralom alá került; azonban a szlávok betörései nem szűntek meg, sőt még az avarok is hozzájuk csatlakoztak. A legrettenetesebb avar betörés 598-ban történt, midőn az avar khán a Szerémségből Bosznián keresztül délnyugatra előnyomult a Syrmium-Szalonai út melletti erődítményeket bevette,³⁾

¹⁾ Ezen püspökség székhelye Sarsenterum (Sarsitero, rav. fl.) volt, határa következőleg határozottatott meg: ut Sarsenterensis episcopus basilicas, quae in municipiis Delontino, Stantino, Novense (et) per rusticaria (= majorok és legelők) *Pecuatico* et *Beuzavatico* supra sunt constitutae, in parorchia consequatur“. Tomaschek így szól: *Pecuaticum*nak neveztetett, valamely terjedelmes legelő, *Beuzavaticum*nak pedig egy *Beuza* nevű dalmát egyén birtoka. — Sarsenterum helységet, maga Tomaschek is a mosztári mocsártól északra, Goranczi mellett keresi.

²⁾ Procopius, de bello Gothico, lib. III. c. 40. pag. 449 – 455.

³⁾ Ezen erődítmény a különböző emlékekben „*Βάλχης*, *Βάλκης*, Balcha, Balca, Balea“-nak neveztetik. (Rački, Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia, Zagrabia 1877, 254.) Tomaschek azt hiszi, hogy ez *Σάλβης* = Salviis (Glavicze a glamocsi mezőn); én azonban Šafarikkal „Balea“-nak olvasom s azt hiszem, hogy ez Baloie vagy Baloia állomás volt.

40 megerősített helyet szétrombolt és az egész országot kegyetlenül elpusztította.

Ezen rettenetes avar betörés után, mely az egész egykor virágzó Dalmácia tartományt sivataggá változtatta, a szlávok, különösen a horvátok igyekeztek ezen hajdani római országot magukhoz ragadni. 600-ban már Szalona¹⁾ városát veszély fenyegette s kevésel ezután a VII. század első felében, az egész Dalmácia, a szlávok kezeibe került. Ez alkalommal kapták Bosznia és Hercegovina is szláv lakosságukat, mely azokban a törökök által történt elfoglalásukig (1463) lakott s maig is ott lakik.

¹⁾ I. Gergely pápa 600. júliusban így ír Maximus szalonai érsekhez: „Et quidem de Sclavorum gente, quae vobis valde imminet affligor vehementer et conturbar. Affligor in his, quae iam in vobis patior; conturbor, quia per Istriae aditum iam Italiam intrare coeperunt.” Kukuljević I. Codex diplomaticus, I. 31

III.

Bosznia, a délszlávok letelepülésétől Kulin bánig (1180).

A horvát és szerb lakosság határvonalán fekvő Bosznia majd Szerbiához, majd Horvátországhoz tartozott. — A XI. század közepén független bánságot képez, 1135-ben pedig a magyar Árpádokhoz csatlakozik. — Borić (1154–1163). Boszniának első névszerint ismert bánja. — Bosznia byzanci uralom alatt (1166–1180). Emánuel császár haláláig. — Bosznia egyházi viszonyai; a patarénusok és bogomilok első föllépése.

Boszniának a VII. század közepétől Kulin bánig terjedő története igen homályos és bizonytalan. Egész a X. századig csaknem semmi bizonyosat sem tudunk róla, csak a X. századtól fogva nyujtanak a források, ezen minden akkori művelődési központtól annyira távol eső országra nézve némi tudósítást. Bosznia régebbi történetírói igyekeztek ezen nagy űrt a dioceleai lelkész (élt 1150–1200) bizonytalan és kevésbé hasznavehető krónikája által kitölteni. Már Orbini megkísérelte ezen krónikás zavart és érthetetlen adatait rendezni s utána Jukićig minden író így cselekedett. Így kerültek Bosznia történetébe a regeszerű bánok *Želimir*, *Krešimir*, *Leget* és *Vukmir*, kikről az oknyomozó történet mit sem tud. Miután mindez nem valódi, a több évszázadnyi űrt igen nehéz betölteni. Mégis meg fogom kísérteni, hogy részint az igen kevésbé kielégítő források alapján, részint pusztá feltevések segélyével Bosznia legrégibb történetéről ha még oly felületes képet is nyújtsak.

Miután a horvátok és szerbek a hetedik század első felében a Balkán félsziget nyugati részén letelepedtek s az egykori római-byzanci tartományokat birtokukba vették, nem teremtettek mindjárt nagyobb államokat, hanem egyes kisebb-nagyobb független területeket alaki-

tottak, melyek ismét több törzsszupánságból állottak. Ezen területek közül csak kettő, a keleti és északi kaptak nemzeti nevet: a horvátot és szerbet. Az ezek közepén levő többi területek részint törzs, részint helyrajzi nevezeteket kaptak. A Narenta mellett (Ó-Narona) letelepült törzsek narentaiaknak neveztetek; a Hum hegység melletti törzsek hulmiaknak (humljani); s az egykor híres Dioclea város környékén letelepült törzsek sokáig diocleaiaknak (dioclenses, diocletiani) neveztetek. A felső Boszna völgye is ős idő óta fontos vidék volt s itt is több törzsszupánság egy kormány kerületbe egyesült. Az új letelepülők a *Basante* vagy *Basanius* folyó régi nevét, saját kiejtésükhöz alkalmazva, a folyót és annak területét *Bosznának* (Bosna), magukat pedig *bosnyákoknak* (Bošnjani) nevezték.

A kevés forrás után bajos volna eldönteni, hogy Bosznia első szláv lakosai, a szerb vagy horvát törzshöz tartoztak-e, azonban annyi bizonyos, hogy Bosznia kezdetől fogva, a szerb és horvát nép határvonalát képezte. Ami ezen területtől nyugatra és északnyugatra feküdt, az horvát, a mi pedig keletre, észak és délkeletre létezett, az szerb volt.

Már ezen helyzet által is, Bosznia sorsa sok száz évre el volt döntve. Mihelyt két, horvát és szerb nevezetű állam keletkezett, melyek minden egyéb kormánykerületet maguk köré gyűjtöttek, mindketten igyekeztek Boszniát magukhoz ragadni. Habár a diocleai lelkész részletes elbeszéléseit nem is hihetjük el, mégis egyet beláthatunk azokból, nevezetesen hogy Bosznia eredetileg Horvátországhoz tartozott.¹⁾ Valószínű, hogy ez a X. század elején történt, midőn az első horvát király Tomislav, az egész délszlávtságban, Simon bolgár czárnak

¹⁾ Ezt vélik Krause és Dümmler német történészek is. V. ö. Dümmler E. „Über die älteste Geschichte der Slaven in Dalmatien (Sitzungsber. d. philosophisch-histor. Klasse der kais. Akad. d. Wissenschaften Bécs XX. köt. 1856, 373—74, 397—398. lap.). Dümmler így szól a többek közt: „Azonban alig szolgálhatna ama régi haderő megmagyarázására, ha a Vrbásznak a Szávába való ömlését, a régi Horvátország végső határának tekintenénk, sőt majdnem szükségesnek látszik, hogy Boszniát ne tekintsük eredetileg szerb területnek, hanem a horvátok egykori szerzeményének”

egyedüli hatalmas kortársa volt. Az is lehetséges, hogy Bosznia ezen időben *bánsággá* lett, mivel a báni név és méltóság csupán a horvátoknál volt ismeretes.

Midőn a nagy Simon csár halála után Česlav szerb fejedelemnek (931—960) sikerült az elnyomott Szerbiát felemelni és szövetséges államot alakítani, ezen állammal Bosznia is egyesítettett. Konstantin császár egykorú görög író az akkori Boszniáról először nyújt biztos tudósítást. Szerinte Bosznia akkoriban a szerb fejedelemség részét képezte, uralkodója nem létezett, hanem Česlav fejedelemnek volt alávetve.¹⁾ Ezen fejedelmet illeti az érdem, hogy a neki alávetett boszniai bánságot a magyarok ellen megvédelmezte. A magyarok ugyanis, miután a Szerémség (az egykori Alsó-Pannóniának a Száva és Duna közötti keleti része) fölötti uralmat elnyerték,²⁾ különösen a 955-iki németországi vereségük után, gyakran betörték a Balkán félszigetre. Így például 955-ben Kés magyar vezér, valószínűleg a Szerémség ura, hadával fölkerelkedett s gyors lovasaival Boszniát átszáguldva, egész a Drina zsupánságig nyomult előre, mely Bosznia és a tulajdonképpeni Szerbia határainál létezett. A felső Drina melletti Czvilina helység mellett várta őket Česlav fejedelem, a magyarok teljesen megverettek s vezérük Tjehomil keze által a harcban múlt ki.³⁾

¹⁾ Konstantin „de administrandó imperio“ című művének 33-ik fejezetében (160—161. l.) a keresztény Szerbiának városait elősorolja „καὶ εἰς τὸ χωρὶον (ager = mező = polje) Βόσωνα τὸ ὑπὲρ καὶ τὸ ὑποκάτω.“ V. ö. Rački Fr. Hrvatska prije XII. vieka (Rad. jug. akad. LVI. p. 71—73.).

²⁾ Rački, Hrvatska prije XII. vieka p. 120.

³⁾ Regnante ergo Cislavo rege Kiis princeps Ungarinorum cum suo exercitu venit Bosnam, et devastabat atque depredabatur eandem provinciam. Tunc rex congregans populum exiit ei obviam in Drina iupania, iuxta fluvium, ubi commissio bello..... ceciderunt die illa innumerabiles ex gente Ungarinorum in loco, qui Civedino (Civelino helység, ma Czvilin) dicitur usque in praesentem diem. Presbyteri Diocleatis regnum Slavorum, apud Lucium, de regno Dalmatiae et Croatiae, pag. 291. — „Drine iupania“ a későbbi Podrinje; ugyanezen zsupánságban Diocleas még Brusno várát említi, ma Bruszna falu, a Focsa kerületben levő Vikoska községben.

Ceslav fejedelem ezen diadalmas ütközet után a Szerémség felé nyomult, azonban ezen hősiességéért halállal lakolt. Halála után birodalma megdőlt, Bosznia fölélt pedig belföldi bánok kezdtek uralkodni. Azonban ezen függetlenség nem tartott sokáig, Krešimir horvát király a boszniai bánt már 968-ban legyőzte. A harc a felső Vrbásznál Pliva, Luka és Uszkoplje zsupánságokban ment végbe. A boszniai bán csakhamar belátta, hogy Krešimir király hatalmával nem mérkőzhetik meg, miért is bánságát elhagyva Magyarországba menekült, Bosznia pedig Krešimir kezeibe került.¹⁾

A X. század végén valamennyi délszlávokat, II. Vazul Bulgaroetonos byzanczi császár részéről nagy veszély fenyegette, ki eltökélte, hogy a byzanczi császár hatalmát az egész Balkán félszigeten helyre fogja állítani. Hosszú véres harc után a bulgárokat legyőzve, a horvátok és szerbek ellen vonult. Valószínű, hogy akkoriban (1019-ben) Bosznia és a Szerémség is a byzanczi császár uralma alá került. Bosznia azonban már ezen hatalmas császár halála után, a byzanczi uralom alól ismét felszabadult s ettől kezdve saját bánjai uralma alatt független ország maradt. Sőt a XI. század második és harmadik negyedében a boszniai bánok saját és országuk tekintélyét jelentékenyen emelték, úgy hogy Bosznia 1067-ben egy sorban említettik a diocleai és szerb fejedelemségekkel. Bosznia ennyire megerősödve, a diocleai királyoknak tovább is ellenállhatott, kik azt úgy mint Humot és Travunját, országuknak alávetni akarták. Csak 1082—1085-ben sikerült Bodin (Zeta) diocleai királynak Szerbiát (Rascia) és Boszniát leigázni. Szerbiának kormányzójává Vukán zsupánt tette, Bosznia pedig *István knézt* (fejedelem) kapta.²⁾

¹⁾ Cresimirus autem frater eius cum avunculo pugnantes praedaverunt Uscople et Lucca et Preva (Pleva). Banus autem Bosnae videns, quod ante eos stare nequibat ad pugnam, fugit ad regem Ungariae, deinde Cresimirus caepit totam Bosnam et dominavit eam.... Eo tempore (968) defunctus est Bulgarorum imperator Petrus nomine..... Presbyteri Diocleatis regnum Slavorum apud Lucium pag. 293.

²⁾ Deinde caepit Bosnam posuitque ibi Stephanum knezium. Presbyteri Diocleatis regn. Slav., Lucius p. 300. — Rački, Borba

A XII. század elején fontos esemény történt, mely a középkor további folyamán nagy befolyást gyakorolt az összes délszlávokra. A magyar királyoknak ugyanis több eredménytelen kísérlet után sikerült a Balkán félszigeten hatalmukat megszilárdítani. Kálmán magyar király 1102-ben Zarában Horvátország királyává választott és koronáztatott s három év múlva (1105) a Dalmácia (azaz Spalató, Trau, Zára városok és néhány sziget) fölötti kormányzást is elnyerte. A délszlávok akkoriban oly helyzetben voltak, hogy éppen nem eshetett nekik roszul, miszerint Horvátországnak az volt királya, a ki Magyarország fölött uralkodott: sőt hízlelgetett nekik, hogy Magyarország a keletrómai császárság vetélytársa gyanánt léphetett fel, melylyel már évtizedek óta küzdött. Különben is Magyarország a XII. században az Árpádok alatt egészen más volt, mint később az Anjouk és Hunyadiak központosító kormánya idejében.¹⁾ Azonban annyivál in-

južnih Slovena za državnu neodvisnostu XI. veku. (Rad. jugoslav. akad. XXX. pag. 93.)

¹⁾ Magyarország, a byzanci birodalom és a délszlávok történetére vonatkozólag v. ö. a fontos orosz művet: Б. Васильевскій, Изъ исторіи Византии въ XII. вѣкѣ (Славянскій сборникъ, II. томъ, С. Петербурга 1887. pag. 210—290). A 236-ik lapon így szól a szerző: „No točno takže s davnjago vremena, osobenno so vremena Alekseja Komnina so vremena Bodine i Vulkana Serbskih zamětno mēzdu Serbskimi knjazjami kak pri morskoj, tak i vnutrennej Serbiji javnoe stremlenie k polnomu osvoboždeniju ot Vizantijskago gospodstva. Sošedstvo s Vengrieju, kotoraja okolo toga že vremena zavoevala Slavjanskiju oblast mēzdu Savoju i Dunaem, tok nazivaemij Szremili Sirmiju, moglo sluizit oporoju dlja takih stremlenij. Vengrija togda vooščē ne čuždalas' Slavjanskih simpatij; i eja koroli takže ohotno rodnilis' s Serbskimi knjazjami, kak i russkimi. Voznikšaja okolo polovini 12. veka znamenitaja, oposlēdstvij dinastija Nemaničej, ne tolko opiralas' na Vengriju v svoj borbě s Vizantiej, no bila takže i vrodstvē s neju.”

„Még régebbi időkben, de kivált Alexei Komnen és a szerb knéz Bodin és Vikan idejében kezdtek úgy a tenger melletti, mint a belszerbiai fejedelmeket izgatni, hogy a byzanci uralom alól magukat végképen felszabadítsák. Erre okot szolgáltatott a magyarokkal való érintkezés, kik ezen időben hódították meg a szláv országokhoz tartozó Száva és Dunaközi tartományt, a Szerémséget. A magyarok ezen időben nagy mértékben rokonszenveztek a szlávokkal s királyaik örömetest léptek rokonságba

kább aggasztotta ezen esemény a velenceieket és Byzanczot. A velenceiek nem bocsáthatták meg Kálmánnak, hogy a dógéjukkal kötött szerződés daczára, a horvát és dalmát korona után merészelt nyulni, mely utóbbit a velenceiek saját országuknak tekintették, s midőn 1114-ben Kálmán hirtelen halállal kimúlt, ezt Isten büntetésének tekintették, mivel véleményük szerint Dalmáciát és Horvátországot hűtlenül szakította ki kezükből. Még inkább aggódtak a Komnen nemzetségbeli byzanczi császárok. Még a Szerémség elvesztését sem heverték ki, melyet a magyar királyok a XI. században hódítottak el tőlük,¹⁾ midőn Kálmán király, Dalmácia és Horvátország kormányát, mely országokat a byzancziak mindig birodalmuk részeinek tekintették, kezébe merte ragadni.

A Komnen nemzetségbeli byzanczi császárok által, a XII. században birodalmuk egykori kiterjedésének és koronájuk fényének helyreállítása céljából viselt háborúk, már Kálmán fia II. István (1114—1131) alatt megkezdődtek. Hogy a Komnenek ezen céljukat elérjék, először a magyar királyokat kellett megverniök, a Szerémségből, Horvát- és Dalmátországból kiűzniök; továbbá a normannokat Dél-Itáliában legyőzniök s a balkán-félszigeti népeket, különösen az akkoriban éppen mindinkább emelkedő szerbeket legyőzniök. Másrészt egészen természetes, hogy úgy a magyar királyok, mint a szerbiai nagy zsupánok és normann uralkodók egymáshoz közeledni törekedtek, hogy a Komnenok támadásának egyesült erővel állhassanak ellen. Ily értelemben már II. István király Uroš Bjela szerb nagy zsupánnal, Komnen János császár ellen véd- és dacszövetséget kötött, s hogy ezen szövetséget még szorosabban fűzze, végső éveiben unokaöccsét, a trónörököst, II. vagy Vak Bélát, Uroš

sintűgy a szerb, mint az orosz fejedelmekkel is. A 12-ik század közepetáján uralomra jutott Nemanic dynasztia nem csak hogy nem szövetkezett a byzancziakkal a magyarok ellen, hanem ezekkel még rokonságban is volt“. — B. Vasziljevsky. A 12. századbóli Vizanz történetből (Slavjanszky Zbornik II. köt. S. Pétervár 1887.).

¹⁾ Rački Fr. Hrvatska prije XII. vieka, p. 124—127.

Bjela leányával Ilona szerb hercegnővel házасította össze.¹⁾

II. vagy Vak Béla kormánya, Magyar-Horvát-Dalmátország és a Szerémség uralkodójának, a szerbek barátjának és szövetségestársának uralkodása alatt lépett Bosznia először Magyarországgal közelebbi viszonyba. Üres és okadatolatlan állítás hogy II. Béla a boszniai bán-ságot apósától Uroš szerb nagy zsupántól, neje hozományaként kapta,²⁾ inkább hihető, hogy a boszniai bánok, midőn látták, hogy a magyar Árpádok Horvátország trónját elfoglalták, a szerb uralkodókkal barátsági és házassági viszonyba léptek, önként csatlakoztak a magyar királyokhoz, hogy segítségükkel a közös ellenségnek ellenállhassanak, mely őket Bulgáriához hasonló sorssal fenyegette. II. Béla 1135-ben nevezi magát először Rama királyának³⁾ s kevéssel utóbb az esztergomi magyar

1) Misit (rex Stephanus) nuntios in Serviam, et filiam Uros comitis magni in legitimam uxorem Belae traduxerunt..... Joannis Thwrocz Chronica Hungarorum (Schwandtner J. G. Scriptores rerum hungaricum I. pag. 175.).

2) A történészek eddigelé hiába igyekeztek kifürkészni, hogy mint került Bosznia II. Béla uralma alá. Mivel ez iránt a források teljesen hallgatnak, nagy tér nyílt a találgatásra. Engel (Gesch. von Servien und Bosnien, pag. 192.) azt véli, hogy II. Béla, mint Uroš Bjela szerb nagy zsupán leányának Ilonának férje, hozományképpen kapta azt ifjabbik fia László számára. Erre vonatkozólag Majkov is (Istorija srpskoga naroda p. 145) teljesen alaptalanul mondja: „1120-tól kezdve Bosznia bán-sággá lett. Uroš Bjela Rácország zsupánja és Szerbia fejedelme leányával hozományként adta azt vejének II. Béla magyar királynak.“

3) Egy 1135-ki okmányban II. Béla először írja: „dei gratia Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Rameque rex“. Fejér, Cod. diplom. II. p. 82. Ettől kezdve a Rama nevet minden későbbi században a magyar királyi czímben ott találjuk. Hogy Ráma Horvát- és Dalmátországtól megkülönböztetett terület volt, arról egy III. Béla alatt 1180. után irt emlék tanúskodik, mely így hangzik: „In regno Bele, regis Ungariae, sunt he terre: Ungaria caput regni, Croatia, Dalmatia et Rama“. Kukuljević, Cod. diplom. regni Croat. II. p. 91. — Rámára vonatkozólag így ír Jireček (Die Handelsstrassen, pag. 30): „Ráma a hasonnevű folyó medencéjét foglalta magában, mely Konjicz alatt jobbról ömlik a Narentába. Ezen nép *Diocleasnál* egyszer fordul elő, a XII. század óta a magyar királyi czímben szakadatlanul ismétlődik, azonban a boszniai czímekben hiányzik és az oly gazdag ragúzai közép-

országgyűlésen II. Béla másodszülött fiának Lászlónak a „Bosznia hercege“¹⁾ czímet adta, noha tényleg az országot ezután is boszniai bánjainak kormányja alatt hagyta.

II. Béla fiának és utódjának II. Gézának (1131—1161) trónralépése után a magyar-byzanci háború újból kitört, kiváltképpen mióta az engesztelhetetlen Komnen Emánuel ült a császári trónon, ki egész uralkodása alatt (1143—1180) a Balkán-félszigetet és Magyarországot alapjában megrendítette. Ezen elkeseredett küzdelmek folyamában, midőn Emánuel a legyőzött délszláv törzsek fölött

kori forrásanyagban csodálatos módon sehol sem fordul elő.“ A későbbi magyar forrásokban Ráma Boszniával azonosnak tartatik; Zsigmond király maga is mondja. 1405. május 31-én kelt iratában: „pro rectificandis et restaurandis regni nostri confiniis versus regnum nostrum *Ramae seu Boznae*“ (Fejér, Cod. diplom. X. 4. p. 377.) továbbá Thúroczy magyar krónikás is határozottan mondja (pag. 360): „*Boznense regnum quod et Ramam vocamus*“. — Schimek (Polit. Geschichte des Königreich Bosnien und Rama p. 2) ezt a következőképpen magyarázza: „A magyarok I. László, Kálmán, II. István és II. Béla alatt a horvátokkal sokat harczoltak, minthogy pedig ez alkalommal a Horvátországgal határos tartományokat, köztük Rámát is a Czetina és Naron folyók közt levő területtel együtt elfoglalták Ráma királyának nevezték magukat. Miután pedig a tulajdonképpen Bosznia uraivá lettek, (Schimek helyesebben mondta volna: akartak lenni) ezen tartományt is az előbbi névvel illeték.“ Említést érdemel, hogy Nepilje Ivaniš horvát bán 1146-ban Czetinj, Klissa, Ráma és Almissa knézésének“ nevezi magát (Miklošić Monum. serb. p. 279). Talán csak az egykorú Neretva fejedelemség és a Ráma völgy nevezetett Rámának. András horvát herceg 1198-ban kelt oklevelében (Kukuljević, Cod. dipl. II. p. 199.) ezen czímet találjuk: „*Dei gratia Dalmatie, Croatiae, Ramae, Chulmeque dux*“, ebből azt következtethetjük, hogy Ráma éppen úgy mint a hajdani Neretva, Horvátország és Hum közt feküdt. Hollós Mátyás királynak 1463. december 6-án kelt oklevelében, melyet Vukčić Sztipan herceg fiának Ulászlónak állítottatott ki, azt olvassuk, hogy Mátyás ez alkalommal Ulászlónak ajándékozta: „castrum Prozor in Rama et cum tota Rama“. (Fejér, Commentarii historici de Bosniae cum regno Hungariae nexu pag. 69.) Prozor nevű falú a Ráma völgyben ma is létezik.

¹⁾ „rex Bela inclitus, in conventa strigoniensi, ubi filio suo Ladislao com muni regni consilio, bosnensem ducatum dedit“ Kukulj. Cod. diplom. II. 30.

tovaszárgulva Gézától nemcsak a Szerémséget, Horvátországot és Dalmáciát akarta elfoglalni, hanem föltett szándéka volt az egész Magyarországot leigázni, Géza a szerb uralkodókkal a legszorosabb szövetségben állott. A horvát, szerb és egyéb szláv főurak Magyarországot teljesen előzönlötték; Bélus magyar nádor és horvát bán is horvát-szerb származású volt (dalmáciai).

Bosznianak legelső ismert uralkodója, *Borić* ezen időben szerepel legelőször.¹⁾ Egy magyar sereg már 1150-ben Bosznián keresztül a magyarok szövetségesei a szerbek segítségére sietett, kiket Emánuel császár megtámadott. A szerbek azonban ezen segítség daczára Emánuel által a Tara folyó mellett megverettek, erre a diadalmas császár Géza ellen fordult és a Szerémséget elfoglalta. Különböző események után Magyarország és Byzancz között 1153-ban béke kötetett, de II. Géza király már a következő évhen megszegte azt és nagy seregével betört a byzanci birodalomba. Mialatt a szerbek délen harczoltak, *Borić* bán a magyar fősereghez csatlakozott, mely a Dunán átkelven, annak jobb partján fekvő Branicsevo erődöt (a Mlava torkolata mellett, a mai Kosztolácznál) ostrom alá fogta. E közben Emánuel császár is megérkezett, hadseregével Branicsevo védelmére. Erre a magyar-boszniai sereg az ostrommal felhagyott és egymástól elvált; a magyar sereg Nándorfehérvár ellen vonult, *Borić* bán pedig a Száva és Drina mellékén oszágába hazaindult. Emánuel császár Basilios nevű hadvezérét *Borić* üldözésére küldötte; de Basilios útközben Nándorfehérvár közelében a magyar fősereg által megtámadtatván, megveretett, mialatt *Borić* szerencsésen megérkezett Boszniába.²⁾

¹⁾ A Borics (Boricus) név a XII. században Horvátországban is ismeretes volt. Lásd Kukuljević Cod. diplom. II. p. 71, 93, 151, 155, 193, 195. Voltak és vannak történetirők, kik *Borić* bánt Borich-tyal, Kálmán király törvénytelen gyermekével tévesztik össze. E két személy különbözőségét már Mikotzy, az újabb időben pedig Vasilyevsky bebizonyították (op. cit. p. 265—77).

²⁾ *Ὁντο αἰσθημένος βασιλεὺς πνυόμενος δὲ καὶ ὡς Βορίτζης ὁ Βόσθνης χώρας, ἐξάρχων Δαλματικῆς εἰς σύμμαχους τῷ Παιονάρχῃ τελέσας ἀναστρέφει ἐπὶ τὴν ἐαυτοῦ, τὸ ἀκμώτατον τῆς σὺν αὐτῷ ἀπολέξάμενος στρατιᾶς Βορίτζη εἰς χεῖρας ἐλθεῖν ἐοικελλεν.* Joannes Cinnamus (Bonni kiadás), lib. III. pag. 131—132.

Midőn II. Gézának halála (1161) után örökösödési háború tört ki Magyarországon, ugyanis II. László és IV. István, II. Gézának fivérei, III. Istvánnal II. Géza fiával a korona elnyeréséért küzdöttek, Borić kiváló szerepet játszott. Ugyanis azt állította, hogy Magyarországon az örökösödést nem az elsőszülöttség, hanem az életkor dönti el; ennél fogva II. Géza fivéreihez csatlakozott és először II. Lászlót az egykori boszniai herceget, majd ennek halála után (1163 február 1.) fivérét IV. Istvánt támogatta. 1163-ban Borićot IV. István király oldalán Esztergomban találjuk, hol ennek többi párthíveivel a királyi tanácsban ült.¹⁾ De IV. István uralma nem sokáig tartott. Az ellen párt által még ugyanazon évben megveretvén kénytelen volt Magyarországból elmenekülni, a trónt pedig III. István, II. Gézának fia foglalta el. Ez minden ellenfelét hevesen üldözte; a többek közt Borićon is boszút állott. A Németországból bevándorolt Gottfriedet küldte ellene, ez Borićot legyőzte és diadalmasan visszatért Magyarországra.²⁾ Mi történt ezután Borićtyal azt nem tudjuk, mert neve az eddig ismert forrásokban többé elő nem fordul.

A ragúzai írók Orbinitól Rasztićig, a ragúzaiak és Borić boszniai bán közti viszályokról sokat beszélnek el. Ennek vallási oka volt. Némelyek azt állítják, hogy Borić a boszniai katolikusokat üldözte, kik közül sokan Ragúzába menekültek, mely nem akarta őket kiszolgáltatni; mások azt mondják, hogy Borić a ragúzaiakkal Milován kresevói boszniai püspök miatt veszett össze, ki a ragúzai érsekségtől elszakadt és a spalatóihoz csatlakozott. Ebből háború keletkezett. Borić először is Deža ráczországi nagyzsupántól Humországot ragadta el, azután Ragúza környékét pusztította; de midőn magát a várost

¹⁾ Az ez alkalommal kiállított okmányban Belus bánon kívül Borić bán (*Boricio bano*) is fölemlitetik. Tkalčić, Monumenta historica Zagrabiensis I. pag. 3.

²⁾ Temporibus insuper Stephani regis tercii introivit in Hungariam quidam miles Gotfridus nominatus de Mesnensi regione..... quem quidem postmodum adversus ducem de Bozna cum exercitu rex transmittit, quo devicto ad regem reversus, cum favore de cetero pertractatur. Simonis de Keza, de nobilibus advenis, apud Endlicher, Rerum Hungaricarum monumenta Arpadiana, II. p.127.

akarta ostrom alá fogni, Criević Mátyás (vagy Miho Bobalić) ragúzai vezér által Trebinje melletti táborában meglepetvén, teljesen megveretett. Erre Borić kénytelen volt Ragúzával békét kötni és a boszniai püspököt a ragúzai érsekség alárendelni. Ezen nagyonis valószínűtlen esemény, Orbini és Lukarić szerint 1154-ben, Rasztic szerint pedig 1159—1160-ban történt.¹⁾ Sőt léteztek egy oklevél is, melyben Borić a ragúzaiakkal folytatott háború után, mint Hum ura a Lacroma szigetén levő szent Benedek kolostornak, a Meleda szigetén fekvő szent Pongrácz templomot ajándékozta.²⁾ De ezen oklevél nagyon gyanús, mint annyi más régibb keletű ragúzai okirat.

Ha nem is igaz az, hogy Borić Hum országot Boszniához csatolta, bánsága a nélkül is eléggé terjedelmes és jelentékeny volt. Cinnamus, egykoru byzanci történetíró, határozottan azt állítja, hogy Bosznia akkor a Drina folyóig terjedt, mely Szerbiától elválasztotta; továbbá hogy Bosznia nem volt a szerb nagyzsupánnak alávetve, hanem az ottani népnek saját szokásai és uralkodói voltak.³⁾ Bosznia tehát a XII. század közepe táján, eredetileg szerb területrészekre is kiterjedt és Boracs zsupánságot is, mely még nem rég Szerbiához tartozott, magában foglalta. A görög krónikást a diocleai lelkész egészíti ki; ugyanis azt mondja, hogy Bosznia a Drinától nyugat felé, a Livnótól keletre fekvő Borova glava hegyiségig terjed,⁴⁾ tehát a Ramavölgy akkor már a boszniai bánsághoz tartozott. Borić bán a magyar királyoknak

¹⁾ Ljubič S., Opis jugoslavenskih novaca, pag. 184.

²⁾ Ezen okmányban a többek közt ezt olvassuk: „Unde ego Boricius cum filiis meis atque propinquis, coram universo populo terre mee“ etc. Kukuljevič Cod. dip. II 56.

³⁾ Ἐπεὶ δὲ ἑγγύς Σάδον ἐγένετο, ἐφ' ἑτερον ἑκείθεν μετῆλθε ποταμὸν Ἀρυνᾶν ὄνομα, ὃς ἀνοθὲν ποθεῖν τὴν ἐκβολὴν ποιοῦμενος Βόσθονα τῆς ἄλλης Σερβικῆς διαίρει. ἔστι δὲ ἡ Βόσθονα οὐ τῷ Σερβίων ἀρχοντὶ ἀλλ' αὐτῇ εἰκονσα ἄλλ' ἔθνος ἰδίᾳ παρὰ ταύτῃ καὶ ζῶν καὶ ἀρχόμενον. Joannes Cinnamus, lib. III. p. 104.

⁴⁾ Unam a magno flumine Drina contra occidentalem plagam, usque ad montem Pini (horvátul: a Borova hegyig), quam et Bosnam vocavit. Presbyt. Diocl. pag. 290.

nem alattvalója, hanem szövetségese volt¹⁾ kik Boricót különösen tisztelték, becsülték és kitüntették, sőt segítségért meg is jutalmazták. Nagyon is valószínű, hogy már Boric bán kapta jutalmul a magyar királyoktól a tulajdonképpeni Boszniától északra fekvő sói és uszori területeket²⁾ és éppen ezen területek által Magyarország-hoz bizonyos függési helyzetbe jutott, mert a tulajdon-

¹⁾ Cinnamus határozottan mondja, hogy Boric bán a magyar király szövetségese volt: „*εἰς συμμάχους τῷ Παιονάρχῃ*“ (qui socius bello erat Paeonarchae).

²⁾ A magyar uralkodók a Szerémséget és a Száva vidékét (τὸ Σίρμιον καὶ τὰ περὶ τὸν Σαβῖαν ποταμὸν χωρία) már 1073-ban meghódították, miként ezt Bryenius Niczefer és Cinnamus János byzanci írók is állítják (lásd Rački: Documenta historiae chroaticae periodum antiquarum illustrantia p. 453—455). Ez alkalommal, midőn a Duna és Száva melletti vidékek a magyarok hatalmába jutottak, a magyar királyok a Só és Uszora nevű területeket, melyek éppen úgy, mint a Szerémség 1019 óta byzanci uralom alatt állottak, bizonyára már a XI. században meghódították. A boszniai bánok Sót és Uszorát közvetlenül a magyar uralkodóktól kapták, miként ezt Boszniának későbbi története bizonyítja. Ha a boszniai bánok a magyar királyokkal viszályba bonyolódtak, ez utóbbiak a sói uszori területeket mindig elvették tőlük, míg a tulajdonképpeni Boszniát sohasem támadták meg, minthogy nem is volt rá joguk. Csak egyetlen egy példát fogunk felhozni. Midőn a boszniai főurak és királyuk II. Tvrtko Zsigmond magyar király ellen 1405-ben fölkeltek, Zsigmond a boszniai királytól Uszorát elvette és Szrebenik várába saját embereit (Nicolaus Garazda et Ladislaus de Szilágy, Katona, Historia critica XI. p. 761) helyezte be, hogy Uszorát Bosznia ellen megvédelmezzék. Erre a boszniai király és főurai (Hervoje, Hranić Szandalj és mások) László nápolyi királyhoz Zsigmond vetélytársához fordultak, ki a boszniai királyságot 1406. augusztus 26-án megerősíté: „omnes et singulas consuetudines, statum et iura antiquitus eis observatas et observata; nec non confinia et metas ipsius Regni Bosnae possessa et possessas per quondam spectabilem Culin olim dicti Regni Bosnae banum;.... et signanter a partibus Hungariae.... modo et forma, quibus illas et illa dictus quondam Culin banus et maxime a dictis Hungariae partibus dum vixit, habuit, tenuit et possedit“.... (Lucius, de regno Dalmatiae, pag. 261—262.) Ebből kitűnik, hogy a boszniaiak Lászlót arra kérték, hogy Boszniának Uszora (mely egykor Kulin báné volt) vonatkozó jogát erősítse meg. Ezek után bátorlakodom ama nézetnek kifejezést adni, hogy Boric bán Sót és Uszorát a magyar királyoktól a byzanci háborúban tanúsított hűségének jutalmául kapta.

képpen Bosznia a magyar királyoknak sohasem volt alávetve. Ezen feltétel annálfogva is valószínű, hogy Boric bánnak az akkori Szlavóniában is voltak birtokai, melyeket István király engedélyével a templomosok rendjének ajándékozott.¹⁾ Boric utódai még a XIII. században is mint horvát főurak említetnek; sokan azt állítják, hogy Boric bán a híres Beriszlavić család ősatya volt.²⁾

Bosznia története 1163 után, midőn Boric bán megszűnt szerepelni, egy ideig ismét teljesen homályos. Bosznia bizonyára a többi balkán-félszigeti nyugati országokhoz hasonló sorsra jutott, t. i. 1166-ban a Szerémséggel, Horvátországgal és Dalmáciával együtt Emánuel byzanci császár hatalma alá került.³⁾ III. István magyar király ugyanis az 1166-ban létrejött békekötés értelmében, a byzanci császár javára a Szerémségről és Dalmáciáról állítólag, mint az akkor Konstantinápolyban tartózkodó öcsésének Bélának (Alexius) örökségi részéről lemondott. Bosznia, Horvátországgal, Dalmáciával és a Szerémséggel együtt 14 évig a byzanci birodalomhoz tartozott. Úgy látszik, hogy Emánuel ezen országokból védencze Béla számára királyságot alakított; ez némileg ama körülmény-

¹⁾ András királynak 1209-ben kelt oklevelében, melylyel a templomosokat szlavóniai birtokukban megerősíti, ezt olvassuk: „Villam quoque que Esdel vocatur, *quam banus Boricius de Bozna pro remedio anime sue prefate domui milicie templi ex concessione regis Stephani, quam eciam pater noster Bela rex sigilli sui munimine roboravit et in perpetuum contulit et eciam terram, quam eiusdem Boricii nepotes iam dicte domui dederunt, cum suis metis et terminis perpetuo confirmamus*“ Tkalčić Monum. hist. episc. Zagrab I. 23.

²⁾ Mesić, M. Pleme Berislavića (Rad. jugosl. akad. VIII. 33—36).

³⁾ Cinnamus (p. 248—249) azt állítja, hogy Ducas János byzanci hadvezér ez évben a dalmát városokat mind meghódította és pedig összesen ötvenhetet. Már ezen jelentékeny szám is azt mutatja, hogy ebben a boszniai városok befoglaltatnak. Cinnamus ugyanis Boszniát Dalmáciához számítja (ὁ Βόσθνης χώρας ἐξάσχεον Δαλματικῆς). Hogy Emánuel Bosznia birtokára is törekedett, 1155-ben kelt oklevelének címéből is kitünik: „Mannuel in Christo Deo fidelis rex Porphyrogenetus, Romanorum imperator, piissimus, semper Sebastus, Augustus..... Dalmaticus, Ungaricus, Bosthnicus, Servicus, Zecchicus“... Sasinek Fr. Dejiny kralostva uhorského I. pag. 107, nota 2.

ből is kiviláglik, hogy Béla herczeg, mint Ráma királya Konstantinápolyban pénzt veretett.¹⁾ Emánuel császár nemsokára meghalt (1180 szeptember 24.) és halála után az óriási állam, melyet azon hatalmas uralkodó létrehozott, romba dőlt. A Balkán-félsziget összes népei könnyebben lélegzettek, és Bosznia Kulin bán alatt nagyobb szabadságra tett szert.

Vessünk egy pillantást Boszniának Kulin bán előtti vallási és egyházi viszonyaira. A VI. század első felében (530—532) főnnállott püspökségek közül a szlávok letelepedését nehezen élte egy is túl, kivéve talán azt, mely később boszniai püspökség (*bosoniensis ecclesia*) név alatt volt ismeretes. Ezen püspökség valószínűleg a régi „*bestoensis ecclesia*“, a XI. század közepéig a spalatói érsekségnek volt alárendelve; de 1067-ben attól elválasztatott és a *dioclea-antivarii* érsekség alá helyeztetett. Boszniában ekkor már sok latin és görög szertartású kolostor létezett (*monasteria tam Latinorum, quam Graecorum sive Slavorum*), ebből azt következtetjük, hogy mindkét felekezetnek elég hívője volt.²⁾ A XI. században Bosznia a *dioclea-antivarii* érsekség alá rendeltetett. Ebből aztán a spalatói és ragúzai érsekségek közt a boszniai püspökség miatt viszálykodás keletkezett. Eme ezivódások szomorú következményeket vontak maguk után, mert ez által a bogomilok vallása Boszniában annál könnyebben terjedhetett el. Ezen új vallásnak alapítója Jeremiás vagy másként Bogomilnak is neveztetett, bolgár lelkész volt, ki a X ik században élt. A bogomilok felekezete Boszniában már a XII. század közepe táján meghonosult és itt, valamint a szomszédos Hum országban is buzgó követőkre akadt. A bogomilok keresztényeknek és jó keresztényeknek nevezték magokat, mert csak magukat tartották igazi keresztényeknek; a más hitűek által Boszniában patarénusoknak neveztettek, a római kúria eretnekeknek (*haeretici*) nevezte őket, megkülönböztetésül a görög-keletiektől, kiket a kúria szakadár névvel illetett. A bogomilok vagy patarénusok tanait

¹⁾ Ljubić S., Opis jugoslav. novaca, p. 183, nota 2.

²⁾ Rački Fr., Documenta, p. 201.

és egyházi szervezetét más helyen bővebben fogom tárgyalni, itt csak azt akarom még felemlíteni, hogy a patarenusok a házasságot elvetették, miáltal a családi életet aláásták, a más hitűekkel való közlekedést eltiltották, az emberölést, tehát a háborút is föltétlenül elvetették, az esküt megtiltották, a gazdagságot megvetették és azt tanították, hogy semmiféle felsőbbségnek sem kell engedelmeskedni, hanem csak az Istennek. Ily tévtanok miatt azután mi sem természetesebb, minthogy a patarénusok felekezete nemcsak mindkét keresztény felekezetre, hanem sok tekintetben a társadalmi és államéletre is veszélyes volt.

IV.

Bosznia Kulin és Ninosláv Máté bánok alatt.

Kulin bán (1180—1204) nemzetségével együtt fölveszi a patarenus hitet, de már 1203-ban lemond arról és ez által bánágát a keresztes hadjárattól megmenti; — Boszniának virágzó állapota Kulin bán alatt. — Sztjepan bán és fia Sebislav uszorai fejedelem; III. Honorius pápának a boszniai patarenismus kiirtására irányzott törekvése semmi eredményre sem vezet (1221—1227). — Ninosláv Máté (1232—1250) bán eredetileg patarenus, 1233-ban katolikus hitre tér, de nemsokára ismét patarenussá lesz. — A boszniai keresztes hadjárat (1234—1239). — A tatárok betörése (1242). — Ninosláv Máté a horvát-dalmát ügyekbe avatkozik (1244) és Spalato fejedelmévé lesz. — A boszniai püspökség 1247-ben a kalocsai érsekség alá rendeltetik.

Emánuel császár halála után a byzanci birodalom részéről a délszlávokat többé soha sem fenyegette veszély. Emánuel volt az utolsó, ki megkísérelte a balkán-félszigeti szlávokat és azok országait birodalmának keretébe illeszteni. Halála után a byzanci birodalom gyors lépésekkel haladt az enyészet felé; legelőször is a *latin császárság* (1204—1261) lépett helyébe, melynek bukása után a görög császárság ismét helyreállított, de ekkor már oly gyenge volt, hogy Dusan szerb császár arról álmodozhatott, hogy annak romjain Konstantinápoly székhellyel, szerb császárságot fog alapíthatni. De Byzancz helyett új ellenség fenyegette a délszlávokat, kiváltképpen Boszniát, t. i. Magyarországot. A magyar királyok ugyancsak hamar megfélemedtek arról, hogy csak a délszlávok hathatós segítsége által sikerült nekik, a Komnenok túlhatalmának ellenállani; most pedig midőn a veszély már elmúlt, a görög uralkodók nyomdokait követték, nevezetesen egykori szövetségeseiket alattvalóikká akarták tenni. A magyar királyok, Imre óta

szakadatlanul arra törekedtek, hogy befolyásukat a Balkán-félszigeten minél inkább növeljék és nem csak Szerbiát és Boszniát, hanem Bolgárországot is főnhatóságuk alá vessék.

A magyar királyok ezen törekvését a római pápák nagyban előmozdították. A római pápák hatalma ezen időszakban tetőpontján állott és úgy látszott, hogy VII. Gergely álmai teljesedésbe mennek. Szellemdús és hajlíthatatlan férfiak ültek Szent Péter székén; III. Incze, III. Honorius, IX. Gergely és IV. Incze, a kereszténységnek nemcsak a hitetlenek elleni háborúiban vezetői, hanem Európának diktatorai is voltak, kiknek még a római császárok sem mertek ellenszegülni. Nemcsak arra törekedtek, hogy a hitetlenek kezéből a szent sírt kiragadják, hanem arra is, hogy jogaruk alatt az egész keresztény világot egyesítsék, a Keletet és Nyugatot egybekapcsolják és az eretnekeket kiirtsák. Ezért is midőn a byzanci helyébe a latin császárság tétetett, segítségüket nem tagadták meg; ezért hozták be az inquiziciót és hirdettek kereszteshadjáratot az eretnekek ellen, akár Francia- vagy Olaszországban, akár a Balkán-félszigeten Boszniában merültek föl. Hogy a délszlávok ellen sikeresen működhessenek, a magyar királyokhoz fordultak, kik a nélkül is sóvár pillantásokat vetettek a szávántúli vidékekre. Így egyesült a szellemi hatalom a világgal a délszlávok vallási és állami szabadsága ellen. Nehéz idők következtek be Boszniára és annak bánjaira Kulinra és Ninosláv Mátéra.

Kulin bán Nemanja István szerb nagyzsupánnak rokona volt; Kulin nővére Miroszláv zahumljei fejedelemnek, Nemanja István fivérének felesége volt. Valamint Nemanja Istvánnak, Emánuel császár halála után, sikerült országait függetlenné tenni, úgy most Kulin is önállóvá akarta tenni bánágát. A magyar királyoknak Boszniához való előbbi viszonya, ezen törekvésére nem hatott zavarólag, mert a főnnebbi viszony a byzanci foglalások folytán teljesen megszűnt és III. Béla magyar királynak uralkodása első éveiben nagyon is sok dolga

volt, mint sem a boszniai ügyekbe avatkozhatott volna; mindenekelőtt ugyanis a Szerémséget, Horvátországot és Dalmáciát kellett visszaszereznie, azután pedig Zára és a szomszédos szigetek birtoka miatt Velenczével háborúba keveredett.

Kulin uralkodásának első éveiről édes keveset tudunk. Létezik egy irat 1180-ból, melyet Teobald III. Sándor pápa követe Kulin bánhoz intézett. A pápai követ ezt írja a többek között: nagyon óhajtaná Kulin bánt láthatni, hogy a pápa levelét és áldását személyesen átadhatná. De mivel ezt nem teheti, a pápa levelét és áldását küldi és arra kéri, hogy a pápának két szolgát és nyestbőrőket küldjön. Egyszersmind fölszólította, hogy közölje vele, ha a pápának valamit izenni akar.¹⁾ Ezen levelek után ítélve, Kulin akkor még a római egyház híve volt és a római kuriával jó egyetértésben volt. Tehát közte és sógora Miroszláv humi fejedelem közt lényeges különbség volt, mert ez utóbbi a római egyházzal sokat czivódott, sőt a spalatói érseket is kifosztotta, úgy hogy III. Sándor pápa kénytelen volt kiközösíteni és a keresztény egyház kebeléből kirekeszteni. Kulin bán talán még a következő években is nyugodtan uralkodott, mert ez időből kevés tudósítás maradt fenn róla. Valószínűleg bánágának fölvirágoztatásán és a kereskedelem előmozdításán fáradozott. Erről tanúskodik a Kulin bán és Ragúza közt 1189-ben kötött szerződés, Ragúza kereskedelme akkor már a Balkán félszigetre is kiterjedt. Az illető oklevélből a többek közt az is kiviláglik, hogy Kulin akkor teljesen független bán és még mindig keresztény volt (ugyanis a szent háromságra hivatkozik); oklevelét pedig „Keresztelő Szent János fejvételének“ napjáról keltezi²⁾ és valószínűleg római katolikus hitet valott, mert az éveket „Krisztus születése“ nem pedig a világ teremtése után számlálja, mint ez a szerb uralkodóknál és a többi görög-keletieknél szokás-

¹⁾ Kukuljević, Codex dipl. Croatiae, II. p. 114—15. Teobald Kulint ily czimekkel illeti meg: „Nobili et potenti viro Culin bano Bosine“, „Culin magno bano Bosine;“ s kérve őt így ír: „magnitudinem liberalitatis et glorie vestre rogantes“.

²⁾ Rački, Bogomili i Patareni (Rad. jugosl. akad. VII. pag. 138.).

ban volt. Kulin az oklevélben ekként esküszik: „Esküszöm, hogy a ragúzaiaknak mindenkor hű barátja leszek, békében fogok velük élni és irántuk igazi hűséget fogok tanúsítani.“ Továbbá megengedi nekik, hogy mindenütt letelepedhetnek, országában kereskedést űzhetnek és megigéri, hogy hivatalnokai részéről semmiféle bántalmat sem fognak szenvedni.¹⁾ Kulin bán ezen kiváltság által a Bosznia és Ragúza közt későbbben kifejlődött élénk kereskedelemnek alapját vetette meg.

Boszniában 1189. után nevezetes változás történt. A boszniai püspökség még 1188-ban Tribunus ragúzai érsek alá tartozott,²⁾ 1191-ben a spalatói érsekség alá került. Itt Ugrin Péter ült akkor az érseki széken, kit III. Béla király helyezett oda, hogy tervei kivitelénél Bélát támogassa. Lehetséges, hogy Béla a pápát is befolyásolta, mert ez 1191-ben a spalatói érsekségnek nemcsak a Humban levő Sztoni (Stagno) püspökséget, hanem a boszniait is alárendelte.³⁾ III. Béla a spalatói érsek által akarta a Boszniára gyakorlandó befolyását növelni. De terve nem sikerült, 1195-ben a boszniai választott püspököt már Ragúzában találjuk, hogy ott az érsek által fölszenteltessék.⁴⁾ III. Bélának azon szándéka, hogy Boszniát a neki alávetett spalatói érsekség alá helyezze, Kulin bánt arra birta, hogy a római egyház kebeléből kilépjen és ez által a magyar királyok erőszakoskodó hatalma alól fölszabaduljon. Ezen cselekedetét nővére Miroszláv humi fejedelem özvegye is nagy mértékben előmozdította, ki férjének halála után fivéréhez Boszniába visszatért. Így történt azután, hogy Kulin bán 1190—1199. közt a római egyházból kitért, nejével, nővérével, egész családjával és 10.000 boszniai lakossal a patarénus hitet fölvette.⁵⁾ Ennek következté-

¹⁾ Miklošić, Mon. serb. p. 1—2.

²⁾ Kukuljević, op. cit. 147—148.

³⁾ Kukuljević, op. cit. p. 162. — „Macarensem, Naroniensem, Stagnensem, Farensem, Bosniensem et Delmitensem episcopatus“.....

⁴⁾ Idem, op. cit. p. 175: „electo bosnensis ecclesie, qui ad consecrandum venerit“.

⁵⁾ Vukan (Vuk), diocleai és dalmáciai király, 1199-ben III. Incze pápának jelenti: „Demum vero paternitatem, vestram

ben a patarénus vallás nemcsak Boszniában honosodott meg, hanem innen a szomszédos Horvátországba, Szlavóniába is elterjedt, sőt még Dalmácia partvárosaiba is benyomult, hol Spalatóban már 1200 előtt külön patarénus község létezett, melynek tanítója, két pólai születésű zárai polgár, u. m. Máté és Aristodius volt. Azt írják róluk, hogy a latin és szláv irodalomban eléggé jártasak voltak és él-tük legnagyobb részét Boszniában töltötték, hol a patarénus vallással megismerkedtek és azt nagyon megkedvelték.¹⁾ Ebből azt lehet következtetni, hogy a patarénus vallás Boszniában már Kulin áttérése előtt is el volt terjedve.

Kulin bán, ki azt hitte, hogy áttérése által III. Béla király befolyása alól meg fog menekülni, keserűen csalódott, mert éppen ez által idézte elő annak beavatkozását. III. Béla Boszniát minden áron főuralma alá akarván hajtani, a boszniai vallási mozgalmat fölhasználta és mint a katholikus hit védője, az eretnek Kulint kérdőre vonta. Kulin azonban az országot fenyegető veszélyt ez egyszer ügyesen elhárította, ugyanis kijelentette, hogy a római kúria az ő tanait és felekezetét jóváhagyta.²⁾ Mind-

nolumus latere, quia heresis non modica in terra regis Ungariae, videlicet in Bossina pullulare videtur, in tantum quod peccatis exigentibus ipse Ban Culinus cum uxore sua et cum sorore sua, que fuit defuncti Mirosclaii che(l) mensis (uxor) et cum pluribus consanguineis suis seductus plus quam millia Christianorum in eandem heresim introduxit.“ Theiner A., Monum. Slav. mer. I. pag. 6.

¹⁾ „Erat autem (Bernardus archiepiscopus spalatinus) insec-tator haereticorum valde sollicitus. Fuerunt namque eo tempore duo fratres filii Zarobabel, quorum alter Matthäus, alter vero Aristodius vocabatur. Hi quamvis essent ex patre Apullo, erant tamen a pueritia Jadrenses cives effecti, conversabantur vero ex maiori parte *apud Bosnam*, quia erant pictores optimi et in auri fabrili arte satis exercitati, competenter etiam latinae et sclavonicae litteraturae habebant peritiam, sed ita erant fallente diabolo in baratrum haereticae pestis immersi; ut non solum impiam hae-resim obcoecato corde crederent, sed etiam scelestis labiis prae-dicarent. Hos invenit Bernardus Spalati commorantes, multosque jam pestiferi dogmatis tabe ab eis infectos.“ Thomae archidiaconi Historia salonitana caput 24. (Lucius de regno Dalm., p. 332.).

²⁾ Kivehető ez Vukan 1199-iki említett iratából, hol így szól: „Unde rex Ungariae exarcebatur illos (t. i. Kulint és a

azáltal III. Béla a dolgot nem hagyta volna ennyiben, ha a halál minden terveinek véget nem vetett volna (1196); a fiai Imre és András közt kiütött viszályok Kulinnak és a boszniai patarénusoknak rövid pihenőt engedtek. De a patarénusokat és Bosznia függetlenségét annál nagyobb veszély fenyegette akkor, midőn Imre és András kibékültek és midőn András Horvátország hercege, a Humban aratott diadal után (1198) Boszniának tőszomszédjává lett. Imre magyar király most egész erőlyesen hozzálátott, hogy ne csak Boszniát, hanem Szerbiát és Bolgárországot is fönnhatósága alá hajtssa, e végből a hatalmas III. Incze pápához (1198—1216) csatlakozott, ki az egész Balkán-félszigetet ismét a római egyház kebelébe szeretne volna visszatéríteni. Imre király, mint a római egyház hű fia, a délszláv eretnokség és szakadárság kiirtásában, a pápának segédkezet nyújtott volna, Incze pedig Imre politikai törekvéseit mozdította volna elő.

Imre király mindjárt az András horvátországi hercege által Hum és Rácország ellen viselt háború (1198) után, magában a Nemanjidák uralkodó házában akadt oly férfiúra, ki az ő és a pápai szék terveit támogatta. Ez Nemanja István ifjabb fia *Vukan* (Vuk) diocleai király volt. Nagyravágyása által vezéreltetve, fivérét Nemanjić Istvánt a tróntól meg akarta fosztani és e czélból késznek nyilatkozott a római egyházhoz csatlakozni és azonkívül a magyar királyok főuralmát elismerni. A már említett 1199 ki iratban Vukan a pápát arról értesíti, hogy a patarénus vallás III. Béla király felszólítása daczára Boszniában még mindig uralkodik; továbbá Kulin bánt bepanaszolja és kéri a pápát, hogy bizza meg Imre királyt a királyságában levő patarénusok kiirtásával, melyek paréjként léteznek a búza között.¹⁾ Vukan királyon kívül a pápát bizonyára értesítette a patarénusokról

patarénusokat) ad vestram presentiam compulit venire a vobis examinandos. Illi autem simulatis litteris redierunt, dicentes a vobis concessam esse sibi legem“. Theiner, Mon. Slav. mer. I. pag. 6.

¹⁾ Unde rogamus, ut regi Ungarie suggeratis, ut eos a regno suo evellat tamquam zizania a tritico. Theiner, Mon. slav. mer. I. p. 6.

Bernát az új spalatói érsek is, ki 1200-ban Spalatóba ment, hol a Máté és Aristodius testvérek által vezérlett patarénus felekezetet erőszakkal kellett elnyomni. Ámbár az érsek igen szigorúan járt el, mégis teljes sikert nem arathatott, mivel az összes általa üldözött patarénusok Boszniában Kulin bánnál menedéket találtak.

Miután Incze pápa minderről értesült, elhatározta, hogy a boszniai patarénizmussal szemben erélyesen fog fellépni. Ha ez nem sikerülne, elhatározta, hogy akkori szokás szerint kereszteshadjáratot indít az eretnekek ellen. Mivel Incze Bosznia legfőbb urának Imre magyar királyt tekintette, 1200 október 11-ki¹⁾ iratában kérte őt, hogy Kulin bánt hívja fel, miszerint a patarénusoktól elfordulva, azoknak védelmezésével hagyjon fel. Ha a bán nem engedelmeskednék, Imre király nyomuljon be seregével Boszniába, az országot szállja meg, a patarénusok összes birtokait kobozza el, Kulin bánt pedig valamennyi patarénussal együtt az országból űzze ki. Ezen iratában Incze pápa többek közt azt is elbeszéli, hogy értesült arról, miszerint nem rég Bernát spalatói érsek, Spalato és Trau városokból számos patarénust kiutasított; Kulin boszniai bán azonban mindezen elvetemült eretnekeknek nemcsak menhelyet adott, hanem őket nyíltan támogatta, magát és országát a romlottság veszélyének téve ki, úgy tiszteli őket mint a katolikusokat, sőt jobban mint a katolikusokat, mivel valódi keresztényeknek nevezi őket.²⁾ Hogy tehát ezen betegség, ha csak rögtön útját nem állják a szomszéd országokat meg ne rontsa s a magyar királyságba be ne hatoljon kéri a pápa Imre királyt, hogy ezen a keresztény egyházon ejtett jogtalanságot boszulja meg. Ha Kulin bán országából minden eretneket ki nem űz s birtokaikat el nem kobozza, Imre úgy őt, mint összes párthiveit ne csak Boszniából, hanem egész Magyarországból űzze ki s összes birtokaikat kobozza el, legyenek azok a király országában bárhol is.

Ezen irat tartalma valóban kemény hangú. A bánat nagy veszély fenyegette most, nemcsak az egyházi hata-

¹⁾ Theiner, op. cit. I. p. 12—13.

²⁾ Vocans eos autonomasice Christianos. . . . Theiner, op. cit. I. p. 12.

lom részéről, hanem Imre magyar király részéről is, kinek bizonyára soha sem lesz szebb alkalma a boszniai ügyekbe való beavatkozásra. Azonban ezen veszélyben Kulin bölcs és elővigyázatos uralkodónak bizonyult. Mivel látta, hogy két hatalom készülődik ellene s tapasztalhatta, hogy a magyar beavatkozás mily káros volt a szomszédos Szerbiában, elhatározta, miszerint a hatalmas Incze pápának engedve, az országának láthatárán felmerült zivataros fellegeket eloszlatja. Midőn ugyanis kevéssel a pápának említett irata után Imre király 1201-ben igazolásra hívta fel, továbbá, hogy a patarénusokat országából űzze ki, javaikat pedig kobozza el, Kulin bán válaszában azzal mentesgetődzött, hogy ő a patarénusokat nem eretnekeknek, hanem katolikusoknak tartotta. Hogy azonban a magyar király további beavatkozásai alól magát kivonja, megígérte, hogy maga is küld egy néhány patarénust Rómába, kik a pápát vallásuk és magatartásuk iránt fölfogják világosítani, hogy őket vagy a jóban megerősítse vagy a rosztól eltérítse, mivel ők készek az apostoli szék tanaihoz szigorúan ragaszkodni.¹⁾

Kulin bán valóban meg is tartotta szavát. A következő évben 1202-ben a ragúzai érseket és Marinus alesperest Rómába küldötte, több patarénust adva melléjük. Ezen patarénusokat kellett most a pápának megvizsgálnia, esetleg jobb útra térítenie. Kulin egyébiránt jól tudhatta, hogy a pápa a patarénusok tanait helyteleníteni fogja, miért is kérte őt ez alkalommal, hogy küldene hozzá Boszniába valakit alkalmas és bizalmas emberei közül, ki őt Kulint magát és embereit megbírálja, azután pedig a boszniai egyházi ügyeket rendezze.

Kulin előzékenysége által a pápának tetszését megnyerte. III. Incze ajánlatát örömmel elfogadta s 1202. november 21-ki iratában Bernát spalatói érseket és Casamaris János udvari káplánt a római szék boszniai kiküldöttéivé nevezte ki. Egyszersmind Bosznia vallási állapota-ra vonatkozólag utasításokat adott ki nekik s előírta, hogy mi teendőjük lesz ottan. Megbizta őket, hogy Boszniában úgy Kulin bánnak, mint nejének és országa

¹⁾ Kivehető ez egy 1202-ki iratból, melyben a pápa Bosznia számára követet jelöl ki. Theiner, Mon. Slav. mer. I. p. 15.

népeinek vallását vegyék vizsgálat alá s az apostoli szék nevében és az egyház előírása szerint erősítsék meg mindazt, a mit a katolikus egyház értelmében megerősíthetőnek fognak találni. Ha ellenben az igaz tannal ellenkező és a szakadár hajlamra térő dolgokat fognak tapasztalni, úgy az egyház előírásai szerint, tereljék azt az igazság útjára. Ha azonban Boszniában intéseiket és rendeleteiket nem követnék, úgy járjanak el teljes szigorral a szakadárok ellen.

A pápai irat értelmében Casamaris János Boszniába ment. Hogy mit végzett itt a patarénusok ellen az nem ismeretes, azonban már a következő 1203. év végén feladatát sikerrel oldotta meg. Nemcsak Kulin bánt és családját, hanem a patarénusok fejeit is (a zárdák priorjait) a patarénizmusról letérítette. 1203. április 8-án a patarénusok fejei a Bosznafolyó melletti Bjelopoljében (Bolino poili apud Bosnam iuxta flumen) összegyűltek. Maga Kulin bán is jelen volt, ezenkívül Marinus ragúzai alesperes, Casamaris János pápai követ és Dragiša, Ljubin, Dragota, Pribiša, Ljuben, Radoš és Vladoš patarénus priorok. Itt ezen képviselők eddigi nézetükről és hitükről ünnepélyesen lemondottak s a következő tartalmú külön okmányt szerkesztették:¹⁾

„Mi azon népek előjárói (priors), kik Boszniában eddigelé csak egyedül tiszteltettünk meg a keresztény névvel, minden jelenlevő képviselőjében, Isten és szentjei színe előtt, Casamaris János úrnak, a pápa és a római egyház káplánjának jelenlétében, ki ezen czélból Boszniába küldetett, továbbá Kulin bánnak Bosznia urának jelenlétében és mindazok nevében, kik említett szerzetünkbe tartoznak, ígérjük, hogy a római egyház rendeleteit és parancsait úgy életünkben és magaviseletünkben megtartjuk, mint azoknak engedelmeskedni fogunk, annak rendeletei szerint élve: mivel valamennyi társaságunkhoz tartozó nevében kötelezzük magunkat s összes birtokunkkal és vagyonunkkal kezeskedünk, ha még valaha az eretnek hajlamot követnénk. Mindenekelőtt a *szakadárságról*, melylyel vádoltatunk *lemondunk* s a római egyházat anyánk-

¹⁾ A latin eredeti után fordítva. Theiner, Mon. Slav. merid. I. p. 20. Horvátra fordítottatott Račkitól, Rad. VII. p. 139.

nak és az egész kereszténység fejének elismerjük. Mindazon helyeken, hol kolostoraink vannak (*fratrum conventus*) *oratoriumokat* fogunk berendezni, hol mi testvérek éjjel a matutinák éneklésére, nappal pedig a horák éneklésére fogunk egybegyűlni Minden *templomban oltáraink* és *keresztjeink* lesznek s a mint a római egyháznál szokásban van, úgy az új mint az ó szövetség könyveit olvasni fogjuk. Minden helységünkben lelkészek lesznek, kik legalább vásár- és ünnepnap az egyházi szokás szerint *misét* mondanak, gyóntatnak és bűnbocsánatot nyújtanak. Az *oratoriumok* mellett *temetőink* lesznek, hova a testvéreket és az esetleg ott kimúlt idegeneket temetni fogjuk. Évenként legalább hétszer fogjuk a lelkész kezeiből az oltáriszentséget magunkhoz venni, nevezetesen karácsonykor, húsvétkor, pünkösdkor, Péter és Pál apostolok napján, Mária mennybemenetele, Mária születése és Mindenszentek napján, november 1-én. Az egyház által meghatározott *böjtöket* megtartjuk s mit elődeink bölcsen elrendeltek, követni fogjuk. A rendjeinkhez tartozó *asszonyok*, úgy a hálószobákban, mint az éttermekben, a férfiaktól elkülöníttetnek és a testvérek közül senki sem beszélhet velük egyedül, miből hamis gyanú keletkezhetnék. Egyébiránt egy házasság férfit vagy nőt sem fogunk felfogadni, hacsak mindketten le nem mondva meg nem ígérk, hogy kölcsönösen egyetértve, tiszta életet fognak élni. A Szent Atyák által meghatározott *szentek* ünnepeit megüljük s tudtunkkal egyetlen manichaeust vagy más eretneket sem fogunk felvenni. Miképpen a világiaktól életünk és viselkedésünk által különbözünk, úgy ruhánkra nézve is elfogunk tőlük térni, mely zárt, szintelen s bokáig érő lesz Egyébiránt ezután nem *keresztényeknek*, hanem *testvéreknek* nevezük magunkat, ne hogy azon név következtében a többi keresztények méltatlanságot szenvedjenek. Ha a magister meghal, ettől az időtől kezdve a jövőben a priorok, az istenfélőtestvérek tanácsával egyetemben főnököt (*prelatus*) választanak, kit csak a pápa erősít meg. Ha a római szék még valami mást akar hozzá tenni vagy elvenni, mindent odaadással elfogadunk és követni fogunk s hogy mindez örök erővel birjon, sajátkezű aláírásunkkal megerősítettük.“

Miképpen ezen priorok, kik egyszersmind a pataré-

nus felekezet fejei voltak, bizonyára a kiválóbb boszniai főurak is, hasonló nyilatkozatokat tettek. Ezután Ljubin és Dragota, a patarénusok többi fejeinek képviselőit, János pápai követtel együtt Magyarországra mentek Imre királyhoz, kinél Kulin bán fia már régebben időzött. Április 30-án egyik Budapest melletti szigeten (Insula Regia) összetült a királyi tanács és itt Imre király („ad christianissimum regem“) a kalocsai érsek, a pécsi püspök és számos más előkelő férfiú előtt, Ljubin és Dragota, saját maguk és társaik nevében megesküdtek, hogy nyilatkozataikat híven megtartják s készek mindazt megtenni, mit a római egyház tőlük követel.¹⁾ Erre a király írásbeli nyilatkozatukat pecsétjével megerősítette és oly megbizással adta azt át Kulin bán fiának, hogy ő és atyja, az ezen nyilatkozatban tartalmazott előírásokat pontosan tartsák meg. Egyszersmind rávette őt, hogy saját és atyja nevében 1000 márka ezüst bánatpénz fizetésére kötelezze magát, ha országában ismét szakadár felekezeteket vagy egyéb tévhitűeket eltűrne.²⁾

Ezen elért eredménnyel Casamaris János pápai kiküldött meglegedett. 1203. június 10-ki iratában a pápát Boszniában és Magyarországon elért sikeréről tudósítja s egyszersmind alkalmas javaslatokat tesz, hogy mint lenne a katolikus vallás Boszniában megerősíthető. A többek közt arról értesíti a pápát, hogy Kulinnak egész nagy bánágában csak egy püspökség létezik, melynek feje már rég meghalt, miért is javasolja, hogy ott három vagy négy új püspökség alapíttassék és az üresedésben levő püspöki székre latin férfiú neveztessek ki, a ki megbízhatóbb³⁾ a szlávnál. Végre Kulin bán is

¹⁾ Theiner, op. cit. pag. 20.

²⁾ „Idem etiam, cum hoc iuxta voluntatem nostram admississet, se in manu nostra ac J. archiepiscopi Colocensis subsequenter obligavit, quod si de cetero supradictos vel alios homines in heresi scienter manutenere vel defendere in terra sua preumpserit, mille maxas argenti persolvat....“ Imre király irata III. Incze pápához; Theiner, Mon. Slav. mer. I. p. 22.

³⁾ „Noveritis praeterea, quod in Regno bani Cului de Bosna non est nisi unus episcopatus, et episcopus modo mortuus est. Si posset fieri, quod aliquis Latinus ibi poneretur et aliqui etiam ibi tres vel quatuor crearentur novi, non modicum exinde utilitati accresceret ecclesiastice....“ Theiner, op. cit. I. 19.

megelégedett, mivel Imre király befolyása alól ily szép módon kiszabadult és a Bosznia és ennek függetlensége fölött tornyosult zivataros felhőket eloszlatta.

A ragúzai írók arról értesitenek, hogy Kulin kormánya Boszniára nézve igen áldásos volt. Ő volt az első, ki országát szervezni kezdte, számos idegent hívott országába és a vasbányákat megnyitotta. Sőt két ragúzai férfúnak a Jagodina hegységben telket engedett át, hol ők vas- és ezüstbányát nyitottak s kisdud erősséget emeltek, melyet Kis-Ragúzának neveztek. Ámbár a középkori emlékekben Kis Ragúza nem emlittetik, hanem először a török uralom alatt 1503-ban fordul elő az okmányokban, mi által a fentebbi tudósítás alaptalannak látszik, mégis vannak arról tanúskodó adataink, hogy Bosznia Kulin bán alatt előhaladást tett. Erről tanúskodik többek között az 1189-ben Ragúzával kötött kereskedelmi szerződés, továbbá azon tudósítás, hogy Máté és Aristodius olasz festők és aranyművesek Boszniában hosszabb ideig munkálkodtak.¹⁾ A ragúzai írók továbbá azt is beszélik, hogy Bosznia Kulin bán kormánya alatt gabonában és egyéb dologban bővelkedett, úgy hogy ha különösen bő esztendő volt, a boszniaiak még sok ideig mondogatták: „*Kulin kora ismét visszatér*“ („Priidem' v' dni Kulinovi“, Orbini pag. 350.) Még ma is emlegetik a boszniaiak, ha valaki homályos időkről beszél valamit: „Kulin bánról mesél“.

Bosznia, Kulin kormánya alatt általán véve tekintélyes nagyságú volt. Már előtte is a Drináig ért s hajdani szerb területrészeket foglalt magában, de most még nagyobb volt, még Són és Ussorán és a Középső Vrbásznál (Dolnji kraji) levő egyes horvát zsupánságokon is túlterjedt. János pápai követ 1203-ban Boszniát „királyságnak“ nevezi s azt mondja, hogy területe 10 napi járásnyi.²⁾ Hogy Kulin tiszteletben álló férfiú volt, abból is kitűnik, hogy a római kúria majd nemes és hatalmas férfiúnak, majd Bosznia nagy bánjának czímezi. Kulin emléke a népben nem mosódott el; mely őt még most is, mint a tündérek barátját emlegeti. 1406-ban II.

¹⁾ Lucius, de regno. p. 332.

²⁾ „quia Regnum est ipsius ad minus dietarum decem et plus“ Theiner, Mon. Slav. merid. I. p. 19.

Tvrtko boszniai király és Hrvoje spalatói herceg, László nápolyi és horvát-dalmát királyt kérték, hogy Boszniának Kulin bán alatti szokásait, kiváltságait és határait különösen Magyarország felé erősítse meg. Világos bizonyítéka ez annak, hogy a boszniai királyok mennyire tisztelték Kulin bán emlékét. Azt mondják, hogy a mai Boszniában levő Kulenović (Kulinović) bégek, Kulin bán ivadékai.¹⁾

1204 után Kulin bánra vonatkozólag nincsenek több adataink. Utódja István bán volt, ki valószínűleg fia volt.²⁾ Istvánnak neje volt Anna, ki Sebislav nevű fiút szült, ki később 1236 körül Uzsora hercegévé lett. Ámbár István a római egyháznak valószínűleg maga is híve volt, mégis kormányzása alatt a patarenus vallás ismét fölütötte fejét s nemcsak Boszniában, hanem a szomszédos Horvátországban is felülkerekedett.³⁾ A patarénizmus elterjedésének azon körülmény is kedvezett, hogy Magyarországon II. Endre alatt roppant zűrzavar keletkezett, mely csak az 1222-ben hozott aranybullával csillapodott le némileg. III. Honorius római pápa ennek következtében a boszniai patarénusokkal szemben, mit sem érhetett el. 1221 december 3-ki iratában Acontius nevű udvari káplánját, ki 1218 óta Magyarországon és ennek társországaiban ismételten megfordult, boszniai követévé nevezte ki. Ezen iratában Honorius arról panaszkodik: „hogy a boszniai tévhitűek, mint valami barlangban menhelyet lelnek, gyermekeiket boszorkányokhoz hasonlóan nyílt emléikkel

¹⁾ A régebbi írók közül Philippus ab Ochievia állítja ezt *Epitome vetustatum Bosnensium* (Ancona 1776), pag. 96.—

²⁾ IX. Gergely pápa 1236-ban az esztergomi érseknek, „Zibisclaum kenesium de Woscora, natum quondam Stephani bani de Bosna“-t ajánlja..... Theiner, *Mon. Hung. hist.* I. 147. Ezen István, quondam banus de Bosna 1233 előtt és 1204 után uralkodott és valószínűleg Kulinnak azon fia (filio scilicet memorati Cului), ki Imre királynak 1203-iki iratában említettik. Theiner, *Mon. Slav. merid.* I. 22.

³⁾ Horvátországban még néhány patarénus főúr is említettik, pl. comes Buisenus; in Suonigrado (Zvonigrad Likában) „fautor hereticorum“ (Thomae archid. *Histor. salonitana*, cap. 29. p. 339); továbbá a Kačićok (Andreas rex Malduci duci Kachetorum totique suae cognationi iubet, quod.... Patarinos eiciant.... Lucius de regno Dalm. p. 163.

táplálják s nyíltan hirdetik elvetemedett tévhitüket az Úr tűzhelyének nagy kárára.“ Ezért is Acontiuszt föltétlen teljhatalommal ruházza fel s megbizza őt, hogy Endre királyt, a magyar papságot és a magyar népet a patarénusok és azok védői elleni keresztes hadjáratra hívja föl.¹⁾ A pápa egyszersmind 1221. december 5-én kelt rendkívüli iratában az esztergomi érsekhez és az összes magyar püspökökhöz fordulva, határozottan fölhívja őket, hogy követét mindenben támogassák és segítsék.²⁾ 1222-ben Acontius is Spalatóba érkezett, honnan az egész Horvát- és Dalmátországot keresztes háborúra hívta fel a boszniai eretnekek ellen. Azonban felhívását csaknem senki sem követte s üres kezekkel ment Boszniába, hol a nélkül, hogy valamit kivitt volna, még az évben meghalt.³⁾

A patarénusok ez alkalommal szerencsésen megmenekültek, mert a magyarországi belső harcok miatt a pápa által tervezett keresztes hadjárat nem volt kivihető. Azonban II. Endre magyar király, miután a nyugtalankodó főurakat az aranybulla által lecsillapította, maga is gondolkodni kezdett arról, hogy mint tegyen eleget a pápa óhajának. Még Acontius életében ajánlkozott Ugolin kalocsai érsek, ki egyházának hatalmát Boszniára is kiterjeszteni óhajtotta, hogy a boszniai eretnekek ellen, saját költségén keresztesháborút vezet. Ezen ajánlatot II. Endre elfogadta és Boszniát a sói és uszorai bánsággal együtt a kalocsai érseknek adományozta örök időre, azon feltétel alatt, ha Ugolin azokat az eretnekektől kitisztítja.⁴⁾ A király adományozását Honorius pápa is megerősítette s 1225. május 15-én kelt rendkívüli iratában Ugolint fel-

¹⁾ „Cum itaque in partibus Bosniae tamquam in cubilibus structionum heretici receptati, velut lamie nudatis mammis catulos suos lactent, dogmatizando palam sue pravitatis errores“..... Theiner, Mon. Hungariae I. p. 31.

²⁾ Theiner, Mon. Hung. I. p. 31—32.

³⁾ Thomae archidiac. Historia salonitana cap. 27, p. 337—338.

⁴⁾ „Cum carissimus in Christo filius noster Andreas Ungariae rex illustris terras quasdam, videlicet Bosnam, Soy et Wosora, infectas heretica pravitare tibi purgandas committens, eas ecclesie tue (colocensi) in perpetuum pia liberalitate donavit. . . .“ Theiner, Mon. Hung. I. pag. 55—56.

hivta, hogy ígérését teljesítse s Bosznia ellen keresztes háborút indítson, mint ezt már Acontiusnak megígérte.¹⁾

Azonban Ugolin a királyi adományozás által Boszniát még nem kapta meg, mivel azt nem foglalhatta el, nem lévén hatalmában az ottani eretnekséget elnyomni. Ezért is János császári herceggel, Margit császárnő, Endre király testvérének, Angelos Izsák byzanci császár özvegyének (ki akkor a Szerémségben uralkodott) fiával tárgyalásba bocsátkozott. Sőt János herceg Ugolintól 200 ezüst márkát kapott oly czélból, hogy azon keresztesháborúra csapatot szervezzen. Azonban János később elfelejtette kötelezettségét, noha erre 1227. január 15-én III. Honorius is emlékeztette.²⁾ Így a római kúriának és a magyar királynak minden törekvései sikertelenek maradtak; a patarénusok pedig ellenfelük tétlenségén annyira fölbátorodtak, hogy végre István bánt letéve, a boszniai báni székre Ninosláv Máté, születésénél fogva patarénus férfiút ültették. Ez Bosznia bánjává lett s a volt István bánnak és fiának Sebislávnak, valószínűleg II. Endre védelme alatt, csak Uzsora maradt meg.

Ninosláv Máté (1232—1250) Bosznia történetének kitűnőbb egyéniségei közé tartozik;³⁾ ugyanis az ő kormánya alatt kezdett Bosznia a szomszédos államok és országok ügyeibe beleelegyedni. Ninosláv Máté éppen azon időben lépett a báni székre, midőn Magyarországon másodizben ütött ki a polgárháború, mely csak az aranybulla második kiadása (1231) és a magyar papságnak nyújtott kiváltság (1232) után szűnt meg. Azonban II. Endre IX. Gergely pápa közvetítésével alig békült ki a nemességgel

¹⁾ Theiner, Mon. Hung. I. p. 55.

²⁾ Theiner, op. cit. I. 72.

³⁾ Ninoslav „jaz veliki ban bosanski Matěj Ninoslav“-nak vagy „Matěj a odmělom Ninoslav ban bosanski veliki“-nek nevezi magát (Mikl. Mon. serb. p. 24 és 28); a magyar emlékekben „Ninosclaus banus“-nak vagy „Nyurzlaus banus“-nak is nevezetetik (Theiner, Mon. Slav. merid. I. 298.); Tamás főesperesnél, mint „Ninosclavus banus“; a pápai iratokban pedig mint „Ninosclavus dux de Bosna“ vagy hibásan mint „Nicosclavus“ fordul elő. (Theiner, Mon. Hung. I. 120.). Ezen utóbbi számos történészt azon tévútra vezetett, hogy két bánt: Nikoslavot és Ninoslávot, különböztettek meg.

és papságával, az egyházi hatalom ismét egyesült a világgal a patarénus Ninosláv megsemmisítésére. Gergely pápa még 1232-ben megbizta Jakab prenestei püspököt, magyarországi követét, hogy most miután Magyarorszában a rend helyreállt, a boszniai patarénizmus kiirtásához lácson.

Endre ez alkalommal a római pápát és követét erősebben támogatta, mivel ez által egyrészt előbbi közönyösségét megjavítani akarta, másrészt a boszniai főurakon boszút állni szándékozott, kik István bánt elűzve, a patarénus Ninoslávot emelték a báni székre. Endre, hogy a sikert biztosítsa, második fiának, Kálmán horvát-dalmátországi herczegnek (1226—1241) kinek mint ilyennek a boszniai bánságot is adományozta, segélyét igénybe vette. Így Ninoslávot most a római kúria és Kálmán horvát herczeg fenyegette.

Jakab pápai követ 1233-ban Boszniában szigorú vizsgálatot indított. Csakhamar belátta, hogy nemcsak a boszniai lakosság legnagyobb része a patarénizmushoz tartozik, hanem maga a katolikus püspök is, kinek a többieket vezetnie kellett volna „Jézus törvényét átlépve, az esztelen eretnek tanok tévelyébe esett“ és azzal mentegétdözött, hogy ő csak együgyűségből (ex simplicitate) vétkezett, mivel a patarénusokat igazhitűeknek tartotta.¹⁾ Jakab továbbá arról is értesült, hogy a boszniai püspök eretnekségéről a ragúzai érseknek is tudomása volt, hanem ezt nyugodtan elnézte; miért is a boszniai püspökséget a ragúzai főegyházmegyétől elszakítva, a kalocsai érseknek vetette alá. Azonban a pápai követ főfeladatát Ninosláv Máté bánnak és családjának a patarénizmusról való megtérítése képezte. Ez is szerencsésen sikerült neki. Ninosláv, ámbár születésénél és neveltetésénél fogva patarénus volt, mégis örömeztobb elhagyta atyáinak vallását és a római egyház kebelébe visszatért, mintsem Kálmán herczeg továbbra is beavatkozzék, ki azon ürügy alatt, hogy az eretnekeket üldözi, egész zsupánságokat Boszniától elszakítva, párthíveinek adományozott. A mint Ninosláv, a római egyház kebelébe tért, hogy az iránti hűségét kimutassa, egy boszniai székesegyház építésére bizonyos

¹⁾ Theiner, Mon. Hung. I. 113.

pénzösszeget adományozott, mely egyházat a domokos-rendüek őrizetére bizta, később pedig a boszniai püspököknek egész Boszniában kiterjedt javadalmakat adományozott. A bán példáját számos boszniai főnemes is követte, így többek közt különösen kitűnt Prijesda Uban,¹⁾ a bán egyik rokona, ki még fiát is túszul adta a domokos-rendüeknek, hogy a római egyház iránti ragaszkodását annál jobban kimutassa.

IX. Gergely pápa igen megörült, midőn Jakab boszniai követe sikeres működéséről értesült, mit különösen a csak most alapított domokos-rendü szerzetesek által mozdított elő. Miután a pápa Jakabnak a vizsgálatról való tudósítását, továbbá Ninosláv bánnak és a boszniai főuraknak különböző kérelmeit és panaszait elolvasta, május 30-ki iratában utasítja követét, hogy mi a további teendője s többek közt azon megbízást adja, hogy az eddigi eretnek püspököket állásáról rögtön mozdítsa el s azután a kiterjedt Boszniában két, három vagy négy újabb püspökséget alapítson, alkalmas helyeken és méltó tudos férfiakat nevezzen ki püspökökül,²⁾ kik jó példájuk által, a boszniai lakosságot³⁾ a patarénizmusról térítsék el. Néhány hóval később 1233. október 10-én a pápa még három iratot küldött: az elsőt a boszniai domokos-rendüeknek, a másodikat Ninosláv bánnak, a harmadikat pedig Kálmán herczegnek. A domokos-rendüekhez intézett első levelében a pápa azt írja,⁴⁾ hogy Ninosláv bán őt arról tudósította, miszerint rokona Prijesda a római egyház kebelébe lépett és hűségének jeléül fiát a domokos-rendüeknek túszul adta. Mivel azonban Ninosláv bán Prijesdáért jót áll, a domokos-rendüek adják vissza a fiút

¹⁾ „Nobilis vir Ubanus dictus Prijesda consanguineus eius (Ninosclavi),“ Theiner, Mon. Hung. I. 120. — „Prijesda S'finar“ egyik 12.0-iki okmányban; Mikl. Mon. serb. p. 28.

²⁾ „quatenus eodem episcopo a regimine Bosnensis ecclesie prorsus amoto, tam in eadem ecclesia, quam in locis aliis Bosnensis dioecesis, que ut dicitur non modicum est diffusa, duos vel tres aut quatuor.... doctos in lege domini.... studeas in episcopos ordinare.“ Theiner, Mon. Hung. I. 113.

³⁾ „cum habitatores illius terre dicantur in facultatibus tennes et in malitia locupletes.“ Theiner, op. cit. pag. I. 113.

⁴⁾ Theiner, op. cit. I. 120.

az apának. A Ninoslávhoz intézett második levelében a pápa örömét fejezi ki az iránt, hogy Ninosláv a római egyház kebelébe lépett, tárt karokkal fogadja őt magát és bánságát, melyet eretnek elődeitől örökölt, Szent Péter oltalma alá veszi.¹⁾ A Kálmán horvát herceghez irt harmadik levelében azt említi a pápa,²⁾ hogy Ninosláv bán panaszkodik róla, azt állítván, miszerint elődei (t. i. Ninosláv) a zsupánságokat és falvakat csak saját tetszésük szerint osztogatták és elvonták; most azonban, noha a katolikus vallásra már áttért, azok kik ezen zsupánságokat és falvakat tőle elszakították, segítsenek magukon a hogy tudnak, mivel azokat jogtalanul birtokolják. Kéri tehát, hogy adassék meg számára azon jog, melylyel elődei eretnek létükre birtak, hogy t. i. zsupánságokat, városokat és falvakat, saját tetszése szerint maga osztogathasson (hűbérül) és vonhasson meg. A pápa ajánlja Kálmán hercegnek a bán kérését és reméli, hogy az az egyház javára és a patarénusok kárára teljesíttetni fog. Ninosláv panaszja valószínűleg főképpen Sebiszláv ellen irányult, kit mint katolikust Kálmán még mindeddig támogatott és még folyton Uszorában tartózkodott, mint független bán Ninosláv ellenében.

Úgylátszott, mint ha Jakab pápai követnek törekvései következtében a boszniai vallásos forrongás teljesen lecsillapodott volna. Ninosláv bán családjával együtt felvette a katolikus hitet, sőt még a boszniai új székesegyház fölépítéséhez is hozzájárult. Hogy az új rend tartós maradjon, a pápa a letett eretnek püspök helyébe a boszniai egyház élére más egyént állított, nevezetesen Jánost a westfáliai Wildhausenből való német származású domokos-rendü szerzetest. Jakab pápai követ ezután megelégedetten visszatért Magyarországra, hogy sikerdús

¹⁾ „personam et terram tuam de Bosna cum omnibus bonis, que impresentiarum rationabiliter possides, sub beati Petri.... suscipimus, districtius inhibentes, ne quis te in fide catholica permanentem super eadem terra, quam sicut asseris, progenitores tui, qui fuerunt vitio heretice pravitatis infecti, ab antiquo pacifice possederunt, presumat indebite molestare, jure carissimi in Christo filii nostri.... illustris regis Ungarie semper salvo“. Theiner, Mon. Hung. I. 120.

²⁾ Theiner, op. cit. I. 120.

működéséről Endre királyt is tudósítsa. Mégis a római kúria által elért eredmény muló volt. Ninosláv Máté bán csak látszólag tért át a római hitre, hogy ez által a magyar királynak és fiának Kálmán horvát hercegnek bánságába való további beavatkozását kikerülje; vagy az országában uralgó patarénus mozgalomnak ellenállni nem volt képes. Már a következő 1234. évben Bosznia telve volt ismét patarénusokkal, sőt a patarénizmus a szomszédos Horvátországban is elterjedt. Most a római kúria és Endre király belátták, hogy itt szép szerével mit sem vihetnek ki, miért is elhatározták, hogy erőszakkal lépnek fel és az eretnekeket legyőzik, javaikat pedig elkobozzák. Tehát Bosznia és az ottani patarénusok ellen kereszteshadjárat indított, úgy mint Dél-Franciaországban az albigensek ellen.

A kereszteshadjárat 1234-ben kezdődött és csekély megszakítással 1239-ig tartott. A pápa 1234. október 14-ki iratában, Kálmán horvát herceget felhívja, hogy a szlavoniai eretnekek ellen hadat vezessen.¹⁾ Kevéssel ezután október 17-én két levelet irt János püspökhöz; az egyikben inti őt, hogy az eretnekek ellen püspökségében szigorúan járjon el, a másikban pedig mindazok számára, kik a szent vallás érdekében fegyvert ragadnak, bűnbocsánatot hirdetett. Azonban ez még nem volt elég. Egy azon napról keltezett rendkívüli iratában II. István zágrábi püspöknek meghagyta, hogy a kereszteseket támogatassa, birtokaikat pedig, míg azok hazájuktól távol küzdeni fognak, oltalmazza meg, s ezenkívül a pápa kihirdette, hogy mindazoknak, kik ezen háborúban részt vesznek, oly bűnbocsánatot ad, mint a minőt a palásztinai keresztesek kaptak. Végre a pápa Kálmán herceget és annak javait is a háború tartamára Szent Péter és a római szék védelme alá vette.²⁾ Így tehát még 1234. végén Kálmán herceg vezetése alatt kereszteshadjárat indított a szlavóniai és boszniai patarénusoknak tűzzel-

¹⁾ Theiner, op. cit. 128—129. A pápa e helyütt így ír a többek között: „ad convertendum in robore tue fortitudinis infectos macula heretice pravitatis, te versus partes Slavoniae ita magnanimiter et potenter accingas“.

²⁾ Theiner, op. cit. 128—130, Nr. 220, 221, 222 és 223.

vassal való kiirtására. Hogy Kálmán sikeresebben küzd-hessen, atyja II. Endre magyar király, minden kigondol-ható módon támogatta. Nemcsak hogy maga is gyűjtött számára Magyarországon keresztéseket, hanem egész Boszniát neki adományozta, mely adományozást IX. Ger-gely pápa, 1235. július 28-án ünnepélyesen megerősített.¹⁾ Endre ezen tette által Boszniát Ninosláv bántól elsza-kitva, Horvátország hercegének adományozta. E fölött Ninosláv elkeseredett, s ha talán előbb a patarénusok-nak maga is ellensége volt, most teljes szívéből azokhoz csatlakozott, mivel saját és hazája függetlenségének meg-védelmeséről volt szó. Valószínű, hogy Ninosláv felhi-vására nemcsak a patarénusok, hanem az összes bosz-niaiak fölbuzdultak hazájuknak Magyarország elleni meg-védésére.

A Kálmán herceg által Ninosláv bán és egész Bosznia ellen vezetett keresztes hadjáratról nincsenek közelebbi adataink. Mindazáltal a gyér forrásokból a harcznak legalább felületes rajzát össze lehet állítani. A keresztések 1235-ben szerencsétlenül harczoltak. Ninosláv Máté oly sikerrel védelmezte magát, hogy János boszniai püspök a püspökségbe való visszatérésének reményéről is lemondott. Ezért tehát a püspöki méltóságról lekö-szönt. Gergely pápa ezt igen zokon vette és 1235. szeptember 20-án kelt levelében kitartásra szólította föl, azt mondván, hogy gyávaság volna a veszélyben visszavo-nulni, maradjon tehát püspökségében és az eretnekeket és a katolikus egyház többi ellenségeit ezután is üldözzé.²⁾ A keresztések 1236-ban már szerencsésebbek voltak. Ez valószínűleg ama körülménynek volt köszön-hető, hogy II. András halála után ennek fia IV. Béla ült a magyar trónon, de még többet lendített, hogy Se-

¹⁾ Concessionem de terra Bosne a prefato rege patre tuo liberaliter tibi factam sicut legitime ac provide facta esse dinoscitur, auctoritate apostolica confirmamus“.... Theiner, Monum. Hung. I. 133.

²⁾ „Igitur, frater cessionis licentiam te postalure non convenit.... si te labores belli opprimunt.... dei tamen amor id expedit.... ut te a laboribus officii tibi a deo crediti minime subtrahas“. Theiner, op. cit. 137.

bisláv uszoraí fejedelem¹⁾ anyjával Annával együtt a keresztes vitézekhez csatlakozott. Sebisláv a többi boszniai főurak közül már katolikus hiténél fogva is kimagaslott; miért is a pápa dicsérőleg azt mondá róla, hogy Sebisláv a patarénus főurak közt úgy áll, mint a lilium a tövisek közt. Minthogy Sebisláv azt remélte, hogy a keresztesek segélyével atyjának bántását meg fogja szerezhetni, a kereszteseket minden erejéből támogatta, a pápa pedig Sebislávot és anyját Annát országával együtt Szent Péter oltalmába vette (1236. aug. 8.)²⁾ Ezenkívül az esztergomi érseknek és a magyar püspököknek is ajánlotta.³⁾ Az 1237-ki háború elhatározó volt és Kálmán teljes diadalával végződött. Nemcsak Boszniát és Ninsláv bánt győzte le, hanem a leigázott Bosznián keresztül Humországba is betört és itt is diadalokat aratott.⁴⁾

Kálmán 1237. végén hatalmának tetőpontján állott. Bosznián kívül Humot is alávetette, hol Péter fejedelemnek buzgó patarénus utódai uralkodtak. Kálmán a meghódított országokban a katolikus vallást igyekezett megszilárdítani. Mindenekelőtt új püspököket kellett kinevezni, mivel János püspök méltóságáról csakugyan lemondott

¹⁾ A pápa 1236-ban: dilecto filio Zibislao kenesio de Woscura nato quondam Stephani bani de Bosná-nak nevezi őt. Theiner, Mon. Hung. I. 147. — Bizonyos Zibiscelaus, filius Coian, cum fratre suo Maren „terram que vocatur Slatennic“ 1230 ban a topuszkói apátságnak ajándékozta. — „Wlc, filius Zybislai“ 1252-ben ismételten emlittetik, Tkalčić, Mon. episcop. Zagrab I. p. 66, 96—97.

²⁾ Te igitur, qui sicut letantes accepimus, inter principes Bosnensis dioecesis infectos macula heretice pravitatis existis quasi lilium inter spinas..... personam et terram cum bonis omnibus que inpresentiarum rationabiliter possides, sub beati Petri.... Theiner, Mon. Hung. I. 147.

³⁾ Lásd IX. Gergelynek az esztergomi érsekhez és suffragan püspökeihez intézett iratát. Theiner, op. cit. I. p. 147, 259, 260 és 261 számok.

⁴⁾ Carissimus in Christo filius noster Colomannus rex et dux Sclavorum illustris..... *terram Bosne*, deletis tamen heretice pravitatis maculis, non absque *multis laboribus* deduxit ad lucem catholice puritatis..... továbbá *terra Cholim*, per eiusdem regis ministerium a pravitate consimili..... *depurata*“. IX. Gergely 1238. április 26-ki irata. Theiner, Mon. Hung. I. 162—163.

vagy pedig a kereszteshadjárat folyama alatt meghalt. A pápa Kálmán ajánlatára 1238-ban Ponsa domokos-rendű szerzetest nevezte ki boszniai püspökké és nemcsak Boszniát, hanem Humot is Ponsa alá rendelte.¹⁾ A patarénizmus kiirtásához most már komolyan hozzá láttak. Ez irányban Kálmán herceg óriási tevékenységet fejtett ki és a pápa által is erélyesen támogatott. A pápa a katolikus egyház ügyének Boszniában és Humban való előmozdítása céljából, 1238. december 22 én és 23-án számos levelet irt. Az egyikben Kálmán herceget annak figyelembevételére inti, hogy az eretnecség kiirtása után Boszniában „a katolikus vallás világoossága fényeskedjék“; és „Isten neve ünnepeltessék“; a másikat Ponsa püspökhöz intézi, kit az eretnecség utolsó nyomainak megsemmisítésére szólít föl, harmadik levelét a kalocsai és esztergomi érsekekhez intézte, kiket a boszniai püspök támogatására serkent.²⁾ A pápa a boszniai püspököt anyagilag is támogatta, e célból a péterváradi apátnak megparancsolta, hogy az általa a kereszteshadjárat számára gyűjtött pénzt és ama kincset, melyet Julia bán a pécsi domokos-rendieknek őrizetbe tett, a boszniai püspöknek adja át.³⁾ Végre a magyarországi, kiváltképpen a pécsi domokos-rendieket fölszólítja, hogy a boszniai püspöknek hódoljanak és néhány szerzetestársukat Boszniába kiküldjék.⁴⁾ A pápa által buzdítatva, Kálmán a boszniai püspökség fényét erélyesen növelte. Már 1233-ban tervben volt, hogy a Vrhboszna zsupánságban levő Brdo (Blazsuj) helységben székesegyház és káptalan fog alapíttatni. Ezen terv most keresztülvitetett, Kálmán pedig az új püspöki székhely emelésére mindent elkövetett. E célból a boszniai püspök és káptalan jövedelmét tetemesen gyarapította, ugyanis az uszorai, sói és dolnji kraji-i tizedet, ezen kívül sok birtokot, többek közt a mai Szlavoniában fekvő fontos *Diakovárt* (Dyacon) a boszniai püspöknek és káptalanságnak ajándékozta. Diakovár a későbbi mozgalmas

¹⁾ Theiner, Mon. Hung. I. 162—163.

²⁾ Theiner, op. cit. p. 168—169. Nr. 301, 302, 306.

³⁾ Theiner, op. cit. p. 169. Nr. 303 és 304.

⁴⁾ Idem, op. cit. p. 169. Nr. 305.

időkben a boszniai püspökök székhelyévé lett. IX. Gergely pápa mindezen adományozást megerősíté (1239) decz. 7.),¹⁾ és a domokos-rendieket fölszólítja (decz. 27.), hogy ama pénzt, melyet Ninosláv bán 1233-ban a Szent Péter székesegyház építésére ajándékozott, a boszniai püspököknek adja által.²⁾ Gergely pápa Kálmán herceget arra inti, hogy az egyház iránt tanusított mély tiszteletben állhatatosan megmaradjon,³⁾ a domokos-rendieket pedig két ízben is fölszólítja, hogy a buzgó Ponsa boszniai püspök segítségére minél több szerzetest küldjenek.⁴⁾

1239 vége felé úgy látszott, hogy Kálmán herceg és a római kúria erőlködései folytán a boszniai patarénizmus teljesen kiirtatott. Hogy pedig a patarénusok még egyszer föl ne lázadjanak és mindazt a mit öt évi fáradozás után létrehoztak meg ne semmisítessék, a kalocsai érsek Boszniában számos erődöt emeltetett, melyek a boszniaiak tüzes vérét nyugalomra kényszerítsék és a római egyház védelmére, valamint az eretnekek megsemmisítésére szolgáljanak.⁵⁾ De mindez nem sokat ért; még a várak sem tarthatták féken a boszniai népet. Kálmán herceg és keresztesei alig hagyták el Boszniát, midőn a nemzeti mozgalom vihara az egész művet romba döntötte s a boszniai történet szinpadán ismét megjelent Ninosláv Máté.

Ninosláv már uralkodásának első éveiben, Kulin bán nyomdokait követte és a ragúzai köztársasággal barátságos viszonyt folytatott. E célból Dandulo Giovanni, ragúzai fejedelemmel 1234-ben szerződést kötött, melyben a Kulin bán által a ragúzaiaknak adott kereskedelmi kiváltságokat megerősítette.⁶⁾ Midőn előbbi méltóságát 1240-ben ismét visszanyerte, a Ragúzával kötött régi szövetséget megújította, sőt márczius 22-én a ragúzaiakat meglátogatta. Fényes kísérettel jelent meg Ragúzában. Ezen látogatásáról a bán ezt írja: „Ma-

¹⁾ Idem, op. cit. p. 172.

²⁾ Idem, op. cit. p. 173.

³⁾ Idem, op. cit. p. 172. Nr. 310.

⁴⁾ Idem, op. cit. p. 170. és 172.

⁵⁾ Lásd IV. Ince 1245-iki iratát, Theiner, Mon. Hung. I. 201.

⁶⁾ Miklošić, Mon. serb. p. 24.

gasztos Urunknak Jézus Krisztusnak akarata volt és én Ninosláv Máté a nagy boszniai bán régi barátaimhoz a patricziusokhoz és a községhez Ragúzába mentem, főuraim is velem jöttek u. m. Juriš vajda, Radonja tepcsija és testvére Simon, Mirohna főpohárnok, Prodása Zabav, Sfinar Prijesda, Poličić Slavko, Turbić Gradisláv és mi Ragúzában találtuk annak fejedelmét Tonist Miklóst, és pedig említett főuraimmal a fejedelemnek és az egész községnek örök barátságot és békét esküdtem... Ninosláv ugyanezen okmányban így szól a ragúzaiakhoz „országomban és fiaim országaiban szabadon és akadálytalanul járhattok-kelhettek... alattvalóim, embereim és hivatalnokaim szeretni fognak benneteket és a gonosztól hűségesen meg fognak oltalmazni“; Ninosláv teljes kereskedelmi szabadságot adott nekik.¹⁾ Ez alkalommal azonban Ragúzában még más valami is szóba került. A ragúzaiak Vladisláv István szerbiai (Rascia) királylyal heves viszályt folytattak. A könnyebb ellenállhatás céljából tehát, a boszniai bánnal szövetségre léptek. Ninosláv ezt ígérte a ragúzaiaknak „és ha Rácország királya ellen háborút fogtok indítani, nem foglak elhagyni és megfoglak védelmezni benneteket.“²⁾

Ninosláv Máté régi hatalmát már 1240-ben visszanyerte, a következő évben pedig midőn a vad tatárok Magyarországot a sír szélére juttatták, Ninosláv állása még inkább megszilárdult. A magyar hadsereg a Sajó folyó melletti ütközetben teljesen megveretett, (1241. április), Béla király futásban keresett menedéket, fivére Kálmán herczeg pedig halálosan megsebesült és néhány nap nyulva meghalt. Ninosláv tehát legnagyobb ellenfelétől megszabadult. Magyar- és Horvátország a tatárok zsákmányául esvén Ninosláv bán teljesen szabadon lélegzett föl. Azonban a szerencsétlenségből neki is kijutott. A tatárok a leigázott és elpusztított Horvátországot 1242. áprilisban elhagyván, Bosznián és Szerbián keresztül kelet felé vonultak, útközben ezen országokat

¹⁾ Miklošić, Mon. serb. p. 28. A szövegbeli idézetek ó-szlávból vannak fordítva.

²⁾ Miklošić, op. cit. p. 29, 30.

is kirabolták.¹⁾ De Bosznia korántsem szenvedett annyit, mint Magyar- és Horvátország, melyekre még gyengítettlen tatár csordák zúdultak.

A tatárjárás Magyar- és Horvátországot csaknem teljesen megsemmisítette. Ninošláv Máté Béla királytól mit sem tarthatott, sőt a magyar királyokon a boszniai ügyekbe való beavatkozásért boszút is állhatott. Az alkalom csakhamar kínálkozott. Spalato dalmáciai város nemcsak kiváltságaira ügyelt, hanem a magyar királyokkal szemben gyakran közömbös és tartózkodó magaviseletet tanúsított, jóllehet ezek Spalatót minden alkalommal kitüntették és a legkisebb szolgálatért is fényesen megjutalmazták. Spalato városa IV. Béla királyt a tatárjárás alatt érzékenyen megsértette, ugyanis a Béla által kért hajót, melyen üldözői elől akart menekülni, megtagadta. Béla tehát nejével és gyermekeivel Spalatóból Trauba ment, honnan Ciovo szigetre vonult vissza. A háladatos király a trauiaknak különböző kiváltságokat és királyi birtokokat ajándékozott, köztük néhány Spalatóval határos helységet is (1242. márczius 18.) Béla királynak Magyarországba való visszatérte után Spalato és Trau közt csakhamar háború tört ki. Ugyanis Spalato néhány oly helységet, melyet Béla Traunak ajándékozott, el akart foglalni. Azonban Girardo ferenczrendi szerzetes közvetítése folytán, már 1243. szeptember 11-én kibékültek. Jóllehet a spalatóiak ezen béke által többet nyertek, még sem nyugodtak meg, úgy hogy a háború ismét kitört. Ezen határvillongás a horvát és dalmátországi királyi és királyellenes párt közti háborúvá fajult. A királyi párt élén a hú Trau állott, a királyellenes párt feje pedig a büszke Spalato volt. A spalatóiak azonban a trauiak által a tengeren teljesen legyőzettek.

A spalatóiak most szerfelett megrémültek, ugyanis nemcsak Traunak, hanem Béla királynak büntetésétől is

¹⁾ Igitur relinquentes Croatiae regionem, transierunt per ducatum provinciae Bosenensis. Thomae archidiaconi Historia salonitana, cap. 40. p. 358. Videns Cadan rex quod eum (regem Belam) habere non posset destruxit Boznam, regnum Rascie et inde in Bulgariam pertransivit. M. Rogerii, Carmen miserabile, apud Endlicher, Monum. Arpad I. p. 291.

remegtek. Szövetséges után néztek tehát és mindenkitől a kit Béla ellenségének tartottak, segítséget kértek. A poljiczaiakhoz eddigi ellenségeihez, és András humi fejedelemhez fordultak, de legjobban biztak Ninosláv bánban, kiről jól tudták, hogy Bélának esküdt ellensége. Számításukban nem is csalatkoztak. A boszniai bán módhón kapott az alkalmon és a spalatóiak felszólítását készségesen követte. A spalatóiak a városi pénztárból pénzt adtak és városuk fejedelmévé választották, hogy a trauiak és Béla király ellen őket megoltalmazza és megvédje. Ninosláv Máté seregét összegyűjté és Spalatóba jött. A spalatóiakkal egyesülvén Trau elé vonult, hol két hétig a traui szőlőket és szántóföldeket pusztította. De a jól megerősített Traut, mely a tatároknak is ellenállott, be nem vehetvén, Spalatóba visszatért. Rizado nevű rokonát helyettesévé nevezte ki s a polgárok védelmére válogatott lovas csapatot hagyott hátra, azután pedig Boszniába visszavonult.¹⁾ A háború most újabb hevességgel tört ki. A királyi párton voltak: Trau, a Šubićok, a Nelipícek és mások; a királyellenes párton pedig: Spalato, a poljiczaiak, András humi fejedelem, Ninosláv bán rokonaival, végre Brativoj és Vukša fejedelmek.

IV. Béla a horvát és dalmátországi nyugtalanságokat megsokalván, Dénes bánt Horvátországba és Dalmáciába küldötte, hogy ott a királyi tekintélyt helyreállítsa, Spalatót és szövetségeseit pedig megbüntesse. Dénes Spalato elé vonult, minthogy pedig a polgárok kezeseket és hűségük jeléül nagyobb pénzösszeget nem akartak adni, a trauiak és horvát főurak által támogatva, 1244. július

¹⁾ Tunc Spalatenses de suis viribus diffidentes, de Ninosclavibani Bossenensis potentia plurimum sunt confisi, quem advocantes et sumptus ei ex publico ministrantes etiam civitati in comitem praefecerunt, ipse autem veniens multis et fortibus constipatus viris, abiit cum Spalatensibus ad campum Traguriensem, ubi per duas fere hebdomadas considentes succiderunt vineas, secuerunt arbores, omnia sata et culta vastantes. Inde vero recedens abiit in terram suam tradita sui regiminis vice cuidam cognato suo nomine *Rizado*, qui erat Calaber natione, reliquit etiam pro civitatis tutela, unum de filiis suis cum optima equitum turma. Thomae archid. Historia salon. cap. 47, pag. 364.

12-én Spalatót rohammal bevette. A spatatóiak még az nap este meghódoltak. Néhány nap mulva Dénes bán Spalató és Trau közt békét hozott létre. Ezen békében Ninosláv bán, András humi fejedelem és a poljiczaiak kivételével, mindkét pártnak hívei bennfoglaltattak.¹⁾ A spatatóiak Dénes bánnak 600 márkát fizettek és a legelőkelőbb patriczius családokból származó hat ifjút túszerű adtak, annak jeléül, hogy törvényes uralkodójuk iránt hűséget fognak tanusítani.²⁾

Mialatt Dénes bán a hűtlen spatatóiak megbüntetésére Horvát- és Dalmátország felé vonult, Béla király a boszniai bán ellen indult.³⁾ Ninosláv Máté nemcsak Kálmán herczeg művét semmisítette meg, hanem a királyi hatalomnak még Dalmáciában is kárt akart okozni. Béla király junius második felében (15—21) az uszorai határon fekvő Glazsban üttette föl táborát és valószínűleg innen támadta meg Ninosláv bánt.⁴⁾ Ezen hadjárat lefolyásáról nincsenek adataink; annyi azonban bizonyos, hogy az hamar véget ért, ugyanis IV. Béla a boszniai püspöknek már 1244. július 20-án fontos okmányt állított ki, melyben annak jelentékeny kiváltságokat adományoz és egyházának úgy Boszniában, mint azon kívül fekvő birtokait megerősíti.⁵⁾ Ezen oklevélből kitűnik, hogy

¹⁾ *Nolimus tamen praeterire silentio, quod a Stepco, Ne-
lptio, Daniele, Christoforo, Craynico et aliis, qui in eodem bello
fuerunt ex parte Traguriensium et simi iter ab illis, qui fuerunt
cum Spalatensibus, exceptis Ninoslano bano, Andrea comite
Halomee, Brativoy, Vulza, Polizani, et aliis, qui sunt infideles regi,
fuerit celebrata pax inviolabilis iter ambas partes. Az 1244. júl.
19-iki békeokmány. (Fejér, Codex diplom. Hung. IV. 1. p. 321.)*

²⁾ *Thomae archid. cap. 47, p. 365*

³⁾ *Alium exercitum misit (rex Bela) ad ulciscendum bani
Bossinensis temeraria facta, Thomae archid. cap. 47, p. 364.*

⁴⁾ *Lásd Béla király okmányait, melyek ezen háború alatt
„iuxta castrum Gallas” és „apud castrum Gallas” adattak ki. Fejér,
Cod. dipl. IV. 1. p. 317 és 323.*

⁵⁾ *Ezen oklevél Boszniának nemcsak egyházi és politikai
történetére, hanem XIII. századbeli helyrajzára nézve is rend-
kívül fontos, ezért tehát a kevésbé érdekes részletek kihagyá-
sával, az eredeti okmány szövegét is közöljük: „Bela dei gracia
etc... Ad universorum noticiam harum serie volumus pervenire,
quod nos attendentes in Bozna hereticorum perfidiam admodum*

Ninosláv bán, Béla királylyal teljesen kibékült, de azt, hogy ez miként és mely feltételek alatt történt, még csak nem is sejthetjük.

Miután Ninosláv Máté Béla királylyal kibékült, egy évig mit sem hallunk Boszniáról. Azonban már 1246-ban midőn Béla király II. Frigyes osztrák herczeggel háborúba bonyolódott, Ninosláv és a boszniai patarénusok ismét megmozdultak. Ponsa püspök a mozgalmak miatt szerfelett megrémült és IV. Incze pápához valamint a kalocsai érsekhez fordult segítségért.

Már föntebb említettük, hogy II. András Boszniát, Sót és Uszorát 1225-ben a kalocsai érsekre bizta, hogy ez ott az eretnekséget kiirtsa. A kalocsai érsek az 1234 – 1239-ig tartó kereszteshadjárat érdekében igen sokat tett és a katolikus egyház védelmére Boszniában számos erődot emeltetett. Ponsa boszniai püspök tehát azt hitte, hogy a katolikus hitet Boszniában csak a kalocsai érsek segítségével tarthatja fön és szilárdíthatja

invaluisse seu populasse, ita quod pauci invenirentur in partibus illis vere fidei zelatores vel cultores, quasdam possessiones in comitatu de Vulko *Dyakon* scilicet et *Bleznam*, in subsidium ecclesie Boznensi.... conferimus..... pio remedio anime nostre, et regis Columani ducis totius Sclavonie..... Item confirmanus ex certa scientia et approbamus, et ex novo conferimus ecclesie Boznensi et episcopo possessiones in *Vozora*, quas *Nyurzlaus banus de Bozna* propter *diversas iniurias et dampna* data, *eidem ecclesie dedit*, tradidit et perpetuo assignavit de nostra voluntate, connivencia et consensu, volentes expresse, quod episcopus et capitulum decimas in *Vozora*, in *Sou*, in *Olfeld* et in aliis supis more aliarum ecclesiarum de Hungaria sine distinctione personarum de omnibus suis habeant et percipiant.... Ceterum idem *Naurzlaus banus cum fratribus suis et baronibus confessi sunt et recognoverunt* possessiones infrascriptas ad ius et proprietatem ecclesie Boznensis pertinere, quarum nomina sunt hec: in *supa Urhbosna Burdo* cum omnibus suis pertinentiis, ubi ipsa ecclesia cathedralis S. Petri est fundata, item *Bullino*, item *Knesepole*, item *Vrudchy*, ubi est ecclesia s. Stephani protomartiris, item in *supa Nerotna Bullino*, item in *supa Lepenicha Rocil*, ubi est ecclesia s. Michaelis, item in *supa Vidgossa Lubinchi* apud ecclesiam beatae Virginis, item in *Mel* apud ecclesias ss. Cosme et Damiani, item in *supa Losoua* apud tres ecclesias, item in *supa Vozcopla* apud ecclesiam beati Johannis, item in *supa Bored Belmapola* (Belina pola) item in comitatu *Berez Pracha Byschupnia* vocata“ Theiner, Mon. Slav. mer. I. p. 297—298.

meg; miért is Béla királylyal egyidejűleg IV. Incze pápához fordult, arra kérvén őt, hogy a boszniai püspökséget a ragúzai érsekség alól venné ki és a kalocsai érsekség alá helyezné. A pápa azonban nem akarta a dolgot elhamarkodni, hanem a pannonthalmi főapátot 1246. július 20-án fölszólította, hogy a valódi tényálladékokat adja elő.¹⁾ De hogy a boszniai patarénusok e közben fölül ne kerekedjenek, a kalocsai érseket *második keresztes hadjárat* vezetésére szólította föl (1246 aug. 3.) és följogosította, hogy a patarénusoktól elragadott javakat és országot buzgó katolikusok közt ossza ki.²⁾

A második kereszteshadjárat ismeretlen; úgy látszik, hogy abban maradt, mert IV. Incze pápa IV. Béla királyhoz intézett levelében őt a patarénusok elleni harcra szólítja fel és azt igéri, hogy Boszniát illetőleg a király tanácsa és beleegyezése nélkül semmit sem fog határozni (1247. január 30.),³⁾ végre a pápa a boszniai püspök és a magyar püspökség kérésének engedve, a boszniai püspökséget a ragúzai érsekség alól kivette és a kalocsai érsekség alá rendelte (1247. augusztus 20.) A pápa az ide vonatkozó bullában azt mondja, hogy ezt azért teszi, „mert Boszniának a katolikus egyház kebelébe való önkéntes visszatérése iránt nincs remény“ és úgy vélekedik, hogy ez csak a kalocsai érsek keresztesei által lesz elérhető. Továbbá a kalocsai érseknek a boszniai patarénusok megtérítése körül szerzett érdemeit különösen kiemeli, hogy ez által határozatát igazolja.⁴⁾

¹⁾ Theiner, Mon. Hung. I. 201.

²⁾ Theiner, Mon. Hung. I. 202. Nr. 373 és 374.

³⁾ Sciturus pro certo, quod super facto terre Bosnensis nil penitus statuimus nisi de tuo consilio et assensu. Theiner, Mon. Hung. I. pag. 203.

⁴⁾ Miután a pápa ezen szavakkal „cum nulla spes sit, quod ad fidem terra illa voluntarie revertatur“ annak szükségességét, hogy a boszniai egyház a kalocsai érsekség alá rendeltessék, kiemelte, elbeszéli, hogy a kalocsai érsekek sokat fáradoztak „ad extirpationem huiusmodi vitii, non sine magna effusione sanguinis, strage hominum et dispendiis rerum Colocensis ecclesie“, jöllehet sikertelenül „quia munitiones et castra non fuerunt ibidem ita firmata, quod possent ab aggressionibus et obsidioni defenti, terra illa in puritate fidei non potuit retineri.“ Theiner, Mon. Hung. I. 204 - 205.

Azonban IV. Incze pápa ezen határozatával nagy jogtalanságot követett el. Ninoszláv Máté igen elkéseredett. Csakhamar belátta, hogy a magyar püspökök ezúttal nem annyira a vallás, hanem a magyar királyok érdekeinek előmozdításán fáradoznak, hogy azok a római egyház segélyével fönnhatóságukat Boszniára kiterjeszthessék. Ninoszláv bánságának függetlenségét féltve egyenesen IV. Incze pápához fordult. Ninoszláv a pápának előadja, hogy megtérése óta a katolikus egyháznak mindig buzgó híve volt, hogy pedig a magyar király és Kálmán herczeg által Bosznia ellen vezetett kereszteshadjáratok alkalmával az eretnekek segítségét igénybe vette, az csak azért történt, hogy a külső ellenségek erőszakoskodásai ellen bánságát megvédhesse.¹⁾

IV. Incze pápa éles szeme Béla király és a magyar püspökség tervén csakhamar keresztül látott. Hitelt érdemlő férfiak leveleiből ama meggyőződésre jutott, hogy Ninoszláv állításai és panaszai igazságon alapulnak, elhatározta tehát, hogy a történeteket jóvá fogja tenni. A kalocsai érseknek 1248. márczius 27-én levelet küldött, melyben megparancsolja, hogy Ninoszlávnak és embereinek további üldözésével azonnal hagyjon fel, minthogy Ninoszláv igazhitűségét bebizonyította és késznek nyilatkozott a patarénusok segítségének igénybevétele által elkövetett vétkét megbánni.²⁾ A magyar püspököknek a patarénusokról szóló tudósításai részrehajlóságáról meggyőződván, a pápa ezektől nem akar ezentúl tudósítást nyerni, hanem még ugyanaz nap Fülöp zenggi püspököt és a spalatói ferenczrendi főnököt szólította föl, hogy őt „Ninoszláv bán

¹⁾ Minthogy Ninoszláv levele elveszett, azért minden panaszát nem ismerjük, azonban a kalocsai érsekséghez intézett pápa iratból kivehető, hogy körülbelül mit irt Ninoszláv. A pápa ugyanis ezt írja: „Cum scit intelleximus, nobilis vir Ninoslaus, banus de Bossene, a fide nequaquam deviet orthodoxa, sed tamquam catholicus vivat sub religionis observantia, christiane licet olim necessitatibus tempore ab hereticis contra suos inimicos auxilium et favorem recepisse dicatur, et eidem in super nobili per quorundam fidedignorum litteras licet antiquas laudabile perhibeatur testimonium super fidei sue pueritate.....“ Theiner, Mon. Hung. I. p. 206.

²⁾ Theiner, op. cit. I. p. 206.

életéről, híreről és érintkezéséről hűségese tudósítsák.¹⁾ Incze pápa a zenggi püspöknek 1248. márczius 29-én második levelet küldött, melyben a glagolit írásnak használatát és a *katholikus isteni tiszteletnek szláv nyelven való megtartását megengedte*, valószínűleg belátta, hogy ez a horvátokat és egyéb délszlávokat az eretnekségről hamarabb vissza fogja téríteni, mint a magyar királyok és a horvát hercegek kardja.²⁾

Ninosláv bán uralkodásának utolsó évei az előbbi mozgalmas időkhöz viszonyítva nyugalmasabbak és boldogabbak valának. A ragúzaiak számára 1249. márcziusban oklevelet állított ki, melyben régi kereskedelmi kiváltságait megerősíti és I. Uroš István szerb király ellen szövetséget köt, végre ígéretet tesz, hogy a szerb király elleni harcaikban őket támogatni fogja.³⁾ Ezen oklevél aláírói közt voltak Ugrin knéz, Radonja knéz, Grdomil kaznac (judex curiae?), Szemijun kaznac, Purča vajda, Grubeša főpohárnok és számos boszniai főúr. Ninosláv ekkor igazhívó keresztény volt, ugyanis „Szűz Máriára a legszentebb Istenanyára és az életadó keresztre” esküszik.

Ninosláv Mátéről 1250-től fogva nincsenek adataink. Ninosláv annyi csapás és szerencsétlenség daczára dicsőségesen fönn tudta magát tartani. Most csak az volt a kérdés, hogy ez utódainak is sikerülni fog-e?

¹⁾ Presentium vobis auctoritate in virtute obedientie districto precipiendo mandamus, quatenus de vita, fama et conversatione nobilis viri Ninoslai, bani de Bossene, sollicite inquirentes, quod super hiisritis, nobis vestris litteris fideliter intimetis. Theiner, op. cit. pag. 205—206.

²⁾ Kukuljević, Jura regni Croatiae, I. 67.

³⁾ Miklošić, Mon. serb. p. 32—34.

V.

Bosznia Ninosláv Máté halálától, Kotromanić Istvánig.

Bosznia Prijesda bán után, IV. Béla magyar király fönnhatósága alá jut. — Bosznia a macsó-boszniai, hercegek alatt. — Macsó-Bosznia hercegei és hercegnői: Ágnes (1264), Béla (1271), Erzsébet (1280—1282), Dragutin István (1282—1314). — A Šubić házból származó horvát fejedelmek 1298 óta Bosznia egy része fölött, 1314 óta pedig az egész ország fölött uralkodnak.

Kotroman István bán és Kotromanić István.

A XIII. század második fele a régebbi boszniai történet legszomorúbb korszaka. Bosznia a vallási harczok által gyöngittetve, a Ninosláv bán rokonai és utódai közt kiüthött örökösödési háborúk által teljesen tönkretéve, Béla és István magyar királyok következetes törekvéseinek többé ellen nem állhatott. Bosznia és Hum rövid, de elkeseredett harcz után a magyar királyok fönnhatósága alá került. Önállóságának elvesztése után szomorú napok következtek be, melyek mindaddig tartottak, míg a Kotromanić család a báni méltóságot hatalmába nem kerítette. A boszniai történetnek egy kiváló ismerője e korszakot igen találóan jellemzi. „Boszniának nyilvános viszonyaiban mozgékony élet csak akkor észlelhető, ha az ország bel-földi uralkodók alatt áll. De mihelyt az ország a magyar birodalom részévé válik, a feledékenység fátyola és halálos álmom borul reá. Így történt ez Kulin és Ninosláv bánok után is. A XIII. század második felében csak a kormányzók nevei említetnek, kiket a magyar udvar az egész országnak vagy csak egy részének élére állított. Boszniának állami és egyházi élete a Száván túlról fúvó szél befolyása alatt teljesen kihalt.“¹⁾

¹⁾ Rački Fr. Bogomili i Patarení, Rad. jugosl. akad. VIII. p. 167.

Ninosláv után ennek számos rokonai közt heves küzdelem tört ki. Ezen harcokhoz a partarénusok és katolikusok közt uralkodó gyűlölet is nagy mértékben hozzájárult.¹⁾ Kezdetben *Prijesda*, Ninosláv bán rokona nyerte el a báni méltóságot. Prijesda fiával együtt már 1233-ban a katolikus egyház kebelébe tartozott, miért is Béla király részéről hathatós támogatásban részesült. Béla Prijesda bánt Novaki megyével (a mai Szlavóniban fekvő felső Miholjác táján) ajándékozta meg.²⁾ De a katolikus Prijesda bán, ki egyszersmind Béla király párthíve is volt, Boszniában nem sokáig uralkodhatott; utána ismét örökösödési harc tört ki, melybe Béla király is beavatkozott.³⁾ Ezen harcok 1254-ben azzal végződtek, hogy Béla az év vége felé nemcsak Boszniát hanem Hum országot is fönnhatóságának alávetette, miáltal elődeinek régóta táplált óhaja teljességbe ment.⁴⁾

Béla a meghódított bánságot két részre osztotta. Ugyanis a felső vagy is tulajdonképpeni Boszniától és Dolnji krajtól, az uszorai és sói területeket elkülönítette, melyekből külön bánságot alakított. Ezen felosztás által akarta Boszniát tartósan birodalmához csatolni. A tulajdonképpeni Boszniát és a Dolnji krajit, továbbra is bel-földi bánok, talán Kulin és Ninosláv utódai alatt hagyta; de az új uszorai és sói bánság élére többnyire magyar főurakat állított, kik megbízhatóbbaknak látszottak mint a boszniai urak.

¹⁾ Ezen korszakról (1250—1322) lásd következő értekezésemet: *Bosna od zadnjih dana bana Mateja Ninoslava do Stjepana Kotromanića* (Obzor. 1880, Nr. 112—113.).

²⁾ Béla király 1255. márcz. 30-án kelt oklevelében olvassuk: „Et licet totum supanatum de Nouak fideli nostro Prezde bano contulerimus...” Tkalcic Mon. hist. episc. Zagrab I. 1. 103—104.

³⁾ IV. Béla király 1254. nov. 11-én IV. Incze pápához intézett iratában arról panaszkodik, hogy országát mindenfelől ellenségek környezik; a szomszédos népeket felsorolván ezt mondja: *Bulgarorum et Boznensium hereticorum a parte meridiei, contra quos etiam ad presens per nostrum exercitum dimicamus*, Theiner, Mon. Hung. I. p. 230.

⁴⁾ Radosláv humi zsupán 1254. május 22-én kelt levelében eként nevezi magát: „En Radosláv a magyar királynak hív hűbérese vagyok“ („a ja župan 'Radoslav' jesm' vër'n klet' venik' gospodinu kralju ug'r'skomu....“). Mikl., Mon. serb. I. p. 44.

IV. Béla Bosznia birtokának biztosítása czéljából még egyéb intézkedést is tett. Birodalmának déli határán még egy bánságot alapított, mely később a hasonló nevű várostól *Macsó*-nak (Mačva) neveztetett. A macsói bánság¹⁾ Uszorától és Sótól keletre, a mai Szerbiában a Drina, Száva, Duna és Morava közt feküdt és leginkább a Kolubara folyó vidékét foglalta el. Oly területekből alakított, melyek már III. Béla alatt kerültek Magyarországhoz és most Magyarországnak a szerbek és bolgárok ellen védbástyaúl, nemkülönben a délszlávok ellen vezetendő hadjáratok kiindulási pontjául szolgáltak. Mivel tehát Macsó ily fontos terület volt, IV. Béla nem bizta azt a főurakra, hanem vejére Rastislav volt galicziai herczegre, ki 1247 óta egész Szlavonia bánja volt.²⁾ Rastisláv herczeg és bán halála után (1263) IV. Béla részint hogy annak özvegyéről Ágnesről gondoskodva legyen, részint hogy a csak imént megszerzett Boszniát birodalma számára biztosítsa, a macsói bánságból, továbbá Uszorából és Sóból herczegséget alakított, melyet leányának Ágnesnek és annak fiainak adományozott. Ezen herczegséghez egy ideig a Szerémség és Branicsevo is tartozott. Macsóban ezután is bánok voltak, de ezek valamint a felső-boszniaiak is Ágnes herczegnőnek és utódainak voltak alávetve.

Ágnes herczegnő 1264-ben emlittetik először mint Bosznia-Macsó herczegnője.³⁾ Macsón és Bosznián kívül Magyarországon is terjedelmes birtokai voltak, melyeket

¹⁾ Macsó területéről és történetéről lásd: *Engel*, Geschichte von Serwien und Bosnien, p. 227 és 370; *Mijatović*, Gjuragj Branković (Otačbina, 1875. Február, p. 180–189); *Novaković* St., Srpske oblasti, p. 117–119.

²⁾ Rastislav vagy Rastislav neje Ágnes (vagy Anna?) IV. Béla leánya volt. Rastislav 1245-ben még „dux Galicie” (Fejér Codex diplom. IV. 1. p. 396) 1247-ben pedig egész Szlavonia bánjának neveztetik (Rastislao illustri duce Gallicie et bano totius Slavonie, Fejér Codex diplom. IV. 1. p. 454); 1254–1255-ig pedig már „dominus de Machou”-nak nevezi magát. (Fejér, Codex diplom. IV. 2. p. 218 és 314.

³⁾ Orbán pápa 1264. júl. 15. és 16-án kelt levelében olvassuk: „*Agna vidua, ducissa Gallitie ac de Bosna et Mazo domina.*” Theiner, Mon. Hung. I. p. 273–276. — *Fejér*, Cod. dip. IV. 3. p. 210–236.

fivére István magyar trónörökös (rex junior) el akart tőle ragadni; mindazáltal István IV. Béla királynak és IV. Orbán pápának közbenjárása folytán, szándékával föl hagyott. Ágnes hercegnőt, kiről tudjuk hogy meddig uralkodott, fia Béla követte a hercegségben (ennek bátyja még 1268-ban meghalt). Béla 1271 ben említettik először mint Macsó-Bosznia hercege,¹⁾ ő ezen tartományokban Németujvári Henrik által 1272 ben történt meggyilkoltasáig uralkodott.

Béla herceg halála után, kiben Rastislav férfiága kihalt, IV. vagy Kún László magyar király, a bosznia-macsói hercegi méltóságot 1280-ig betöltetlenül hagyta. Az 1272—1279 közti időközben a bánok vagy külön-külön bánságonként, vagy együttesen említettnek. Ez utóbbiak valószínűleg a hercegek helyettesítői valának és azoknak teljes hatalmát gyakorolták; mindazáltal a hercegi czímet nem viselhették.

Már 1272. december első napjaiban a következő bánokat látjuk Boszniában és Macsóban: *Roland* magyar nádor, Macsó bánját, *Istvánt* a tulajdonképpeni Bosznia bánját, végre *Henrik* uszorai és sói bánt.²⁾ Így maradt ez 1273. márcz. végéig;³⁾ ekkor Henrik egész Szlavónia bánjává lett, az uszorai és sói bánságot először *Jan* majd *Jernej* kapta⁴⁾ míg a tulajdonképpeni Boszniában ezután is *István* bán kormányozott, Roland nádor helyébe Iván neveztetett ki macsói bánná.

1273. május 12 ke után, az egyes bánságok bánjai

¹⁾ V. István magyar király, ki atyját IV. Bélát 1270 ben követte a trónon, II. Ottokár cseh királylyal 1271. július 7 én békét kötven ezt unokaöcsésére Béla macsói hercegre is kiterjesztette: „Item prediete ordinationi et paci includi volumus.... *Belam ducem de Machow et de Bosna, fratrem nostrum Urossium regem Servie, et Stephanum* (Dragutin) *filium eius, iuniorem regem Servie, generem nostrum, Swetizlaum imperatorem Bulgarorum....*“ Theiner, Mon. Hung. I. p. 303.

²⁾ „*Rolando palatino, bano de Macho, Stephano bano de Bozna, Henrico bano de Wozora et de So....*“ Fejér, Cod. dipl. V. 2. p. 57. — Wenczel, Cod. dip. Arpadianus I p. 5.

³⁾ Fejér, Cod. dipl. V. 2. pag. 72, 75, 78 86, 120; VI. 2. pag. 398; VII. 5. pag. 381. — Wenczel, Cod. dipl. I. pag. 11, 16.

⁴⁾ Fejér, Codex diplom. V. 2. pag. 82—85.

az oklevelekben többé nem említettnek föl, hanem az év végeig csupán *Egyed*, mint Macsó és Bosznia bánja jön elő.¹⁾ Ő valószínűleg az egykori macsó-boszniai hercegek és hercegnőkhöz hasonló hatalommal volt felruházva. 1274-ben Egyed már többé nem említettik, mint Macsó Bosznia bánja és Boszniában éppen úgy, mint a szomszédos Magyarországon, óriási zűrzavar honolt. Magyarországon ugyanis IV. vagy Kún László uralkodott és a kereszténységet megvetvén a kúnokhoz csatlakozott s azok körében kicsapongó, sivár életet élt. Az uralkodással mit sem törődött, hanem egészen anyjának Erzsébetnek engedte át. Az ifjú király feslettsége, a nőuralom és a II. Ottokár cseh király ellen viselt háború, Magyarországnak sok bajt okozott. A magyar főpapság, hogy az országot a végenyészettől megóvjá, László királyt és ennek anyját Erzsébetet a római kúriánál bevádolta és segélyért esedezett. A pápa erre Fülöp fermói püspököt Magyarországra küldötte, ki már 1279. június 25-én László királyt azon ígéretre rávette, hogy a kúnokkal nem fog többé érintkezni, hanem mint jó keresztény fog élni.

Mihelyt László jobb útra tért, figyelmét a birodalmától délre fekvő országok, különösen pedig Bosznia felé fordította, hol a patarénus vallás az utóbbi időben ismét elterjedt, sőt Pozsega és Valkó vármegyéket is elárasztotta. A patarénusok elnyomása és hanyatló tekintélyének helyreállítása czéljából, Macsó és Bosznia kormányzását 1279-ben *Ugrin* szörényi bánra bízta,²⁾ ki valószínűleg az Egyed bánéhoz hasonló jogokkal és hatalommal ruháztatott fel. De már a következő évben Erzsébet anyakirálynő neveztetett ki Macsó-Bosznia hercegnőjévé.

Erzsébet királynő 1280—1282-ig Macsó-Bosznia her-

¹⁾ „Aegidio bano de Macho et Bozna“. — *Fejér*, Cod. dip. V. 2. pag. 88, 94, 98, 102, 103, 106, 127, 130; VII. 3. pag. 80; VII. 5 pag. 383; — *Wenczel*, Cod. dip. Arpad. I. p. 16, 22, 34; — *Tkalčić*, Mon. hist. episc. Zagrab, I. 169.

²⁾ „Banus et dominus de Macho et de Bozna“. — *Ljubić*, Opis jugosl. novaca p. 189; — *Rački* Fr. Bogomili i patareni (Rad. VII. p. 167. nota 1.).

ezegnője volt. Bosznián és Macsón kívül Pozsega és Valkó vármegyéket és valószínűleg a Szerémséget is kormányozta. Főfeladata az eretnokség kiirtása és a katolikus hit megszilárdítása volt. Erzsébet királynő Fülöp fermói püspöknek III. Miklós pápa követének, 1280. augusztus 19-én ünnepélyesen megígérte, hogy a rábizott Macsóban és Boszniában az eretnokséget kiirtani és a katolikus vallást terjesztetni fogja.¹⁾ Fia László ugyanezt ígérte meg.²⁾ Erzsébet még 1282-ben Macsó-Bosznia hercegnője volt;³⁾ de László még ugyanezen évben sógorát *Dragutin István* volt szerb királyt nevezte ki ezen országok hercegévé.

Dragutin István I. Uroš István fia, már 1271 előtt Katalint, V. István magyar király leányát és IV. vagy Kún László nővérét vette nőül.⁴⁾ Atyjának halála után néhány évig Szerbiában uralkodott (1277—1282); de öccse II. Uroš István Milutin már 1282-ben lemondásra kényszerítette. A koronától megfosztatván sógorához IV. László magyar királyhoz fordult, ki a macsó-boszniai hercegség kormányzását ruházta rá. Dragutin István ex-király nemcsak Macsó és Bosznia hanem Branicsevo fölött is uralkodott és pedig 1282—1314-ig.⁵⁾ Uralkodásának hosszú idejéből csak a vallási téren véghez vitt tetteit ismerjük. Jóllehet eleinte a görög-keleti egyház híve volt, a hercegségben levő bogomilokat mégis erőlyesen üldözte. A szerb források világosan azt állítják,

¹⁾ Erzsébet „maior regina Hungarie, ducissa de Macho et de Wazna“ Fülöp pápai követnek megígérte, hogy „hereticam pravitatem“, in ducatibus de Machou et de Wazna et in comitatibus de Posega et de Wolkou ceterisque comitatibus nostre iurisdictioni subiectis“ üldözni fogja és „fidem catholicam“ terjesztendi. *Theiner*, Mon. Hung. I. p. 348.

²⁾ IV. László megígérte, hogy az eretnekeket üldözni fogja „et specialiter de ducatu nostro et dioecesi Boznensi“. *Theiner*, op. cit. p. 348.

³⁾ „Elyzabeth, dei gratia maior regina Hungarie, ducissa totius Sclavonie, de Macho et de Bozna“ egy 1282-iki okmányban. *Fejér*, Codex diplom. IV. 3. p. 128.

⁴⁾ L. 1. jegyzet a 98. lapra

⁵⁾ *Ruvarac*, Ilarion, Nešto o Bosni, dabarskoj i dabrobosanskoj episkopiji i srpskim manastirima. Bosni (Godisnjica Nikole Čupića II. p. 243—244); *Reček*, Die Handelsstrassen pag. 35.

hogy sok eretneket keresztény hitre térített és megkeresztelt.¹⁾ A római kúria a patarénusok üldözésében tanúsított buzgalmát ügyesen szította és 1288 körül megkísérlette őt, valamint öcsését II. Uroš Milutint a katolikus vallásnak megnyerni. IV. Miklós pápa e célból anyjukhoz Ilona királynőhöz fordult, ki már származásánál fogva is a római egyház felé hajlott és 1288. aug. 8-án levelet írt neki, melyben felszólította, hogy fiait a vallási egysülésre bírja rá.²⁾ A pápai iratnak legalább részleges eredménye lett; ugyanis Dragutin István a katolikus hitet csakugyan fölvette. A pápa 1291. márczius 15-éről keltezett iratában őt, valamint országait Szent Péter oltalma alá helyezte.³⁾ Ha Dragutin István még mint a görög-keleti egyház híve is a patarénusok üldözője volt, most midőn a katolikus hitre tért, fokozott szigorúsággal lépett föl ellenük. Marinus antivarii érseket azon megbizással küldötte Rómába, hogy a pápa a Boszniában levő számos patarénus megtérítése céljából, a hazai nyelvben jártas hittérítőket küldene Boszniába.⁴⁾ A pápa ezen kérelmet 1291. márczius 23 án teljesítette, ugyanis a szlavoniai ferencz-rendiek főnökének meghagyta, hogy e célból két alkalmas szerzetest küldjön Boszniába.⁵⁾

Ama bánok és kormányzók közül, kik Boszniát vagy Macsó-Boszniát a XIII. század második felében igazgatták, különösen kiemelendő *István*, a tulajdonképpeni vagyis Felső-Boszniának bánja, ki Henrik uszorai és Roland macsói bánokkal együtt legelőször 1272-ben emlittetik. Ez *Kotroman István*, ama híres Kotromanić család alapítója volt, mely később Boszniának másfél századon át bánokat és királyokat adott. Kotroman István származásáról és uralkodásáról eddigelé sokféle vélemény terjedt el; közönségesen *német lovagnak* tartatik, ki Bélával, miután ez Ninosláv halála után a boszniai nép ellen állását meg-

¹⁾ *Ruvarac*, op. cit. p. 243.

²⁾ *Theiner*, op. cit. I. p. 359—360.

³⁾ *Theiner*, op. cit. p. 375.

⁴⁾ Sane cum tu.... duxeris.... supplicandum, quod cum in partibus Bosne tue ditioni subiectis sint quam plurimi heretica pravitate infecti.... *Theiner*, op. cit. pag. 377.

⁵⁾ *Theiner*, op. cit. pag. 378.

törte, Boszniába jött.¹⁾ A források azonban erről mit sem tudnak és csak annyit emlitenek, hogy Kotroman a karinthiai gróf Ortenburgnak rokona volt.²⁾ Sok író úgy vélekedik, hogy Kotroman István már 1268-ban boszniai uralkodó volt; ennek bizonyítására azon oklevelet idézik, melyet ő állítólag Radivoj Grgurić és ennek Ohmučina nevű fia számára kiállított, kik „államát védelmezték és uralmát megalapították.”³⁾ Ezen oklevél azonban kétségtelenül későbbi hamisítvány.

A Kotroman Istvánról szóló legrégebbi biztos adat 1272-ből való. Ezen időtájban Felső-Boszniát és Dolnjkraji a magyar királyok főnnhatósága alatt kormányozta. Később 1280—1282 közt Erzsébet királyné és macsó-boszniai hercegnőnek, végre pedig Dragutin István szerb ex-királynak volt közvetlenül alávetve. Dragutinhoz körülbelől oly viszonyban állott, mint a horvát bánok Horvátország hercegéhez. Ezen viszony igen bizalmassá vált akkor, midőn Kotroman Dragutin István leányával Erzsébettel egybekelt, ki később három fiút szült: Istvánt Inosavot és Ulászlót.⁴⁾ Kotroman éppen oly buzgó üldö-

¹⁾ *Schimek*, Politische Geschichte des Königreichs Bosnien, p. 59; — *Engel*, Geschichte von Serbien und Bosnien, p. 226.

²⁾ Fia Kotromanić István I. Menyhért ortenburgi gróf leányának, „quarto gradu consanguinitatis“ rokona volt. Theiner, *Monum. slav. merid.* I. 135. — A Kotroman név a horvát és szerb forrásokban már sokkal előbb előfordul. III. István magyar király 1163-ban kelt oklevelében, bizonyos Kotroman tanuként szerepel „in praesentia comitum Martini spalatensis, et Gregorii Sclovinie filij, et *Cotromani*“ (Kukuljević, *Codex dipl.* II. 66). — Lázár fejedelemnek 1381-ben kelt okiratában egy „Kotromankő“ Dubicza falú határaként említettik. (Miklošić *Monum. Serb.* pag. 198.). — A szlavoniai brodi kerületben Babina greda Krusevicza falvak közt a *Kosztroman* (Kotroman) várnak romjai ma is láthatók, a népmonda ezen vár építését Kotromanović boszniai lovagnak tulajdonítja. *Arkiv za poviest jug.* V. p. 205.

³⁾ Ezen hamisított oklevél cзырил betűkkel a következő spanyol könyvben található. *Privilegios concedidos par los señores reyes, y emperadores del regno de Ungria, Bosna, Servia, Croacia, Dalmacia y Macedonia a los condes de Tuhegl de la casa y linaje Ohmuchieulich. Gargurich. Neapoli 1653.*

⁴⁾ P. I. Šafařík: *Památky dřevniho pismenictvi Jihoslovanuv*, pag. 69—70.

zöje volt a patarénusoknak mint apósa, ezért tehát IV. Miklós pápa 1290-ben Benvenuto nevű követének figyelmébe ajánlotta.¹⁾

IV. László erőszakos halála után Magyar- és Horvátországban kiütött örökösödési háború alatt, Šubić Pál horvát bán és fivérei nagy hatalomra tettek szert. Martell Károly, később pedig fia Róbert Károly, nemkülönben III. András a Šubićok barátságáért és segítségéért versenyeztek. II. Károly szicíliai király fiának Martell Károlynak ajándékozási oklevelét, melyben ez Šubić Pál horvát bánnak hű szolgálataiért a boszniai határon levő Pszet zsupánságot adta, már 1292. augusztus 19-én megerősítette.²⁾ András király, hogy Šubić Pált ügyének megnyerje, 1293-ban a tengerparti bánsággal ajándékozta meg. De Šubić Pál Martell Károlyhoz és később ennek fiához Róbert Károlyhoz hű maradt és ezen uralkodók kegye folytán oly nagy hatalomra vergődött, hogy Horvát- és Dalmátországban hozzá hasonló főúr nem létezett. 1298 körül sikerült neki a Bosznia feletti uralmat is megszerezni. Šubić Pál egy 1299. április 7-ről keltezett oklevélben: „Horvát-Dalmátország bánjának és Bosznia urának“ nevezi magát.³⁾

Hogy Šubić Pál a Bosznia feletti uralmat erőszakkal vagy szép szerével nyerte el, azt nem tudjuk, az azonban valószínű, hogy Kotroman István legyőzése után Felső-Boszniát és Dolnji-krajit Dragutin István exkirály főnnhatósága alól elragadta. Miután Šubić Pál a Bosznia feletti uralmat megszerezte, a boszniai Dolnji-krajiban *Hrvatín knez*⁴⁾ a később híres Hervoja Vukčić vajda és herceg nagyapja tűnik fel. Hrvatín knéz Šubićnak rokona és a Šubić családhoz hasonlóan az Anjouház párthíve volt, ugyanis II. Károly nápolyi király unokájának és fiának érdekében, minden tőle telhetőt

1) „Nobilibus viris Stephano et Brisde banis Bosne.“ Theiner, Mon. Hung. I. p. 364. — Brizda = Prijesda talán uszorai és sói báu volt.

2) Arkiv, za povjest. jugosl VII. p. 19.

3) „Paulus banus Croatie Dalmatie et dominus Bosne“ Ljubić, Mon. Slav. Merid. I. p. 190.

4) A szláv „knéz“, a latin „comes“ középkori értelmének felel meg, azaz hatalmas főurat jelent. Ma pedig knéz = fejedelem.

megtett. Ezért is háladatos II. Károly Hrvatinnak és nemzetségének 1299. június 14-én a boszniai Dolnji-krajit adományozta.¹⁾

Šubić Pál a „Bosznia ura“ címet haláláig megtartotta,²⁾ de mivel óriási tevékenysége Bosznia kormányzásában akadályozta, ezt elsőszülött fiának Mladennek adta át és egyszersmind „Bosznia bánja“ címmel is fölruházta.

Šubić Mladen Boszniában húsz évig uralkodott (1302—1322).³⁾ A spalatói polgároknak már 1302. jun. 11-én kiváltságot adott, melynél fogva azok Horvátországban és Boszniában kereskedést űzhetnek, egyszersmind a horvátországi és boszniai zsupánoknak, hivatalnokoknak és úttörőknek megparancsolta, hogy a spalatói kereskedőket foglalkozásuk gyakorlatában ne háborgassák.⁴⁾ Šubić Pál 1312-ben meghalt és Mladen boszniai bán atyjának óriási örökségébe lépett. Ez időtájtban Kotroman volt boszniai bánnal is kibékül, sőt még ro-

¹⁾ Nápolyi II. Károly 1299. júl. 14-én kelt oklevelében ezt mondja: „Sane attendentes fidei puritatem, nec non grata, utilia et accepta servicia, quae *Hrvatinus* comes nec non filii et fratres eius, consanguinei et cognati virorum nobilium Pauli, bani Croatorum nec non Gregorii et Mladini, fratrum, comitum civitatum Dalmacie, dilecti fideles nostri, nobis in prosecutione cause nostre de regno Ungarie prestiterunt hactenus, praestant ad praesens et prestare poterint in futurum, partes inferiores terrae Bozinensis, quas ipsi tenent et possident, dictis *Hrvatino*, filiis et fratribus eius confirmanus“. Rad. jugosl. akad. XVIII. pag. 222.

²⁾ „Paulus banus Croatorum et dominus Bosnae“ egy 1307-ki okmányban (Kukuljević, Jura regni I. p. 491); „Paulus banus Croatorum et dominus Bosne“ egy 1311-ki iratban. (Ljubić, Mon. Slav. mer. I. 139.)

³⁾ 1311-ben Šubić Pál így ír a velenceiekhez: „Meum primogenitum banum *Maladinum banum Bosnensium* misi cum potentia....“ (Ljubić, Mon. Slav. mer. I. 139); és 1320. Mladen „Croatorum et Bosine banus“-nak nevezi magát. (Ljubić, op. cit. I. p. 305.)

⁴⁾ Az illető okmányban ezt olvassuk: „*Nos Mladinus, Banus Boznensis.... significamus.... quod omnes mercatores Spalatenses per universum dominum nostrum Chroatiae et Boznae emere, vendere.... valeant et possint.... et quia sigillum nostrum banale nondum erat paradum, praesentes antiquo sigillo fecimus sigillari.*“ Kukuljević Jura I. 490.

konává,¹⁾ halála után²⁾ pedig három kiskorú fiának um. István, Inosav és Ulászlónak gyámjává is lett. Mladen 1314-ben Dragutin István halála után az uszorai és sói hánságot is meghódította és ezentúl „a horvátok és egész Bosznia bánjának“ nevezte magát.³⁾

Šubić Mladen 1314-ben hatalmának tetőpontján állott. Uralma a Szávától a Narentáig és a Drinától az adriai tengerig terjedt. Minthogy ily nagy területet egymaga nem kormányozhatott, Boszniát védenczének Kotromanić Istvánnak, Kotromán István legidősebb fiának adta át.⁴⁾ Mindazáltal a Bosznia feletti főnnhatóságot és a báni czímet továbbra is megtartotta, az ifjú Istvánt pedig mindenkor készségesen támogatta. Kotromanić István 1319. körül nősülni akarván, I. Menyhért ortenburgi gróf leányát szemelte ki menyasszonyául. De ezen leány nagyon közeli rokona lévén, a házassághoz pápai fölmentésre volt szüksége. Mladen bán tehát a pápai udvarhoz fordult, hol a Šubićok még az örökösödési háborúk idejéből jó hírnévnek örvendettek és kifejtette, hogy ezen házasság mennyire hasznos leend, mert Kotromanić István a hatalmas ortenburgi gróf segítségével a patarénus eretnekek ellenében több sikert fog arathatni, kiket különben eddig is erélyesen üldözött. XXII. János pápa Mladen bán kérésére 1319. július 18-án kelt iratában megengedte, hogy István rokonát nőül vehesse.⁵⁾ A pápa

¹⁾ Midőn Ulászló, Kotroman István fia és Kotromanić István bán fivére, Ilonával Šubić György leányával 1338. körül egybekelt, a trauiak püspökjük felől panaszkodtak: „che pure il Ves-covo era stato in persona a Clissa per sposar Elena figliola del Conte Giorgio von Vladislavo fratello del predetto Bano di Bosna, chera congiunta in terza e quarto grado, senza dispensa Apostolica.“ Lucio, Memor. di Trau, pag. 234.

²⁾ 1319 ben a pápa ezt írja Kotromanić Istvánnak: „nato quondam Stephani bani Bosnensis.“ Theiner, Mon. Slav. I. p. 135. Rastić szerint István 1313-ban halt meg.

³⁾ „Maladinus secundus, Chroatorum et totius Bosne banus“, egy 1314-ki okmányban. Ljubić, Mon. Slav. mer. I. p. 274.

⁴⁾ 1314. április 6 án a ragúzai kistanács elhatározta: „quod per commune inveniantur domus pro stacione bani“ (Mon. Ragusina I. p. 41). Ragúza tehát akkoriban az új boszniai bánt várta.

⁵⁾ A pápa következőképpen írt Istvánnak: „Peticio siquidem dilecti filii Mladini bani nobis exhibita continebat, quod tu fervore

1319. július 18-án Šubić Mladennek szintén levelet írt, melyben a katolikus egyház szomorú helyzetét ecseteli és őt az eretnekek kiirtására felszólítja, mert *ellenfelei felett csak akkor fog győzelmet arathatni*, ha a kereszt ellenségeit országaiból kiűzeni.¹⁾

Šubić Mladennek valóban sok ellensége volt. Kiterjedt hatalma nem csak a horvát és boszniai főuraknak, hanem Róbert Károly királynak is szemet szúrt. Ellenfelei közül kiemelendők: fivére Pál, továbbá Kurjaković korbaviai, Mihovilić livnói knézek és mások. Ezekhez csatlakozott Kotromanić István, boszniai bán is, fivérével és sok boszniai főúrral együtt.²⁾ Ezen ellenfelek Mladen meggyilkolására összeesküdtek, midőn pedig ez nem sikerült, 1322-ben nagy sereget gyűjtöttek, a Babonićokkal szöveterkeztek és Mladent Blizkáig visszanyomták. Mladen, fivérét Györgyöt segélykérés végett Róbert Károly királyhoz küldte, maga pedig a poljiczai lakosokat és a vlahokat összegyűjtötte, hogy ellenségeinek ellenállhasson. De Babonić Iván szlavoniai bán által megtámadtatván, serege Bliszka mellett szét veretett, maga pedig először Poljiczába, majd pedig Klisszába menekült, hol 15 napig Róbert Károly király megérkezésére

fidei et devotionis accensus ad exterminium pravitatis heretice, que in Bosnensi patria a multo iam tempore dampnabiliter pululavit, aspiras et... desideras dilecte in Christo filie Nobili mulieri....nate Nobilis Menhardi Comitis de Orthenborch, cuius potenciam et suorum utpote magnatum partium predictarum ad hoc tibi asseris plurimum oportunam matrimonialiter copulari.. Verum quia dicta Nobilis est tibi quarto gradu consanguinitatis coniuncta.....“ Theiner, Mon. Slav. merid. I. p. 135.

¹⁾ A pápa „Maladino Chroatorum et Bosne Comiti, alias dicto bano“ így írja le a katolikus egyház helyzetét Boszniában: „Sepe namque non absque gravi turbacione mentis relatione fide digna, percepimus, quod terra Bosnensis eusque patria hereticorum ob rectorum negligentiam longo tempore ibidem degentium tanta sit infidelitas labe polluta, quod ibi desolentur ecclesie, clericalis ordo sit extirpatus radicitus“.... Theiner, Mon. Hung. I. 463. — V. ö. 395, 403, 456, 458 lapokat is

²⁾ Mladen ellenfelei voltak: „filii Curacii, filii Stephanich de Bosna, filii Michovilich de Clivuna“ Michae Madii historia, cap. 17. (Lucii de regno Dalm. pag. 377.)

várákozott; midőn pedig fivére György tudtára adta, hogy Róbert Károly Kninnél ütötte föl táborát, Mladen gazdag ajándékokkal a király elé ment. Azt hitte, hogy a király atyjának nagy érdemeiről megfog emlékezni és iránta kegyességet fog tanúsítani. De Róbert Károly a háladatosság kötelességét nem ismerte. Ámbár barátságosan fogadta, de többé nem bocsátotta szabadon, hanem Zágrábba vitte, innen pedig Magyarországba, honnan Mladen többé soha sem tért vissza. Babonić Iván szlavoniai bán Horvátország bánjává lett, Boszniában pedig Kotromanić István, Šubić Mladen gyámkodásától teljesen megszabadult.

VI.

Humországi a XIV. századig.

Hum fejedelemség a X. század első negyedében Višević Mihály alatt. — A X. század közepe táján Česláv szerb fejedelem birja Humot, 1019-ben a byzanci császárságra száll. — Hum a diocleai királlyal egyesítették (10. 0—1150). — Nemanja István Hum birtokára törekszik. — Hum fejedelmek a XII. század végén és a XIII-ik elején. — Miroslav (1180—1190), Péter (1224), Tolen († 129), András (1244—1249), Radoszlav zsupán (1254). — Hum sorsa a XIII-ik század második felében.

Hum vagy Zahumlje azon terület anyaországa, mely 1448 óta a „herceg országának vagyis Hercegovinának neveztetik.

Humnak legelső ismert uralkodója *Višević Mihály* (912—926), Tomislav horvát király és Simon bolgár császár kortársa volt. Biborban született Konstantin görög császár azt írja róla, hogy Višević fejedelem fia volt, ki a X. század elején Zahumjében uralkodott és az ősrégi Blagaj várban székelt.¹⁾ Višević Mihály eredetét a Visztulától északra lakó pogány szlávokig (szerbek) vezette vissza, ő maga igen tekintélyes fejedelem volt és Konstantin császár által a proconsuli és patriciusi címmel tüntetett ki.²⁾ Višević Mihály, Simon bolgár császárral, ki éppen akkor a byzanci császár ellen hadakozott, igen jó egyetértésben élt. Leo byzanci császár oldalán a szerb nagyzsupánok és a velencei dogék állottak, Mihály pedig a bolgár császár szövetségese volt. Midőn Ursus Patriciacus velencei doge fiát Pétert 912-ben Konstantinápolyba küldötte, hogy ott a császár iránti hódolatát

¹⁾ De administrando imperio, cap. 33. pag. 160.

²⁾ „τοῦ ἀρθροπύτου καὶ πατρίκου Μιχαὴλ τοῦ υἱοῦ Βουσεβούζη“. De adm. imp. cap. 33, pag. 160.

kifejezze, Mihály a Horvátországon keresztül haza térni szándékozó Pétert elfogatta és Simon császárnak kiszolgáltatta.¹⁾ Mihály a Simonnal kötött barátságnak 917-ben ismét jelét adta. Ugyanis ez évben Bolgárország és Byzancz közt véres háború dühöngvén, Rabduchos Leo dyrrhachiumi prefektus, a Narenta fejedelemségbe (a Narenta és a Czetina közt) ment, melyben akkor Péter szerb nagyzsupán uralkodott, hogy ez utóbbival értekezessék. Midőn Višević Mihály ezt megtudta, Simon császárt azonnal tudósította arról, hogy a byzanczi császár a szerb zsupánt megvesztegette, hogy ez a magyarokkal egyidejűleg Bolgárországot támadja meg.²⁾

Višević Mihálynak Tomislav horvát királyhoz való viszonya nincs még felderítve. Midőn a híres spalatói egyházi gyűlés 925-ben összeült, mely a szláv liturgiát eltiltotta, arról értesülünk, hogy Tomislav királyon kívül, Višević Mihály is közreműködött a gyűlés egybehívásán.³⁾ Ebből azt következtethetjük, hogy Mihály a római egyház híve és talán Tomislavnak alattvalója volt vagy legalább ennek előkelő állását elismerte. A katolikus egyházhoz való tartozását X. János pápának levele is bizonyítja, melyben követeit Tomislav királynak és Mihály fejedelemnek figyelmébe ajánlja.⁴⁾

Mindebből kitűnik, hogy Višević Mihály a X. száz-

¹⁾ „Qui (Petrus) dum Chroatorum fines rediens vellet transire, a *Michaelē Sclavorum duce* fraude deceptus, omnibusque bonis privatus, atque *Vulgarico* regni *Simeoni* nomine, exilii pena transmissus est. *Johannis Chronicon Venetum*, Pertz, *Monumenta Germaniae SS.* VII. 22—23.

²⁾ Ζηλοτησίας δὲ πρὸς τοῦτο Μιχαὴλ ὁ ἀρχὼν τῶν Ζαχλοῦμων ἐμήνυσεν Συμεῶν τῷ Βουλγάρων ἀρχόντι ὅτι ὁ βασιλεὺς Ῥωμαίων δεξιούται δια δώρων τὸν ἀρχόντα Πέτρον πρὸς τὸ συνεπαρθεῖν τοὺς Τούρκους καὶ ἐπελθεῖν κατὰ Βουλγαρίαν. *Const. porph. de adm. imp. cap. 32*, p. 1567.

³⁾ Ezen egyházi gyűlés iratainak kezdete így hangzik: Tempore Johannis papae sanctissimi, consulatu peragente in provincia Chroatorum et Dalmatarum finibus Tamislao rege et Michaelē in suis finibus praesidente duce..... et Michael cum suis proceribus..... Rački, *Documenta hist. chroaticae* p. 187—188.

⁴⁾ Ezen levél így kezdődik: Johannes episcopus servus servorum dei dilecto filio Tamislao et *Michaeli excellentissimo duci Chulmorum*. Rački, *op. cit.* p. 189.

zad első negyedében eléggé tekintélyes fejedelem volt. A pápa a hulmiak fennséges fejedelmének nevezi, Konstantin császár pedig egyéb megtisztelő címekkel illeti. Országának városai közül Blagojon kívül *Sztagno* tengeri város, püspöki székhely már 927-ben kitünik.¹⁾ Višević Mihálynak meglehetősen nagy hajóhada is lehetett, mert hajóhadával a délolaszországi Sipontum városát (a mai Manfredonia mellett) 926. július 10-én elfoglalta.²⁾ Figyelemreméltó, hogy a krónikás, ki ezt följegyzé, Mihályt királynak nevezi. Mihály országa Ragúza területével volt határos. Ezen városnak területe abban az időben oly kicsiny volt, hogy a ragúzai polgárok szőlői Humban feküdtek. A ragúzaiak ezen szőlőkért már Mihály szüleinek 36 arany évi adót fizettek. Ezen adó latinul *margarisium*nak vagy *magarisium*nak neveztetett.

Višević Mihály után önálló humi fejedelem egy ideig nem emlittetik. Valószínű hogy Česláv szerb fejedelem, miután a bolgár fogságból hazatért és a szerb birodalmat helyreállította, 931 után Humországot is meghódította. Konstantin byzancezi császár Humot, Diocleát és Travunját 949-ben a szerb országokhoz számítja, miből azt lehet következtetni, hogy ezen fejedelemségek Česlávnak szövetséges államához tartoztak.

Česláv halála (960) után Hum Boszniával együtt a szerb főnnhatóság alól felszabadult; de míg Bosznia Krešimir horvát király főnnhatóságát ismerte el, Humország Dioclea királysághoz (Vörös-Horvátország) került, mely a következő országrészből állott, u. m. Dioclea (Zeta) Travunja, Podgorje és Hum. Ezen államban a X. század vége felé Vladimir király uralkodott, Humot azonban nagybátyja Dragomir által igazgattatta. Vladimir király nagybátyjával együtt kénytelen volt már 996-ban a hatalmas Sámuel bolgár császár főuralmát elismerni. Midőn később Sámuel utódja Iván Uiaszló, Vladimir királyt orozva meggyilkoltatta (1015. május 22.) Dioclea

¹⁾ A spalatói egyházi gyűlés irataiban emlittetik: „stagnensis, ragusitana et chataritana ecclesia“. Rački, Doc. pag. 195.

²⁾ Hoc anno (926) comprehendit Michael rex Sclavorum civitatem Sipontum mense Julio die sancte Felicitatis, secunda feria, indictione XV. Lupi protospatharii chronicon, Pertz, Mon. Ger. SS. V. 54.

királyság Hummal együtt Bolgárországhoz csatoltatott. De bulgároktonos (bolgárverő) II. Basilios byzanci császár a bolgár birodalmat már három év múlva megsemmisítette, a következő évben (1019) pedig Diocleát, Humot és Boszniát is elfoglalta.

Hum 1019-től 1050 ig byzanci uralom alatt maradt. Ezen idő alatt részint byzanci helytartók, részint belöldi fejedelmek által kormányoztatott. Ez utóbbiak közül különösen *Ljutovid* ismeretes, ki a byzanci császárnak pártbíve és Vojslav vagy Dobroslav István (1034—1050) diocleai fejedeleme ellenfele volt. Ljutovid 1040-ben Vojslav ellen hadat vezetett, de az ütközetben megsebesült, úgy hogy életét is alig menthette meg.¹⁾ Létezik egy nem egészen gyanú nélküli oklevél, melyben Ljutovid mint Hum fejedelme a Lacroma szigetén levő szent Benedek kolostornak a Meleda szigetén fekvő babinopoljei szent Pongrác templomot adományozta.²⁾ Vojslav halála után (1050 körül) fia *I. Radoslav* a byzanci birodalomtól Humországot elragadta.³⁾ Ettől kezdve Hum a XII-ik század közepéig a diocleai királysághoz tartozott, melyet *Mihály* (1078), *Bodin* (1081—1100), *György* (1115) és más királyok kormányoztak. Bodin király 1110-ben a Lacroma szigetén levő szent Benedek kolostornak a Ragúza melletti Sumetszka

¹⁾ „Luttovid principi regionis Chelnani“; — „Luttovid autem princeps, qui vir bellicosus erat et strenuus in armis minime timuit.“ Presbyter Diocleas (Lucius de regno Dalm. pag. 297—299), hol Ljutovid háborújának tüzetes leírása is előfordul.

²⁾ Ezen oklevélben olvassuk: „Sigillum Latauiti protospatrii, epithochrusso, triclyno, ypati et stratigo Sermie et Zahulmie“. Kukulj. Cod. dipl. I. 105. Ljutovid ezen ajándékozását később megerősítette: „Chrancu cum omnibus suis iupanis Zachulmie“. (Kukulj. op. cit. I. 109); továbbá „episcopus Gabriel Zacholmie, una cum iuice Miroslauo et bano Ratimiro et Strasimir et procurator Craymir una cum omnibus Zachulmie nobilibus.“ (Kukulj. op. cit. I. 109.)

³⁾ „Postea (Radoslavus) intravit in regionem Chelmani et obtinuit eam. Presbyt. Diocl. (Lucius p. 299). Létezik egy 1151-ből való oklevél, mely így hangzik. Ego Radoslaus rex.... cum uxore mea Julia et filio Branislauo volo, quod construatur monasterium in Baleni et detur monachis sancti Benedicti de Lacroma. Kukuljević, Codex diplomat. I. 118. ;

völgyben fekvő Szent Márton falut ajándékozta;¹⁾ ezen ajándékozást György nevű fia 1115-ben megerősítette.²⁾

Vukan szerb vagy rác z nagyzsupán a XI. század vége felé a diocleai királyságot meghódítani szándékozott. Utóda Bela Uroš is ezen tervet követte. A szerb nagyzsupánok ezen folytonos törekvései a diocleai királyokat sarokba szorították, úgy hogy II. Radoslav király Konstantinápolyba ment, hol Emánuel császárnak meghódolt és országát oltalmába ajánlotta.³⁾ De mindez igen keveset használt, mert az akkori szerb zsupánnak öccse Nemanja Deša vagy István Radoslav királyt 1150-ben elűzte és országát elfoglalta.⁴⁾ Emánuel császár Nemanja Istvántól a meghódított királyságot később elragadta,⁵⁾ de István 1168 után újból meghódította és országával egyesítette.⁶⁾ A diadalmas Nemanja István fivérét Miroslávot tette Hum fejedelmévé.

Miroslav humi fejedelem Kulin boszniai bán sógora, először 1180-ban emlittetik. Ezen időben ugyanis Rainerius spalatói érsekkel viszálykodott. Valószínűleg a keleti egyház híve vagy pedig patarénus lévén, Rainerius metropolitának nem engedte meg, hogy országába (Stagnoba)

¹⁾ Kukuljević, Codex dipl. I. 118.

²⁾ Kukuljević, op. cit. II. pag. 19

³⁾ Post haec Radoslavus knesius perrexit ad imperatorem Hemanuelem et benigne ab eo susceptus est, deditque ei totam terram dominandam, eamque regendam, sicut tenuit pater eius. Presbit. Diocleas. (Lucius, de reg. Dalm. p. 302.)

⁴⁾ Post haec surrexerunt quidam maligni..... et adduxerunt Dessam filium Urossi et dederunt ei Zentam et Tribuniam. Presbyt. Diocl. (Lucius pag. 302). Létezik egy 1151-ből való oklevél, mely által: „Dessa dei gratia Dioclie, Stobolie, Zacholmie dux“ Meleda szigetét a pólai Garganszko hegyen fekvő szent Mária kolostornak adományozta. Az ajándékozás tanúi valának: „iupanus Gerdassa, Desimir, setnicus Rastessa, iupanus Grubessa, Petrus comes Raguseorum.“ (Kukuljević, Cod. dipl. II. p. 45—46)

⁵⁾ „Imperante piissimo et semper triumphatore Hemanuhele, duce existente Dalmacie atque Dioclie kyr Izanacio“. Cattaro számára 1166. május 20-án kelt oklevélben (Kukulj. Cod. dipl. II. 73.).

⁶⁾ Emánuel 1168-ban Nemanja Istvánnal küzdött, ki *Χορβατιαν και των Κατάρων την νικητήτα* akarta meghódítani. Nicetas Choniates (Bonni kiadás) p. 206.

püspököt nevezzen ki, sőt az érseket még ki is rabolta. Rainerius a pápánál panaszt emelt; a pápa erre 1180-ban Miroslavhoz Theobald nevű követét küldte, egyszersmind pedig dorgáló levelet is írt. De Miroslav sem Theobaldot, sem az intelmeket nem akarta elfogadni. Theobald tehát egyházi átkot szórt ellene. De Miroslav az átokkal mit sem törődött. III. Sándor pápa még egyszer szerencsét próbált. 1181. júl. 7-én keltezett iratában Miroslavnak a katolikus egyház ellen elkövetett gonoszságait szemére lobbantotta és engedelkenységre akarta téríteni.¹⁾ A pápa ezen iratától vajmi kevés sikert várt, mert egyidejűleg III. Béla magyar királyhoz fordult, hogy ez Miroslavot az elrabolt pénz visszaadására bírja rá; továbbá eszközje ki, hogy Miroslav a fejedelemség azon helyein, hol előbb székesegyházak valának, a püspökök felszentelését engedje meg. Ha pedig Miroslav ezt meg nem tenné, a király kényszerítse őt.²⁾

Miroslav és a pápa közt kiütött viszály kimenetele és az, hogy III. Béla tényleg beavatkozott-e, előttünk ismeretlen, csak annyi bizonyos, hogy Miroslav 1199-ben már nem élt. Úgy látszik, hogy III. Sándor pápa mit sem ért el, mert Miroslav III. Béla királylyal szemben függetlenségét egész haláláig megtartotta. Erőből két emlék tanúskodik. Az egyik Nemanja István szerb zsupán és fivérei Stracimir, Miroslav és Ragúza városa közt 1186. szept. 27-én kötött szerződés.³⁾ A Nemanjidák Ragúzával békét kötnek és a Humban levő drinai vásáron a ragúzaiaknak szabad kereskedést engednek. Ezen latin oklevélén Miroslav aláírása cзырил betűkkel van írva. A második oklevél Miroslav és Ragúza közt 1190. június 17-én kötött szerződésről szól.⁴⁾ Miroslav fejedelem Maurus és Szergius nevű zsupánjait Ragúzába küldte, hol ezek a ragúzaiakkal szerződést kötöttek, melynek értelmében Miroslav mindenkor szabadon és veszély nélkül Ragúzába jöhet és a ragúzaiak kötelezték magukat, hogy

¹⁾ Kukuljević, Codex diplom. II. 121.

²⁾ Si aliter ad hoc induci nequiret, regia potestate compellat. Kukuljević, op. cit. 121.

³⁾ Idem op. cit. p. 137.

⁴⁾ Idem op. cit. p. 157—159.

őt hajóikon bárhová díjtalanul fogják vinni. Ezen szerződésből azt lehet következtetni, hogy Miroslovot valami veszély fenyegette és országát el akarta hagyni.

András, Imre királynak fivére és III. Bélának fia 1198-ban Horvát- és Dalmátország hercegévé lett. András ugyanazon év márcz. 31-én Zarában kiállított oklevélben, Dalmácia, Horvátország és Hum hercegének nevezetik.¹⁾ András tehát Humországot is birta. Úgy látszik, hogy Humnak lakosai nem igen engedelmeskedtek, miért is 1198. áprilisban hadat vezetett ellenük. A Hum és Rác-ország fölött kivívt dicsteljes győzelem után máj. 6-án Zarába visszatért.²⁾ Ebből kitűnik, hogy Humot, ha nem is egészen, de legalább annak egy részét meghódította és hercegi méltóságának egész tartama alatt (1199—1202) Hum hercegének nevezi magát.³⁾

1218. körül bizonyos Péter volt Humorszá- g fejedelme. Tamás főesperes elbeszélése szerint, Péter hatalmas, harczszomjas és patarénus volt. Tekintélye oly nagy vala, hogy a spalatóiak 1222-ben fejedelmökké választották.⁴⁾ De mivel Péter patarénus volt, a város katolikus papsága fölkelt ellene és a nép csak kényszerrel erőszakolhatta ki számára a székesegyházba való beléphetést. Acontius pápai követ, ki a boszniai patarénusok elleni kereszteshadjáratra készült, ekkor éppen Horvát- és Dalmátországban tartózkodott. Midőn a spalatói polgárok erőszakos tette tudomására jutott, Spalatóra kimondotta az egyházi átkot. Mindazáltal Péter továbbra is Spalató

¹⁾ Ego Andreas tercii Bele regis filius, dei gracia Jaderæ ac tocius Dalmacie et Croacie, *Chulmeque* dux Kukuljević, Cod. dipl. II. 191.

²⁾ Post felicem et gloriosissimum victorioso dominationis illustrissim, Andree, tercii regis Bele filii, triumphum, quem sibi omnipotens ducatus sui protector et auctor, de Dalmacia et Chroacia magnifice conferre et dignatus, *atque post habitam tam Chulme quam Rasse laudabilem victoriam*, cum ad jadertinam civitatem victor rediret..... 1198. május 6-iki okmány. Kukulj. op. cit. II. 191.

³⁾ Kukuljević op. cit. II. p. 191—199; — Tkalčić, Mon. episc. Zagrab I. p. 8, 9, 10, 16.

⁴⁾ Petrum... qui erat dominus Chulmiae, erat autem idem Petrus vir potens et bellicosus, sed non sine infamia heretice pravitatis. Thomas archid. cap. 29. (Lucius de regno Dal. p. 339.)

fejedelme maradt és a spalatóiakat a Tolen és Vlčeta, Butko horvát knéz elleni harczukban lovasságával támogatta. Spalato csak Péter segítsége által aratott győzelmet.¹⁾ Péter ezen győzelem után Humba visszatért és sohasem ment többé Spalatóba, mely egy ideig fejedelem nélkül maradt.²⁾ Mindez bizonyára 1226. aug. 1. előtt történt, mert a Kálmán horvát herczeg által e napon kiállított oklevél tanúsága szerint, Péter humi herczegnek Dalmáciában többé semmi hatalma sem volt.³⁾

Péter, humi fejedelem 1222—1225-ig Spalatónak fejedelme volt.⁴⁾ Utána 1227-ben a Šubić nemzetségből származott Gergely brebiri knéz lett Spalató fejedelmévé. Ez Péterrel csakhamar viszályba bonyolódott. A harcz szárazon és vizen elkeseredetten folyt. Gergely, hogy Pétert könnyebben legyőzhesse Ragúzával szövetséget kötött.⁵⁾ Ámbár Tamás főesperes azt írja, hogy Péter humi fejedelem patarénus volt, mégis valószínűbb az, hogy a görög-keleti egyház híve volt és miután II. Andrástól elpártolt, a szerb király főnnhatóságát ismerte el. Ezen véleményt a szerb krónikások is megerősítik, kik azt mondják, hogy szent Száva, a szerb nemzeti egyház megalapítója 1219-ben Stagnóba (Humban) püspököt nevezett ki.⁶⁾ Szent Száva ezt bizonyára nem

1) Item, cap. 30 (Lucius, p. 340).

2) His ita gestis Petrus comes ad propria reversus morabatur in Chulmia. Idem cap. 31 (Lucius p. 341).

3) Kukuljević, Jura Regni Chroatiae, I. p. 52.

4) 1221-ben spalatói herczeg volt: „Buisseno comite“ (Lucius, Memorie di Trau p. 31) és 1224-ben még Péter humi fejedelem uralkodott fölötte (Farlati Illyr. sacr. III. p. 225).

5) Gergely a harcz befejezése után Dandolo János ragúzai dogének irt: „Quum memores estis credimus de guerra, que inter nos erat quidem et comitem Petrum, quem nichil de rebus vestris penes nos habere voluimus, immo diximus et notum vobis fecimus, ut omnia quecunque vestra, que erant in insulis et in eius districtu, salva essent apud vos. Quia inimico nostro prenominato Petro in omnibus, quodcumque potuimus offendere, nulli parcamus absque rebus vestris. Ljubić, Mon. Slav. mer. I. pag. 55—56.

6) Šafařík, Památky drevniho pisménictvi Jihoslovanuv, pag. 69.

tehetette volna, ha Hum azon időben szerb főnnhatóság alatt nem állott volna.

Humban Péter után unokaöccse *Tolen* uralkodott, kit Tamás főesperes a spalatóiak engesztelhetetlen ellenségének nevez. Tolen Spalatót és a szomszédos Traut több ízben megtámadta. Lovas csapatával a Spalató melletti Bosziljinát megtámadta és a spalatóiaktól 80,000 juhot elrabolt. A spalatóiak a zsákmányt vissza akarták venni, de ez nem sikerült; erre a tenger felől támadták meg és országát elpusztították.¹⁾ Tolen szintén vagy patarénus vagy görög-keleti volt és Radoslav István szerb király főnnhatóságát ismerte el, ki a ragúzaiaknak Humban és Zetában 1234-ben szabad kereskedést engedélyezett.²⁾ De Kálmán horvát herczeg, Humot és a szomszédos Boszniát 1237-ben elfoglalta.³⁾ IX. Gergely pápa 1238. ápr. 26-án kelt bullája által Humot, Ponsa boszniai püspök egyházi hatalma alá rendelte, hogy ez az ottani patarénusokat és görög-keletieket a katholikus hitre térítse, a pápa azonban Humnak egyházi tekintetben való későbbi rendezési jogát magának tartotta fön.

Tolen, humi fejedelem, a spalatóiak, nagy örömére 1239-ben meghalt;⁴⁾ az uralkodásban *András*, Ninosláv Máté boszniai bán kortársa követte. A ragúzai polgárokkal mindjárt uralkodása kezdetén békét és barátságot kötött. Az erre vonatkozó okmányban Hum nagy knézének nevezi magát, főuraival együtt örök békét esküszik és országát a ragúzai kereskedelemnek megnyitja.⁵⁾ Ugyanekkor a spalatóiakkal is ki akart békülni. E célból kétszer Spalatóba ment és 1241. szept. 7-én a spalatóiakkal békét kötött. A feltételek a következők valának: „a Spalato és Hum közt eddig fennállott ellenségeskedés ezennel megszűnik és a kölcsönösen okozott kár elfelejtendő. A spalatóiak Humban, a humiak pedig Spalatóban szabadon járhatnak, kelhetnek és semminemű

1) Thomae archid. cap. 33 (Lucius p. 343). „Tolen de Chilmia, nepos comitis Petri de Chulmia.... implacabilis hostis Spalatinorum.

2) Miklošić, Mon. Serbica p. 19.

3) Theiner, Mon. Hung. I. p. 163.

4) Thomae archid. c. 34 (Lucius, pag. 346).

5) Miklošić, Mon. Serb. p. 24.

erőszakoskodásnak nem lesznek kitéve. Ha András fejedelem ezen szerződést megszegné, a spalatóiaknak ezer arany pénzbírságot fog fizetni.¹⁾ András a spalatóiaknak hű barátja volt, sőt 1243. és 1244-ben Ninosláv boszniai bánnal egyidejűleg, a Trau ellen folytatott küzdelmeikben is segítette őket. Mégis midőn Dénes herceg és bán a spalatóiakat Trauval 1244. július 19-én kibékitette, András fejedelem „mivel a királyhoz (IV. Béla) hűtlen volt,” a békéből kirekesztetett.²⁾ András legutóljára 1249-ben említetik. Ezen évben a ragúzaiakkal kötött békét és barátságot megújította. Az erre vonatkozó okmányból kitűnik, hogy Andrásnak két felnőtt fia volt, u. m. Radoslav és Bogdan zsupánok.³⁾ András talán éppen úgy, mint Ninosláv boszniai bán, Ragúzának szövetségese volt. Ezen oklevélben a következő humi főurak említetnek: Rastimiric Hrelko, Radovčić Dobrovit, Stjepković Hrelja, Adamović Odumisl és Striczimir, Hranislav Prvoslavić, Pobratović Dobromisl, Berivojević Deszjen, Pribidružić Radovan, Desavčić Hrelja, Čupetić Toma, Dobromirić Bogdan, Turbić Hrvatin, Prodančić Prvoslav, Vuković Bratoslav, Radovanić Berko stb. András fejedelmet fia Radoslav követte. Radoslav 1254. május 22-én Ragúzában volt, hogy ott a ragúzaiakkal barátságot kössön. Ezen szerződésről két okmány maradt fön.⁴⁾ Az elsőben Ragúza tanácsosai Radoslav zsupánnak és főurainak esküvel ígérk, hogy velök ősi szokás szerint békében fognak élni, Ragúza városa számukra mindenkor nyitva fog állani, Radoslav és emberei, minden ragúzai vásáron vásárolhatnak. „Mindezt meg fogjuk tartani és tenni, mi által a velencei dogenak és Mihály bolgár császárnak tett eskünket teljesítendjük.”⁵⁾ A második oklevélben Radoslav és főurai ekként esküsznek: „én Radoslav zsupán, a magyar királynak igaz hűbérese vagyok... és kötelezem magam, a mai naptól fogva Uroš király ellen hadat viselni... Ragúzát szárazon és vizen védelmezni fo-

1) Lucius, de regno Dalm. p. 472—473.

2) Fejér, Codex dipl. IV. 1, p. 321.

3) Miklošić, Mon. Serb. p. 34.

4) Miklošić, op. cit. pag. 42—44.

5) Miklošić, op. cit. pag. 60.

gom...” Azt is megigéri, hogy a meddig Ragúza szövetségese lesz, Mihály bolgár császárral békében fog élni.

Radoslav 1254. után nem emlittetik, valamint utódai sem. Valószínű, hogy Hum a XIII. század második felében a szerb uralkodók birtokába jutott és a XIV. század harmadik évtizedéig ott is maradt, mignem Kotromanić István boszniai bán bánságával egyesítette. Az is bizonyos, hogy Hum abban az időben, mikor Dragutin István szerb exkirály Boszniát és Macsót kormányozta, ez utóbbi öcscsének II. Uroš István Milutinnak birtokában volt (1282—1321). Ezt azon körülmény is bizonyítja, hogy a humi püspökök ezen király környezetében valának. Milutin királynak 1293-tól 1302 ig terjedő időszakban kiadott adományozási levelében a király tanácsát képező minden püspök föl van említve, ezek közt a zetai és ráczországi püspökök mellett „Eustaty hulmi püspök” is felemlittetik. Éppen így Milutin királynak 1305. vagy 1307-ben kelt oklevelében, a többi tanúk közt Marinus antivarii érsek mellett „Joan hulm”-i püspök is előfordul.¹⁾

¹⁾ Idem, op. cit. pag. 69.

VII.

Kotromanić István bán (1322—1353).

Kotromanić István Róbert Károly pártjához tartozik és Erzsébet lengyel hercegnővel egybekel (1323). — A horvátországi harcok; Kotromanić István Nelipić knézt megtámadja (1324 és 1326). — Hum, Krajina (Makarszka) és Završje Boszniához kerülnek (1325). — Kotromanić István Curzola szigetét háborgatja (1329). — Kotromanić István viszonya Ragúzához, különösen 1332- és 1333-ban. — Bosznia vallási állapota; Kotromanić István a római egyház hívévé lesz (1340). — Viszály Ragúzával (1344). — Kotromanić István másodízben a horvát ügyekbe avatkozik (1345 és 1346). Kotromanić Istvánnak Dušan István szerb császárhoz való viszonya (1346—1351). — Kotromanić István végső napjai.

Miután az ifjú Kotromanić István a hatalmas Šubić Mladen bán gyámkodása alól kiszabadult, uralkodásának első éveiben anyjának Erzsébetnek és számos boszniai főurnak gyámkodása alatt állott; ez utóbbiak hazájok közügyeire mindenkor nagy befolyást gyakoroltak.¹⁾ István háladatoságból jótevőjéhez, Róbert Károly királyhoz ragaszkodott, ki őt egész Bosznia, azaz Felső-Bosznia, Uszora, Só és Dolnji kraji önálló bánjává tette. De nemcsak a háladatosság érzete, hanem Boszniának és a szomszédos országoknak akkori helyzete, az ifju bánt Róbert Károlyhoz való szorosabb csatlakozásra készítette.

Horvátország, Boszniának nyugati szomszédja, szomorú helyzetben volt. Róbert Károly azt hitte, hogy

¹⁾ A ragúzai tanács 1322. november 23-án meghagyja boszniai követének: „quod debeant procurari et facere toto posse eorum tam cum domino bano Bossine, quam cum matre eorum et cum baronibus Bossine, quod dominus Stepos banus Bossine satisfaciat....“ Mon. Ragusina, p. 72.

Šubić Mladen bukásával, az országban béke és rend fog honolni, de csalódott. A hatalmas horvát főurak a királyi hatalom alól továbbra is kivonták magukat, egymással pedig folytonosan viszálykodtak. A Šubićok még mindig leghatalmasabbak voltak. Mladennak fivérei, Pál, Gergely és György, Banićoknak is neveztettek, mert atyjuk Pál, horvát bán volt. A Šubićoknak Brebir várán kívül, Horvátországban még sok fontos városuk és váruk volt, főképpen olyanok, melyekből a szomszédos dalmát városokat fenyegethették. Így pl. Osztrovicza Zárával, Scardona Sebenigóval, Klissza pedig Spalatóval állott szemben; ezenkívül a Czetina torkolatánál levő fontos Almissza is az övék volt. A Šubićokon kívül Kelet-Horvátországban a Nelipícek is igen hatalmasok valának, kik a Czetinának területét birták. Egyik Nelipícé a Czetina területe, a másiké névszerint Iszané a fontos Kljucs vára volt (Ysanus de Clavi). A Zermanjától északra Gvozdig Kurjak korbaviai horvát knéznek fiai, u. m. Kurjaković Budislav, Pál és Gergely laktak. Az egész Gadszka zsupánság, Vinodol és Zengg városa, a vegliai knézek birtokában volt, kik a magyar királyoknak és a velencei dogának, egyaránt alá voltak vetve. A vegliai knézek ez időszerinti feje, Frigves volt. Ezeken kívül a régi Szlavoniában, a Dráva és Gvozdz közt, sok hatalmas főúr bukkanunk. Itt leginkább kitűntek, a Babonićok, kik Horvátország és Szlavonia határán laktak. Babonić Iván, Mladen bán letétele után 1322-ben Horvátország bánjává lett.

A horvát főurak csak Šubić Mladennel és a királlyal szemben értettek egyet. Mihelyt Róbert Károly 1322. októberben Knint elhagyta és a fogoly Mladennel Zágrábon keresztül Magyarországra ment, a horvát főurak azonnal ellenállásra készülődtek. A Šubićok és Nelipícek Knin királyi várost, már 1322. novemberben megtámadták és elfoglalták, hogy Babonić Iván bánnak, ki Róbert Károly király által a horvát főurak meghódoltatására és a királyi tekintély megszilárdítására küldetett, bevonulását megakadályozzák. A következő évben Babonić Iván egész nemzetségével az elégtelenekhez csatlakozott, mert Róbert Károly a báni méltóságtól megfosztotta és helyébe egy bizonyos Miklós magyar

nemest tett. Miklós bán Babonícot legyőzte ugyan és Horvátországba ment, hol a főurakat gyűlésre hívta össze, de alig hagyta el Horvátországot, a horvát főurak Róbert Károly király ellen Velenczével szövetséget kötöttek.

A velencei köztársaság a horvátok ezen tettét nagy örömmel fogadta, mert ez által uralmának a dalmát parton való megszilárdítására kitűnő alkalom kínálkozott. Miután a szárazföldön Zárát, Ragúzát, a tengeren pedig csaknem minden szigetet meghódított, Mladen idejében Róbert Károly barátjának mutatta magát és Szebenigot, Traut, Spalatót, Mladen támadásai ellen látszólag oltalmába vette. Ennek következménye az volt, hogy Szebenigo (1322. márczius 15.) és Trau (május 14.) velencei védnökség alá kerültek, úgy hogy a magyar királynak Spalatón kívül Dalmáciában semmi birtoka sem maradt. Róbert Károly a helyett, hogy ezt megakadályozta volna, a dalmát városok állítólagos védelmezéséért a velenceieknek 1322. augusztus 3 án köszönetet mondott. De midőn Róbert Károly hatalmát Horvátországban is helyre akarta állítani, az okos velenceiek ellenfeleivé lettek. Ezek a horvát főurakkal szövetségre léptek, csak hogy a dalmát városokat megtarthassák és Spalatót elfoglalhassák.

Róbert Károlyra kettős feladat várt, a hatalmas horvát főurak leggyőzése után Horvátországban a királyi tekintélyt emelni és másodszer a dalmát városokat koronájának visszaszerezni. Miután a magyar oligarchiát megtörte, államának nagyobbítására és családja fényének emelésére könnyebben törekedhetett. Családja fényének alapkövét Erzsébettel, Lokietek Ulászló lengyel király leányával 1320-ban történt egybekelése által vetette meg. Ezen házasság a magyar és lengyel koronának egyesítését előkészítette.

Mig Horvátország ekként, két tűz közé kerülve: t. i. az Anjouk folytonosan gyarapodó hatalma közé, mely a teljes központosításra és a horvát nagyok gyengítésére törekedett, és másrészt a velencei oroszlán karmai közé, folyton gyengült: keleten a szerb állam rohamosan gyarapodott és erősödött. Itt II. Uroš Milutin király halála (1321. nov. 5.) és a rövid örökösödési

háború után III. Uroš István, Dečanski (1323—1331), a hires nagy Dušan István császár atyja lépett a trónra. Már most is sejteni lehetett, hogy a szerb Nemanjidák és a magyar Anjouk közt, a balkán-félszigeti uralomért nemsokára harc fog kiütni.

A szomszédos országok viszonya, az ifjú Kotromanić István bánnak, az általa követendő utat kijelölte. Ő az Anjou házhoz csatlakozott és Róbert Károly híu párt-híve lett. Talán természetesebb lett volna az, ha Kotromanić István rokonához, III. Uroš István szerb királyhoz csatlakozott volna (anyai ágon a Nemanjidák rokona volt), — de ha meggondoljuk azt, hogy III. Uroš István unokaöccsét Ulászlót, ki kénytelen volt Magyarországra menekülni, mily bánásmódban részesíté, akkor legkevesbé sem fogunk azon csodálkozni, hogy a boszniai bán a magyar királyhoz csatlakozott. Nemcsak a háladatosság készítette őt erre, hanem a szerb királytól való félelem is.

Ama körülmény, hogy a boszniai bán Róbert Károly királyhoz csatlakozott, mindkettőt haszonnal kecsegtette. Róbert Károly a boszniai bán segítségével a horvát főurak hatalmát könnyebben megtörheti; Kotromanić István pedig ez által a horvát-dalmát ügyekbe való beavatkozásra alkalmat nyerhet. Róbert Károly tehát arra törekedett, hogy a boszniai bánt még szorosabban családjához fűzze. Minthogy az ortenburgi grófnéval tervezett házasság megghiúsult, Róbert Károly a boszniai bánt nejének távoli rokonával Erzsébettel, Kázmér kujaviai vajda leányával házasicotta össze (1323).¹⁾ István bánnak tekintélye ezen házasság által tetemesen gyarapodott. A ragúzaik, kik Istvánt még nem rég boszniai bánnak vagy csak boszniai knéznak (comes) neveztek, 1324. márczius 27-én már „Méltóságos úr, Uszora, Bosznia, Só és más helyek hercege“ czímmel tisztelték meg, 150 perper értékű ajándékot és követet

¹⁾ Kazimirus vero licet plures filios habuisset et filias, unus tamen Wladislaus dux praedictus et *una filia*, quae per dominam Elisabetham reginam Ungariae, amitam suam cuidam *duci de Bosna* data fuit in uxorem, remanserunt. Joannis de Czarnekov chronikon Polonorum (A. Bielowsky, Mon Poloniae historica, II. 661); v. ö. *Caro J.*, Geschichte Polens II. p. 366.

küldtek hozzá, csak hogy jó barátságban legyen velük.¹⁾ István tekintélye Horvátországban is emelkedett. A brebiri nemesek és Zára közt kölcsönös védelmezés czéljából 1324. február 13-án kötött szerződésben Zára városa kötelezi magát, hogy Brebirt és urait a magyar király, a velencei köztársaság és István boszniai bán kivételével, minden ellenséggel szemben meg fogja védeni.²⁾

A horvátországi harcok; Kotromanić István Nelipić knézt megtámadja. Kotromanić István a horvát-dalmát ügyekbe 1324-ben legelőször avatkozott be. Horvátországban a Šubićok és Nelipićek közt a fontos Knin városért heves viszály tört ki. A Šubićok Róbert Károlynak hazatérte után a Nelipićekkel szövetkezve, 1322. novemberben Knint elfoglalták és annak kormányzását Nelipićre bízták. Ezáltal Nelipić tekintélye szerfelett emelkedett és úgy látszott, hogy Šubić Mladennek fényét és hatalmát el fogja érni. Ez Šubić Pálnak és Gergelynek sehogy sem tetszett, de legkevésbé Klisszai Györgynek, ki Nelipić túlhatalmától tartott. Mindenekelőtt Kotromanić István bánhoz fordult, kinek Nelipić túlságos nagy hatalma éppen nem tetszhetett; továbbá Zára városától és Frigyes zenggi knéztől is segítséget kért. György ezen szövetségesek segedelmével Nelipićet legyőzni és Knint tőle elragadni szándékozott. De Nelipić sem volt tétlen, hanem szövetségesek után látott. Legelőször is Mihovilić hlivnói fejedelem csatlakozott hozzá 300 harcosával,³⁾ ezen példát követték Kurjaković korbaviai knézek. Trau városa is segítséget ígért.

A háborút Šubić György kezdte meg, ki a poljiczai lakosokkal és a boszniai segédcsapatokkal június 7-én Knin elé vonult. Šubić a várostól keletre a Kerka folyó esésénél levő Topolj hegyen táborozott, honnan Knint ostromolta és Frigyes zenggi fejedelem és a záraiak segélyére is várakozott, ez utóbbiakat a velencei köztársaságtól elpártolt Bajamonte vezette. Eközben Nelipić

¹⁾ „excellens vir dominus Stephanus dux Usore, Bossine et de la Sale et aliorum plurimorum locorum.“ Monum. Ragus. pag. 115.

²⁾ Ljubić, Mon. Slav. merid. I p. 348.

³⁾ Michae Madii historia (Lucius, p. 379).

Mihovilić-tyel a város védelmére megérkezett és György seregét teljesen megverte. A boszniai csapatok haza futottak, György a zárai Bajamontével a győző hatalmába került.¹⁾ Šubić György és a boszniai csapatok veresége (junius 10. és 13. közt) István bánt nagyon bosszantotta. Ezt megboszulandó a Nelipić és szövetségesei elleni harczot saját szakállára folytatta. Most Trau városa is Nelipić segítségére sietett. Venerio Miklós traui fejedelem 1324. július 9-én 200 főnyi csapatot gyűjtött össze, ennek fejevé Sztjepanics Doimust tette és Nelipić segítségére küldte. A traui fejedelem Sztjepanićnak külön utasításban meghagyta, hogy csapatával Nelipićhez és annak szövetségeseihez csatlakozzék és Nelipić javára István boszniai bán ellen működjék, mindenkor Nelipić és szövetségesei országában tartózkodjék és onnan csak az István bán és fivére elleni hadakozás céljából mozduljon ki.²⁾ A harcz további lefolyásáról nem sokat tudunk, annyi azonban bizonyos, hogy Kotromanić bán, Nelipić-tyel szemben sikert nem aratott, mert Šubić György még 1325. márcziusban is Nelipić börtönében sínylett.³⁾ István bánnak Nelipić és a trauiak elleni gyűlölete, a legmagasabb fokra hágott.

Mindenekelőtt Traunak akart ártani. Midőn Boszniának önálló bánjává lett, Traunak valamint más dalmát városoknak, különféle kiváltságokat adományozott. Minderről okmányt állított ki és Velenczét, mint Traunak védnökét írásban értesítette. De mivel Trau Istvánnak ellenfeléhez csatlakozott, a traui kereskedőktől oltalmát megvonta, mi által a Trau és Bosznia közti kereskedelem fennakadt. A boszniaiak a traui kereskedőket megtámadták és mindenükről kifosztották. Sztjepko Mirosłavić, a Czetina vidékén Miklós traui polgártól 2000 dinár értékű árút rabolt el. A trauiak szerfelett megrémültek,

¹⁾ Dom Comes Georgius sub A. D. currentibus 1324. mense Junii luce VII. congregato exercitu diversarum partium Sclavorum tam de comitatu Cliunae, quam de *banatu Bosnae* et etiam de Policio habens secum LXXX equites et pedites venit Tininium.... illi vero de Bosna fugam arripuerunt.... Michae Madii historia cap. 23. p. 379.

²⁾ Lucio, Memorie di Trau, p. 177.

³⁾ Michae Madii hist. cap. 24. p. 379.

mert jólétük a boszniai kereskedelemtől függött. Venero Miklós trauai fejedelem, a boszniai bánnal mindenáron ki akart békülni. István kapott az alkalmon, mert azt remélte, hogy ez által a trauiakat Nelipicétől és ennek szövetségeseitől el fogja szakítani. Ezért is a trauiak panaszára azt válaszolta, hogy szerfelett sajnálja, hogy Trau polgárával, ki Bosznia védelme és oltalma alatt áll, ilyesmi megtörténhetett és kész ez elkövetett jogtalanságot jóvá tenni, azaz Miklósnak a kárt megtéríteni. A trauai fejedelem a kárvallott Miklóst 1326. június 12-én a boszniai bánhoz küldte. Együttal levelet is irt neki, melyben kiemeli, hogy Dalmáciának egyéb városai árúikkal örömelebb fognak Boszniába menni, ha meg fogják tudni, hogy ott teljes biztonságban lehetnek, mi által a bán tekintélye gyarapodni fog.¹⁾

Nem tudhatjuk bizonyosan, vajon István a trauiak kérését teljesítette-e; azonban úgy látszik, hogy nem szolgáltatott elégtételt, mert kedvező alkalom nyílt ellenségei megtámadására. Róbert Károly megsokalván a dolgot, hogy a rend és nyugalom Horvátországban nem akart helyreállani, sőt a Nelipicék és Šubićok egymás ellen még háborút is mertek viselni, elhatározta, miszerint Nelipicé pártját, a boszniai bán ellenfelét és Trau városának szövetségeseit le fogja verni és a rendet Horvátországban helyre fogja állítani. E célból Mikić szlavoniai bánt Nelipicé és ennek hatalmas pártja ellen küldte. Nelepici ellenfelei u. m. a Šubićok, Frigyes vegliai és zenggi gróf, de kiváltképpen István boszniai bán, igen megörültek. Midőn Mikić az Unna völgyén át Horvátország felé vonult, Frigyes zenggi és vegliai gróf, majd pedig Kotromanicé István hozzája csatlakozott. Mikić

¹⁾ A trauai fejedelem: *magnifico et potenti d. d. Stephano libero principi et de Boznae, Ussore et Sale et plurimorum aliorum locorum, atque „terrae Chelmi comiti“* azt írja, hogy ha a Jakab fiának Miklós polgárnak okozott kárt, melyet „de Stephano filio Miroslavi . . . de Rachitema homine vestro, qui dictum nostum derobavit prope flumen Cetinae de valore lib. 2000 denariorum“ . . . szenvedett, megtéríti, akkor „ex hoc honor vester accrescitur“ és „ceterique moratores Dalm. ex hoc fidei vestrae constantiam cognoscentes cum suis mercibus ad partes vestras secure concurrent de aliquo non timentes“. Lucio, Memoriae di Trau pag 188.

Babonić knéz várát útközben elfoglalta és Horvátországba ment. Nelipić ellenfelei elébe jöttek és gazdagon megajándékozták; erre Mikić az Unacz folyócska mellett levő hasonló nevű várat elfoglalta. Innen valószínűleg a Butisnicza völgyén át Knin felé akart előnyomulni, hogy ezen fontos várost a Nelipícek kezéből kiragadják.¹⁾ De Nelipić pártja is erősen készülődött. Pártján állottak: Kurjaković Budisláv, Pál és Gergely korbaviai knézek, Mihovilić vajda és Vladislavić Tvrtko knéz; végre Spalato és Trau dalmát városok. Spalato Nelipícut fejedelmévé választotta, csak hogy Šubić Györgyöt bosszanthassa, ezenkívül azt remélte, hogy Nelipić a klisszaiak támadásai ellen meg fogja őt védelmezni.

A Nelipić és Mikić közti háború 1326. júniusban vette kezdetét. Venerio Miklós Percél György vezérlete alatt Nelipícnek június 25 én segédcsapatot küldött. Venerio egy iratban engedelmet kér, hogy az aratás miatt több embert nem küldhet, egyébiránt győzelmet és diadalt kíván Nelipícnek.²⁾ A további háború részletei előttünk ismeretlenek; annyi azonban bizonyos, hogy Mikić és a boszniai bán sem Knint, sem pedig más, Nelipić birtokában levő várat be nem vettek.³⁾ Végre a Šubićokkal és Istvánnal szövetségben álló Zarába mentek, hol a nép által örömmujjongva fogadtattak. Mikić bán ezután Horvátországot elhagyta, Bihácsban helyőrséget hagyott hátra és hazafelé indult.

A segítség, melyet István a hatalmas Nelipić ellen nyújtott, semmit sem használt; Kotromanić István kénytelen volt szomszédjának engedni. Ezen küzdelmek eredménye csak az volt, hogy Spalato, melynek fejedelme

¹⁾ Michae Madii historia cap. 28, p. 380.

²⁾ Egregiis potentibus viris d. d. Budislauo com. Corbaviae filio olim. com. Curiacii et Nelepito hon. com. Tininii et Spalati, Georgio filio Michouilovich voyvode, et Paulo et Gregorio fratribus dicti com. Budislaii, ac Tuarteho filo com. Vladislauich, amicis suis carissimis tamquam fratribus quam plurimum diligendis, Nicolaus Venerio . . . salutem et de inimicis sicut optat gloriam et triumphum. — Lucio Mem. di Trau, pag. 188.

³⁾ Finaliter videns (banus) se quod habere non potest suum intentum de castris Chroatiae abiit in Ungariam. Michae Madii histor. cap. 28. p. 380.

Nelipić, hadvezére pedig Ugrinić Budisláv volt, 1327. augusztus 18-án Velenczének meghódolt. Spalato példáját követte Nona is (1329) és így az egész horvát dalmát tengerpart a Velebittől a Czetináig, velencei uralom alá került.

Hum, Krajina Makarszka és Zavrse, Boszniához kerülnek; Kotromanić István Curzolát nyugtalanítja. Kotromanić István a Nelipić elleni harczban kudarcot vallott ugyan, de más különben szerencse mosolygott rá. Ugyanis Humországot vagyis Zahumljét, mely a XIII. század második fele óta a szerb uralkodóké volt, 1325-ben országával egyesítette. Miként került Hum Boszniához, előttünk ismeretlen, mert Orbininak ide vonatkozó adatai értéknélküliek; annyi azonban bizonyos, hogy 1325-ben már István birtokában volt, mert a trauai fejedelem 1326. június 12-én „comes terrae Chelmi“ czimmel illette. Némelyek azt állítják, hogy egy bizonyos Miklós Humot szerb főnnhatóság alatt kormányozta, István bán Miklós knézt legyőzte, Humot elfoglalta és nővérét Katalint Miklós knézzel összeházasította, kinek két fiuk született, u. m. Nikolić Bogisa és Ulászló.¹⁾ Ezen állítás hitelt érdemel, mert 1347-ben csakugyan két humi főúr, u. m. Nikolić Bogisa és Ulászló, emlittetik, kik István bán unokaöcsesei valának.²⁾

István bán ezen sikerrel nem elégedett meg. Miután a Ragúzától a Narentáig terjedő felséges tengerpartot megszerezte, a Narentától északra, a Czetináig terjedő vidéket is óhajtotta. Ezen vidék Makarszka nevű fővárosával és Lapcsanj városával, hajdan a Neretva fejedelemséghez tartozott, a XI. században Horvátországhoz került és Maronia zsupánság név alatt szerepelt Itt a XII. században a Kačić törzs virágzott; ezen törzs alattvalói hirhedt kalózok és ezenkívül patarénusok voltak. A magyar királyok és a velenceések erőlködéseinek végre sikerült a Kačićok hatalmát megtörni (1276 – 1279). A Narenta és Czetina közt fekvő vidéknek vagyis a Krajina lakosainak katolikus hitre való visszatérítése czéljából

¹⁾ Caroli du Fresne, *Illyricum vetus et novum*, p. 130.

²⁾ „per Vladislavum et Boghissam Nicolich, nepotibus domini bani.“ *Mon. Ragusina* I. p. 259.

a XIV. század elején, az ősrégi makarszakai püspökség visszaállított. De Bálintnak, az első makarszakai püspöknek sem volt maradása; mert Kotromanić István boszniai bán Makarszkat elfoglalta. Bálint makarszakai püspök Almisszába menekült;³⁾ az egész Krajina István boszniai bán uralma alá került, ki azt a nemrég meghódított Hummal egyesítette. A krajinai Kačićok többé nem említetnek, helyettök Kotromanić uralkodásának utolsó éveiben Bogavčić Radivoj és Mrdeša knézek tűnnek föl, kiknek utódai Radivojević, Jurjević és Vukičević név alatt Bosznia történetében szerepeltek.²⁾

Miután Kotromanić István bán Krajina Makarszkat elfoglalta, a Makarszka és Boszna közt fekvő horvát zsupánságok tovább nem tarthatták fenn magokat. A boszniai bán Hum elfoglalása után, Dumno, Hlivno és Dlamocs horvát zsupánságokat is bekebelezte, melyekből a Završjének, később pedig Zapadnenak (Nyugati ország) nevezett vidék keletkezett.⁴⁾

Mig tehát István bán a Nelipić czetin-knini knéz ellen folytatott küzdelemben kudarcot vallott, más vidékek meghódításában szerencsés volt. Nemcsak Humot és Horvátország egy részét foglalta el, hanem a Ragúzá-tól Almisszáig terjedő fenséges tengerpartot is meg-

1) VI. Kelemen pápa 1344-ben így ír Dominicus spalatói érsekhez: „Querelam venerabilis fratris nostri Valentini episcopi Mucarensis recepimus continentem, quod licet ipse, qui iam *viginti annis* extitit episcopus Mucarensis, propter *occupationem infidelium* partium de toto episcopatu suo Mucarensi non nisi quandam particulam, que Almisium nuncupatur, cum quibusdam villis et locis in Mucarensi dioecesi consistentibus, in qua etiam Almisium ipsum consistit, habere noscatur....“ Theiner, Mon. Hung. I. pag. 674. Hogy a makarszakai püspökség a boszniai bán birtokában volt, kitűnik a pápának István bánhoz intézett iratából. Theiner, Mon. Hung. I. pag. 675.

2) A később Radivojevićoknak, Jurjevićoknak és Vukičevićoknak nevezett Bogavčićok legelső föllépéséről lásd; Ljubić, Mon. Slav. merid. V. pag. 352.

3) István bánnak 1332-ből való oklevelében završjei főuraként említetnek: Pribilović Ivahan zsupán, Dobrovojević Vlatko, Budisalić Iván, Tiehoradović Divoš, Vojsilović Gojsav, Čeprić Branoš, Hrvatinić Paval knéz, Vojsalić Stanac. — Miklošić, Mon. Serb. p. 102.

szerezte. A boszniai bánság fennállása óta most hatolt először a tengerig, mi által jövőjének alapját megvetette.

István a szomszédos dalmát szigetekre is ki akarta terjeszteni uralmát. Biztos forrásból tudjuk, hogy a Peljesacz félszigettel szemben fekvő Curzola szigetet meg akarta hódítani. E célból a ragúzaiaktól néhány hajót kért; de úgy látszik, hogy a velenczések, mint Ragúza és Curzola főurai, tervét megghiúsították.¹⁾

Kotromanié István viszonya Ragúzához. (1332 és 1333). István bán mindjárt uralkodása kezdetén a ragúzaiakkal majdnem viszályba elegyedett. Ugyanis 1322-ben, midőn Šubić Mladen még gyámja volt, boszniai alattvalók Menčetić Marinó fiát, ragúzai kereskedőt kirabolták. A ragúzai kis tanács tehát ugyanazon év nov. 23-án elhatározta, hogy a bántól elégtételt és kártalanítást fog követelni, ha a bán ezt nem teljesitené, akkor a ragúzai kereskedőket felszólítandják, hogy áruikkal ne menjenek többé Boszniába.²⁾ István bán azonban okosan engedett és a ragúzai nagy tanács 1323. május 28-án követeket küldött hozzá, kik oly szerződést kötöttek vele, melynek értelmében a ragúzai kereskedők országába jöhetnek, ott tartózkodhattak és onnan veszély nélkül eltávozhattak.³⁾ Ez időtől fogva a boszniai bán és Ragúza közt barátság s egyetértés uralkodott. István tekintélye a lengyel Erzsébettel kötött házassága folytán nagy mérvben gyarapodott, de még inkább midőn Humországot meghódította. A ragúzaiak Istvánnak Curzola megtámadása céljából hajókat akartak kölcsönözni (1329). István a szomszédos Ragúza iránti előszeretetének 1332. és 1333-ban méltó kifejezést adott. István bán a ragúzaiaknak 1332. aug. 15-én oklevelet állított ki, melyben régi kereskedelmi kiváltságaikat megerősíté s azt igéri, hogy a Bosznia és Ragúza közti háború (mit Isten távol tartson)

¹⁾ Ljubić, Mon. Slav. merid. I p. 158. — A boszniai főurak Brazza, Lesina és Curzola szigeteket később is több ízben háborgatták; meglehet, hogy Bogavčić Mrdeš boszniai knéz ily kalandozás alkalmával öletett meg (1358 előtt). Ljubić, Mon. sláv. mer. V. p. 353.

²⁾ Monum. Ragusina, I. p. 72.

³⁾ Mon. Ragusina, I. p. 85.

esetén, a ragúzai kereskedőknek a Boszniából való hazatérésre hat havi idő engedtetik.¹⁾ Sokkal fontosabb Istvánnak a ragúzaiak számára 1333. február 15-én kiállított kiváltságlevele. István Bosznia, Uszora és Só bánja és Hum ura, ki ekkor éppen az uszorai Szrebernikben tartózkodott „egész Ratot, Sztagnot, Prevlakát és a Rat körül fekvő szigeteket, nemkülönben mindent, a mi Prevlakától Loistyéig terjed“... kedves barátainak ajánlódékozza „és megígéri, hogy a ragúzaiaknak ezen új birtokát mindenkor meg fogja oltalmazni.“²⁾ A ragúzaiak pedig kötelezték magukat, hogy Ratért és Sztagnóért Istvánnak valamint utódainak, minden évben szent Balázs napján 500 perper adót fognak fizetni, még az esetben is, ha Istvánnak utódai Hum birtokából kiesnének; egyszersmind megígérték, hogy az ajándékozott helyekbe azon boszniai főurakat, kik iránta, vagy utódai iránt hűtlenek volnának, nem fogják befogadni. István a ragúzaiaknak 1334. decemberben levelet küldött, melyben a drivei sókereskedelem érdekében kötött szerződésről szól.³⁾ István mindent elkövetett, hogy Boszniának külkereskedelmét, minél élénkebbé tegye, kitűnik ez a velencei köztársaságnak 1335. márczius 14-én kelt iratából is, melyben a Boszniával kereskedő szebenigoiak többféle kedvezményben részesülnek.⁴⁾

Bosznia vallási viszonyai, Kotromanić István a római egyház hívévé lesz (1340). Elmondottuk már, hogy a boszniai patarénusok ellen, 1250 után mily kevés történt. A patarénizmus tehát annyira megerősödött, hogy a boszniai patarénus egyház (ecclesia Sclavoniae) hire Nyugat-Európában is elterjedt. A katolikus egyház pedig rohamosan hanyatlott; a boszniai püspökök nem székeltek többé Boszniában, hanem Diakovárban. VIII. Bonifác pápa még Šubić Mladen bánsága alatt 1303-ban fölszólította a kalocsai érseket, hogy a boszniai eretnekek ellen keresztes hadjáratot hirdessen;⁵⁾ de ez mit sem ért, ezért is senki sem akart sokáig boszniai püspök

¹⁾ Miklošić, Mon. Serb. p. 101—103.

²⁾ Miklošić, Mon. Serb. p. 105 - 107.

³⁾ Pucić, Spomenici srbski, II. p. 14.

⁴⁾ Ljubić, Mon. Slav. merid. I. p. 443.

⁵⁾ Theiner, Mon. Hung. I. 395.

lenni.¹⁾ XXII. János pápa a bajt orvosolni akarván, Péter domokos-rendi szerzetest nevezte ki Bosznia püspökévé (1317. jul. 3.); ezenkívül Šubić Mladen bánt a boszniai eretnekek elleni harczra serkentette (1319). De mindez hiábavaló volt; a katolikus egyház teljesen hanyatlásnak indult, a templomok összedőltek, a lelkészek elmenekültek, és Krisztus szentségei gúny tárgyául szolgáltak. Ezen szomorú állapot Kotromanić István uralkodásának első éveiben nem igen változott. István, jóllehet Šubić Mladen őt még 1319-ben a patarénusok buzgó ellenfelének nevezte, valószínűleg 1322. után a római egyházból kilépett és vagy görög-keleti hitűvé vagy pedig patarénussá lett. Csak midőn István Róbert Károly rokonává lett, kísérelte meg XXII. János pápa, hogy a katolikus egyháznak őt ismét megnyerje. E célból Fábián, ferencz-rendi szerzetest Boszniába küldötte.²⁾ Fábián azonban nem sokra ment. István bán a pápai intelmekkel nem sokat törődött, először mert görög-keleti vagy patarénus volt, másodszor mert a patarénusok lázadásától félt, kik a szerb uralkodók oltalmát szerették volna megszerezni. Ezenkívül István a horvátországi és humi harczokkal is el volt foglalva. Fábián pápai követ tehát 1326-ban éppenséggel nem mehetett Boszniába, hanem Magyarországon maradt. A pápa a boszniai állapotokba való erélyesebb beavatkozásra csak 1327-ben gondolhatott, de ekközben a ferencz- és domokos-rendiek közt viszály ütött ki.

A pápák a boszniai patarénusok ellen eleinte domokos-rendieket küldtek, csak IV. Miklós (1291) és utána VIII. Bonifác kezdtek a ferencz-rendieket alkalmazni. XXII. János pápa a boszniai eretnekek elleni hitnyomozással 1326-ban a ferencz-rendi Fábiánt bizván meg, a domokos-rendieket igen elkeserítette; ezért is Mihály zágrábi domokos rendi szerzetes a pápához ment és ki-
eszközölte, hogy a pápa 1327. febr. 1-ről kelt bullájában a boszniai hitnyomozást ismét a domokos-rendiekre bízta.³⁾

¹⁾ Rövid idő alatt boszniai pöspükek voltak: Miklós (1303), Gergely (1314 ben lemondott), Guicciardi Benedek (1314–1316), Benedek (1316–1317).

²⁾ Farlati, *Illyricum sacr.* IV. p. 57.

³⁾ Theiner, *Mon. Hung.* I. p. 513.

Ez azonban a pápa által küldött Fábiánt nagyon bosszantotta, tehát ő is Rómába ment, hogy a domokos-rendiek jogát megtámadja. Fábián a IV. Miklós és VIII. Bonifác pápa által a ferencz-rendieknek adományozott kiváltságokra és ezen rendnek Boszniában kifejtett több évi tevékenységére hivatkozott. A pápát rábirta, hogy a domokos-rendiektől a boszniai hitnyomozás jogát 1327. július 1-én ismét elvette¹⁾ és a ferencz-rendiekre bízta, kiket Róbert Károly királynak és az esztergomi érseknek figyelmébe ajánlott.²⁾

Fábián tehát Magyarországra sietett, hol a király által szives fogadtatásban részesült. A pápa ezen fogadtatásért a királynak 1327. aug. 12-én köszönetet mondott és további támogatást kért, minthogy Bosznia az összes eretnekek menhelyévé vált. Egyszersmind tudtára adta, hogy az eretnekeknek Boszniából való kiűzésére a boszniai bánt is fölszólította.³⁾ De ezen rendszabályok ismét semmit sem használtak, Fábián működése teljesen sikertelen volt. Fábián már Dalmáciában a zárai érsek személyében ellenfélre bukkant, mire a ferencz- és domokos-rendiek közti viszály ismét kitört; XXII. János pápa a domokos-rendieknek 1330. márczius 16-án ismét megtiltotta, hogy a ferencz-rendieket hitnyomozói tevékenységükben háborgassák. A pápa a spalatói és zárai érsek útján mindkét rend felhatalmazottjait Avignonba idézte, hol a perben végleges érvényű ítéletet fog hozatni.⁴⁾

Ily körülmények közt aztán igen természetes, hogy István bán a patarénusok üldözését meg sem kísérlette. A patarénusok a szomszédos Horvát- és Dalmátországban is elterjedtek; Spalato és Trau városok törvényt hoztak, mely a patarénusoknak a városban vagy annak területén való tartózkodást szigorúan megtiltotta, ha pedig mindennek daczára mégis találtatnék patarénus, az máglyán égettessék el, vagyona pedig elkoboztassék.⁵⁾

¹⁾ Theiner, op. cit. I. p. 514.

²⁾ Theiner, op. cit. I. p. 515 és 516.

³⁾ Theiner, Mon. Hun. I. p. 518.

⁴⁾ Theiner, Mon. Hung. I. p. 526.

⁵⁾ Rački, Bogomili i Patareni (Rad. VII p. 177—178).

E közben a pápa attól tartott, hogy a boszniai püspök, ki mindig szakadárok és eretnekek közt tartózkodik, a katolikus egyháztól el fog pártolni; ennél fogva 1331. január 6-án kelt bullájában elrendelte, hogy a boszniai püspököt ezentúl csak a pápa nevezheti ki.¹⁾ Ezen pápai rendelet következtében Péter püspök halála után 1334-ben nagy zürzavar támadt, ugyanis a boszniai káptalan püspököt választott, Róbert Károly pedig boszniai püspökké egy világi férfit nevezett ki. Ezen botrány csak akkor szűnt meg, midőn XII. Benedek pápa a káptalan által választott Lőrinczet boszniai püspökké kinevezte (1336. decz. 9). A pápa a boszniai püspököt István bán és Róbert Károly királynak melegen ajánlotta.²⁾ Jóllehet a boszniai egyháznak most már feje is volt, mégis a patarénizmus napról-napra jobban elterjedt. Benedek pápának tudomására jutott, hogy István bán és a boszniai főurak a patarénusokat befogadják és oltalmukban részesítik.³⁾ Ez időtájtban Nelipić knéz a pápának följánlotta szolgálatát. Nelipić István bánnak esküdt ellensége volt, ezért is a pápát és a katolikus egyházat örömet segítetté volna, de ennek rugója nem az egyház iránti szeretete és készsége, hanem az István ellen forralt boszú volt.

XII. Benedek pápa Nelipić szándékának igen megörült. 1337. május 22-én a horvát főurakat fölszólította, hogy az eretnek Boszniát egyesült erővel támadják meg. Ezen kéréssel járult Kurjaković Gergely, Budislav és Pál korbaviai knézekhez, Doimus és Bertalan vegliai és zenggi knézekhez, klisszai Šubić György († 1330) fiaihoz, u. m. György, Mladen és Pálhoz, osztroviczai Šubić Pálhoz, Nelipićhez és ennek unokaöccséhez kljucsi Konstantinhoz.⁴⁾ A pápa ezen felhívásban azt mondja, hogy ő Boszniába már küldött hitnyomozókat, de ezek semmit sem értek el, mert István bán és főurai az eretneket befogadják és oltalmukban részesítik. Tehát a horvát főurakat fölszólítja, hogy Nelipićhez csatlakozzanak, ki a katolikus egyház védelmére késznek nyilatkozott.

¹⁾ Theiner, Mon. Hung. I. p. 533.

²⁾ Theiner, op. cit. I. p. 608 és 609.

³⁾ Theiner, op. cit. I. p. 616 és 617.

⁴⁾ Theiner, Mon. Hung. I. p. 616–617.

Vajjon a horvát főurak a keresztes hadjáratot csakhogyan megindították-e? arról bizonyosat nem mondhatunk. Csak annyit tudunk, hogy a pápa fölhívását nem minden főur követte, a többek közt a Šubićok sem, kik a boszniai bán rokonai és szövetségesei valának. Az is bizonyos, hogy Nelipić és Kotromanić István közt harczra került a dolog. 1338-ban Dalmát- és Horvátországban boszniai hadsereg tartózkodott, mely Ostoja zsupán és Grdošević Bogdán vezérlete alatt állott. A hadseregnek a bántól kapott utasítás értelmében Klissza ellen kellett vonulnia, azt azonban nem tudjuk, hogy Klisszát Nelipić ellen védelmezni vagy tőle elragadni akarta-e? A sereg Trau területén keresztül Klissza felé akart vonulni. Midőn Lampridius trauai püspök erről értesült, a káptalant aug. 17-én egybehívta és daczára annak, hogy a pápánál mint az eretnekek barátja volt kijelentve, a trauai polgároknak a csaknem teljesen patarénusokból álló boszniai sereggel való érintkezését megtiltotta. Mindazáltal a trauiak városuk jóléte fölötti aggodalmukban augusztus 19-én, midőn a boszniai sereg területükön átvonult, annak vezéreihez követeket küldtek és megajándékozták őket. A megharagított püspök a követséget egyházi átok alá vetette; de a polgárok kinyilvánították, hogy csak a boszniaiaktól való félelmükben cselekedtek eként, miáltal nem nagy hibát követtek el, mert a püspök kevéssel ezelőtt Klisszában patarénusok között volt, hol István bán fivérét Ulászlót Ilonával, Šubić György leányával összeadta. Sőt a püspök nagyobb hibát követett el azáltal, hogy Ulászlót Ilonával, kik harmad és negyed izziglen rokonok voltak, összeeskette.¹⁾

István bán talán 1339-ben is Horvátországban Nelipić-tyel harczolt, mert a velenczések ez utóbbinak május 18-án megengedték, hogy Velenczében 300 libra értékű fegyvereket vásárolhasson. A trauiak ekkor már nem állottak Nelipić pártján, mint 1326-ban, hanem István bánhoz csatlakoztak. Miért is István, Fülöp trauai fejedelem számára 1339. október 7-én okmányt állított ki, melyben a trauiaknak Boszniában és többi országaiban teljes kereskedelmi szabadságot engedélyez és minden

¹⁾ Lucio, *Memorie di Trau*, p. 234.

kárért kárpótlást ígér. A trauiakat „tisztelt barátainak“ nevezi, ki iránt „őszinte érzelmeket“ táplál.¹⁾ A háború 1340-ig tartott. István bán ez évben a trauiakkal ismét meghasonlott és személyesen akart Horvát- és Dalmátországba beütni. Ugyanekkor Róbert Károly király Horvátországba készült menni. A velenczések most Trau városát féltették; a horvát főurakat pedig a király elleni összetartásra serkentették. Ezenkívül 1340. augusztus 30-án dalmácziai kormányzóiknak meghagyták, hogy a velenczei városok védelmére minden lehető megtegyenek és szükség esetén István bánhoz követeket küldjenek.²⁾

E közben azonban a további háború tulajdonképpeni ürügye megszűnt, minthogy István a katolikus hitre tért. Róbert Károly királynak éppenséggel nem tetszett, hogy a pápa 1337-ben a horvát főurakhoz fordult; kísérletet tett tehát, hogy István bánt királyi tekintélye által engedékenységre bírja. XII. Benedek pápa Gellért ferencz-rendi főfelügyelőt 1339-ben Róbert Károlyhoz, ez pedig őt azonnal Boszniába küldte. Gellért Róbert Károly által támogatva, csakhamar czélt ért. Midőn Gellért a boszniai határhoz közeledett, István azonnal elébe ment és igen tiszteletteljesen fogadta. Gellért azonnal hozzálátott, hogy Istvánt a katolikus hit fölvétele rábírja; István igen előzékeny volt és bevallotta, hogy a patarénusok kiirtására hajlandó volna, csupán attól fél, hogy a patarénusok üldöztetésük esetén a szakadárokat segítségül fogják hívni.³⁾ Ezen nyilatkozatból kitűnik, hogy István bán Dušan István szerb királytól csakugyan félt és a vallási viszálykodásokat csak azért kerülte, hogy Dušan István királynak, ki Hum elfoglalása óta nem volt valami barátságos érzelmekkel eltelve,

¹⁾ Idem, op. cit p. 224.

²⁾ Ljubić, Mon. Slav. merid. II. p. 83—85.

³⁾ A pápa ezt válaszként követének: *Recepimus litteras continentis, quod tu ad inductionem carissimi in Christo filii nostri Caroli regis Ungarie illustris ad presenciam nobilis viri Stephani bani bosnensis te personaliter contulisti, quodque idem banus tibi obviam occurrens in via te honorabiliter recepit.... propter scismaticos, quos habet sue terre vicinos, quorum scismaticorum auxilium dicti heretici invocarent, si se de terra predicta cognoscent extirandos.* Theiner, Mon. Hung. I. p. 633.

a boszniai ügyekbe való beavatkozásra alkalmat ne szolgáltatasson.

De István bán ezen veszély daczára is hajlandónak mutatkozott a pápa óhajának teljesítésére, ha a pápa és Róbert Károly király őt hathatós támogatásban részesítendik; István bánnak készségessége Gellértet nagyon meglepte, miről a pápát azonnal értesítette. XII. Benedek most a legjobbat remélte és 1340. február 28-án három iratott küldött, az egyiket István bánnak, a másikat Róbert Károlynak, a harmadikat pedig követének Gellértnek.¹⁾ Miután a pápa az ő, a magyar király és minden igazhívó segítségét Istvánnak megígérte, a bán a katolikus vallást még azon évben fölvette. A bán példáját sok boszniai főúr követte, mi által a katolikus egyház Boszniában ismét tekintélyes állást foglalhatott el. A boszniai püspök püspökségébe visszatérhetett, István bán pedig a római egyházat minden alkalommal támogatásában részesíté. VI. Kelemen pápával egyetértőleg, a boszniai püspök érdekében működött, midőn ez utóbbi a tized miatt a ferencz-rendiekkel viszályba keveredett, az 1344. június 13-án kelt pápai bulla a tizedet a püspöknek ítélte oda, mivel ennek a székesegyház és egyéb templomok helyreállítására szüksége van.²⁾ VI. Kelemen pápa István bánt ugyanazon év okt. 1-én arra kérte, hogy a püspökségtől húsz év óta megfosztott Bálint makarszakai püspöknek jogait biztosítsa, minthogy a püspökség anélkül is teljesen elszegényedett.³⁾ A bán a

¹⁾ Theiner, Mon. Hung. I. p. 632 - 633. A pápa István bánhoz intézett iratában, a feletti örömének ad kifejezést, hogy István bán hajlandó „ut in principatu bosnensi cultus restauretur divinus qui propter multos hereticos.... est sublatus.... ut omnes ecclesie, que nunc ibi iacent dirute et destructe.... in pristinum statum resurgant et restaurentur et in eis divina officia secundum ritum et morem ecclesiasticum ad fidelium celebrentur....“ A pápa Róbert Károlyhoz intézett levelében a királyt fölszólítja, hogy a bánnak segédkezet nyújtson „omnibus modis, viis et studiis, ac consiliis et auxiliis opportunis, quibus melius cognoveris expedire.“

²⁾ Theiner, Mon. Slav. mer. I. p. 211.

³⁾ A pápa ezen levelének kezdetén olvassuk: „Ingentem materiam gaudiorum suscepimus, quod summus celestis agricola.... te vero fidei luce perfusum ac imbutum doctrina evangelice

pápának ezen kívánságát csakhamar teljesíté, így tehát bánágának területén két püspökség létezett, u. m. a boszniai és makarszkai. Ehhez járult még az ujonnan alapított duvnoi (Delminium) püspökség is, melynek püspökét a pápa szintén István oltalmába ajánlotta (1345. június 20.)¹⁾ István birodalmában tehát három katolikus püspökség állott fenn: a boszniai, a tulajdonképpeni Bosznia számára, a makarszkai és a delminiumi Hum, Zavrse és Krajina számára, az első a kalocsai, a két utóbbi pedig a spalatói érsekség alá tartozott.

A viszálykodás Ragúzával. Az István bán és Ragúza közt 1332—1334-ig fennállott jó egyetértés még sok éven át tartott. A ragúzaiak, kik a bántól Sztagnót, Ratot (Peljesacz) és Prevlakát kapták, ezekért a megígért 500 perpernyi évi adót szívesen megadták. István bán Krajslav nevű követét 1333. júl. 11-én azon kéréssel küldte Ragúzába, hogy a ragúzaiak az adót perperék helyett ez egyszer aranyakban fizessék, minthogy neki Magyarországba kell utaznia.²⁾

István bán a ragúzaiakkal 1344-ben is jó barátságban volt. A bán jun. végén Humba szándékozott menni, a ragúzai nagy tanács tehát jun. 20-án elhatározta, hogy követeket fog elébe küldeni. Gučetić Pasquale és Bunić Marino választattak meg követekké, kik a bán elé mentek

veritatis ad unitatem sancte romane et catholice ac apostolice ecclesie revocavit“ s azután kéri őt: „quatenus venerabilem fratrem nostrum Valentinum (episcopum mucarensem) in suo episcopatu, qui in terra tue dicioni subjecta consistit, benigne recipias. Theiner, Mon. Hung. I. p. 674.

¹⁾ István bán megtérése után, a boszniai bánág nyugati részeinek számára a delminiumi (Duvno) püspökség 1340 táján ismét helyreállított. Az első delminiumi püspök egy bizonyos Madius volt, Madius a püspökségről 1344-ben lemondott, mire a pápa 1345. június 20-án Jánost nevezte ki püspökké és őt „archiepiscopo Spalatensi et Stephano Bano principi Rasciensi (Bosnensi) ajánlotta. Theiner, op. cit. p. 831.

²⁾ Crayslavus nuntius nobilis et potentis viri domini Stephani dei gratia incliti bani bossine.... veniens in presentiam domini comitis.... cum multa stantia rogavit eosdem ex parte ipsius domini bani, ut degenerentur eodem nuntio dare et solvere pro ipso domino bano ypperperos in ducatis de auro et quia oportebat ipsum ire in Ungariam.... Pucić, Spom. crps. II. 15.

volna, őt és főurait üdvözölték és megajándékozták volna. A követek feladata lett volna a bántrávenni, hogy a Narenta torkolatánál fekvő kicsiny, de a ragúzaiakra nézve fontos Poszrednicza (Posztarnicza) szigetet nekik ajándékozza, melyet Dušan czár a ragúzaiaknak adományozott, de István, mint Humnak új ura nem akart átengedni. István bán valószínűleg nem jött Humba, miért is a ragúzai követség július 31-én visszahivatott. A Nikolićok a bán unokaöcsesei, humi knézek és Popovopolje urai, Ragúzával 1344-ben viszályba elegyedtek. A ragúzai tanács (*consilium rogatorum*) október 16-án elhatározta, hogy Nikolićhoz követet fog küldeni, ki az általa és hozzátartozói által a ragúzaiaknak okozott károkért kárpótlást követeljen, ha pedig itt czélt nem érne, akkor a bánnál fognak panaszt emelni.¹⁾ Csakugyan követséget is küldtek Boszniába; de ugylátszik, hogy István a ragúzaiak panaszát nem hallgatta meg, mert a ragúzai nagy tanács már november 2-án újabb követség küldését határozta el, minthogy a bán maga is háborgatni kezdte a ragúzaiakat.²⁾

Ezen viszály már 1345-ben véget ért, ugyanis a ragúzai tanács már január 23-án elhatározta, hogy a bánnak kérésére és a barátságra való tekintetből, egy külön czélra szolgáló hajót át fog engedni.³⁾ A Ragúza és Bosznia közt fennálló kereskedelmi viszonyok a következő évben újból rendeztetek.⁴⁾ Nikolić Ulászló és Bogisa, a ragúzai polgároknak ezután is sok kárt okoztak, mindazáltal István bán és Ragúza közt többé semminemű viszály sem merült föl.⁵⁾

¹⁾ Monum. Ragusina I. p. 155, 156, 157, 162.

²⁾ „quod cum ad presens *novitas magna sit* in partibus a bano.“ Mon. Ragus. I. p. 163.

³⁾ In consil. rog. captum, quod procibus et amore domini bani Bossine eidem domino bano de gracia concedatur gallea furnita et parata gente et omnibus opportunis ad servitium ipsius domini bani. Mon. Rag. I. p. 169.

⁴⁾ Mon. Ragus. I. p. 248.

⁵⁾ A ragúzai tanács 1347. márczius 31-én elhatározta: „de mittendo unum cursorem ad dominum banum Bossine cum litteris dominationis conquirendo de delusione nobis facta per Vladislaum et Boghissam Nikolich, nepotibus domini bani.“ Mon. Rag. I. p. 259.

István bán másodizben horvátországi ügyekbe avatkozik (1345 és 1346.) — 1342. július 16-án meghalt Róbert Károly király, kinek Kotromanić István rokona és 20 éven át hű párthíve volt és kinek tanácsára István katolikus hitre tért át. Utóda és fia az ifjú I. Lajos király (1342—1382) iránt István eleinte nem nagy odaadást tanusított. István 1343-ban a velenceiekhez követet küldött, hogy velök szövetségbe lépjen és tőlök fegyvereket vásárolhasson. Ezen szövetséget nem csak a bán és a velenceiek kötnék, hanem a horvát főurak, dalmát városok és esetleg Dušan István szerb király is, ha ezt tenni hajlandó volna. Ezen szövetség határozottan I. Lajos magyar király ellen irányult. Ha a szerb király a szövetséghez csatlakozni nem akarna, akkor ez csak Bosznia és Horvát-Dalmátország védelmére fog köttetni. A köztársaság a a boszniai bán jelentékeny hatalmát tekintetbe véve, hajlandó volt a szövetségbe belépni, mert azt hitte, hogy dalmácia városait I. Lajos ellen könnyebben meg fogja védelmezhetni; ennélfogva a dalmát városok kormányzóinak meghagyta, hogy a szövetség tárgyalása iránt a bánnal összeköttetésbe lépjenek, de azt ne a köztársaság nevében kössék, sőt annak nevét még csak föl se említsék. A velencei tanács a boszniai követnek bizonyos számú fegyverek kivételét megengedte (1343. július 8.).¹⁾ A velencei köztársaság Istvánnal szemben igen előzékenynek mutatkozott, mert nem csupán Lajos királytól, hanem Nelipić horvát knéztől és ennek unokaöcsésétől Konstantintól is félt, kik ellen éppen akkor hadat viselt. Midőn a köztársaság a Nelipić ellen hadakozó sereg élére parancsnokot nevezett ki (1343. július 31.), Venerio Jakabot a bánhoz azon kéréssel küldte, hogy ez a köztársaságot vállalataiban ne akadályozza.²⁾

Azonban István már 1344-ben más útra tért. I. Lajos király a horvát főurak hatalmát megtörni, a velenceiektől a dalmát városokat elragadni és végre a mindinkább elhatalmasadó Dušan szerb királyt meggyöngíteni szándékozott. Minthogy tehát Lajosnak politikája nemcsak a horvát főurak, hanem a velencei köztársaság és a szerb

¹⁾ Ljubić, Mon. Slav. mer. II. p. 181—182.

²⁾ Ljubić, op. cit II. p. 186.

király ellen is irányult, világos, hogy Dušan a velencei köztársaság természetes szövetségese volt, s csakugyan e két hatalom egyesült erővel küzdött a vezérszerepre törekvő Lajos király ellen. Kotromanić István ki még kevéssel előbb ily szövetség létrejöttén fáradozott, ezentúl csaknem mindig Lajos pártján állott és teljesen benne bízott, mivel benne Dušan túlhatalma elleni egyedüli oltalmát látta, ez utóbbi ugyanis uralkodásának utolsó éveiben Boszniát és Lajosnak Horvát-Dalmátország fölötti uralmát komolyan fenyegette.

Nelipić knéz a legkimagaslóbb horvát főúr és István bán esküdt ellensége, 1344. május vagy júniusban meghalt, Iván nevű fiát és özvegyét a hőslélkű Vladislavát hagyta hátra, ki erély tekintetében nem igen állott férje mögött. El volt tökélve, hogy Knint Horvátország kulcsát bárki ellen is védelmezni fogja. A Šubićok közül ez idő tájban Pál és Gergely testvérek tűntek ki, kik Osztrovicza városát birták; továbbá unokaöccsük III. Mladen, Klissza, Almissza és Scardona ura. Mladen nővére Ilona, Ulászlónak a boszniai bán fivérének volt neje, Mladen pedig Leljkát, a nagy Dušan István nővérét vette nőül. A Nelipíceken és Šubićokon kívül felemlitendők még: Kurjaković Gegely és Budisláv korbaviai knézek, azután Doimus és Bertalan vegliai knézek, Zengg, Vinodol és a gacskai zsupánság urai.

Róbert Károly a horvát főurak hatalmát minden erőlködése daczára sem törhette meg. Így tehát I. Lajos az egész Horvátországot ezen hatalmas főúri családok kezében találta, kik Knin, Bribir, Scardona, Kljucs, Klissza, Almissza és Osztrovicza várakat birták. A király mindaddig, míg ezen fontos helyeket hatalmába nem kerithette, terveinek keresztülvitelét sem remélhette. A horvát főurakat már 1344 ben nagy veszély fenyegette; ugyanis Lajos király Horvátországba készült menni, hogy a horvát főurakat alávesse és váraikat meghódítsa. A közös veszély a horvát főurakat a velenceiekhez közelebb hozza, Velenczében már augusztus 30-án tudták, hogy a magyar hadsereg nemsokára Horvátországba fog nyomulni, a köztársaság tehát dalmáciai kormányzóinak meghagyta, hogy a horvát főurak közt egyetértést igyekezzenek létrehozni, hogy váraik a magyarok kezébe ne kerüljenek.

A horvátok és velenczések félelme nem volt alaptalan. Lajos király 1344. szeptemberben nagy sereget gyűjtött, melyet Miklós szlavoniai bánra bízott és Horvátországba küldött, hogy a várakat a király hatalma alá hajtssa. Miklós bán Korbavián keresztül Knin elé vonult, de itt Vladislava (Nelipić özvegye) részéről a legerélyesebb ellenállásra bukkant. Midőn a bán látta, hogy a várost be nem veheti, az egész knini völgyet kifosztotta és a közeli helységeket elpusztította. Mindazáltal Vladislava ajánlatot tett, hogy a királyhoz követet fog küldeni és meg fog hódolni. Vladislava követe Lajoshoz ment és úrnője nevében ennek és fiának Ivánnak, minden birtokát és várát a király oltalmába vette. Miután a visszatérő követ a bánnak ezt hírül hozta, ez célját teljesítve látta, miért is ez Knin alól eltávozott és Magyarországra visszatért. De nemsokára félreértések merültek föl. Vladislava és fia a királynak meghódoltak ugyan és váraik átadását is megígérték, de nem föltétlenül. Midőn tehát a király az átadott városokba új közigazgatást akart behozni, a horvát nagyok Vladislavával együtt ismét ellenszegültek és Kurjaković Gergely ajánlatára fölmondták az engedelmességet. Vladislavának és a többi horvát főuraknak ezen újabb ellenállását a velenczések is előmozdították, kik a magyar hadseregnek elvonulása után, a horvátokat a Lajos királytól való elpártolásra akarták rávenni. E célból dalmáciai felügyelőknek 1344. november 11-én meghagyták, hogy a horvát főurakat szövetség kötésére bírják s ez esetre a velenczések segítségét igérjék meg.

Lajos király a horvátok újabb ellenállása miatt nagyon megharagudott, elhatározta tehát, hogy őket minden áron engedelmességre fogja kényszeríteni. E célból 20,000 re rugó hadsereget gyűjtött össze és István boszniai bánt csatlakozásra hívta föl. A velenczések Lajos hadjáratáról már 1345 június 7-én értesültek, azután Kurjakovichoz és Nelipić Vladislavához követeket küldöttek (június 17.), hogy őket kitartásra bátorítsák. július 5-én pedig Šubić Mladen knéznak fegyvereket adtak és a dalmát városok védelmezésére hadsereget küldtek.

Lajos király seregének élén 1345. július 13-án Horvátország ellen útnak indult. Az Unna melletti Bihácsig

szerencsésen eljutott, hol Kotromanić István és egyéb fejedelmek csatlakoztak hozzá. A király 30,000-re fölzaporodott hadseregével Bihácstól nem messze, a Klokot patak forrásánál táborozott; innen a Kurjaković korbiai knézeket akarta megtámadni, kik az Udbinától nyugatra fekvő Kurjak falu melletti ősi várakban laktak.¹⁾

Lajos király a Klokot mellett 18 napig táborozott. A horvát főurak, de kiváltképpen Nelipić özvegye és a Kurjakovićok, a király óriási haderejétől megrémülvén elhatározták, hogy önként meg fognak hódolni. Legelőször is Kurjaković Gergely egész nemzetségének nevében meghódolt, példáját követték knini Vladislava és fia Iván. Vladislava a királyhoz ment, ki őt igen barátságosan fogadta és Ivánnak Kninért Czetin területének egy részét és Szinj városát adta. A királynak ezen vívmánya csak részleges volt, ugyanis a Šubićok váraikat nem akarták átadni, hanem még szorosabban csatlakoztak a velenczésekhez, csakhogy Ostroviczát, Scardonát és Klisszát megtarthassák. A király a hadjáratot tovább folytatni nem akarván, augusztus 10-én Istvánnal együtt Horvátországot elhagyta, Knint pedig Miklós bánra bízta.

A velenczeiek, kik a dalmát városokat úgyszólván csellel kerítették hatalmukba, Lajos király megérkezése miatt nagy rémületbe estek. Ők ugyanis midőn a dalmát városokat oltalmuk alá vették, világosan kijelentették, hogy a magyar királyoknak ezen városokra vonatkozó jogát elismerik; most tehát attól tartottak, hogy a dalmát városok Lajos királynak Horvátországban való jelenléte alatt tőlük el fognak szakadni s törvényes uralkodójukhoz fognak csatlakozni. A velenczések számitása csak részben teljesült. Midőn Lajos király Bihács alatt táborozott, nemcsak a horvát főurak jöttek elébe, hanem a velenczei uralommal elégedetlen záraiak is küldtek hódoló követséget. A velenczések a záraiaknak ezen tettét nagyon zokon vették. Mihelyt Lajos Horvátországot el-

¹⁾ Lajos király hadjáratának leírását, egy egykorú névtelen ily című művében találjuk: Obsidionis Jadrensis libri duo, I. cap. 7. (Lucius, de Regno Dalm. et Chroatiae, pag. 389. — V. ö. Joannis de Thwrocz, Chronica Hungarorum II. cap. 8, továbbá Tomašić János XVI. századbéli krónikáját (Arkiv za jug. poviest IX. pag 15.)

hagyta, azonnal elhatározták, hogy Zárárt érzékeny büntetéssel fogják sujtani. Tíz velencei hajó augusztus 13-án Zárárt ostrom alá vette és az ostrom 1346. deczember 15-ig tartott.

A velenceiek a záraiak könnyebb legyőzhetése céljából, Šubić Mladen és Pál horvát knézekkel szöveteztek, sőt Kurjaković Budislav és Gergely korbaviai knézeket is csatlakozásra akarták rávenni. Dušan István császár is hajlandó volt a velenceieket segíteni; Dušan ugyanis jól tudta, hogy a velencei fegyverek győzelme rá nézve is nagy előnnyel bir.¹⁾ Mig a velenceiek a Lajos királytól elpártolt horvát főurak közt kerestek segítséget, addig a szerencsétlen záraiak csupán Lajos királytól várták szabadulásukat. Miután a záraiak a velencei hajókat 1345. szeptember 6-án széjjel verték, a velenceiek Zárárt még nagyobb hajóhaddal ostromolták. A záraiak Lajos királynál segítségért esedeztek. Ő személyesen nem jöhetett, hanem Miklós horvát és István boszniai bánokat bizta meg az ostromlott Zára segítségével. A horvát és boszniai csapatok István bán vezérlete alatt Mogorova Dubrava (Vrána közelében) mellett táboroztak (1345. november 6). A záraiak ezen segítségnek szerfelett megörültek, azonban örömük csakhamar szomorúsággá vált. A velencei hadsereg vezérei István és Miklós hadseregétől megrettenvén, alkudozásba bocsátkoztak, hogy őket Zára alól eltávolítsák. A záraiak hiába esedeztek Istvánnál, hogy a velenceiek cselvetéteseitől óvakodjék és fegyverszünetet ne kössön, hanem a király parancsait hajtsa végre és alattvalóit oltalmazza meg. Kérésük azonban pusztába kiáltó szó volt, mert a két bán a velenceikkel november 13. és 20. közt fegyverszünetet kötött és Zára alól eltávozott.²⁾

A horvát-boszniai hadsereg november 20-án már nem volt többé Zára alatt. Miklós bán északfelé vonult,

1) Ljubić, Mon. Slav. merid. II. p. 279.

2) Zára ostromának névtelen történetírója, a boszniai bánnak nyíltan szemére lobbantja, hogy az a velenceiek által megvesztegetett: „Sed ille Stephanus banus cum eorum complicitibus et maioribus tyronibus ipsius exercitus potius crumenam auro, et numismate Venetico.... elegerunt resarcire.“ Obsid. Jadr. lib. I. cap. 29; pag. 398.

István pedig országába visszatért. A velencei tanács Zára alatt vezénylő parancsnokainak azt írta, hogy a megkötött fegyverszünetért és a magyar hadsereg eltávozásáért hálát adhatnak Istennek. Látjuk tehát, hogy a velenceiek ezen fegyverszünetet igen kedvezőnek találták.¹⁾ De a záraiakra nézve annál kedvezőtlenebb volt, ezek most a velenceiek ostromának teljesen egyedül voltak kitéve. Ennélfogva három egyénből álló követiséget küldtek Lajos királyhoz, hogy tőle hathatós segílyt kérjenek. Lajos király vigasztaló és barátságos iratában megígérte, hogy nagy hadseregével személyesen fog segílységül menni (1346. márcz. 3.).

Lajos 1346. márcziusban csakugyan komoly készületet tett. A velenceiek a király óriási hatalmától megremülvén, békés úton akartak vele kiegyezni. Ezt az osztrák herczeg közvetítésével akarták megkísérteni. Azonkívül a boszniai bánhoz is fordultak. A velenceiek február 13-án két követet küldtek István bánhoz, hogy a köztársaság iránt tanusított jóakarataért köszönetet mondjanak és őt ügyöknek megnyerjék.²⁾ Nem sokára harmadik követet küldtek Boszniába és meghagyták neki, hogy a biztosabb siker kedvéért Peregrinus ferencz-rendi főnöktől tanácsot kérjen, vajon egyáltalában szükséges volna e a bánhoz menni.³⁾ István bán követe április 8-án már Velenczében volt és tárgyalásba bocsátkozott; a velenczések a tárgyalások sikerét kedvezőnek találván, a bánnak ezer arany értékű ajándékot küldtek, követének pedig 100 aranyat érő tárgyakat ajándékoztak.⁴⁾ Peregrinus a közvetítésért 100 arany tiszteletdíjat kapott. István a velenceieknek csakugyan jó szolgálatokat tett. Legelőször a magyar király szándékáról értesítette őket, azután Lajos király és a velenczések közt a közvetítő

¹⁾ A fegyverszünet feltételeire vonatkozólag, maguk a velenceiek így irnak: „in compositione facta cum bano Bosne et Hungaris promissum fuit pro parte nostra non invadere, tenere seu occupare de iuribus, nobilibus, gentibus, terris seu possessionibus domini regis Ungarie et regni sui.“ Ljubić, Mon. Slav. mer. II. p. 305.

²⁾ Ljubić, Mon. Slav. mer. II. p. 318.

³⁾ Ljubić, op. cit. II. p. 323.

⁴⁾ Ljubić, op. cit. II. p. 333.

szerepét játszotta. Ez utóbbit a velenceiek már április 18-án megköszönték, minthogy a közvetítésre az osztrák herceg vállalkozott, mindazáltal megegyezés nem jöhetett létre; Lajos ugyan is azt követeli, hogy seregöket Zára alól vonják vissza, ez pedig nem igazságos, mert Zára már 300 év óta velencei város. Mindennek daczára új követséget fognak küldeni, a boszniai bán támogatását pedig továbbra is igénybe veendik.¹⁾ A bán iránti nagy barátságuk bizonyítékául, a bán követének ismét 50 aranyat ajándékoztak.²⁾ A további tárgyalásokról nincsenek adataink, csak annyit tudunk, hogy a velenceiek Szebenigo városának, a boszniai bán megajándékozását június 5-én megengedték, éppen így a trauí fejedelem is engedélyt kapott, hogy a trauí illetőségű Heliját Istvánhoz küldheti.³⁾ Ebből azt következtetjük, hogy a boszniai bán a szlavoniai bánnal együtt már Horvátországban volt, és Dalmáciának velencei városaitól mindketten ajándékokat fogadtak el.

E közben Lajos király is megérkezett Horvátországban. Május 27-én Bihácsnál a Klokot patak völgyében találjuk őt, tehát éppen ott, hol a múlt évben táborozott. Óriási hadserege 100.000 lovasból állott; horvát, boszniai és egyéb csapatok is csatlakoztak hozzá, így tehát hadserege különböző népekből állott. Hadvezérei közül leginkább kitűnt a boszniai bán. A király június elején már Zára alatt állott, a velencei tanács június 12-én dicsérőleg nyilatkozik Záránál vezénylő parancsnokairól, kik a június 8-ki harcban vitézül viselték magukat. A velencei köztársaság mindazáltal belátta, hogy ily óriási hatalommal szemben meg nem állhat; megkísérlette tehát Lajosnak hadvezéreit a harctérrel eltávolítani. Egyes horvát és magyar vezérek, a velencei köztársasággal már június 19-én alkudozásba bocsátkoztak. A velenceiek Lajos királynak 100.000 aranyat ígértek, ha Záráról és a többi dalmát városról lemond, a boszniai bánnak pedig 20.000 aranyat ajánlottak föl, ha a királyi hadseregnek

¹⁾ Ljubić, op. cit. II. p. 337 – 338.

²⁾ Idem, op. cit. II. p. 339.

³⁾ Idem, op. cit. II. p. 355.

Zára alóli elvonulását kieszközlendi.¹⁾ Ezen alkudozások lelke tehát István bán volt.²⁾

1346. július 1-én ütközetre került a dolog. Minthogy Lajosnak csak lovasai valának, a záraiaknak kellett volna a velenczéseket megtámadniok, a magyar hadsereg pedig segítségükre sietett volna De az árulás mindent elrontott. A záraiak visszaverettek;... de a királyi hadsereg nem jött segítségükre, minek következtében a záraiak csak nagy nehezen menekülhettek meg. A velenczeiek tehát csatát nyertek. Ezen hűtlenség főokozója István boszniai bán volt; határozottan szemére lobbantották, hogy a záraiak, illetőleg Lajos király vereségét egyedül ő okozta.³⁾

A győzelemről Velenczében már július 4-én értesültek. A velenczések a Zára ellen működő seregüket még ugyanaz nap megdicsérték; egyszersmind vezéreiknek tudomásukra juttatták, hogy hajlandók volnának a magyar királylyal békét kötni, Dalmáciaért neki 100,000 aranyat, főurainak pedig 20,000 aranyat adni, miként ezt már júniusban elhatározták.⁴⁾ Csupán Zaráért a királynak 60,000, főurainak pedig 10,000 aranyat ajánlanak föl, mindezt azonban csak azon föltétel alatt, hogy a király és serege a zárai kerületet hagyja el és a velenczei birtoknak kárt ne okozzon. Lajos király a velenczeiekkel már július 8-án fegyverszünet kötése fölött tanácskozott, de a tárgyalások eredménytelenek maradtak; miért is Lajos Zára alól már július közepén eltávozva Magyarországba visszatért.

Lajos király és Zára szerencsétlenségét főképpen

¹⁾ tam bano, quam aliis baronibus regis tam pro effectu dicti tractatus, quam pro faciendo recedere exercitum regis et pro omni nostro honore. Ljubić, Mon. Slav. mer. II. 360.

²⁾ Zára ostromának névtelen leírója így ír: sed ex quo Veneti cum ipso rege oretenus fari non persumerent, cum sublimioribus Ungaris, ac bano bosnensi caeperunt ad invicem amicari nec non inter se conficientes quoddam perditionis ac conspiracyonis genus, quod statim indicare promittimus. Obsid. Jad. II. cap. 11. 411.

³⁾ Inspecto hoc Jadertini talem dolum, et perditionis conspiracyonem perfidorum athletarum nec non Stephani Bosnensis bani bellialis alumni in multa stupefactione cordis commoventur. Obsidio Jad. cap. 12. p. 412.

⁴⁾ Ljubić, Mon. Slav. Mer. II. p. 362.

István bánnak rótták föl hibáit. A szerencsétlen Zára csak néhány hónapig állhatott ellen; 1346. deczember 15-én kénytelen volt Velence fönnhatóságát elismerni. A velenczések a július 15- deczember 15-ig terjedő időszak alatt, folytonosan Lajos király támadásától féltek, miért is, minden áron békét vagy fegyverszünetet akartak kötni. Ugyanezen okból a boszniai bánt még szorosabban lekötöztetni törekedtek; talán azért is, hogy segítségével Zárárt végképpen leverhessék. István bánnak a velenczeiekhez való viszonyának könnyebb megértése céljából a következőket fogom teilemlíteni. Velence Katherinus ferencz-rendi szerzetest augusztus 9-én megajándékozta, mivel ez követi minőségben a boszniai bánnál volt és ez alkalommal hűséget tanusított.¹⁾ A velenczések Šubić Mladen klisszai fejedelemhez augusztus 24-én István jegyzőt küldték, hogy ez Mladent a boszniai bánnak okozott sérelem jóvátételére rábirja.²⁾ Kevéssel ezután szeptember elején István bánnak követe Velenczébe jött és urának nevében többféle ajánlatot tett; először is, hogy Velence és Bosznia közt szövetség köttessék, továbbá, hogy Velence Kurjaković Gergely, Nelipić Iván és Ugrinić Budislav knézeket oltalmába vegye; végre, hogy Šubić Mladen a boszniai bán háborgatásától eltiltassék; ezenkívül a bán arra kérte a velenczeieket, hogy őt a szerb császárnak ajánlják, ő pedig a záraiakat a velenczeikkel való kiegyezésre rá fogja beszélni.

A velenczei tanács ezen javaslatokra igen készségesen válaszolt, csak is az első pontra t. i. a Velence és Bosznia közt kötendő szövetségre nem állhatott rá. A többiek közt ezt írja: ámbár mi a bánnal örömet szövetségre lépnénk, mégis tudjuk, hogy a bán be fogja azt látni, miszerint ilyféle szövetség becsületünkkel össze nem térhet; ugyanis Lajos királyhoz békeköveteket küldtünk, tehát egyidejűleg nem köthetnek ellene szövetséget. Mindazáltal a mi most nem lehetséges, idővel azzá válhatik, tehát bocsánatot kérünk a bántól.³⁾ A velenczeiek ezen egyetlen pont kivételével a bán összes kívánságát teljesítették. Kurjaković Gergelyt István bánra való tekin-

¹⁾ Ljubić, op. cit. II. p. 368.

²⁾ Ljubić, op. cit. II. p. 376 és 377.

³⁾ Ljubić, Mon. Slav. mer. II. p. 379—382.

teből szeptember 4-én oltalmukba fogadták;¹⁾ szeptember 22-én a bán és Mladen közt fönnforgó viszály kiegyenlítését is megkísérlették, annyival is inkább, mivel azt hallották, hogy a bán Mladen ellen hadat akar vezetni.²⁾ A velenceiek már egy hónap múlva megbánták, hogy az István által felajánlott szövetséget el nem fogadták. Ugyanis neszét vették, hogy a szlavóniai bán Zára fölmentésére ismét hadat fog vezetni. Nikolin követüket tehát szeptember 26-án Boszniába küldték, hogy az esetre, ha a szlavóniai bán csakugyan megérkeznék, Istvántól a velenceiek számára segítséget eszközöljön ki, István bánnak a velenceiek segítségét ígérje meg, ha valaha szüksége volna rá.³⁾ A bán ezen szerződésbe valószínűleg beleegyezett és a velenceieknek azt izente, hogy a záraiak és velenceiek közt közben fog járni, mely czélra Ugrinić Budislavot szemelte ki. A velenceiek a bán ajánlatát október 28-án elfogadták, azonban kikötötték, hogy a záraiak feltétlenül hódoljanak meg, István pedig saját követe által közvetítsen. Ezenkívül a velencei tanács, a Zára alatt működő parancsnokainak meghagyta, hogy a boszniai bán követeit ki- és be engedjék.⁴⁾ István bánnak a záraiak és velenceiek kibékeltetésére irányuló kísérlete, kellemetlenségeket okozott neki. A bán a záraiak miatt ekként panaszkodik: „a záraiak őt a magyar udvarnál rágalmazták és még mindig rágalmazzák. A velenceiek erről értesülvén, november 17-én kelt iratukban őszinte sajnálatukat fejezték ki, Nikolinnak pedig meghagyták, hogy a felajánlott szövetséget küsse meg.⁵⁾ István bán rokonával és ellenfelével, klisszai Šubić Mladennel is kibékült. Mladen azonban az általa Scardonába bezárt boszniai foglyokat nem akarta szabadon bocsátani. Ezért a velenceiek Mladent november 17-én komolyan megintették, hogy a bánnal kötött békét lelkiismeretesen

¹⁾ Idem, op. cit. II. p. 382.

²⁾ Idem, op. cit. II. p. 385. „Banus Bosine videtur exercitum congregare ad damnum comitis Maladini.“

³⁾ Ljubić, op. cit. p. 386—387. V. ö. 396. lapot is.

⁴⁾ Idem, op. cit. II. p. 398—399.

⁵⁾ Banus valde conquerebatur de Jadratinis, qui eum in curia regis Hungariae diffamaverant et non cessabant diffamare. Ljubić, op. cit. II. p. 406—407.

tartsa meg.¹⁾ E közben a záraiak követeket küldtek Velenczébe, kik itt deczember 15-én szerződést kötöttek, melynek értelmében Zára ismét velencei uralom alá került.

István a velenceiekkal egész uralkodásának tartama alatt élénk összeköttetésben volt. A Bosznia és Velence közt oly sokszor tervezett szövetség ugyan soha sem jött létre teljesen; ellenkezőleg Kotromanić István bán a velenceieket Lajos királlyal kibékíteni igyekezett,²⁾ hogy a Dušan István szerb császárral vivandó háború esetében magának, Lajos és Velence barátságát biztosítsa. Lajos és Velence között 1348. augusztus 8-án 8 évre terjedő fegyverszünet kötött, nem valószínű, hogy ennek létrejöttéhez István bán is hozzájárult.

Kotromanić Istvánnak Nagy Dušan István szerb császárhoz való viszonya (1346—1351). Már az első boszniai bánok sem éltek mindig a szomszédos szerb uralkodókkal a legjobb egyetértésben, most pedig István bán uralkodása alatt az egykori súrlódások ellenségeskedéssé fajultak el. Nagy Dušan István nem feledhette el, hogy anyai ágról való rokonai atyjától Humországot és a szerb tengerpartot elrabolták. Ez okból Dušan a boszniai patarénuakat mindenkor támogatta, a velenceieknek pedig segítséget nyújtott, midőn ezek Zára előtt Lajossal és szövetségével, István bánnal hadakoztak.

Dušan István addig mig keleten volt elfoglalva, a boszniai bán kárára csak közvetve működött. De miután 1346-ban „a szerbek, görögök és bolgárok császárává” kikiáltotta magát, elhatározta, hogy Istvánnal le fog számolni. István bánnak helyzete, már 1346 első felében veszélyessé vált, ugyanis kedves barátainál a velenceieknél segítségért esedezett és a Dušan császárnál való közbenjárásra

¹⁾ Idem, op. cit. II. p. 407—408.

²⁾ A velencei tanács 1347. január 11-én a boszniai bánhoz küldött követitőnek ezt írja: „Et ad factum, quod tangit (banus) quod si nobis placeret, interponeret se libenter pro reconciliacione inter regem Hungarie et nos, *confidentes de ipso plus, quam aliquo principe vel domino mundi*, nobis placet et sumus multum contenti, quod possit per illum modum qui ei melior videbitur, se intro-mittere de pacificatione inter ipsum regem et nos.” Ljubić, op. cit. II. p. 429.

kérte fel őket. A velenceiek kérésének engedve, a szerb császárhoz követet küldtek. A velenceiek Istvánnak 1346. november 21-én tudomására juttatták, hogy a szerb császár a köztársaságra való tekintetből hajlandó a bánnal békében és barátságban élni, de egyúttal arról panaszkodik, hogy a bán oly országot szállott meg, mely jogilag a szerb birodalomhoz tartozik. A bán adja vissza az országot és a béke tartós leend. Ha a bán Dušannak ezen országra vonatkozó joga iránt kétségeskednék, akkor mindkettőjük jogainak megvizsgálása céljából, néhány igazságos és szakértő egyént hívjanak egybe, kik azután saját belátásuk és meggyőződésük szerint fognak ítéletet hozni. Ha pedig a bán ebbe bele nem egyeznék, akkor két vagy három évi fegyverszünet fog köttetni, melyet semmi esetre sem szabad megszegni.¹⁾

Úgy látszik, hogy a császár és a bán közt csakugyan fegyverszünet jött létre, mert a következő években semmiféle viszálykodásról sincs tudomásunk. A velenceiek Gojslavić Gergely báni hadvezérnek 1348. február 18-án megengedték, hogy Velenczéből 100 arany értékű fegyvereket vihessen ki,²⁾ ebből azt következtetjük, hogy a bán hadikészületeket tett. A viszály 1349-ben ismét kitört; a velenceiek a császárhoz és a bánhoz április 6-án követeket küldtek, hogy a két bánt jó egyetértés és béke fönntartására bírják.³⁾ A velenceiek közbenjárása ez alkalommal hiába való volt, mert a boszniai követet már júliusban Velenczében találjuk. Ez a velenceieket arra kérte, hogy a velenceiek a császár és a bán közti egyetértés helyreállítását még egyszer próbálják meg, továbbá hírüln hozta, hogy István bán Humban várat akar építeni, miért is arra kéri a velenceieket, hogy az építés folyama alatt, a tenger felől jövő támadásokat hárítsák el, a szárazföld felől a bánnak nincs mitől félnie.⁴⁾

¹⁾ Ljubić, Mon. Slav. mer. II. 408.

²⁾ Ljubić, op. cit. III. 54.

³⁾ Ljubić, op. cit. III. 119.

⁴⁾ *Intellecta ambaxata nuper ducali dominationi exposita, per comitem de Minoy pro parte domini bani Bosine, que in tribus capitulis comprehendendi potest, nam in primo continetur requisicio, quam facit, videlicet qund dominacioni placeat interponere se ad tractandum et procurandum quod amor et concordia*

A velencei tanács a kérelem első pontjába szívesen beleegyezett és azt válaszolta, hogy a szerb udvarhoz induló követét a bán és a császár közti jó egyetértés létesítésével is megbizta. A bánnak második kérélmé a velenceieknek kellemetlen meglepetést okozott. Az adriai tenger feletti uralmat kizárólag magukénak tekintvén, nem engedhették meg, hogy a bán a tengerparton várat építsen, mi által dalmát városaikra nézve komoly veszély keletkezhetnék; de azért a bánnak meg nem tilthatták, hogy saját országában tetszés szerinti várat építhessen. Félelmöket eltitkolták ugyan, de a bánt szándékáról lebeszélni igyekeztek, ugyanis azt mondták, hogy ez által a közte és Dušan császár közt létező egyetértés megzavartathatnék. Ez utóbbi ugyanis azt állithatná, hogy éppen az a hely az övé, a hol a bán várat épít, mi által újabb ellenségeskedés törhet ki.¹⁾

E közben Szerbia és Bosznia közt nyílt harcz tört ki. Mig Dušan István császár nagy birodalmának rendezésével volt elfoglalva és hires törvénykönyvét kihirdette; István bán Lajos király által támogatva, 50.000 lovas-sal és 30.000 gyalogossal Dušan országába betört. Ez alkalommal Travunja fejedelemség igen sokat szenvedett, mert István bán ezen keresztül (Gacsko és Rudine) Kattaróig nyomult elő.²⁾ Ez körülbelől 1349 második felében történt. Dušan császár Bučić Mihály követe útján Velenczében elpanaszolja (1350. április 13.), hogy ő Istvánnal csak a velencei doge kedvéért járt el barátságosan, de a bán a császár alattvalóit kifosztotta és országának egy részét elfoglalta. A köztársaság tehát kísértse meg a bánt a szerb tartományoknak további

vigeant inter dominum imperatorem et regem [Servie et ipsum dominum banum. In secundo exponitur, quod si de beneplacito dominationis procederet, vellet construi facere quendam locum sive fortalicium in quadam contrata, que vocatur *Cheml* (Chelm) ad marinam et quod si pro hedificatione aut constructione dicti laborerii sive fortificii aliqua molestia vel inquietacio sibi fieret a parte maritima tantum, quod dominationi placeat suum sibi adhibere auxilium et favorem, cum a parte terre satis reddeat se securum. Ljubić, Mon. Slav. mer. III. p. 143.

¹⁾ Ljubić, op. cit. III. 144.

²⁾ Engel, Gesch. v. Serwien und Bosnien, p. 282.

háborgatásától visszatartani és az okozott károk megtérítésére birni; ellenkező esetben a császár István bánon borzasztó boszút fog állani.¹⁾ A velenceiek a két uralkodó kibékítése céljából minden tőlük telhetőt elkövettek. Dušan Istvánnak megígérték, hogy a bánnak erélyes hangon fognak írni s az általa elkövetett jogtalanságot szemére fogják lobbantani, egyébiránt remélik, hogy célzott fognak érni.²⁾ Julius 11-én a császárhoz és a bánhoz ünnepélyes követséget küldtek. Két követ Ragúzába fog utazni, itt pontos tudósításokat fog szerezni, azután együtt vagy egyenként a császárhoz és a bánhoz fognak menni, hol a két uralkodó közti egyetértésnek a köz társaság nevében való helyreállítására fognak törekedni. A követeknek különösen meghagyták, hogy a velenceieknek alávetett Ragúza biztosításáról gondoskodjanak, minthogy ez a harcztérnek tőszomszédságában lévén, komoly veszélyben forgott. Ha pedig a követek célzott nem érnek, akkor legalább fegyverszünetet eszközöljenek ki.³⁾

A velenceieknek ezen ünnepélyes követsége teljesen eredménytelen volt. Dušan császár Istvánnak múlt évi betörését megboszulandó Boszniát éppen azon pillanatban támadta meg, midőn Lajos király Nápoly ellen vonult. István bán az erdőkbe és hegyek közé vonult vissza, Dušan pedig Bobováczig nyomult elő, hol Erzsé-

¹⁾ Dominus imperator ob amorem ducalis dominationis ipsum bannum habuit amicabilem et tractavit; sed bannus male sibi respondit, nam depredatus fuit de suis gentibus et acquisivit de suis terris et locis et continue depredatur.... et ideo, quod placeat ducali dominationi per suas litteras scribere vel mittere domino banno, quod faciat restitui damna, et accepta dimittat, aliter se non poterit sustinere. Ljubić, op. cit. III. p. 175—176.

²⁾ Idem, op. cit. III. p. 178.

³⁾ „Vadant (ambaxadores) tam ad dictum regem Raxie quam ad dictum banum pro parte nostra ad procurandum quietem et concordiam inter eos et quod cessent novitates, ad quas alterutrum utraque pars videtur intendere....; et si, concedente domino, poterunt partes reducere ad concordiam redeant; sin autem trahant ab eis, que poterunt et rescribant, expectantes nostrum mandatum.... Quibuse tiam committatur, quod bonum et conservationem dictorum nostrorum fidelium de Ragusio procurent in ista ambaxata. Ljubić, op. cit. III. p. 190.

bet a bánnak gyönyörű leánya tartózkodott. A boszniai főurak közt többen, kik a patarénizmus nyílt vagy titkos követői valának, a szerb császárhoz csatlakoztak, Dušan azonban az erős Bobovácot be nem vehette, miért is az ostrommal fölhagyván a környéket elpusztította és Delminiumon át Humba vonult.¹⁾ A háborúnak további lefolyásáról nincsenek adataink, Velenczének Dušan császárhoz és Istvánhoz küldött követei 1350. szeptember végén a tanácsnak azt jelentik, hogy a két uralkodó kibékítése iránt semmi reményök sincs; erre a velencei tanács fölszólította őket, hogy a velencei alattvalókat és helyeket a szerb császár szives figyelmébe ajánlják és azután térjenek vissza.²⁾ De Velenczében már október 6-án attól tartottak, hogy a szerb császár a ragúzaiaktól Sztonszi Ratot és egyéb helyeket, melyeket 1333-ban a boszniai bántól kaptak, el akarja ragadni; a tanács tehát követeinek meghagyta, hogy továbbra is állomásukon maradjanak, míg meg nem győződnek, hogy Dušan részéről Ragúzát és annak birtokát, semmi veszély sem fenyegeti.³⁾ A velenceiek télelme alaptalan volt, mert a szerb császár hajóra szállott és Cattaróba utazott.

A Bosznia és Szerbia közti harcok csak 1351-ben értek véget. Néhány későbbi író azt állítja, hogy a velenceiek és ragúzaiak a bánt a császárral kibékíteni törekedtek, még pedig oly feltétel alatt, hogy István bán Erzsébet nevű leányát Dušan fiának Urošnak nőül fogja adni és Humországról, mint leányának hozományáról le fog mondani; erre azonban a bán nem akart ráállni, Dušan pedig, mivel keleten újabb harcok törtek ki, őt a terv kivitelére nem kényszerithette.⁴⁾

¹⁾ Engel, *Gesch. v. Serw. u. Bosn.* p. 282. — Klimentović Sim. horvát krónikás 1351-nél megjegyzi: „ekkor jött Anna ráczországi császárnő Bosniába.“ *Arkiv za jugosl. poviest.* IV. p. 33.

²⁾ Ljubić, *op. cit.* p. 199.

³⁾ „et per nova, que habentur de voluntate regis Rascie, qui forte attendit ad occupationem Puncte Stagni, mora eorum (ambaxatorum) utilis et fructuosa existat: vadit pars, quod scribatur eis, quod non debeant recedere de illis partibus, nisi primo videant manifeste civitatem Ragusii et punctam predictam remanere et esse in statu securitatis. Ljubić, *op. cit.* III. 199.

⁴⁾ Engel, *Gesch. v. Serw. u. Bosnien*, p. 263;

Kotromanić István végső napjai. Miután Kotromanić István Dušannak fenyegetéseitől megszabadult, még két vagy három évig békében élt. Ez időben teljesen Lajos király karjaiba vetette magát. Viszonyuk még bensőbbé vált, midőn Lajos, a bánnak ragyogó szépségű leányát megkérte. Istvánnak egyetlen leánya Erzsébet a pápai felmentés megnyerése után Lajos királylyal 1353. július 20-án Budán egybekelt.¹⁾ István bán személyesen Budán volt, midőn leánya Magyarország királynéjává lett. De leányának boldogságában nem sokáig gyönyörködhetett. Még ugyanazon évben szeptember 28-án elhunyt;²⁾ holtteste az általa alapított és épített milesevói ferenczrendi zárdában tétetett örök nyugalomra.

Kotromanić István, ki a boszniai bánságot több mint harmincz évig kormányozta, a későbbi boszniai állam alapkövét megvetette. A magyar Anjouk rokona lévén, ezeket a velencei köztársaság, Szerbia és horvát főurak elleni küzdelmeikben hathatósan támogatta. Politikája felett mindenki a maga álláspontjából tetszése szerint fog ítéletet hozni, de azt mégis meg kell neki adni, hogy az akkori zavaros állapotokat bánságának javára igen ügyesen tudta kiaknázni, miáltal unokaöccsének és utódjának I. Tvrtko Istvánnak útját egyengette.

¹⁾ Vigesima die mensis Junii (anni 1353) Ludovicus, Hungariae rex, nepos Casimiri, Polonie regis, virginem Elisabeth, filiam Stephani, regis Bossnae, quem *Hisupusban* vocant, elegantis formae feminam, desponsat et summo pontifice permittente, matrimonialiter sibi coniungit, celebratis ex more apud Bugam nuptiis. Generat siquidem praefatam Elisabeth, Ludovici nuptam, Elisabeth, filia Casimiri.... soror patruelis reginae Hungariae, Elisabeth senioris, germana, Caroli relictæ; et Ludovicum quarta consanguinitatis linea contingebat.“ Joannis Dlugossi seu Longini historiae Poloniae liber IX. — V. ö. Ide Thwroc, Cronica Hungarorum II. cap. 8. és 52, pag. 221—222 és 246.

²⁾ Rački Fr., Bogomili i Patareni (Rad. VIII. pag. 126). Klimentović Simon horvát krónikás is azt mondja: „akkor (1353) halt meg István bán.“ Arkiv, IV. p. 33.

VIII.

I. Tvrtko István, Bosznia első királya (1353—1391).

Uralkodásának első évei; Tvrtko az ellenszegült főurak és öcscse Vuk István ellen folytatott küzdelmei (1353—1370). — Tvrtko István, Lázár szerb fejedelem szövetségében, Altomanović Miklós és Balšić György ellen harcol, Travunját és Podrinjét meghódítja (1370—1376). — Tvrtko Szerbia és Bosznia királyává koronáztatik (1376). — Tvrtko István országát szervezi, Novit alapítja, Cattarót megszerzi és zetai Balšić ellen harcol (1376—1387). — A horvátországi mozgalom; Tvrtko István a horvát-dalmát ügyekbe avatkozik (1387—1389). — A rigómezei ütközet (1389). — Tvrtko István Dalmát- és Horvátország megszerzése után, Horvát-Dalmátország királyának nevezi magát (1390). — Tvrtko István terveit, halála és működésének méltatása.

Kotromanić István fiutódok hátrahagyása nélkül halt meg. A boszniai bánság tehát unokaöcscsére, Tvrtko Istvánra szállott, ki Ulászló knéz és Ilona (klisszai Šubić György leánya) fia volt. Tvrtko István és öcscse, Vuk István, még igen fiatalok valának; a boszniai bánságot tehát anyja, Ilona kormányozta. E körülmény Boszniára nézve nagy szerencsétlenség volt, ugyanis Lajos királynak Dušan császár és a velenczések elleni nagy háborúja éppen most tört ki. A gyenge női kezek és a tapasztalatlan ifjú, a kiterjedt bánságot csak nagy ügygyel-bajjal kormányozhatták, ehhez járult még, hogy a büszke főurak a bánnak az engedelmességet megtagadták.

Tvrtkonak első ismert uralkodási ténye 1354-ből származik. Ez évben ugyanis Ilona fiaival Tvrtkoval és Vuk Istvánnal Magyarországból Boszniába jött, hol Miljében „országgyűlést tartott, melyben képviselve valának: Bosznia, Dolnji-kraji, Zagorje és Hum“. A gyűlésen jelen volt boszniai főurak közül megemlítendőek: Boleslav kaznác (judex curiae), Ivahan tepčija (főkamrás?) Dob-

rovojević Vlaj knéz, Purća vajda, Mrkoje knéz, Czrnug zsupán, Obradović Ulászló knéz, Tepčić Vlěihna zsupán, Obrenović Vlatkó knéz, Bjelhanić Bogdán knéz és mások. Ez alkalommal Tvrtko bán, anyja és minden jelen levő főur Vlkoslavić Vlatko knéznak az ereklyékre és az evangéliumokra megesküdték, hogy sem őt, sem gyermekét, sem rokonait birtokaikban háborgatni nem fogják; sem őt sem gyermekeit mindaddig, míg Boszniában laknak, elfogni vagy megtámadni nem fogják¹⁾. Ez okmányból kitűnik, hogy Vlkoslavić Vlatko, a bán uralmának mindaddig ellenállott és csak az említett országgyűlésen egyezett ki vele. Tvrtko bán 1355-ben Horvát- és Dalmátországban volt. Itt Gergely vajda és Katalin várait elfoglalván, Nelipić Ivánnal fegyverszünetet vagy békét kötött. Ez idő tájban Tvrtko anyja Lajos király megbízásából, fivérének Mladennek († 1348) özvegyéhez Klisszába ment, valószínűleg hogy őt ezen fontos várnak (Klissza) Lajos király részére való átengedésére rávegye.²⁾ A Scardona és Klissza birtokáért folytatott további küzdelmekben Tvrtko már nem vett részt, ugyanis már szeptember 1-én (1355) a Bosznia közepén fekvő Viszoki várban találjuk őt, hol a ragúzaiaknak Kotromanić István bántól kapott összes kereskedelmi kiváltságait megerősítette. Tvrtko az illető okmányban „Isten kegyelméből Bosznia bánjának“ neveztetik.³⁾

1) Az illető oklevelet Wenczel G. a „Történelmi Tár“-ban tette közzé (1879. I. füz. 14—16. lap). Nála ezt olvassuk: „v ono vrěme k'da pride gospoja bana mati S'utr'“; Wenczel az utolsó szót tulajdonnévnek tartja. De az eredetiben S'Ugr (сѣгръ) áll, mi azt teszi: „Magyarországból“.

2) Comitissa Clipsii ex infirmitate, qua istis diebus fuit agravata, dei gracia liberata est et retromisit illos duos nobiles, quos eidem transmiseramus, per quos mihi misit dicendo, *quod mater bani bosinensis, soror olim comitis Mladini*, quod omnimodo intendit venire Clipsiam, pro essendo in colloquio cum eadem, cuius adventus causam dicit esse aliqua eidem commissa per regem refferenda eidem comitis, de quibus ipsa comitissa hostendit videre Ljubić, Mon. Slav. III. p. 271.

3) Ljubić, Mon. Slav. mer. III. p. 275—276. „Nos Tvartcho dei gracia Bozne banus.... cum nobilissimo iuvene comite Vuk nostro fratre carissimo ac plurimum honestissima domina Helena nostra genitrice predilecta“ a ragúzaiak kiváltságát megerősíti

Ezen néhány adatból kitünik, hogy Tvrtko bán, uralkodásának első éveiben anyjának vezetése alatt állott, továbbá, hogy Lajos királynak párthíve volt. Sőt anyja a fontos Klissza várnak Lajos számára való megszerzésénél is közbenjárt. De az sem szenved kétséget, hogy Boszniában Tvrtkónak és anyjának kormányával elégtelen főurak is léteztek, kikkel a bán kénytelen volt alkudozásba bocsátkozni. Ezek valószínűleg pataréus főurak voltak, kik a hatalmas Dušan császárnál kerestek oltalmat. Ki tudja vajjon Dušannak nem-e sikerült volna Bosznia meghódítása, miként azt már Kotromanić István alatt megkísérlette, de az 1355. december 20-án bekövetkezett halála folytán ez oldalról Boszniára nézve minden veszély eltűnt.

De a boszniai bánságot most újabb veszély fenyegette, még pedig a honnan az legkevésbé volt várható. Mindaddig míg a szerb birodalom nagy és hatalmas volt és a magyar királyok uralmának ártalmára válhatott volna, Lajos király Bosznia hatalmát és tekintélyét szívesen látta; de most midőn Szerbia óriási léptekkel haladt az enyészet felé, Lajos királynak nem tetszett, hogy Boszniában más uralkodjék. Ezenkívül Lajos Kotromanić Istvánnak veje lévén, ha nem is az egész Boszniát, de legalább annak egy részét örökség gyanánt követelte. Mindjárt Dušan István halála után megváltoztatta Boszniával szemben követett politikáját; Tvrtko bánt lealázni és a király kegyétől és hatalmától függővé tenni törekedett. Tvrtko bán, Vukkal és anyjával együtt, még 1356. márczius 14-én neretvai udvarában tartózkodott, hol a ragúzaiak kiváltságait újból megerősítette;¹⁾ de Lajos király már a következő hónapokban teljes meghódításra és súlyos feltételekkel birt szerződés megkötésére kényszerítte. Gallus bexini főesperes ezen nyomasztó feltételeket július 17-én kelt levelében körülményesen leírta.

A király Tvrtkot és öcscsét Bosznia és Uzsora birtokában megerősítette, de ennek fejében a bán Humországról, mint Lajos nejének Erzsébetnek örökségéről,

„sicut prius habuistis clare memorie tempore predecessoris et patruí nostri Stephani olim bani Bozne“.

¹⁾ Ljubić, Mon. Slav. mer. III. p. 312.

kénytelen volt lemondani. Ezenkívül a bán esküvel kötelezte magát, hogy a patarénusokat országából ki fogja irtani, a királyhoz mindenkor hű leend és őt minden hadjáratában támogatni fogja; végre azt is megígérte, hogy vagy maga, vagy pedig öcsce Vuk István, a királyi udvarnál mindenkor jelen fog lenni.¹⁾

Bosznia a jelen szerződés által teljesen megaláztatott, Tvrtko bán pedig Lajos királytól egészen függővé lett. De az uralomvágyó Anjounak még ez sem volt elég; ugyanis Tvrtko bánt egyszerű helytartóvá akarta lealacsonyítani. E czélból a boszniai főurakat fölbujtogatni igyekezett. Lajos király 1357. márczius 14-én kelt iratában Pavlović (Hrvatinić) Gergelyt, Ulászlót és Stjepanić Gergelyt, Greben és Dlamocs urait, Tvrtko bántól való elpártolásra akarja rávenni.²⁾ Azt írja nekik, hogy biztos forrásból értesült, miszerint ők hozzá akarnak fordulni; ezért is minden tőle telhetőt megígér, csakhogy őket a Tvrtkotól való elszakadásra bírja. A többek közt ezt írja: „Megigérjük nektek, hogy ha ti szándéktokat keresztül viszitek, nekünk, a szent koronának és szeretett feleségünknek meghódoltok, minden váraitok és kiváltságaitok birtokát megerősítendjük, a boszniai bán joghatósága alól benneteket föl fogunk menteni és külön királyi oltalmunk alá fogunk helyezni“. Pavlović Gergely a király által ekként fölbátorittatva, csakhamar hajlandó volt Tvartkotól elszakadni. Gergelyhez rokonai is csatlakoztak, így azután a Horvátországgal határos vidékeken az ifjú bán ellen nyílt lázadás tört ki. Csak Vlkoslavić Vlatko knéz, a pártütő Pavlović Gergely unokaöcsce, kinek Tvrtko 1354-ben szabadságlevelet állított ki,

¹⁾ Arkiv za poviest. jugosl. II. p. 35.

²⁾ Ludovicus..... fidelibus suis Gregorio et Ladislao filijs Pauli filii Horuatini, ac Gregorio filio Stepanch, nobilibus de Greben et de Dlamuch, ideo promittimus vobis, ut si dictum propositum vestrum effectui curabitis mancipare, et ad fidelitatem nobis et sacra regni corone... conuersi fueritis, tunc omnia castra et possessiones vestras hereditarias.... vobis confirmabimus..... a potestate et iurisdiccione bani Boznensis vos in perpetuum eximendo et sub speciali nostra regia protectione protegendo.“ Mon. Hung. histor., Acta externa II. p. 487.

maradt hozzá híű, Tvrtko Vlkoslavićot eddigi hűségében továbbra is megtartandó, 1357-ben a következő tartalmú újabb szabadságlevelet adta neki: Tvrtko István, Isten kegyelméből Bosznia bánja és kedves fivére Vlk knéz és anyja, a tiszteletreméltó Ilona asszony és főurai, Boleslav kaznac, Ivahan tepcsija, Dabišić Ulászló knéz, Dobrovojević Vlajo knéz, Tvrtko vajda és fivére Novak zsupán Mrkoje knéz, Hrvatinic Vukac knéz, Obradović Ulászló knéz, Pribinić Brajan zsupán, Divošević Milos knéz és testvére Sladoje knéz, Obrinović Vlatko knéz és neje Ostojinicza Ilona, Vlkoslavić Vlatko knéznak és fiának Vlkoslavnak és hozzátartozóinak esküsznek, hogy ők unokaöccsének Pavlović Gergelynek tetteiben nem részesek és hogy Gergely hűtlenségéért, gonoszságáért és gáztetteiért soha semmit se szenvedjenek. Ennek tanúja és keze Purća vajda és fivérei, továbbá Hrvatinic Vlkac knéz“. ¹⁾ Tvrtko István, ki később Boszniának legnagyobb királyaként ünnepeztetett, ama nehéz viszonyok közt, a boszniai főurakat ilyféle szabadságlevelekkel vesztegette meg. Lajos király azt hitte, hogy Tvrtko István hatalmának aláaknázása által, királyi tekintélyét emelni és Boszniát közvetlen uralma alá hajtani fogja, azonban keserűen csalódott. A boszniai főurak, kik bánjukat Kotromanic Istvánig csak kimagaslóbb társuknak (primus inter pares) tekintették, örömet csatlakoztak Lajoshoz, midőn ez a boszniai bán hatalmát meggyöngíteni igyekezett, de eszük ágában sem volt a báni méltóságot a túlhatalmas magyar királyok uralmával fölcserélni. Lajos tehát Boszniának belső ügyeibe való beavatkozásával csak azt érte el, hogy Boszniában borzasztó zűrzavar és rendetlenség keletkezett. Ezen zavarokat még inkább növelték a patarénusok, kik Tvrtko erőtlenségét fölhasználva, egész Boszniát eláraszították. A patarénusok ezen fejtelenség közepette annyira elhatalmasodtak, hogy VI. Incze pápa újabb keresztes-hadjáratot tervezett, mely czélból 1360. április 24-én kelt iratában, Péter boszniai püspöknek megengedte, hogy

¹⁾ Történelmi Tár. 1879. I. füz. 16. lap. A fenttebbi az ó-szláv eredetinek lehetőleg híű fordítása.

az eretnekek könnyebb elnyomhatásának eszközlésére a világi hatalmiat is segítségül hívhatja.¹⁾

Lajos király most már belátta, hogy nagy hibát követett el, elhatározta tehát, hogy azt minél előbb jóvá fogja tenni. Legfőbb gondja volt tehát, Tvrtko tekintélyének helyreállítása és a patarénusok megsemmisítése. E célból 1360. júniusban két hadsereget gyűjtött, az egyiket Dolnjikrajiba vagyis Felső-Boszniaiba személyesen akarta vezetni, a másikat Miklós esztergomi érsekre és Kont Miklós nádorra bízta, kiknek feladata lett volna Uszorába betörni s ott a fontosabb városokat meghódítani. De ezen utóbbi hadsereg teljes kudarczot vallott. Uszorába megérkezvén, Szrebrenik alatt ütötte föl táborát, hogy ezen fontos várost, melyben István bán oly gyakran tartózkodott, elfoglalja. Itt történt az első szerencsétlenség. Az esztergomi érsek, az ország főkanzellárja, a nagy állampecsétet a háboruba is magával vitte és őrizet végett néhány emberének adta át, kik azonban a pecsétet elrabolván, a birodalom egy ideig pecsét nélkül volt. Ezen baleset után a magyar hadsereg Szrebreniket megtámadta, de visszaveretvén kénytelen volt Magyarországra visszatérni.²⁾ A királyi hadsereg működéséről semmi bi-

¹⁾ Theiner, Mon. Slav. mer. I. p. 240.

²⁾ Item ad terram Boznae, similiter regiae coronae subiectam, ad conterendam proterviam quorundam rebellantium, magnificum virum, Nicolaum Konth, palatinum regni sui, et venerabilem in Christo patrem dominum Nicolaum archiepiscopum Strigoniensem, cum quibusdam aliis baronibus et militibus regni sui, cum magno exercitu destinavit. Qui intrantes castrum Zrenck (Szrebrenik) obsederunt, sed minime capere potuerunt, ac cum magno damno personarum et rerum discesserunt. J. de Thwrocz, II. cap. 33. p. 237. Lajos király maga is írja egy 1364-iki okmányban: „Nos Ludovicus rex universis declaramus, quod ubi in regno nostro Bosnae innumerabilis multitudo haereticorum et patarenorum pullulasset in errorem fidei orthodoxae, et ad extirpandum quoque de ipso regno nostro eosdem *ex una parte nos personaliter, instaurato valido exercitu, proficiscebamur, ex alia vero parte venerabilem Nicolaum archiepiscopum Strigon. nosrum cancellarium, penes quem utrumque par sigilli authenticici habebatur, et virum magnificum dominum Nicolaum palatinum . . . destinaveramus.*“ Fejér, Codex dipl. IX. 7 p. 220. V. ö. 221—223. l. — Katona, Historia critica X. p. 294.

zonyosat sem mondhatunk, de a későbbiekből azt következtethetjük, hogy szerencsésebb volt és Tvrtkonak tekintélyét helyreállította. Ugyan is Tvrtko bán kevés-
 sel ezen háború után oly tekintélyben állott, hogy a
 velencei köztársaság Tvrtkot, anyját és Vuk Istvánt
 1364. szeptember 7-én Velence polgáiraivá választotta.
 Az erre vonatkozó iratban Celsi Lőrincz velencei doge,
 a bánt ily címmel tisztelte meg: „a hires és hatalmas
 Tvrtko úr, Isten kegyelméből egész *Bosznia* bánja.“¹⁾

Azonban Tvrtko hatalma nem sokáig tartott. A
 boszniai főurak Tvrtkot magyar bitorlónak tekintették,
 ezenkívül a patarénusok az ellenük kibocsátott törvények
 miatt éppen oly módon dühöngtek, a mint ellenük eljár-
 tak. Ennélfogva a boszniai lázadás 1365-ben újból kitört.
 A mozgalom ezúttal általános volt; Tvrtko letétetett
 és anyjával együtt az országból gyalázatosan kiűzetett.
 Tvrtko most Lajos királynál keresett menedéket. Lajos
 király csak kis hadsereget bocsátott rendelkezésére, mely-
 lyel Tvrtko 1366 elején bánságának egy kis részét
 visszaszerezte. Tvrtko már márcziusban „Isten és Lajos király
 kegyelméből bosznia bánja“-nak nevezi magát, de hatalma
 igen jelentéktelen volt; sem az egész Bosznia nem volt
 hatalmában, sem a pártütő főurak leverését nem merte
 megkísérleni. Tvrtko a velenceiekhez intézett iratában
 szomorú helyzetét ekként ecseteli: „Országunk főurai,
 kik Istenhez már előbb hűtlennékké lettek, most tőlünk
 is elpártoltak, bánságunktól gyalázatosan megfosztottak
 és kedves anyánkkal együtt végképpen elűztek. Az Úr-
 isten könyörületessége és a dicsőségesen uralkodó Lajos
 magyar király kegyelme folytán országunk egy részébe
 ismét befogadtattunk, de azért az egész nincs még bir-
 tokunkban, a hűtlen főurak megbüntetése pedig erőnket
 ez idő szerint teljesen felülmúlja“. Egyébiránt azt hiszi,

¹⁾ Attendentes igitur multiplicis fidei puritatem et devotionis plenitudinem, quam illustres et magnifici domini Tuercto dei gratia totius Bossine banno, comes Wolf eius frater et Helena comitissa eorum genitrix, ad nostre magnitudinis excellentiam habere promptis affectibus se ostendunt... ipsos... in nostros cives et Venetos recipimus atque recipimus.... Ljubić, Mon. Slav. mer. IV. 74.

hogy a pártütő nagyokat le fogja győzni és a törvények szerint meg fogja büntethetni.¹⁾

A Tvrtko ellen 1365-ben föllázadt elégtelenekhez Tvrtkonak öcsse Vuk István is csatlakozott, mivel Tvrtko bánágának egy részét örökrész gyanánt nem akarta neki átengedni. Miután Tvrtko Lajos király segítségével Boszniába visszatért, legfőbb gondja volt, hogy a pártütőket és bujtogatókat engedelmességre kényszerítse. Boszniában 1366-ban elkeveredett küzdelmek folytak, melyeknek iszonyait a november 24-én kitört és Tvrtko ellenségei valamint a patarénusok által előidézett borzasztó erdőégés nagy mértékben fokozta. A spalatói Acutheis ezen tűzvészről a következőket írja: 1366-ban szent Katalin napján délelőtt 8 és 11 óra közt a keleti láthatáron rendkívül fényes égi tűz tűnt fel, azt mondják, hogy Boszniában a legmagasabb hegyek, a kövekkel, állatokkal és madarakkal együtt elégték, minek következtében a hegyek síkságokká változtak, hol most gabonát vetnek. Ott most sok falu virágzik, melyekben patarénusok laknak, kik azzal büszkélkednek, hogy Isten ezen hegyeket az ő hasznukra gyújtotta meg, minthogy vallásuk iránt előszeretettel viseltetik.²⁾ Végre Tvrtko mégis diadalmaskodott ellenfelei fölött. Öcsse Vuk István, kit nagyravágyása félrevezetett, Boszniából elmenekült és Ragúzában, mely már régóta a boszniai és szerb menekültek menhelye volt, oltalomra talált. Tvrtko azonban elhatározta, hogy öcssét itt is fel fogja keresni.

Tvrtko bán 1367. májusban Ragúzába ment, mely a többi dalmát városokkal együtt, 1358 óta Lajos magyar király főnnhatósága alatt állott. A ragúzai tanács május 20 án elhatározta, hogy Tvrtkoval szemben mindama tisztelet- és barátságnyilvánításokat alkalmazni fogja,

¹⁾ Tvrtko királynak 1366. márczius 29 én kelt irata, melyben megígéri, hogy a velenceiek kiváltságait országában meg fogja oltalmazni, a hamispénzcsinálókat pedig meg fogja büntetni, mihelyt trónját megerősítve látja. Ljubić, Mon. Slav. mer. IV. p. 84.

²⁾ Acutheis, de gestis civium Spalatinorum, cap 3. (Lucius, de regno Dalm. et Croat. p. 384). Klimentović Šimon horvát krónikás a tűzvészt csak néhány szóval említi meg: „Akkoriban (tévesen 1373) a boszniai hegyek égtek.“ Arkiv za poviest, jugosl. IV. p. 33.

melyet Ragúza községe a boszniai bánokkal szemben tanusítani szokott, mindazáltal a magyar király jogai tiszteletben tartandók.¹⁾ Tvrtko bán június 1-én Ragúzába érkezett. Kiséretében voltak: Dobrovojević Vlaj knéz, Sladoje tepčija, Pribinić Vlkota knéz és mások. Tvrtko bán saját házában lakott, hol mindama kiváltságokat, törvényeket és okleveleket, melyeket a ragúzaiak nagybátyjától István bántól kaptak, megerősítette. Tvrtko bán a ragúzaiakkal örök időkre szövetséget kötött.²⁾ Tvrtko ez alkalommal öcsésének Vuk Istvánnak kiszolgáltatását is követelte. De a ragúzaiak erre rá nem állottak, ugyanis azt állították, hogy városuk ős időktől fogva menedékhelyet képez és a menekültet, ki náluk oltalmat keres, ki nem szolgáltatathatják. Tvrtko tehát barátságos fogadtatásban részesült ugyan, de utazásának tulajdonképpeni célját nem érthette el; Vuk István ezután is Ragúzában maradt. A ragúzaiak ezen eseményről még ötven év múlva is megemlékeztek. Ugyanis II. Tvrtko Tvrtković király, Tvrtko bán fia 1415-ben a ragúzaiaktól néhány boszniai menekült kiadatását követelvén, ezt kapta válaszul: Nagyságod még emlékezni fog, hogy midőn Nagyságod atyja Tvrtko király öcsését Vlkovićot üldözte, ez pedig hozzánk menekülván Nagyságod atyja őt itt is üldözte, mi pedig barátságosan fogadtuk, mert városunk Kotromanić óta szabad menedékhely.³⁾

A menekült Vuk Ragúzában maradt és körülbelől oly szerepet játszott, mint egykor Vukán szerb királyfi, fivérével Nemanjić Istvánnal szemben. Legelőször is a katolikus hitre tért, azután a báni méltóság elnyerésére törekedett. 1368-ban V. Orbán pápához fordult. Vuk a pápának írásban előadta, hogy Boszniának uralkodói csaknem kivétel nélkül eretnekek vagy szakadárok valának; ő pedig a katolikus egyház buzgó híve s az eretnekek ellensége, kiket minden erejéből üldözni fog. Elpanaszolta azt is, hogy bátyja Tvrtko elődeinek megvetendő példáját követvén, őt üldözni, sőt még örökrésztől

¹⁾ Matković P. Prilozi k trg. polit. historiji republ. dubrevačke (Rad. VII. p. 204. 3. jegyzet).

²⁾ Miklošić, Mon. Serb. p. 176.

³⁾ Pucić, Spomen. srp. I. p. 126.

is meg akarja fosztani. Ezért is alázatosan kéri a pápát, hogy a magyar királynak, kinek udvarában Vuk buzamosabb ideig tartózkodott, pártfogását eszközölné ki. V. Orbán pápa erre 1369. december 14-én két iratot küldött el; az egyiket Vuk Istvánnak, a másikat Lajos királynak.¹⁾ A pápa Lajoshoz intézett iratában kéri, hogy a király Vuk Istvánt, Bosznia ifjabb bánját, vegye oltalmába, Tvrtko bánt pedig eddigi tévelyeinek elhagyására s az öcscsétől elrabolt országok visszaadására bírja rá. Az István ifjabb boszniai bánhoz intézett iratában tudtára adja Vuknak, hogy óhajának megfelelőleg, Lajos királynak is irt; továbbá vigasztalja, hogy a katolikus hitért annyit kell szenvednie; végül azt mondja, hogy nagyon örvendene, ha Vuk a szent városba jönne.

De Vuknak és a pápának minden erőlködése hiába való volt. Lajos király a pápa iratát figyelemre sem méltatta, Tvrtko Istvánnak pedig belső lázadástól nem kellett többé félnie, hanem 1370. óta hatalmának megszilárdításán és kiterjesztésén fáradozhatott.

Tvrtko István Lázár szerb fejedelem szövetségében, Altomanović Miklós és Balšić György ellen harcol, Travunját és Podrinjét meghódítja (1370—1376). Tvrtko bán 17. évi küzdelem után ellenségeit legyőzte és uralmát megszilárdította. Ha egész életében egyebet sem tett volna, már ez is elégséges volna arra, hogy tehetségéről és hajlíthatatlan tetterejéről fényes bizonyosságot szolgáltatasson. Ezen küzdelmek Tvrtkora nézve igen hasznosak valának. Ugyanis azok már ifjúsága óta óvatosságra, harczra és a viszontagságok eltűrésére szoktatták; a tapasztalatlan ifjúból érett, tapasztalt és erélyes férfiú lett, ki éretten gondolkozott, mindent jól megfontolt és szándékát következetesen hajtotta végre.

Miután Tvrtko saját országában rendet teremtett, 1370. óta a szomszédos országok és államok ügyeibe kezdett beavatkozni. Erre pedig most igen jó alkalom kínálkozott. Lajos király birodalmának déli részére vonatkozó minden terveivel fölhagyott, mivel összes törekvése a lengyel trón elnyerésére irányult. Tvrtkonak tehát egyelőre Lajostól mit sem kellett tartania, hanem ural-

¹⁾ Theiner, Mon. Hung. II. p. 91—92.

mának kiterjesztésén akadálytalanul fáradozhatott. Pompás alkalom kínálkozott erre keleten, hol az egykor hatalmas szerb birodalom napról-napra hanyatlott.

Dušan császár halála után zsenge korú fia IV. Uroš (1356—1367) követte őt a trónon; ennek uralkodása alatt a szerb birodalom teljes bomladozásnak indult. A kiskorú császár az atyjától öröklött birodalmat teljes ép-ségében fönntartani s az egyes főurak ellenében megvédeni nem volt képes. Az egyes tartományok elszakadását sem akadályozhatta meg. A szerb főurak közül leginkább kitűntek Vukašin és Uglješa testvérek, továbbá Branković Vuk Lázár knéz, végre pedig a Balšićok és Vojslav knéz. A Balšićok Zetában már 1360-ban független országot alapítottak, mely csaknem 60 évig állott fön-n. Balšić országán kívül ugyanazon évben Vojslav knéz területe is emlittetik, mely a szerb Moravától Szjeniczán és a Gaczkó mezőn keresztül Cattaróig és Ragúzáig terjedt. Vojslav halála után (1363), ennek unokaöccse Altomanović Miklós az egész területet hatalmába kerítette s azután Rudnikban meglehetősen függetlenül uralkodott. A szerb birodalom Uroš császár uralkodása alatt nem csak belső harczok, hanem külső támadások folytán indult hanyatlásnak. A külső ellenségek közül legelőször Lajos magyar király mozdult meg. Lajos oly szerencsésen harczolt, hogy a Szávától délre fekvő macsó bán-ságot már 1358-ban visszafoglalta. Ennek bánjává a magyarok és délszlávok történetében nevezetes szerepet játszó Gara Miklóst tette (1359).

Lajos királyon kívül a törökök, vagy ozmánok is kezdték a bomladozó Szerbiát háborgatni. A törökök már Ozmán fia Urchán alatt (1326—1359) betörték Európába és a fontos Gallipoli városát „Európa kulcsát“ elfoglalták. I. Murát (1359—1389) alatt Drinápolyt is bevették (1361), mely ezentúl a szultánok európai székhelye volt, honnan nem csak a byzanci birodalmat fenyegették végromlással, hanem a bolgár államot is, de kiváltképpen az elgyengült Szerbiát.

Ezen belső és külső veszélyek közepette, 1367. decz. 2-án halt meg IV. Uroš császár, a Nemanjidák utolsó fiutóda. Azt mondják, hogy Vukašin vadászat alkalmával gyilkoltatta meg. Most a gyilkos Vukašin (1367—1371)

a délszláv népdalok által dicsőített Kraljević Marko (Marko királyfi) atyja lett Szerbia uralkodójává. Tvrtko boszniai bán ezen eseményeket, de kiváltképpen Szerbia hanyatlását élénk figyelemmel kísérte. Tvrtko a Nemanjidák távoli rokona volt. Ugyanis a nagyatyja Kotroman István bán Erzsébettel, Dragutin István szerb király leányával kelt egybe. Midőn a Nemanjidák háza 1367-ben kihalt és a szerb birodalom rohamos hanyatlásnak indult, Tvrtko bán, a Nemanjidák hagyományainak folytatását és ősi országainak összegyűjtését tekintette hivatásának. Ez pedig annál inkább kivihetőnek látszott, minthogy Lajos király, egykori vetélytársának, a szerb államnak hanyatlását, nem nézte rossz szemmel.

Tvrtkonak a szerb országok és a kihalt Nemanjidák jogainak megszerzésére irányuló törekvése, 1370-ben kezdődik, midőn az engedetlen főurakat és öcsését már teljesen legyőzte. Mindenekelőtt Vukašin szerb király barátságát igyekezett megszerezni. Šubić Gergelynek leánya Tvrtko bánnál tartózkodott. Ezen leányt szülei, nevelés és illő kiházasítás céljából adták át Tvrtkonak és anyjának. Šubić leánya éppen most férjhez adható volt. Tvrtko tehát elhatározta, hogy Šubić leányát Vukašin király fiával fogja összeházasítani. V. Orbán pápa ezen házassági tervről értesülván, a katolikus főrangú hölgynek szakadár királyfival való egybekelését, minden áron megakadályozni igyekezett. E célból 1370. április 8-án Lajos királyhoz, ennek nejéhez, sőt Tvrtko bánhoz is irt.¹⁾ Lajos királyhoz intézett levelében követeli, hogy Šubić leánya vagy szüleinek adassék vissza vagy pedig a magyar udvarhoz vitessék, hol azután szüleinek óhaja és Lajos király ítélete szerint fog férjhez adatni. A pápa ugyanezt írta Erzsébet királynénak is. Tvrtkóhoz intézett iratának hasonló tartalma van; a pápa megparancsolja neki, hogy a leányt szüleihez vagy pedig rokonának, Lajos királynak udvarához küldje.

Vajjon a házasság ennek daczára is létrejött-e vagy pedig Tvrtko a pápának engedett-e, előttünk ismeretlen, annyi azonban áll, hogy Tvrtko a szerb ügyekbe már 1370-ben beavatkozott. Erre még jobb alkalom kínálko-

¹⁾ Theiner, Mon. Hung. II. p. 97.

zott, midőn Vukašin király 1371-ben meghalt. Ugyanis Murat szultán vezérlete alatt, 70,000 török 1370-ben betört Szerbiába, Vukašin szerencsésen vissza űzte őket, mindazáltal a törökök, fivérének Uglješának országát folytonosan fenyegették. Vukašin tehát, hogy országát a törökök becsapásaitól végleg megszabadítsa, 1371-ben egész hadseregét összegyűjté és fivérének országába sietett, melybe a törökök ismét betörtek. A két hadsereg 1371-ben a Maricza melletti Csernomennál (Tainaros) találkozott. Ezen ütközetben a szerbek győztek, de az éj folyamán a törökök által megtámadtatván, teljesen megverettek. Vukašin király és fivérei a harcmezőn estek el. Azt mondják, hogy a királyt Arsoje nevű szolgálja ölte volna meg egy arany lánczáért.

A csernomeni ütközet az eddigieknél súlyosabb csapást mért Szerbiára. Nemcsak Vukašin esett el, hanem a vereség sok szerb területnek török fönnhatóság alá jutását vonta maga után. Nevezetesen Felső-Macedónia, melyet Dragaš Jovan és Konstantin, továbbá Kelet-Macedónia, melyet az előbbiek nagybátyja Bogdán kormányzott. A szerbek egy része most Grebljanović Lázárt választotta uralkodójává (1371—1389), ki azonban oly gyenge volt, hogy sem császárnak, sem királynak, hanem csak egyszerűen fejedelemnek (knéz) neveztetett. Lázár kénytelen volt a szultántól békét kérni s adót fizetni, csak hogy országának fönnállását még néhány évre biztosíthassa. Mig Lázár fejedelem Vukašin fiai, Márko és András ellen küzdött, Tvrtko bán Lázár fejedelmet, az egyes helytartók által való elismertetés kivívásában támogatta. Tvrtko csak saját előnyére dolgozott. Tvrtko 1371-ben Lázár knézzel Altomanović Miklós zsupán legyőzésére szövetkezett. Miklós a veszélyről értesülván, Balšić György zetai fejedelemmel szövetkezett, kinek ezért Dracseviczát, Konavlét és Trebinjét, azaz csaknem az egész Travunját átengedte. Mindazáltal Lázár és Tvrtko lettek a győztesek. Lázár Rudnikot foglalta el, Tvrtko pedig nemcsak a felső Drina mellékét hódította meg, hanem Balšić Györgyöt Travunjából kiűzte, minek folytán Tvrtko 1375 vagy 1376 elején az egykori szerb országok nagy részét hatalmába kerítette. Tvrtko uralma most már Hum országra és Travunjára, délen egész Cattaróig és Niksicsig, keleten

pedig Szerbiának egy részére Szjeniczáig terjedt. Birto-
kában volt a fontos Milesevo is, hol sz. Szávának, a szer-
bek apostolának sirja létezett.¹⁾

Tvrtko István, Bosznia és Szerbia királyává koronáztatik (1376). Tvrtkonak az utóbbi években kivívott diadalai valóban fényesek valának. A boszniai bánsághoz, melyet Hummal²⁾ együtt nagybátyjától örökölt, *Podrinjét, Travun-ját, Trebinjét* és a *tengerpartot* (Konavle és Dracsevicza zsupánságokat) csatolta. Most a Nemanjidák tulajdonkép-
peni utódjának tekintette magát, minthogy azok birodal-
mának nagy részét meghódította. Midőn pedig látta,
hogy Lázár knéz mily gyenge és uralma mennyire jelen-
téktelen, maga pedig nagy ország felett uralkodott, elha-
tározta, hogy hatalmának a külső fényt is megfogja adni,
azért Szerbia és Bosznia *királyává* fogja magát koronáz-
tatni.

Ezen szándékát már 1376-ban megvalósította. Lajos
király és Lázár knéz megkérdezése nélkül, Milesevóban
Szent Száva sirjánál *két koronával* megkoronáztatta magát;
a boszniai koronával, mely őt kezdettől fogva megillette
és a szerbbel, melyet őseitől, a szerb uralkodóktól örök-
lött. Ezen koronázás folytán nemcsak a boszniai bánok
jogait, hanem a szerb uralkodók jogát és kötelességeit
is igényelte. A szerb trónra való jogát kiemelendő, ettől-
fogva „*Szerbia királyá*“-nak nevezte magát, mit a későbbi
boszniai királyok is követtek. Tvrtko czíme 1375-ben
még ez volt: „*Tvrtko Isten kegyelméből Bosznia bánja*“;
1378-ban pedig: „*Stefan Tvrtko v Hrista boga kralj Srbijem
i Bosne i Primorju*“ (Tvrtko István Krisztus Urunkban a
szerbek, Bosznia és a tengerpart királya). A külföldi
hatalmak Bosznia és Szerbia új királyát azonnal elismer-
ték. Szerbia királyául legelőször a ragúzaiak ismerték
el, kik a 2000 perpernyi évi adót, melyet eddig sz.
Demeter napján a szerb uralkodóknak fizettek, ezentúl
Tvrtkonak szolgáltatták át. Velence is elismerte Szerbia
uralkodójául és hivatalos irataiban ezentúl „*Szerbia kirá-*

¹⁾ Jireček, Die Handelsstrassen, p. 36–37.

²⁾ Humország már 1376-ban Tvrtko uralma alá tartozott,
kitűnik ez a ragúzaiakhoz intézett iratából, melyben tőlük a
Stagnóért járó 500 perpernyi adót követeli. Miklošić Mon. Serb. p. 185.

lyá“-nak nevezte.¹⁾ Most már csak az volt a kérdés, hogy Lajos király is elismerje? De Lajos a lengyel és lithván ügyekkel sokkal inkább el volt foglalva, mintsem Bosznia-Szerbiával törődhetett volna. Tvrtko méltóságához és hatalmához képest rendezte be udvarát. Nagybátyja többnyire Szrebrenikben tartózkodott, Tvrtko pedig Trstivniczában, Sutiskában és Bolováciban székelt, hol királyi udvara volt. Byzanci mintára udvari tisztségeket is szervezett, ilyenek voltak pl. a logothet, a proto-vestiarius stb. A legelőkelőbb knézekkel és vajdákkal vette magát körül, kik közül leginkább kitűntek: Vuković Vlatko és Hranja vajdák, továbbá Jablanić Radin és fia Radinović Pál, végre Hrvatinić Vukacz. Ezenkívül a szerb királyok példájára sok kiváltságot osztogatott. Egyébiránt Tvrtkonak koronázása nemcsak azért emlékezetre méltó, mivel ez által a Nemanjidák törvényes utódának kiáltotta ki magát, hanem azért is, mivel ezen ténye által az eddigi boszniai bánságot *független királysággá tette*, mely minőségében egész 1463-han bekövetkezett haláláig megmaradt. Tvrtko István a koronázás által elvállalt feladatot igen komolyan fogta föl. Ezt saját szavai bizonyítják leginkább. A többek közt ezt mondja.²⁾ És ő (Krisztus) kettős koronát adott nekem, hogy mindkét országban uralkodhassam, először az Isten által ősidőktől nekem adott Boszniában, azután tetszett az Úristennek, hogy őseimnek a szerb uraknak trónjára való jutást nekem megengedte, mert azok csakugyan őseim valának, kik ama császárság országaiban mint császárok uralkodtak és most már a mennyei császárságba költöztek. Midőn pedig őseim országát pászor nélkül láttam, a szerb országokba mentem és őseim trónját megszilárdítani óhajtottam és akartam, midőn pedig oda mentem, őseimnek országában az Istentől adott koronával megkoronáztattam, hogy én a Krisztus Urunkban hívő és Istentől rendelt István Szerbia, Bosznia és a tengerpart királyá-

²⁾ Ljubić, Mon. Slav. mer. IV. p. 187—188.

¹⁾ Miklošić, Mon. Serb. p. 187. A fentebbi valamint az ó-szlávból vett idézetek egyáltalában, az ó-szláv nyelv sajátos szellemének megfelelőleg fordítottak le.

A fordító megjegyzése.

vá legyek. Azután Isten segedelmével mint király kezdtem uralkodni és Szerbia trónját megszilárdítani, azon dhajjal, „hogy az elbukottat fölemeljem és a szétromboltat ismét helyreállítsam. . . .“ Valóban magasztos feladat egy uralkodóra nézve „az elbukottat fölemelni és a szétromboltat ismét helyreállítani!“

Az új király, ki előbb csak a nemzeti Tvrtko nevet viselte, a koronázásnál a keresztény István nevet vette föl és nemzetségének védszentjéül István első vértanút választotta.¹⁾ A későbbi boszniai királyok Tvrtko példáját követve, mindnyájan ezen nevet viselték, miként ezt egykor Szerbia császárai és királyai is tették.

Tvrtko István országát rendezi; Novit alapítja, Cattarót elfoglalja és zetai Balšićtyal harczol (1376—1387). Tvrtko István a sz. Száva sirjánál megtartott koronázásával bebizonyította, hogy az eddigi boszniai bánság, független államot képez. Tvrtko mindenekelőtt törvényes utódokról gondoskodott. E célból Dorottyát, Alekszandrović Strašimirnak, Šišman Iván utolsó bolgár császár fivérének leányát vette nőül. Dorottya királyné nemsokára gyermeket szült, ki II. Tvrtko István néven uralkodott.²⁾ Tvrtko most már kiterjedt országának rendezéséhez fogott. Legelső teendője volt az országnak az ellenséges becsapások elleni biztosítása és tengeri hatalom megszerzése. Az első erős várak építése által érte el, a másodikhoz hajók és jó kikötők szükségeltettek. A boszniai királyságnak meglehetősen tengerpartja volt, mely az adriai tenger keleti partján, a Bocche di Cattarótól észak felé a Czetina folyóig terjedt, de ezen területnek két legfontosabb kikötője, Cattaró és Ragúza, önkormányzattal bíró közösségek valának, melyek a magyar királyok főnhatóságát ismerték el. Ha tehát Tvrtko István Boszniának a tengeren is tekintélyt akart szerezni, mindenekelőtt a két várost kellett leigáznia. De ez igen vakmerő és nehéz vállalat lett volna.

¹⁾ I. Tvrtko István Dracsevicza zsupánságban 1382 ben erődöt (a későbbi Novi, Erczegnovi) építtetvén, azt védszentjéről „sveti Stefan“-nak nevezte. Miklošić, Mon. Serb. p. 201.

²⁾ 1378-ból való oklevelén olvassuk „Kyra Dorothea királyasszony“; 1382-ből származón pedig: „királyságoim fia“. Miklošić p. 189 és 202.

Midőn Tvrtko István még bán volt, a ragúzaiakkal igen barátságos lábon állott. Tvrtko még 1375. február 5-én a ragúzaiak számára oklevelet állított ki, melyben kereskedőiket minden vám alól felmenti.¹⁾ Miután a következő évben szerb tartományok urává, továbbá Bosznia és Szerbia királyává lett, a ragúzaiak irányában még előzékenyebbnek mutatkozott. Tvrtko 1378. április 10-én Ragúza tőszomszédságában, a travunjai Zsrnovnicza zsupánságban tartózkodott. Ez alkalommal a következő főurak voltak körülötte: Pribinić Branko zsupán, Štefković Vukoslav, Štefanović Dobrašin, Vuković Vlatko vajda, Milatović Vukašin knéz, Sanković Belijak zsupán, Mastnović Tvrtko és mások. Midőn a ragúzaiak az új boszniai-szerb király megérkezéséről értesültek, követséget küldtek elébe, mely a következő patricziusokból állott: Menčetić Marino, Bobaljević Mihály, Kaličević Dobret, Žurgović Matej, Gradić Zsun és Gundulić Miklós, kiknek feladata volt, a királyt üdvözölni és kiváltságaik megerősítését kérelmezni, de főként Ragúzának az új királyhoz, mint az egykori szerb tartományok urához való viszonyát rendezni. Minthogy a ragúzaiak a szerb uralkodóktól nyert kereskedelmi szabadságért és kiváltságokért, azoknak évi adót fizettek, ezt Tvrtko is követelte tőlük. A ragúzaiak tehát Tvrtkonak és utódainak, a boszniai kereskedelmi szabadságért évenként sz. Balázs napján, 500 perpert, a szerb adó czímén pedig sz. Demeter napján 2000 perpert fizettek. Tvrtko tehát Ilona anyakirálynéval, Dorottyá királynéval és a legelőkelőbb boszniai főurakkal egyetértve, a ragúzaiaknak a szerb uralkodóktól nyert összes kiváltságait megújította.²⁾ Midőn pedig trsztivniczai királyi udvarába visszatért, a Ragúzával kötött szerződést, ünnepestes okmányban is megerősítette (1378. június).

Tvrtkonak a ragúzaiak iránt tanusított jó indulata, csakhamar megváltozott. Ugyanis Ragúzára és Cattaróra vonatkozó tervei kiviteléhez már a következő évben hozzálátott. Nevezetesen a ragúzaiak 1379. július 26-án, Lajos királynál, a boszniai király ellen panaszt emeltek. Azt jelentik Lajosnak, hogy a cattaróiak Buča Maroje

¹⁾ Miklošić, Mon. Serb. p. 184—185.

²⁾ Miklošić, Mon. Serb. p. 188.

nevü követüket Tvrtko királyhoz küldték, ki az előbbi években Ragúzával barátságos viszonyban állott, a várost a velenceiek ellenében sereggel is támogatta, alattvalói pedig Ragúzába élelmi szereket szabadon vihettek be. Miután azonban a cattaróiak városukat Tvrtkonak följajánlották, a boszniai király alattvalóinak megtiltotta, hogy Ragúzába élelmiszereket bevigyenek, tehát városuk Cattaro miatt élelmiszerekben hiányt szenved.¹⁾ Tvrtko ez egyszer kudarczot vallott. Ugyanis Lajos király nemcsak hű Ragúzáját oltalmazta meg, hanem Cattarót is alávetette.

Addig mig Lajos király élt, Tvrtko István nem igen gondolhatott arra, hogy tengeri hatalmát gyarapítsa és Ragúzát valamint Cattarót megszerezze. De az alkalmas pillanat nemsokára bekövetkezett, ugyanis I. vagy Nagy Lajos Magyarország egyik legnagyobb királya, fűtődök hátrahagyása nélkül 1382. szeptember 12-én meghalt. Özvegyet és két leányt hagyott hátra, u. m. Máriát és Hedviget. I. Lajos király Máriát akarta tenni nagy birodalmának örökösévé, miért is Máriát már két éves korában (1374) eljegyezte a 9 éves Zsigmonddal, IV. Károly német császár és cseh király fiával. De Lajosnak tervei és óhajai nem teljesültek. A lengyeleknek nem kellett Mária, hanem hűgát Hedviget választották királynőjükké; de Máriának és anyjának Erzsébetnek a magyarok és horvátok közt is sok ellensége volt, kik a gyenge és igazságtalan női uralmat és Erzsébet kegyenczét, Gara Miklós nádort, szivük mélyéből gyűlölték. Ama hosszú és nagy háború alatt, mely nemsokára kitört, és mely Magyar-Horvát- és Dalmátországban, valamint Szlavóniában negyed századon át dühöngött, Tvrtko az első években határozottan egyik párthoz sem akart csatlakozni. Ugyanis majd unokanővérenek Erzsébetnek és leányának Máriának, majd pedig Durazzói Károlynak és fiának Lászlónak pártján állott, e mellett azonban mindig saját érdekét tartotta szem előtt.

Lajos halála után Tvrtko azonnal hozzálátott Ragúzára és Cattaróra vonatkozó terveinek kiviteléhez. Már 1379-ben belátta, hogy jelentékeny hajóhad nélkül Ragúzát

¹⁾ Matković P., Prilozi k trg. pol. hist. (Rad. VII. p. 207).

nem fogja meghódíthatni, mely tengeri haderejéről már ekkor híres volt. Minthogy tehát Ragúzá¹⁾t nyíltan meg nem támadhatta, elhatározta, hogy először annak élet-föltételeit fogja megsemmisíteni, azután a haldokló, gyöngé várost nem lesz nehéz meghódítani. Tvrtko csakhamar belátta, hogy Ragúza kereskedelemből és forgalomból él, melyek nélkül csakhamar el fog pusztulni. A gyönyörű Bocche di Cattaro bejáratánál igen alkalmas helyen erősséget emelt, mely hivatta volt Ragúza vetélytársává lenni. Ezen erőd, melyet Tvrtko Szent Istvánnak nevezett, később pedig Novinak neveztetett, a mai Castelnuovo (Ercegnovi), a Bocche di Cattaro bejáratával éppen szemközt fekszik. Tvrtko az általa alapított várost, minél gyorsabban befejezni és a boszniai királyság legfőbb kereskedelmi helyévé tenni igyekezett. A ragúzaiakkal kötött szerződések daczára. itt só-raktárakat építtetett és só-piaczot nyitott. S valóban nemcsak a szomszéd vidékekből, hanem Dalmáciából és Horvátországból is jöttek ide sóval és borral kereskedő egyének.¹⁾ A ragúzaiak Tvrtko király tervein csakhamar keresztülláttak és városuk jövője iránt aggodalommal teltek el. Ezért tehát Gučetić Dragoje knézt követül küldték a királyhoz, hogy őt engedékenységre bírja. Gučetić Dragoje knéz a királyt Humorszá²⁾gban, az ősrégi Blagaj vár alatt fekvő Bistye faluban találta. Itt a királynak előadta, hogy „a ragúzaiak Rác³⁾országnak minden királyával szerződést kötöttek, melynek értelmében az egész tengerparton sehol sem szabad új piac⁴⁾zot nyitni; ez alól csupán ama városok vétetnek ki, melyekben rendes piac⁵⁾ már előbb is volt.“ Tvrtko király igen kényes helyzetbe jutott. Ugyanis igen jól tudta, hogy Ragúzának, az egykori szerb uralkodókkal kötött szerződéseit megszegte; ezért tehát Ragúzának nem akart nyílt háborút izenni, annál is kevésbé, minthogy Ragúza Erzsébet és Mária királynőknek hú párthíve lévén, a magyar udvarnál nagy kegyben állott. Beismerte tehát, hogy Ragúzának nem akart nyílt háborút izenni, annál is kevésbé, minthogy Ragúza Erzsébet és Mária királynőknek hú párthíve lévén, a magyar udvar-

¹⁾ Tvrtkonak 1382-ben kelt oklevele; Miklošić, Mon. Serb. pag. 201.

nál nagy kegyben állott. Beismerte tehát, hogy Ragúzának a szerb uralkodókkal kötött szerződéseit megszegte és 1382. daczember 2-án elrendelte, hogy ama vár (Novi) alatt fekvő városban só-piacz soha se legyen.¹⁾

Jóllehet Tvrtko úgy saját, mint fia nevében ünneplés fogadalmat tett, hogy ígéretét sohasem fogja megszegni, mégis a ragúzaiaknak minden alkalommal ártani igyekezett és Ragúzára vonatkozó terveivel soha föl nem hagyott. Tvrtko már a következő évben készülteket tett, hogy államának szárazföldi és tengeri hatalmát gyarapítsa. Követei Vukašin és Vladoje knézek, a ragúzaiaktól annak megengedését kérték, hogy valamely ragúzai patriczius a boszniai várak fölügyelőjeként Tvrtko szolgálatába léphessen. A községi tanács azonban ezen kérelmet nem teljesítette s ama régi szokással mentegődött, mely a ragúzai polgároknak valamely szomszédos uralkodó szolgálatába való belépését határozottan megtiltja, nehogy hazájuk ártalmára váljanak. Úgylátszik, hogy a látszólagos jó egyetértés ennek folytán ismét megzavartatott és Tvrtko a novii só-piaczot ismét megnyitotta. A ragúzaiak erre Gundulić Péter és Lukarić István patricziusokat Budára küldték, hogy Máriától segítséget kérjenek. Mária királynő, ki a nélkül is neheztelt Tvrtkora, a hű ragúzaiak kérelmét készségesen teljesíté s április 15-én kelt iratában, Dalmát- és Horvátország lakosainak szigorúan megtiltá, hogy Noviba sőt vagy bort szállítanak. Egyszersmind elrendelte, hogy ezen tilalom Dalmát- és Horvátország minden piaczáan kihirdetessék.²⁾

¹⁾ Idem, op. cit. p. 201—202.

²⁾ Nos Maria notum facimus, quod fideles nostri rector, iudices, consilium et commune civitatis nostrae Ragusii, missis ad nostram maiestatem providis viris Petro de Gondola et Stephano de Luccaro, eorum civibus, nunciis et ambasciatoribus, nobis humiliter significarunt, quod nonnulli forent homines in dictis regnis nostris Dalmatiae et Croatiae, qui vinum et salem ad quoddam castrum, de novo per dominum regem Rsciae et Bosnae inter praedictam civitatem nostram Ragusii et civitatem Cattari appellatam, in loco Dracavizza nominato constructum contra libertatem et antiquam consuetudinem ipsius civitatis Ragusii et in opprobrium et diminutionem iurem eiusdem civitatis nostrae portarent et deferrent Nos itaque duximus committendum, ut a modo et deinceps nullus incolarum regnorum nostrorum

A ragúzaiak eljárása miatt elkeseredett Tvrtko István most a velenceiekkel szövetkezett. Még Lajos király idejében 1382. júliusban azon kérelemmel fordult a velencei köztársasághoz, hogy ez a két felszerelt hajót adná el neki, minthogy ő a velenceiek birtokában levő Cattarót támogatta; de a köztársaságnak minden hajóra szüksége lévén, Tvrtko kérését nem teljesithette.¹⁾ Most sokkal készségesebbnek mutatkozott. Már első kérését is azonnal teljesítette s régi törvényei daczára, Baseio Miklós nevű polgárnak 1383. márczius 8-án megengedte, hogy Tvrtko szolgálatába álljon és a boszniai hajóhad tengernagyává legyen.²⁾ Néhány nappal később (márczius 27-én) a boszniai királynak azt is megengedte, hogy Velenczében egy teljesen fölszerelt gályát vehessen.³⁾ A velenceiek Tvrtko Istvánt a köztársaság iránt szerzett érdemeiért Velenceze diszpolgárává nevezték ki (1383. július 30.)⁴⁾ Nég ugyanazon év október 5-én megengedték neki, hogy Velenczében két gályát építhessen.⁵⁾ A Tvrtko király által foganatosított hadikészületek nem csak Ragúzának, hanem Mária és Erzsébet királynőknek is nyugtalanságot okoztak. Attól tartottak, hogy a boszniai király a horvát- és dalmátországi elégületlenekkel, kik a női uralmat és Gara Miklóst gyűlölték, egyetért. A királynők tehát a velencei köztársaságnak szemére lobbantották,

memoratorium, vinum et salem ad praedictum castrum novum.... portare praesumat vel deferre.“ — Kukuljević, Jura regni Croatiae I. p. 150—151.

¹⁾ Ljubić, Mon. Slav. mer. p. 187—188.

²⁾ cum serenissimus et excellentissimus dominus rex Rascie nuper miserit quendam nuncium suum specialem cum littera credulitatis nobili viro ser Nicolao Baseio civi nostro, per quem nuncium ipse dominus rex Rasciae et Bossine notificat dicto ser Nicolao Baseio, quod ipsum elegit in admiratum suum cum magno honore civis nostri praedicti Ljubić, op. cit. IV. p. 194—195.

³⁾ quod complaceatur sibi (regi Rascie) de dicto corpore galee cum suis corredis et arnesiis, sicut requirit, solvendo statim precium, ut dictum est, secundum ordines nostros. Ljubić, Mon. Slav. mer. IV. p. 195.

⁴⁾ Ljubić, Mon. Slav. mer. IV. p. 200—201. Egyébiránt Tvrtko már 1364-ben velencei polgár volt.

⁵⁾ Ljubić, op. cit. IV. p. 203.

hogy a boszniai flotta felépítésénél Tvrtkonak segédkezet nyújt. A velencei köztársaság Mária királynőnek 1384. június 14-én azt felelte, hogy ámbár Velenczében két gálya építtetett Bosznia részére és egy velencei alattvaló a hajóhad tengernagyává lett, mindazáltal a tanács az említett tengernagynak meg fogja hagyni, hogy Mária királynő alattvalóit kimélje és a magyar alattvalókat a velenceiekkal egyenlő bánásmódban részesítse.¹⁾

A velencei tanács nyilatkozata a királynőket csak kissé nyugtatta meg; elhatározták tehát, hogy magához Tvrtkóhoz fordulnak. Midőn Erzsébet királyné 1385-ben Pozsegába utazott, hogy ott Horváthy Pál és János testvérekkel és a horvátországi mozgalom többi vezetőivel alkudozásba bocsátkozzék, egyidejűleg kegyenczét, Gara Miklóst Tvrtko Istvánhoz Boszniába küldte. Gara Miklós szerencsésebb volt, mint Erzsébet királyné; míg ugyanis ez a horvát pártvezérekkel mit sem végzett, Tvrtko már 1385. márczius 28-án Szutiszkóban okmányt állított ki, melyben kedves barátjának és komájának Gara Miklós-nak azt igéri, hogy Erzsébet, Mária és Hedvig kivételével mindenki ellen hű szövetségestársa leend.²⁾ Egyébiránt Tvrtko nem szeretetből csatlakozott rokonaihoz, hanem mert fényes jutalmat kapott. Erzsébet és Mária királynők semmiféle áldozattól sem riadtak vissza, csak-hogy a boszniai király barátságát biztosítsák; ezért tehát Cattaro városát, mely után annyira áhitozott, Tvrtkonak ajándékozták. Cattaro már 1385. július 20 án, Tvrtko hatalmában volt, ugyanis a velencei tanács e napon egy követség küldését határozta el, mely a királytól a cattarói vásárra járó velencei kereskedők számára

¹⁾ Ljubić, op. cit. IV. p. 207.

²⁾ Nos Stephanus Tuertcho significamus quod ... domino Nicolao de Garra, regni Hungarie palatino carissimo amico et compatri nostro in omnibus amodo et deinceps totam fidelitatem, contra quamlibet personam, locis et temporibus opportunis, demptis tamen saluis et antepositis semper serviciis et fidelitatibus per nos illustrissimis dominabus *predilectisque sororibus* nostris Elizabeth et Marie Hungarie, ac Heduidis Polonie reginis, observatis et perhembnaliter observandis, usque vitam nostram, iuxta posse exhibere et obseruare promittimus et assumimus, ac nihilominus ad omnia promissa obseruanda nos obligamus. — Arkiv za povj jugosl. II. p. 36.

kiváltságokat eszközöljön ki.¹⁾ Rippa Blanco választatott meg követté (július 25.)²⁾ Ez Szutiszkóba ment, hol Tvrtko király, a velenceieknek ugyanazon kiváltságokat adományozta, melyeket ezek Cattaróban az előbbi uralkodók alatt is élveztek (1385. augusztus 23.)³⁾

Tvrtko István tehát szép szerével Cattaro birtokába jutott. Az adriai tenger ezen fontos pontját hatalmába kerítvén, Ragúzára vonatkozó terveiről bátran lemondhatott. Különben is ez utóbbit soha sem foglalhatta volna el, minthogy hajóhada a ragúzai flottával meg sem mérkőzhetett. Mindazáltal az imént megszerzett Cattaro miatt sok kellemetlenség keletkezett. Balšić Balsa, Balšić György fivére, rossz szemmel nézte, hogy Tvrtko Cattarót megszerezte. Már Balšić György is Cattaro birtokára vágyván, azt 1369-ben ostrom alá fogta és ha a velenceiek közbe nem lépnek, talán be is vette volna. Most pedig Balšić Balsa „Zeta, Kanina és Avalona ura“ Cattaro városát Tvrtko hatalmában látván, Tvrtko Istvánnak hadat üzent. Tvrtko eleinte szerencsésen harczolt; seregének élén Zetába hatolt és a Zeta folyó melletti Szpu-zsig nyomult elő, honnan szeptember 17-én a ragúziaiakkal, kikkel időközben kibékült, levelet irt.⁴⁾ De nem-sokára szerencsétlenség érte, ugyanis Tvrtko a velenceiekhez azon kéréssel fordult, hogy a béke kieszközlése végett közbenjárjanak. A velencei köztársaság a Tvrtko és Balsa közt keletkezett egyenetlenségről és

1) „cum nunc de novo senciatur, quod per serenissimam dominam reginam Hungariae predictus *locus Cathari* datus fuerit in manibus domini regis Rassie“. Ljubić, op. cit. IV. p. 219.

2) Ljubić, op. cit. IV. p. 219.

3) Az illető oklevélben Tvrtko ezt mondja: „cum per gratiam largiflue dei dispositionis et preclarissime sororis nostre domine regine Ungarie civitas predecessorum nostrorum Catharensis feliciter ad manus nostre maiestatis perpetualiter pervenit.... quatenus idem mercatores (ducalis domini) cum ipsorum mercimoniis, cuiuscumque conditionis existant, possint semper libere et secure et absque omni pavore ad prefatam nostram civitatem Cathari absque omni dacio et gabella venire, intrare, stare....“ Ljubić, op. cit. IV. p. 221—222.

4) Miklošić, Mon. Serb. p. 483. — Jireček K., Die Handelsstrassen, p. 37, 111. jegyzet.

viszályról, mely a velencei kereskedőknek annyi kárt okozott, értesülvén, Tvrtko kérését örömet teljesíté és a béke kieszközlése czéljából 1385. október 5-én két követet útnak indított.¹⁾

A velencei köztársaság a hadviselő felek közt ezúttal valószínűleg békét hozott létre. Cattaro Tvrtko birtokában maradt; de Tvrtko csakhamar megfeledezett ama feltételekről, melyek alatt Cattarót Mária magyar királynőtől kapta. A királynőnek adott szavát sem tartotta meg, sőt midőn Mária és Erzsébet királynők fogságba kerültek, ezeknek horvát- és dalmátországi ellenségeivel is összejátszott. Midőn Mária királynő a novigrádi börtönben sínylett, Dragošević Gojak, Tvrtko követe Ragúzába ment, (1387. márczius elején) feladata volt a ragúzaiak által a boszniai királynak fizetendő adót átvenni és a ragúzaiaktól megtudakolni, hogy az esetre, ha Tvrtko királyt szerencsétlenség érné s kénytelen volna országából elmenekülni, oltalmat lelne-e Ragúzában? A ragúzai tanács a királynak márczius 5-én azt válaszolta, hogy ő bármikor Ragúzába jöhet és ott lakhatik. De ha Mária királynő szabadsága és hatalma visszanyerése után Tvrtkot üldözőbe venné, akkor nem szabad Ragúzába jönnie, ha pedig már a városban volna, akkor bizonyos határidő lefolyása alatt a várost el kell hagynia.²⁾

Tvrtko István 1387. április 9-én Ragúzával szövetséget kötött, mi által az előbbi viszálykodásnak akart véget vetni. Az ide vonatkozó szerződésben, Tvrtko a ragúzaiaknak azt igéri, hogy Ragúza városát mindenki ellen meg fogja oltalmazni. A ragúzaiak pedig megígérték,

¹⁾ sicut habuimus per litteras speciales maxime differentie et discordie fuerunt et sunt inter dominum regem Rassie ex una parte et dominum Balsam ex altera, propter quas differentias subditi et cives nostri, conversantes in terris et partibus maritimis predictorum dominorum portant dampna maxima; et utile sít et pro honore nostri dominií faciat interponere nos et tractare pácem et concordium inter dominos predictos, cum hoc sit de mente et bene placito domino regis Raxie, qui nobis scripsit cum maxima instantia super hoc: vadit pars, . . . quod eligantur duo ambaxatores.... Ljubić, IV. p. 224.

²⁾ Pucić, Spom. srp. II. p. 28. — Rad. jug. akad. VII; pag. 211, 2. jegyzet.

hogy Tvrtkot és alattvalóit, ha Ragúzába jönnek, barátságosan fogadják és mindenki ellen megoltalmazták, mindazáltal ha Mária hatalmának és szabadságának visszanyerése után Tvrtko királyt üldözőbe venné, a ragúzaiak illő határidőt fognak adni, mely alatt embereivel és vagyonával városukat elhagyhatja és oda távozhatik a hová neki tetszik.¹⁾

Ezen szerződés fényes bizonysgot tesz arról, hogy Tvrtko István 1387. áprilisban Mária királynőnek nyílt ellensége és a horvát-dalmát elégületlenek párthíve volt. Mindezt annak reményében tette, hogy a horvát mozgalmak felhasználásával Horvát- és Dalmátországot saját államával egyesíthetni fogja.

A horvátországi mozgalom; Tvrtko István a horvát-dalmát ügyekbe avatkozik (1387—1389). I. Lajos király ugyan nagy és tekintélyes birodalmat, de egyszersmind elégületlen és elnyomott alattvalókat hagyott hátra. Az uralkodása alatt álló országok közt Horvátország volt leginkább elnyomva. Lajos király Horvátországnak szép tengerpartját visszaszerezte ugyan; nevezetesen a velencei köztársaságot a Quarnerotól Durazzóig terjedő Dalmáciáról, két ízben is lemondásra kényszerítette (1358 és 1381); de Horvátország életerejét is megtörte, annak legszentebb jogait lábbal taposta, a báni méltóságot és a főuri családokat, az országnak ezen százados büszkeségét pedig, teljesen lealázta. Az egykor hatalmas Šubić, Ugrinić, Kurjaković, Babonić és Nelipić családok helyett, most teljesen ismeretlen családok tűntek föl, melyek a királyság alkotmányának aláaknázásában Nagy Lajosnak segédkezet nyújtottak.¹⁾

De éppen ezen kegyenczek, kikben Lajos leginkább

¹⁾ Miklošić, Mon. Serb. p. 209—211.

²⁾ Érdekes a mit Szalay L. magyar történetíró Róbert Károly királynak, a horvát főurakkal szemben tanúsított eljárásáról mond: „... Közép-Horvátország pedig nem nyugodott, mert a király tanácsosai csak a felszínen mutatkozó jeleneteket látták, nem sejtítették, hogy alattuk a horvát népiség igényei rejlenek, melyeket kiismerni, a magyar birodalom érdekeivel összhangzásba hozni és kielégíteni, dicső és gazdagon jutalmazó feladat lett volna. S mert ez megfejtetlenül maradt.... stb.” Magyarország története, II. 152. lap.

bizott, a király halála után legmeghizhatatlanabbaknak mutatkoztak. Sokan közülök a fiatal Mária királynőnek, ki anyja és ennek kegyencze Gara Miklós nádor által vezettetett, legelkeseredettebb ellenségeivé lettek. Ezek közt legnevezetesebbek voltak: *Palizsnay János* volt vránai perjel, továbbá a Horváthy testvérek, Pozsega és Valkó vármegyei földbirtokosok. *Horváthy Pál* zágrábi püspök volt, fivére *Horváthy János* pedig Lajos idejében a macsói bánságot kormányozta. Ezen főpártvezérekhez csatlakoztak még: a Pozsega megyei Dobrogostjébe való *Laczkovics András* és *István*, *Simontornay István*, *Szécsy Miklós* és mások. A horvát elégületlenek, a gyenge női kormány és az uralomvágyó Gara Miklós nádor miatt ekként panaszkodtak: „Meddig fogjuk még a könnyelmű és ingerlékeny női uralmat tűrni? Szolgálataink a királynők előtt kellemetlenek, ők barátságtalanok irányunkban, elfelejtik, hogy a jámbor király szolgálatában, vérünket ontottuk, megfélekedeznek ama veszélyekről és szenvedésekről is, melyeket eltűrtünk, midőn a király kardunkkal idegen népeket igázott le. A királynő ama méltóságoktól is megfoszt bennünket, melyekre egykor kinevezettünk; az előttünk még nem rég nyitva állott ajtókat bezárja. Gara Miklós nádon kívül senki sem tetszik neki. Orvoslást kell tehát keresnünk, nehogy az elkeseredett asszony vérünket ontsa, lelkiünket kiűzze és a vérünkkel szerzett javakat tőlünk elragadja.“ A horvát elégületlenek akkor sem reméltek javulást, midőn *Zsigmond* cseh királyfi Máriával egybekelt és a kormányt átvette, mert a horvátok *Zsigmond*ot tapasztalatlan és a királyság törvényeihez nem értő idegennek tekintették. Elhatározták tehát, hogy Máriát a tróntól meg fogják fosztani és arra az Anjouház ifjabb ágát fogják meghívni; nevezetesen *Durazzói Károlyra*, *Durazzói János* herceg (ez Nagy Lajos nagyatyjának *Martell Károlynak* fivére volt) unokájára vetették pillantásaikat. *Durazzói Károlyt* személyesen is ismerték, ugyanis Lajos király uralkodása alatt néhány éven át Horvát- és Dalmátország hercege volt (1368—1376).

Palizsnay János Vrána városában (a mai Dalmáciában és a hajdani Horvátországban) a fölkelést már 1383. szeptemberben megkezdette. Erzsébet elnyomta ugyan a

fölkelést, de már a következő évben Zarában a két királynő ellen szőtt összeesküvésnek jöttek nyomára. Ezen és hasonló mozgalmak, melyek a Szerémségtől és Macsótól az Adriai-tengerig terjedő területen egymást követték, Erzsébet királynét a főpártvezérek lecsillapításának megkísérlésére birták. Erzsébet tehát a dolgok megbeszélése végett 1385 ben Pozsegába ment. De az alkudozások hajótörést szenvedtek; kevéssel ezután Horváthy Pál zágrábi püspök Nápolyba ment, hogy Durazzói Károlyt Magyarország trónjára meghívja. Horváthy Pál először is társainak pecsétjével ellátott iratot nyújtott át, azután Magyar- és Horvátország állapotát élénk színekkel ecsetelve mondá: „Azért hívunk tehát, hogy az egyenetlen királyságot lecsendesítsd és az egyenetlenkedő fejedelmeket kibékítsd.... Te vagy a királyság törvényes örököse, neked örömet hódolunk, hogy azokat megkedveld, a kiket atyáid is kedveltek.“ Károly sokáig habozott, végre azonban 1385. szeptember 4-én Barlettában hajóra szállott és szeptember 12-én Zenggben kikötött. Innen párthíveivel Zágrábba ment, hol Horváthy Pál püspök palotájában tartózkodott és az alkalmas pillanatra várakozott, hogy Magyarországot is hatalmába kerítse.

Ámbár Erzsébet mindent elkövetett, csakhogy leányát a trónon megtartsa, mégsem ért czélt. Veje Zsigmond Csehországba menekült, Mária pedig kénytelen volt a trónról lemondani, mire Durazzói Károly 1385. december 31-én Székesfehérvárott a két királynő jelenlétében a szent koronával megkoronáztatott. Erzsébet most más módon akarta eltávolítani Károlyt. Értekezés ürügye alatt magához hivatta, hol Forgách főpohárnok által, majdnem agyonüttetett (1386. február 7-én); azután Visegrádba záratta, hol február 21-én meghalt. Mire Mária királynő anyjával és Gara Miklóssal ismét átvette a kormányt. Durazzói Károlynak rögtön halála Horvátországban ismét lázadást keltett. Horváthy János bán és fivérei, továbbá Palizsnay János, sereget gyűjtöttek, melylyel a macsói bánságot, Valkó és Pozsega megyéket elfoglalták és készülleteket tettek a polgárháborúnak Magyarországra való átültetésére. Gara Miklós nádor a fölkelők leverésére 30,000 főből álló hadsereget gyűjtött össze és a két királynővel Szlavóniába vonult. De midőn a sereg Diako-

várhoz ért, a fölkelők által teljesen megveretett (1386. július 25 én.) Forgách Balázs, Gara Miklós és sok más főúr az ütközetben esett el, a két királynő pedig a horvátok fogságába kerülván, a Velebit alján fekvő Novigrád várában, börtönbe vettetett. Erzsébet királynő 1387. január elején meggyilkoltatott. Mária pedig továbbra is fogságban maradt és férjének Zsigmondnak, ki időközben (márczius 31.) Magyarország királyává koronáztatott, segítségére várakozott. A horvát mozgalom vezetői, u. m. Horváthy Pál, Palizsnay Tamás és Gjorgiéc Pál, Zágrábból Nápolyba utaztak (február 22.), hogy a szerencsétlen Durazzói Károlynak László nevű fiát a trónra meghívják. Egyidejűleg Tvrtko István boszniai királytól is segítséget kértek, hogy annál bátrabban szembe szállhassanak Zsigmonddal, ki nejének kiszabadítására komoly készüléteket tett.

A boszniai király az országától nyugatra és északra végbemenő eseményeket élénk figyelemmel kísérte. Egyik párthoz sem akart nyíltan csatlakozni, míg Mária királynő 1385. márcziusban Cattaro városával meg nem vesztette. Azonban Durazzói Károly rögtöni halála után Mária királynőtől elpártolva, határozottan a horvát felkelőkhöz csatlakozott. Mint mindenkor, úgy most is csak országának hasznát kereste, azt remélte ugyanis, hogy a horvát felkelők támogatásával Horvát Dalmátországot és Szlavóniát birodalmával egyesíteni fogja. A horvát fölkelők meghívását tehát barátságosan fogadta és segítséget ígért. Tvrtko a horvát mozgalmat Szlavóniában és Macsóban, de még inkább Horvátországban és Dalmáciában erélyesen támogatta, a szerencsétlen horvát menekülteket országába befogadta és Zsigmond boszújától megóvta. Céljának könnyebb elérése végett látszólag László királyhoz is csatlakozott.

Miután Mária királynő a velencei hajóhad segélyével novigrádi börtönéből kiszabadult (június 4.) Tvrtko tervei kiviteléhez látott. Horváthy Jánosnak Macsóba és Szlavóniába segédcsapatokat küldött; de főképpen Horvát- és Dalmátországra irányozta figyelmét. Itt Palizsnay Jánoson kívül, az egykor hatalmas Šubić nemzetség összes párthívei hozzája csatlakoztak. Legelőször is Klissza horvát város, melyet még nem régen Šubić Mladen, Tvrtko

anyjának fivére kormányzott, fogadta őt be. Klissza városa Francus főesperest, Rogavić Mátét és Juradin Osztoját, Boszniába küldte, hogy ott a város nevében Tvrtkonak hódoljanak. A követség a szutiszkói királyi udvarba július 22-én érkezett meg, itt Tvrtko király okmányt állított ki, melynek erejénél fogva, Klisszát oltalmába fogadta. Ezenkívül Klissza mindama kiváltságait megerősíté, melyeket ez Šubić Mladen és Pál bánoktól valamint György knéztől kapott.¹⁾

Ezen hódolat folytán a legfontosabb horvát városok egyike, melyért Velence, Magyarország és Szerbia csak kevéssel ezelőtt véres harczot vívtak, Tvrtko hatalmába került. Klissza városa azon a hegyen feküdt, mely a Boszniából a dalmát tengerpart szívébe vezető országút fölött uralkodik és Alsó-Dalmácia természetes fővárosának, Spalatónak kulcsát képezte. Tvrtko Klisszába helyőrséget küldvén, Dalmácia fővárosát Spalatót folytonosan fenyegette és minden törekvését a Horvát- és Dalmátország feletti uralomnak megszerzésére irányozta. Ezen czélt annál könnyebben elérhette, minthogy a fontos Vrána is Palizsnay János, az ő legmeghittebb párthívének birtokában volt. Zsigmond király veliki-miholjáczi Laczković Albertet nevezte ki vránai perjellé, ki Budislavić Tamás és Butko korbaviai knézek által támogatva, állásának elfoglalását meg is kísérllette, de Vránának lakosai, Palizsnay János iránti hűségükben továbbra is megmaradtak.

Tvrtko Klisszának birtokába jutván, Spalatót még ugyanazon hó végén háborgatni kezdte. A spalatóiak, kik Mária és Zsigmond buzgó párthívei valának, szerfellett megrémültek. Midőn a boszniai sereg közeledéséről

¹⁾ Nos Tuartko.... Itaque ad nostram accedentes presentiam viri nobiles de Clissa, v. d. Francus archipresbyter civis Clissi, et Matheus Georgii de Rogauichi ac Ostoya Juradini, nuntii et ambasciatores ex parte communitatis Clissie... conseruabimus in omnibus ordinationibus, quas dicunt habuisse tempore predecesorum nostrorum d. d. banorum Mladini et Pauli, atque comitis Georgii: scilicet nobis et nostris heredibus teneantur semper et in perpetuum omagii fidelitatem obseruare. Kukuljević, Jura regni Croatiae I. p. 493. — V. ö. Rački, Pokret na slavenskom jugu. (Rad. jugosl. akad. III. p. 66—67).

értesültek, a városi tanács Pizzacoli János polgármester elnöklete alatt összeült (1387. augusztus 1.) és elhatározta, hogy Madii nevű polgártársukat Boszniába fogják küldeni. Madii megbízatása ez volt: Először is Tvrtko boszniai királyhoz megy, kinek Spalató városát és lakosait kegyébe ajánlja. A királyt biztosítani fogja arról, hogy törvényes uralkodójukon kívül, őt is elismerik uroknak. Ha pedig ő felsége hatalmas seregét Spalató ellen már útnak indította volna, a követ nyilatkoztassa ki, hogy ilyféle parancs, a spalatóiak által a király iránt tanusított mély tisztelettel ellenkezésben áll, minthogy a spalatóiak a király parancsait mindenkor készségesen teljesítik, hacsak felségárulást nem követel tőlük. Végre a követ arra törekedjék, hogy Spalató ne háborgattassék. Almissza pedig Mária királynőnél maradjon.¹⁾ Madii azonban nem ment Boszniába, mivel már késő volt. A boszniai sereg ugyanis Spalató területébe már augusztus 2-án betört. Ámbár a sereg jelentékeny volt, ez alkalmal Spalatót nem vette ostrom alá, hanem annak környékét pusztította.²⁾ Tvrtko királynak ugyanis sem ostromeszközei nem voltak, sem a jelentékenyen megerősített város ostromára nem ért rá, hanem gyakori becsapásai által akarta a spalatóiakat önkéntes meghódo-

¹⁾ Nos Johannes de Pizacolis capit. iudices, et cons. civit. Spalat. vobis nob. viro Miche Madii et ambassatori nostro salutem ad vota felicem. Committimus vobis, quod parte nostra ire debeatis ad seren. et inclitum principem et dominum Stephanum Tuartcho d. gr. Rascie, Bosne maritimeque regem inclitum et immediate post dominium nostrum naturale *dominum nostrum precipuum*, et eidem cum omni humilitate inclinabitis, et nos et civitatem nostram recomendabitis modo et forma, quibus conuenire congruerit discretio vestra. Si dicta maiestas vestra ordinavit, et *misit suum potentem exercitum* damna nobis illaturum in campo nostro, quod cum eius deuota reuerentia locum non habet, cum dispositi simus et semper fuimus exequi mandata cuncta culminis vestri, dummodo non notemur nota infidelitatis.... Lucio, Memorie de Trau, p. 332—333.

²⁾ A spalatói tanács Zsigmondhoz küldött követeinek 1388. június 10-én ily megbízást adott: „Narrabitis etiam, quomodo anno preterito (1387) videlicet die 2. augusti exercitus dicti regis Bosne validus campum nostrum invasit.“ Lucio, Memorie di Trau p. 339. — Rački, op. cit. (Rad. III. p. 68).

lásra és a boszniai főnhatóság elismerésére kényszeríteni. A boszniai hadsereg Spalató ostromára különben sem ért volna rá, mivel e közben Zsigmond király párthívei is megmozdultak. Élükön a már említett Laczkovics Albert választott vránai perjel állott, ki azonban Vránába be nem vonulhatott, minthogy azt Palizsnay János szállotta meg. Laczkovics Alberthez csatlakoztak Budislavié Tamás és Butko korbaviai knézek is, kik együttesen Vrána elé vonultak, hogy azt Palizsnay Jánostól elragadják. Egyesült hadaik Vránát már októberben ostrom alá fogták. Budislavié Tamás és Butko korbaviai knézek, Kažotić Gazotto nevű követüket, Ragúza, Spalató, Trau, Sebenico, Brazza, Lesina, Curzola városokba és szigetekbe küldték és Laczkovics Albert vránai perjelt ezen községek figyelmébe ajánlották (1387. október 12.) Laczkovics Albert, Laczkovics László horvát-dalmát bánnak, ki ugyanazon követet Zsigmond király ügyében a nevezett községekbe küldötte, fivére volt. A községek egyszersmind fölszólítottak, hogy Zsigmond becsületéért és dicsőségéért mindent elkövessenek.¹⁾ Kažotić Gazottot valószínűleg azzal is megbízták, hogy Laczkovics Albert számára segítséget kérjen. De Palizsnay János és Tvrtko István sem voltak tétlenek. Palizsnay János egész októberben vitézül védte magát, novemberben pedig a boszniai segédc csapatok is megérkeztek. A boszniaiak, hogy Vránát az ostrom alól fölmentsék, november 11-én Zára város területébe betörték, s azt rettenetesen elpusztították. Itt 700 ökröt, 700 tehenet, 300 szamarat, 3000 birkát zsákmánnyúl ejtettek, számos embert meggyilkoltak és sok egyéb kárt okoztak. Ezen betörés folytán Vrána megszabadult. A Laczkovics Albert vezetése alatt álló hadsereg, Vrána ostromával kénytelen volt fölhagyni és északfelé Nonáig

¹⁾ Universis et singulis ciuit. vid. Rag. Spal. Trag. Siben., nec non insulis scil. Bracie, Lesine et Corzule. Nos Thoma et Butcho olim felicis memorie comitis Budislau, comitis Corbaue salutem ad vota felicem quem Casotum dignemini plenarie exaudire et ea perficere et adimplere, que ad statum et honorem prefati domini nostri (regis) respiciunt.... Date in obsidione castri Aurane 12. die octubris an. 1387. Lucio, Mem. pag. 333.

visszavonulni, hol azután bezárkózott.¹⁾ Albert november 17-én már Nonában volt, honnan kedves barátainak a spalatóiaknak, kik a boszniai hadsereg gyakori becsapásai miatt sokat szenvedtek, levelet irt. Albert fölemlíti, hogy a boszniai eretnekek nagy száma és hatalma által az ostrom félbeszakítására s a Nonába való visszavonulásra kényszerítettet; kéri tehát őket, hogy a többi dalmát városok példájára minél előbb egy vagy két követet küldjenek, kikkel a magyar koronának és a dalmát városoknak ügyei és szükségletei fölött tárgyalásokba bocsátkozhassék. Egyszersmind tudomásukra juttatja, hogy Zsigmond király egész hadával birodalmának déli részébe készül jönni; szívükre köti tehát, hogy hűségükben állhatatosan megmaradjanak.²⁾

Zsigmond király azonban igen messze volt, a boszniai hadsereg és a fölmentett Palizsnay János tehát szabadon működhettek. Alighogy a királyi had Nonába visszavonult, a boszniai csapatok Zára területét elhagyták és november 18 án Vrána elé vonultak, hol a megszabadított Palizsnay Jánossal egyesültek. Ez most elhátározta, hogy boszút fog állani Alberten. A boszniai csapatokkal észak felé vonult és Zára vidékét elpusztította, azután pedig Nonát ostrom alá fogta. Nona ostroma december 17-ig tartott.³⁾ Albert oly nagy szorultságban

¹⁾ Die lunae 11. novembris venit usque territorium Jadrae exercitus Bosnensis magnus et depraedatus est animalia ut fertur scilicet magna.... pro cuius exercitus timore exercitus domini nostri regis, qui obsidebat Vranam per triduum ante se deviavit, et dominus Albertus electus prior ductor dicti domini regis exercitus in civitatem Nonensem se reduxit Memoriale Pauli de Paulo (Lucius, de regno Dalm. p. 424), V. ö. Lucio, Memorie pag. 334.

²⁾ Sicut Deo placuit, quod propter multitudinem et potentiam hereticorum Bosinensium in campo manere non potuimus, sed in antiquam fidelium civitatem Nonam intravimus hac autem hora noua de partibus Ung. percepimus, quod dom. noster rex cum tota sua potentia ad has partes venturus est in brevi; rogamus ut in fidelitate in qua mansistis durius persistatis. Lucio, Mem. p. 334.

³⁾ et die 18. predicti mensis (novembris) Bosnensis exercitus ut fertur ipsum territorium (Jadrae) egressus est, deinde reversus est idem exercitus cum bano Joanne et stetit usque 17. decembris.... Memoriale Pauli de Paulo (Lucius, p. 424).

volt, hogy Trau városa segédcsapatokat küldött (december 10.) A boszniai sereg Nonát ugyan be nem vehette, de az erős és fontos Osztroviczát, a Subić knézek egykori várát, honnan Zárát és Nonát mindenkor meglehetett támadni, december 17-én elfoglalta.¹⁾

A boszniai hadseregnek gyorsan egymást követő diadalai nagy rémületet okoztak a dalmát városokban, melyek most Tvrtko István és Palizsnay János folytonos támadásainak valának kitéve. A dalmát városokban tehát csakhamar akadtak oly egyének, kik hasznosnak vélték a boszniai királynak meghódolni, minthogy törvényes uralkodójuk Zsigmond király nem akarja őket megvédeni. A traui városi tanács december 26-án elhatározta, hogy Zsigmondhoz és a Horvátországban levő boszniai vezérekhez, követeket fog küldeni.²⁾ Másnap, azaz december 27-én, elhatároztatott, hogy a boszniai parancsnokokhoz nem követet, hanem csak levelet fognak küldeni, egyszersmind a város megerősítését is elrendelték, valószínűleg, hogy a boszniaiak megrohanását megakadályozzák. Ezen rendelet miatt a traui boszniai párt zendülést támasztott, mely véres harczczá fajult (december 27. és 28.), melyben Josipović Péter, Doimi István, Kažotić Ágoston, meggyilkoltattak, mivel Zsigmond pártjához szíttottak; a magyar királynak többi párthívei pedig futásban kerestek menedéket. Trauban tehát Tvrtkonak és politikájának párthívei kerekedtek felül.³⁾

A traui mozgalmak és Tvrtko hatalmának terjedése a többi dalmát városokban még nagyobb aggodalmat

¹⁾ in illis diebus castrum Ostrouiza reddidit se regi Bosne. Idem, loc. cit. p. 424. — December 10-én elhatározta a traui tanács: „Mittantur Nonam ad servitium regie maiestatis in tribus barcis duodecim balistarii, et totidem pausarii, qui cum uno nobile capitaneo mittantur pro uno mense tantum.“ Lucio, Mem. pag. 334.

²⁾ Lucio, Memorie di Trau p. 335.

³⁾ 1387. die Veneris 27. decembris. In Tragurio ad vocem populi interfecti fuerunt S. Petrus Joseph et S. Stephanus Doimi dictus Chenuch et cras 28. dicti mensis incisum fuit caput S. Aug. de Casotis in platea civitatis Tragurii et multis aliis nobilibus diversae iniuriae fuerunt illatae Memoriale Pauli de Paulo (Lucius, p. 424).

keltettek. Elhatározták tehát, hogy segélykérés végett Zsigmondhoz követeket fognak küldeni. Zára e czélból Gjorgjević Lajost, Cipriani Dömjét és Crisogoni Andrást választotta, kik már 1388. január 8-án útrakeltek. A követséghez a zárai Paulus de Paulo krónikás csatlakozott, ki Máriát és Zsigmondot a trauai mozgalmakról akarta értesíteni. Szebenico városa, Dinkov Tamást és Nikolić Szaraczent, Spalato pedig Christofori Mátyást és Sriea Miklóst küldé a magyar udvarhoz, kiknek január 19 én kimerítő utasítást adott, hogy a magyar udvarnál miként viselkedjenek és mit mondjanak a királynak és a királynőnek.¹⁾

A spalatói követeknek meghagyatott, hogy a király koronázása és a királynő megszabadulása fölötti örömüknek kifejezést fognak adni és a spalatóiakat ki fogják menteni, hogy követségileg még mindeddig nem hódolhattak. Ezen késedelem okául föl fogják hozni „a háborút és a kárt, melyet a boszniai király a vránai perjel és a többi fölkelők okoztak, ez pedig előbb nem fog megszűnni, míg Isten és Zsigmond nem segítenek“. A követek el fogják mondani a királynak, hogy a spalatóiaknak mennyit kell szenvedniök hűségükért. A spalatói tanács többek közt azt mondja: „El fogjátok beszélni, hogy a boszniaiak mily sok kárt okoztak nekünk, a polgárokat legyilkolták, fogságba hurczolták, a spalatói asszonyokat meggyalázták, a város jövedelmeit kétszer kirabolták, a malmokat elpusztították, a szőlőtőkét és gyümölcsfákat kivágták, a vetéseket eltaposták. Ennyi kár nagyobb városokat is megviselt volna, annál inkább Spalatót.“ A követek tehát Zsigmondtól a város számára segítséget kérjenek, minthogy ez vagyonának egy részét már elvesztette és a boszniai király által már régóta ostromoltatik, úgy hogy veszély nélkül senki sem hagyhatja el a várost. A követek azt is eszközölgék ki, hogy Spalató határai Klissza és Almissza felé olyformán igazittassanak ki, hogy Spalató határait ezentúl a Czetina és Szalóna folyók képezzék. A város területe sok támadásnak lévén kitéve, a városnak elegendő jövedelmet nem nyujthat,

¹⁾ Memoriale Pauli de Paulo (Lucius, de regno Dalm. p 425); továbbá Lucius, Mem. di Trau, p. 336 – 338.

a követek tehát Zsigmond királytól Brazza, Curzola és Leszina szigetek átengedését is kérelmezzék. Zsigmond azonban a hű spalatóiak kérelmeit és óhajait semmibe sem vette; csupán kívánságuk szerint a velencei köztársasággal tárgyalásba bocsátkozott. A spalatóiak ebből nagy hasznot reméltek.

E közben (1388) Trvtko király hatalma, Horvátországban igen jelentékeny volt. Birtokában valának: Klissza, Vrána, Osztrovicza és valószínűleg a fontos Knin, az akkori Horvátország kulcsa is. Horvátországi helytartójává Palizsnay Jánost nevezte ki, ki ekkor Klisszában tartózkodott, honnan Spalatót folytonosan háborgatta. 1388. február 18-án a boszniai sereggel a város területébe tört s azt elpusztította.¹⁾ Minthogy Zsigmond király segítséget nem küldött, már-már attól lehetett tartani, hogy a dalmát városok végtére is Tvrtko hatalmába kerülnek. Most a Tvrtko-párti Trau város, a boszniai király és Spalató közti közbenjárásra ajánlkozott. A trauiak Palizsnay Jánoshoz Klisszába követet küldöttek, hogy megtudják tőle, mi mondani valója van. A trauiak Palizsnay János vránai perjelnek és Horvát-Dalmátország bánjának 100 mérő gabonát ajándékoztak (márczius 6.). Két nappal később (márczius 8.) Spalatóba és Klisszába küldték követeiket, hogy a spalatóiak és Palizsnay János közt békét hozzanak létre.²⁾ Azonban hiába fáradoztak.

Tvrtko tervének kiviteléhez most erőlyesebben hozzálátott és minden törekvését Spalató meghódítására irányozta. Két bizalmas emberét, u. m. Hranić Vlatko vajdát és Jelačić Sztanojét márczius 19-én Klisszába küldte, hogy ott a dalmát városokkal alkudozásba bocsátkozzék. A trauiak, hogy a királynál behízelegjék magukat, a követeknek 50 librát ajándékoztak.³⁾ De a

¹⁾ „a die vero februarii 18. unitus viribus nos premunt, destruunt, feriunt et conculcant solum ob suum et sacri diadematis Ung. tuendum honorem“, ekként hangzik a spalatói tanács által 1388. június 10 én követeinek adott utasítása. Lucio, Mem. pag. 339.

²⁾ Die 8. martii. Mittatur ad dominum banum et Spalatenses ambasiator ad tractandum inter eos concordiam. Lucio, Mem. pag. 335.

³⁾ Die 19. dicti (martii) expendantur 50 lib. pro exeniis Vlatcho voyuode, et Stanoye Jelacich, ambas. Bosne, venturis Cliss. Lucio, Mem. p. 335.

többi városok ezen követségről mit sem akartak tudni. Tvrtko a velenceiekhez is fordult. A velenceiek április 17-én 200 arany értékű malvasiai bor kivitelét engedték meg neki; kevéssel ezután Tvrtko a velenceieket arra kéri, hogy követet küldenének hozzá, ki által sokat izenhetne. A velenceiek, kik Zsigmonddal tárgyalásokat folytattak, Tvrtkonak azt válaszolták, hogy követet nem küldhetnek, mivel ez által sok idő fecséreletetnék el, hanem a király küldjön Velenczébe követet. A király követe csakugyan megérkezett Velenczébe, honnan már május 3-án visszatért.¹⁾

E közben a háború Horvát- és Dalmátországban szakadatlanul folyt; Tvrtkonak hatalma pedig különösen Horvátországban folyvást emelkedett. A dalmát városok közül csak Trau állott Tvrtkoval jó viszonyban és a király kívánságára április 13-án követeket küldött Boszniába. Ez alkalommal valószínűleg arról volt szó, hogy a trauiak Spalató és a király közti közvetítést el fogják vállalni. De az alkudozások valószínűleg most is hajótörést szenvedtek; Tvrtko pedig Spalató megtámadását ismét elhatározta. Mialatt Tvrtko ekként mindinkább előnyomult, Zsigmond király a dalmát városok gyakori kérései daczára, meg sem mozdult. Csupán néhány horvát főurnak és dalmát városnak meghagyta, hogy párthívét Kažotić Gazottót, ki az előbbi évben kénytelen volt Trauból elmenekülni, támogassák. Zsigmond irata Laczkovics Albert vránai perjelhez, Miklós, Tamás, Butko és Pál korbaviai knézekhez, Czetini Margithoz és Nelipić scardonai várnagyhoz intéztetett. Ezenkívül ugyanezen ügyben Ragúza, Spalató, Zára, Szebenico és Nona városokhoz fordult.²⁾

Zsigmond csak ajánló iratokkal támogatta párthíveit, Tvrtko pedig ismét sereget gyűjtött és azt Palizsnay János csapataival egyesítette, azután Palizsnaynak megparancsolta, hogy Spalató ellen vonuljon. A boszniai hadsereg 13 napig (május 18-tól kezdve) Spalató előtt maradt és a város területének elpusztítása után, május vége felé visszavonult. Tvrtko belátta, hogy Spalatót a

¹⁾ Ljubić, Mon. Slav. mer. IV. p. 248—249.

²⁾ Lucić, Mem. p. 338—339.

szárazföld felől sohasem veheti be, miért is elhatározta, hogy a várost a szárazföld és a tenger felől egyidejűleg fogja megtámadni, s megadásra kényszeríteni. E célból Cattaróban hajóhadat építtetett (néhány hajója már előbb is volt) és megparancsolta, hogy a flotta Spalato elé vitorlázzék.

A boszniai hadsereg rablásától megszabadult spalatóiak Tvrtko újabb készületeiről értesülvén, szerfelett megrémültek. Belátták, hogy Zsigmond mit sem törődik velük. Ezért tehát 1388. június 10-én Miklós szerzetest Zsigmondhoz küldték, hogy ezt királyi kötelességének teljesítésére figyelmeztesse. Miklósnak a spalatóiak nevében a királylyal és királynővel külön-külön kellett értekeznie.

Utasítása következőképpen hangzik:¹⁾ „A boszniai király kardja, már több mint három év óta sujt, Palizsnay János üldözéseinek pedig már 18 év óta vagyunk kitéve. Ellenségeink ezelőtt egyenkint támadtak meg, de folyó év február 18-ka óta egyesült erővel nyomnak és üldöznek bennünket. A boszniai bánság és Klissza városa fogoly spalatóiakkal és zsákmánnyal tömve. A város falaiig mindent megrongáltak, elpusztítottak és felégettek; foglyainkat nemcsak kegyetlenül kiozzák és éheztetik, hanem tagjaikat is levágják, minek következtében legtöbben elhalnak. Halottainkat nem temetik el, hanem a farkasok és kutyák elé dobják. A vetést letáposzák vagy felperzselik; a város jövedelmei teljesen semmivé tétettek, holott a kiadások óriási mértékben felszaporodtak. A Tvrtko király parancsára és költségére épített hajóhad támadását mindennap várjuk. A múlt év augusztus másodikán a boszniai hadsereg területünkbe tört, most pedig május 18-án a boszniai király hadserege, a vránai perjel hadaival egyesülve, ismét ránk rontott és 13 napig itt maradt, mialatt szőlőkerteinket teljesen letarolták, a fákat pedig kivágták. Mindig fegyverben állunk, éjjel nem alszunk..... egyetlen nyugodt napunk sincs.“

„Miután ezt előterjesztettétek és előadtátok“ így

¹⁾ Lásd ezen kimerítő utasítást: Lucio, Memorie di Trau, pag. 339.

folytatja az utasítás „a királytól alázatos, de mégis férfias hangon segélyt fogtok kérni, mert különben tönkre jutunk. Ha pedig egyéb ügyei vagy súlyos akadályok miatt bennünket föl nem szabadíthatna, akkor nyílt szabadságlevelet kérjeteek tőle, melynek erejénél fogva, *a felségsértés és hazaárulás szennye nélkül magunk gondoskodhassunk ügyeinkről....* Ha pedig ezen szabadságlevelet nem fogjátok megkapni, akkor a főuraknak ilyféle tiltakozást nyújtsatok át: *ne rójják fel vétségűl, ha valami kellemetlenséget fogunk nekik okozni, minthogy ezt csak a körülmények kényszer helyzete folytán és teljes reménytelenség esetén fogjuk elkövetni. Ha pedig segítséget ígérnek, mondjátok meg nekik, hogy juliusnál tovább nem akarunk várni, mert annyi szerencsétlenség által sujtatván, tovább nem szenvedhetünk.*“

Azonban a spalatóiak ezen férfias nyilatkozata pusztába kiáltó szóként hangzott el. Zsigmond a spalatói követeknek segítséget ígért ugyan, sőt eddigi hűségükben való állhatatos megmaradásra is buzdította őket, de tényleg semmit sem tett értük. Zsigmond Venerio Antal velencei doge-hoz szeptember 22 én intézett leveléből kitűnik, hogy Zsigmond király a hűtlen lázadók és Tvrtko István ellen vezetendő hadjáratra készületeket tett;¹⁾ a háború azonban abban maradt.

Jóllehet a követség a spalatóiaknak mit sem használt, a boszniai hadsereg részéről pedig folytonos háborgatásoknak voltak kitéve, még sem akartak a boszniai királynak meghódolni. Elhatározták tehát, hogy a boszniai király elleni közös védelemre az összes dalmát városokat és horvát főurakat föl fogják hívni. A spalatói tanács e célból augusztus 28-án értekezletet tartott és elhatározta, hogy Zorić Pétert Scardonába és Sebenicoba, továbbá Nelipić és brebiri Ugrinić Vid knézekhez, sőt ha szükséges a korbaviai knézekhez is el fogja küldeni. Az utasításban, melyet Malatesta polgármester a követnek adott, világosan meg van jelölve, hogy a szövetség „a magyar korona ellenségei ellen“ köttetik és pedig egy évre, vagy ha Zsigmond király úgy akarja, hosszabb időre is. „Minthogy pedig mi (spalatóiak) sokkal nagyobb

¹⁾ Fejér, Codex dipl. X. 3. p. 69.

szorultságban vagyunk, mint a többiek és a vránai perjel, valamint a boszniai király által folytonosan sanyargattatunk,“ a spalatóiak ezen utasításban az illető városokat és főurakat arra kéri, hogy hadaikat gyűjtsék össze és Palizsnay Jánost, Kliszzsában vegyék ostrom alá, mert ha Jánost hatalmukba kerithetik, akkor minden várát és városát könnyű szerrel elfoglalhatják.¹⁾

A spalatóiak követségét ez egyszer siker koronázta. A városok és a horvát főurak követei már október 6-án Spalatóba gyülekeztek és itt a sz. Katalin templomban szövetséget kötöttek. Jelen voltak: Nelipić knéz, scardonai várnagy, brebiri Ugrinić Vid knéz, ki egyszersmind fivérét Gergelyt is képviselte, továbbá Erzsébet, Ugrinić Miklós özvegye. A városok közül pedig: Komulović, Dobrulić Tamás és Zorić Péter, Spalato képviselői; továbbá Zoretić Doimus, Naplavić Iván és Nikolić Szaraczén, és Dinković Tamás, szebenicoi követek. Ezen szövetségnek okául az ide vonatkozó oklevélben „a Horvát- és Dalmátországban uralkodó nyugtalanságok és lázadások hozattak föl, melyeket Tvrtko István, Palizsnay János és a magyar koronának egyéb ellenségei idéztek elő.“ A szövetség céljául pedig az tűzetett ki, hogy „a szövetségesek a kölcsönös támogatás által önmagukat, országaikat és javaikat a magyar korona iránti hűségben továbbra is megtartsák.“ Az egyik fél a másikat, a boszniai király, a vránai perjel és a magyar koronának minden ellensége ellen, szóval és tettel támogatni tartozik. A védekezés közös leendő; de az egyes tagoknak szabadságában áll, szükség esetén külön-külön is védekezni. A szövetség addig fog tartani, a meddig csak Zsigmond király akarja. A szerződésnek különösen következő pontja fontos: „Ha a magyar trónon változás állna be, akkor a szövetkezett pártok egyikének sem szabad más uralkodóhoz, úrhoz, fejedelemhez, személyhez vagy más községhez csatlakoznia, kivéve ha ebbe a többi szövetségesek is beleegyezésüket adják.“ Ebből láthatjuk, hogy a szövetségesek arra az eshetőségre is számítottak, hogy

¹⁾ quod ipsi collegati cum eorum fortio veniant ad obsidendum ipsum olim priorem in castro Clissi, quo priore habito, habebantur et castra, quae tenet. Lucio, Mem. 341.

a magyar trón valamely erőszakos tett következtében türesedésbe jöhet.¹⁾ Azonban a dalmát városok és horvát főurak szövetsége, a kívánt eredményre már csak azért sem vezetett, mivel Nelipić knéz Trau városával viszályba elegyedett. A boszniai király és Palizsnay János hatalma legkevésbé sem gyöngítettetett; Klissza, Vrána, Osztrovicza és Knin városok továbbra is hatalmukban maradtak. Sőt Tvrtko hatalma még növekedett is; még ugyanazon év novemberben, Vukčić Hrvoját és ennek fivérét Vojslavot, horvátországi helyetteseivé nevezte ki. Mindketten *Kninbe* mentek, mely akkor boszniai uralom alatt állott s innen fölszólitották a dalmát városokat, hogy Tvrtko király fönnhatóságát ismerjék el.²⁾ A trauiak erre Hrvojához követet küldtek, de oly utasítással látták el, hogy semmi esetre se kötelezze magát, hanem csak Hrvoja óhajairól szerezzen tudomást.³⁾ Ezen adatokból kitűnik, hogy Tvrtko már 1388. végén egész Horvátország ura volt és Dalmátországot is csakhamar meghódítani vélte. A meghódított Horvátország kormányzójául Hranic Vlatkot nevezte ki; ki Palizsnay János mellett a boszniai érdekeket képviselte s valószínűleg a boszniai hadsereg vezére is volt.

Zsigmond király a boszniai király ily sikerei után nem maradhatott továbbra is tétlen. Ő Losonczy László szlavóniai bánt Horvát-Dalmátország kormányzójává és a királyi hadsereg vezérévé nevezte ki. Losonczy László erre Zára felé vonult, hová december 23-án érkezett meg, hogy onnan a Tvrtko elleni hadjáratot megindítsa.⁴⁾

¹⁾ „Item quod sic rebus exigentibus de regno Hungariae aliqua novitas euenerit, nulla dictarum partium possit nec valeat adherere alicui principi, dominio, persone, comiti vel universitati, nisi cum voluntate aliorum coligatorum factis simul omnium ordinantibus.“ Lucio, Mem. di Trau p. 342.

²⁾ Erano in questo mentre venuti a *Knino* il conte *Cheruoye* e Voislauo suo fratello con titolo d'ambasciatori del re di Bosna per procurar di tirar li Dalmatini alla sua diuotione... Lucio, Mem. p. 343.

³⁾ Lucio, Mem. p. 343.

⁴⁾ eodem die 23. decembris iam post vespervas applicuit Jadram d. Lanzislavus de Luscens banus Sclavoniae gubernator Dalm. et Chroat. et capitaneus exercitus regis in Dalm. et Chroat. Memoriale Pauli de Paulo p. 425.

A Zsigmondhoz hí szebenicoiak, a bánnak 50 főből álló segédcsapatot küldtek (1389. január); Losonczy pedig 1389. február 8-án Zarából eltávozott és a lázadók ellen vonult. László bán valószínűleg megveretett, mert Hranic Vlatko boszniai hadvezér márcziusban már Spalato előtt állott s a dalmát városoknak megparancsolta, hogy Tvrtko királyhoz követségeket küldjenek és neki meghódoljanak.⁴⁾ A fölkelők és a boszniai harczosok oly vakmerők valának, hogy Vránából a zárai területre rontottak és a záraiak házait fölperzselték. A spalatóiak és trauiak Hranic Vlatko vajda fölszólításának némileg megfeleltek. A spalatói tanács márczius 24-én ülést tartott és Srića Miklóst és Marino Jánost felhatalmazottakká választották. A tanács által adott utasításból világosan kitűnik, hogy a spalatóiak mily örömet maradtak volna Magyarország főnnhatósága alatt. „Ha a király azt követeli (így szól az utasítás), hogy alattvalóivá legyünk, akkor elébb a követeik által képviselt dalmát városok szándékát halgassátok meg. Azt hisszük, hogy ezek határidőt fognak kérni, melyen belül meg lesz engedve a magyar királytól követek által segítséget kérhetni. Ily határidőt ti is fogtok kérni, még pedig következőképpen: Felséges uralkodó és urunk! Mi spalatóiak Felséged szolgálai óhajtunk lenni, de mégis oly módon, hogy Felségednek becsülete, valamint magunk is az árulás szennyétől tisztán maradjunk. A magyar királyhoz követeket küldenénk; hogy helyzetünket előadják és tőle segítséget kérjenek, mert különben tovább nem szenvedhetünk és kényszerítve leszünk, hogy tehetségünkhöz képest gondoskodjunk magunkról. Ha kért határidőig segítséget küld, akkor eddigi hűségünkben továbbra is megmaradunk, ha pedig kérésünket nem teljesíti, akkor meg fogunk neked hódolni. Ha tehát a magyar király a kitűzött határidőig nem fog bennünket támogatni s a többi dalmát városok Felséged hatalma és oltalma alá fogják magukat vetni, Felségednek mi is

⁴⁾ Vlatcho, maiestatis Vestre voeuoda in partibus Dalmat. et Croat. vestram representans maiestatem mandauit Spalatensibus, ut ad ipsum mitterent ambassatores Lucio, Mem. p. 344.

meg fogunk hódolni és csupán az őseink által birt kiváltságaink megerősítését kérjük.“¹⁾

Tvrtko király a dalmát városok, de kiváltképpen Spalató kérelmeinek készségesen engedett. Három határidőt tűzött ki, a legutolsó Spalatóé volt és június 15-ig terjedt. A spalatóiaknak még azt is megengedte, hogy azok közt, kik a boszniai király oltalma alá vetik magukat „Dalmáciában ők legyenek az utolsók“. Azonban egyszersmind azzal is fenyegetődött, hogy a határidő lejárta után, őket városaikba bezárni és megadásra kényszeríteni fogja. A spalatóiak a boszniai királynak ezen határozott feleletére Malatesta polgármestert és a Boszniából visszatért Sricá Miklóst a magyar udvarhoz küldték. A trauiak ugyan oda Petračev Guereriot és Grgurev Ivánt küldték. A spalatói követek utasítottak, hogy Zsigmond királynak szomorú helyzetüket és a boszniai királylyal kötött szerződést adják elő és tőle a kiszabott határidőig küldendő segílyt vagy pedig szabad rendelkezési jogot kérjenek. Az esetre pedig, ha Zsigmond és Tvrtko István közt békekötés jönne létre, határaiknak Klissza és Almissza felőli rendezését és az említett szigetek adományozását is kérelmezzék.²⁾

Zsigmond király a dalmát városok követeinek minden tőle telhetőt megígért és valószínűleg segítségükre akart sietni. De eközben a Tvrtko által kiszabott határidő lejárván, a dalmát városok erőszakoskodástól tartottak. Még követeiknek Magyarországból való tartózkodásuk alatt, Trau tanácsa a boszniai királytól a határidőnek a követek Magyarországból való visszatérésükig terjedő meghosszabbítását kérelmezte (május 23.), nehogy Trau a magyar korona iránti hűtlenség hírébe jöjjön. Ezen

¹⁾ Lucio, Mem. p. 343—344. — Rački, Pokret (Rad. III. p. 96—97). A spalatóiak a királyt is kéri: „exercitus V. M. stat circum Clissum inimicum nostrum, et inhihet nobis ut non damnificemus inimicos nostros Chlissien., nec vestros amicos, quod suplicamus dignetur V. M. mandare dicto exercitui vestro quod permittat nos damnificare inimicos nostros“.

²⁾ Lucio, Mem. p. 345 „(ut rex) succursum nobis dare dignetur, quia tempus nobis inuitis assignatum per regem Bosne breve est, durat usque diem 15. iunii proxime futurum“....

követeknek mindaddig Boszniában kellett volna maradniok, míg társaik Magyarországból meg nem érkeznek. Továbbá utasítottak, hogy a királytól egy bizalmi férfinak Trauba küldését kérjék és egyszersmind arról is biztosítsák, hogy a trauiak a többi dalmát városok mögött nem fognak elmaradni, ha ezek a boszniai királynak hódolni fognak, sőt készek a boszniai király zászlóját legelőször kitűzni, ha Tvrtko a többi dalmát városoktól kezességet nyer az iránt, hogy ugyanezt fogják cselekedni.¹⁾ Kevéssel ezután a spatatóiaknak adott határidő is lejárt. Ezek azonban még most is vonakodtak Tvrtko-nak meghódolni, minthogy pedig Magyarországból segély nem érkezett, Marino János követüket azon kérelemmel küldték Tvrtkohoz, hogy a királyt ezen ígéretére emlékeztesse: a spatatóiakat addig nem fogja meghódolásra kényszeríteni, míg a többi városok meg nem adják magukat.²⁾

Tvrtko Spalatót és a többi dalmát városokat csakugyan békében hagyta. Azonban ennek oka nem a városok iránti szeretete, sem pedig a Zsigmond király segítségétől való félelem volt. A birodalmának keleti részében dúló harcok, a képmutató dalmát városok megbüntetésétől visszatartották.

A rigómezei ütközet (1389). Ámbár Tvrtko István 1376-ban Szerbia királyává koronázta magát, ezáltal a Grebljanović Lázár szerb fejedelemhez való barátságos viszonya nem zavartatott meg. A két uralkodó közt Altomanović Miklós ellen kötött szövetség még mindig fennállott; Tvrtko és Lázár Horváthy János bánt közösen támogatták, midőn Macsóban és Szlavóniában Zsigmond ellen működött. A barátságos egyetértés a törökök elleni harcokban még élénkebben nyilvánult. Tvrtko István Lázár fejedelem országát saját államának védbástyájául tekintette, miért is a törökök ellen viselt harcokban erélyesen támogatta. A törökök Nis (1375) és Szófia

¹⁾ Lucio, Mem. p. 345—346.

²⁾ Lucio, Mem. p. 347. A spatatói tanács szintén meghagyja követének: „Item procurare debeatis de rebus ambas. nostris euntibus in Ungariam ablati per homines dicti d. regis (Bosnensis) ut restituantur“.

(1382) elfoglalása óta már a Balkán félsziget nyugati részét is fenyegették. Lázár fejedelem csak a boszniai csapatok segédelmével győzedelmeskedhetett a törökök felett, kiket a Toplicza melletti Plocsniknál (Ó-Szerbia) teljesen megvert, úgy hogy 20.000 törökből alig 4000 maradt életben.

De a szerb fegyvereknek éppen ezen fényes győzelme birta rá I. Murát szultánt a gyalázat megboszulására. Lázár fejedelem a szultán hadikészületeiről értesülvén, Šišman bolgár császártól, Zsigmond királytól és Tvrtko Istvántól segítséget kért. Azonban csupán Tvrtko részéről nyert hathatós segílyt; ámbár a dalmát városokat éppen ezen időpontban akarta teljesen meghódítani, mégis a törökök berontását roppant veszélyesnek tartotta. Hranic Vlatkót tehát Horvátországból visszahívta és Lázár fejedelem segítségére küldte. A boszniai hadsereghez Horváthy János bán is csatlakozott, ki ekkor mint menekült a boszniai udvarnál tartózkodott.

A rigómezei elhatározó ütközet nemcsak Szerbia, hanem a Balkánon élő összes szlávok sorsára is döntő befolyást gyakorolt. „A Lázár fejedelem vezérlete alatt álló szerb-boszniai hadsereg (a boszniai hadosztály Hranic Vlatko vezérlete alatt állott), Pristina körül volt föllállítva. Ezzel szemközt állott az I. Murát szultán személyes vezérlete alatt levő török hadsereg. A szultánon kívül jelen voltak fiai, Bajazet és Jakub, a tapasztalt agg Evrenos bég, továbbá számos pasa és vezér. A csata 1389. június 15 én szerdán, Szent Vid napján vette kezdetét és három napig tartott. Az ütközetben az ifjú Bazaret, ki a jobb szárny parancsnoka volt, különösen kitüntette magát. A Jakub által vezetett bal szárny, a Vlatko vajda vezérése alatt álló vitéz boszniaiak támadása folytán, szerfelett sokat szenvedett. A szerbek a vitéz Lázár fejedelem példája által föllelkesítve, oroszánokként küzdöttek. A győzelem sokáig eldöntetlen maradt; de midőn a Bajazet által intézett hirtelen roham, a szemközt álló szárnyban nagy rendetlenséget idézett elő s ama hír kelt szárnyra, hogy Branković Vuk a harctér hadosztályával együtt elhagyta, Vlatko vajda a boszniai hadsereggel hátrálni kezdett és utána az egész hadsereg is. A harc kimenetele többé kétséget sem szenvedhetett:

a félhold, a kereszt és az arany szabadság felett diadalt aratott. A két ellenséges uralkodó a rigómezei ütközetben életét veszté. Murát Obilić Miklós kardja által, Lázár pedig az ütközet hevében; — a nemzeti hagyomány Branković Vuk árulásának tulajdonítja a szerb hadsereg vereségét és a szerb állam bukását.“¹⁾

Mivel a törökök a hátráló szerbeket és boszniaiakat azonnal nem üldözték és a végzettelmes rigómezei ütközet rettenetes következményei azonnal be nem állottak, eleinte sokan azt hitték, hogy az ütközet eldöntetlen maradt annyival is inkább, mivel Murát szultán is meghalt. Sőt Tvrtko István király az első pillanatban azt hitte, hogy a szerb-boszniai hadsereg győzelmet aratott; örömujjongva hirdette tehát ezen állítólagos győzelmet. Midőn Firenze városa Tvrtko közlése folytán „a dicsőséges győzelemről, melyet a Mindenható Isten kegyelméből aratott,“ értesült, e fölötti örömének 1389. október 20 án a királyhoz intézett iratában adott kifejezést: „a büszke és gőgös Murát, ki a császári hatalmat erőszakkal megszerezvén, a kereszténységet és a Megváltó nevét a földszinéről ki akarta irtani és örült módon Bosznia határait megtámadta, június 15-én a rigómezőn sok ezer harczosával és két fiával együtt elpusztult.“ „Boldog a boszniai királyság“, így folytatja Firenze város irata, — „melynek megadatott ily dicsteljes ütközetet vívni és Krisztus híveivel ily győzelmet aratni. Boldog és felette boldog ama tizenkét főúr, kik az ellenséges csapatokon és a tevék által képezett körvonalon áthatolván és kardjukkal útat egyengetvén, Murát sátoráig előnyomultak. De mindenekfelett boldog az, ki oly nagy hatalom hadvezérét bátran megölte és kardját annak szívébe mártotta és boldogok mindazok, kik a megölt hadvezér áldozataiként, annak nyomorult holtteste fölött dicsőséges mártýromságban vérüket ontották, de legboldogabb Felséged, kit ily dicsteljes és feledhetetlen győzelem szentesít és kinek, ha Isten a Krisztus ügyéért harczoló hősöknek valóban elkészítette a mennyei császár-

¹⁾ Rački, Pokret na slavenskom jugu (Rad. jugosl. akadem. III. p. 92).

ságot, mint ezt hinnünk kell, ezen igazi és végtelen dicsőség van szánva.“¹⁾

Valóban lelkes és nemes szavak ezek, melyekkel Firenze városa Tvrtko királyt üdvözölte. Csak az kár, hogy a keserü igazság nemsokára kitünt, mert a rigómezei ütközet valóban a legsúlyosabb csapás volt, melyet a török a szerbek és a többi Balkán-szlávokra mért!

Tvrtko István megszerzi Horvát- és Dalmátországot és Horvát- és Dalmátország királya címet vesz fel (1390). Míg a boszniai harcosok Hranic Vlatko vezetése alatt a rigómezőn vértettek, a bán és Zsigmond király hadvezérei, Tvrtko István hatalmát Horvátországból kiszorítani és a dalmát városokat a fenyegető veszélyből kiszabadítani igyekeztek. László bán, ki egyszersmind a királyi hadak vezére is volt, már június 5-én Zarában időzött,²⁾ nemsokára a harcz is megkezdődött. Palizsnay János Bosznia részéről segílyt nem remélhetvén, nem sokáig állhattott ellen, minek következtében Klissza és a boszniai király egyéb várai Zsigmond király híveinek kezébe estek.

Ez súlyos csapás volt Tvrtkóra nézve. Most az egész Horvátország elvesztésétől tartott, miáltal Spalató és a többi büszke dalmát városok megszerzésének reménye is eltűnhetett. Ezért tehát Palizsnay Jánosnak már augusztusban segílyt küldött. Augusztus 30-án Klissza felől egy újabb boszniai sereg jött, a spatatóiak pedig szept-

¹⁾ Az egész irat a következő műben található: Makušev, V., *Monumenta historica Slavorum meridionalium* I. p. 528—529. — Tvrtko királynak 1389. augusztus 1-én kelt iratában, melyet Szutiszskóból barátaihoz, a trauiakhoz intézett, olvassuk: „quique (perfidus Ameratus) iam venerat terras nostras de facto turbatum dispositus et intendens, et post invadere vestras cum duobus filiis et sequacibus suis Turcis. Eya tandem inito cum eis bello die 20. mensis Junii proxime praeteriti Dei dextera adiutrice obtento penitus cum triumpho campo confliximus, devicimus et humi prostravimus interemptos, paucis demum ex ipsis superstitibus remanentibus, Dei laus licet cum aliqua strage nostrorum“ (Lucius, de regno p. 257). Ebből némelyek azt következtetik, hogy a törökök a rigómezei ütközet után június 20-án Boszniába beütöttek, azonban visszaverettek. V. ö. Rački, Pokret (Rad. III. p. 94. első jegyzet).

²⁾ Lucio, Mem. p. 346.

tember 20-án, a Vranjicza melletti átmenet megerősítését elhatározták.¹⁾ De ez egyszer mit sem kellett a boszniai hadaktól tartaniok, mivel a sereg városuk mellett csak elvonult és Vrána felé haladt. Itt Palizsnay Jánossal egyesült, ki már szeptember 30-án betört a zárai területbe és a záraiak házait egész a városi kapukig felperzselt.

A horvát bán Palizsnay Jánosnak és a boszniai hadseregnek nem állhatott ellen. Zára városa tehát a bán támogatására erélyes készüléteket tett. A zárai tanács október 16-án elhatározta, hogy Veglia urához, Ivánhoz követeket (köztük volt Paulus de Paulo, egykoru történetíró is) küld, hogy tőle néhány lovasat kérjenek, kikre igen nagy szükség van.²⁾ A követek Iván knéztől első ízben eredménytelenül tértek vissza (október 19.); azonban két nap múlva ismét elmentek hozzá. Most szerencsésebbek valának. De mielőtt Iván lovasai megérkeztek volna, a boszniai hadsereg november 15-én Zára területére rontott és azt kegyetlenül pusztította. A következő nap Iván 400 lovasa Spineli Marco vezérlete alatt megérkezett. Ezen csapat az 1000 gyalogosból álló zárai sereggel november 20-án egyesült és dél felé vonult, hogy Vránát, Palizsnay János végső menedékét, a királyi hadsereggel egyidejűleg megtámadják. A záraiakhoz útközben még 200 pagói lakos is csatlakozott (november 21.), a sereg tehát 1200 gyalogosból és 400 lovasból állott. A november 21-ki éjt Hrastaniban töltötték, másnap pedig a Vrána előtt táborozó királyi hadsereggel egyesültek. Még ugyanaz nap (november 22.) ütközetre került a dolog, mely alkalommal Palizsnay János megsebesült. November 24-én még hevesebb küzdelem támadt, melyben Palizsnay 120 embert és sok lovaszt elvesztett. A királyi hadsereg és a záraiak a győzelmet maguknak tulajdonították.³⁾

Azonban szomorú győzelem volt ez. A zárai sereg

¹⁾ Lncio, Mem. p. 350.

²⁾ Die Sabb. 16. octobris 4. ambb. communis Jadrae ad c. Anz. pro habendo exercitu equitum ad destructionem Joannis de Palisna asserentis se priorem Auranae. Mem. Pauli p. 425.

³⁾ Memoriale Pauli de Paulo p. 425.

néhány nap múlva szégyenteljesen visszavonult: ¹⁾ deczember 25-én pedig Klissza városa a boszniai királynak megadta magát, minthogy a boszniaiak támadásának hosszabb ideig ellen nem állhattak. ²⁾ Vrána sikeres megvédelmezése és Klissza bevétele folytán Tvrtko király uralma Horvátországban ismét megszilárdult. Hranić Vlatko helyébe, ki e közben uszorai vajdává lett, Horváthy Jánost nevezte ki horvátországi kormányzóvá, hadseregének parancsnokává pedig Klešić Pált tette.

A dalmát városok Tvrtkonak többé ellen nem állhattak. Azonban most egyszerre a velenceiek kezdték beavatkozni, hogy Tvrtko három évi fáradozásának gyümölcsét leszakítsák. A velencei tanács 1390. január 30-án a magyar udvarhoz követséget küldött, hogy a Boszniában történeteket Zsigmonddal és Máriával közölje. ³⁾ A tanács február 3-án tudatja Zsigmonddal, hogy Tvrtko, Vrána és Klissza városokat ismét bevette, most pedig Dalmácia meghódítására törekszik. A dalmát városok tehát nagy szorultságban vannak, minthogy attól tartanak, hogy Tvrtko hatalmának nem fognak ellenállhatni. ⁴⁾ Midőn a velenceiek észrevették, hogy Zsigmond ezen hírekre meg sem mozdul, elhatározták, hogy szerencsét fognak próbálni és a dalmát városok megnyerését megkísérlendik. E célból követjüket 1390. április 29-én Dalmáciába küldték, hogy ott a városoktól megtudakolja, vajjon hajlandók volnának-e a velenceieknek meghódolni ⁵⁾ Azonban a ravasz velenczések ez egyszer kudar-

¹⁾ Die Veneris de nocte 10. decembris idem exercitus discessit a campo turpiter et reversus est Jadram. Memor. Pauli pag. 425.

²⁾ Die Mercurii decembris 25. castrum Clissii reddidit se regi Bosnensi. Mem. Pauli p. 425.

³⁾ Ljubić, Mon. Slav. mer. IV. p. 274.

⁴⁾ Item sentimus, quod dominus rex Bossine *de novo* acquisivit et habuit castrum Clisse et similiter castrum Vrane, et multum vigilat ad acquisitionem et occupationem terrarum et locorum Dalmatie in tantum, quod apparet, dictas civitates et loca esse in maximo dubio et timore, dubiantes, non posse resistere potentie dicti regis et oportere subiugari sibi. Ljubić, Mon. Slav. mer. IV. p. 274.

⁵⁾ Ljubić, op. cit. IV. p. 276—280.

ezot vallottak és a dalmáciai párthíveikkel folytatott tárgyalást május 26-án félbeszakították, minthogy a dalmát városok e közben már követeket küldöttek Tvrtko királyhoz, hogy neki meghódolásukat kijelentsék.¹⁾

Tvrtko király, György korbáviai knézt Spalatóba küldte és a várostól a hadi foglyok szabadon bocsátását, valamint meghatalmazottainak a boszniai udvarba való küldését követelte, hogy velük a város átadása iránt tárgyalásba bocsátkozzék. A tanács erre a királynak kormányzójához Trauba, valamint magához a királyhoz Boszniába követeket küldött, kiket az ügyeknek saját belátásuk szerinti tárgyalására fölhatalmazott (április 28.)²⁾ A követek, jelesen Zorić Péter, Ilić Dénes, Srića Miklós és Madii Micha, május 8-án általános utasítást kaptak, melyben meghagyatik nekik, hogy a várost a boszniai királynak ajánlják és oly békekötést hozzanak létre, mely a királynak becsületére, Spalatónak pedig javára fog válni. Ha pedig ez nem sikerülne, akkor a városnak illő feltételek melletti átadása iránt a királylyal minden habozás nélkül egyességet kössenek.³⁾ Spalató példáját a többi dalmát községek is követték, így pl. Szebinico városa, Brazza, Leszina és Curzola szigetek. Az egyetlen Trau, mely a boszniai király iránt eddigelé a legjobb indulattal viseltetett, most az utolsó pillanatban védekezni kezdett. A traui tanács május 9-én gyűlést tartott, hogy Boszniába küldendő követeket válasszon, kik a város átadása iránt alkudozásba bocsátkozzanak. A gyűlésben legelőször Mikačić Lukács szólalt föl és azt javasolta, hogy Tvrtko követeléseit utasítsák vissza és Zsigmond iránti hűségükben, továbbra is maradjanak meg. Szavai a tanács többségére meggyőző erővel hatottak és elhatároztatott, hogy Trau a boszniai királynak nem fogja

1) Idem, op. cit. IV. p. 280.

2) Lucio, Memorie p. 350—351.

3) *Procurabitur modis quibus sciueritis habere cum ipso domino rege pacem bonam, et concordium honorem ipsius domini regis, et communitatis nostre bonum et utilem, et si aliter habere non poteritis, civitatem sub eius dominio et protectione sub eis pactis, modis et conditionibus, quae vobis videbuntur convenire honori regis....* Lucio, Mem. p. 351.

magát megadni, hanem a magyar szent korona iránti hűségét ezután is meg fogja őrizni.¹⁾

Azonban a trauiak ezen tette az események menetét többé föl nem tartóztathatta. Zorić Péter, Ilić Dénes, Sricá Miklós és Madii Micha spalatói követek, szülővárosukat már 1390. június 2 án Tvrtko hatalma és oltalma alá helyezték. Midőn a spalatóiak ezen ügyben a szutiszskai királyi udvarban tartózkodtak, Tvrtkonak ama panaszukat és kérelmüket is előadták, melyet Zsigmond-dal oly gyakran eredménytelenül közöltek. Nevezetesen határaiknak Klissza és Almissza felőli megállapítását kérték, minthogy a klisszaiakkal éppen ezen határok miatt elkeseredett és véres harczokat vívtak. Tvrtko király a legfontosabb dalmát város meghódolásának igen megörült, Spalatónak minden kiváltságát és szabadságát megerősíté, azután pedig a követek által előadott kérelmet teljesíté. A spalatóiak óhajta szerint, területüknek Klissza és Almissza felőli határait megállapította, azután pedig Trifon protovestiáriust, Mihály knini püspököt, Jelačić Stanoje knézt és Vladoje logofetet Spalatóba küldte, hogy a határokat a helyszínen pontosan meghatározzák. Végre Mihály knini püspök által erről külön okmányt állíttatott ki, melyet a következő egyének is megerősítettek: Dabiša knéz, Hrvatinić Stipoje knéz, Radinović Pál knéz, Hranic Vlatko uszorai Vajda és Sanković Belijak zsupán.²⁾

E közben a trauiak is fontolóra vették a dolgot és Tvrtko István királynak június 8-án meghódoltak.³⁾ Trau után következett Szebenico, melynek követei Szutiszskába mentek, hogy ott városuk nevében hódoljanak és a királytól a régi kiváltságok és szabadságok megerősítését kérik. Tvrtko István elébb a jelenlevő boszniai főurakkal tanácskozott, azután pedig a szebenicoiak kérelmét készségesen meghallgatta és mindent megerősített, a mit csak óhajtottak. Azonkívül pedig megígérte, hogy minden ellenség ellen meg fogja őket oltalmazni. Erről horvát és latin nyelvben külön okmányt állítottak ki

¹⁾ Lucio, Mem. p. 351—352.

²⁾ Ljubić, Mon. Slav. mer. IV. p. 280—282.

³⁾ Lucio, Mem. p. 352.

(junius 11.)¹⁾ A városok után következtek Brazza, Leszina és Curzola szigetek. A brazzaiak Dujmov Györgyöt, Petrulov Nikšat és Baloj Mijot, Szutiszkába küldték. Ezeknek Horváthy János bán, Tvrtkonak horvát és dalmátországi kormányzója, külön ajánlóleveleket adott. Miután a követek a királynak előadták, hogy a brazzaiak Dragota Radin közjegyzőjük előtt a boszniai királynak és utódainak örök hűséget esküdtek, Tvrtko király július 23-án, a brazzaiak számára is két nyelvű (horvát és latin) oklevelet állíttatott ki, melyben régi kiváltságaikat megerősítette, az adó alól őket felmenti és knézeik választásának jogát adományozta.²⁾ Leszina és Curzola hasonló szabadságleveleket kaptak.³⁾

Tvrtko István tehát 1390-ben Horvát- és Dalmátország királyává és urává lett. Az egész ország a Velebittől a Czetináig innen pedig délfelé Cattaróig Tvrtko hatalma alatt volt. Ezenkívül Brazza, Leszina és Curzola szigetek is meghódoltak és valószínűleg Kurjaković korbiai knéz is elismerte főnhatóságát. Csupán az egyetlen Zára, mely Horvát- és Dalmátországgal mindenkor

¹⁾ „.... verum si laudabile sit antiquas bonas consuetudines et municipales leges conservare statuta, reformationes, et consuetudines ipsius civitatis Sibirici priorum regum olim Hungarie datas, presertim per inclitum principem, dominum regem Ludovicum, *fratrem nostrum dilectum* acceptamus, ratificamus et aprobamus; *de baronum nostrorum consilio prematuro*, regia auctoritate perpetuo confirmamus promittentes eisdem fidelibus nostris Sibenicensibus nostro mediante iuramento, tenere eos in pace bona et quieta, ipsos et civitatem Sibirici tutam et tutos facere defendere, tuerique viriliter, et potenter iuxta nostram possibilitatem contra omnes homines, volentes ipsos opprimere; et hoc ideo, quia syndici vice et nomine communitatis Sibenici iuraverunt corporaliter, deosculando lignum dominice vivifice crucis, nobis et nostris heredibus et successoribus, de nostro corpore legitime procreatis, omagium fidelitatis observare, recognoscentes nos pro ipsorum domino naturali, nullumque alium dominum recipere“ Kukuljević, Iura regni Croatiae, I, p. 493—495.

²⁾ Kukuljević, Iura regni, I, p. 496.

³⁾ Leszina még 1394. márczius 9-én is elismerte királyául Tvrtko utódát, Dabiša Istvánt: „regnante serenissimo principe et domino nostro domino Stephano de Rassia, regnorum Bossine, Rassie, Dalmatie et Croatie rege“. Ljubić, Mon. Slav. merid. V. p. 352.

daczolt, maradt Zsigmondhoz híű. Miután Tvrtko csaknem egész Horvát- és Dalmátországot meghódította „Horvát- és Dalmátország királya“ czímet vett föl.¹⁾ Tvrtko most már Zvonimir és Dušan országai nagy részének ura volt és elérte azt, a mi után a horvát és szerb uralkodók hiába törekedtek, a szerbeket és horvátokat jogara alatt egy birodalommal egyesítette. Bosznia, mely majd Szerbiára, majd pedig Horvátországra volt kénytelen támaszkodni, most központtá lett, mely köré az elenyészett horvát és szerb államok maradványai csoportosultak.

Az új horvát-dalmát király, most ujonnan szerzett országai rendezéséhez látott. Bučić Trifun protovestiárius kattarói, Mihály knini püspök, ragúzai meghatalmazottjai és Vladoje logofet, augusztus 1-én Spalatóban időztek, hogy a városnak Klissza és Almissza felőli határait megállapítsák. A királyi követeken kívül jelen voltak még; Radivojović Juraj knéz a Makarszkból, Dražojević Juraj Poljiczából továbbá számos horvát és boszniai főúr. Ezek jelenlétében megállapítottak a spalatói terület határai, úgy hogy az most Szalónától a Czetináig terjedt.²⁾ A király a spalatóiakat ekként kielégítvén, a spalatói érseknek is kedveskedni akart, mint-hogy érsekségének egész területe az ő uralma alá került. Tvrtko István igen jól tudta, hogy horvátországi uralmát legkönnyebben az által fogja megszilárdítani, ha a katolikus egyház iránt jóindulattal fog viseltetni. Midőn tehát Gvaldo András spalatói érsek augusztus végén személyesen Szutiszkába ment, hogy ott az új király előtt hódolatát kifejezze, Tvrtko István augusztus 30 án oklevelet állíttatott ki, melyben a spalatói érsekséget királyi oltalmába vette: „Minthogy mi annak kegyelméből uralkodunk, ki a katolikus egyháznak, *melynek én is tagja vagyok*, alapítója, feje és uralkodója, minden egyházi személy pásztora, mindnyájunk ura és oltal-

¹⁾ Egy 1390. augusztus 1-én kelt oklevélben olvassuk: „domini nostri Stephani Tuertchonis dei gracia Rassie, Bosne, Dalmatie, Croatie, Maritimeque . . . regis inelyti“. Ljubić, Mon. Slav. merid. IV., p. 283.

²⁾ Ljubić, Mon. Slav. merid. IV., p. 283.

mazója, és miután a tiszteletre méltó Gvaldo András úr, Isten kegyelméből *Spalató városunk* érseke, hí tanácsadónk és lelkiatyánk hozzánk jött és alázatosan kért, hogy említett egyházának jogait, javait tizedeit, bevételeit és szokásait, miként ezt Lajos király alatt birta, erősítsük, tartsuk és oltalmazzuk meg, tekintetbe vévén hűségét és kérését egyházát, utódait, minden javaikkal, tartományaikkal, határaikkal egyetemben, különösen oltalmunk alá vesszük és mindent megerősítünk. Meghagyjuk tehát a hatalmas úrnak, kedves *Klešić Pál horvátországi bánnak*, és többi szolgálóinknak, a mostaniaknak és jövődöbelieknek *Dalmát- és Horvátország királyságainkban* hogy érettünk és nevünkben az érsek urat, annak spalatói egyházát és utódait, kik utódainkhoz hűek leendnek, oltalmazzák és védelmezzék és senkinek se engedjék meg, hogy őket megsértse, vagy megkárosítsa“¹⁾

Tvrtko tervei és halála (1391); jellemezése. Tvrtko István 1390 közepén, hatalmának és dicsőségének tetőpontján állott. Ezzel azonban nem érte be, hanem állama és háza jövődö fénye iránt terveket kezdett szöni. Szándékát a velenczésekkel is közölte, nem tudván azt, hogy a velencei köztársaság Tvrtkonak Horvát- és Dalmátországban aratott fényes sikereit mily féltékeny szemmel nézi.

A dalmát városok meghódítása után szerencsáját, kedves barátainak, a velenceieknek tudtára adta és arra kéri őket, hogy valamely dalmát városba hajót küldjenek, mely a király követét Velenczébe szállítsa. A velenceiek július 8-án igen hízalgó levélben azt válaszolták, hogy hajójuk augusztus 8-án Szebenicoban fogja a követséget várni.²⁾ A boszniai követek augusztus végén Velenczébe érkeztek.

A követek először a király legújabb vállalatait

¹⁾ Kukuljević, Iura, I. p. 498—499.

²⁾ „maiestatis vestre litteras sospitatem atque felices succenes serenitatis vestre *fraterno more* distinctius nunciantes leto corde suscepimus. Que profecto nobis consolationem maximam attulerunt et gaudium, cum per ipsos etiam per latorem noverimus,

beszélték el, azután pedig további óhajait és terveit adták elő. Különösen kiemelték, hogy a király a Zsigmondhoz hű Zárát is szeretné meghódítani, arra kéri tehát a köztársaságot, hogy a királyt ezen terv keresztülvitelében támogatni sziveskednék. Továbbá azt is jelentették, hogy királyuk a köztársasággal általános szövetséget akarna kötni. Tvrtko István ezen szövetség által a köztársaságot Zsigmondtól, kivel ez békében élt, el akarta idegeníteni; ezenkívül Tvrtko a közvetítő szerepének elvállalására is ajánlkozott, hogy a köztársaságot László nápolyi királylyal, a szerencsétlen Durazzói Károly fiával kibékítse. A velenczések a boszniai király ajánlatain szerfelett megdöbbentek és minden kigondolható ürügyet felhoztak, csak hogy segiteniök ne kelljen. A követeknek azt mondták, hogy ők a magyar királylyal békében élnek, a békét pedig Zára elfoglalásában való közreműködéssel nem akarják megszegni, a mi pedig a följánlott szövetséget illeti, arra rá nem állhatnak, mivel ez által a köztársaság, mely csak kereskedelemből él, tönkre menne.¹⁾

A boszniai követek ez alkalommal a velenczésekkel még más valami érdekeset is közöltek. Tvrtkonak első neje Dorottya halála után, a király másodszor is meg akart nőszülni, Tvrtko a hatalmas Habsburg-házból származó III. Albert osztrák herczeg leányát szemelte ki.²⁾ Tvrtko ezen házasságból nagy előnyt várt; a velenczeiek

serenitatem regiam fore incolumem et iocundam;... Nos quidem offerimus lete paratos ad queque conformia regie celsitudinis vestre, quam conservet altissimus feliciter et longeve." Ljubić, Mon. Slav. merid. IV. p. 282.

¹⁾ Ad aliam partem, per quam ipse significat nobis, quod intentio et dispositio sua est velle acquirere civitatem Jadrensem sicut acquisivit alias civitates Dalmatie, et propterea nos rogat, quod debeamus sibi dare auxilium et favorem ad possendum implere istam suam intentionem. Ad ultimam uerum partem,.... per quam videntur innuere et requirere ligam generalem, videlicet quod amici unius partis sint amici alterius et inimici inimici.... Ljubić, Mon. IV., p. 284—286.

²⁾ Ad quartam partem, per quam ipsi ambaxatores nobis significant, quod dominus rex praedictus est contracturus parentelam cum domine duce Austrie (Alberto).... Ljubić, op. cit. IV., p. 285.

pedig szintén örvendeztek, minthogy a köztársaság a dicső Habsburg házzal, de különösen a mostani herczeggel mindenkor kiváló egyetértésben és barátságban élt. Azonban a tervezett házasságból, valamint Tvrtkonak egyéb terveiből semmi sem lett, mert a király 38 évi uralkodás után, 1391. márczius 23-án elhunyt.¹⁾ Kevéssel előbb (február 16.) legbuzgóbb horvátországi párthíve és barátja, Palizsnay János is meghalt. Tvrtko István, a déli szlávoknak kétségkívül egyik legkimagaslóbb alakja. Hosszu uralkodása alatt arra törekedett, hogy országának függetlenségét, önállóságát elérje és minél nagyobb dicsőséget szerezzen. Nagybátyjának halála után a boszniai bánságot örökölte; a pártütő főurak által elűzetvén, I. Lajos király által ismét visszahelyeztetett, azonban kénytelen volt nyilvánosan elismerni, hogy annak kegyelméből lett boszniai bánná (1366). Azonban Tvrtko István az idegen főnhatóság alól csakhamar kiszabadult; midőn pedig a szerb és boszniai koronát fejére tette és bánságát királysággá emelte, hatalmát és tekintélyét oly nagygyá tette, hogy állama hasonlóvá lett azéhoz, kinek főnhatósága alól csak az imént szabadult meg. De mindez még nem volt elég, hanem egykori védnöke hatalmának gyengítéséhez látott, ugyanis ama elvet tartotta szem előtt, hogy Bosznia annál erősebb lesz, minél gyengébb Magyarország. Ezért tehát Lajos király halála után, leányának és utódának (Mária) ellenfeleihez csatlakozott és a horvát fölkelést támogatta, később pedig Zsigmond királylyal nyílt háborút folytatott (1387). Tvrtko István Horvát-Szlavon-Dalmátországot a magyar koronától el akarta szakítani. Azt mondták ugyan, hogy Tvrtko ezen országot nápolyi László számára akarja meghódítani. László király zászlója alatt, a boszniai csapatok által támogatott horvát fölkelők is (különösen Szlavoniában) küzdöttek. Azonban a dalmáciai hadjárat akként magyaráztatott, hogy a tartománynak Bosznia számára való meghódításáért viseltetik, Tvrtko pedig mindenütt a hová

¹⁾ Eodem anno (1391 helyett tévesen áll 1390) die 23. martii obiit rex Bosnae, de quo venerat novum Jadram die 19. men. Martii. — Mem. Pauli de Paulo p. 426

győzelmes fegyverei eljutottak, csak saját királyi hatalmát hirdette. A dalmát városok közvetlenül a boszniai királynak és törvényes utódainak hódoltak meg, Tvrtko a városok kiváltságait megerősíté, azokba kormányzókat és vajdákat nevezett ki. Tvrtko István politikája, amint az 1376 óta főbb vonásaiban jelentkezik, az Adriai-tengertől a Dunáig és Dráváig terjedő, független délszláv birodalom alapítására irányult. A mit Dušan császár Szerbiára nézve, azt Tvrtko Boszniára nézve kísérelte meg, a kettő közt azonban az a lényeges különbség létezett, hogy a szerb császár előbb a byzanci császárság ellen fordítá fegyverét és ennek rovására nagyobbitotta birodalmát és csak azután törekedett a Száva és az Adria elérésére, Tvrtko pedig csak ez oldalon gyarapithatta hatalmát, mivel keleten már nem a gyenge byzanci császárokkal, hanem a hatalmas mohamedán kalifákkal állott szemben. A törökök rohamos előnyomulása és növekvő hatalma a délszlávok politikai életében sajátságos tüneményt idézett elő t. i. a szerb fejedelem és a boszniai király közt a közös ellenség ellen kötött szövetség volt ez, mely a két délszláv nép közt egyetértést hozott létre. Mily szerencse lett volna, hogyha a bolgár, szerb és boszniai államok népei és uralkodói az egyetértés szelleme által lelkesítve, az ázsiai hordáknak Európa délkeleti félszigetébe való benyomulásának, egyesült erővel szállottak volna szembe! Mennyivel másképpen nézne ki az ó-világ ezen pompás része, mennyivel más volna népünk politikai és kulturális állapota!¹⁾

Tvrtko fényes sikereit a boszniai főurak is nagy mértékben előmozdították. Tvrtko uralkodásának első éveiben a főurak ellenszegülését megtörvén, később becsvágyát és erélyét politikai céljainak keresztülvitelére használta fel, ugyanis különböző feladatokat bizván rájuk és méltóságokkal megvesztegetvén őket, trónja híu szolgáivá tette. Hrainó Vlatko vajdát Horvátországban és a Rigómezőn foglalkodtatta, később pedig az ellenséges támadásoknak kitett Uszorát bizta rá. Vukčić Hrvoja vajdát, Hrvatinić Vukaczu fiát, Kninbe küldte követül,

¹⁾ Rački, Pokret (Rad. III. p. 110—111).

Klešić Pál knéznek pedig Horvát- és Dalmátországban vajdai méltóságot adományozott. Jablanić Radin és fia, Radinović Pál, kisebb feladatok teljesítésénél alkalmaztattak, a Czetina és Cattaro közt elterülő tengerpart, Radivojević György vajda és Szanković Belijak zsupán őrizetére bízott. Ezen főurak, fontos államügyek tárgyalásánál a szutiszikai udvarban mint királyi tanácsadók is szerepeltek. A boszniai főurak tehát a hatalmas Tvrtko István uralkodása alatt egységes és boldog községként jelentkeznek, melynek méltó feje maga a király; a község egyes tagjai pedig egyedül a közös haza jólétének előmozdításán fáradoznak.

IX.

Dabiša István és neje Gruba Ilona (1391—1398).

Dabiša István, Horvát- és Dalmátországot nem tarthatja meg és 1393-ban Zsigmond királynak átengedi, kit Boszniát illetőleg is örökösévé nevez ki. — Dabiša István Zsigmonddal viszályba elegyedik; a dobori és knini harcok (1394). — Dabiša Istvánnak Ragúzához és Velenczéhez való viszonya; Dabiša halála (1395). — Gruba Ilona, Dabiša István özvegye, az országot kiskorú fia nevében kormányozza; a boszniai főurak hatalma növekedőben van. — A törökök betörése Boszniába (1398).

A boszniai állam már Tvrtko utóda, Dabiša István alatt hanyatlásnak indult. Ezen hanyatlásnak főoka maga Dabiša volt, ki elődjét még csak meg sem közelítette. Azonban egyéb okok is léteztek, melyek később mindinkább hatékonyabbakká váltak és az ország hanyatlását csak siettetették.

Az első és legfontosabb ok ama körülmény volt, hogy a boszniai állam Tvrtko után befejezetlen maradt. Az egyes alkotórészek még nem olvadtak egybe, hanem mindegyik saját külön eredetéhez ragaszkodott és széthúzó törekvést tanúsított. A második körülmény pedig az volt, hogy Tvrtko Istvánnak a trónöröklés rendezése nem sikerült; a trónt még fiának Tvrtković Tvrtkonak sem biztosíthatta. Boszniában továbbra is a korszerinti ó-szláv trónöröklési rend maradt érvényben, miből azután szakadatlan örökösödési harcok keletkeztek és ennek következtében az ország hanyatlásnak indult, a királyi tekintély pedig mindinkább süllyedt. Azonban legvésteljesebb volt az, hogy az örökösödési háborúk alatt a boszniai főurak hatalma szerfelett gyarapodott, különösen áll ez néhány családról, melyek a boszniai állam egyes területeirészeiben csaknem teljesen függetlenül uralkodtak és az összállam

ügyeibe csak akkor avatkoztak, ha trónkövetelők felállításáról vagy megbuktatásáról van szó. A boszniai állam tehát knézekből és vajdákból álló nemesi köztársasághoz hasonlított, melyben a király a főurak játékszere lévén, nem sokat számított. Mindeme bajokhoz járult még a sok vallási zavar is, mi később még inkább elmérgesedett, midőn néhány boszniai király a pápa és a magyar uralkodók által rábírattván, a patarénusokat üldözték, kik aztán szorult helyzetükben a boszniai állam ellenségeinél kerestek oltalmat.

Ezen belső bajokhoz, melyek a boszniai állam lassú föloszlását előmozdították, külső veszélyek is járultak, melyek Boszniát folytonosan katasztrófával fenyegették. A magyar királyok északról, a törökök pedig keletről végenyészettel fenyegették. Zsigmond király alaposan meggyőződött arról, hogy birodalmának déli részében a béke mindaddig nem fog helyreállni, míg a boszniai állam hatalmas és erős leend. Jól tudta azt is, hogy a horvát elégületlenek Boszniában mindenkor oltalmat és menedéket fognak lelteni. Ezért tehát a boszniai állam gyöngítését kötelességének tartotta, hogy ezáltal a horvát forradalmi mozgalmaknak, melyek 1383 óta szüntelenül fölmerültek, gátat vessen. Ez által igen hasznos dolgot vélt elérhetni, mert a horvát fölkelők őt a magyar koronától megakarták fosztani és a magyar trónra Lászlót, a szerencsétlen Durazzói Károly fiát akarták emelni.

Azonban legnagyobb veszély fenyegette Boszniát a törökök részéről. A törökök hatalma a rigómezei ütközet óta Damokles kardja gyanánt függött Bosznia fölött. Bosznia csak összes erejének egyesítése és Nyugat-Európa támogatása által állhatott volna ellen a törököknek, azonban a boszniai főurak a saját uralkodóik és a magyar királyok elleni harczokban a törököket Boszniába hívták, mi által az ország leigázásához vezető utat egyengették. Bosznia tehát már az 1463 ki szomorú katasztrófa előtt az ozmán szultánok bilincseibe volt verve. A boszniai királyok később a szerb despotákéhoz hasonló viszonyba jutottak, míg végre II. Mohamed császár Szerbiát végképpen leigázta (1459) és kevéssel ezután Boszniát is meghódította.

Dabiša István az új boszniai király, Tvrtko király fivére volt. A velencei köztársaság, a boszniai trónon beállott változásról értesülvén, az új királyt 1391. június 1-én polgárává választotta.¹⁾ A ragúzaiak Lukarević Istvánt és Gućetić Rafaelt „illő és értékes ajándékokkal“ a trszivniczai udvarba küldték, hol Dabiša István nejével Ilonával és országának főuraival tartózkodott. Dabiša István, ki ekkor „a királyság egy *tisztességes hadjárata*n“ a Dolnji-krajiban fekvő Luscziban volt, 1392. június 17-én a ragúzaiak számára oklevelet állított ki, melyben az őseitől és elődeitől különösen pedig fivérétől, a megboldogult Tvrtko István királytól kapott kiváltságait és szabadságait megerősítette. Ezen oklevelet nemcsak neje Ilona, hanem a jelenlevő főurak is megerősítették, u. m. Vukčić Hrvoja vajda, Hranić Vlatko uszorai vajda, Hrvatinić Stipoje knéz, Pribinić Radoslav knéz, Divošević Dobrosav knéz, Dragosalić Gojak knéz, Tuica Tvrdoslav zsupán, Vlatković Vučihna knéz, Vojevodić Vojslav knéz és mások.²⁾ Dabiša Istvánt Horvát- és Dalmátországban is elismerték királyúl. Ezen királyságokban az egész 1392-ik év folyamán Vukčić Vuk bán által gyakorolta királyi hatalmát. A spalatóiak közokirataiban olvassuk: Dabiša István legkegyelmesebb urunk, Isten kegyelméből Szerbia, Bosznia és Dalmácia dicsőséges királyának uralkodása alatt stb.³⁾ Dabiša István Trau városának már Tvrtko által elismert jogait és kiváltságait 1392. április 25-én megerősítette.⁴⁾ Vukčić Vuk bán, horvát és dalmátországi helytartója, a spalatói érseknek megengedte, hogy a tenger mellett fekvő Lukacsban kastélyt és erődöt építhessen és ezt Spalatónak, Traunak, a Klisszában, Oprakban és

¹⁾ Millesimo trecentesimo nonagesimo primo, mensis iunii die primo.... simile privilegium factum fuit domino Stephano de Bissa (Dabissa) dei gratia regi Rassie, Bossine maritimeque.... Ljubić, Mon. Sl. merid. IV. 201.

²⁾ Miklošić, Mon. Serb. p. 220—222.

³⁾ Egy 1392. január 27-én kelt spalatói oklevélben olvassuk: „regnante serenissimo principe ac domino Stephano Dabiscia dei gratia Rascia, Bosnae, Dalmatiae.... rege inclyto“. Farlati, Illyr. sacr. III. 335.

⁴⁾ Lucius, de regno Dalm. p. 258.

Almisszában tartózkodó udvari embereknek is tudomására juttatja.¹⁾

Ezen adatokból tehát kitűnik, hogy Dabiša István és helytartója Horvát- és Dalmátországban elismertettek. Sőt Dabiša Istvánnak az is sikerült, a mire elődje hiába törekedett. Zára városa ugyanis Zsigmond bánjával összeveszett és Vukčič Vukkal barátságot kötött, s mármár úgy látszott, hogy Zára a többi városok példáját követve, a boszniai királyhoz fog csatlakozni. Dragiša knéz, Vukčič Vuk bán fivére, nejével és kíséretével szent Simon ereklyéinek tiszteletére, 1392. február 13-án Zarába ment.²⁾ Néhány hónappal később Paulus de Paulo Zára követe, Vukčič Vukhoz Klisszába ment, hol a bán sereget gyűjtötte.³⁾ Ezen követség következtében Záranak Boszniához való viszonya akként alakult, hogy Vukčič Vuk bán és Mišljenović Iván knéz al-bán 1392. szeptember 8-án Zára polgáiraivá választattak, Mišljenović pedig Zarába ment, hol saját és főnöke nevében a két Nelipić knéz jelenlétében a polgári esküt letette.⁴⁾

Dabiša István talán megszerezhetette volna Zárárt és a boszniai uralmat Horvátországban tartósan megszilárdíthatta volna, ha egyéb gondok nem foglalkodtatták volna. Mindenekelőtt a török hatalom fenyegette, mely előtt a rigómezei ütközet után a Balkán-félsziget nyugati és északi része nyitva állott. Midőn Bajazet szultán Zsigmond királylyal 1392-ben háborút viselt, a török hadsereg egy része Boszniába is betört.⁵⁾ A török hadsereg délkeleti Boszniába betört, hol mindent elpusztított és

¹⁾ Farlati, op. cit. p. 335 – 336.

²⁾ Eodem die venit Jadram causa visitandi corpus B. Simeonis c. Draghissa frater predicti domini bani cum uxore sua et quibusdam aliis. Memor. Pauli p. 426.

³⁾ Mem. Pauli de Paulo p. 426.

⁴⁾ Die 8. men. Sept. recepti fuerunt in cives et consiliarios civ. Jadrae magnif. v. d. Vulch b. q. d. Vulchi veniente de Bosna, ac comes Joannes Mislenovich v. b. eius.... Idem p. 426.

⁵⁾ Dabiša István 1395. május 17-én Vukmir zsupánnak és fivéreinek „ama hü és szíves szolgálatok emlékéül, melyeket irántunk mindenkor, de kiváltképpen a török hadjáratok alkalmával tanúsítottak, midőn életüket értettünk nem kímélték.....“ Kolo falvat ajándékozta. Mikl. Mon. Serb. p. 226.

Glaszinczinál megállapodott. Az itt vívott ütközetben Mrnjavić Gojko knéz állítólag különösen kitüntette magát. Dabiša a törökön kívül László nápolyi király részéről is háborgattatott, kit a horvát elégtelennek már 1387-ben Horvát- és Dalmátország királyává kiáltottak ki.¹⁾ Mig Tvrtko király élt, addig László király a horvát ügyekbe nem avatkozott, minthogy még igen fiatal volt és a nápolyi királyság sem volt még teljesen biztosítva. De midőn látta, hogy Tvrtko István az ő (László) érdekében kifejtendő működés ürügye alatt, Horvát- és Dalmátországot tulajdonképpen saját uralmának vetette alá, mindjárt Tvrtko halála után elhatározta, hogy a fennnevezett királyságokra vonatkozó jogát, Dabiša István ellenében érvényesíteni fogja. Erre talán a boszniai uralommal elégedetlen horvát főurak birták rá. László király Horvát-, Dalmát- és Szlavonországban már 1391. június 15-én királyi jogokat gyakorolt, ugyanis a hozzá hű Sárosy Pál és János testvéreknek Valko és Pozsega vármegyékben jóságokat adományozott.²⁾ Kevéssel ezután (1391. július 17.) Gačićban kelt iratában Vukčić Hrvoja vajdát és fivérét Vukčić Vukot, a horvát- és dalmátországi báni méltóságban megerősítette, egyszersmind elrendelte, hogy ezek az említett királyságokban mindama jogokat és kiváltságokat élvezzék, melyeket eddig a horvát bánok élvezték.³⁾ László

¹⁾ Rački, Pokret (Rad. III. p. 127–128). Ama oklevélben, melyet Dabiša István állítólag az ütközet után 1394. ápril. 2-án Mrnjavić Gojko számára kiállított, olvassuk: „et tunc nobis (Gojko) inservivit, quando venit Paiazit cum Turcis et depopulatus est Bosnam valde et stetit in Naglasincis (Rački szerint „na [glasi-
noćeh“) et destruxit Bosnam, et tunc venit Gojko Marnavitius.“

²⁾ Arkiv za poviest. jugosl. VII. p. 28–30.

³⁾ Ladislaus dei gratia rex..... magnificis viris Hervoye vayuade Boznensi et Vulko bano fratribus, nostrisque consiliariis et fidelibus dilectis gratiam et bonam voluntatem. Attendentes merita sincere et constantis vestre devotionis et fidei, qua erga clarae memoriae dominum regem Karolum reverendum dominum genitorem nostrum, dum vixit, et nos laudabiliter claruistis.... vobis banatum regnorum Dalmatie et Croatie.... confirmamus pro honore, volentes et intendentes expresse, quod nos tamquam bani regnorum praedictorum, per nos quidem ordinati, illis honoribus, favoribus, libertatibus.... gaudeatis, quibus alii bani dictorum regnorum... gavisi hactenus extiterunt, — Arkiv zapov. jugosl. VII. p. 32–34.

király ugyanazon napon Hrvoja vajdának harmadik fivérét Vukčić Dragiša knézt is kitüntette, ugyanis az akkori horvát Szana zsupánságban fekvő Szrida várossal és a Kljucs várához tartozó Zabics faluval ajándékozta meg.¹⁾ László a Vukčić családot azért halmozta el annyi kegygyel, mivel azt „becsülete, neve és méltósága vedőjének“ tekintette, továbbá Hrvoját és fivereit tapasztalt és tekintélyes embereknek tartotta, kik Horvátország megszerzésénél segédkezet nyújthatnak. László még tovább ment. Országai és királyságai főkörmányzójává Horváthy Iván, volt macsó bíbányát nevezte ki, ki ezen méltóságot már Tvrtko alatt is viselte;²⁾ ezenkívül a horvát és boszniai főurak közül néhányat gazdagon megajándékozott, hogy ez által Dabiša István és Zsigmond királyok ellen pártot szerezzen. Így például Matijević Herkonak és fivéreinek, továbbá Mikšić Lászlónak és Osztójának, a Verbász zsupánságban fekvő Lipovac és Szent Márton falvakat adományozta (1392. október 19.;³⁾ ugyanazon napon Péter, Milos, Dénes, János, István és Balázs testvéreknek, Pál boszniai vajda fiainak, a Verbász zsupánságban levő néhány falut (Vojszkovo) és a Pozsega megyében fekvő Sztarigrad várat ajándékozta.⁴⁾ Végre a zárai Chrysogono Jánosnak, a horvátország Obrovacz várat adományozta (1392. október 28.)⁵⁾

László királynak Dabiša uralkodásának első éveiben Horvát- és Dalmátországban nem volt tényleges hatalma, azonban ezen adományozások által Horvátországban és Boszniában pártbíbekeket akart szerezni és örökösödési jogát a boszniai királylyal szemben érvényesíteni igyekezett.

¹⁾ Sane attendentes merita sincere devotionis et fidei viri nobilis Dragisse militis, filii quondam magnifici Vulkach vayvode.... eidem Dragisse.... infrascriptas villas, videlicet villam Srida in provincia Sane et villam Zabich in pertinentiis castri Kluz positas.... concedimus et donamus. Arkiv za pov. jugosl., VII. p. 34.

²⁾ „Johanni bano Machoviensi in regnis predictis (Ungarie et aliorum regnorum annexorum) nostro vicario generali“ 1392. október 8-án kelt iratában. Arkiv, VII. p. 36.

³⁾ Op. cit. p. 37—39.

⁴⁾ Op. cit. p. 39—41.

⁵⁾ Op. cit. p. 41—42.

Dabiša István a nápolyi udvar tervein csakhamar keresztül-látott, miért is Horvát- és Dalmátországban hatalmát és tekintélyét minden áron megszilárdítani törekedett. Vuk-čić Vuk horvát-dalmát bánnak megparancsolta, hogy minden horvátországi erődöt elfoglaljon. Vukčić Vuk bán hadseregével 1392. február 7-én már Karinban tartózkodott, honnan Vrána és Osztrovicza ellen vonult, melyek akkor Palizsnay János örököseié voltak. Ezek valószínűleg Dabišától elpártoltak és Lászlóhoz csatlakoztak, ezért tehát Vukčić Vuk bán által elfogadtak, ki valószínűleg váraikat is bevette.¹⁾ Dabiša István ily módon Horvát- és Dalmátországban uralmát 1393-ig föntartotta. Azonban az 1393-ik év első felében az említett királyságokban a boszniai király hátrányára jelentékeny változás állott be. Trau és még néhány dalmát község, Dabiša főnnhatóságát nem akarták többé elismerni, mivel valószínűleg a nápolyi királyhoz hajlottak.²⁾ Midőn Dabiša látta, hogy Horvát- és Dalmátország kezei között nem maradhat és kényszerítve lesz azokat Lászlónak vagy Zsigmondnak átengedni, másrészt pedig a törökök és Zsigmond hatalmától is félt, döntő lépésre határozta el magát. Eltökélte ugyanis, hogy Horvát- és Dalmátországról Zsigmond részére oly feltétel alatt fog lemondani, ha Zsigmond őt Bosznia királyának elismeri.

¹⁾ die 7. febr. (1392) banus Vasich (Vulch) cum exercitu suo applicuit personaliter in Carinum die Mercurii 12. (13.) praedicti mensis huiusmodi novum venit Jadram, vid. quod banus praedictus captivaverit priorem Auranae, et c. Michloss, de Palisna fratrem eius comitem Ostrovize et voluit habere castra Vranae et Ostrovize. Memoriale Pauli (p. 426).

²⁾ Egy 1393. április 15-én kelt traui oklevélben olvassuk: „Anno nativitatis eiusdem 1393.... *vacante regni dominio regali*....“ Lucio, Mem. p. 355. Dabiša István Horvát- és Dalmátországban némi hatalmat mégis gyakorolt, kitűnik ez ama utasításból, melyet a velencei tanács a traui kapitánynak adott: „ceterum procurare debet idem noster capitaneus cum prefatis de Tragurio cum illis verbis comodis et utilibus, que sibi videbuntur, quod alicue bale pannorum Salvi Johannis de Florentia intromisse per illos de Dalmissa et per dictum *Volchum banum*, et exinde in Tragurio arestate de mandato serenissimi domine regis Bosine, eidem Salvi vel eius nuntio restituantur, dando predicto nostro capitaneo informationem necessariam super facto predicto....“ Ljubić, Mon. Slav. mer. IV. p. 304.

Dabiša István és Zsigmond 1393 közepe táján Diakovárban találkoztak. Ezen összejövetelre Zára városa is küldött követeket, kiket tüzetes utasítással látott el.¹⁾ A két király közt végbement megbeszélésekről közelebbi adataink nincsenek; annyi azonban bizonyos, hogy Dabiša István Horvát- és Dalmátországot, melyek három évig Boszniához tartoztak, Zsigmond királynak átengedte, Zsigmond pedig Dabiša Istvánt Bosznia törvényes királyául elismerte és örök békét kötött vele, másrészt pedig Dabiša István beleegyezett, hogy halála után a boszniai korona Zsigmondra, mint Boszniának igazi és jogos uralkodójára fog szállni.²⁾

Zsigmond ezen kedvező és előnyös béke feletti örömében, a boszniai királyt Somogy megye főispáni méltóságának adományozásával tisztelte meg.³⁾ Azonban jól tudván azt, hogy a boszniai főurak, mily hatalmasok és befolyásosak, a diakovári békét mindaddig nem tekintette teljesen biztosítottnak, míg a boszniai főurak azt meg nem erősítették. A diakovári békét Vukčić Hrvoja vajda is megerősítette, ki a Szinji melletti Lucsaniban 1393. augusztus 23-án következő tartalmú iratot állított ki: „Mi Hrvoja, Bosznia alsó vidékeinek vajdája, ezen iratunk által tudtára adjuk mindenkinek, hogy Zsigmond király és Mária királynő iránti őszinte ragaszkodásunk és hűségünkől kifolyó bizalom által vezéreltetve, saját akaratunkból hűséget, kötelességszerű tiszteletet és engedel-

1) „1393 ind. prima die 20. mens. maii. Commissio data nobilibus et sapp. v. v. d. Theobaldo de Nassis legum doctore et ser Mazolo de Fanfogna ambaxiatoribus communitatis Jadrae ituris ad locum *Diaco*, ubi futurus est serenissimus dominus noster rex Hungariae et dominus rex Boemiae (tévesen áll *Bosniae* helyett) . . . secundo narrabunt sacrae regiae maestati, qualiter omnibus notae sunt depopulationes, iacturae et dapna, quae et quas passi sumus, et in dies patimur ob fidem regium ab emulis regis . . . ; item si pax non erit inter serenissimum dominum nostrum regem et regem *Bosnensem*, sed solum treuga, prout fuit hactenus, aut quod guerra sequeretur, quod absit, oportebit necessario, quod manuteneamus castrum nostrum Semehnici (Zemunik) . . .” J. Lucii Inscriptiones Dalmaticae (et notae ad Memoriale Pauli de Paulo) p. 39—42.

2) Rački. Pokret, (Rad. III. p. 136—137).

3) Fejér, Cod. dipl. X. 2 p. 276.

mességet ígérünk nekik, minden fejedelem, főúr és bármi néven nevezendő állású, hivatású, rangú és rendü személy ellenében, dicső urunk Dabiša István boszniai király kivételével, kinek életünk fogytáig híven szolgálni akarunk, hacsak az említett boszniai király a magyar király és királynő ellen támadna, mit Isten távol tartson; ez esetben kötelességünk lesz a (boszniai) király szolgálatát elhagyni és erőnket a magyar király és királynő ellen semmi áron sem fogjuk alkalmazni. És Dabiša István boszniai király halála után éltünk fogytáig az említett magyar királynak és királynőnek akarunk szolgálni; parancsaikat mindenkor készségesen és fáradhatatlanul fogjuk teljesíteni, úgy magunk, mint utódaink és örököseink, úgy a jelenben mint a jövőben, az ő óhajaiknak és parancsolataiknak fogjuk magunkat szentelni.“¹⁾ A diakovári szerződéshez Hrvoján kívül hozzájárultak még Semković Vukmir zsupán és fivérei, Tvrtko és István; Zsigmond pedig oklevelet adott nekik, melyben összes kiváltságaikat és jogait megerősíté „mert ti a dicső Dabiša István boszniai király, legkedvesebb barátunk és neje Ilona beleegyezésével, őszinte és örök hűséget esküdtek Felségünknek és írásban megígértétek, hogy az említett Dabiša István király halála után Felségünket uralkodótoknak tekinteni és elismerni fogjátok.“²⁾

Dabiša István és néhány előkelő boszniai főúr, Horvát- és Dalmátországot Zsigmondnak átengedték, sőt a boszniai trón örökölhetését is megígérték. Azonban a boszniai főurak nagy többsége és a horvát mozgalom vezetői, a diakovári szerződés ellen hevesen kikeltek. Legkevésbé tetszett az Horváthy Jánosnak, ki Tvrtko idejében Horvát- és Dalmátország kormányzója volt, később pedig Lászlónak kinevezett főhelytartójává lett. Horváthy János már a diakovári találkozás előtt, 1393. júniusban, a velencei köztársaságnak azt javasalta, hogy László nápolyi királylyal Zsigmond király ellen szövetséget kössön.³⁾ A velenceiek azonban a javaslatot nem

¹⁾ Fejér, Cod. dipl. X. 2 p. 158 - 159. Rački, Pokret (Rad. III. p. 137).

²⁾ Lucius, de regno Dalmatiae. p. 258.

³⁾ Ljubić, Mon. Slav. mer. IV. p. 307 és 308—309.

fogadták el; nemsokára pedig, midőn Horvát- és Dalmátország Zsigmond uralma alá jutott, Horváthy János kénytelen volt hazáját másodszor is elhagyni és Boszniába menekülni. „Ivaniš“ bán“ már 1393. szeptemberben, Dabiša királynál tartózkodott,¹⁾ ugyanitt időzött Horváthy Pál is. Itt minden erejükből a diakovári szerződés megdöntésén és Boszniának Zsigmond elleni föllázításán fáradoztak.

A Horváthy testvérek szándéka csakugyan sikerült. A záraiak ugyan Vukčić Vuk knézzel, ki még mindig horvát-dalmát bánnak neveztetik és Károly korbaviai knézzel, Zsigmond király minden ellensége ellen szövetséget kötöttek (1394. január 27.;²⁾ azonban Horvát- és Dalmátország Zsigmond iránti hűségében csakhamar ingadozni kezdett. Néhány község senkit sem akart királyául elismerni;³⁾ mások pedig Dabiša Istvánhoz és a boszniai államhoz csatlakoztak;⁴⁾ ily körülmények közt a diakovári szerződés megszegését Dabiša István is elhatározta. Mindent visszavont és Vukčić Vuk bánnak megparancsolta, hogy a boszniai zászlót Horvát- és Dalmátországban ismét bontsa ki. Egyidejűleg a Horváthy testvéreknek is megengedte, hogy az uszorai Dobor vár körül sereget gyűjtsenek, azzal Szlavóniába betörjenek és a horvát mozgalmat megújítsák.

Zsigmond királynak, a birodalma déli határain kitört újabb zavargások sok aggodalmat okoztak. Lipcséből július 5-én fölszólította Kőrmöcz városát, hogy 1000 aranyat kölcsönözzön és azt szent Jakab napjáig küldje el, mivel ezen határidő után a boszniai bán és egyéb hűtlenek ellen, hadat fog viselni.⁵⁾ A magyar hadsereg már augusztus első felében délfelé vonult, hogy a Száván át Boszniába, illetőleg Uszorába betörjön, hol a Horváthy

¹⁾ Pucić, Srp. spom. II. p. 40.

²⁾ Rački, Pokret (Rad. III. p. 148).

³⁾ A spalatói tanács 1394. augusztus 14-én elhatározta, hogy a község irataiban és okleveleiben „a morte Tuertichi regis citra non fiat mentio de aliquo rege nec de aliquo alio nisi solummodo de rectoribus et iudicibus.“ Lucius, de regno Dalm. p. 258.

⁴⁾ Leszina szigete 1394. márcziusban ismerte el Dabiša István főnhatóságát.

⁵⁾ Rački, Pokret (Rad. III. p. 150).

testvérek az erős Dobor várba bezárkóztak. A hadsereg élén maga Zsigmond állott, kíséretében voltak: Gara Miklós horvát bán és fivére János, Miklós főtárnokmester és Kanizsay István főlovászmester. Midőn a magyar hadsereg Doborhoz közeledett, Horváthy Iván elhagyta azt, Zsigmond erre Dobor városát körülvette, meghódította és fölperzseltette, hogy a horvát fölkelőknek ne szolgáljon többé menhelyül. Azután a menekülő fölkelők üldözésére indult és a Horváthy testvéreket főbb czinkostársaikkal elfogta. Az ennyi szerencsétlenségtől megrémült Dabiša, Zsigmond elé ment és a diakovári szerződést megújította „ugyanis alattvalóival együtt a magyar király és korona iránti hűségre és alattvalói engedelmességre visszatértek.“¹⁾ Zsigmond király a dobori ütközet után

¹⁾ (Johannes Horwathii banus) in castrum Dobor denominatum, in Bosnae partibus, quae Uzora vocitantur, situatum, invasit. Ubi praesulem Zagrabiensem Paulum pluresque sui facinoris complices invenit. Eisdem temporibus Bosnenses, Dalmatini, simul et Croaci, eiusdem Joannis bani, et suae cohortis magnatum, suasionem vitati, a fidelitate, quam sceptro debeant hungarico, defecerant, regnumque in oras, non parvas in igne et ferro vastitates edebant. Quare rex Sigismundus, copias regni cumulando, ut ipsa regna suo flecteret principatui; illud quoque castrum, suos quod tutabatur infideles, expugnaret: magna vi armorum undique cinctus, praetactum flumen Zawe transivit et Bosnense regnum potenter intravit. Joannes vero banus, regalis expeditionis territus magnitudine; in illa, quae sibi prius arriserat fuga, magis quam in dicti castris confusus munitione, antequam obsidione clauderetur, de ipso castro cum pluribus eadem peste infectis suis complicitibus exivit et fugitivus per colles et montium abrupta ferebatur. Sed haec fuga praefuit ei minime; nam per regem ipsi ordinatas incidit in insidias captusque est. Rex autem Sigismundus, praefato castro Dobor expugnato: *regeque Boznensi* simul et regnis *Dalmatiae et Croatiae* jugo fidelitatis adnexis, repatriavit.... Thwrocy, *Chronica Hungarorum*, p. 272—273. — V. ö. Zsigmond királynak a Kanizsay család számára 1397. december 8-án és a Gara család számára 1408. július 12-én kiállított okleveleit (Fejér, *Codex dipl.* X. 2 p. 442—443 és X. 4 p. 660—678). Ezen utóbbiban olvassuk: „ipsum castrum (Dobor in districtu de Wzura) concremari et tandem in cinerem redigi fecimus et favillam, ad quem etiam locum *Dabyssa rex Bozne*, expretitulati Nicolai (de Gara) militaris hominis induccione in nostre maiestatis conspectum veniens, se et suos Boznenses nostris dominio et dicioni subiugavit....“

Gara Miklós nádort, Horvát- és Dalmátországba küldte, hogy ott Vukčić Vuk bánt megtámadja és az említett országokat uralmának ismét alávesse. Az erős Knin városánál, a boszniai és a magyar hadsereg közt ütközetre került a dolog. Vukčić Vuk megveretett és ez által Dabiša István Horvát- és Dalmátországot végképpen elvesztette.¹⁾

A dobori és knini vereségek a boszniai államra súlyos csapást mértek. Dabiša István a horvát felkelőkkel való összeköttetését teljesen megszakította és uralkodásának utolsó éveiben csak a boszniai állam összetartására törekedett. Uralkodásának 1395-ben történt eseményeiről igen kevés adataink vannak. 1395. április végén számos boszniai főúr által körülvéve, szutiszikai udvarában tartózkodott. Jelen voltak Boszniából Radojević Mirko knéz, Radinović Pál knéz, Mastnović Priboje knéz, Hranic Sandalj vajda; a Dolnji-krajiból Vukčić Hrvoja vajda és Stančić Mladen knéz; Uszorából Vlatković Vučihna vajda és Osztrojić István knéz. A király ezen főurakkal és Ilona királynéval egyetértve, Sztana nevű leányának, a Humországba levő Velijake falvat oly feltétel alatt ajándékozta, hogy ez annak halála után Radivojević György humi knézre és ennek nemzetségére szálljon (1395. április 26.)²⁾ Ebből azt következtethetjük, hogy Dabiša István, Radivojević humi knézeknek rokona volt.

1) tempore namque labente cum pretextu recuperacionis et et reintegracionis Dalmacie et Croatie regnorum nostrorum predictorum et castrorum in eisdem existentium qui violenta manu Wlk bani dictorumque vtrorum Johannis bani scilicet prioris, eorundem quoque sequacium nec non Boznensium nostrorum infidelium detinebat, ipsos Nicolaum et Johannem fratrem suum destinassemus, ipsi Nikolaus et Johannes frater suus pro nostri regni regiminis incremento non verentes mortis periculum eis imminere, cum gente ipsius Wlk bani prope castrum Telen bellum committere non formidarunt, ubi ipsis infidelibus deuictis quam ipsum castrum Telen tam eciam alia castra et fortalicia ac ciuitates regnorum predictorum, ymmo ut verius dicatur, eadem regna nostra Dalmacie et Croatie a manibus et potestate predictorum infidelium nostrorum realiter recuperantes nostro applicarunt pristino dominio. A Garáknak egyik 1408-iki okmányából. (Fejér, C. D. X. 4 p. 660—678.).

2) Miklošić, Mon. Serb. p. 224—225.

Dabiša István Semković Vukmirt és fivéreit, Tvrtkot és Istvánt, a Duvno környékén fekvő Kolo falu birtokában május 17-én megerősítette.¹⁾ Ez legutolsó ismeretes uralkodási ténye volt; ugyanis már 1395. szeptember 7-én Szutiszkában meghalt²⁾ és egy kiskorú gyermeket hagyott hátra, kinek gyámja anyja, Ilona lett volna.

Dabiša István rövid, de eseménydús uralkodása alatt, Velenczével és Ragúzával mindig jó egyetértésben élt. Minthogy a ragúzaiaknak Tvrtko Istvántól kapott összes kiváltságait megerősítette, a ragúzaiak a Szerbiáért járó 2000 perper adót szent Demeter napján, a Stagnoért járó 500 perpert szent Balázs napján pontosan megfizették;³⁾ a király tehát nem csak az egész köztársaság, hanem az egyes ragúzai patricziusok iránt is igen előzékeny volt. Ennek bizonyítékául ama iratot hozzuk föl, melyet 1392. márczius 7-én Gučotić Dragoj ragúzai polgárhoz intézett, ki már Tvrtko István idejében a szrebreniki és ponori vámot két évre, a kameniczait pedig 8 évre bérbe vette. A király a ragúzaiaknak február 13-án ezt írja: „tudatom veletek, hogy királyi felségem egészséges és megelégedett és igen örvendenék, ha rólatok is ezt hallanám“.⁴⁾ Dabiša király udvarában a főkamrás vagyis protovestiárius tisztét a ragúzai Zsore (György) viselte, kinek a királyi kamarák és vámok körül tanusított hű szolgálatairól Dabiša István dicsérő bizonyítványt állított ki (1393. szeptember 29.)⁵⁾ Dabiša István a velencei köztársasággal, mely őt polgárává választotta, igen jó barátságban volt. Sőt hajói is Velenczében tartózkodtak, miként ez 1394. február 2-án kelt iratából is kitünik.⁶⁾

A boszniai korona a diakovári szerződés értelmében Dabiša halála után Zsigmondra szállott volna. Azonban a hatalmas boszniai főurak erről mitsem akartak tudni, hanem Ilona özvegy királynét az ország kormányzójává

¹⁾ Idem, op. cit. p. 226—227.

²⁾ die 7. septembris 1395 rex Dabissa decessit in Sutesca. Pucić, Spom. 1. jegyzet.

³⁾ Idem, Spom. II. 33—36.

⁴⁾ Idem, op. cit. II. p. 37.

⁵⁾ Idem, op. cit. II. p. 39—40.

⁶⁾ Ljubić, Mon. Slav. mer. IV. p. 323—324.

választották. Ilona királyné, ki a „Gruba” nemzeti nevet is viselte,¹⁾ a boszniai államot csaknem három évig kormányozta. A boszniai főurak közül leginkább Radivojević György knéz támogatta, ki valószínűleg a királynő Sztana nevű leánya által vele rokonságban volt.²⁾

Gruba Ilona királyné igen szerényen uralkodott; a szomszédos országok ügyeibe nem avatkozott, hanem kizárólag Bosznia belügyeivel és fia nevelésével foglalkozott. A ragúzai tanács 1395. december 22-én elhatározta, hogy Gruba Ilonához követeket fog küldeni, kik tőle Ragúzának Bosznia régi uralkodóitól kapott kiváltságai megerősítését kieszközöljék.³⁾ A ragúziaiak a „fenséges és magasztos Ilona asszonynak Szerbia, Bosznia stb. királynőjének” 1396. december 27-én ezt írják: „Most pedig Isten legyen a tanúnk, hogy királyságodnak, föltámadásának és mindannak a mi királyságod nagyságát és dicsőségét előmozdítja, szerfelett örülünk és a Mindenható Istent, a világ teremtetőjét arra kérjük, hogy királyságodat erősbitse és gyarapítsa. Az adót pedig Kegyessegednek meg fogjuk küldeni, hogy Felséged a Szerbiának első uraival az Istenben boldogult Tvrtko királylyal és felséges Dabiša Istvánval kötött szerződéseinket megerősítse.”⁴⁾ A ragúzai követek 1397. májusban ismét Szutiszkába jöttek, hol akkor Gruba Ilona királynő országának nagyjaitól körülvéve tartózkodott, a főurak közül Hrvoja vajda, Radinović Pál knéz és Hranic Szandalj vajda említetnek. A királynő a ragúziaiak kérésére a sztagnoi vámot Maszlinában és Szlanóban megszüntette (1397. május 13.), minthogy az törvényellenes volt.⁵⁾ Gruba Ilonának későbbi uralkodásáról csak gyér adataink vannak. 1397. május 22-én a ragú-

¹⁾ Egy 1404 iki sírkő (ó-szláv) felirata: „Az Atya, Fiú és Szentlélek Istennek nevében Amen. Itt nyugszik Milošević Vign. Ó István bánnak és Tvrtko királynak, Dabiša királynak és Gruba királynénak és Osztoja királynak szolgált.” Viestnik hrv. ark. družtva. III. p. 98.

²⁾ „Georgio (Radijević) militante in servitiis dominae Elenae reginae Bosnae.” Ljubić, Mon. Slav. mer. V. p. 353.

³⁾ Pucić, Spom. I. 1. jegyzet.

⁴⁾ Pucić, op. cit. I. p. 4.

⁵⁾ Miklošić, Mon. Serb. p. 229—230.

zaiaknak ezt írja: „tudjátok meg, hogy a Mindenható Isten kegyelméből Felségünk egészséges és jó állapotban van; november 15-én pedig Moistyréből azt írja nekik, hogy a Szerbiáért és Sztagnoért járó adót, Stanojević Tamás által küldjék el, mivel pénzre van szüksége.“¹⁾

1398 elején Boszniát nagy szerencsétlenség érte. Bajazet török császár Zsigmond királyt 1396. szeptember 28-án Nikápolynál teljesen megvervén, győzelmi mámorában a szomszédos országokat is megtámadta. A szultán fia nagy hadsereggel és szerb csapatokkal 1398. január 13-án betört Boszniába, melyet borzasztóan elpusztított és igen sok embert rabságba hurczolt.²⁾ Gruba Ilona a török betörés után február 18-án Bobovác várából irt a ragúzaiaknak;³⁾ uralma azonban kevésel ezután megszűnt és *Ostoja István* lépett a boszniai trónra. Gruba exkirálynő 1399. márcziusban legutoljára említetik.⁴⁾

A boszniai főurak Dabiša István és Gruba Ilona uralkodása alatt nagyon elhatalmasodtak. Az államfővel mitsem törődtek, hanem csaknem teljesen függetlenül kormányozták területeiket, saját udvartartásuk volt, kegyeket osztogattak és okleveket állítottak ki. Ezenkívül idegen hatalmakkal tárgyalásokat folytattak, egymás közt véres harcokat vívtak és egymástól egész zsupánságokat hódítottak meg.

Humban, Popovopoljeban, a Ragúza és Sztagno közt elterülő tengerparton, már Tvrtko idejében egy ősrégi belföldi család uralkodott, melynek feje akkor Draživojević Milten fia, Sanko zsupán (1348—1367) volt. Ez utóbbinak fiai, u. m. Sanković Belijak és Radić,

¹⁾ Pucić, Spom. II. p. 40—41 és 42.

²⁾ Die Jan. 1398 filius Pazayt cum magna quantitate Turchorum et selavorum intravit Bossinam et fuit depraedatus. Pucić, Spom. I., Primj. II. — Ezen tudósítást kiegészíti Tomasić későbbi horvát krónikás, ki ekként ír: Anno domini 1398 Turche primo intrauerunt Bosnam infra octauam epiphanie, et quasi totaliter destruxerunt Bosnam et populum abduxerunt. Arkiv za povjest. jugosl. IX. p. 16. Ezen török betörést a szerb krónikások is említik.

³⁾ Pucić, II. p. 41—42.

⁴⁾ Lásd Gruba királynőnek a ragúzaiakhoz 1399 márc. 5-én intézett levelét (Pucić Spom. II. 43) és az utóbbiaknak márczius 13-án kelt válaszát (Pucić, op. cit. I 18).

Tvrtko király idejében magas méltóságokat viseltek és a régi Travunja fejedelemségben fekvő Konavlje zsupánságot is megszerezték. Belijak zsupán és Radić vajda mindjárt Tvrtko halála után, a boszniai király és a főurak megkérdezése nélkül Konavlje zsupánságot Dolnja Gorával és Szokol várával együtt a ragúzai köztársaságnak ajándékozták (1391. április 15.). A Sanković testvérek ezen ajándékozását csupán rokonaik („Gradoje zsupán, Budela és Sančin“ és patricziusaik: u. m. Tuklević Mile, Radonić Bratoje és Ozrojević Stjepko erősítették meg.¹⁾ Sanković Radić vajda 1391. május 15-én zaborii udvarában a ragúzaiak számára oklevelet állított ki, mely által „uradalmában“ szabad kereskedelmet engedélyezett.²⁾

A Sankovićok nagy hatalma a boszniai főuraknak szemet szúrt. Ezért is Hranić Sandalj vajda és Radinović Pál knéz, a Sankovićok ellen még ugyanazon évben szövetséget kötöttek és megtamadták őket. A Sankovićok csakhamar elfogattak és országaikon az ellenségek megosztottak.³⁾ Konavlje zsupánságot Radinović Pál kapta, ki 1397. márczius 25-én a Ljuta melletti Konavljeban a ragúzaiaknak oklevelet adott, mely által országában szabad kereskedelmet enged.⁴⁾ A szóban levő okmányt Mirosalić Radosav nevű irnoka írta és nemesei közül számosan megerősítették.

A Sankovićok elleni harcz, a boszniai főurak közt később kiütött véres és elkeseredett harczoknak csak kezdete volt.

¹⁾ Miklošić, Mon. Serb. p. 217—219.

²⁾ Idem, Mon. Serb. 220.

³⁾ Jireček, Die Handelsstrassen, p. 38.

⁴⁾ Miklošić, Mon. Serb. p. 229.

X.

A boszniai ellenkirályok és örökösödési háborúk kora (1398 – 1421).

Ostoja István boszniai király (1398–1404) eleinte Zsigmond királynak ellensége és nápolyi Lászlónak párthíve volt, mivel a boszniai uralomnak Horvát- és Dalmátországban való helyreállítását ily módon akarta elérni. Ostoja István, Zsigmond oltalma alá adja magát, de e miatt a boszniai főurak által trónjától megfosztatik. — Tvrtković II. Tvrtko István, Bosznia királya (1404–1408). Zsigmond király Bosznia ellen hadat visel, hogy Ostoját a trónra visszahelyezze és Boszniát Magyarország fönntartóságának alávesse. A dobori ütközet (1408); Tvrtković II. Tvrtko király fogságba jut. Ostoja István másodízben Bosznia királyává lesz (1408–1418). Hrvojanak és Hranic Sandaljnak Zsigmond királyhoz való viszonya. Ostoja István a törökökkel barátságot köt; példáját Hrvoja herczeg is követi, ki a magyaroknak Bosznia ellen intézett támadását török segélylyel elhárítja (1415.) és újabb zavarok, melyekbe I. Mohamed török szultán is beavatkozik. Ostoja István végső napjai. Ostojić István király (1418–1421).

Az 1398-ki török betörés után trónra jutott Ostoja István származásáról és családjáról nincsenek biztos adataink. Számos okleveleiben nyoma sincs annak, vajjon az uralkodó Kotromanić házzal rokonságban állott-e. Csupán egy sokkal későbbi okmányból tudjuk, hogy ő is a Kotromanić családhoz tartozott és valószínűleg I. Tvrtko István király természetes fia volt.¹⁾ Mindenfelől

¹⁾ Egy 1444-iki oklevélben Ostojić Tamás István, Ostoja István törvénytelen fia, elődjét Tvrtković II. Tvrtko Istvánt „patruus noster carissimus“-nak nevezi. E szerint tehát Ostoja István II. Tvrtko fivére és I. Tvrtko király fia volt. De mivel Ostoja István ezt sohasem említette, valószínűleg csak törvénytelen fia volt I. Tvrtkonak.

hatalmas ellenségek környezték: keleten a törökök, északon és nyugaton Zsigmond király, ki Ostoját bitorlónak tekintette, ily körülmények közt országának hatalmas nemességére volt kénytelen támaszkodni; hiszen éppen a nemesség volt az, mely őt Zsigmond király, valamint I. Tvrtko István törvényes fia és Dabiša István kiskorú fia ellenében, a királyi trónra emelte.

A Dabiša István és Gruba Ilona uralkodása alatt jelentékeny hatalomra vergődött boszniai főurak, hazájuk ügyeibe most döntőleg beavatkoztak. Az egyes vajdák és knézek az egyes területeket csaknem teljesen függetlenül kormányozták és a király fönnhatóságát csak névleg ismerték el. A király uralma csupán Felső Boszniára terjedt ki, azonban a főurak részéről itt is korlátozásnak volt alávetve. A számos főúr közül leginkább kitűntek Vukčić Hrvoja, Hranić Sandalj vajda és Radinović Pál knéz; a király és a boszniai állam sorsa csupán ezek-től függött.

Az ősrégi Hrvatinic családból származó *Vukčić Hrvoja*, az alsó boszniai Hrvatinic Vukac vajdának fia volt.¹⁾ Három fivére, u. m. Vukčić Vuk horvát bán, továbbá Dragiša, Vojslav és egy nővére (Vučica) volt. Hrvoja vajda csetini Nelipić Iván leányát vette nőül, kitől Hercegović Balša nevű fia született. Hrvoja vajda igen bátor és vitéz férfiú volt; külsejéről annyit tudunk, hogy nagy feje, erőteljes hangja és igen egyszerű szokásai voltak. Ezen erélyes és tekintélyes férfiú már Tvrtko idejében is szerepelt; Zsigmondnak elkeseredett ellensége és Lászlónak, kit a horvát főurak a magyar koronával megkínáltak, buzgó párhíve volt. Ezért László király minden alkalommal kitüntette és 1301. július 17-én kelt levelében őt és fivérét Vukot, ki már ezelőtt is Horvátország bánja volt, minden horvát- és dalmátországi méltóságában és birtokaiban megerősítette, és ezen országok összes hatóságainak meghagyta, hogy Hrvojának, mint az ő helytartójának engedelmeskedjenek. Hrvoja hatalma ennek következtében nem csak Boszniában, hanem Horvát- és Dalmátországban is nagy mértékben emelkedett. Lucić

¹⁾ A Hrvoja családról legalaposabban Ruvarac Hilarion irt a „Glasnik srpskoga učenoga društva“. II. köt. XLIX.

szerint Dalmáciában — „nem mint királyi helytartó, hanem mint maga a király“ uralkodik.¹⁾ Hrvoja tehát a leghatalmasabb és legjelentékenyebb boszniai főúr volt. Dabiša István király udvarában legfontosabb szerepet játszott; Zsigmond király Dabišával a diakovári szerződést megkötve, határozottan követelte, hogy azt Hrvoja vajda is megerősítse. Gruba Ilona udvarában is legkiválóbb egyéniség volt és bizonyára neki tudható be érdemül, hogy Dabiša és Ilona után sem Zsigmond sem II. Tvrtko, hanem Ostoja István jutott a boszniai trónra. Ez utóbbinak tehát, ha a boszniai trónon meg akart maradni, mindenkor arra kellett törekednie, hogy a boszniai Warwick barátságát soha el ne veszítse. Hrvoja pataréus volt és hatalma Zvecsajtól, Jajiczától és Livnotól, az adriai tengerig terjedt, hol a fontos Almissza városát birta, végre pedig Spalató hercegévé, Brazza, Leszina és Curzola szigetek urává lett.

A második kimagasló boszniai főúr *Hranió Sandalj* vajda volt. Éleselméjű és szeretetméltó vala.²⁾ Vuković Hranja vajdának fia, a híres Hranic Vlatkónak pedig unokaöccse volt és Boszniának 1394—1435. közti történetére nagy befolyást gyakorolt. Kezdetben felső-boszniai földbirtokos volt, később azonban a Sankovićok bukása után Humországot is elnyerte, melyet azután egész a Drináig kiterjesztett. Két fivére volt, u. m. Vukac és Vuk. 1400 körül Vukčić Vuk bán és Anna bánné leányát, Katalint vette nőül, miáltal Vukčić Hrvoja vajda rokonává lett. Miként Hrvoja a boszniai állam északnyugati részében, éppen oly függetlenül uralkodott Hranic Sandalj Humban. Ő is pataréus volt. Uralma a tengerig terjedt; hatalmában voltak Blagaj, Kukanj, Neveszinje, Kljucs, Gorazsda, Vjenacsac és egyéb erődök.

A harmadik hatalmas boszniai főúr *Radinović Pál* knéz volt. Eleinte az ő birtokai is a tulajdonképpeni Boszniában, a Boszna és Drina közt feküdtek, hol Boracs

¹⁾ „non come vicario regio; ma come se fosse lo stesso re.“ Lucio, Mem. p. 390.

²⁾ „Sandagl fú un principe di spirito vivo, di ragionamento forto et di molta delicatezza.“ Rački, Bogomili i Patareni. (Rad. VIII. p. 136. 2. jegyz.).

várában (a mai Vlaszenicza mellett) székel. Tulajdonát képezték az olovoi bányák és Pracsza mezőváros is, hol Pavlovacz várát építtette. A Sankovićok bukása (1391) után, az egykori Travunja fejedelemség nagy részét, nevezetesen Trebinje városát és Konavlje zsupánságot vette birtokba. Pál atyja Jablanić Radin, I. Tvrtko király udvarában tekintélyes személyiség volt; gyermekkorában Radinović Pál is Tvrtko király mellett tartózkodott. Ezt legjobban bizonyítja a raguzaiknak 1400. november 30-án Pálhoz intézett levele: „Azt hisszük, hogy a Boszniában élő nemes és hatalmas urak közül senki sem tudja ezt jobban, mint te. Ugyanis gyermekkorodban a boldogult Tvrtko királynál tartózkodtál, ki téged saját gyermekének tekintett, te mindenről jól vagy értesülve.“¹⁾ Radinović Pál tekintélye még inkább növekedett, midőn Ostoja István király, Kujevat Pál rokonát nőül vette. Egyébiránt ezáltal maga Ostoja is sokat nyert, mivel oly hatalmas és tekintélyes férfiú rokonává lett. Radinović Pálnak két fia volt: Péter és Radoszav, kik Pavlovićnak nevezték magukat.

Ezen férfiakon kívül, kik Ostoját trónra emelték, Boszniában, de különösen Uszorában, Sóban és Podvinjében még sok hatalmas főúr létezett, kiket a királynak tiszteletben kellett tartania. Ostoja István teljesen ezen főurak, különösen pedig Hrvoja vajda befolyása alatt állott, ki ekkor királyként uralkodott, Ostoja ellenben csak árnyékkirályként szerepelt. A külügyeket is Hrvoja vezette, a boszniai uralmat Horvát- és Dalmátországban uralkodóvá akarta tenni, Zsigmond ellenfeleinek élén állott és László nápolyi királynak, a magyar trónra való emelésén a legbuzgóbban fáradozott. Hrvoja tehát büszkén nevezei magát „a boszniai királyság nagy vajdájának, László és Ostoja királyok főhelytartójának.“

Ostojának valóban nagy szüksége volt Hrvoja segítségére. Midőn ugyanis Zsigmond király megtudta, hogy a diakovári szerződés ellenére Ostoja István lett boszniai

¹⁾ Pucić, Spom. I. p. 33. A raguzaik a többek közt ezt is írják: „mivel te, minden jó törvényben jártas vagy, mert te a régi boszniai urak közé tartozol és a boldog emlékezetű Tvrtko király jó tanítványa vagy.“ Op. cit. p. 60.

királylyá, mivel a Bosznia feletti főnhatóságra igényt tartott, összegyűjté hadseregét és 1398-ban Bosznia ellen vonult, hol a mai Banjalukával szemben létezett Verbasz váráig nyomult elő. Azonban a szerencse nem igen kedvezett; vissza kellett vonulnia, Hrvoja pedig utána nyomult a Dubicza zsupánságba és ezen a Száva és Unna közt elterülő háromszöget a boszniai államhoz csatolta.¹⁾ Zsigmond csapatai ez alkalommal Felső-Boszniába is betörték, hogy Ostoja Istvántól Uszorát elragadják; de itt is rosszul jártak, ugyanis a boszniaiak által legyőzetvén, Uszora ezután is a boszniai államé maradt.²⁾ Mindez főképpen Hrvoja érdeme volt. A hálás Ostoja, Hrvoja vajdának és Balša nevű fiának Hlivno városát és a hasonló nevű zsupánságot ajándékozta (1400. december 8.). Ezen ajándékozásnál boszniai, uszorai, humi, podrinjei és dolnji-krajii főurak tanúkként szerepeltek; ez azt is bizonyítja, hogy akkor minden boszniai ország Ostoja uralma alatt volt.³⁾

Zsigmond támadásának visszaverése után Ostoja biztosabbnak érezte magát. A törökök részéről komolyabb veszély nem fenyegette. Sőt Bajazet szultán az 1398-ki betörés után, a boszniaiakkal kibékült, és őket Zsigmond ellenében támogatta. Kitűnik ez a ragúzaiaknak 1400. április 8-án Hrvoja vajdához intézett leveléből is, melyben ezt olvassuk: „Mert Fenséged azt írja, hogy Ostoja király panaszt emelt ellenünk, mivel a ragúzaiak a török követeket *Drieviben föltartóztatták és a tengeren átkelni nem engedték.*“⁴⁾ Ostoját bizonyára nem bosszantotta volna az,

¹⁾ Rački, Pokret na slav. jugu. (Rad. IV. p. 32).

²⁾ Hogy az uszorai bánágban háború dült, Ostojának 1399. január 15-ki okleveléből következtetem, mely „az Uszora melletti lisniczai dicsőséges hadjáratunkban“ kelteztetett (Ljesnicza vagy Lisnicza a Boszna mellékfolyója, melyet az Uszora folyó fölött vesz föl). Ez alkalommal Ostoja pártján állottak: Hrvoja vajda, Radinović Pál knéz, Sandalj vajda, Klešić Pál vajda, Milatović Vukašin vajda, Tvrtković Vlatko vajda és mások. Miklošić, Mon. Serb. p. 233.

³⁾ Miklošić, op. cit. p. 247.

⁴⁾ Pucić, Spom. I. p. 28. Zsigmond király Pozsegából 1398. június 2-án a trauiaknak írja: „sciatis nos veridico accepisse ex relatu, quod *Huruoya voyuoda* veluti perfides alumnus proditiōnis

hogy a ragúzaiak a török követeket nem engedték a tengeren át, ha a törökökkel nem lett volna jó viszonyban. Most tehát a törököktől nem kellett félnie, később pedig még kevésbé, ugyanis Bajazet, Timur Lenkkel megütközendő Ázsiába ment.

Bosznia tehát Ostoja uralkodásának első éveiben (1393—1400) kissé összeszedte magát. Ostoja azonban csak névleges király volt és tulajdonképpen a többi főurak által támogatott Hrvoja uralkodott.

Hrvoja politikája, mely I. Tvrtko István, Palizsnay János és Horváthy János példáját követte, és nemcsak a Zsigmond által Boszniában gyakorolt befolyás kiszorítására, hanem Horvát- és Dalmátországnak Boszniával való egyesítésére irányult, napról-napra nagyobb tért hódított. Hrvoja „László és Ostoja királyok főhelytartója“ 1401. júniusban felszólította Zárárt, hogy tűzze ki László király lobogóját és a királynak hűséget esküdjék; ő pedig valamint fia (Balša), neje (Ilona), fivérei és barátai, u. m. Dragiša, Vojslav, Vojk, Péter vajda, Tvrtko és ennek fivére Vojk, a záraiaknak meg tognak esküdni, hogy őket mindenki ellen megvédelmezzendik.¹⁾ Kevéssel ezután Zára, mely a dalmát városok közül Zsigmondhoz leghívebb volt, Bosznia és László király pártjára állott. Ostoja király 1401-ben Knin horvát városban időzött, nemsokára pedig, midőn Zsigmond börtönben sínylett, Ostoja István hatalma oly nagy lendületet vett, hogy a dalmát tengerparton várat és kikötőt szándékozott építeni.²⁾ Szebenico városának követei 1402. május 13-án Hrvoja vajdához és apósához Nelipić Ivánhoz Szinjbe mentek, hol a boszniai uralomnak meghódolván, az említett két főúr Ostoja király

ductus malignitate se ipsum in coetum infidelium crucis Christi *Turcorum* videlicet connumerare et coadunare, nostrique et sacrae coronae regiae fidelis in regno *Bosnae* offendere et expugnare proponeret toto nisu.“ Lucio, de regno Dalm. p. 258.

¹⁾ Lucius, de regno Dalm. p. 259. „Nos promittimus cum prefata fide nostra, quod serenissimus dominus rex Ostoja Bosnae vult iurare... quod nunquam in vita sua...“ Rački, Pokret. (Rađ. IV. p. 39).

²⁾ „unum fortalitium ad mare cum portu.“ Ljubić, Mon. Slav. mer. IV. p. 460—461. A velenceziek Ostoja István királyt 1399. június 10-én diszpolgárrá nevezték ki. Ljubić, op cit. p. 420.

nevében, Szebenico minden kiváltságát és jogát megerősíté.¹⁾ Ez alkalommal Hrvoja Trau városának (melynek követei szintén Szinjbén valának) kiváltságait és jogait is megerősíté és mindkét város követeinek megígérte, hogy jogaikat és kiváltságaikat tiszteletben fogja tartani, továbbá azok megerősítését Ostoja és László királyoknál ki fogja eszközölni.²⁾ Ostoja István, Hrvoja ígérte június 15-én Viszokiban csakugyan megerősíté.³⁾

Ostoja István ezen sikerekkel nagyon meg volt elégedve. Mivel azt hitte, hogy László király sohasem fog személyesen Horvátországba jönni, nem áttallotta annak nevében működni és csak ily módon remélte Bosznia uralmát Horvát- és Dalmátországban megújíthatni. Csúpn egy körülmény bántotta. Ragúza ugyanis Zsigmond királlyal tartott, mivel sokkal czélszerűbbnek vélte az igen távol levő magyar király fönnhatóságát elismerni, mintsem a nápolyi királyét, vagy éppen a Ragúza térszomszédságában uralkodó boszniai királyét.

Dabiša István Ragúzával igen jó egyetértésben élt, Sanković Belijak zsupán pedig az egész Konavlje zsupánságot Dolnja-Gorával és Szokol várával együtt 1391-ben Ragúzának ajándékozta, Ragúza területe tehát, Kavtattól (Epidaurum) Bocche di Cattaróig terjedt. Kezdetben Ostoja István is igen előzékeny volt Ragúza iránt. Már 1399-ben, midőn az uszorai Lisniczában tartózkodott, a ragúzaiak számára fontos okmányt állított ki, mely által a Ragúzától északra, a kleki öbölíig elterülő tengerpartot, t. i. „a Kuriltól Sztagnóig terjedő országokat“ nekik ajándékozta.⁴⁾ Az ajándékozott falvak közül csak a következőket soroljuk föl, u. m. Osojnik, Orosacz, Trszteno, Mrcsevo, Szlano, Trnovo, Podgora, Oslje és Topola, hogy az olvasó az ajándékozott ország kiterjedéséről némi

¹⁾ Nos Hervojje regnorum Rasie et Bosne dominus vojvoda, nec non Joannes inter cetera Cetine atque Clisie comes, per serenissimum principem dominum Ostojam ad partes Dalmatie et Croatie pro reformandis certis negociis deputati Ljubić, op. cit. IV. p. 461.

²⁾ Rački, Pokret. (Rad. IV. p. 45).

³⁾ Rački, Pokret. (Rad. IV. p. 46).

⁴⁾ Miklošić, Mon. Serb. p. 253.

fogalmat nyerjen. Ostoja 1399. február 5-én a ragúzaiaknak másik oklevelet adott, melyben régibb kiváltságait erősíté meg. Ezen oklevélben tanúk és kezesek gyanánt Hrvoja vajda, Hranic Sandalj vajda, Klešić Pál vajda, Radinović Pál knéz és mások szerepeltek, a király tehát főuraival egyetértőleg járt el.¹⁾ Hálájuk és barátságuk jeléül, a ragúzaiak a királynak megígérték, hogy neki ugyanannyi adót fognak fizetni, a mennyit Tvrtko királynak fizettek, ezenkívül pedig 1399. február 25 én patricziussá nevezték ki és ama ragúzai palotával ajándékozták meg, mely ezelőtt Bunic Marino patricziusé volt.²⁾ Mint-hogy pedig a ragúzaiaknak adományozott kiváltságok osztogatása körül Hrvoja vajda kiváló érdemeket szerzett, a ragúzaiak 1399. február 25-én őt is patricziussá nevezték ki és neki, valamint utódainak szintén egy palotát ajándékoztak.³⁾

Ragúza tehát a XIV. század végén, a boszniai bánok, vajdák és királyok kegyelméből a kleki öböltől Bocche di Cattaróig terjedő tengerpart birtokába jutott. A boszniai uralkodók Ragúzát minden módon, sőt saját államuk rovására is támogatták, ugyanis a Narentától Czetinágig terjedő területen kívül, minden tengerpartról lemondtak. Különösen Ostoja hízelt a ragúzaiaknak, bizonyosan azt remélte, hogy azok a boszniai főnnhatóságot el fogják ismerni. Midőn pedig a ragúzai követek 1400-ban a szerb adót átnyújtották, csakugyan követelte, hogy Ragúza városa a magyar főnnhatóság helyett a boszniait ismerje el és Zsigmond ellenfeleihez csatlakozzék.⁴⁾ Azonban a ragúzaiak erről mit sem akartak hallani és a dolog már-már nyílt ellenségeskedéssé fajult. Ostoja azonban meg-gondolván azt, hogy Ragúzával szemben I. Tvrtko sem arathatott sikert, szándékával föl hagyott. Trau és Szebenico meghódolása után a boszniai király 1402-ben ismét megkísérlte a ragúzaiakat hódolatra birni; de ismét sikertelenül. Sőt a ragúzaiak Zsigmond király képviselőinek, Bebek Imre vránai perjelnek és Eberhard püs-

¹⁾ Miklošić, Mon. Serb. p. 235—237.

²⁾ Miklošić, Mon. Serb. p. 239.

³⁾ Miklošić, Mon. Serb. p. 237.

⁴⁾ Rački, Pokret. (Rad. IV. p. 41).

pöknök újból hűséget esküdtek, Boszniaának pedig csak azt ígérték meg, hogy a boszniai magyar viszályokba nem fognak elegyedni és Ostoja István boszniai ellenségei közül Ragúza területén senkit sem fognak tűrni.¹⁾ Ostoja ezzel nem volt megelégedve, hanem elhatározta, hogy alkalom adtán boszút fog állani a ragúzaikon.

E közben Dalmát- és Horvátországban László nápolyi király fogadására terjedelmes előkészületek tétettek, ki pártjának óhaját, t. i. a magyar trón elfoglalását teljesítendő, csakugyan megérkezett. Magyar, horvát és boszniai párthívei, kiváltképpen Zarában gyülekeztek. Hrvoja már 1403. júliusban ide érkezett. Vele jött sógora csetini Nelipić Iván és sok boszniai főúr. A magyar főurak közül jelen voltak Bebek Detre Magyarország nádora, Kanizsay János esztergomi érsek, Magyarország primása, János kalocsai érsek és még néhány püspök. Miután László Nápolyból megérkezett, 1403. augusztus 5-én Zarában ünnepélyesen megkoronáztatott. A királyt Magyarország primása koronázta, még pedig némely történetíró véleménye szerint, Zvonimir régi koronájával. A koronázás után Dalmát- és Horvátország összes városaival, kerületeivel és határaival együtt, László törvényes királynak átadatott..²⁾

A Zarában összegyűlt főurak biztosra vették, hogy a koronázásra Ostoja István boszniai király is el fog jönni. De nem jött el. Mindaddig mig azt hitte, hogy László nem fog eljönni Horvát- és Dalmátországba, annak párthíve volt, mivel ez által Zsigmond király hatalmának gyöngyítését vélte elérhetni, most azonban nézete teljesen megváltozott, ugyanis László a tényleg megtörtént koronázás által önkéntelenül is a boszniai érdekek ellenfelévé lett. Ostoja ezenkívül a Hrvoja által elért dicsőséget és tekintélyt is irigy szemmel nézte, annál is inkább, mivel elterjedt annak hire, hogy Hrvoja a patarénizmusról lemondani és kereszténynyé lenni akart, ha László királyt Bosznia királyává teendi.³⁾ Mig tehát a zárai ünne-

¹⁾ Rački, Pokret. (Rad. IV. p. 47).

²⁾ Rački, Pokret. (Rad. IV. p. 65).

³⁾ S. Miniato Mátyás titkár így ír: „Homo ipse (Chervoya) patarenus est, sed datur ordo, ut dominus Cardinalis chris-

pélyességek elől ügyesen kitért, nehogy László király főnnhatóságát elismerje, Ostoja most a nápolyi király ellenfeleinek szorultságát és félelmét felhasználni és a ragúzaiakon boszút állni szándékozott. Ez által eddigi szövetségeseit is el akarta ámitani, mintha érdekükben buzgólkodnék, ugyanis Ragúza nem akart Lászlónak hódolni, sőt Curzolát és Cattarót is el akarta tőle tántorítani.

Ostoja, hogy a háborúra ürügyet találjon, a ragúzaiaktól a párttűző Radišić Pál és Klešić Pál kiadatását követelte, kik Ragúzába menekültek és ott oltalmat találtak; továbbá a tengerpart (t. i. Kuriltól Sztagnoig terjedő és általa a ragúzaiaknak ajándékozott tengerpartot) és a boszniai uralkodóktól kapott egyéb területek visszaadását követelte; végre pedig főnnhatóságának elismerését kívánta. A ragúzaiak mindezt megtagadván, Ostoja sereget küldött ellenük, melynek vezérei az 1398-ban szabadlábba helyezett Sanković Radič vada, továbbá Hranić Sandalj és Radinović Pál voltak.

A Bosznia és Ragúza közt kitört háború, körülbelül 1403. októberig tartott. A boszniai sereg 8000, a ragúzai pedig 4000 harczosból állott. A háború részleteit nem ismerjük; csak annyit tudunk, hogy Brgatnál és Sumetnél ütközetre került a dolog és a ragúzaiak szorult helyzetbe jutottak, minthogy Budačić Marinot László királyhoz segélykérés végett Zárába küldték. László azonban ellenségeinek tekintvén őket, visszautasította, a boszniai sereg pedig az erősített helyek kivételével az egész tengerpartot elfoglalta; most már nem maradt egyéb hátra, mint Zsigmondhoz azon kérelemmel fordulni, hogy hú alattvalóit oltalma alá vegye.¹⁾ E célból követ-

mate eum confirmet, et reducet ad lucem vere salutis, et sic ipse iam assentiri videtur sub spe, ut dominus rex ipsum constituat marchionem in partibus Bossine.“ Rački, Rad. IV. p. 59.

¹⁾ Ezen háborút Resti vagy Rastić G. ragúzai történetirő körülményesen leírta, „ezen kéziratban fennmaradt művében: *chroniche di Ragusa*. Őt követi Rački (Rad. IV. 69 – 70. lap). A kivonatokból, melyeket Pucić a „*Srpski spomenici*“ előszavában közzétett, annyit mégis következtetünk, hogy a ragúzai Rastić ezen időszakra nézve nem biztos forrás és csakis a főbb vonásoknak adhatunk hitelt.

séget küldtek Zsigmondhoz, mely azonban már későn érkezett.

Ostoja a ragúzaiak felett kivívt győzelemnek nem nagyon örvendett. Nem attól félt, hogy ezek be fogják őt panaszolni Zsigmondnál, hanem kellemetlenül érintette ama hír, hogy Zsigmond legyőzte ellenfeleit és készülteket tesz birodalmának déli részében vezetendő hadjáratra. Nápolyi Lászlóra és Hrvojára nem igen számíthatott, mivel ezek csak saját érdekeiket hajhászták; de miként fog végezni Zsigmonddal, ha ez Boszniába be fog törni, kiváltképpen most, midőn Ostoja Ragúzával is ellenséges lábon áll. A Zsigmondtól való félelem, a becsvágyó Hrvoja és az álhatatlan László iránti bizalom hiánya és talán a Ragúzával szemben aratható siker reménye, Ostoját a győztes Zsigmonddal való kibékülésre birták. Ezen szándékát maga Zsigmond király is előmozdította, ugyanis 1403. szeptemberben Maróthy János macsó bírt Ostojához küldte, hogy őt Zsigmond pártjára vonja. Az alkudozások részleteit nem ismerjük; csupán annyit tudunk, hogy Ostoja király, János bírt epedve várta és igen gyorsan kibékült Zsigmonddal, kinek főnnhatóságát is elismerte.¹⁾

Ostoja politikájának ezen gyors megváltozása eleinte minden eddigi barátait és ellenségeit meglepte. László király, ki Ostojának ezen ténye folytán a hovát-dalmát trón megtartásának minden reményét elveszettnek tekintette, már 1403. októberben elhagyta Dalmáciát és visszatért Nápolyba. A ragúzaiak is megrémültek, ugyanis azt hitték, hogy Zsigmond király nem fogja többé őket támogatni, mivel Ostoját barátjának és hűbéresének tekintendi. De leginkább felbőszült Hrvoja, kinek összes

¹⁾ Zsigmond király 1405. augusztus 29-én kelt oklevelében Maróthy János érdemét különösen kiemeli: „Quibus peractis ibidem praedictus Joannes Banus pro nostri regii honoris exaltatione, illustrem Principem Dominum *Ozthoyam* regem Bozne, alias nostre *Celsitudinis* rebellem, iuxta sue sagacitatis industriam et fidelia servitia et alia opera virtuosa, ad nostra beneplacita in tantum allicere et inducere valuit et scivit, ut idem rex *Ozthoya familiaris nostre celsitudinis* extitit effectus, et cum cunctis regnicolis suis nostrae Majestatis ditioni sese subiugavit“. Fejér, Cod. dipl. X. 4. p. 387—388.

térvei Ostoja hűtlensége folytán dugába dőltek. Boszút forralt tehát és Ostoja István romlására Ragúzával szövetséget kötött. Így történt azután, hogy László király legbuzgóbb párthíve, Zsigmond király leghívebb barátaival Ostoja király ellen szövetséget kötött. Hrvoja azt hitte, hogy a ragúzaiak Zsigmond királylyal ki fogják őt békíteni; a ragúzaiak pedig, hogy Hrvoja Ostoján boszút fog állani s az elragadott tartományokat vissza fogja nekik adni. Ostoja ezen szövetségtől éppen úgy remegett, mint Zsigmond hatalmától. Ezért tehát minden áron előbb Hrvojával, azután pedig Ragúzával kibékülni igyekezett. A Hrvoja és Ostoja közti kibékülés már 1403. december 26-án kilátásba helyeztetett, ugyanis e napon a ragúzaiak Hrvojának köszönetüket nyilvánítják, mivel ő a boszniai királylyal való kibékülésen fáradozik.¹⁾ Ostoja is igyekezett régi ellenfeleivel kibékülni; ezért tehát 1404. január elején megengedte a patarénus Klešić Pál vajdának, hogy Boszniába visszatérhessen. Egyszersmind Glamocsban (Dlamocs) fekvő várát, a duvnoi mezőn és Bosznia egyéb részeiben levő birtokait is visszaadta. Az ide vonatkozó oklevél alapján, a boszniai egyház „Djedje“²⁾ 1404. január 8-án Janityiból Sorkočević Balázs ragúzai dogenak levelet irt és néhány patarénust Ragúzába küldött, nevezetesen Mišljen és Ljelko „öregeket“ Stojan, Ratko, Radoszlav, Radak és Dobrašin „keresztényeket“, hogy ezek Klešić vajdát Boszniába hozzák és birtokaiba visszahelyezzék.³⁾ A boszniai patarénusok „djed“-je, a ragúzaiakat fölszólította, hogy

¹⁾ Pucić, Spom. I. p. 51.

²⁾ „Djed“-nek (ös, nagyatya) nevezték a boszniai patarénusok egyházi fejét. Székhelye Janityiben volt. Név szerint csak három „Djed“ vagyis patarénus egyházfő ismeretes: *Miroslav* (1303), *Radomjer* (1404) és *Miloje* (1446). A „Djed“-nek alá voltak vetve az „učitelj“-k (tanítók, Boszniában 12). Ezek közt legfőbbek valának a „gost“ (vendég) és „starac“ (öreg). A gost rendszerint a djed utódának és helyettesének tekintetett. Gostok valának: *Radin* (1453—1466) és *Bradjević Radoslav* (1454), „staracok pedig: *Dmitar* (1403), *Mišljen* és *Ljelko* (1404). A patarénusok „keresztények“-nek (kršćani, christiani) nevezték magukat.

A fordító megjegyzése.

³⁾ Pucić, Spom. I. p. 50—51.

Klešić Pállal együtt két patricziust küldjenek Ostoja királyhoz, kik a békét és egyetértést helyreállítani igyekezzenek.

A ragúzaiak azonban a kibéküléssel nem sokat törődtek, ugyanis Hrvoja Ostoja királytól ismét elfordult. Követeik már 1404. január 15-én Zvecsajban Hrvojánál tartózkodtak és szövetséget kötöttek, melynek célja volt: Ostojának megbuktatása és a Ragúzában élő *Radišić Pál* knéznak királylyá tétele. Radišić Pál patarénus hívú knéz vagy vajda, már néhány évvel előbb elkövetett valamit Ostoja ellen és Ragúzába menekült, hol oltalmat talált. A ragúzaiak udvarias, jó, elmés, szilárd és változatlan jellemű férfinak mondják. Hrvoja csakugyan szövetségre lépett a ragúzaiakkal és a következő tartalmú szerződést kötötte: Mi Hrvoja, Isten kegyelméből Spalató dicső fejedelme és a boszniai királyság hatalmas vajdája stb. és Mi az Istentől szeretett Ragúza városának dogéja, patricziusai és egész közönsége, egyesülünk és kölcsönösen megígérjük egymásnak, hogy mindnyájan Ostoja király közös ellenfelei leszünk és az ő vesztén, pusztulásán és a királyságból való elűzésén fogunk fáradozni... ezért is Mi Hrvoja megígérjük, hogy seregünket megindítjuk és Neretván keresztül Humba küldjük, hol Krisztus nevében Radišić Pált Bosznia királyává kikiáltjuk, kit minden erőnkől segíteni és támogatni fogunk; és Mi is, Ragúza városa megígérjük, hogy Hrvoja urral közösen Ostoja király ellen és az említett Radišić Pál úr javára minden tőlünk telhetőt el fogunk követni úgy szárazon, mint vizen, minden környező helységben „embereinkkel és másokkal is, kiket erre rá vehetünk, támogatni fogjuk.“ Ezenkívül Ragúza megígéri Hrvojának,.... „hogy Urunkat Zsigmond királyt kérni fogjuk és őt (Hrvoját) tehetőségünkhöz képest, az említett király kegyeibe visszahelyezni igyekszünk, minthogy Ostoja király említett urunknak már többé mit sem használhat.“¹⁾

A szövetségesek azonnal tervük kiviteléhez láttak. Míg a ragúzai követek Zsigmond királynál Ostoja ellen működtek, azalatt Hrvoja néhány boszniai főúr által támogatgatva sereget gyűjtött és Bobovác ellen vonult,

¹⁾ Miklošić, Mon. Serb. p. 252.

hol Ostoja és neje Kujeva tartózkodtak és hol a boszniai korona is őriztetett. Ostoja nagy veszélyben forgott. Jóllehet Hranic Sandalj vajda, Radinović Pál knéz, az ő pártján voltak, de előttünk ismeretlen okból segílyt nem küldhettek; Hrvoja tehát Bobováczt ostromához fogott, Ostoja nejét és gyermekeit az ostromlott Bobováczban hagyta és Zsigmond királyhoz (Budára) menekült, kitől alázatosan segílyért esedezett. Zsigmond király meghallgata kérését és Maróthy János macsói bánnak meghagyta, hogy sereget gyűjtsön, Boszniába vonuljon és Ostoját a királyságba helyezze vissza. A bátor és vállalkozó szellemű bán hat zászlóaljjal Boszniába tört, az Ostojától elpártolt főurak birtokait és területeit elpusztította s Bobováczig előnyomult; az ostromlókat elűzte, a várost bevette és abba magyar őrseget helyezett, mely néhány évig ott maradt.¹⁾

Ostoja István király, Zsigmond király kegyelméből és a macsói bán segítségével által trónját visszanyervén, első gondja volt ellenfeleivel, különösen pedig Ragúzával.

¹⁾ Tandem nonnulli magnates perfidi dicti regni Bozne ipsum regem Ozthoyam de dicto regno suo excludere volentes, ipsoque Ozthoya rege ea de causa Budam et nostram celsitudinem accedente, nobisque gemebunde supplicante humiliter, a nostra Majestate auxilium sibi dari postulavit: cujus supplicationibus regio favore inclinati, eundem *Johannem Banum* ad huiusmodi facta expedienda et habilem et strenuum fore agnoscentes, capitaneum nostri exercitus preficiendo in subsidium dicti regis Ozthoye transmissimus, qui solus cum sex vexilis suis propriis et valida sua exercituali potentia in dicto regno nostro Bozne procedendo, in tenetis, possessionibus et districtibus prefatorum perfidorum Boznensium spolia, incendia et alia damna perpetrando castrum principale ipsius regis Ozthoye *Babulch* vocatum, ubi corona ipsius regni Bozne conservatur, et illustris Domina consors ipsius regis Ozthoye cum suis liberis residentiam faceret personalem, obtinuit et ad manus suas recepit et applicavit, que iam a duorum annorum revolutione citra premanibus suis retinetur et pro nostra conservatur Majestate, fidelia obsequia ibidem nostre exhibens Majestati etc. Zsigmond királynak János macsói bán számára 1405-ben kiállított okirata (Fejér, Cod. dipl. X. 4 p. 388). Egykorú sirkövön ezt olvashatjuk: „és ez időben történt, hogy Ostoja király a herceggel és Boszniával harczolt és *Magyarországba ment Ostoja*.” Viestnik hrv. arkeol družtva III. p. 98.

kibékülni. Midőn Zsigmond Ostojával békét kötött, a béke feltételei közt volt az is, hogy a ragúzaiak régi kiváltságaik értelmében, Boszniában akadálytalanul kereskedhetnek és a Tvrtkotól kapott országrészeket megtartják; azonban az Ostojától kapott tengerpartot, melyet ez tőlük ismét elvett, nem kell visszaadnia, mivel az Ostojától elpártolt Radišić Pál knézt befogadták. Azonban a ragúzaiak ezen feltételek daczára is rábirták Zsigmond királyt, hogy ez Ostojának az egész tengerpart visszaadását megparancsolta.¹⁾ Ostoja csakugyan őszintén óhajtotta oltalmazóját és jóltevőjét a ragúzaiakkal kibékíteni; hogy pedig ezt könnyebben elérhesse, mindenekelőtt Hrvojával akart kibékülni, kinek a közvetítő szerepét szánta. Már 1404. márczius elején jó egyetértésben volt Hrvojával, ki erről barátait és szövetségeseit a ragúzaiakat azonnal értesítette. A ragúzaiak erre 1404. márczius 14-én ezt válaszolták: „Értjük a mit Kedvességed nekünk ír, hogy Ostoja király Önnel kibékült és Ön őt urául ismerte el. A mit pedig Kedvességed ír, hogy mi is kössünk vele békét és Önt értesítsük, Ön pedig ez irányban törekedni és működni fog, azt nagyon szépen köszönjük Önnek“. ²⁾ E közben Ostoja maga is küldött követeket, kik Ragúza városának békét javasoljanak. Ragúza azonban 1404. márczius 14-én egyszerűen azt válaszolta, hogy Zsigmond király meghagyásának értelmében, ³⁾ a tengerpartot adja vissza Ragúzának. Ha ezt teljesítendi, akkor a község békében és barátságban fog vele élni. Hosszas alkudozások után végre abban egyeztek meg, hogy a ragúzaiak két követet, úgy mint Kabužić Marinot és Pucić Perov Miklóst, Boszniába fognak küldeni, kik ott a boszniai urak gyülekezete előtt, a királylyal kötendő békét illetőleg tárgyalásokat fognak folytatni. A ragúzai tanács e célból tüzetes utasítást adott követeinek (1404. márczius 30.) ⁴⁾

Mig Ostoja király a ragúzaiakkal kiegyezni igyekezett, addig Hrvoja ama kiválóbb főurakat, kik a leg-

¹⁾ Rastić Gjon, Pucić „Spom. srpski“-jében (I. XV. lap).

²⁾ Pucić, Spom. I. p. 52.

³⁾ Pucić, Spom. I. p. 52

⁴⁾ Közzétette Pucić, Spom. srp. I., Primj. IV—VII.

utóbbi háborúban Ostoja mellett, Ragúza ellen harczoltak, a ragúzaiakkal kibékíteni törekedett. A legkimagaslóbbak valának ezek közül Ragúza legközelebbi szomszédai: Hranić Sandalj vajda és Radinović Pál knéz. A ragúzaiak már 1404. márczius 15-én azt irták Sandaljnak, hogy Hrvojától levelet kaptak, melyben azt írja, hogy Nena-dot, Sandalj embereinek egyikét, bocsátának szabadon. Ők azonnal megtették ezt, azonban igen sajnálják, hogy maga Sandalj nem irt nekik. Kérik tehát a nála fogságban levő ragúzaiak szabadon bocsátását és óhajtják, hogy a háború előtti jó barátság ismét helyreálljon.¹⁾ A ragúzaiak Hrvoja kérelmére Radinović Pál knézt is barátjukká fogadták és ez alkalommal 1404. márczius 26-án külön levelet irtak neki, melyet szolgálja Tezalović Brailo vitt el hozzá.²⁾

Miután az általános kibékülés útja ekként már egyengetve volt, április elején összegyűlt Viszokiban a „boszniai urak gyűlekezete.“ Ezen gyűlekezeten Hrvoján, Hranić Sandaljon és Radinović Pálon kívül, a következő boszniai főurak voltak jelen: Sankovič, Radić vajda, Klešić Pál vajda, Jurjević Vukmir vajda, Radosalić Radoje knéz és végre a boszniai (patarénus) egyház „djed“-je. Ostoja a ragúzaiaknak a tengerpartra vonatkozó követeléseit a gyűlés elé terjesztette. Hogy miként fogadták a boszniai főurak ezen követeléseket, nem tudhatjuk; azonban a ragúzai követek már április 25-én azt írják, hogy a tengerpart visszaadását illetőleg nem kaptak még világos választ. Erre a ragúzai tanács április 30-án meghagyta nekik, hogy határozott feleletet kérjenek a királytól, ha pedig a tengerpartot nem akarná visszaadni, azonnal térjenek haza.

Az Ostoja és Ragúza közt folyó alkudozások teljesen hajótörést szenvedtek; valószínűleg a király nem akarta a tengerpartot visszaadni. A haragra gyűlalt ragúzaiak Ostoja megsemmisítésére most ismét Hrvojával szövöztek. Hrvojához néhány boszniai főúr is csatlakozott, sőt úgy látszik, hogy Hranić Sandalj és Radinović Pál is elfordultak Ostojától. A ragúzaiak már 1404.

¹⁾ Pucić, Spom. I. p. 53.

²⁾ Pucić, op. cit. I. p. 54.

május 27-én ezt írják Hrvojának: „Ezen levélvivőinket magyarországi követeinkhez küldtük, hogy Zsigmond király urnak mindama gonoszságot elbeszéljék, melyet Ostoja király részéről szenvedtek, különösen pedig mindazt a mi ránk nézve hasznos vagy káros. Ezért tehát, ha Fenséged követeinknek valamit irni akar, a mit Ostoja ellen beszéljenek, azt el fogják mondani.¹⁾

Mig a ragúzaiak Zsigmond királynál vádaskodtak Ostoja ellen, addig Hrvoja Boszniában működött ellene. Hrvoja törekvéseinek az volt a következménye, hogy a boszniai főurak nagy része elhatározta Ostojának letételét és új király választását.²⁾ A boszniai főurak e célból Viszokiban gyűltek össze. Ezen gyűlésre a ragúzaiak 1404. május 28-án Bunić Marino és Rastić Paskoje követeiket küldték el. Žurković Nikša ragúzai doge következő utasítást adott nekik: menjenek Hrvojához, kinek Ostoja megboszulásához sok szerencsét kívánjanak; Hrvoja tanácsát mindenben kövessék; ha valaki királylyá választatik, ettől régi kiváltságaink megerősítését kérelmezzék; ha pedig királyválasztás még nem történék, akkor az említett megerősítést Hranić Sandaljtól és a boszniai gyűléstől kérelmezzék; továbbá mondják meg bizalmasan Hrvojának: „Ki volna alkalmasabb a királyi méltóságra, mint Ön?“ ha pedig Hrvoja nem akar, akkor a Kotromanićoknak fogják pártját, kik már rég óta Bosznia urai, vagy pedig a Ragúzában élő Radisić Pál érdekében működjenek.³⁾

A boszniai főrendek juniusban tartott gyűlésén tehát több trónjelölt volt: Hrvoja, továbbá Radišić Pál, végre a Kotromanić család tagjai, kik közül Tvrtković II. Tvrtko István, I. Tvrtko király törvényes fia volt a legkimagaslóbb. Juniús elején ez utóbbi választatott meg Bosznia királyává.⁴⁾ Ostoja exkirály, országa leghatalmasabb fő-

¹⁾ Pucić, Spom. I. p. 54.

²⁾ Hogy éppen Hrvoja működött leginkább Ostoja ellen, kitűnik egy 1411-ki velencei iratból, melyben olvassuk: „quia dictus rex Hostoya propter potentiam domini Charvoie de regno ipso fuit expulsus.“ Ljubić, Mon. Slav. mer. VI. p. 134.

³⁾ Pucić, Spom. I. Primjetbe IX.

⁴⁾ A ragúzaiaknak Hranić Sandaljhoz 1404 július 16-án

uraitól elhagyatva, az erős Bobovác várába zárkózott, melyet már 1403 óta magyar őrség tartott megszállva. Ide visszavonulván csak az alkalmas pillanatot leste, hogy a királyi széket ismét visszaszerezze.

Tvrtković II. Tvrtko, Bosznia királya (1404–1408). A ragúzaiak 1404. augusztus 8-án Hranić Sandalj vajdának azt írják, hogy az özönvíz óta nem voltak olyan mozgalmak és nyugtalan idők, mint az előbbi években.¹⁾ II. Tvrtko trónraléptével azonban csendesebb napok látszottak bekövetkezni, legalább Ragúzára nézve állott ez. Az új király leginkább Hrvojának köszönhetette megválasztatását. Hrvoja büszke is volt erre és a velencei köztársaságnak diadalmasan jelentette, hogy „az egyesült boszniai főurak Ostoját a trónról letették és néhai I. Tvrtko király fiát emelték arra.” A velencei köztársaság azonban Hrvoja jelentését meglehetősen hidegen fogadta, sőt még ki is jelentette, hogy ő csak jót tud mondani Ostojáról, miért is nem fog ezen harcokba beavatkozni, hanem békét kíván a boszniai államnak.²⁾ Mindazáltal már 1404. augusztus 3-án polgárává nevezte ki II. Tvrtko István királyt.³⁾

II. Tvrtko István teljesen a hatalmas Hrvojától és ennek társától, Hranić Sandaljtól függött. Hrvoja ez időszereint a Száva és az Adriai-tenger közt a leghatalmasabb és legtekintélyesebb férfiú volt. Két királynak és királyságnak volt támasza. A háladatos László már előbb Spalato hercegévé és Horvát-Dalmátország főkormányzójává nevezte ki őt, továbbá Spalato városát, Brazza, Leszina és Curzola szigeteket ajándékozta neki; most pedig László király 1404. június 16-án kelt iratában Steno Mihály velencei dogenak is ajánlotta Hrvoját, kérvén őt, hogy Hrvoja követeknek és leveleinek éppen

intézett iratból kiviláglik, hogy a főurak gyűlése már június 16-án feloszlott. Pucić, Spom. I. p. 35.

¹⁾ Pucić, Spom. I. p. 56.

²⁾ Ljubić, Mon. Sl. m. V. p. 46. Ostoja kevéssel bukása előtt (1404. április 22.) a velencei kereskedőknek számos kiváltságot adott. Ljubić, op. cit. p. 39–41.

³⁾ Ljubić, op. cit. V. p. 47.

oly hitelt adjon, mintha azok a királyei volnának.¹⁾ Hrvoja ezen időben pénzt is veretett. Látjuk tehát, hogy Hrvoja herczeg ez időtájban a Szávától délre fekvő országok és királyságok tulajdonképpeni ura volt; maga Zsigmond király is leghatalmasabb ellenfelének tekintette őt.²⁾

Miután Hrvoja II. Tvrtko Istvánt a boszniai trónra emelte, legfőbb gondja volt Ostoja belföldi párthíveinek hatalmát megtörni és Boszniát Ragúzával kibékíteni. Ostoja legbuzgóbb párthívei valának: Radivojević Juraj humi vajda és ennek fivére Vukić knéz. Ezek 1405. márcziusban oly szorult helyzetbe jutottak, hogy az országot elhagyni és családjukkal Ragúzába menni szándékoztak.³⁾ E közben a Ragúza és Bosznia közti tárgyalások fonala ismét fölvetetett. A ragúzaiak Hrvoja és Hranic Sandalj vajdádba helyezték minden reménységüket. Gundulić Miklós ragúzai doge tehát 1404. augusztus 8-án Sandalj vajdát arra kéri, hogy Ragúza számára kedvező békefeltételeket eszközöljön ki. „Mert a mit te akarsz“ így ír a ragúzai doge „azt Tvrtko király úr a herczeg úr és egész Bosznia is akarni fogja, mivel Isten azon kegyelemben részesített téged, hogy úgy legyen.“⁴⁾ Hasonlóképpen irtak a ragúzaiak 1405. márczius 25-én Hrvoja herczegnek is: „jól tudjuk, hogy mindaz, a mit parancsolsz, meg fog történni.“⁵⁾ Radinović Pál knéznek pedig 1405. márczius 23-án megköszönik, hogy követüknek „a királynál és a herczegnél szószólója volt.“⁶⁾

Csupán Hrvojának és társainak köszönhatték a ragúzaiak, hogy II. Tvrtko 1405. június 24-én Trsztniczában rájuk nézve kedvező békét kötött. A békekötés tanúi és kezesei valának: Hrvoja spalato herczeg és fia

¹⁾ Lucio, Mem. p. 385. Hrvoja akkoriban ily czimet viselt: „excellens dominus Heruoya, dux Spalati, Dalmatiae, Croatiaeque regius vicemgerens (vicarius) ac Bosnae summus voyuoda, nec non partium inferiorum comes.“ Lucio, op. cit. p. 384.

²⁾ „capitale nostrae maiestatis emulum Hervoyam.“ Fejér, Cod. dipl. X. 4. p. 397.

³⁾ Pucić, Spom. I. p. 61.

⁴⁾ Pucić, Spom. I. p. 56.

⁵⁾ Idem, op. cit. p. 59.

⁶⁾ Idem, p. 60.

Herczegović Balša, Hranić Sandalj vajda és fivére Hranić Vukac, Radinović Pál knéz, Radosalić Radoje knéz, Dragosalić Radoje knéz, Mirković Batić knéz, Pribojević Radoszav, Daničić Vladiszlav, Rogatić Vuk és Bjelhanic Bjelica. II. Tvrtko király Gučetić Miklós ragúzai követ előtt sajnálkozását fejezte ki a fölött, hogy az előbbi király Ostoja István, nem élt velük jó egyetértésben és jogaikat nem ismerte el; II. Tvrtko a ragúzaiakat ismét testvéreivé és barátaivá fogadta, a régi kiváltságokat és adományozásokat megerősítette; a többek közt Ostoja királynak a Kuriltól Sztagnoig terjedő tengerpartra vonatkozó ajándékozását is, és befoglalta még Liszacz, Imoticza és Trnovicza falvakat is, melyek Ostoja okiratóban nem soroltattak föl. Végre II. Tvrtko elrendelte, hogy Hranić Vukac knéz, néhány boszniai főúrral, továbbá két ragúzai, Konavljében, Trebinjében vagy Popovopoljén összejeövetelt rendezzenek és mint választott bírák döntsék el, hogy a legutóbbi háborúknban a ragúzai lakosoktól jogtalanul mi vétetett el, mivel mindez vissza fog térítettetni.¹⁾ A ragúzaiak túlboldogak voltak. 1405. július 3-án Hranić Sandalj és Vukac testvéreket városuk patricziusaivá és tanácsosaivá választották és ama ragúzai palotát, mely ezelőtt Sanković Radić vajdáé volt, nekik ajándékozták.²⁾ Szeptember 22-én II. Tvrtko királyt is patricziussá és tanácsossá nevezték ki, továbbá az őt megillető adó pontos fizetését is megígérték és ama ragúzai házat, „mely előbb Ostoja király tulajdonát képezte; az új királynak ajándékozták.”³⁾

De ideje is volt már, hogy II. Tvrtko a ragúzaiakkal békét kössön, mert e közben vészes felhők tornyosultak Bosznia északi szemhatárán. Zsigmond király ugyanis védencze Ostoja érdekében ismét hadat vezetett Bosznia ellen. Ragúzában már május elején tudták, hogy a magyar király óriási hadikészületeket tesz;⁴⁾ május 31-én pedig Zsigmond király fölszólítja Brassó városát, hogy a boszniai háború költségeihez 500 forintnyi adó-

¹⁾ Miklošić, Mon. Serb. p. 253—256.

²⁾ Miklošić, op. cit. p. 257.

³⁾ Miklošić, op. cit. p. 260.

⁴⁾ Pucić, Spom. p. 63.

val járuljon.¹⁾ Zsigmond három sereget gyűjtött, az egyiket a macsói bán vezérlete alatt Szlavónián keresztül Uszora ellen, a másikat Pál horvát bán alatt az Unna völgyén Bihács ellen, melyet László király és Hrvoja helyőrsége tartott megszállva, a harmadikat pedig Perényi Péter alatt a szlaven-boszniai határ őrizetére küldte.²⁾

De Boszniában is erélyes ellenállásra készülődtek. Hrvoja herceg e célból Velenczénél, Ragúzánál és nápolyi László megkoronázott horvát-dalmát királynál segítség után látott. A velenceiektől két teljesen fölszerelt gályának átengedését kérte. A köztársaság azonban ezen kérelmét 1405. márczius 24-én visszautasította, mivel éppen akkor a lombardiai háborúba volt bonyolodva, azonban különös barátságáról és jóindulatáról biztosította Hrvoját,³⁾ de a Zsigmond által följánlott szövetséget sem fogadta el. Szerencsésebb volt Hrvoja Ragúzában; Ragúza városa ugyan nem támogatta Boszniát, saját törvényes uralkodója ellen, azonban a városban levő fegyvertárakat kinyitatta és a boszniaiak annyi fegyvert vásárolhattak, a mennyit csak akartak.⁴⁾ De leghathatósabban támogatta Hrvoját és Boszniát László király, ki hajóhadát Lusignan János tengernagy vezérlete alatt az adriai tenger északi részébe küldte. Lusignan Arbe szigetét elfoglalta és innen leste az alkalmas pillanatot, hogy Zsigmond seregét viasszaszorítsa, ha ez Dalmáciát és Horvátországot tengerpartját megtámadná.⁵⁾

Zsigmond királynak Bosznia elleni hadjárata 1405. második felében vezetett. Ez év október havában valószínűleg a magyar hadsereg volt előnyben, ugyanis Toliša humi zsupán, a ragúzaiaknál kérdést intézett az iránt, hogy városukba menekülhetne-e, ha őt a magyar

¹⁾ Cum nos valido nostro cum exercitu pro rectificandis et restaurandis regni nostri confiniis versus regnum nostrum Ramae seu Boznae nostros gressus dirigere habeamus necessarie
Fejér, Cod. dipl. X. 4. p. 377.

²⁾ Rački, Pokret. (Rad. IV. p. 84—87).

³⁾ Ljubić, Mon. slav. m. p. 53.

⁴⁾ Rački, Pokret. (Rad. IV. p. 85).

⁵⁾ Rački, op. cit. p. 87—88.

hadssereg részéről baj érné.¹⁾ Azonban csakhamar a boszniaiak kerekedtek fölül. Zsigmond nyugati serege ugyan bevette Bihács várát, mely alkalommal Pál bán halálosan megsebesült, azonban később kénytelen volt a várat odahagyni és hazatérni. A keleti sereget hasonló sors érte. Kezdetben ez is sikeresen működött, később azonban kénytelen volt visszavonulni. Csupán az erős Szrebrenik, mely Dobor elpusztítása után Uszora legjelentékenyebb védbástya volt, jutott a magyarok hatalmába; midőn pedig Maróthy János magyar hadvezér belátta, hogy ennél többet el nem érhet; Szrebrenikben Garázda Miklós és Szilágyi László parancsnokok alatt helyőrséget hagyott hátra és Magyarországra visszatért.²⁾

Bosznia ez egyszer megmenekült. II. Tvrtko István király és Hrvoja azonban igen fájalták, hogy Szrebrenik és Uszora Zsigmond király kezeiben maradt. II. Tvrtko tehát Hrvoja herczeg, Hranić Sandalj és egyéb boszniai főurak beleegyezésével László királyhoz Nápolyba követeket küldött (1406) azon kéréssel, hogy Boszniának régi határait, különösen pedig Magyarország felől, miként azok Kulin bán idejében léteztek, erősítse meg. II. Tvrtko ezen kérelmével László királytól, kit nem csak Horvát- és Dalmátországban, hanem Magyarországon is királynak tekintettek, a részben Zsigmond király hadvezéreinek kezeiben levő Uszora birtokában való megerősítést megnyerni szándékozott. László király „hőn szeretett rokonának“, a boszniai királynak követségét igen szívélyesen fogadta és Boszniának régi jogait és határait, kiváltképen pedig a Magyarország felőlüket augusztus 26-án megerősítette.³⁾ Hallván pedig, hogy a boszniaiak Zsigmond támadásait mily hősiessen visszaverték, a legkimagaslóbb vajdákat Horvát- és Dalmátország területrészeivel jutalmazta meg. Így pl. Hrvoja herczegnek az egész Vrhrika (Vrlika) zsupánságot, Prozor városát és Zrinj várát, mely Zrinji Subić Pálé volt, adományozta.⁴⁾ Hranić Sandalj vajdának pedig Czetin,

¹⁾ Pucić, Spom. I. p. 66.

²⁾ Rački Pokret. (Rad. IV. p. 86—87).

³⁾ Lucius, de regno Dalm. p. 261—262.

⁴⁾ Arkiv za pov. jugosl. VII. p. 58—60.

Szluin városokat és 1407. márczius 23-án a fontos Ostroviczát és Scardonát ajándékozta.¹⁾ Ugyanakkor Sebenico városát is megerősítette ama malmok birtokában, melyeket helytartójától Hrvojától kaptak.²⁾

Bosznianak Zsigmond ellenében való szerencsés megvédelmezése Ostoja exkirályt érintette legkellemetlenebbül. Ostoja még mindig Bobováciban tartózkodott; de miután a boszniaiak Zsigmond támadását vitézül visszaverték, Ostoja helyzete igen veszélyessé vált. Elhatározta tehát, hogy el fog távozni Boszniából. De hová forduljon? Ragúzába, a boszniai menekültek és elégtelenek ezen menhelyébe nem mehetett, mivel kevéssel ezelőtt a városon oly nagy jogtalanságot követett el. Mindazáltal szerencsét próbált és Uzinović Pál nevű szolgáját a ragúzai tanácshoz küldte, azon kéréssel, hogy a város őt befogadja. A tanács igen előzékeny volt és már 1406. szeptember 13-án azt válaszolta, hogy minden ellenségeskedést elfeledett és Ostoját embereivel, valamint vagyónával a városba fogadja, hol ugyanazon szabadalmakat élvezheti, melyeket a boszniai főurak mindenkor élveztek.³⁾ Ostojának Bosznia elhagyására irányuló szándéka Sandalj vajdának eleinte nem igen volt inyére,⁴⁾ később azonban még Hrvojával együtt elő is mozdították azt. Kivehető ez Ragúzának november 26- és 27-én a két vajdához intézett irataiból; a vajdák ugyanis a tanácsot arra kérték, hogy az ő és egyéb boszniaiak kedvéért, a Narenta melletti Drieviba egy brigantinát küldjön, mely Ostoja Istvánt innen Ragúzába fogja szállítani.⁵⁾ Ostoja azonban még most sem bizott teljesen, azért tehát Tepčić István nevű szolgáját Ragúzába küldte, kivel a ragúzai tanács

¹⁾ Ibidem, p. 60. és 66—67.

²⁾ Ibidem, p. 62.

³⁾ Pucić, Spom. I. p. 79.

⁴⁾ A ragúzaiak szeptember 20-án ezt írják Sandaljnak: „A mi Ostoját illeti, nem cselekedhetünk másképpen, hacsak összes egyéb kiváltságainkat meg nem semmisítjük, mert bárki, aki Boszniából vagy valamely más úr elől városunkba menekül, a törvény értelmében akadálytalanul jöhet és szabadban lakhatik.“ Pucić, Spom. I. p. 80.

⁵⁾ Pucić, Spom. I. p. 82—83.

1407. márczius 6-án újabb menlevelet küldött neki.¹⁾ Mindazáltal Ostoja nem ment Ragúzába. Hrvoja levele és az erre szóló 1407. április 1-én kelt ragúzai válasz után ítélve, Ostoja István nem igen bizott a tanácsban, jöllehet ez a multa való hivatkozása által, minden gyanút elhárítani igyekezett: „az esküre, melyet neki (Ostojának) tettünk, nagy urak jöttek Ragúzába, mint István czár, Tvrtko király, István bán és ennek egyéb testvérei, más eskünk pedig nincs, csak az az egy, melyet már adtunk és pecsétünkkel megerősített írásba foglaltunk.“²⁾ Ostoja valószínűleg azért nem ment Ragúzába, mivel eközben olyféle híreknek vette neszét, melyekből Bosznia trónjának visszafoglalása iránt alapos reményt merithetett.

E közben II. Tvrtko István király és főurai teljes biztonságnak örvendtek. Hrvoja és Sandalj, az észak felől jövő veszélytől mit sem tartottak, hanem figyelmüket a boszniai állam déli határai felé irányozták, hol saját birtokaikat fenyegette veszély; ugyanis Hrvoja herczeg a fontos Cattaro városát, Sandalj vajda pedig Budva városkát birta.

Elmondtuk már, hogy I. Tvrtko István Bosznia első királya, miután Cattaro városát 1385 ben elfoglalta, Balšić Balša zetai fejedelemmel, ki szintén ezen város birtoka után vágyott, harciba elegyedett. Stracimirović II. György Balšić Balša utóda, ki a töröktől való félelmében a velenceziek oltalma alá adta magát, kik ezért Skutari és Drivaszt városokat engedte át, Cattarót és annak területét is meg akarta szerezni, mely fölött akkor Hrvoja és Sandalj vajdák uralkodtak. Éppen midőn Boszniában Hrvoja herczeg Ostoja király ellen harcolt, Stracimirović II. György Cattaro városát háborgatta, melynek igen sok kárt okozott. II. Tvrtko trónrajutása után Hrvoja tehát elhatározta, hogy a zetai fejedelmet meg fogja támadni, mely szándékát a velencezi tanácsal 1404. júliusban közölte.³⁾ A velenceziek közbenjá-

¹⁾ Idem pag. 80.

²⁾ Ibid p. 86. — Rački, Pokret (Rad. IV. p. 93—94).

³⁾ Ambaxator Crevoye nobis significat, quod non velimus habere pro malo, si inferret malum vel novitatem Georgio Balsa et suo filio, qui inferrunt multa damna civitati et hominibus Catari recommissis dicto Crevoye. Ljubić, Mon. Slav. m. V. p. 46. —

rása folytán Hrvoja elállott tervétől; Cattaro pedig a zetai fejedelem folytonos támadásainak ellen nem állhatván, a velencei tanácsnak 1404. novemberben azt ajánlotta, hogy vegye őt uralma és oltalma alá.¹⁾ Cattaro ezen ajánlatát 1405. augusztusban ismételte,²⁾ minthogy Hrvojától, ki akkor Zsigmond ellen harczolt segítséget éppenséggel nem várhatott. Azonban a velenceiek, kik szintén háborút viseltek és Hrvojával összeveszni nem akartak, Cattaro ajánlatát kereken visszautasították.

E közben meghalt Stracimirović II. György, zetai fejedelem, s özvegyet (Ilona, Grebljanović Lázár leánya) és Balša nevű fiút hagyott hátra. III. Balša elhatározta, hogy a velencei befolyást le fogja rázni és az atyja által a velenceieknek átengedett városokat visszaszerzeni. A velenceiek ellen viselt háborúban Balša a törököket több ízben segítségül hívta; azonban a velenceiek mindannyiszor diadalmaskodtak és a Cattarótól Dulcignoig terjedő tengerpartot elfoglalták. A boszniai urak most Cattaroért kezdtek aggódni, mely már kétszer fölajánlotta magát a velencei tanácsnak. II. Tvrtko István király és Hrvoja herczeg tehát követeket küldtek a velenceiekhez és követelték tőlük, hogy a boszniai államhoz tartozó Cattarót ne háborgassák; ez alkalommal arra kérték a velencei tanácsot, hogy az esetre, ha a köztársaság a III. Balšától elvett Dulcigno, Budva és Antivari városokat meg nem tartaná, engedje át azokat Sandalj vajdának.³⁾ A velencei tanács 1405. szeptember 13-án válaszolt a boszniai királynak és biztosítá őt, hogy Cattaro városához nem fognak nyúlni, azonban Dulcigno, Budva és Antivári átadásáról szó sem lehet. A velenceiek különösen hangsúlyozták, hogy ők ezen városokat

¹⁾ Ibidem, p. 48.

²⁾ Ibidem, p. 62.

³⁾ „quod respondeatur oratoribus serenissimi regis Bossine et similiter Crevoye ad ambassiatam nobis expositam parte sua, per quam ipsi requirunt a nostro dominio, si nos volumus impedire de factis *Catari*, cum ad ipsos spectet locus predictus.... Ad alteram partem, in qua faciunt mentionem de locis Dulcigni, Bude et Antivari, aquisitis per nos, de quibus nos rogant, quod in casu, quo velimus exire ex illis locis, debeamus complacere Sandali amico suo.....“ Ljubić, Mon. Slav. m. V. p. 63—64.

az Ilona fejedelemnő és fia Balša ellen viselt háborúban foglalták el és Isten segedelmével meg is akarják azokat tartani.

Ezen válaszszal azonban II. Tvrtko király éppenséggel nem volt megelegedve; ugyanis Budva még mielőtt azt a zetai fejedelmek elfoglalták, Boszniához tartozott. Hrvoja herczeg és Tvrtko király tehát nápolyi László által támogatva 1406- és 1407 ben, a boszniai államnak, illetőleg Sandalj vajdának legalább Budvát visszaszerezni igyekeztek, ha nem sikerülend mind a három várost elfoglalni. László király és Hrvoja herczeg 1406. májusban fölszólították Velenczét, hogy az Ilona fejedelemnőtől és Balšától elvett területeket Sandaljnak, mint Albánia urának, adja át és csak Dulcigno városát tartsa meg magának, mely már előbb is a körtársaságé volt. A köztársaság ezen fölszólítást 1406. június 8 án határozottan visszautasította, minthogy az által becsülete jelentékeny csorbát szenvedne.¹⁾ A boszniai követek tehát csak Budvára és két vagy három Cattaro mellett fekvő falura korlátozták követelésüket; azonban a velenceiek erre sem akartak azonnal ráállani, hanem a válaszadást elnapolták, míg biztosaiktól pontosabb jelentést fognak kapni.²⁾ Hrvoja azonban nem riadt vissza, hanem 1407. decemberben Sandalj társaságában ismét Budvát és Antivarit követelte, egyszersmind a velenceieknek Balša fejedelem ellen segítséget is ígért. A velencei tanács azonban december 15-én ismét visszautasító választ adott; de már december 23-án kijelentette, hogy kész Sandaljnak Budvát átengedni, ha a következő év május haváig a pártütő Zeta leveretik és Balša fejedelem abból elűzetik.³⁾

A boszniai követeknek, kik 1407. végén Velenczében jártak, még más feladatuk is volt. Mindenekelőtt Hrvoja

1) „quod velimus dare Sandali, qui est dominus in partibus Albanie, terras per nos acceptas domine Helene condam domini Georgii Strazamiri et eius filii Balse retinendo nobis illas, quas primitus habebamus et Dulcignum” Ljubić, op. cit. V p. 78.

2) Határozottan ki van ebbe fejezve: „quod Sandali alias fuit dominus Bude et habuit dominium eius” Ljubić op. cit. V. pag. 80.

3) Ljubić, op. cit. V. p. 107—110.

és Nelipić Ivaniš nevében néhány boszniai főúrnak u. m. Hranic Sandaljnak, Radinović Pálnak, Radivojević Györgynek és fivérének Vukićnak, velencei polgárokká kinevezését kérelmezték. Ezenkívül a követek arra is törekedtek, hogy Bosznia és Velence közt még szorosabb szövetség jőjjön létre. A velencei tanács a boszniai követek kérelmére azt válaszolta, hogy Bosznia és Velence közt a mostaninál szorosabb szövetség nem is képzelhető; egyébiránt a tanács hajlandó oly szövetséget kötni, melyben mindkét párt kötelezi magát, hogy kölcsönös ellenfeleit nem fogja támogatni. Boszniára nézve csakugyan szükséges volt, hogy mindenfelé segítség után lásson. Zsigmond király ugyanis nem feledhette el seregének visszavonulását (1405) és azt sem akarta megengedni, hogy Garázda Miklós és Szilágyi László, kik 1405 óta szakadatlanul a boszniaiak támadásait verték vissza, végre is legyőzöttessenek. Nagy sereget gyűjtött tehát, hogy Boszniát megtámadta és a három évvel ezelőtt szenvedett vereséget megtorolja. Ebbeli szándékában XII. Gergely pápa részéről is támogatott, ki 1407. november 9-én, a keresztény világot, a törökök és a „szakadár áriánusok és manicheusok“ ellen vezetendő keresztes hadjáratra felszólította; Zsigmond maga is külföldi segítséget kért, különösen Lengyelországban.

Zsigmond óriási hadserege lengyel segéds csapatok által támogatva, a Száva felé vonult, hogy Boszniába betörjön és Szrebrenik várát fölmentse.¹⁾ A hadsereget maga Zsigmond vezette, kinek kíséretében számos magyar és lengyel főúr volt. Ez utóbbiak közül említendők: Roznow Zaviš, Varševski János, Kobiljani Domarad, Grbov János és mások. A magyar-lengyel hadsereg 60,000 főre rugott. Uszorában találkozott a II. Tvrtko király személyes vezérlete alatt álló boszniai hadsereggel. A boszniaiak vitézül küzdöttek és Zsigmond az egyes

¹⁾ 1408. december 29-én kelt okmányában így ír Zsigmond király: „Sane nobis in aestate proxime transacta dictorum nostrorum aemulorum..... Boznensium tyranicam rebellionem, actus nefarios et impedimenta tolerare non valentibus et contra eosdem validissimo nostro instaurato exercitu dictum regnum Boznae intrantibus..... Rački, Pokret (Rad. IV. p. 97, 2. jegyzet).

városokat csak véres harcok és tusák árán vehette be. Szrebreniknél, Branicznál és egyéb várak körül heves ütközeteket vívtak. Azonban legnagyobb és legelhatározóbb ütközet Dobornál ment végbe, melyet a boszniaiak romjaiból ismét fölépítettek és megerősítettek. A boszniaiak most is éppen úgy mint 1394-ben, teljesen megverettek. Zsigmond a boszniai hadsereget tönkretette, Dobort bevette, II. Tvrtko királyt számos boszniai főúrral egyetemben elfogta. A boszúszomjas Zsigmond ekkor vitte végbe ama barbár tettet, mely később oly szomorú következményeket vont maga után. Nevezetesen a boszniai főurakat, számszerint százhuszonhatot, lefejeztetett és hulláikat a dobori szikláról a Boszna folyóba vettette. A fogoly II. Tvrtko királyt pedig magával vitte Budára.¹⁾ Zsigmond király hazatérte előtt Szerbiában is megerősítette befolyását. Itt a végzetteljes rigómezei ütközet óta Lázár despota fia, Lazarević István uralkodott. A török hatalomnak nem állhatván ellen, kénytelen volt Bajazetnak meghódolni, adót fizetni, a törököket hadi vállala-

1) Ezen hadjáratról Zsigmond életrajzírója Windeck ekként ír: „Du solst wissen in dem Jare als mon zalte von gotes gepurt tausent vier hundert und funff Jare, da zog konig Sigmund in das konigreich zu Wossen mit grossem volck Sechzig tausent manne zog er in das konigreich, wenn sich der konig wider In gestalt hatta, dorumb lag er in dem lande drey ganze Jare winter und Summer, und bezwang das konigreich und ving den konig von Wossen und furt in gein Offen und lies hundert sechzigk und zweinzig lantherrn die haupter abslan und uber einen hohen Fels zu *Tobra* von dem slosse ab hin werffen in das wasser. Also betwang er das konigreich . . .“ Eberhardi Windeckii Historia vitae imperatoris Sigismundi cap. 18. (J. B. Menckenius, Scriptores rerum germanicarum, Lipsiae 1728, Tom. I. pag. 1086). — A lengyel krónikás is így ír: „Sigismundus (1408) Hungariae rex, expeditione contra Bosnense regnum, quod a fide et obedientia sua discesserat, indicta, in virtute potenti illud invadit, habens in suo exercitu Polonorum gentibus milites insignes et praestantes, videlicet Zavissium nigrum de Roznow, Joannem Varschewski, Domarathum de Kobilani, Zavissium de Oleschnicza, Skarbkonem de Gori, Joannem Favorey de Garbow, et plures alios, et multa castra quae faciebant resistantiam, gladio conquirit, et multos Bosnenses, aut deprivat capite, aut deicit de muro. Regnumque universum redegit in obedientiam et tributum.“ Joanni Dlugossi Historiae Polonicae lib. X. p. 194. (Lipsiae 1711.)

taikban támogatni, sőt nővérét Miljevát a szultánnak nőül adni. Az angorai ütközet után (1402) azonban elhatározta, hogy Zsigmond király oltalma alá fogja magát adni. Ezen szándékát Zsigmond boszniai tartózkodása alatt valósította is, mivel ez által Szerbiát a török uralom alól megmenthetni és unakaöcsce Branković György számára az örökösödést biztosíthatni remélte.¹⁾

Ostoja István másodízben Bosznia királyává lesz (1408—1418). A bobori ütközet (1408) veresége súlyos csapást mért nemcsak Boszniára, hanem Horvát-Dalmátországra is. Bosznia király nélkül volt, Horvát- és Dalmátországban pedig belátták, hogy nápolyi László uralkodásának utolsó napja elérkezett. Mindenki sietett a diadalmas Zsigmondnak meghódolni és kegyét elnyerni.

A boszniai főurak közül legelőbb is Vukšić Hrvoja herceg és Hranić Sandalj vajda hódoltak meg a győztes Zsigmondnak. Nem tudjuk még, vajjon ezen két főúr részt vett-e a dobori csatában; de Zsigmond király győzelme után azonnal Budára mentek hódolatokat kifejezni.²⁾ Zsigmond a leghatalmasabb boszniai főurak megérkezésének igen örült; kegyteljesen fogadta és minden alkalmalmmal kitüntette őket; ugyanis Bosznia feletti uralmát az ő segedelmükkel vélte megerősíthetni. Különösen a hatalmas Hrvojának hízelgett, ki nem csak a legkimagaslóbb boszniai főúr, hanem spalatói herceg, tekintélyes horvát arisztokrata és László királynak a szávántúli országokban legerősebb támasza volt. Zsigmond minden

¹⁾ In demselben letzten Jare seines legers also er (Sigismund) von Wossen zog, do schreib mon vierzeh hundred und acht Jare, do zog er gegen Sirfien und Raizen, und teidingete mit dem Tischbot (Despot), das er mit Im eins wart und hilt das also ein biderman, wenn er was ein furste und herzog aus Sirfie und Razen, und was ein herlich schon mon, warhafft und gerecht, und aus fridsam Windeck, cap. 19 (Mencken, p. 1086). Rački, Odnosaj srbskih despota i doselica naprama kruni hrvatskoj i ugarskoj. (Književnik, II. p. 476—488).

²⁾ Also betwang er das Konigreich und pracht dorzu, das Korby (Hrvoje) und Zendel (Sandalj) die grossten lantherren und fursten in demselben Konigreich zu Ihm gein Ofen riten und gaben sich in genade, do nam er sie gar gnediglichen auff. Windeck, cap. 18 (Mencken, p. 1086).

lehető elkövetett, hogy Hrvoját terveinek és érdekeinek megnyerje. Minden méltóságaiban megerősíté, Spalató városát hercegi czímmel neki ajándékozta, minden birtokait meghagyta, ezek közül említendők Brazza, Leszina, Curzola szigetek, Almissza városa, a makarszakai és narentai területtel, továbbá még újabb birtokokat is ajándékozott, többek közt Pozsega városát. Végre a sárkányrendet adományozta, melyet a király és neje csak kevésel előbb alapítottak.¹⁾ Hrvoján és Sandaljon kívül, Zsigmond még Hrvoja apósával Nelipić Ivánnal, az akkoriban legtekintélyesebb horvát knézzel is kibékült.²⁾

Hrvoja a budavári fogadtatással rendkívül meg volt elégedve. Dícselkedett is vele a ragúzaiak előtt, kik erre 1409. február 9-én ezt válaszolták: „iratát megkaptuk és láttuk, hogy Kegyességed barátait, ama szép és tiszteltetreméltó tettről értesíti, mely a felséges Zsigmond király és Fenséged közt végbe ment; Isten a tanúja, hogy mi mennyire örvendünk annak.“³⁾ De még meglepettebb volt Zsigmond király, ki most már nemcsak Horvát- és Dalmátország, hanem Bosznia fölötti uralmát teljesen szilárdnak vélte. 1409. január 6-án azt írja a trauiaknak, hogy Hrvojával és egész Boszniával kibékült és a várost fölszólítja, hogy Dalmát- és Horvátország többi városaihoz hasonlóan követeket küldjenek, kik neki hódoljanak és őt királyukká elismerjék.⁴⁾ Zsigmondnak alapos oka

1) „pro eo, quod idem Hervoya se ad nostri culminis servitia prompte et fideliter servitutum perpetuis temporibus offerebat, sibi saepedictam civitatem nostram Spalaten. ipsi Hervoye ducalis dignitatis titulo eiusdem civitatis mag. insigniendo de nostrae regiae plenitudine potestatis, ac quam plura castra et possessiones nostras, ac in signum sinceræ dilectionis ipsum in compatrem nostrum assumendo sibi pro singulari honore quoddam clenodium, scilicet signum Draconis . . . in signum indissolubililis societatis gestare solemne duxeramus conferendum.“ Lucius de regno p. 268.

2) Rački, Pokret (Rad. IV. p. 99).

3) Pucić, Spom. I. p. 95.

4) „Auditis, prout non ambigimus, pace, unione et concordia inter nos et d. Hervoyam ducem Spaleti etc. ac universitatem regni nostri Bosnae initis factis et fideliter consumptis . . .“ Lucius de regno, p. 262.

volt az örvendezésre. Ugyanis mióta Hrvoja herceg már nem volt többé László király helytartója, a dalmát városok egymásután meghódoltak Zsigmondnak; csupán Zára képezett kivételt, melyet Lászlónak csapatai tartottak megszállva. László már régóta azon meggyőződésre jutott, hogy Horvát- és Dalmátországban hosszabb ideig nem tarthatja fön magát, most pedig midőn a boszniaiak dobori vereségéről és Hrvojának Zsigmonddal való kibéküléséről értesült, dalmátországi birtokainak végső maradványaitól is megszabadulni igyekezett. Ezért tehát követeket küldött Velenczébe, kik Zárát és a dalmát-horvát tengerparti egyéb birtokait a köztársaságnak vétel végett följánlják. 1409. július 9-én Velenczében szerződés kötött, melynek értelmében László Zára városát néhány helységgel együtt, továbbá Dalmáciára vonatkozó állítólagos jogait, a velencei köztársaságnak 100,000 aranyért átengedte.

Zsigmond király tehát Hrvoja segítségével Horvát- és Dalmátországot megszerezte ugyan, de Boszniában nem volt ily szerencsés. A boszniai nép nem sokat törődött azzal, hogy a két leghatalmasabb boszniai főúr Zsigmondot elismerte. Minthogy idegent egyáltalában nem akart, nem átallotta a már egyszer elűzött Ostoját ismét trónra emelni, csakhogy belföldi uralkodója legyen. Ostoja Istvánnak tehát, ki 1404 óta még mindig Bobovác várakozott, a legszebb alkalom kínálkozott, hogy a magyar király segítségével nélkül is, a boszniai trónra visszatérhessen. A nemzeti párt élén állottak: Radivojević Juraj vajda és fivére Vučić knéz, humi főurak. Ezek Ostoját már akkor is támogatták, midőn ez még mint ex-király Bobovácban tartózkodott; most pedig kivált az ő érdemük volt, hogy már 1408. novemberben Ostoja István ismét a boszniai trónra emeltetett. A háladatos boszniai király az említett testvéreket igen gazdagon megjutalmazta,¹⁾ ugyanis Hrvoja

¹⁾ „quod propter fidem, et optimam servitutem nobis et filio nostro Stephano per capit. Georgium et comitem Vuchichium, et eorum filios praestitam tunc, quando a Bosnensibus pulsi fuimus, et stetimus in quodam loco nuncupato Bobonaz, quorum opere et optima servitute, ac fide erga nos praestita iterum in regnum repositi fuimus“ Lucio, Mem. p. 391. — Miklošić, Mon. Serb. p. 385 – 386.

városát Almisszát, a Czetina mindkét partján elterülő tengerpartot, a zsrnovniczai tengerpartot, továbbá Gorszka zsupánságot, Krusevacz városát, Blatna, Brocsno és Lucska zsupánságokat 1408. deczember 10-én nekik ajándékozta. Miután Ostoja István ismét trónra jutott, mindenekelőtt Ragúzával teljesen kibékülni és ezen kereskedő városnak Boszniához való viszonyát rendezni igyekezett. Levelére a ragúzaiak 1409. október 5-én azt válaszolták, hogy ők a köztük létezett viszálykodásokat elfelejtették és hajlandók neki azon adót fizetni, melyet a boszniai királyoknak fizetni tartoztak.¹⁾ Rusko ragúzai követ Ostojához Viszokiba jött és kérte a királyt, hogy Ragúza városának régi kiváltságait és szabadságait erősítse meg. A király erre 1409. deczember 4-én oklevelet állított ki, melyben a ragúzaiak óhajait teljesíté. Ezen oklevelet neje Kujeva királyné, fia Ostojić István és unokaöccse Mlatković Vukašin is megerősítették. A boszniai főurak közül sem Hrvoja, sem Sandalj, sem pedig Radinović Pál nem voltak a király mellett, hanem csak néhány eddigelé ismeretlen főúr említettik, mint Crnčić Tvrtko, Tepčić István és Ostoja knézek, Galečić Gergely knéz, Golozlović Dragić knéz és Octović Vlatko knéz.²⁾

Jóllehet Ostoja István király hatalma teljesen jelentéktelen volt Zsigmond királyra nézve, ki Boszniát a magyar birodalomhoz akarta csatolni, mégis kellemetlen volt. Hrvojának sem tetszett, hogy az általa letett Ostoja ismét trónra jutott. Még inkább elkeseredett, midőn Ostoja az ő (Hrvoját) városát Almisszát Radivojević György és családjának ajánkozta; Hrvoja tehát minden erejét összeszedte, hogy Ostoját a tróntól ismét megfossza. A Radivojevićokat és rokonaikat is megtámadta. Hrvoja 1409. májusban annyira dühöngött a Radivojevićok ellen, hogy Vlada és Vladika, Radivojević György anyja és neje, a Ragúzába menekülésre készülleteket tettek, hogy Hrvoja boszuját kikerüljék.³⁾ Hrvojának Ostoja elleni működése leginkább kitűnik Jajczában 1410. április 27-én kelt és a spalatóiakhoz intézett leveléből, melyben

¹⁾ Pucić, Spom. I. p. 99—100.

²⁾ Miklošić, Mon. Serb. p. 272—273.

³⁾ Pucić, Spom. I. p. 95—96

fölszólítja őket, hogy Ostoja spalatói házáat kobozzák el, „mivel Ostoja a törökökkel és a pártütő boszniaiakkal a magyar királyság és Zsigmond magyar király ellen szövetségbe lépett“, ki őt azért mint ellenséget és pártütőt összes birtokai és jószágai elvesztésével sújtotta.¹⁾ Azonban Hrvoja túlhatalma és dühöngése a boszniai főurakban Ostoja iránt rokonszenvet keltettek. Sőt Sandalj vajda is Ostoja pártjához csatlakozott. Sandalj talán sértve érezte magát, mivel Zsigmond nem részesíté őt annyi kitüntetésben, mint a hatalmas Hrvoját. Miután Sandalj Ostoja pártjára állott, ez utóbbihoz számos főúr csatlakozott és „a boszniai állam urai ismét Ostoja király urat akarták uralkodójuknak és megkedvelték őt.“²⁾

Ezt már Zsigmond király megsokalta. Hogy tehát az 1408 előtti állapotok vissza ne térjenek, Bosznia megtámadását és szétdarabolását elhatározta, hogy a folytonos zaravokat végre megszüntesse. Zsigmond király Bosznia elleni hadjárata 1410- és 1411-ben folyt. Lazarević István despota és a Hrvoja vezetése alatt álló Ostoja ellenes párt által támogatva, Zsigmondnak könnyű volt a tulajdonképpeni Bosznia szívébe hatolni. Az egyik hadsereg Uszorán keresztül a Boszna völgyébe tört, a másik pedig Podrinjén keresztül nyomult elő.³⁾ Zsigmond király 1410-ben bevette Vranduk, Pod-Viszoki, Bobovác, Kucslat és Brodar városokat, a következő év tavaszán pedig már Szrebernicza, a legfontosabb bosz-

¹⁾ Fejér, Cod. dipl. X. 5 p. 184.

²⁾ A velenceziek 1411. január 15-én kelt levelében olvassuk: Cum nobilis vir ser Fantinus Maripetro habere debeat, ut asserit, a serenissimo rege Hostoia Bossinae libras 87 argenti ser finii pro pretio et solutione certorum pannorum sibi datorum iam annis sex elapsis ipso ser Fantino existente mercatore in partibus Bossinae, quam solutionem tunc consequi non potuit..... „quia dictus rex Hostoia propter potentiam domini Charvoie de regno ipso fuit expulsus..... Et prelibatus dominus rex Hostoia de voluntate baronum Bossine in dicto regno sit reversus et specialiter Sandalli..... Ljubić, Mon. Slav. mer. VI. p. 134.

³⁾ Zsigmond király 1410. november 4-én egy oklevelet „in descensu nostro campestri, videlicet in portu fluvii Zavae, Rascha vocato“ keltez, december 27-én pedig „in Dyako“ Fejér, Cod. dipl. X. 5 p. 46 és 74.

niai bányaváros előtt állott, mely már Tvrtko király alatt is (1376) híres volt.¹⁾

Zsigmond király a boszniai főurak és Osztoja király ellenállását 1411. közepe táján megtörvén, Bosznia szét-darabolásához fogott. A boszniai államtól az egész Alsó-Boszniát elszakította és párthíveinek elosztogatta. Dolnjkrajit továbbra is Hrvoja birtokában hagyta, az uszorai vajdaságot Gara Jánosra,²⁾ a sói területet pedig valószínűleg Maróthy János macsó bírára bizta. Felső-Boszniát tehát oly kormánykerületekkel vette körül, melyek párthíveinek kezeiben voltak. De Felső-Boszniát sem hagyta meg épen. A fontos Szreberniczát ugyanis Lazarević Istvánnak adományozta. Ezáltal Bosznia és a szomszédos Szerbia közt elhintette a viszály magvát.³⁾ Felső-Boszniában, Humban, Trebinjében és Podrinjében ezután is Ostoja István uralkodott, minthogy Zsigmond itt nem férhetett hozzá.⁴⁾ Azonban a boszniai állam ezen részeiben igen szomorú viszonyok léteztek. Sem rend, sem engedelmesség nem létezett, hanem erőszakoskodás, rablás és pusztítás kerekedett fölül. Még a királyi család tagjai is raboltak. Bunić Jakša ragúzai kereskedő Vukkal, Ostoja király unokaöcsésével Dezzeviczéből Viszokiba lovagolt (1412). Útközben a fiatal Vuk megkívánta Bunić aranyát, meggyilkolta és kirabolta tehát útítársát. A ragúzaiak 1412. május 16-án ezen büntettet ekként panaszolták el Ostojának: „Emberek törökök és egyéb pogányok közt is utaznak, de még soha sem érte őket annyi baj, mint itt (Boszniában).”⁵⁾

A magyar-boszniai háború alatt, Hranić Sandalj vajda, Ostoja király pártján állott, 1410. december 10-én éppen midőn a háború javában dühöngött, Kljucs várá-

1) Jireček, Die Handelsstrassen, p. 39.

2) Zsigmond király oklevelében, melyben az 1415-ki események mondatnak el, olvassuk: *Joannes de Gara, qui eo tum voivodatus Usurae fungebatur officio.*“ Fejér, Cod. diplom. X. 6. pag. 862—863.

3) Jireček, Die Handelsstrassen, p. 39.

4) A magyar-boszniai háború folyama alatt, a ragúzaiak Ostoja István királyt és fiát 1410. december 31-én városuk tanácsosaivá nevezték ki. Miklošić, Mon. Serb. p. 276.

5) Pucić, Spom. I. p. 112.

ban a velenceiek számára oklevelet állított ki, melynek erejénél fogva a velencei köztársaságnak Ostrovicza várát 5000 aranyért eladta, csakhogy a vár Zsigmond kezébe ne kerüljön.¹⁾ A következő évben, midőn Zsigmond Szreberniczát elfoglalta, a ragúzai tanács Sandalj vajdát arra kérte, hogy az ez alkalommal elfogott és kifosztott ragúzai polgárokért járjon közbe.²⁾ A magyar-boszniai háború után Sandalj vajda Cattaro városával foglalkozott, mely Boszniától elszakadni és a velencei köztársaság uralma alá kerülni igyekezett. A cattaroi követek biztatására a velencei tanács 1411. május 8-án Sandalj vajdának ajánlatot tett, hogy Cattaroról bizonyos pénzösszegért mondjon le; de midőn értesültek, hogy Sandaljnak 7000 főnyi török csapat áll rendelkezésére, a tanács nézete azonnal megváltozott, ugyanis Sandalj és Cattaro kibékítésére ajánlkozott.³⁾

Mindezen adatok arról tanúskodnak, hogy Sandalj vajda most éppen oly szerepet játszott, mint az imént Hrvoja. Zsigmond tehát boszniai hadjárata után Sandaljt minden áron meg nyerni igyekezett. Zsigmond a vajdát több ízben meghívta, azonban Sandalj csak 1412-ben ment Zsigmondhoz, jöllehet a dobori csata után, a magyar királynak tett ígéreteit nem teljesítette hűségesen. Sandalj 1412. április 22-én a velenceiekkel tudatta, hogy Magyarországra megy. Ezt csak azért teszi, mivel a király őt már többször meghívta és különben is kötelessége. Azonban Sandalj jól tudja, hogy a velenceiekkel szemben már előbb kötelezettséget vállalt, biztosítja tehát őket, hogy semmibe sem fog beleegyezni, a mi a köztársaság kárára válnék.⁴⁾

Hranić Sandalj 1412. május és júniusban Budán tartózkodott, midőn az itt időző Jagello Ulászló lengyel

¹⁾ Glasnik družtva srbske slovesnosti, XII. p. 311 és 314. A velenceiek már ugyanazon év január 5-én városuk polgárává választották. Ibidem, p. 302.

²⁾ Pucić, Spom. I. p. 102. Primj. XIII.

³⁾ Glasnik XII. p. 320—324. — Velenczében május 20-án tudták: „et precipue nunc, quum Sandali habet secum ut dicitur VII. mille Turchorum.”

⁴⁾ Glasnik XII. p. 322.

király tiszteletére pompás ünnepélyek tartattak. Ezen ünnepélyességekre Európa minden részéből igen tekintélyes egyének érkeztek; Budán ekkor 13 fejedelem, 21 gróf, 26 egyéb főúr (a magyarokat bele nem számítva) 1500 lovag és 3000 apród volt jelen. A legelőkelőbb vendégek közül világosan fölemlítettnek az osztrák hercegek, a lithván nagyherceg továbbá Hranić Sandalj vajda, Hrvoja herceg, kit a lengyel krónikás „Bosznia királyának“ nevez, nejével Ilonával, végre Maróthy János macsói bán, kit megint Zsigmond életrajzírója nevez „Bosznia királyának“. Junius 2- és 3-án lovagjátékok tartattak, melyekben görög, olasz, francia, lengyel, német, osztrák, cseh, magyar, lithván, orosz, boszniai, szerb és bolgár lovagok vettek részt. Ezen lovagjátékokban különösen a boszniai lovagok tűntek ki, kiket a krónikás szálas, erős, harczágyó és bátor embereknek nevez.¹⁾ Midőn Sandalj a magyar udvarban tartózkodott, úgy látszik, hogy Zsigmond király őt igen megkedvelte, ugyanis Lazarević István szerb despotának Musza Keszedszija török uralkodó elleni támogatását reá bízta. Keszedszija ugyanis a szerb országokat gyakran kifosztotta, különösen pedig a Pristina melletti Novobrdo bánnyavárost támadta meg. Sandalj vajda hazatérte után azonnal István despota segítségére sietett. Musza éppen akkor ismét Novobrdot ostromolta. Csupán Sandalj segítségének köszönhető, hogy Novobrdo a törököktől megszabadult.²⁾

¹⁾ „Janussii Rathiboriensis, Joannis Lubensis .*Sendal Bosnensis* ducum; rex Bosnensis Carwen (Hervoja) sua et suae consortis praesentia ludum hunc celebriorem effecerat, cum et sui milites, altae et procerae staturae, strenui et animosi in pugna spectarentur Joannis Dlugossi Historiae polonicae lib. XI. p. 327—328. — Windeck (cap. 23. p. 1090) azt írja, hogy „Marrolt (Joannes de Maróth) *könig zu Bossen*“ is jelen volt. Hervoja óriási pénzüsszeget költött el, valahányszor a magyar udvarban tartózkodott. Midőn 1408-ban Zsigmond királyhoz utazott, feleségétől hatezer arany forintot kért kölcsön utiköltségre. Pucić, Spom. I. p. 176.

²⁾ Jireček, Die Handelsstrassen, p. 56. — Zsigmond király 1413 augusztus 1-én kelt levelében írja: „dum pridem magnificus Zandalus regni nostri Boznae wayvoda fidelis noster dilectus una cum aliis eiusdem regni nostri Boznae.... fidelibus in regno

Mig Hranić Sandalj vajda tekintélye és dicsősége ekként rohamosan gyarapodott, addig Vukčić Hrvoja herceg csillaga mindinkább elhomályosodott. Zsigmond ugyan mindenkor kitüntette őt, de már nem viseltetett iránta oly jóindulattal, annál is kevésbé, minthogy Hrvoja a Magyarországgal kötött béke daczára, még mindig a velencei köztársasággal kaczerkodott, mely által Spalato és egyéb horvát- és dalmátországi városok birtokában megerősítette magát.¹⁾ Hrvoját számos horvát- és magyar főúr is gyűlölte, különösen Gara János, Csupor Pál és Maróthy János, kik rossz szemmel nézték, hogy Zsigmond király a boszniai hercegnek hízelt, ki pedig még kevéssel előbb legelkeseredettebb ellensége volt. Sőt azt mondják, hogy Csupor Pál, a királyi udvarban Hrvoja herceget nagyon megsértette, ugyanis egy alkalommal a zord és durva hangú Hrvoja herceget ökörböggéssel köszöntötte. Még a boszniai főúrak sem tisztelték többé Hrvoját, mióta Zsigmondhoz csatlakozott és Ostoja Iván és párthívei ellen buzgólkodott. A boszniai főúrak közül csupán Hranić Sandalj ragaszkodott még hozzá, ámbar Hrvoja hatalmát ő is féltékeny szemmel nézte. A Hrvoja és Sandalj közti viszony egyébiránt a rokonsági kötelék kifolyása volt, ugyanis Sandalj neje Katalin, Hrvoja unokahúga és az özvegy Anna bánné leánya volt. Katalin azonban 1412 végén meghalt, Sandalj pedig Ilonát, Stracimirović György özvegyét és a szerencsétlen Lázár fejedelem leányát vette nőül. Ezáltal a Hrvoja és Sandalj között fennállott utolsó kapocs is elszakított.

Hrvoja belátta, hogy mindinkább háttérbe szorul. Különösen fájlalta, hogy Zsigmond a szerbiai hadjárat vezetésével Sandaljt bizta meg. Ezen vetélytársát gyűlölni kezdte és annak romlásán fáradozott. Midőn Sandalj 1413 elején Lazarević István despota segítségére Szerbiába ment, Hrvoja rabolva és pusztitva Sandalj

Rascie apud illustrem principem Dezpotum in nostris servitiis fuisset constitutus“ Lucius, de regno, p. 268. — A ragúzaik 1414. május 18-án ekként hizelegnek Sandaljnak: „mily bátor és nemes viseletet tanusított Fennséged a despota úrnál és a török császárnál.“ Pucić, Spom. I. p. 122.

¹⁾ Glasnik XII. p. 283 és 304.

birtokába tört, várait elfoglalta és embereit megölte, sőt a törököket is segítségül hívta.¹⁾

Ez Hrvoja végpusztulását vonta maga után. Ellenségei és vetélytársai Zsigmond királyhoz és nejéhez Borbálához fordultak. Mig Zsigmond király Friaulban időzött és innen a velencei területen át Rómába a császárkoronázásra akart menni, addig Hranic Sandalj Borbála királynéhez Budára sietett, hol Gara János és Csupor Pál támogatásával a királynétól kieszközölte, hogy Hrvoját pártütőnek nyilvánította, összes méltóságaitól és javaitól megfosztotta.²⁾ A királyné ezen határozatára Hrvoja ellenségei ennek javait birtokba venni iparkodtak. Gara János és Csupor Pál Hrvoja szlavoniai városaiban raboltak és pusztítottak és az egyetlen Pozsega kivételével, mind elfoglalták.³⁾ Sőt Spalato is hűtlen lett Hrvojához. A spalatóiak Hrvoja ellenségeinek rábeszélése folytán, 1413. június elején a herceg kormányzóit megtámadták és a városból kiűzték, azután pedig a herceg fellegvárát rohammal bevették és földúlták.⁴⁾

Hrvoja június elején Spalatót, Brazza, Leszina és Curzola szigeteket és szlavoniai birtokait, Pozsega kivételével már-már elvesztette. Birtokában maradt még Dolnji-kraji és néhány horvátországi város, köztük Almissza is, melyet neje Ilona által kapott. Nehogy ellenségei által teljesen megsemmisíttessék, Borbála királynőhöz igazoló iratot intézett.⁵⁾ Mindenekelőtt Gara János és Csupor Pál fölött panaszkodik, kik a király parancsa nélkül, szlavoniai birtokait (Pozsega kivételével) önkényűleg elragadták tőle, követeit pedig nem engedték a

¹⁾ iidem Hervoye congregatis sibi certis complicitibus, et armorum gentibus, dicti Zandalii, namque castra et quamplures possessiones contra edictum et prohibitionem nostrae maiestatis hostiliter invadendo expugnavit et insuper malum malo accumulare volendo, per certos familiares suos cum suis literis, quae per quosdam fideles nostros apud eosdem repertae fuere, et *Turchas* alias Barbarorum nationis gentes, ut in subsidium suae malitiae in dictum regnum nostrum Bohemiae (Bosniae) properarent Lucius, de regno, p. 258.

²⁾ Ljubić, Pov. izraž. o Hrvoji. (Rad. jug. akad. XXVI. p. 87).

³⁾ Lucio, Mem. p. 392.

⁴⁾ Ljubić, op. cit. p. 88.

⁵⁾ Lucio, Mem. p. 392—394.

királyi udvarba menni, hanem útközben föltartóztatták és összefogdosták. Védekezik továbbá, hogy a királyhoz soha sem volt hűtlen; ha ő ellenfeleinek városait megtámadta, ezáltal nem lett a királyhoz hűtlenné, hanem csak boszút állott ellenségein, kik városait és tartományait elragadták. A király iránti hűségét bebizonyítandó, kész neki két várat, u. m. Verbászt és Kozarát zálogul átengedni. Tiltakozik az ellen, hogy ő a velenczésekkel és törökökkel titkos szövetséget kötött volna és e tekintetben késznek nyilatkozik egy bíróság ítélete előtt meghajolni, mely a magyar és lengyel királyokból, továbbá az osztrák hercegből és a sárkányrend tagjaiból állítatnék össze. Ha pedig halálra vagy javainak elkobzására ítéltetnék, mindez a bírák ítélete lévén, az ítélet előtt meg fog hajolni: „Kérem továbbá Önt, kegyelmes királyné“, — így ír Hrvoja herceg „ne engedje meg, hogy előhaladott koromban pogányságban és hitetlenségben haljak meg, mivel alig várom az időt, midőn a katolikus hitre áttérhetni és királyomnak híven szolgálhatni fogok. Ne úzzön el a király szolgálatából, ne ejtsen el ok nélkül. Emlékezzék arra, hogy a király és főurai megesküdtek nekem, továbbá a király és főurai pecsétjeivel megerősített királyi iratom van arról. Jól tudja Ön, hogy a sárkányrend tagja vagyok, már pedig ezen rend írott alapszabályai értelmében egy tag sem ítélhető el a többi tagok tudomása, ítélete és tanácsa nélkül. Emlékezzék Ön, hogy komája vagyok. Emlékezzék a Mindenható Istenre kérem, nekem tett ígéreteire és esküjére és ne semmisítsen meg öreg koromban, hanem engedje meg, hogy a király iránti hűségben haljak meg. Midőn a minap Budán jártam, ama királyi iratnak másolatát is megkaptam, melyben a király és egész országa által tett eskü és ígéretek bennfoglaltatnak. De ha a király úr esküjének, ígéreteinek és kötelezettségeinek, nemkülönben az igazság érdekében tett kérelmeimnek még nem tenne eleget, akkor ne vegye rossz néven, ha én a nekem adott (és meg nem tartott) esküt és ígéreteket, minden keresztény uralkodóval közölni fogom. Es ezen nyilatkozat után pedig nem maradok ily keserves elnyomatás alatt, hanem odafordulok, a hol oltalmat nyerek. Eddigelé még nem kerestem (idegen) védelmet,

hanem a király volt egyetlen oltalmam; azonban ha az ügyek így maradnak, ott fogok oltalmat keresni, a hol lehetséges lesz. És ha tönkre jutok vagy fönnmaradok — a boszniaiak már a törökkel szándékoznak szövetekezni és eziránt már lépéseket is tettek. A törökök pedig Magyarország ellen vezetendő hadjáratra szintén készülődnek.“

Ezen ügyesen szerkesztett védekezés, mely sok valót tartalmaz, teljesen eredménytelen volt. Hrvoja ellenfelei Zsigmond királyt is igyekeztek Hrvoja hűtlenségéről meggyőzni és a herceg elleni erélyes eljárásra rávenni. Zsigmond 1413. július 17-én Feltréből keltezett iratával, Brazza, Leszina és Curzola szigetek kormányzását a hű ragúzaiakra bizta; Pulsanóban augusztus 1-én kelt iratában pedig Hrvoját felségárulónak nyilvánította, a magyar és horvát főuraknak Hrvoja birtokainak elvételét megparancsolta, a Hrvojának alávetett városokat pedig föl-szólította, hogy közvetlenül a magyar koronának hódoljanak.¹⁾ Hrvoja és néhány jó barátja ugyan még most is mindent elkövettek, hogy Zsigmondot a herceg ártatlanságáról meggyőzzék; de a király kérlelhetetlen maradt, sőt a magyar főuraknak és Hranic Sandaljnak ismét megparancsolta, hogy együttesen Hrvoja ellen működjenek.²⁾

Hrvoja belátta, hogy Zsigmond király sem esküjével, sem a herceg kérelmeivel mit sem törődik. Más útát választott tehát és elhatározta bárhonnan segítséget fog szerezni. Követe már augusztus második felében Velenczében tartózkodik és Zsigmond király felől panaszkodik, ki Hrvojától „Spalato városát elvette és egyéb városokat is el akar tőle ragadni; mindez pedig a király által Hrvojának tett esküvel és ígéretekkel ellenkezik.“ A követ tehát kéri a velencei tanácsot, hogy Spalato visszavételénél gályáival segítse Hrvoját, ki viszont a

¹⁾ Lucius, de regno, p. 267 - 269.

²⁾ A Zsigmond udvarában tartózkodó spalatói követek, szeptember 21-én jelentik, hogy a király: „scripsit et mandavit baronibus Hungariae et Sandagli, quod totaliter insurgant contra eum (Hervoyam) et scripsit, quod non vult pacta nec conventiones.“ Lucio, Mem. p. 395.

velencezieknek fog segédkezet nyújtani, ha ezek Traut vagy a többi dalmát városokat elfoglalni akarnák. Ámbár a velenceziek Hrvoja kérelmeit augusztus 25-én kerekén visszautasították, mivel kevéssel ezelőtt Zsigmonddal öt évi fegyverszünetet kötöttek,¹⁾ Hrvoja ennek daczára novemberben újabb kérelmekkel alkalmatlankodott. Követei előadták a tanácsnak, hogy Zsigmond Hrvoja ellen bánokat küldött, kik őt tartományaitól és városaitól megfosszák; továbbá hogy I. Mohamed szultán Hrvojához követséget küldött és 30.000 főnyi segédcsapattal kínálta meg a herceget; Hrvoja követei ezután előadták annak kérelmeit. A herceg a velencezieket Zsigmond ellen kötendő szövetségre szólította föl; ő a szárazföld felől, a velenceziek pedig tengerről fogják szorongatni és elfoglalni Dalmáciát, melyet különben is drága pénzen vettek meg László királytól. Ha pedig ezt nem akarnák akkor legalább biztosítsák Zsigmond királyt, hogy Hrvoja a velenceziek és Zsigmond király közt fölmerült viszályokba soha sem avatkozott. Végre járjanak közbe Sandaljnál, hogy tartományait ne támadja meg és ne háborgassa többé. Mind eme kérelmek és kívánságok süket fülekre találtak; a velenceziek 1413. november 13-án adott válaszukban csupán azt ígérték meg, hogy Hrvoja óhajának megfelelőleg Sandaljhoz követet fognak küldeni.²⁾

A velenceziek által kétszer visszautasított Hrvoja tehát Spalato megszerzésének reményéről kénytelen volt lemondani. Azonban Zsigmond király sem semmisíthette meg teljesen a még mindig hatalmas Hrvoja herceget. Főurainak segítségével Hrvojától ennek szlavoniai birtokait, Spalatót és a szigeteket elvette ugyan; de a Boszniában és Horvátország szomszédos részeiben levő családi birtokaitól meg nem foszthatta. Hrvoja 1414-ben Bosznia alsó vidékei (Dolnji-kraji) és a fontos Almissza fölött ezután is uralkodott; sőt Ostoja boszniai királylyal is kibékült. Az egyetlen Sandalj vajda okozott még némi aggodalmat, ki őt délfelől támadta meg. Zsigmond király

¹⁾ Glasnik XII. p. 364.

²⁾ Glasnik, XII. p. 365—367.

Sandalj vajdát városokkal és tartományokkal ajándékozta meg, melyet ez valószínűleg Hrvojától ragadott el.¹⁾

Zsigmond király, ki most a Husz felett ítélő konstancai zsinaton volt elfoglalva, Magyarországgal és Boszniával nem igen törődhetett. Hogy pedig Hrvoja és Ostoja király Zsigmond németországi tartózkodása alatt túlságosan el ne hatalmasodjanak, az 1408 óta fogva tartott II. Tvrtko exkirályt 1415 elején Boszniába küldte, hogy párthívei segítségével a trónt ismét megszerezze. II. Tvrtko megérkezése Boszniában polgárháborút idézett elő, mely kiváltképpen január és február hónapokban dühöngött. II. Tvrtko eleinte szerencsés volt; hatalma folytonosan gyarapodott, ellenfelei ragúzai területre menekültek, honnan ismét Boszniába törtek és Tvrtko pártbíveit kifosztották. II. Tvrtko e miatt a ragúzaiaknál panaszt emelt, kik erre 1415. február 10-én azt választák, hogy sokkal jobb ha a boszniai menekülők hozzájuk mennek, mintha más országba mennének, mivel Ragúzából rendszerint kibékülnek uraikkal és vagyonukkal ismét Boszniába térnek vissza; hogy pedig ilyféle menekültek Boszniát háborgatják, azt a ragúzaiak nagyon sajnálják, mivel óhajtják, hogy Boszniában béke és egyetértés uralkodjék.²⁾ Tvrtko pártja e közben folytonosan növekedett,³⁾ a ragúzaiak pedig a győzött 1415. február 23-án a következő irattal tisztelték meg: „Igen örvendtünk, midőn Önnek jó egészségéről és dicsőséges állapotáról értesültünk. Király úr, Isten a tanúja és az egész világ tudja, hogy őseink a dicső Kotromanić úrnak házát és a boszniai állam főurait mindenkor tisztelték és becsülték és mi is igen örvendtünk, ha hallottuk, hogy békében és jó egyetértésben éltek. Ha pedig viszály támadt közöttük, sem fáradságot sem költséget nem kímeltünk, csak hogy békét, barátságot és jó egyetértést hozzunk létre. Ez volt őseink becsületes szokása, mi pedig az ő példájukat követjük....⁴⁾

¹⁾ Pucić, Spom. I. p. 122.

²⁾ Pucić, Spom. I. p. 125—126. — Primjetbe XV.

³⁾ A ragúzaiak Vukosalić Gergely knéznak 1415. február 20-án írják, hogy Ostoja király „*vlah*”-jai, Tvrtko király szolgálatába állottak. Pucić, Spom. I. p. 126.

⁴⁾ Pucić, Spom. I. p. 127.

Zsigmond németországi tartózkodása és a boszniai polgárháború, mely egyébiránt csakhamar II. Tvrtko István hátrányára végződött, Hrvojára nézve igen előnyös volt. Az általános zavart régi hatalmának visszaállítására akarta fölhasználni. 1415. aprilisban azon kérelemmel járult a velencei köztársasághoz, hogy Spalato visszafoglalásához segédkezet nyújtson, ő pedig ennek fejében Almisszát fogja nekik adni; továbbá ajánlják őt II. Janka nápolyi királynőnek, hogy a királynő részéről Spalato visszatérítésénél támogatásban részesüljön; végre küldjön a köztársaság salétromot és kendert, ha pedig Zsigmonddal békét kötne, abba szövetségtársként őt is foglalja be. A velencei tanács május 10-én ekként válaszolt: Almisszát tartsa meg magának, mert a köztársaság a Zsigmonddal kötött fegyverszünet miatt, hajóhadat nem küldhet; a nápolyi királynőnek azonban ajánlani fogják őt. A velenceiek 2000 font salétromot ajándékoztak neki és megengedték, hogy Velenczében tetszése szerint vásárolhasson fegyvert; végre megígérték, hogy nem fognak róla megfélekedni, ha Zsigmonddal békét fognak kötni.¹⁾

Hrvojának Spalato, Leszina, Curzola és Brazza meghódítására tett hadikészületei ellenségeinek, különösen pedig magyar és horvátországi helyetteseinek, sok aggodalmat okoztak. Hrvoja legnagyobb ellenfelei u. m. Csupor Pál szlavoniai bán, Gara János uszorai vajda, Maróthy János macsói bán, nagy sereget gyűjtöttek, melylyel Hrvoját teljesen megsemmisíteni szándékoztak. Egyidejűleg fölszólították Ragúza városát is, mely Zsigmond királytól Hrvcja szigeteit, u. m. Brazzá, Leszinát és Curzolát kapta, hogy hajóhadával a Hrvoja vajda tulajdonát képező Almissza városát támadja meg és foglalja el.²⁾ Hrvoja ily hatalom ellen, mely őt teljes megsemmisítéssel fenyegette, I. Mohamed török szultántól, a ki Ostoja királylyal már bizonyos viszonyban állott, kért

¹⁾ Glasnik, XII. p. 368—370.

²⁾ A ragúzaiak Hrvojának 1415. márczius 25-én jelentik: „A mit herczeg úr ír, hogy *hajóhadunkat az ön Almissza városa ellen küldtük vagy küldeni fogjuk*; a ki ezt önnek mondta, nem mondott igazat.“ Pució, Spom. I. p. 129.

segítségét. A szultán örömet teljesíté Hrvoja kérelmét, mivel ez által Bosznián keresztül könnyen Magyar- és Horvátországba nyomulhatott.

A döntő ütközet, melyben a törökök a boszniaiakat, a magyar király hadai ellen első ízben támogatták, 1415. augusztus elején a Szávától délre, az uszorai vajdaságban ment végbe. Az ütközet kezdetén a magyar hadsereg győzelme biztosnak látszott. A boszniaiak azonban cselhez folyamodtak. Ugyanis sokan közülök egy közeli dombra mentek és eként kiáltoztak: „A magyarok futnak!” A magyar hadseregben zavar keletkezett, egyik része a másik után vonult vissza, azt hivén, hogy a többiek már megfutamodtak. Az ütközet tehát a magyar hadsereg teljes vereségével végződött. A törökök a menekülő hadsereget tovább is üldözték, a szomszédos Horvátországba betörték és a steierországi Cilliig nyomultak.

A magyar hadsereg veresége annyival is borzasztóbb volt, mivel annak legfőbb vezetői az ellenség kezeibe kerültek. A súlyosan megsebesült Gara János boszniai fogságba jutott, honnan néhány évi synylődés után, végre kimenekült. Maróthy Jánost a törökök fogták el és Törökországba hurczolták, hol 4 évig börtönben volt, mig nem 40.000 aranyforintért kiváltotta magát. Legsíralmasabb sors érte Csupor Pált. Hrvoja még jól emlékezett ama gyalázatra, melyet Csupor a magyar udvarban vele szemben elkövetett, miért is Csuport ökörbőrbe varatta és e szavakkal vízbe dobatta: „Te egykor emberi alakban az ökörbőgést utánoztad, most tehát a hanghoz fogadd még az ökör alakját is.“¹⁾

¹⁾ Ezen ütközetet igen körülményesen leírja Thwroczy János magyar krónikás pars IV. cap. XVI. p. 289—290. — A lengyel Dlugoss is tud ezen ütközetről, azonban tévesen 1414-be helyezi azt. Nála ezt olvassuk: Sigismundo Romanorum et Hungarorum rege in Constantiensi concilio ad reintegrandum ecclesiam Dei intendente, Hungariae barones proprio tantum motu, milite Hungarico collecto, nullis externis auxiliis admissis, expeditionem in Turcas faciunt. Quibus caesar Turcarum Cristen appellatus, cum multitudine gentium suarum occurens, eos miserabiliter confligit et praestantiores Hungariae barones, videlicet Johannem de Gara, palatinum Hungariae, Johannem de Moruth, Gergisiánum et plures

Hrvoja az ütközet után Ostoja királynál, Szutiszka városában tartózkodott. Itt Gundulić János ragúzai követtel beszélgetett, ki ezen beszélgetésről augusztus 23-án ezt jelenti kormányának: „Már előbb is irtam volna nektek arról, hogy mi történt Boszniában a törökök és magyarok közt, de ismeritek hallgatásomnak okait.... Mindenekelőtt jelentem nektek, hogy Hrvoja herceg azzal fenyegetett, hogy annyi bajt fog nektek okozni, a mennyit csak lehet, törököket és más gonosz embereket fog segítségül hívni és nem fogjátok keresztül vinni (terveiteket). Midőn másnap Péter knéz hozzám jött, ismét elmondta, hogy az említett herceg mit tervez elletek; Hrvoja azzal dicsekszik, hogy a velencei kormánytól gályákat fog kapni, melyekkel Spalato és a mi három szigetünk ellen indul, továbbá azt állítja, hogy a nápolyi királynőtől is fog gályákat kapni s még egyéb ilyféle mesét és regét mond. Azt feleltem neki, ami éppen eszembe jutott; de azt hiszem, hogy mindez merő hazugság. Ő csak fenyegetni fog és ezzel vége.¹⁾

A Hrvoja által behívott törökök, a boszniai országokat még el sem hagyták és már is újabb zavarok törttek ki, melyek Boszniára nézve végzeteljesekké váltak. Radinović Pál kelet-boszniai és konavljei főúr, Ostoja király rokona, 1415. augusztus 23-án a Sandalj vajda és Ostoja által szőtt összeesküvés áldozatául esett. Hogy mi volt Radinović Pál vétke, nem tudjuk; talán Hrvojjával

alios, nonnullis effugientibus, captiavit. Quorum liberatio nonnisi magno auro poterat procurari. Turcae autem obtenta huiusmodi victoria plures districtus et terras regni Hungariae pervadentes, usque ad Cilie terras grassati sunt, multaque Catholicorum milia in servitutem barbaricam abduxerunt“ (Lib. XI. p. 361). Hogy a törökök Horvátországban is raboltak, arról Tomašić krónikája tanúskodik (Arkiv za pov. jug. IX. p. 16). Gara és Maróthy sorsáról a Zsigmond királynak számukra 1427-ben kiállított okiratai tanúskodnak (Fejér, Cod. dipl. X. 6. p. 862—863 és 888—889). A döntő ütközet a Szávától délre ment végbe, bizonyítja ezt maga Zsigmond, ugyanis azt mondja, hogy Gara János „transfretato fluvio Savae“, a törököket megtámadta; hogy pedig az ütközet augusztus első napjaiban történt, azt abból következtetem, hogy Csupor Pál még 1415. július 23-án Szlavonia bánjának neveztetik (Fejér, X. 5. p. 572).

¹⁾ Pucić, Spom. I. Primj. p. XV—XVI.

Ostoja ellen működött, vagy pedig II. Tvrtko király felé hajlott; annyi azonban áll, hogy Sandalj által felségárulással vádoltatott. Gundulić János, Ragúzának boszniai követe, a ragúzai tanácsnak Radinović Pál haláláról tüzetes jelentést tett. „Ma reggel“ — ekként ír Gundulić — „Ostoja király fiával a síkságra lovagolt. Velük valóan Radinović Pál knéz és fia Péter, Sandalj vajda, Vukmir vajda, Dragiša zsupán, Hranić Vuk knéz és Klešić Pál vajda. Én otthon maradtam, mivel néhány levelet kellett írnom; de midőn Radinović Pál knéz szolgálja hozzám jött, azonnal fölállottam, lóra ugrottam, utánuk vágtattam és Szutiszka közelében utolértem őket. Midőn Sandalj vajdával lovagoltam, a vajda Zlatonosović Vukmir vajdának ezt izente: „Jőjj hozzám vagy pedig én fogok hozzád menni.“ Erre az említett Vukmir azonnal előjött és jó darab ideig értekezett Sandalj vajdával. Midőn a Parena Poljana nevű hely közelében valánk, Sandalj vajda kardot rántott, ugyanigy cselekedtek emberei is. Erre Ostoja király Pavlović Péter knézt (Radinović Pál knéz fiát) megkötöztette és Bobováczba vitette; Vukmir vajda pedig Radinović Pál knézt visszarántotta és kérte, hogy ne legyen köztük vérontás. Mindez gyerekjátéknak tünt föl előttem, mivel egyetlen kardcsapás sem történt. Midőn Radinović Pál knéz futni kezdett, azt hívéim, hogy őt is meg fogják kötni. Eközben megérkezett Vuk és Sandalj embereinek egyike levágta fejét, egy másik pedig Radinović Pál knézt fejezte le. A pataréus Tumarlić Vlatko lakásomba azaz a barátokhoz menekült, azután pedig Pál bandája Vrhbosznába ment. Pavlović Péter knézt Bobováczba hurcolják és vonszolják. Azt hiszem, hogy meg fogják vakítani. Midőn minden lecsendesült, az emberek haza mentek. Összesen négyen haltak meg. Vukmir vajda megsebesült; Tezalović Brailo, Hranić Vuk fogságába került és Muršić Pribisaja másoknak foglya. Miután a nyugalom ismét helyre állott, Sandalj vajdához mentem, ki így szólott hozzám: „Gondoltad-e, hogy ezt meg fogod látni? Lásd Isten kegyelméből igazságot szolgáltatok, miként ezt a ragúzai urak is teszik; mert ha Ragúzában valaki árulóvá lesz, fejét veszti. Így cselekszem én is és a többi hű boszniaiak hasonlóképpen.“ Miután az atyja és fia ellen, a

magyar király felsége és a boszniai kormány ellen, még sokat beszélt, ekként végzé „János én a ragúzai uraknak testvére és hű barátja vagyok, ajánlj engem nekik...”¹⁾

Radinović Pál knéz halála a legszomorúbb polgárháborút idézte elő. A szerencsétlen Pál knéz fiai u. m. Pavlović Péter, ki a börtönből csakhamar kiszabadult és fivére Radoszav, nem átalották Ostoja király és Sandalj vajda ellen a törökökkel szövetséget kötni. A török sereg már deczemberben a boszniai állam déli részeiben dühöngött és Miliša boszniai knéz a ragúzaiaktól engedélyt kért, hogy erődeikbe vagy városukba menekülhessen.²⁾ A törökök 1416-ban Humban dúltak és Ragúza határaihoz oly közel jöttek, hogy a ragúzai tanács márczius 21-én hajóknak küldését elhatározta, melyek a törökök elől menekülőket felvegyék.³⁾ Pavlović Péter zsupánjai, u. m. Miloradović György és István, a török csapatokkal a tengerpartig nyomultak elő és a ragúzaiak még nagyobb bajtól is féltek.⁴⁾ Mig a török sereg egy része Humot és Trebinjét fosztogatta, azalatt a másik Podrinjét és Felső-Boszniát támadta meg, így azután sikerült Vrhboszna városát és annak egész zsupánságát elfoglalni. A győztes Muhamed szultán Izsák nevű hadvezérét még ugyanazon évben Vrhboszna szandzsájkává nevezte ki, hogy a boszniai királyt és főurait éber figyelemmel kísérje.⁵⁾ Ezenkívül Izsáknak Hranic Sandaljt és a Pavlović testvéreket is alárendelte, kik tartományaikat ettől fogva „Isten és a nagy Mehomet bég szultán csá-

¹⁾ Pucić, Spom. I. Primj. p. XVI—XVII.

²⁾ Pucić, Spom. I. p. 132.

³⁾ Pucić, Spom. I. p. Primj. XV.

⁴⁾ A ragúzaiak Pavlović Péter knézt 1416. márczius 23-án kéri, parancsolná meg Miloradović György és István zsupánoknak, hogy a ragúzaiaknak kárt ne okozzanak. Pucić, Spom. II. p. 134.

⁵⁾ „Cum eadem tempestate, Muhametus primus . . . quendam partem Moesiae, quam nos superiorem Boznam, vel vulgari vocabulo Werhbozanyam vocamus, suo subdidisset dominio; placuit illi, ut novum terra in hac regem crearet. Igitur quendam, tam parvi census, tum humilioris pariter et famae hominem Ikach vocatum, regem Boznensem denominavit. Thwrocz, Chronica Hungar. p. 292. — Hammer, Geschichte des Osmanischen Reiches I. p. 635.

szár és ennek hadvezére Izsák kegyelméből és adományozása folytán“ birták.¹⁾

Ezen szomorú időben, midőn a boszniai állam alapjában megrendült, 1416. márczius végén meghalt a hatalmas Vukšić Hrvoja vajda és herceg. Negyedszázadon át a boszniai állam leghatalmasabb főura volt, ki nemcsak Bosznia, hanem Horvát-, Dalmát-, sőt Magyarország sorsára is befolyást gyakorolt. Barátságáért és jóindulatáért nemcsak a boszniai uralkodók, hanem Zsigmond és nápolyi László királyok, valamint Velence és Ragúza köztársaságok is vetélykedtek. Öreg napjaiban ugyan dicsősége elhomályosult és hatalma csökkent, azonban hatalmas ellenfelei daczára, meg birta tartani örökölt tartományait, melyeket fiának Herczegović Balšának és családjának hagyott hátra. Testestől-lelekestől hős volt, de egyszersmind merev és erőszakos jellemű, ki sem céljai elérésének eszközeit nem igen válogatta meg, sem pedig ellenségeinek nem tudott megbocsátani. De ki találhatna a XV. századbeli Európában másféle embereket? Vajjon Hrvoja nem volt e korának fia?²⁾

Hrvoja özvegye Ilona, Nelipić Iván horvát gróf nővére, számos birtok és Almissza tulajdonosnője volt. Ostoja István boszniai király, ki első nejétől Kujevától, a meggyilkolt Radinović Pál rokonától, már 1415-ben elvált,³⁾ most az özvegy Ilona kezét elnyerni törekedett, hogy ez által hatalmát talán gyarapíthatni fogja. Kevés-sel ezután csakugyan nőül vette Ilonát,⁴⁾ de ez keveset

¹⁾ Sandaljnak 1420. május 30-án kelt okiratában olvassuk: „Isten és a nagy császár Mehomet bég szultán kegyelméből és ajándékából megkaptuk (Konavlje zsupánságot) és abban Izsák hadvezér által megerősítettünk.“ Miklošić, Mon. Serb. p. 300.

²⁾ Hrvoja 1416. márczius 21-én még életben volt, azonban már ugyanazon év április 26-án mint elhunyt említetik. Pucić, Spom. I. Primj. XV. Glasnik, XII. p. 374—375).

³⁾ Radinović Pál erőszakos halála után, Gundulić János ekként irt Ragúzába: „auchoi parlai con la reina, dubita di suo stato, peroche l'e parente di conte Polo.“ Pucić, Spom. I. Primj. XVII.

⁴⁾ A ragúziaiak 1416. októberben Zsigmondnak jelentik: „rex vero Ostoja cepit uxorem *Jelenizam* olim uxorem Crevoje, facto *divortio* cum uxore prima *Ista aestate proxima accedens dicta*

használt Ostojának. A Radinovićok barátai fölkeltek ellene, sőt fia István is gyűlölte Ostoját, mivel anyjának gyalázatát nem felejtette el. Mig a Pavlovićok által behívott törökök a boszniai állam déli részén mindinkább terjeszkedtek, azalatt a még szabad Bosznia főurai a király és egymás ellen vérés harczokat vívtak. A ragúzaiak 1415. október 3-án Bogdančić Ljubišának és Poznanović Vukosavnak ezt írják: „Ti látjátok és halljátok a mik ezen urak közt (Boszniában) történnek“ és szívből óhajtják, hogy „ezen urak közt mindenkor becsületes béke, szeretet és jó egyetértés honoljon.“¹⁾ A ragúzaiak óhaja azonban nem ment teljesedésbe; a boszniai főurak ezen küzdelmeket, melyek hazájuk romlását csak siettettk, ezután is folytatták. A ragúzaiak tehát 1416. október 12-én teljes jogosultsággal irhatták Borbála királynőnek, hogy: „Bosznia teljesen elpusztított és főurai egymás vesztén fáradoznak.“²⁾ A boszniai főurak borzasztó pártharczait végre I. Muhamed szultán is megsokalta és Izsáknak Vrhbosznába való behelyezése után, a még független Boszniába két követet küldött, kik a boszniai főurakat egymással és Ostojával kibékítsék. A főurak csakugyan összegyűltek, de nem tudtak kiegyezni, mivel egyikük sem hitt a másiknak. Csupán azt határozták, hogy Ostoja király minden bajnak oka és Dinjičić Dragiša zsupán elfogattassanak és börtönbe vettessenek. Midőn Ostoja erről értesült, Dinjičić Dragišával elmenekült és a főurakat gyülekezetükkal együtt magukra hagyta.³⁾

Bosznia tehát király nélkül maradt. Ostoja István országának nyugoti részébe menekült, hol már előbb is buzgó párthívekkel birt, kik közül leginkább a Radi-

Jeleniza ad dictum virum suum Hostojam“ Pucić, Spom. I. Primj. XVII. — Rad. jugosl. akad. VII. p. 229, 1. jegyz.

¹⁾ Pucić, Spom. I. p. 131.

²⁾ „Bosnam desdructam esse penitus, et barones ipsos intra se exterminium maximum preparare.“ Rad. VII. p. 229, 1. jegyz.

³⁾ A ragúzaiaknak Zsigmond királyhoz küldött tudosításából értesülünk: „*Crixa teucer miserat duos suos nuncios pro tractanda pace inter barones predictos.*“ Pucić, Spom. I. Primj. XVII. — *Crixa*, Christen, Chirizi, Kriščija = Kiridzsi (a küzdő) I. Muhamed szultán mellékeve volt. Hammer, Gesch. d. osm. Reiches p. 361.

vojević knézek és vajdák tűntek ki. Ezen család segítségével sikerült Ostojának a Humország feletti uralmat ismét elnyerni (1417). Ezért tehát a Radivojevićok számára, hű szolgálataik megjutalmazása fejében július 22-én oklevelet állított ki, melylyel a makarszakai tengerpart néhány helységét, köztük Makart és Lapcsanjt nekik ajándékozta és elrendelte, hogy Humból senki se uralkodjék fölöttük.¹⁾ Ostoja ezután Pavlović Péter knézzel is kibékült. Mivel Sandalj vajdát, mint atyjának gyilkosát szíve mélyéből gyűlölte és belátta, hogy a törökök mit sem segítettek, hanem szép tartományait csak elpusztították és kirabolták,²⁾ inkább nemzeti királyához tért vissza és nem akart török hűbéres maradni. Ostoja tehát az egész államot visszaszerezhetni remélte. Ostoja 1418. márczius 23-án a humi Blagaj-erőd alatt elterülő Bistje faluban tartózkodott. Itt ezen országrész ügyeit rendezte és a boszniai államnak Ragúzához való egykori viszonyát megújította, mely az utóbbi mozgalmas években sok változást szenvedett. Többek közt ama igazságtalan vámot, melyet az elmúlt zavaros időkben Nikolić Gergely Popovoba behozott, eltörölte.³⁾ Ez Ostojának legutolsó általunk ismert ténykedése; ugyanis kevéssel ezután még ugyanazon évben utolérte őt a halál. Ostojić István nevű fiút és két törvénytelen gyermeket (Tamás és Radivoj) hagyott hátra.

Ostojić István király (1418—1421). Ostoja király halála után a boszniai főurak azonnal összegyűltek és Ostoja fiát, Ostojić Istvánt választották királylyá. Ezt Ostojić

¹⁾ Starine X. p. 42. Ostoja király még 1416. áprilisban levelet írt a ragúzaiaknak (Pucić, Spom. I. p. 133—134).

²⁾ A ragúzaiak 1417. márcziusban ilyen utasítást adtak követüknek: „Et se lo dito signor ve domandasse de queste contrade vicine de Ragusa et spezialmente de Draceviza, Canal, Trebigne et Popovo, respondete per vostra parte a nome del regimento, che per la morte del conte Polo e grande guerra stata ed e in Bosna et hanno guaste et robote molte contrade et spezialmente quelle che son circa li confini di Ragusia et la contrada di Canal, la qual jera del conte Polo et Sandal per meta al presente la occupa e tien Petar fiol del conte Polo ben che le guasta e disabilitata.“ Pucić, Spom. I, Primj. XVIII.

³⁾ Miklošić, Mon. Serb. p. 280.

István is megerősíti, midőn így szól: „így tehát én István, Isten kegyelméből Bosznia, Szerbia és a tengerpart királya, méltónak találtattam, hogy atyámnak a fenséges és megboldogult Ostoja István király urnak és őseinknek országai fölött uralkodjam.“ Ostojić István királylyá választása után Bobovácba tette át székhelyét, hol anyjával Kujevával együtt kormányzott. Ide jöttek Žurgović Miklós és Gundulić Marino Jakete ragúzai követek és Ragúza régi kiváltságainak megerősítését kérelmezték. Ostojić István király Zvecsajban 1419. márczius 5-én a ragúzaiak számára oklevelet állított ki, előbb azonban anyjával megbeszélte az ügyet.¹⁾ A főurak közül jelen voltak és az említett okmányt aláírták: Boszniából Pavlović Péter vajda, Dinjić Péter vajda és Mirković Batić knéz; Humországból, Semković Ivko vajda és Jurjević Pál vajda; a Dolnji-krajiból: Vojsalić Juraj vajda, Hrvoja herceg egyik unokaöccse. A főurak Uszora kivételével Boszniának minden részéből összegyűltek. De a leg hatalmasabb főur, t. i. Hranic Sandalj nagyvajda is hiányzott, ki még mindig inkább a török császárnak, mint a boszniai királynak akart szolgálni.

Ostojić István miután az „Istentől adományozott koronával“ már megkoronáztatott, 1419. deczember elején Szutiszkában tartózkodott. Ide jöttek a ragúzai követek és kérték őt, hogy Szokol várát és az egész Konavlje zsúpánságot, melynek egyik felét Hranic Sandaljtól, a másikat pedig Pavlović Pétertől kapták, hagyja meg ezután is birtokukban. A király a ragúzaiak kérését deczember 4-én teljesíté;²⁾ a háladatos ragúzaiak pedig 1420. február 8-án 500 perpernyi évi adót ígértek a királynak, csupán azt kötötték ki, „hogy ha a királynak valamely engedetlen alattvalója a király parancsa nélkül a ragúzaiak ellen hadat viselni akarna, a király Ragúzát támogatásában részesítse.“³⁾

Ostojić István uralkodásának első éve tehát nyugalmas és szerencsés volt. Sőt a teljes biztonság érzetében különféle vállalatokat is tervezett. Már 1419. szept.

¹⁾ Miklošić, Mon. Serb. p. 282.

²⁾ Miklošić, p. 291—294.

³⁾ Ibidem, p. 294—296.

elején szövetségre akart lépni Velenczével és hajókat kért tőle, minek fejében Zsigmond és Albániában III. Balša zetai fejedelem ellen segítséget ígért nekik.¹⁾ A velenceiek ugyan nem teljesíték kéréseit, de ajánlatait sem utasították vissza, mivel különösen Balša és ennek mostoha atyja Hranić Sandalj ellen segítségre volt szükségük. De már 1420-ban újabb zavarok keletkeztek, melyek Ostojić István trónját megingatták. Hranić Sandalj valamint fivérei Vukac és Vuk, továbbá unokaöccse, Vukčić István, Ostojić királynak még mindig megtagadták az engedelmisséget, mintha Boszniától teljesen elszakadni akartak volna. Midőn Sandalj a Szokol erőd alatti Sztipanje-poljén 1419. június 24-én a ragúzaiaknak a Konavlje zsupánság őt illető feléről ajándékozási levelet adott „a magyar királyoktól és török császároktól“ kapott kiváltságokkal dicsekedett és egyáltalában bebizonyítani igyekezett, hogy Ostojić Istvánnak éppenséggel nem alattvalója, hanem vele egyenrangú.²⁾ Sandalj azonban még tovább ment. Az Ostojićhoz csatlakozott és a törököktől elpártolt Pavlović Péter tartományait birni vágyván, a Vrhbosznában parancsnokló Izsák török hadvezért Péter vajda megtámadására folytonosan bujtogatta. Izsák végre engedett. A törökök már februárban Péter tartományainak környékében dúltak.³⁾ Márczius és áprilisban pedig Péter birtokaiban dühöngtek; Pavlović Péter a török elleni harcban elesett és tartományait Hranić Sandalj kapta. Sandalj Konavlje zsupánságnak Pétert illető felét, 1420. május 30-án a ragúzaiaknak ajándékozta.⁴⁾ Péter többi örökségét fivére Pavlović Radoszav vette át.

Mig Sandalj török segélylyel birtokait tetemesen gyarapította, azalatt egy jelentékeny tengerparti helyet vesztett el. Cattaro városa, melyet Hrvoja halála óta Sandalj a boszniai állam nevében kormányzott, már régóta a boszniai uralom alól megszabadulni és a velenceieknek meghódolni akart. A köztársaság azonban

¹⁾ Glasnik, XII. p. 394—396.

²⁾ Miklošić, Mon. Serb. p. 288—291.

³⁾ Pucić, Spom. I. p. 147.

⁴⁾ Miklošić, Mon. Serb. p. 300—304.

Cattaro ajánlatát visszautasította, mivel az alkalmas pillanatot még nem látta elérkezettnek. A cattaróiak azonban Sandaljnak a törökökkel való barátkozása és III. Balša folytonos támadásai miatt elkeseredvén, 1420. február 2-án ismét követeket küldtek Velenczébe és kérték a köztársaságot, hogy városukat vegye oltalmába. A köztársaság az ajánlatra ráállott és Cattaro 1420. márczius 8-án a velenceiek kezébe került. Sandalj vajda e miatt a köztársaságnak gyakran szemrehányást tett, de hiába; Cattaro Sandaljra és a boszniai államra nézve örökre elveszett, miután ez utóbbinak 35 éven át legjelentékenyebb kikötővárosa volt.¹⁾

A törökök betörésén és Cattaro elvesztésén kívül, még egyéb baj is érte Ostojić királyt. II. Tvrtko István, kinek 1415 óta nyoma veszett, ez időtájban ismét megjelent Boszniában, hogy a királyi trónt ismét megszerezze. Tvrtko 1420. január 5-én a velenceiekkel tárgyalásokat folytatott. Megígérte nekik, hogy Nelipić Iván csetini knéz és a poljiczaiak ellen támogatni fogja őket és Klissza és Almissza városok megszerzésénél segédkezet fog nyújtani, a velenceiek pedig megígérték, hogy a törököket nem fogják támogatni, ha ezek Tvrtko országait a tenger felől megtámadnák.²⁾ A Boszniában dúló polgárháborúk Tvrtko terveit hathatósan előmozdították. Már 1420. augusztus 16-án Pod-Viszokiban lakott, hol igen sok főúr volt környezetében: Zlatonosović Vukmir vajda, Dinijević Dragiša zsupán, Vojsalić György knéz, Pribić knéz, Radojević Radić knéz, Mirković Batić knéz, Dragičević György knéz, Klešić Péter knéz, Semković Ivko vajda és Jurjević Pál vajda.³⁾ Itt Tvrtko főurainak előzetes beleegyezésével, a Sandalj vajda és az időközben Ragúzával kibékült Pavlović Radoszav vajda által a ragúzaiak javára tett adományozásokat megerősíté.⁴⁾

¹⁾ Glasnik, XIII., p. 9, 13, 27.

²⁾ „quod nostrum dominum per mare non dabit *Turchis*, nec aliquibus aliis gentibus, volentibus ire ad damna dicti regis (Tvrtici) transitum, subsidium nec favorem.“ Glasnik, XIII., pag. 8—9.

³⁾ Miklošić, Mon. Serb. p. 304—306.

⁴⁾ Miklošić, p. 306. — Vučetić A., Odnosaji Dubrovčana sa bosanskijem velikašima za stečenje Konavala. (A ragúzai gymnasium 1874/75. évi értesítője, 48—58 lap).

Ostojić Istvánról csupán egyetlenegy adatunk van még. 1421. áprilisban a velenceiekkel kötendő szövetség iránt alkudozott, melynek fejében kereskedőiknek mindama kiváltságok megadását ígérte, melyeket azok a boszniai államban Ostoja István alatt élveztek. A velencei tanács április 7-én késznek nyilatkozott oly szerződést kötni, mely mindkét félre nézve előnyös leend; ezenkívül a tanács arra kérte a királyt, hogy a Narenta mellett fekvő Drievát erősítse meg, melyben a velencei hajók biztosan mehessenek.¹⁾ Ostojić Istvánról többet nem tudunk; kevéssel ezután teljesen nyoma vesz és az egész boszniai államban Tvrtković II. Tvrtko István uralkodik.

¹⁾ Glasnik, XIII. p. 32—34.

XI.

Tvrtković II. Tvrtko István (1421–1443).

Tvrtković II. Tvrtko István királylyá koronáztatik; Boszniának és a szomszédos országoknak akkori helyzete. — II. Tvrtko István a velenceiek szövetségében Nelipić Iván csetini knéz ellen harczol (1422–1425). — II. Tvrtko István viszonya Radivojhoz, Ostoja István fiához; a törökök ismételten betörnek Boszniába. — Pavlović Radoszav Ragúza elleni háborúja. — Hranic Sandalj és a szerb despota, II Murát szultántól megveszik II. Tvrtko államát; II. Tvrtko Magyarországra menekül. — II. Tvrtko a török szultánnak évi adót ígér; 1440-ben Ulászló magyar-lengyel királynál keres oltalmat. — Ujabb török betörések és II. Tvrtko István király halála.

Számos évi bolyongás és több sikertelen kísérlet után, végre sikerült II. Tvrtko Istvánnak a boszniai koronát megszerezni. 1421. augusztus 18-án számos boszniai főúr környezetében a Milodrazsánál állott. Jelen voltak: Hranic Sandalj nagy vajda, ki a boszniai udvart már régóta kerülte, továbbá Vojsalić Juraj vajda a Dolnjkrajiból, Zlatonosović Vukmir vajda és Dinjićić Dragiša zsupán a tulajdonképpeni Boszniából, Klešić Péter knéz, az ország nyugoti részéből és mások. Ide jöttek Gundulić Miklós és Sorkočević Miho knéz ragúzai követek, és a király mindama kiváltságokat és jogokat megerősíté, melyeket a ragúzai köztársaság Boszniában élvezett.¹⁾ Boszniában ekkor nagy ünnepet ültek: a királyi korona 1404 óta szakadatlanul Ostoja István és fia Ostojić István kezeiben volt, II. Tvrtkot tehát eddigelé még meg nem koronázhatták. Az ünnepely 1421. szeptember havában tartatott meg. A ragúzaiak már augusztus 25-én

¹⁾ Miklošić, Mon. Serb. pag. 317–318.

elhatározták, hogy a királynak 750 perpernyi koronázási ajándékot fognak küldeni.¹⁾

Még mielőtt II. Tvrtko egész Boszniát megszerezte volna, a törökök Dél-Bosznia feletti uralma megszűnt. Izsák török hadvezér és Vrhboszna kormányzója, kit a magyar krónikás „királynak“ nevez, nem volt Boszniával megelégedve, hanem gyakran Magyarországra, különösen pedig a temesi vidékbe is betört; egy ily betörés alkalmával Péterfy Miklós magyar hadvezér által megveretett, mely alkalommal maga Izsák is elesett.²⁾ Izsák halálával körülbelül 1420 végén a török uralom a boszniai állam déli részeiben megszűnt létezni, mivel I. Muhamed szultán Musztafával háborúba elegyedvén, vezérének halálát nem boszulhatta meg. Vrhboszna tehát viszakerült Boszniához és Hranić Sandalj ismét elismerte urát a boszniai királyt. A boszniai állam tehát ez oldalról ismét helyreállott, de a fontos Szreberniczát nem volt képes a szerbektől visszafoglalni. A boszniai főurak 1415-ben készülleteket tettek, hogy ezen fontos bányavárost Lazarević István szerb despotától elfoglalják;³⁾ azonban a Boszniában kitört zavarok által tervük kivitelében meggátoltattak és Szrebernicza ezután is a szerb despota birtokában maradt.⁴⁾

A boszniai államtól nyugatra fekvő Dalmát- és Horvátországban szomorú napok következtek be. A horvát mozgalom szerencsétlen véget ért; a horvátoknak Zsigmond ellen és nápolyi László érdekében folytatott küzdelmei, csupán a velenceieknek használtak, kik László királytól Dalmáciára való igényeit és Zára városát 1409-ben megvették és ettől kezdve rendszeresen azon működtek, hogy egész Dalmáciát magukhoz ragad-

1) Prima pars est de honorando dominum Tuertchum regem Bossinae in hac sua coronatione cum donis (750 ypporum in pannis).... Pucić, Spom. I. Primjetbe, XXI.

2) Thúróczy J., Chronica Hung. p. 292.

3) A ragúzaik 1415. augusztus 18-án Zsigmondnak írják: „Barones Bosne fuerunt ad universale colloquium et deliberaverunt auferre Sreberniczam, quam vestra Serenitas dedit magnifico despoto Rascie....“ Jireček, Handelsstrassen, p. 39, 117. jegyz.

4) Lazarević István 1426. július 25-iki okiratát: „in descensu nostro Zrebernica vocato.“ Glasnik, XIII. p. 260.

ják. A körülmények szerfelett kedvezőek valának, úgy hogy egymás után megszerezték Szebenico (1412), Trau (1420) és Spalato (1420) városokat, továbbá Brazza, Leszina és Curzola szigeteket is. Ezen szerzeményeikhez csatolták még Cattarót és néhány horvát várost (Novigrad, Nona, Vrana) és minden erejüket a többi Horvátország, különösen pedig Klissza és Almissza városok megszerzésére irányozták. Klisszára Spalato birtokának biztosítása, Almisszára pedig a szomszédos Brazza, Leszina és Curzola szigetek fölötti hatalmának megerősítése céljából volt szüksége. Az egyetlen férfiú, ki a velenceieket az egész Horvátország meghódításában megakadályozta, Nelipić Iván vagy Ivanić csetini knéz volt. Ezen hatalmas főúr a Svačić nemzetségből származó híres Nelipić család utolsó sarja, sógora Hrvoja példáját követvén, már 1408-ban kibékült Zsigmonddal, Hrvoja halála után nővérétől, a Czetina torkolatánál levő Almissza várost kapta,¹⁾ ezenkívül még néhány horvátországi és boszniai birtokot örökölt. Ezentúl „Ivaniš bán, csetini, klisszai, rámai és almisszai knéz“-nek nevezte magát.²⁾

Nelipić Iván Kljuty, Lavizar, Zvonigrad, Travnik, Szinj, Zavzina, Klissza, Almissza és Viszetji ura, ezenkívül pedig horvát bán lévén, szent kötelességének tartotta a velenceieket Horvátország elfoglalásában megakadályozni. Hazájának védelmében Poljicza szabadközség részéről erélyesen támogatott. Iván már 1412 óta szakadatlanul a velenceiek dalmáciai uralma ellen küzdött; minthogy pedig minden dalmát város megadta magát a velenceieknek, ez utóbiakkal 1420. július 16-án jövő év Szent-György napjáig terjedő fegyverszünetet kötött. Alig érkezett el 1421 Szent-György napja, Iván azonnal hadat izent a velenceieknek. A tengeren ugyan nem mérkőzhetett meg velük, de a horvát hegyekből és az erős Klisszából a velenceiek városait és tartományait

¹⁾ „dicta Jeleniza donavit comiti Joanni de Cetines fratri suo castrum Almissae spectans et pertinens serenitate vestrae“, így irnak a ragúzaik 1416-ban Zsigmond királynak. Pucić, I. Primj p. XVII.

²⁾ Lásd Almisszának 1416. május 3-án adott kiváltságlevelét. Miklošić, Mon. Serb. p. 279—280.

szakadatlanul háborgatta, hogy a velenceieket Dalmácia elhagyására bírja. A velenceiek kezdetben helyt álltak, végre azonban belátták, hogy a szárazföldön nem mérkőzhetnek meg Nelipićtyel, miért is szövetségestárs után láttak. Nelipić elleni természetes szövetségük Bosznia és királya II. Tvrtko István volt.

A velencei tanács 1422. május végén János patri-
cziust, György fiát, követül küldte Boszniába, mely
célból május 26-án tüzetes utasítást adott neki. Minde-
nekelőtt a köztársaságnak II. Tvrtko királylyá választása
feletti örömét fejezze ki, hosszú életet és szerencsés ural-
kodást kívánjon és a köztársaság ajándékait nyújtsa át.
A köztársaságnak tudomására jutott, hogy a király ka-
tholikus nőt, még pedig a nemes Malatesta családból
akar nőül venni, a tanács a közvetítő szerepét elvállalni
ajánlkozott, csakhogy minél előbb czélt érjen. János
követ föladata volt azonban a királyt Nelipić Iván knéz
ellen a velenceiekkel kötendő szövetségre birni. A követ
II. Tvrtko Istvánnak elő fogja adni, hogy a velenceiek
dalmátországi birtoka Boszniával határos és ennek da-
czára, sem a boszniaiak a velenceiek városaiba, sem
pedig a velencei kereskedők Boszniába nem mehetnek,
mivel őket útközben feltartóztatják és kifosztják. Mivel
pedig ez Nelipić Iván parancsára történik, szükséges
volna a knézt egyesült erővel megtámadni és tartomá-
nyait elragadni. A velencei köztársaság, mely nem só-
várog idegen országok birtokára, hanem csak alattvalói-
nak biztonságát igyekszik előmozdítani, Nelipić birtokaiból
csupán Klisszát és Almisszát, valamint a poljiczai hegyi
kerületet fogja megtartani; a többit mind II. Tvrtkonak
engedi át. Hogy azonban a király Nelipić Ivánt könny-
nyebben legyőzhesse, a köztársaság hajlandó őt fegyve-
resekkel támogatni.¹⁾

II. Tvrtko Istvánt ezen ajánlatok bizonyára meg-
lepték. Kérte tehát a követet, hogy a válaszra várakoz-
nék, míg az ügyet főuraival megbeszélendi.²⁾ Ennek
következtében a velencei követ csak augusztus 17-én
tehetett jelentést kormányának a királylyal folytatott

¹⁾ Tüzetes utasítása a „Glasnik“-ban XIII. p. 84 – 92.

²⁾ Glasnik, XIII p. 98.

tárgyalásokról. II. Tvrtko István a velenceiek ajánlatait nagyjából elfogadta. A velenceiek tehát szeptember 10-én követüknek írják, hogy Nelipić ellen vagy katonaiséget vagy pedig 8—10,000 aranyra rúgó pénzbeli támogatást igérjen oly feltétel alatt, hogy a király Nelipić legyőzése után ennek városait u. m. Klisszát és Almisszát a velenceieknek átadja, a többit pedig, Poljiczát is beleértve, államához csatolhatja. A velencei tanács zárai, szebenicoi, trauai és spatatói kormányzóinak meghagyta, hogy harczosaikat tartsák készenlétben, mivel azokat esetleg a boszniai király támogatására kell küldeniök.¹⁾ A velenceiek előzékenysége folytán a tervezett szövetség talán már most is létrejött volna, ha maga Nelipić Iván nem fordult volna a velenceiekhez. Ugyanis midőn értesült, hogy mily sötét felhők tornyosultak feje fölött és Hranić Sandalj vajda mint a boszniai hadak vezére tartományaiba fog törni.²⁾ a velencei köztársaságtól engedélyt kért, hogy szükség esetén Dalmáciába menekülhessen.

A köztársaság igen kényes helyzetbe jutott. Ott Boszniában a királylyal a Nelipić ellen kötendő szövetség felett alkudozásba bocsátkozott, itt Horvátországban pedig ugyanazon Nelipić knéz Bosznia és Sandalj vajda elől a köztársaságnál keres oltalmat. Ez annál kellemetlenebb volt, mivel a boszniai udvarnál levő követe többet mondott, mint utasítása azt megengedte volna,³⁾ különösen mivel szükség nélkül nyilatkozott a ragúzai köztársaság ellen, valószínűleg azért, hogy II. Tvrtkot Ragúzának a velenceiek szövetségében véghezviendő leigázására bírja.⁴⁾ Azonban a ravasz velenceiek ismét kivergődtek a hínárból. 1422. október 2-án Malipiero Miklós

¹⁾ Ibidem, p. 98—101.

²⁾ „quia timet, ne voivoda Sandali guerram sibi faciat . . .“ Ibid. p. 101.

³⁾ A velencei követet kormánya megfeddette, mivel ez utóbbi, a követ augusztus 23-án és szeptember 4-én kelt irataiból kivette: „quia videmus in sermonibus vos locutum fuisse valde late, et ultra contenta in vestra commissione praesertim contra Ragusium et comitem Johannem de Citines.“ Glasnik, XIII. pag. 107.

⁴⁾ Matković, Rad. VII. pag. 231.

szebenicoi contenak utasítást adtak, melynek értelmében Nelipić Ivánnal alkudozásba bocsátkozzék és Sandalj ellen 100 főnyi velencei segínyt ígérjen neki, ha Nelipić a velencei alattvalók javainak visszaadására késznek nyilatkozik. Ha Nelipić erre rá nem állana, akkor Malipiero legalább tíz évi fegyverszünetet kössön és Klisszáért a bánnak 5000 aranyat ígérjen.¹⁾ De mivel nem tudhatták, hogy Nelipić az ajánlatokat el fogja-e fogadni, a tanács a boszniai udvarnál levő követének újabb utasításokat küldött, az egyiket az esetre, ha Nelipićtyel fegyverszünet köttetnék, a másikat pedig, ha a tárgyalások hajótörést szenvednének.²⁾

Iván knéz azonban a följánlott fegyverszünetet és a velenceiek egyéb ajánlatait visszautasította; erre a velencei követ a Boszniával kezdett tárgyalásokat tovább folytatta és késznek nyilatkozott Nelipić összes tartományait és városait, sőt Almisszát is II. Tvrtkonak átengedni, csupán Klisszát kérte a köztársaság számára. Most Velence és Bosznia közt igen szoros viszony jött létre. II. Tvrtko Viszokiban december 21 én a velencei kereskedőknek elődétől Ostoja Istvántól és atyjától I. Tvrtko Istvántól kapott kiváltságait és szabadalmait megerősíté,³⁾ 1423. február 6 án pedig Nelipić ellen, Bosznia és Velence végleges szövetséget kötöttek. II. Tvrtko István megígérte, hogy alattvalóinak és a velenceiekkel folytatott kereskedelemnek biztosítására legkésőbb 1424. husvétjáig (április 23.) hadat fog vezetni. Ha az egyesült velencei-boszniai erőnek sikerülend a horvát knézt legyőzni, akkor Velence Klisszát, ennek területét és mindama területrészeket kapja, melyeket az almisszaiak és poljiczaiak Spalato városától elragadtak, Nelipić többi tartományai és városai, (Almissza, Zazvina, Szinj, Travnik, Poljicza) a boszniai királynak jutnak osztályrészül.⁴⁾ Az óhajtott szövetség létrejöttének örvendő köztársaság, II. Tvrtko Istvánt polgárává nevezte ki (1423. április 20.⁵⁾

¹⁾ Glasnik, XIII. p. 101—103.

²⁾ Glasnik, XIII. p. 106—111.

³⁾ Glasnik, XIII. p. 115—124.

⁴⁾ Ibidem, p. 141—146.

⁵⁾ Ibidem, p. 178—180.

Mindeme készületek daczára Nelipícnek semmi baja sem történt. Midőn II. Tvrtko Nelipíc megtámadására hadat gyűjtött, a törökök Boszniába törtek és a király kénytelen volt államának léteért küzdeni. II. Tvrtko a saját országában dúló háború által lévén elfoglalva, Nelipíc háborgatására még csak nem is gondolhatott, miért is a velencei köztársaságtól engedelmet kért, hogy a közösen megállapított határidőt meg nem tarthatja. A köztársaság a király helyzetét tekintetbe vévén, 1424. június 17-én azt írja, hogy terveivel egyelőre fölhangy, azonban a király iránti barátsága ez által mit sem változik.¹⁾

A törököktől való félelem II. Tvrtko királyt arra bírta, hogy Nelipíc Iván ellen forralt terveivel teljesen fölhangyott, sőt 1425-ben Zsigmond magyar királylyal kibékült és szövetséget kötött.²⁾ Az elhunyt Ostoja István király fiai, különösen Radivoj knéz, igen elkeseredtek, hogy a boszniai főurak nem őket, hanem II. Tvrtkot választották királylyá. Radivoj tehát vetélytársát minden áron megbuktatni és azután a trónt megszerezni igyekezett. Boszniában is volt ugyan párthíve Pavlović Radoszav vajda személyében,³⁾ kitől azonban nem sokat várhatott. Radivoj tehát II. Murát török császárhoz (1421—1451.) fordult, ki csak az alkalmat leste, hogy a török uralmat Boszniában megújithassa. 1424-ben tehát éppen akkor, midőn II. Tvrtko a Nelipíc elleni háborúra készült, Boszniába tört. Tvrtko eleinte ellenállott ugyan; azonban csakhamar belátta, hogy Radivoj és Murat céljuk elérésére mindent el fognak követni. Hogy tehát a török hatalomnak és vetélytársának könnyebben ellenállhasson, II. Tvrtko Czillej Hermann szlavóniai bántól Tvrtko nővérének Katalinnak fiától kért segítséget. Czillej Hermann Zsigmond magyar királyt rávette, hogy a

¹⁾ Glasnik, XIII. p. 244.

²⁾ A velenceiek 1425. augusztus 9-én köszönetet mondanak Sandalj vajdának tudositásáért: „pacem et unionem secutam esse inter dominum regem Hungarie et dominum regem Bossine.“ Ibid. p. 218.

³⁾ A ragúzaiak 1431-ben Zsigmondnak jelentik, hogy Pavlović Radoszav most a boszniai királynak hízeleg, pedig előbb mást akart a boszniai trónra emelni. Matković, Rad. VII. p. 233—234.

boszniai királylyal békét és szövetséget kötött (1425). Úgy látszik azonban, hogy ezen szövetség keveset ért, ugyanis 1426-ban ismét 4000 török tört be Boszniába.¹⁾ II. Tvrtko István király, kinek törvényes fiutódai nem valának, hogy országát biztosítsa és vetélytársát Radivojt a boszniai korona elnyerhetésének kilátásától is megfossza, trónutódjává unokaöccsét, Czilley Hermannt nevezte ki.²⁾ Az ide vonatkozó Bobováciban 1427. szeptember 2-án kelt okiratban II. Tvrtko István azt mondja, hogy tekintettel a barátságra, szeretetre és hűségre, melyet rokona és fivére Czilley Hermann szlavoniai bán, iránta és országa iránt mindenkor tanusított és számos szolgálataira való tekintetből, ezen unokaöccsének Boszniát ajándékozta az esetre, ha törvényes utódai nem lennének. Mindez azonban keveset használt Tvrtkonak. A II. Murát elleni háborúban elszigetelve maradt és kénytelen volt alkudozásba bocsátkozni. A békefeltételeket nem ismerjük, csak annyit tudunk, hogy II. Tvrtko kénytelen volt a szultánnak néhány várost átengedni. Ezen boszniai városok 1430-ban még a törökök hatalmában voltak, ugyanis II. Tvrtko István király, az átengedett városok kiváltására 32,000 aranyat kért kölcsön a velencei köztársaságtól; a velenceiek ezen kérelmet üres ígéretek és hízelt szavak közt visszautasították (szeptember 5.).³⁾ A velenceiek már csak azért sem teljesítették II. Tvrtko kérelmét, mivel ő maga értesítette a köztársaságot, hogy a magyar király és a török szul-

¹⁾ A ragúziai 1426. augusztus 6-án azt írják Zsigmondnak, hogy 4000 török betört Boszniába. Rad. VII p. 231. — V. ö. II. Tvrtkonak Szutiszskában 1426. október 7-én kelt gyanús oklevelét, melyben Mrnjavić Jánosnak Zvonikot és Hvojniczát adományozza „pro ipsius fideli servitio, quod nobis praestitit in qualibet nostra necessitate praesertim quando iratus fuerat nobis caesar Turcarum Murat Big, et depopulabatur dominium nostrum, et tunc dictus Joannes Nissensis iuit ad Portam, non parcens capiti suo pro nobis et inuenit nobis gratiam apud caesarem, et expulit exercitum ex regno nostro Krčelić, Notitiae praeliminares p. 257—258. — V. ö. Tomašić Iván krónikáját is (Arkiv za jugosl. povj. IX. p. 16).

²⁾ Fejér, dipl. X. 6, p. 900—901.

³⁾ Glasnik, XIV. p. 3—5.

tán, a közté és Velence közt fennálló barátság és béke megszegésére fogják őt kényszeríteni.¹⁾

Ámbár II. Tvrtko István súlyos feltételek mellett kötött békét a törökökkel, mégis a Nelipić Iván horvát knéz elleni ellenségeskedést csakhamar megkezdette és már 1430. augusztusban hadat indított ellene.²⁾ De csakhamar kénytelen volt Horvátország elleni terveivel fölhagyni és egész figyelmét államának déli részei felé irányozni, hol Pavlović Radoszav vajda Ragúza városával véres viszályba elegyedett.

Említettük már, hogy Pavlović Radoszav vajda, Radinović Pál fia, bátyjának Péternek halála után, miként békült ki Ragúzával. Ezután a köztársasággal barátságot és szövetséget kötött és mindenkor megerősítette Konavlje zsupánság felének birtokában és mindama kiváltságokban, melyeket atyjától és bátyjától Pétertől kaptak. „Pavlović Radoszav Isten kegyelméből Bosznia nagyvajdája“ és fia Ivaniš knéz, a ragúzaiaknak 1427. december 31-én oklevelet adtak, mely által Konavlje fele, 600 perpernyi évi járadék fizetésének feltétele alatt a ragúzaiak birtokába jutott.³⁾ A ragúzaiak erre Radoszavot és fiát Ivaniš knézt polgáraikká és tanácsosaikká nevezték ki és ama ragúzai palotát ajándékozták nekik, mely ezelőtt Žore protovesztariuszé volt.⁴⁾ A ragúzaiak 1427. december 31-én Konavljeért 13.000 aranyat fizettek Radoszavnak és szövetséget kötöttek vele, melynek értelmében ellenségei vagy hűtlen alattvalói Ragúzában, Ragúza ellenségei pedig Radoszavnál, nem fognak menhelyet találni.⁵⁾ Ezen kölcsönös ígérek és eskütételek

¹⁾ Quod ambassiatoribus serenissimi domini regis Bossinae ad ea, quae nobis exposuerunt, super facto requisitionis factae eidem per dominum regem Hungariae et dominum Teucrorum, ut rumpat cum nostro dominio . . . Glasnik, XIII. p. 281.

²⁾ Velenczében már 1430. szeptember 5-én tudták, hogy a boszniai király a szebenicoi grófot nemrég kérte: „quod non velit dare favorem nec se impedire in factis comitis Johannis de Citines, contra quem sua serenitas intendit movere guerram. Glasnik, XIV. p. 4.

³⁾ Miklošić, Mon. Serb. p. 336 – 342.

⁴⁾ Idem, ibidem, p. 343 – 348.

⁵⁾ Miklošić, Mon. Serb. p. 349 – 350.

után úgy látszott, hogy Ragúza és Pavlović Radoszav közt, huzamos ideig béke fog uralkodni. Radoszav azonban csakhamar megbánta, hogy szép tengerpartját a ragúzaiaknak átengedte és már 1430-ban betört a ragúzai területbe, hogy ezáltal a köztársaságot Konavlje visszaadására kényszerítse. Az ellenségeskedés okául azt hozta föl, hogy a konavljei lakosok a trebinjei kerület némely részét eltulajdonították, a ragúzaiak pedig a szerződés ellenére Konavljében várakat és erődöket építtetnek. A köztársaság Radoszavot kibékíteni igyekezett, de mivel ez nem sikerült, nagy sereget gyűjtött és egyidejűleg 1430. április 13-án Zsigmond magyar királyhoz ama kéressel fordult, hogy hadseregének amaz osztályát, mely Uszorában, Szrebreniknél, Talovac Matko ragúzai polgár parancsnoksága alatt állott, Radoszav vajda megtámadására, Kelet-Boszniába küldje és ez által a vajdát a ragúzai terület elhagyására kényszerítse. A tanács ezenkívül Zsigmondot arra is kérte, hogy Ragúza érdekében Branković György szerb despotánál, II. Tvrtko István boszniai királynál és Sandalj vajdánál járjon közbe, kik tiltsák meg Radoszavnak a köztársaság háborgatását. A tanács végre Talovac Matkótól és Gara Miklós magyar nádortól is kérte (1430. április 30.), hogy Zsigmondot II. Murát török szultánhoz indítandó követküldésre bírják, hogy a szultán Radoszavot Ragúza területének pusztításától eltiltsa, mivel ez által a Magyar- és Törökország közt fennálló béke megzavartatnék.¹⁾ Ebből látható, hogy Pavlović Radoszav II. Murát szultán alattvalója volt.

Zsigmond király Ragúza ismételt kérései (1430. május 11.) által indítatva, a hozzá hű város megmentésére intézkedéseket tett. Fölszólításának legelőször II. Tvrtko István boszniai király engedett, ki alig várta már az alkalmat, hogy Radoszav vajdát megtámadhassa. Most tehát Ragúza, a boszniai király és Sandalj vajda közt szövetség jött létre. De II. Murát szultántól való félelmükben, ki védenczét bizonyára segítette volna, a szövetségesek 70.000 aranyat ajánlottak föl a

¹⁾ Matković P, Prilozi k trg. polit. historiji republike dubrováčke (Rad. VII. p. 232).

szultánnak, ha Radoszav vajda megsemmisítésében nem fogja őket gátolni.¹⁾

Pavlović Radoszav a feje fölött tornyosuló vészről értesülvén, szerfelett megrémült. Murát szultán fölszólítására békét akart kötni a ragúzaiakkal. Ezek azonban nem elégedtek meg Konavlje visszaadásával, hanem a hadiköltségek megtérítését és még egyebet is követeltek Radoszavtól. Az e miatt felbőszült Radoszav vajda az alkudozásokat félbeszakította és II. Tvrtko István királyt a Ragúzával kötött szövetség felbontására igyekezett rávenni; a mi sikerült is neki. A ragúzai köztársaság már szeptember 19-én panaszt emelt Zsigmond királynál, hogy a boszniai király háborúval fenyegetődzik, mivel Radoszav vajda elhitette vele, hogy Ragúza a török szultántól Radoszav tartományait elnyerni igyekszik és a szultánnak a boszniai adót is megígérte. A ragúzaiak kéri a királyt, hogy kegyeskedjék a várost ezen újabb veszélyből megmenteni és követe által a boszniai királynál érdekükben működni, továbbá figyelmeztesse a boszniai királyt Radoszav vajda gonoszságára és álnokságára, ki most hizeleg a boszniai királynak, ezelőtt pedig mást akart trónra emelni. Zsigmond király Vladiković Dénes horvát albánt Boszniába küldte, ki 1432. márcziusban II. Tvrtko István királyt Radoszav vajdával való szakításra birni igyekezett, mi által ez utóbbi Ragúzával kibékülni kényszerítették.²⁾ A horvát albánnak nem sikerült ugyan a boszniai király magatartását megváltoztatni, de annyit mégis elért, hogy a boszniai király a közvetítő szerepét elvállalta.³⁾

II. Tvrtko közvetítése folytán Ragúza és Radoszav vajda közt 1432. október 25-én béke kötöttetett. Az idevonatkozó okiratban olvassuk a következőket is: „Én Radoszav vajda, a ragúzai dogenak és patricziusoknak ígérem, hogy *Murát császár* úrhoz és vezéreihez hírnökök fogok küldeni és tudatni fogom velük, hogy a ragúzaiakkal békét kötöttem és annak megerősítését kérelmezni

¹⁾ Jireček, Die Handelsstrassen, p. 39. Lásd ugyanezen szerző értekezését: *Nastojanje starijek Dubrovčana oko razširenja granice* (Slovinac, g. 1879, 4. és 5. szám).

²⁾ Matković, op. cit. (Rad. VII. p. 233–234).

³⁾ Miklošić, Mon. Serb. p. 369.

fogom.“¹⁾ A Ragúza és Radoszav vajda közt kötött békét Tvrtković II. Tvrtko István király is megerősítette Szutiszka székvárosban 1433. márczius 2-án. Az illető okmányban, melyet Klešić Péter vajda, Biohanić Ivaniš udvarmester és Borovinić Tvrtko knéz is aláírtak, a király elmondja, hogy mily kellemetlen volt reá nézve a Radoszav és Ragúza közti háború, miért is Radoszavnak megparancsolta, hogy „a becsületes és bölcös ragúzai patricziusokkal“ békét kössön.“²⁾

II. Tvrtkonak csakugyan érdekében állott, hogy Radoszav vajdát Ragúzával minél előbb kibékítse, mért e közben új veszély fenyegette államát, a szerb despota és Radivoj török védencze részéről. Ugyanis mióta Lazarević István szerb despota Zsigmond királytól Szreberniczát kapta, rossz viszony uralkodott Szerbia és Bosznia közt. Lazarević István szüntelenül azon fáradozott, hogy uralmát Kelet-Boszniában mindinkább kiterjessze;³⁾ a a boszniai főurak pedig Szreberniczát igyekeztek visszafoglalni. Lazarević István utóda Branković György (1427—1456) alatt véres küzdelem folyt Szerbia és Bosznia közt. Alig hogy II. Tvrtko Radoszavot Ragúzával kibékítette, azonnal Branković György ellen kellett vonulnia. 1433. áprilisban talán Radoszav vajda által támogatva, Zvornik közelében a szerbek ellen küzdött.⁴⁾ Azonban az észak-nyugati harcsteret csakhamar kénytelen volt elhagyni és államának dél-nyugati részébe vonult vissza, hová Radivoj knéz, a törökök által támogatva, ismét betört.

A IV. Jenő pápa által egybehívott egyetemes zsinat 1431. júliusban Baselben gyűlt össze, hol az eretnekség kiirtása és a keresztény népek kibékeltetése fölött tanácskoztak. Ezen zsinat legkimagaslóbb alakjainak egyike, a ragúzai Stojković János domokos-rendi szerzetes, külö-

¹⁾ Idem, p. 369.

²⁾ Idem, p. 374—376.

³⁾ Egy 1427-ben kelt okiratban Lazarević István ekként nevezi magát: „Minden szerbek, a Dunavölgy és a Szávavölgy és a magyar és boszniai országok részeinek ura.“ Miklošić, Mon. Serb. pag. 335.

⁴⁾ Jireček, Die Handelsstrassen, p. 39—50, 120. jegyzet.

nösen azt kívánta, hogy a nyugati és keleti egyház kibéküljön és a balkán-félszigeti vallási villongások megszűnjenek, azután pedig a keleti keresztény népek egyesült erővel, a kereszténység esküdt ellenségére törjenek. Ezért tehát szülővárosának tanácsához ama kéréssel fordult, hogy közbenjárására a boszniai és szerb udvarok és főurak talán rábirhatók volnának, hogy Baselbe követeket küldjenek; így tehát előszóval és barátságos előzékenység által, a vallási viszályoknak véget vetni remélte. A tanács örömet teljesíté ezen kérelmet és 1433-ban II. Tvrtko István boszniai királyhoz Sandalj és Radoszav vajdákhoz, sőt még György despotához is követeket küldött. Azonban a ragúzai szövetség nagyon rosszkor jött, mivel Boszniában a Radivoj által támasztott polgárháború dühöngött. A ragúzai tanács tehát Stojković János ragúzai követnek 1433. október 5-én azt írta, hogy kíváncsalmait nem teljesítheti, mivel Boszniában véres harcok dúlnak. Ugyanis II. Tvrtko király szüntelen támadásoknak van kitéve a törökök részéről, kik őt a tróntól megfosztani és arra Radivojt akarják emelni.¹⁾

Ha II. Tvrtko királyt vetélytársa Radivoj részéről már eddig is komoly veszély fenyegette, úgy most alapjában megrendült trónja, midőn Hranić Sandalj nagy vajda is fölkelt ellene. Ezen különben is hatalmas főúr Tvrtko koronázása óta még nagyobb hatalomra tett szert, úgy hogy most tekintélyesebb és tiszteltebb volt, mint a király. Második neje Ilona által, a szerb despota és a zetai fejedelem rokona lévén, befolyását ezeknek országaira is kiterjesztette; a velencei és ragúzai köztársaságok lépten-nyomon kitüntették. A humi knézeket és vajdákat, köztük a hatalmas Radivojević családból származókat rövid idő alatt legyőzte, tartományaikat és városaikat pedig elfoglalta. Közvetlen hatalma északon Horvátország határáig, délen mélyen Zetába nyult, keleten pedig Podrinjét és egyéb területeket foglalt magába. Miután Kraginán (Makarszka) keresztül Horvátország határáig előnyomult, a horvát ügyekbe is beavatkozott. Nelipić Iván horvát knéz már 1423. augusztusban rettegett tőle, 1424-ben pedig Sandalj uralma a Czetinán túl terjedt, miután

¹⁾ Matković, op. cit. (Rad. VII. p. 235—236).

Poljicza szabad horvát községet fönnhatósága alá hajtotta. A velencei köztársaság 1424. július 7-én arra kéri, hogy a poljiczaiakat a spalatói terület háborgatásától tiltsa el.¹⁾

Mig Sandalj hatalma napról-napra növekedett, az alatt legfőbb névleges ura, a boszniai király csak nagy-nehezen tarthatta fön magát Radivoj és a törökök ellen. Ily körülmények közt Sandaljban ama gondolat érlelődött meg, hogy tartományát a boszniai államtól teljesen elválassza vagy pedig a szerb-boszniai koronát megszerezze és a Kotromanić család helyébe, a Kosača házat emelje a trónra.²⁾ Sandalj csakugyan ilyesvalamit tervezett. Ugyanis 1423-ban éppen midőn II. Tvrtko király, a szerb despota és Radivoj knéz ellen harczolt, Sandalj is fölkelt és a szerb despotával együtt a szultántól megvette a boszniai államot. A szerb despota Zvornikot és Uszorát azonnal elfoglalta, a többi után pedig Sandalj nyult.³⁾ A szerencsétlen II. Tvrtko ennyi ellenségnek és vetélytársnak ellen nem állhatván, Magyarországba menekült, hol Zsigmond királynál és rokonánál Czillej grófnál keresett segítséget.⁴⁾

II. Tvrtko István körülbelől három évig tartózkodott Magyarországon. Ez idő alatt a szerencsétlen Boszniában heves harczok és háborúk dultak, melyeket a török csapatok által támogatott boszniai főurak egymás ellen viseltek. Ezen harczok részleteit nem ismerjük, de kétségtelenül borzasztók valának. Sandalj uralmának a boszniai főurak közül legerélyesebben Vojsalić György, az egykor oly hatalmas Hrvoja herczeg unokaöccse és dolnji-kraji-i vajda szegült ellen, ki valószínűleg a szomszédos horvát-

¹⁾ „Et insuper scribatur per nostrum dominium vaivodae Sandali, in illa forma quae fuerit opportuna ad hoc, ut dicti *Poljizenses* se abstineant a damnis et offensionibus.“ Glasnik, XIII. p. 215.

²⁾ Sandalj családját (nemzetségét) Kosačának nevezték. „Omnes de *progenie* ipsius domini Sandali, appellata *Cosaze*.“ Glasnik XIII. p. 159. — „Radosav Dragišić *Kosača*.“ Miklošić, Mon. Serb. pag. 391.

³⁾ Jireček, Die Handelsstrassen, p. 39 — 40.

⁴⁾ Klimentović Simon horvát krónikás 1433-ik évnél megjegyzi, hogy a boszniaiak II. Tvrtko királyt elűzték. Arkiv za jugosl. pov. IV. p. 33.

szlavoniai blagaji knézek által is támogatott, mivel blagaji Ivaniš knéz neje Hrvoja unokája volt. Vojsalić György, a Sandalj elleni háborúban szerencsés volt, ugyanis 1434. augusztus 12 én fiaival és nemeseivel együtt, a Felső-Bosznia közepén fekvő Kresevo alatt tartózkodott, hol Jurjević Pál vajdának és fivéreinek, az egykor oly híres Radivojević György vajda fiainak és Vukičević Vuknak, Vukić knéz fiának okiratot állított ki és minden birtokaikat visszaadá „melyeket Sandalj vajda elvett tőlük.“¹⁾ A török hordák által Boszniában véghez vitt garázdálkodásról IV. Jenő pápa 1437. december 7-én kelt irata tanúskodik, melyben olvassuk, hogy a törökök a legutóbbi két évben 16 ferencz-rendi kolostort és templomot dultak és gyújtottak fel.²⁾ Ezen iszonyú harcok közepette meghalt Hranic Sandalj vajda (1435).³⁾ Óriási birtokait fiutódok nem léteben *Vukčić István* nevű unokaöccse (1435—1466) örökölte, ki a boszniai állam

¹⁾ Miklošić, Mon. Serb. p. 377—379. Vojsalić György vajda pártján állottak: Rupčić Vuk knéz és Komlinović Pál knéz Humból; Dragišić Ivaniš vajda Dolnji krajiból és Marko vajda Zemalnikból, Brsačić Péter knéz; Mišljenović György knéz; és Dijanišević Márton knéz Szanaból; Milatović Tvrtko knéz és Čuklić Radoje knéz Plivából, végre Capić Tamás knéz prisztald és Petrovović György knéz.

²⁾ „Hinc est, quod nos dilecti filii Jakobi ordinis minorum professoris vicarii Bosne, asserentis circa XVI. ecclesias at domus fratrum dicti ordinis spatio duorum annorum ab inhumanissimis Turcis..... destructas et combustas fuisse.....“ Theiner, Mon. Slav. mer. I. p. 375.

³⁾ Sandalj 1435-ben halt meg. Fejedelemsége a Narenta torkolatától a Lim tulsó partjáig terjedt. Nyáron Drina-melléki kastélyaiban lakott; a Gorazdsza melletti Szamoborban, a Focsa és a Szutiszka torkolata közti Kozmanban, a Piva és Tara egyesülésénél fekvő Szokol várában, Kukanjban és Plevlje mellett és Kljucsban, Czrnicza mellett. A milesevói kolostor a közeli várral együtt, nemkülömben Onogost (Niksics) szintén az övé volt. Télen az enyhébb tengerpartra, a Narentához vagy pedig a cattaroi öbölhöz vonult. Az egész Khelm Konjiczczal, Vrabaczczal, Neveszinjével és a pompás Blagaj várral együtt a nagyvajda uralma alá tartozott. A Bocche di Cattaronál Novi királyi kastélyt és Risanot birta. A terület egységét csupán a Pavlovićok Trebinje körül fekvő elszigetelt birtoka szakította meg. Jireček, Die Handelsstrassen, p. 40.

bukását még túlélte. Ugyanazon évben (1435) meghalt Horvátországban a hatalmas Nelipić Iván knéz, a hírneves Svačić horvát nemzetség utolsó sarja. Nelipićnek Bosznia határan elterülő gazdag örökségét, Zsigmond király a ragúzai származású Talovac Matkó, Ferencz, Péter és János testvéreknek ajándékozta, kik a királyt egykor hathatósan támogatták, miáltal a király kegyeit kiérdemelték.

A boszniai polgárháborúból csupán a törökök húztak hasznot. II. Murát szultán 1436-ban ismét bevette Vrhboszna városát és jelentékeny helyőrséggel megszállta. Vrhboszna ezentúl a törökök főhadiraktára és a Bosznia, valamint annak főurai ellen intézett vállalataik kiindulási pontja volt.¹⁾

II. Tvrtko István 1436 elején még Magyarországon tartózkodott. Január 25 én Székesfehérvárott időzött, körülötte valának Borovinić Tvrtko, Dragičević György, Klešić Ulászló és Restoje protovesztiarius. Zsigmond király és Talovac Matko szlavoniai bán rábeszélése folytán II. Tvrtko oklevelet bocsátott ki, mely által a boszniai ferencz-rendieket és kolostoraikat oltalma alá veszi és megengedi nekik, hogy a katolicizmust Boszniában terjesszék' és a lakosokat a katolikus hitre térítsék.²⁾ II. Tvrtko talán Zsigmond király segédelmével nemsokára visszatért Boszniába. Királysága azonban a legszomorúbb képet nyújtotta. Az egész ország ki volt rabolva és elpusztítva; Uszorában, Zvornikban és Szrebreniczában a szerb despota uralkodott, Vrhbosznában pedig Iszam török hadvezér székel, ki innen Vukčić Istvánnak, Pavlović Radoszavnak és a többi dél-boszniai főuraknak parancsolt. Ily körülmények közt II. Tvrtkonak nem maradt egyéb hátra, mint II. Murat szultánnak meghó-

¹⁾ Jireček, Handelsstrassen, p. 85.

²⁾ „Nos Stephanus Tuertchus..... Ad cunctorum notitiam..... harum serie volumus pervenire, qualiter nos per serenissimum et invictissimum dominum nostrum, dominum Sigismundum..... in sua civitate Albaregali..... personaliter requisiti..... promissimus, quatenus omnia claustra seu loca fratrum minorum.... in dicto regno nostro Bosniae.... ac fratres in eisdem degentes..... protegemus, tuebimur“ Pavich, Em. Ramus viridantis olivae, Budae 1766, pag. 6.

dolni. 25,000. arany évi adó fizetését és fönnhatóságának elismérését ígérte, ha őt továbbra is Bosznia birtokában hagyja.¹⁾ Bosznia tehát 1437—1439-ig ismét Törökországtól függött, királya nem volt többé független uralkodó, hanem a török császár hűbérese. II. Tvrtko király 1439. augusztusban Bobovácban székel, hol Ivaniš knéz, Radoszav vajda fia megesküdött neki, hogy atyjához hasonlóan mindenkor békében fog élni Ragúzával;²⁾ Tvrtko hatalma azonban oly jelentéktelen volt, hogy II. Murát szultán Bosznia tulajdonképpeni urának tekintette magát. Murát szultán ugyanis 1442-ben a ragúzaiaknak Bosznia, Szerbia és Albániára szóló kereskedelmi kiváltságokat osztogatott.³⁾

II. Tvrtkonak igen nehezére esett ezen szomorú állapotot elviselni. Helyzete még bajosabbá vált, midőn II. Murát török császár 1440-ben Szerbiát megtámadta és Branković György despota országait Nándorfehérvárig elfoglalta. A törökök tehát II. Tvrtko közvetlen szomszédaivá lettek és ez alkalommal Szrebernicza és Zvornik városokat is elfoglalták, melyeket eddig a szerbek tartottak megszállva. Minden jel arra mutatott, hogy a boszniai állam végső órája is közeleg. II. Tvrtko István király ezen borzasztó veszély közepette mindenfelé segítséget keresett. Szerencséjére meghalt Albert magyar király (Zsigmond király utóda) és Ulászló a hős lengyel király választatott magyar királylyá (1440—1444). II. Tvrtko István király, de még inkább Branković György szerb despota szebb időket reméltek és a feletti örömlükben, hogy a magyar trónon szláv uralkodó ült, az új

¹⁾ οὗτος μὲν δὴ ὁ τῶν Ἰλλυρίων βασιλεὺς, ὡς δηνομένης αὐτῷ ὑπὸ Ἰσάμου τῆς χώρας, ὡς στρατὸν τε συναγαγὼν ἦνεν οὐδέν, οὐδὲ ἐς χεῖρας ἔλθεῖν ἠνέσχετο τῷ βασιλεὺς στρατῷ, πρέσβεις τε ἔπεμψε παρὰ βασιλεία, καὶ ἐτάξατο φόρον ἀπάγειν τοῦ ἐνιαυτοῦ μυριάδας δύο χρυσοῦ καὶ πεντακισμύλιους. βασιλεὺς δὲ προσέειπε καὶ σπονδὰς ἐποιεῖτο αὐτῷ. Laonici Chalcocondylae de rebus Turcicis (bonni kiadás) lib. V. p. 248.

²⁾ Miklošić, Mon. Serb. p. 402.

³⁾ „Muratbeg szultán a nagy úr és nagy Emir“ a ragúzaiaknak megengedte, hogy szabadon kereskedhessenek „Romániában, Bulgáriában és Oláhországban, Szerbiában, Albániában, Boszniában és birodalmam minden egyéb országaiban, városaiban és helyein.“ Miklošić, Mon. Serb. p. 409 - 411.

király üdvözlése és segélykérés céljából követeket küldtek Budára. A boszniai követségről Ulászló király életrajzirója ezeket mondja: „A boszniai királytól egy előkelő egyénekből álló követség érkezett. Ezek főlemlikék nemzetük származását és kiemelték, hogy a boszniaiak ugyanazon ősoktól származnak, mint a lengyelek és velük közös nyelvet beszélnek; királyuk a nyelv és származás ezen rokonsága miatt szerfelett örvend, hogy Ulászló — a mint beszél — vállalataiban igen szerencsés. Különösen hangsúlyozták, hogy ezen rokonság és szomszédság miatt, egyesült erővel a fenyegető borzasztó török járom ellen kell fordulniok. Kérték továbbá, hogy a Magyarország és Bosznia közt fönnállott szövetség és barátság, melyet a királyok mindenkor tiszteletben tartottak, ismét megújittassék. A követek ezen választ kapták: nagyon helyes, ha királyuknak Ulászló sikeres működése tetszik, nemcsak az említett törzs és nyelvrokonság miatt, hanem azért is, mivel mindkét félnek érdekében áll, hogy Magyarországbán minél előbb rend legyen és azután egyesült erővel a közös ellenség ellen hadjáratot indítsanak. Azután királyuknak amaz ígértét is megköszönték, hogy annak idején Magyarországot a török ellen szóval és tettel támogatni fogja; továbbá szívére kötötték, hogy királyuk emez üdvös szándékához állhatatosan ragaszkodjék. Végül a királyok és királyságok közt fennálló szövetséget megerősítették.“¹⁾

II. Tvrtko István tehát a török császártól, kinek csak az imént hódolt, ismét elpártolt. Ezen ténye által a boszniai állam életét 23 évvel meghosszabította. Ulászló komolyan hozzálátott Magyarország biztosításához és rendezéséhez, azután pedig Boszniának, Szerbiának és Bulgáriának a török uralom alóli felszabadítására törekedett. Ulászló oldalán állott a hirneves és hős Hunyadi János (Mátyás király atyja), kit a délszláv népdalok Sibinjanin Jánek név alatt dicsőítenek. Hunyadi János

¹⁾ „Venit et a rege Bossine legatio, apparatus virisque insignis, quae repetito gentis suae primordio, eosdem, cum Polonis, auctores generis et communem linguam Bossinenses habere, quam dixisset....“ Philippi Callimahi, de rebus Vladislai lib. I. (Schwandtner, Script. rer. Hung. I. p. 457).

már 1442-ben kitüntette magát; ugyanis a Kárpátok alatt két török hadsereget egymásután megvert (márczius 25. és szeptember 6.). Hunyadi János dicsősége és hírneve az egész kereszténységben elterjedt.

Ulászló király uralkodásának első éveiben nem siettetett Szerbia és Bosznia segítségére, II. Murát szultán pedig Tvrtko elpártolása miatt elkeseredvén, Boszniát minden oldalról szorongatta. Tvrtko király már 1441. januárban engedélyt kért a velencei köztársaságtól, hogy egész vagyonát a velencei területre küldhesse és szükség esetén családjával együtt Velenczébe menekülhessen. Ez alkalommal II. Tvrtko István a köztársaságnak ajánlatot tett, hogy királyságának kormányzását titokban vagy nyíltan venné át, ha pedig ezt nem akarná vagy nem tehetné, akkor legalább hathatós támogatásban részesítse és a dalmát városokból fegyvert valamint egyéb hadiszereket küldjön.¹⁾ A boszniai király nagy veszélyben lehetett, mivel államát a velenceieknek akarta átadni. A köztársaság 1441. feb. 21-én azt válaszolta, hogy őt és családját mindenkor szívesen befogadja, fegyvereket mindenkor akadálytalanul vihet ki Velenczéből; államát azonban nem veheti át, köszöni a barátságot és szívből óhajtja, hogy királyságát továbbra is megtarthassa.

II. Tvrtko István ez egyszer szerencsésen küzdött a török hatalom ellen. Mindazáltal egy pillanatig sem érezte magát biztonságban, miért is ezüstjeit és minden érték-tárgyait, külföldre, kiváltképpen Ragúzába küldte.²⁾ Május 1442. áprilisban nagy összeg pénzt küldött őrizet végett Ragúzába, a ragúzaiak megígérték neki, hogy a kincset senkinek sem fogják kiadni, hanem azt fogják cselekedni „a mit saját pecsétjével megerősített és a római vagy boszniai egyház papjai által aláírt levélben közölni és meghagyni fog.” Tvrtko szüntelenül a velen-

¹⁾ „*ipsium dominum regem optare et nos rogare, ut consentiamus, quod possit quando opus sibi videbitur, mittere in aliqua terrarum nostrarum havere suum et personaliter etiam venire cum familia sua, et offert nobis illud regnum regendum nostro nomine, palam vel occulte, ut nobis placet, et vellet arma et alias munitiones de locis nostris posse habere.*.... Glasnik, XIV. p. 41—43.

²⁾ Pucić, Spom. II. p. 104—105, 106—107, 163.

czeiek segítségével igyekezett a törökök ellen védekezni. Kérte a tanácsot, hogy küldjön követeket Muráthoz és Boszniáért járjon közbe, továbbá valamely dalmát várost egy boszniai városért cseréljen ki, végre pedig egy velencei nemest küldjön Boszniába, ki folytonosan Tvrtko udvarában tartózkodjék. Egyszersmind arra is figyelmezteti, hogy a szultán Boszniát és Dalmáciát illetőleg nagy terveket forral, ezenkívül ismét fegyverkviteli engedélyt kér.¹⁾ A velenceziek csaknem minden kérelmét visszatartották „miután meg vannak győződve, hogy a felséges király nagy bölcseségénél fogva, államát legjobban fogja megtarthatni és védelmezhetni, miként ezt boldog emlékezetű ősei is tették.“

I. Ulászló király és dicső hadvezére Hunyadi János, a délszlávok fölszabadítására 1443. júniusban nagy hadat vezettek a törökök ellen. A királyi hadseregben a magyarokon és lengyeleken kívül, 600 cseh hadikocsi is volt; Branković György szerb despota országa visszaszerzésének reményében szintén hozzájuk csatlakozott; a hadsereg útközben még bolgár, szerb, boszniai és albán harcosokkal is tetemesen szaporodott. Ulászló Szófiáig, innen pedig Filippopolig nyomult elő. A *kunoviczai* szorosban II. Murát szultán által megtámadtatván, ütközetbe bocsátkozott, mely a török hadsereg teljes vereségével végződött; a szultán egyik rokona a küzdelem hevében megöletett, sógora Cselebi Mehemed pedig fogságba jutott. Ezen szerencsés ütközet következménye a Magyar- és Törökország közt 1444. júniusban kötött béke volt; Bolgárország ugyan török uralom alatt maradt, Szerbia azonban Branković György despotának egészen visszaadatott. Ez alkalommal a török uralom Boszniában is megszűnt és a török hadvezérek elhagyták Vrhbosna városát.²⁾

II. Tvrtko István országának a török uralom alóli felszabadulását már nem érte meg. Legutoljára 1443. június 22-én említettik, midőn Szutiszkából Ratković György knézt és Resztoje knéz kamarást a Ragúzában

¹⁾ Glasnik, XIV. p. 48–51.

²⁾ Ulászló ezen nagy háborúját Jireček is megírta, Dejiny národa bulgarského, p. 322–323.

örizet végett letéteményezett pénzért küldte.¹⁾ Klimento-
vić Simon horvát krónikás azt állítja, hogy II. Tvrtko
István királyt a boszniaiak meggyilkolták.²⁾ Úgy látszik,
hogy halála előtt vetélytársával Radivojjal kibékült és
őt királyi udvaránál kancellári minőségben alkalmazta.³⁾

Mig Tvrtković II. Tvrtko István uralkodása utolsó
éveiben, éjjel-nappal királysága maradványának fön-
tartásán fáradozott, azalatt Vukčić István nagyvajda, ki
elődjének és nagybátyjának, Hranić Sandaljnak nyom-
dokait követte, a boszniai állam déli részeiben annyira
függetlenül uralkodott, hogy területét már nem is számi-
tották a boszniai államhoz. Az egykorú görög történetiró
„Sandalj országát“, a királyságtól, melyet a boszniai
király kormányzott, világosan megkülönbözteti.⁴⁾ A
boszniai királyság tehát két egymástól független állam-
má lett.

Vukčić István „Isten kegyelméből a boszniai állam
nagy vajdája és még több is“ Ilonát, III. Balša zetait
fejedelem leányát és Sandalj második nejének unokáját,
vette nőül. Ezen házasságból két fia, Ulászló és Vlatko

¹⁾ Miklošić, Mon. Serb. p. 426.

²⁾ A boszniaiak akkor (1443) meggyilkolták ugyanazon
II. Tvrtko boszniai királyt. Arkiv za pov. jugosl. IV. p. 33.

³⁾ II. Tvrtko királynak 1443-ban kelt oklevelében olvassuk:
„ja dijak. gospodina kralja Tvrtka Radivoj Hr'stić“, (Miklošić,
Mon. Serb. p. 426). Ez valószínűleg ugyanazon „nobilis vir
Radinoi Charstich“, ki később 1462. körül Tesanban Szent-György
nevű katolikus templomot építtetett (Theiner, Mon. Hung. II.
p. 374) — Radywoy, frater Thome regis Boznensis, de Wran-
duck“ később Katalint „Nicolai, filii Ladislai de Welike“ leányát
vette nőül. — III. Calixt. pápának 1457-ben „nobili viro Radmoy
(Radivoy) Stephani (Thomae) regis Bosne germano“ irt leveléből
kitűnik, hogy ugyanezen Radivoj „in loco de Podenubac“ kato-
likus templomot emeltetett (Theiner, Mon. Slav. mer. I. p. 428).

⁴⁾ „Τούτον δὲ τῆς χώρας (t. i. boszniai királynak) ἔχεται ἡ
τοῦ Στεφάνου τοῦ Σανδάλειου χώρα... Κοινδοὺργοι δ' ὀνομάζονται
σὺμπαντες οἱ ἐς τὴν Σανδάλειου χώραν τελοῦντες.“ Chalkokondylas, lib.
V. p. 248–249. A Vukčić nagy vajda területén levő lakosokra
alkalmazott „Κοινδοῦργοι“ elnevezés, Genadius konstantinápolyi
patriarcha egyik iratában is előfordúl. Golubinski azt véli, hogy
ezek alatt a patarénusok értendők. Golubinski E., Kratkij očerk
istoriji pravoslavnih crkvej bolgarskoj, serbskoj i ruminskoj.
Moszkva, 1871. p. 594.

és Katalin nevű leánya (a későbbi boszniai királyné) született. Vukčić az északi horvát tengerpart leghatalmasabb főúrával Frangepán János zenggi és vegliai gróffal is rokonságban állott. Jóllehet óriási területet örökölt nagybátyjától, nem elégedett meg azzal, hanem mindenfelé terjeszkedni igyekezett. Céljának könnyebb elérhetőse végett, vakon engedelmeskedett II. Murát szultánnak, másrészt pedig a patarénusoknak kedvezett. Az által, hogy a hatalmas török császárra támaszkodott és a boszniaiak szeretetébe és jóindulatába vetette bizalmát, kik őt a nemzeti hit védnökének és főoszlopának tekintették; nemcsak a magyarokhoz és katolikus egyházhoz szító II. Tvrtko király tekintélyét megdöntötte, hanem a szomszédos államok és országok réméné lett. Hatalma Talovac horvát knézeket, Velence és Ragúza köztársaságokat, sőt a magyar királyokat is fenyegette. Különösen a ragúzaiak rettegtek tőle. Midőn Frangepán János zenggi és vegliai gróf Zsigmondhoz hűtlen lett, a király Talovac Matko bánt küldte ellene és a ragúzaiakat is fölszólította, hogy hajóhadukkal a bán támogatására siessenek. A ragúzaiak azonban 1436. júniusban azzal mentegetődztek, hogy városukat nagy veszély fenyegetné, ha Talovac bánt, Frangepán János, Vukčić István nagyvajda rokona ellenében támogatnák.¹⁾

A ragúzaiak nem ok nélkül félték Vukčić vajda hatalmától; Vukčić ugyanis a Pavlovićoktól Trebinjét és a szomszédos zsupánságokat elragadván (1438) és őket délboszniai összes birtokaiktól megfosztván, azonnal háborúval fenyegette Ragúzát. A megrémült ragúzai tanács, a magyar királyhoz 1439. május 3 án követeket küldött azon kéréssel, hogy a király Talovac bánt és a többi horvát főúrat, Ragúza védelmére küldje. Albert király Talovac Matko szlavoniai és Talovac Péter horvát bánoknak csakugyan meghagyta, hogy azonnal hadat gyűjtsenek és a köztársaság segítségére siessenek. Vukčić István ez egyszer megkimélte ugyan a ragúzaiakat, azonban Almissza városát megtámadta. Hiába hívta föl Erzsébet királyné, Albert király özvegye a ragúzaiakat Almissza védelmére; ezek 1440. márcziusban azt válaszolták, hogy

¹⁾ Matković, Rad. VII. p. 238.

a hatalmas István vajdától és ennek védnökeiktől, a törököktől való félelmükben, mit sem tehetnek.¹⁾

Vukčić István a velenczeieket sem kímélte. Nagybátyja örökségének átvétele után, azonnal Cattaro városát követelte tőlük. II. Tvrtko István király, Vukčić vajda ellen, ki őt háborúval fenyegette, kötendő szövetség iránt, a velenczeieknek 1442-ben ajánlatot tett.²⁾ A velenczeiek a boszniai király ajánlatát visszautasították, azonban tettüket csakhamar megbánták, mivel Vukčić István a Zetában levő velenczei városok ellen, még ugyanazon év június havában támadást intézett. A velenczeiek mindent elkövettek, hogy a vajdát szándéka kivitelében megakadályozzák;³⁾ azonban a vajda mit sem törődött velük, hanem a törökök segítségével tovább folytatta hódításait. A velenczei tanács most II. Murát szultánhoz fordult és Vukčićot bepanaszolta,⁴⁾ de mind hiába; mivel pedig Zetából ki nem szoríthatták, a velenczeiek Almissza és Poljicza ellen küldték hajóhadukat, melyek István vajda területének legészakibb részeit képezték, hogy ezáltal a vajdát Zeta elhagyására kényszerítsék.⁵⁾ Vukčić István azonban eltúrte, hogy a velenczeiek Almisszát és Poljiczát elfoglalják, maga pedig Zetában maradt. Csak 1445. augusztus 23-án békült ki a velenczeiekkel és Almisszát birtokukban hagyta.⁶⁾

¹⁾ Ibidem, p. 242.

²⁾ Matković, Rad. VII p. 242–243

³⁾ Glasnik, XIV. p. 50–52.

⁴⁾ A velenczei tanács május 10-én így ír a török császárnak: „Comes Stephanus voivoda, subditus vestrae serenitatis, terris et locis nostris Albaniae, quae iam per multa retro acta tempora tenuimus . . . guerras et molestias inferre non cessat . . .” Ibidem, pag. 73.

⁵⁾ A velenczeiek 1443. május 31-én Diedo Antal hajóhadparancsnokuknak így irtak: „In vestra commissione jussimus, quod si propter descensum comitis Stephani in Zentam videretur vobis, non esse possibile habere Antibarum, debeatis ex ordine dato recedere ex Albania, et attendere ad captionem castelli Dalmissae aut Narente . . . locorum Stephani praedicti . . .” Ibidem, p. 79. V. ö. továbbá pag. 83, 84 és 86.

⁶⁾ Ibidem, p. 115–122.

XII.

Ostojić Tamás István (1444–1461).

Tamás uralkodásának első éve; viszonya Magyarországhoz, Ragúzához és Velenczéhez (1444). — István Tamás katolikussá lesz és nőül veszi Katalint, Vukčić István nagyvajda leányát (1445 és 1446). — Bosznia viszonya Branković György szerb despotához (1447–1451). — Vukčić István herceg Ragúza elleni háborúja, Tamás István viszonya Horvátországhoz, kiváltképpen Talovac Péter bán halála után (1453–1457); Tamás István a ragúzaiakat apósa ellen is támogatja (1451–1453). — Tamás István II. Muhamed török császár elleni háborúra készül (1457) és Tomašević István nevű fia számára megszerzi Szerbiát (1458). — Szendrő eleste, Tamás István viszálykodása Hollós Mátyás magyar királlyal (1459). — Tamás István halála; uralkodása alatti vallási viszonyok.

Egy mozgalmas félszázad után, melynek lefolyása alatt a boszniai államot ismételten **enyfészet** fenyegette, úgy látszott, hogy Boszniába ismét **béke** és rend, sőt az első boszniai király alatti **boldog** napok is vissza fognak térni. II. Tvrtko István **király** még 1427-ben Czilley Hermann grófot jelölte **ki** trónutódljává, azonban a boszniai nép mit sem akart **arról** hallani, hogy idegen üljön Bosznia trónján, hanem **nemzeti** királyt akart választani. A Kotromanić ház II. Tvrtko Istvánnal kihalt, csupán Ostoja István két **törvénytelen** fia élt még, u. m. Radivoj és Tamás István. Radivojt azért nem **akar**ták megválasztani, mert **házát** a törökök társaságában oly gyakran **pusztított**a; a boszniai főurak 1444. februárban fivérét **Tamás** Istvánt választották Bosznia királyává.¹⁾

¹⁾ A velenczeiek 1444. márczius 6-án így irtak: „serenissimus rex Bossine nuper **electus** nobis **explicari** fecit.....“ Glasnik XIV. pag. 86.

Tamás István eddigelé szerény visszavonultságban élt, és királyi atyjától származását eltagadta. Mig fivére Radivoj a törököket II. Tvrtko király megbuktatására Boszniába hívta, addig Tamás István a patarénusok közt vonta meg magát és csupán az életnek örült. Származásának legkisebb nyomát eltörlendő, egy alacsony származású Vojača nevű asszonyt vett nőül, kivel a boszniai patarénus egyház szokása szerint azon feltétel alatt kelt egybe, „hogy hozzá hű és iránta jó fog lenni.“ Most pedig midőn magányából kilépett és a boszniai trónra emeltetett, legfőbb gondja volt államának biztosítása és trónjának megszilárdítása. Ez annyiaval is inkább szükséges volt, mivel a túlhatalmas Czilley grófok éppenséggel nem örvendettek annak, hogy a boszniai főurak a trónt tőlük elzárták, ezenkívül pedig olyan boszniai főurak is valának — köztük Vukčić István — kik Ostoja törvénytelen gyermekének trónra jutását rossz szemmel nézték. Tamás István tehát teljesen Hunyadi Jánosra bízta magát, ki ekkor a keresztény Európa leghíresebb hadvezére volt. Hunyadi János a törökök réme, Tamás Istvánt II. Muhamed szultán hatalmával szemben sikeresen megvédehette; ugyancsak Hunyadi a Czilleyek esküdt ellensége, ezek támadásai ellenében is megoltalmazhatta; végre mint Ulászló király bizalmas embere, az elégtelen boszniai főurakat is becsillapíthatta. A háladatos Tamás István Bozovaczban 1444 június 3 án okiratot állított ki, melyben Hunyadi barátságáért és iránta tanúsított jóindulatáért köszönetet mond.¹⁾ Ezenkívül ünnepélyesen megígérte, hogy halála jeléül évenként 3000 aranyat fog fizetni Hunyadi Jánosnak és őt mindenkor teljes erejéből segitendi, végre pedig megengedi, hogy bármikor Boszniába jöhet és itt tetszése szerinti ideig tartózkodhat.

Az új király 1444. szeptember elején Kresevo városában tartózkodott. Körülötte valának a következő főurak és nemesek: Pavlović Ivaniš vajda (az 1442-ben elhunyt Radosav vajda fia) Stančić Tvrtko vajda, Klešić Ulászló vajda, Semković Sladoje vajda, Péter vajda, Jurjević Pál fia, Dragičević Juraj knéz, Vlatković Vukic

¹⁾ Arkiv za pov. jugosl. II. p. 38 - 39.

knéz és Stipojević Ostoja knéz, csupán Vukčić István nagyvajda hiányzott. Ide jöttek a királyhoz Žurgović Miklós és Rastić Marino ragúzai követek és a köztársaság nevében a szerbiai és boszniai uralkodóktól kapott kiváltságok megerősítését kérelmezték. Tamás István a ragúzaiak kérelmét szeptember 3-án teljesítette, ezenkívül pedig „a tengerpart és Konavlje“ birtokában is megerősítette őket; a ragúzaiak viszont megígérték, hogy a 2000 perpernyi adót évenként szent Balázs napján pontosan meg fogják fizetni.¹⁾

Tamás István a velenceiekkel is csakhamar érintkezésbe lépett. Éppen midőn Tamás István uralkodni kezdett, a velenceiek Vukčić István nagyvajdától Almisszát és a szomszédos Poljiczát elragadták. A király ezt rossz néven vette, mivel az említett helyeket Boszniához tartozóknak tekintette és panaszt emelt Velenczében. A tanács erre 1444. május 15-én azt válaszolta, hogy Almissza és Poljicza éppen oly biztosak, mintha az ő kezeiben volnának, így tehát nincs ok a neheztelésre.²⁾ A Velence és Bosznia közt e miatt keletkezett feszült viszony azonban, Foscari Ferencz velencei doge fáradozásai következtében csakhamar megszűnt és Tamás István király Jajczában április 15-én a főurak beleegyezésével a velenceiek számára oklevelet állított ki, melyben a velenceieknek Ostoja István és II. Tvrtko Istvántól kapott kiváltságait megerősíté. Ezenkívül a velencei kereskedőknek egész államában vám- és adó-menteséget adományozott, a várnagyoknak, zsupánoknak és bírának pedig megparancsolta, hogy a velencei kereskedők számára mindenkor alkalmas lakásokról gondoskodjanak, természetesen illő kárpótlás fejében.³⁾

¹⁾ Miklošić, Mon. Serb. p. 427—429.

²⁾ „quod si ipsa loca (Polize et Dalmissa) sunt in manibus nostris; idem serenissimus dominus rex, propter affectionem nostram ad suam regiam maiestatem, reputare potest, quod sint in manibus suis.“ Glasnik XIV. p. 84.

³⁾ Glasnik, XIV. p. 91—95. Ezen okiratban a többek közt ez áll: „Nichilominus omnia et quelibet privilegia serenissimorum principum dominorum *Ostoya patris et Tverthko apatruui nostrorum*, felicitis recordationis regum ut puta Bozne confirmamus....“

Tamás István *katholikussá lesz és Katalint, Vukčić István nagyvajda leányát nőül veszi (1445—1446).* Tamás lesinai püspök, IV. Jenő pápa Bosznia, Hum és Horvátország számára kinevezett követe, már 1439 óta Boszniában tartózkodott. Tamás püspök feladata volt a boszniai katolikus egyház tekintélyét ismét helyreállítani, mely I. Tvrtko és Dabiša István után csaknem teljesen elenyészett. A patarénus eretnekség ugyanis a XV. század első felében annyira fölülkerekedett, hogy az csaknem államvallássá lett, melyhez a királyok, a nemesség és a nép tartoztak. Ostoja király és fiúi patarénusok valának; a patarénus hitet vallották a Hrvatinić Jablanić és Kosača nemzetségekből származott knézek és vajdák; a patarénizmusnak hódolt az egész boszniai nép. Egyedül II. Tvrtko István lett Zsigmond magyar király rábeszélése folytán katholikussá és a ferencz rendiek barátjává; de trónja éppen ezért gyakran megrendült.

Tamás püspök a hatalmas Vukčić István vajdát, a patarénusok legfőbb támaszát és védnökét megtéríteni már 1439 ben megkísérlette. De sikertelenül. Jobb eredményt remélt, midőn 1444 elején Ostojić Tamás István, Hunyadi János támogatása folytán Bosznia királyává lett. Tamás püspök azonnal az új királyhoz sietett, ki eddig megtestesült patarénus volt. A IV. Jenő pápától kapott utasítás értelmében, a patarénizmus elhagyására és a katolikus hit fölvételére rábírni igyekezett, a pápa pedig a királyi koronával fogja őt megajándékozni. Tamás István király, ki visszavonultságában hazája szerencsétlenségét éveken át szemlélte, a római kuria ajánlatainak és javaslatainak nem igen állott ellen. Nagyon is belátta, hogy Boszniát a török hatalom teljes megsemmítéssel fenyegeti és az csak az Európához való csatlakozás által menekülhet meg. De másrészt a hatalmas patarénusoktól is rettegett, kik az esetre, ha királyuk a boszniai egyházat elhagyja és a rómaihoz csatlakozik, vallásuk fönntartása végett ismét a törököket fogják segítségül hívni.

A boszniai király és a lesinai püspök közt folyó tárgyalások hosszú ideig elhúzódtak.¹⁾ A pápa által föl-

¹⁾ IV. Jenő pápa a magyar főuraknak 1446. július 30 án

ajánlott királyi koronát Tamás István a török szultántól való félelmében nem merte elfogadni, valamint abba sem egyezhetett bele, hogy államában két vagy több római katolikus püspökség állíttassék föl és pedig a patarénusok és görög-keletiek miatt, kik Bosznia lakosságának túlnyomó részét képezték és a katolikusokat számra nézve tetemesen fölülmúlták.¹⁾ De mivel meggyőződött, hogy Bosznia csupán a nyugati segély által menthető meg, elhatározta, hogy a katolikus hitre fog térni s azután lassan és óvatosan egész Bosznia megtérítésén fog munkálkodni. Tamás István 1444. szeptemberben a római egyház kebelébe lépett.²⁾ IV. Jenő igen örvendett és Tamás István királyt 1445. május 29 én megdicsérte, mivel trónralépte óta mint katolikus uralkodó ama eretnekek csábító ravaszságától és útálatos csalásától, kik királyságában már régóta laknak, tiszta és érintetlen maradt.³⁾

Tamás István bizonyára azt remélte, hogy a római kuria segítségével trónját megerősíteni és tekintélyét növelni fogja. A boszniai főurak ugyanis lenézték a királyt, ki Ostoja törvénytelen fia volt,⁴⁾ és alacsony származásu nőt vett házastársul. Tamás Istvánnak ez annyival is inkább rosszul esett, mivel nejét Vojačát, ki neki egy István nevű fiát szült, igen szerette, ki mindenkor hű volt hozzá, a mint azt megigérte, midőn vele

irja, hogy a boszniai király „post multos diversosque tractatus diu habitos cum venerabili fratre nostro episcopo Farenisi, quem apud illum in suo regno apostolice sedis legatum annis septem tenuimus,” a katolikus hitre tért. Theiner, Mon. Slav. merid. I. pag. 395.

¹⁾ Tamás Istvánnak 1461-ben II. Pius pápához küldött követei így szólottak hozzá: Tuus antecessor Eugenius patri meo coronam obtulit et pontificales ecclesias in Bosna voluit erigere. Renuit pater, ne Turcarum in se odium provocaret.“ Rački, Bogomili i patareni (Rad. VIII. p. 149, 3. jegyz.).

²⁾ A pápa a danzigi plébánia-templom vezetőinek már 1444 szeptemberben írja, hogy a boszniai király fölvette a katolikus hitet. Rački, op. cit. p. 148.

³⁾ Theiner, Mon. Slav. mer. I. p. 388.

⁴⁾ „ut ipse asseris de Ostoya clare memorie rege Bosne, genitore tuo uxorato, sed cum alia coniugata natus..... Theiner, op. cit. p. 388.

még patarénus szertartás szerint egybekelt.¹⁾ Nehéz szívvvel fordult Jenő pápához és kérte tőle, hogy a törvénytelen származás mocskát venné el, azután pedig engedje meg, hogy nejétől Vojačától elválhasson és vele egyenrangú nővel kelhessen egybe. A pápa mindkét kérelmét a legnagyobb előzékenységgel teljesítette. Jenő pápa 1445. május 29-én kelt iratában Tamás Istvánnak Bosznia királyává történt megválasztását helyesli és Ostoja király utódjává nyilvánítja, mintha annak törvényes fia lenne, mivel trónralépte óta mindenkor a katolikus egyház buzgó híve és az eretnekek és szakadárok ellenfele volt.²⁾ A pápa egy másik (ugyanazon napon kelt) iratában Tamásnak Vojačával kötött házasságát fölbontottnak nyilvánította és a királyt mindama ígéreték alól fölmentette, melyeket még patarénus szertartás szerint tett.³⁾

Tamás István Vojačától megszabadulván, oly feleséget keresett, ki származásánál fogva méltó volna a királyi koronára. Nem tudjuk vajjon a szépség csábította el, vagy pedig politikai szempontok által vezéreltetett; megkérte Katalinnak, Vukčić István nagyvajda ifjú leányának kezét. Vukčić készségesen beleegyezett, Katalin pedig a katolikus hitre tért és Bosznia királynéjává lett. A szerencsétlen Boszniára szebb napok látszottak bekövetkezni; a Kotromanić és Kosača házak kibékültek és e két nemzetség sarjai voltak hivatva a Bosznia feletti uralkodásra. A büszke Katalin, ki családfáját a szerb császárokra és fejedelmekre szerette visszavezetni, méltó volt a boszniai királynéi szerepre; Vukčić

¹⁾ A pápa így ír Tamás Istvánnak: „Oblate nobis pro parte tua petitionis series continebat, quod dudum ante tui ad culmen regium assumptionem cupiens propter inimicos et individuos ortum tuum occultari, ut sic facilius, que imminebant, pericula evitares, quandam ex infimo genere mulierem etiam ad carnis copulam tibi associasti, eique iuxta morem patrie, quod si tibi bona et fidelis esset ac bene faceret, cum ipsa matrimonium contrahere, promisisti. Cum. dilecti filii barones regni tui Bosne ipsam propter infimam eius originis statum in reginam habere dedignantur. Theiner, Mon. Slav. mer. I. p. 388.

²⁾ Ibidem, p. 388.

³⁾ Ibidem, p. 388.

vajda óhajai legalább némileg teljesültek és most ismét a boszniai udvarban forgolódott, hol 1446. augusztusban a többi boszniai főurak társaságában találjuk őt.¹⁾

Tamás István katolikus hitre térését rokonai és a legelölkelőbb boszniai főurak is követték. Mindenekelőtt fivére Radivoj és neje Katalin vették föl a katolikus hitet; Radivoj most katolikus templomnak építése által akarta ama bűnét jóvátenni, melyet a török hordák behívása által hazájának okozott. Vojsalić Péter, Hrvoja unokája és Vojsalić György fia, a katolikus egyházhoz való ragaszkodásáról már ezelőtt is ismeretes volt; a pápa bizonyossága szerint hosszú ideig „ő volt az egyetlen boszniai főúr, ki a katolikus hitet mocsoktalanul megőrizte.”²⁾ Vojsalić vajda példáját követték a szomszédos Semković Sladoje György és Ulrik vajdák,³⁾ továbbá Klečić Pál vajda fia Ulászló;⁴⁾ sőt Pavlović Ivaniš vajda, a legfanatikusabb patarénus is keresztviz alá hajtotta fejét.⁵⁾ Egyedül Vukčić István, a boszniai király apósa maradt meg ősei vallásánál, mivel huzgó patarénus alattvalóitól félt.⁶⁾

A boszniai katolikus egyházra, 1446. óta tehát szebb napok viradtak. A boszniai, magyar és török hősök vérével áztatott földön számos keresztény templom emelkedett, melyeket a király és főurai építettek és jobb idők elérkezését jelezték. Tamás István védszentje, Tamás tiszteletére, Vrandukban templomot emeltetett; Katalin királyné pedig Vriliben a Szent-Háromság tiszteletére; példájukat rokonaik és főuraik is követték. V. Miklós pápa Tamás lesinai püspök sikereinek igen örvendett. 1447. június 18. és 19-én kelt irataiban a királyt és a megtért főurakat a római kuria oltalmába vette, június 20-án pedig Ta-

¹⁾ Miklošić, Mon. Serb. p. 440.

²⁾ Vojsalić vajdára vonatkozólag v. ö. az 1445—1447-ik évi pápai leveleket (Theiner, Mon. Slav. mer. I. p. 389; és Mon. Hung. p. 230, 231 és 234—236).

³⁾ Theiner, Mon. Hung. II. p. 236.

⁴⁾ Ibidem, p. 265.

⁵⁾ Rački, Bogomili i patareni (Rad. VIII. p. 151).

⁶⁾ Ezen időben még az ujonnan emelt templomok „sancti Georgii de Jesero” és „sanctae Mariae de Virben” is említettnek. Theiner, Mon. Hung. II. p. 233—234; 386—389. szám.

más lesinai püspököt boszniai pápai követ minőségében véglegesen megerősítette.¹⁾

Jóllehet Tamás István határozottan a római egyházhoz csatlakozott, egykori hitsorsait, a patarénusokat még sem akarta üldözni. Midőn 1446. augusztus 22-én a patarénus Dragiš'ó Pál knéznek és fivéreinek, Kljucs városát egyéb helyekkel együtt adományozta, azt is megigérte nekik, hogy ezen ajándékozás hűtlenség esetén sem vehető el tőlük, mielőtt „a djed, a boszniai egyház és a jó boszniaiak“ előzetes vizsgálatot nem indítanak.²⁾ Tamás István a patarénusok iránt nem előszeretettel volt barátságos, hanem mivel attól tartott, hogy az előbbi zavarok megint ismétlődni fognak. Lassan, de biztosan akarta tervét keresztülvinni, az alkalmas időpontra várakozott, mintsem elhamarkodott eljárása által mindent elrontson és talán trónját is elveszítse. Ez azonban a ferencz-rendieknek, kik a legmozgalmasabb időkben a boszniai katolikus egyház egyedüli támaszai valának, nem igen tetszett. Rossz szemmel nézték, hogy a király a patarénusokat nem üldözi és a királyt az eretnekek oltalmazójaként igyekeztek föltüntetni. Tamás István erre a római kuriához fordult. A katolikus egyház iránti ragaszkodását hangsúlyozván kinyilvánította, hogy a patarénusokkal szemben csak látszólag jár el barátságosan, mivel sokan vannak és hatalmasok. Azonban alig várja az alkalmat, hogy a katolikus hit fölvételére kényszerítthesse őket és a megátalkodottakat száműzésre vagy halálra ítélje. A római pápa a boszniai király által fölhozott okokat tekintetbe vette, miután előbb meggyőződött, hogy Tamás István a patarénusokat a királyság elvesztésének veszélye nélkül nem irthatja ki és nem jószántából, hanem a szükség kényszerítése folytán érintkezik az eretnekekkel; a patarénusok főnöke iránt tanú-

¹⁾ Ibidem, p. 235–237. Már V. Miklós pápa előde IV. Jenő pápa a magyar főuraknak, főpapoknak és népeknek 1446. július 30 án meghagyta: „ut supradictum Bosne regem omnesque regni sui subditos eidem in fide catholica consentientes in cunctis, que quomodolibet occurrant, commendatos suscipientes, necessarios eis favores et sponte vestra.... prestare velitis....“ Theiner, Mon. Slav. mer. I. p. 395.

²⁾ Miklošić, Mon. Serb. p. 438–440.

sitott tisztelet-nyilvánítás csak közönséges udvariasság, nem pedig vallási tisztelet, miáltal az Istent megsértené.¹⁾

A ferencz-rendiek és a király közt fölmerült nézeteltérések tehát kiegyenlítették és ez utóbbi ettől kezdve csendesén és következetesen működhetett azon, hogy egész Bosznia a katolikus egyház kebelébe és ez által a nyugati népekhez közelebbi viszonyba jusson.

Bosznia viszonya Branković György szerb despotához (1447—1451.) Miután Branković György a Hunyadi János és Ulászló király által a kunoviczai szorosban kivívt győzelem folytán országait visszakapta, a Bosznia és Szerbia közt Szrebernicza és egyéb Drina balparti helyek miatt folyó küzdelmek ismét megújultak. Tamás István király Szreberniczát mindenáron Boszniának akarta megszerezni, mely neki a Hunyadi János által kivívt fényes diadal után osztályrészül jutott. De mivel Branković György különösen a szerencsétlen vármai ütközet után (1444. november 10.), melyben Ulászló király is elesett, szakadatlanul Szrebernicza visszaszerzésén fáradozott, Tamás István még a velenceiektől is segítséget kért. 1445. februárban jelenti a velenceieknek, hogy Branković György szerb despota Vukčić István nagyvajdától, Medun albániai várat kapta és mindketten a velencei köztársaság ellen szövetséget kötöttek.²⁾ Tamás István tehát a velencei köztársaság és a szerb despota közt a viszály magvát el akarta hinteni, csak hogy ez utóbbitól annál könnyebben megszabadulhasson. Azonban minden erőlködése hiába volt; Szrebernicza 1445-ben a szerbek kezébe került és Branković György despota szeptember 17-én a ragúzaiaknak oklevelet állíttatott ki, mely által az előbbi „szreberniczai törvény“, melyet a ragúzaiak már Lazarović István despota idejében is élveztek, ismét behozatott.³⁾ Tamás István a fontos Szrebernicza visszahódítását több ízben megkísérlte. Szerbia és Bosznia közt véres háború folyt, azonban a boszniai hadsereg a szerbek által 1448. szeptember 6-án megveretett.⁴⁾ Mind-

¹⁾ Rački, Bogomili i Patareni (Rad. VIII. p. 152—153).

²⁾ Glasnik, XIV. pag. 102.

³⁾ Miklošić, Mon. Serb. p. 437.

⁴⁾ Šafařík, Památky dřev. pism. Jihosl. p. 78. — Hoc anno (1448) Jonas praelio vicit regem Bosnensem Thomam, Branković

azáltal Tamás István ezen ütközet daczára sem tágitott, hanem a háborút erélyesen folytatta;¹⁾ V. Miklósnál a szakadár szerb despota és szövetségesei, a törökök ellen segítségért esedezett.

E közben oly események állottak be, melyek Tamás Istvánt ama reménnyel kecsegtették, hogy ellenfelén végre is diadalmaskodni fog. Ugyanis Hunyadi János Magyarország kormányzója, a várnai vereség által ütött csorbát kiköszörültni akarván, II. Murát szultán ellen ismét hadat vezetett. Biztosabb siker elérhetése végett, a szerb despotát is csatlakozásra hívta föl. Brankovics György azonban már megfeledkezett arról, hogy országát egyedül Hunyadi János segítsége által kapta vissza, s nemcsak hogy a felszólításnak nem engedett, hanem még a török szultán oltalma alá adta magát, mivel ily módon könnyebben vélte megtartani uralmát, mint Magyarország segítségével.²⁾ Ez által Hunyadi és a despota közt tárgyaló úr keletkezett, és midőn Hunyadi János hadseregével a törökök ellen a rigómezőre vonult, ütköztben Szerbiát borzasztóan elpusztította. A rigómezei ütközet 1448. október 17 én kezdődött és három napi véres küzdelem után a magyar hadsereg teljes vereségével végződött. A csatatért 40.000 ozmán és 17.000 magyar hős holtteste borította. A magyar hadsereg maradványán, mely Szerbián keresztül hazafelé vonult, Branković kegyetlen boszút állott, Hunyadi János is kezébe került, midőn Nándorfehérvárból Magyarországba akart átmenni. Branković Szendrőbe zárta Hunyadi és csak az év vége felé bocsátotta szabadon, miután fiát Lászlót túsúl adta és megígérte, hogy 100.000 arany váltságdíjat fog fizetni

krónika (Arkiv. za pov. jugosl. III. p. 21). — Klimentović Simon krónikája (Arkiv IV. pag. 33).

¹⁾ A velenceziek albániai kormányzójuknak 1448. szeptember 10-én írják, hogy talán sikerülni fog neki a despotával békét kötni: „Speramus etenim considerata aetate gravissima ipsius despoti, conditione filiorum suorum et conflictu novitus habito in Zenta a gentibus nostris, et bello etiam, quo cum serenissimo rege Bossina implicitus est, quod secum ad pacem deveneritis.“ Glasnik, XIV. p. 142.

²⁾ Zinkeisen, Gesch. d. osm. Reiches I. p. 720—721.

és a török háborúkban a magyar hadsereget sohasem fogja Szerbián keresztül vezetni.¹⁾

Hunyadi János a szerb fogságból 1448. deczember végén hazatérvén, első gondja volt a szerb despotán a rajta elkövetett gyalázatért boszút állni. A szegedi és temesvári országgyűléseken az összegyűlt rendekkel a török ellen vezetendő új hadjáratról és a pártütő despota megbüntetéséről tanácskozott. Branković György Hunyadi János boszúját kikerülendő, ez utóbbinak fiával Hunyadihoz ment (1449), a váltságdíjról lemondott és a török szultánnal kötendő béke közvetítőjéül ajánlkozott. Szendrőben 1449. májusban 7 évre béke kötöttet. A török kormány felhatalmazottja, Branković György despota, a magyar kormányé pedig Gara László volt. A békefeltételek ezek valának: a béke 7 évig tart. Az elpusztított és kirabolt Oláhország és a szerb királyság a török szultánnak az eddigi adónak csak felét fizetendik; a boszniai királyság ellenben az egész adót fogja fizetni, csupán a hátralevő adó egy része engedtetik el; bármikor fogja Bosznia a hátralevő adót megfizetni, a szultán megerősíteni tartozik. Ha a szultán ígéretét megszegné, a boszniai királynak szabadságában álland ez ügyben további lépéseket tenni. A szultán kötelezi magát, hogy a béke tartama alatt Oláhországot, Szerbiát vagy Boszniát nem fogja háborgatni vagy pusztítani.²⁾

A békekötés után június első napjaiban összegyűlt a magyar országgyűlés. Ide Pestre jöttek a boszniai király és a szerb despota követei azon kéréssel, hogy Hunyadi János a Szerbia és Bosznia közt évek óta dúló viszályban ítéletet hozzon. A boszniai követ kérelmeit és panaszait Bálint pápai nunczius is bizonyára támogatta. Ámbár Hunyadi a boszniai bírálty irányában jó indulattal viseltetett, a szerb despotát még sem akarta ismét eltaszítani; elhatározta, hogy az ügyet választott bíróság elé fogja terjeszteni és azután azon felet fogja támogatni, kinek ezen választottbírótság igazságot fog adni. Ezen határozatot Zrednay János, Hunyadi és a

¹⁾ Ibidem, p. 729—730.

²⁾ Schimek, Politische Geschichte des Königreiches Bosnien, pag. 122—123.

magyar főurak nevében V. Miklós pápával közölte, ki a boszniai király érdekében működött.¹⁾ Ezen választott bíróság létrejöttéről mit sem tudunk; azonban a pápai követ közvetítése folytán, valószínűleg Tamás István győzött, ugyanis Dobor várában 1449. november 11-én Korogi János macsói bánnal szerződést kötött, mely arról tanúskodik, hogy a boszniai király Hunyadi János kormányzóval akkor a legjobb egyetértésben élt. Tamás István a macsói bánnak ígéretet tett, hogy Boszniát és Macsót a török betörések ellen, közös erővel fogják védelmezni; továbbá Hunyadi Jánossal szövetséget és barátságot kötött és királyi szavát adta, hogy ő és főurai, valamint nemesei, a magyar királyokkal tartós békében fognak élni. A törököket sohasem fogja segítségül hívni és sohasem fogja megengedni, hogy a törökök a Drina és Ukrina közt elterülő területből, ezen folyókon átkeljenek, vagy pedig hajóit használják. Ha azonban a törökök nagy haderővel törnének Boszniába és a király nem volna képes visszaverni őket, akkor ezt követői által, Hunyadi János kormányzóval közölni fogja.²⁾

Tamás István 1449 végén teljes biztonságnak örvendett. Hunyadi János és a római kuria közvetítése folytán, a szerb despotával folytatott viszálykodása, kiegyenlítettett, a szendrői béke pedig a törökök támadásaitól óvta meg. Most V. Miklós pápa és Hunyadi János egyre sürgetőbben követelték, hogy a patarénusok ellen,

¹⁾ Zrednay János V. Miklós pápának 1449. június 24-én ekként ír: *Postremo, in facto domini regis Bosnae, differentiam illam, quae inter ipsum et despotum Rascie viget, per viam iudicii sedari deliberavimus, assistemusque tandem parti, quae plus iuris habitura est prout super his, oratoribus ipsarum partium, qui apud nos in hac congregatione (nostra Pestiensi) fuerant, certa avisamenta dari fecimus.* Schwandtner, *Script. rer. Hung.* II. pag. 62—63.

²⁾ „Stephanus Thomas rex Bosniae notum facimus.... quod nullas faciemus infidelitates neque inimicitias inferemus et neque Turcos adver us ipsum regnum Hungariae introducemus.... neque iisdem Turcis in tenutis nostris apud manus nostras existentibus a Drino usque fluvium Ukrina vadum seu navigium praestabimus.... Datum in Dobor....“ Schimek, *Gesch. des Königreiches Bosnien*, p. 123—124.

kiket eddig a töröktől való félelmében megkimélt, erőlyesebben lépjen fel. Tamás a pápai követ előtt Hunyadi kormányzónak ünnepélyesen megígérte, hogy az eretnekekre döntő csapást fog mérni. 1450-ben ígéretének teljesítéséhez fogott. Tamás lesinai püspök pápai követ és a ferenczrendiek rábeszélése folytán, teljes szigorral az eretnekek kiirtásához látott. Igen sok patarénus, kik vallásukról lemondani nem akartak, hazájukat elhagyták és a szomszédos Humba mentek, hol Vukčević Istvánnál menedéket és oltalmat találtak. A boszniai egyháznak körülbelől negyven főembere, nagy néptömeggel együtt eltávoztak Boszniából és Humba mentek. Azonban legtöbben a szerb despotához és a törökökhöz menekültek és ezeket hívták segítségül királyuk ellen, ki a római kuria és Hunyadi János rábeszélése folytán, népét mindinkább elnyomta.¹⁾

Tamás István csakhamar belátta, hogy a patarénusokra nagyonis korán mérte a döntő csapást. Boszniában vallás- és polgárháború tört ki, mely Tamás uralmát komoly veszéllyel fenyegette. A pápa a király pártján álló főurakat 1450. január 26 án fölszólította, hogy a lesinai püspök fölszólítására azonnal fegyvert fogjanak, a boszniai királynak és hadseregének pedig június 13-án mindama kiváltságokat és kegyeket megadta, melyeket a keresztesvitézek élveztek „hogy a törökök és az eretnek patarénusok ellen folytatott háborúban azoknak dühöngését megfékezze.“²⁾ Tamás István sem a patarénusokat nem győzte le, sem pedig szövetségeseiket a törököket nem verte vissza, sőt egy harmadik támadó fél lépett föl ellene, régi ellenfele Branković György despotája személyében. A Hunyadi János által hozott ítélettel meg nem elégedett despotája, csak az alkalmat leste, hogy harcra kelhessen Tamás István ellen, ki a Drinától az Ukrináig terjedő területet és az uszorai vajdaságot országába kebelezte. Az ennyi oldalról szorongatott Tamás István a patarénusok üldözésével fölhagyott és államának békét és biztonságot szerezni ipar-

¹⁾ Rački (Rad. VIII. p. 159).

²⁾ Theiner, Mon. Hung. II. p. 255—256. Rački, op. cit. pag. 159.

kodott, 1451. áprilisban a velencei köztársasághoz azon kéréssel fordult, hogy a Szerbia ellen folytatandó háborújában a despotát ne támogassa, továbbá küldjön követet a szultánhoz, ki őt rávenné, hogy a Szerbia és Bosznia közti háborúban semleges maradjon. A velencei tanács a boszniai király kérelmeit csakugyan teljesíté. Megigérte, hogy a szerb-boszniai háború esetére, a despotát nem fogja támogatni; a török császárhoz pedig követet fog küldeni, ki a velencei köztársaság legkedvesebb barátja érdekében mindent el fog követni.¹⁾

Éppen midőn Tamás István a Branković György despota elleni küzdelemre javában készülődött, a boszniai ügyekbe Hunyadi János magyar kormányzó is beavatkozott. Hunyadi, ki a királyra a patarénusok üldözésének abban hagyása miatt neheztelt és attól tartott, hogy a szerb-boszniai viszályból igen könnyen magyar-török háború keletkezhetnék, Tamás királyt megtámadta és valószínűleg azt követelte tőle, hogy a despotával béküljön ki. Tamás István igen nagy zavarban volt és a pápánál panaszt emelt, hogy Hunyadi János a vele kötött barátságot és békét megszegi.²⁾ V. Miklós pápa erre Hunyaditól a béke megtartását követelte. Hunyadi 1451. május 18-án azt felelte, hogy a békeszerződést, melyet ő a pápai követ tanácsára a boszniai királylyal kötött, mindenkor meg fogja tartani; azonban a boszniai király a feltételeket nem teljesíti és nem irtja ki a patarénusokat, kiket a kereszténység szégyenére és kárára, csupán a boszniai államban túrnek és oltalmaznak. A Hunyadi

¹⁾ Et tertio, quod in divisione est cum despoto Rascie, et cum eo bellum habiturus, et propterea amicabiliter orat (rex), quod ipsi despoto favere nolumus. Et quarto exorat, ut ad Teucrum mittere velimus ambassiatam nostram et intercredere et exorare, quod pacifice secum vivere velit. . . . Et in hoc bello, quod cum despoto habiturus est, neutri partium favere. Glasnik XIV. pag. 153.

²⁾ Kiviláglik ez Zrednay Jánosnak V. Miklós pápához intézett válaszából: „Breve quoddam, apostolica exhortatione gravidum, his diebus accepi, in quo Beatitudo vestra, me ultra cupidum, ad pacem observandam hortatur, pacem inquam, illam, quam alias oratore Sanctitatis vestrae medio cum illustri domino rege Bosnae pactus sum.“ Schwandtner, Script. rer. Hung. II. p. 104.

János, a szerb despota és a Tamás István közt fenforgó viszály kimenetelét nem ismerjük; háború bizonyára nem lett belőle, mivel Tamás István kénytelen volt összes erejét államának délnyugoti részei felé fordítani.¹⁾

Vukčić István herceg Ragúza ellen hadakozik; Tamás István a ragúzaiakat saját apósa ellen támogatja (1451—1453). Mióta Vukčić István nagyvajda leánya Bosznia királynéjává lett, azóta atyja még dicsvágyóbb és gőgösebb lett. Vejét Tamás István boszniai királyt nem tekintette uralkodójának, hanem csak fiatalabb társának. A nagyvajda nagyobb méltóságok és címek után vágyott. Kevélysége határtalanná lett, midőn III. Frigyes német-római császár 1448-ban „*Szent Száva* (dux St. Savae) *hercege*“ címmel ruházta őt fel, ezen cím után az egész általa birt terület a herceg országának vagyis *Herczegovinának* neveztetett és neveztetik még ma is.

Vukčić István ettől fogva „Isten kegyelméből Szent Száva hercegének, Hum és a tengerpart urának, a boszniai állam nagyvajdájának és Drina knézésének“ nevezte magát. 1451. júliusban Ragúzával barátságos lábon állott;²⁾ ezen barátsága azonban csakhamar ellenségeskedéssé változott és a ragúzaiakat nagyobb veszély fenyegette, mint Ostoja István király és Pavlović Radoszav vajda idejében.

A boszniai állam országaiban számos olasz, kiváltképpen velencei és florenczi kereskedő fordult meg. Vukčić herceg uralkodása alatt ennek országába, a florenczi kereskedők társaságában egy csodaszép, de igen feslett életű asszony érkezett.³⁾ Vukčić herceg, ki a florenczi nők szépségéről és szellemességéről már sokat hallott beszélni, ezen külföldi szépséget látni óhajtotta. Alig hogy

¹⁾ Ibidem, p. 104. Hunyadi a többek közt így ír a pápának: „opus est, ut Beatitudo vestra praefatum dominum regem etiam atque etiam commoneat, ut inscriptiones eius pacis atque conditiones mente teneat et pariter observare curet....“

²⁾ Miklošić, Mon. Serb. p. 441.

³⁾ *γνωσά τινά τῶ εἶδει εἰσπεπὴ λεγομένην, τὸν δὲ βίον ἀδόκαστον οὔσαν, παραγενομένην ἀπὸ Φλωρεντίας τῆς Ἰταλίας ἐς τὴν ἐαυτοῦ χώραν...* Laonici Chalcocondylae lib. X. p. 540. Valószínűleg Czecciliának hívták, mert később 1466—1470 ily néven neveztetik Vukčić István özvegye. Miklošić, Mon. Serb. p. 503, 507, 508.

megpillantotta, azonnal beleszeretett és kedvesévé tette, törvényes nejét Ilonát pedig elkergette. Ilona fiával Ulászlóval titokban Ragúzába menekült, hol barátságosan fogadták és oltalomban részesítették.¹⁾ A herczeg felszólította a ragúzaiakat, hogy a szerencsétlen Ilonát távolítsák el városukból; mivel pedig a ragúzaiak ezt tenni nem akarták, régi törvényeik értelmében nem is teheték, boszútervet forralt ellenök. A ragúzai kereskedelem elé akadályokat gördített; a marha ki- és bevitelre vámot vetett; sópiaczokat hozott be oly helyekbe is, hol ezelőtt sohasem léteztek; végre pedig a Konavlje zsupánságot visszakövetelte Ragúzától. Mivel pedig a ragúzaiak mit sem akartak erről hallani, a herczeg a ragúzai területbe tört, azt iszonyúan elpusztította és gazdag zsákmánnyal, melyet még a templomokból is rabolt, megrakodva hazatért.²⁾

Ragúza és Vukčić herczeg közt tehát háború ütött ki. A ragúzaiak minden keresztény uralkodótól segílyt kértek, mivel ők a hitetlenek barátja ellen küzdöttek. A ragúzai tanács követét Okruglić Jánost 1451. január 28 án oly megbizással küldte Magyarországra, hogy Hunyadi János és a magyar országgyűlés előtt a herczeg támadásait elpanaszolja és az országgyűlést egy követnek Vukčić herczeghez való elküldésére kérje, ki ennek jelentse ki, hogy a Ragúzának okozott bajok úgy fognak tekintetni, mintha Magyarország ellen követtettek volna el. A magyar országgyűlés erre Hunyadi János kormányzónak meghagyta, hogy Ragúzát minden erejéből támogassa, a herczegnek pedig parancsolja meg, hogy a további ellenségeskedéstől tartózkodjék és a háborúra vagy viszálykodásra okot ne szolgáltatasson. Mivel azonban a magyar országgyűlés fenyegetései eredménytelenek maradtak, a ragúzai tanács február 14-én Hunyadi Jánostól és Talovac Péter bántól ismét segítséget kért (Gučetić Zsigmond által) István herczeg ellen, ki a ragúzai területet még mindig pusztította. Gučetić Zsigmond követ feladata volt Hunyadit rávenni, hogy ez Boszniával és Talovac Péter bánnal egyesülve, a herczeget megtámadja.

¹⁾ Laonicus Chalkocondylas, lib. X. d. 540—541.

²⁾ Miklošić, Mon. Serb. p. 442—443.

és őt minden tartományától megfossza.¹⁾ A ragúzai köz-társaság a többi európai udvarokhoz is elküldte követeit. Rómába Balázs domokos-rendi szerzetest küldte, ki V. Miklós pápának előadta, hogy az elvetemült István herczeg Ragúzát és annak területét megtámadta, Olaszországból pedig igen sok keresztény érkezik, kik István herczeg szolgálatában az igazhitű Ragúza ellen küzdenek. V. Miklós pápa erre 1451. június 9-én egyházi átokkal fenyegette mindazokat, kik a patarénus István herczeget Ragúza ellen bármi módon támogatják.²⁾

A ragúzaiak leginkább a boszniai királyra és a boszniai főurakra számítottak. Tamás István király már régóta feszült viszonyban állott a herczeggel, ki a patarénusokat oltalma alá vette és törvényes nejét Ilonát, Katalin boszniai királyné anyját, elűzte. A boszniai főurak közül legelőször Ulászló knéz, István herczeg fia sietett a ragúzaiak segítségére. Az anyján elkövetett gyalázatot megboszulandó elhagyta Ragúzát és atyjának országaiba ment, hogy azokat meghódítsa és az egész herczegséget megszerezze. Ulászló knéznek kedvezett a szerencse és már 1451. augusztusban az atyai országok egy része birtokában volt. Drinaljevóban 1451. augusztus 15-én egy sajátkezüleg irt oklevelet állított ki, melyben Ragúzával szövetséget köt és megígéri, hogy mihelyt az egész herczegséget megszerzi, a Konavlje zsupánságot, melyet atyja elvett tőlük, vissza fogja nekik adni.³⁾ István herczeg már fiának fölkelése folytán is nagy veszélybe jutott. Tamás István föllépése pedig végenyészettel fenyegette. Tamás István király 1451. decemberben Bobováciban tartózkodott, körülötte valának a boszniai állam legelőkelőbb főurai, u. m. Vojsalić Péter dolnji-kraji-i vajda, Klešić Ulászló vajda, Kovačević Tvrtko knéz és Vukčić Ulászló knéz is, István herczeg fia. Ide jött Gučetić Alvisio ragúzai követ is, hogy Vukčić herczeg ellen, ki a ragúzai területet tűzzel-vassal pusztítja, panaszt emeljen. Tamás István király erre Vukčić István herczeg ellen a ragúzaiakkal szövetséget kötött (december 18). A király

¹⁾ Matković, Rad. VII. p. 247—248.

²⁾ Theiner, Mon. Slav. mer. I. p. 408.

³⁾ Miklošić, Mon. Serb. p. 444—447.

fiával István knézzel együtt, a ragúzai dogenak patri-
ciusoknak és az egész községnek megígérte, hogy :
haladéktalanul hadat fog indítani „Vukčić István herceg
és városai, országoi és szolgálai ellen, királyságunk teljes
hatalmával és szolgálainkkal és barátainkkal, nyílt háborút
fogunk kezdeni, a mint királyságunkhoz illik, hacsak
valamely török had által nem gátoltatunk.“ A szövetség
tartóssága végett a király és fia a ragúzaiaknak néhány
a Bocche di Catarro környékén fekvő birtokot ajándé-
koztak, u. m. „Vrszinit a falvakkal és villákkal, Dracse-
vicza zsupánságot Szutorinával és Morinjével, Novi és
Riszano várakkal és a cattarói határig terjedő terü-
lettel.“¹⁾

A Ragúza és István herceg közti háború 1452-ben
és 1453 első felében folyt; István herceget 1452-ben
nagy szerencsétlenség érte, ugyanis alattvalói közül Vlat-
ković Ivaniš humi vajda, a Bogavić nemzetségből szár-
mazott Jurjević Vlatko fia, fivérével és rokonaival együtt
elpártolt tőle. Vlatković Ivaniš a Narenta melletti Vratar
várában márczius 15-én úgy saját, valamint számos ro-
konai nevében, szövetséget kötött a ragúzaiakkal, Vuk-
čić István herceg és párthívei ellen.²⁾ A szövetség hadá-
nak fővezére István herceg tulajdon fia Ulászló knéz
volt, ki atyját megbuktatni és tartományait megszerezni
igyekezett. Ulászló knézhez, Szent Száva jövendőbeli
hercegéhez mindama humi főurak csatlakoztak, kik
atyját, István herceget elhagyták, így pl. Semković Sla-
doje vajda és fivérei; Ratković Juraj és Sanković Vuka-
šin knézek. István herceg teljesen elszigetelve állott.
Csupán Vlatko, a herceg ifjabb fia maradt hű atyjához
és nem akart birájává lenni.

Ezen általános fölkelés következtében István herceg
legyőzetett és birtokait elvesztette volna, ha Tamás Ist-
ván király, a ragúzaiakat hathatósan támogathatta volna.
A király azonban nem teljesíthette ígérteit. Midőn ugyanis
a ragúzaiakkal kötött szövetség értelmében királysága
vajdáit és knézeit harczosaik összegyűjtésére és hadsere-
géhez való csatlakozásra fölszólította, sokan közülök nem

¹⁾ Miklošić, Mon. Serb. p. 447—450.

²⁾ Miklošić, Mon. Serb. p. 451—456.

engedelmeskedtek, mivel nem akartak társuk ellen harczolni. Az ellenszegülők közt emlittetnek Vojsalić Péter dolnji-kraji-i vajda és Klešić Ulászló, a nyugati rész vajdája, Dumno és Dlamocs ura.¹⁾ Tamás István tehát kénytelen volt az engedetlen főurak ellen vonulni. Így tehát Boszniában a király és a főurak közt iszonyú háború tört ki, mialatt a humi főurak Ulászló knéz vezetése alatt István herczeg ellen harczoltak. Tamás István azonban szerencsésebb volt a herczegnél. Serege az egész Dolnji-krajit elpusztította, sőt úgy látszik, hogy a királynak Klešić Ulászló vajdát is sikerült elfogni. A király és főurai közt dúló háborúba azonban Tamás leszinai püspök, pápai követ és Marinus, a boszniai ferencz-rendiek kormányzója avatkoztak be. Ezeknek sikerült Vojsalić Pétert és Klešić Ulászlót a királylyal és fiával Istvánnal kibékíteni. V. Miklós pápa a békét 1452. július 1-én külön iratban megerősítette.²⁾

A Humban dühöngő harczok folyamán István herczeg területébe egy pápai követ érkezett meg. V. Miklós pápa ugyanis a ragúzaiaktól megtudta, hogy István herczeg területüket megtámadta és hadat izent nekik. Paganinus dulcignoi püspököt a herczeghez küldte tehát, hogy őt a további támadásoktól visszatartsa. István herczeg, ki éppen a legnagyobb szorultságban volt, a pápai követet igen barátságosan fogadta és késznek nyilatkozott Ragúzával kibékülni és a katholikus hitet fölvenni; azonnal követeket küldött Rómába, kik a pápát készségességéről meggyőzzék.³⁾ István herczeg mindezt csu-

¹⁾ V. Miklós pápa 1452. július 1-én így ír Klešić Ulászló vajdának: „quod cum olim, satore malorum id serente, te carissimus in Christo filius noster Stephanus Thomas rex Bosne illustris pro eo, quod ad eius servitium vocatus, ad ipsum non veneras, pro suo et regni sui inimico haberet.....“ Theiner, Mon. Hung. II. pag. 265.

²⁾ Ibidem, p. 265—266.

³⁾ A pápa így ír követének: „Cum autem nuper nobilis vir Stephanus Dux sancti Sabbae ac comes Duinensis quosdam ad nos destinaverat oratores seu nuntios, ex quorum relationibus non solum inter prefatum ducem et dilectos filios rectorem et consilium dicte civitatis (Ragusinae) concordiam et pacem subsequi.... speramus.“ Theiner, Mon. Hung. II. p. 264.

pán ellenfelei tévútravezetésére tette; a pápa azonban hitt a ravasz hercegnek és a feletti örömében, hogy végre valahára sikerülni fog a patarénusokat Humból is kiirtani, 1452. július 1-én Tamás leszinai püspöknek meghagyta, hogy Ragúzába menjen és annak tanácsát a herceggel kibékíteni egyezkedjék.¹⁾

A herceg azonban hallani sem akart többé a békéről. Mivel valószínűleg a török császár és vezérei által, kik a boszniai birodalmat ismét megcsonkították,²⁾ támogatott, Ragúza városát ismét háborúval fenyegette. A ragúzai tanács Gučetić nevű magyarországi követének már 1452. júliusban azt írja, hogy István herceg Ragúza ellen indítandó második hadjáratra készülődik. Gučetić tehát adja elő Hunyadi Jánosnak Ragúza szomorú helyzetét és kérje őt, hogy a várost ezen komoly pillanatban ne hagyja segély nélkül, mert ha ő nem oltalmazza meg őket, akkor nem tudják, hogy mitévők legyenek.³⁾

István hercegnek fia Ulászló és Ragúza elleni háborúja még egy évig tartott. Ezen háború részleteit nem ismerjük; azonban úgy látszik, hogy a szerencse István herceg részén volt; ugyanis Ulászló knéz 1453. júliusban abban hagyta a küzdelmet és a Durmitor hegy tövénél fekvő Pivába ment, hol atyjától bocsánatot és kegyelmet kért. Miután Ulászló összes párthíveivel és vagyonával meghódolt atyjának és megígérte, hogy hozzá, valamint a török császárhoz hű fog lenni, fivérével Vlatkóval pedig barátságos viszonyban fog élni, István herceg megkegyelmezett és megbocsátott neki.⁴⁾ István herceg ezen kibékülés alkalmával 1453. július 19-én okmányt állított ki, melyben nejének Ilonának és a pártütő humi főuraknak megbocsátott. „És én hozzá tartozóimnak minden vétkét és minden kisebb-nagyobb engedetlenségét megbocsátám, a becsületes Ilona asszonynak és fiamnak Ulászló knéznek és mindama főuraknak és nemeseknek

¹⁾ Theiner, Mon. Hung. II. p. 263—265.

²⁾ 1453-ban így ír István herceg: „gospodi vazirom i krajišniku gospodarevu, koji gode bude na bosnsko krajišće....“ Miklošić, Mon. Serb. p. 460.

³⁾ Matković, Rad. VII. p. 249.

⁴⁾ Miklošić, Mon. Serb. p. 460—463.

és Humországi bármi néven nevezendő embereinek, kik bármikor és bármely úton-módon Ilona asszonnyal és Ulászló knézzel együtt elpártoltak tőlem; őszintén, igazán és színlelés nélkül megbocsáték, Semković Sladoje vajdának és fivéreinek és szolgálóinak, továbbá Ratković Juraj knéznak és fivéreinek és szolgálóinak, (Vlatković) Jurjević Ivaniš vajdának valamint fivéreinek és Sanković Vukašin knéznak, fivéreivel együtt és Humországi minden egyéb nemeseinek és a Narentán innen és túl elterülő összes országaim minden rangú embereinek, kik bármikor és bármely módon velök mentek.“¹⁾

A szövetségeseiktől elhagyott ragúzaik is kénytelenek voltak István herczeggel békét kötni. Követeik, u. m. Rastić Maroje, Bunić Žuvin és Bobaljević Andrusko, Novi erődben 1454. április 10-én megkötötték a békét István herczeggel. Minden a háború előtti állapotban maradt és István herczeg a ragúzaiknak ünnepélyesen megígérte, hogy sohasem fogja őket háborgatni és megtámadni „ha csak a törökök nagy császára Mehemet bég erre parancsot nem ad.“²⁾ Így végződött a három évig dúló háború, mely egyedül a törököknek használt. II. Muhamed szultán már 1456-ban levelet irt „a herczeg országa szandzsák bégjének és a novi-i és hotacsi kadinak!“³⁾

Tamás István viszonya Horvátországhoz, különösen Talovac Péter bán halála után (1453—1457). A boszniai királyok sohasem feledték el, hogy Horvát- és Dalmátország I. Tvrtko alatt a boszniai államhoz tartozott. Ezért tehát kitartóan azon fáradoztak, hogy uralmukat ezen két országra kiterjesszék. Nem hiú hódítási vágy vezérelte őket, hanem ama szükségesség, hogy államuknak természetes határokat szerezzenek és ez által annak fennmaradását biztosítsák. Mert valamint a dalmát-horvát tengerpart Bosznia nélkül fel nem virágozhatik, úgy Bosznia sem létezhetik ezen tengerpart nélkül, mely ezt a tengerrel, tehát a külvilággal érintkezésbe hozza.

Midőn Tamás István boszniai királylyá lett „Dalmát-

¹⁾ Miklošić, Mon. Serb. p. 457—460.

²⁾ Ibidem, p. 465—469.

³⁾ Ibidem, p. 474.

és Horvátország királya“ czímét is fölvette, mivel ez által ki akarta fejezni azt, hogy a boszniai állam Horvát-Dalmátországról még nem mondott le, jöllehet a Zárától Almisszáig terjedő horvát-dalmát tengerpart akkor már a velenczéseké volt.¹⁾ Tamás Istvánnak csupán Horvátország belsejében volt néhány helysége, ugyanis 1445. márcziusban Poljicza környékén fekvő néhány várát a velenczeieknek ajánlotta föl, melyekért cserében egy dalmát tengerparti várat kért, hová szükség esetén menekülhessen.²⁾

Belső Horvátországban, különösen pedig a boszniai határon, *Talovac Péter* horvát bán, volt a leghatalmasabb földesúr. Mint a hires *Nelipícek* örököse, *Czetin* és *Klissza* zsupánságokat birta, mint horvát bán pedig *Knin*, *Osztrovicza* és *Scardona* királyi várakat kormányozta. *Talovac Péter* bán, midőn látta, hogy a magyar koronának híu alattvalói a vad pogányok és Magyarország egyéb ellenségei részéről mennyi szenvedésnek vannak kitéve, a spalatoí templomnak a klisszai és czetini tizedet visszaadta, mely jogtalanul vétetett el tőle.³⁾ A törökön kívül még más ellenségei is voltak *Talovac Péternek*. *Ulászló* király halála után a hatalmas *Frangepán* grófok, kiket a *Czilleyek* is támogattak, támadtak ellene, nem különben a korbaviai knézek is, kik *Tamás István* boszniai király szövetségesei valának. *Talovac Péter*, kit mindenfelől ellenségek környékeztek és igen szorult helyzetbe jutott, a *scardonai* püspököt 1445. végén *Velenczébe* küldte és összes városait és tartományait fölajánlotta a köztársaságnak, ha ez neki a megélhetést és a *patricziusi*

¹⁾ *Tamás István* 1444. szeptember 3-iki okiratában ily címet használ: „Isten kegyelméből Szerbia, Bosznia, a tengerpart, Hum, Dalmát- és Horvátország, Dolnji-kraji és a nyugati tartomány stb. királya.“ Hasonlóképpen 1446. szeptember 22-én kelt okiratában. *Miklošić*, *Mon. Serb.* p. 429. és 438.

²⁾ *Glasnik XIV.* p. 102–103: „offert nostro dominio ex castris suis circumstantibus Polize, illud vel illa quae nobis magis placeant.

³⁾ Az illető okmányban *Péter bán* így nevezi magát: „Nos Petrus de Talouiz Cethinae ac Clissiae comes, Regnorum Dalmatiae et Croatiae Banus.“ *Lucio*, *Mem.* p. 452.

jogot biztosítja. A boszniai király ezt igen zokon vette és azonnal panaszkodott a tanácsnál, hogy ez Talovac Péter bánnal oly helységek átengedése iránt folytat tárgyalásokat, melyek jog szerint a boszniai államhoz tartoznak.¹⁾ A tanács 1446. márczius 17-én Tamás Istvánnak azt felelte, hogy Péter bánnal alkudozásba bocsátkozott ugyan, azonban nem fog olyas valamit tenni, a miért a boszniai király jogosan panaszkozhatnak. Talovac Péter továbbra is horvát bán, Klissza és Czetin ura maradt; azonban 1449. elején Hunyadi János Ujlaky Miklóst nevezte ki horvát bánná és Talovac Pétert ismét veszély fenyegette. Szorult helyzetében a velencei köztársaságtól kért segítséget és egyidejűleg Tamás István királylyal is alkudozásba bocsátkozott. A király hajlandó volt Péter bánságát átvenni és érte egy boszniai várat adni. Tamás István ezen szándékát a velenceiekkel közölte, kik 1449. április 7-én azt válaszolták, hogy az ő szomszédságát jobban szeretnék, mint bárkiét.²⁾ Azonban ebből sem lett semmi, mivel Talovac Péter a velenceiektől elegendő segélyt és hadiszert kapott és Ujlaky Miklós ellenbán visszaverése után bánságát megtartotta. Tamás István királynak ez nem volt ínyére és most Talovac Péter bán ellenfeleivel, a korbaviai knézekkel igyekezett barátságot kötni, hogy talán azok segélyével Péter bánságát meg fogja szerezhetni. Midőn 1450-ben a horvátországi harcok ismét megújultak és a fontos Osztrovicza vára októberben Péter bántól elpártolt, Tamás István király a várat minden áron megszerezni igyekezett. A velencei köztársaságnak 1451. áprilisban azt írja, hogy szívesen látná, ha a köztársaság Osztroviczát elfoglalná; de ha ezt tenni nem akarná, akkor legalább engedje meg neki, hogy Osztroviczát pénzért megszerezze. A köztársaság április 29-én azt válaszolta, hogy Osztroviczát

¹⁾ prefatum dominum regem sensisse, quod cum bano Pircho tenemus praticam, habendi de locis, que idem banus tenet, et nos advisat ipsa loca corone sue legitime spectare et ipsius iurisdictionis esse. Glasnik, XIV. p. 124.

²⁾ Et propterea cogitaverat (rex) pro sua et nostra securitate, de concordia et voluntate ipsius bani accipere ipsum banatum et dare praedicto bano quoddam castrum longe maioris redditus. Glasnik, XIV. p. 144—146.

már följánlották neki, de nem fogadta el; mindazáltal nagyon örülne, ha a király azt elfoglalná, mivel az ő szomszédsága bárkiénál kedvesebb előtte.¹⁾ A velenceiek jóindulata által fölbátorodott Tamás István mindinkább követelőbbé lett, most már nem elégedett meg Osztrovczával, hanem Knint, Horvátország Velebiten-túli fővárosát is elfoglalta. A szerencse azonban ezentúl nem igen kedvezett neki; ezért tehát csakhamar békét kötött a bánnal (1452. július 16 án) mivel az események egyébiránt is máshová hívták.²⁾

Tamás István király a velenceiekkel a lehető legjobb egyetértésben élt, mivel az ő segítségökkel Horvátországot megszerezhetni remélte. Most azonban egyszerre heves viszály tört ki közöttük. Midőn ugyanis 1451-ben Ragúza Vukčić István herceg ellen háborút viselt és e célból Tamás István királylyal és a boszniai főurakkal szövetséget kötött, István herceg a velencei köztársaságnál keresett segítséget, mely állam sohasem tanúsított jóindulatot Ragúza iránt. A köztársaság hajlandó volt a herceg kéréseinek engedni, egyelőre azonban fegyveres erővel nem támogathatta, mivel maga is hadat viselt Olaszországban. 1452. márczius 31-én megígérte, hogy őt az olaszországi háború befejezése után azonnal fegyveres támogatásban fogja részesíteni; kevéssel ezután csakugyan sereget és hajóhadat küldött és a herceg kérelmére ennek legveszedelmesebb ellenfelét Vlatković (Jurjević) vajdát megtámadta. A velenceiek most is saját

¹⁾ „et subsequenter (oratores regis Bossine exposuerunt), quod castrum Ostrovize defecerat a comite Pircho, et si ipsum volebamus erat ei gratissimum, ut illud acciperemus, quando vero non, quia precio illud sperat habere, contentari velimus, quod ipsum accipiat.“ Glasnik XIV. p. 153.

²⁾ Említésreméltó, hogy V. Alfonz aragoniai király, miután 1443-ban nápolyi királylyá lett, 1446. és 1450-ben Magyar- és Horvátországot is megszerezni törekedett. Alfonz Tamás István királyt már 1446-ban fölszólította Driva (Narenta) átengedésére „ut per eam valeat habere aditum ad regnum Hungariae.“ (Glasnik, XIV. p. 124.) Mig Tamás István ezt megtagadta, addig Vukčić István hajlandó volt Alfonzot támogatni, ha ez őt Spalato hercegévé (ducham Spaleti) kinevezné. Glasnik, XIV. p. 144. V. ö. p. 125, 145, 149—152.

érdekeket tartották szem előtt. Nem annyira István herczeg ellenségeinek megsemmisítésén, hanem inkább birtokaik kiterjesztésén fáradoztak. Vlacković Ivaništ tehát nem az ország belsejében keresték föl, hanem megelégedtek azzal, hogy a Narenta és Czetina közt elterülő tengerpartot, t. i. Krajínát és Neretvát elragadták és uralmuk alá hajtották. Ez körülbelől 1452. áprilisban történt. Tamás István állama két kiegészítő részének, u. m. Krajínának és Neretvának velencei uralom alá jutásáról értesülvén, a köztársaságnak azonnal szemére lobbantotta, hogy ez idegen jószágot tulajdonított el. A köztársaság 1452. június 3-án azt válaszolta, hogy igazi és kétségsbe vonhatatlan ura az illető tartományoknak, mivel a herczeg által szólíttatott föl, a velencei köztársaság szomszédsága pedig a királyra nézve kellemesebb leendő és többet használhat, mint bárkié.¹⁾ Tamás István államának ezen szép és fontos részét kiváltképen Drivat (locus Narente) nem igen akarta a velenceieknek átengedni, azonban midőn István herczeg hadseregével a Narentáig előnyomult, hogy az említett tartományokat a velenceiek számára megtartsa, a boszniai király kénytelen volt engedni. A velenceiek Krajina és Neretva kormányzójává Mauroceno Károlyt nevezték ki (június 26.)²⁾ Vlacković Ivaniš vajda midőn látta, hogy pompás tengerpartja a velenceiek hatalmába került, a köztársaságtól itteni birtokaiban való megerősítést kérte. Erre Foscari Ferencz doge új alattvalóját mindama krajinai javainak birtokában megerősítette (1452. július 22.), melyeket ez már 1417-ben Ostoja királytól kapott.³⁾ Talovac Péter bán 1453-ban meghalt. Özvegyet (Hedvig) és két fiút (János és István) hagyott hátra, kiknek gyámja Bojničić Tamás knéz, horvát al-bán volt. Horvátország összes szomszédai fegyvert ragadtak, hogy az elhunyt bán örökségén osztozkodjanak. Ezek közül kiemelendők: Vukčić István herczeg, kit rokonai a Frangepánok és a Czilleyek támogattak: továbbá Tamás István boszniai király; végre pedig a velenceiek, kivált-

¹⁾ Ibidem, p. 163.

²⁾ Ibidem, p. 165—168.

³⁾ Glasnik, XIV. p. 168—171.

képpen az erős Klisszát szerették volna megszerezni. Ezenkívül a Czilleyek a horvát báni méltóságot is megakarták szerezni. Tamás István király a horvát báni méltóságért már 1455 elején hadat viselt a Czilleyek ellen. Ezért tehát bizalmas emberét Traui Miklóst a velenceiekhez küldte azon kérelemmel, hogy Knint „Horvátország legfontosabb és legelső városát“, vagy maguk foglalják el, vagy pedig vegyék rá a bán fiait, hogy Knint engedjék át Boszniának, mert különben Czilley Ulrik gróf kezébe fog kerülni. A velenceiek a királynak márczius 8-án azt válaszolták, hogy Knint nem vehetik birtokukba, mivel ezáltal Magyarországgal gyülnék meg a bajuk, azonban oda fognak hatni, hogy Péter bán fiai a várost adják át Boszniának. Tamás István azonban nem kapta meg Knint, mivel új ellenfele támadt Vukčić István herceg személyében, ki kevéssel előbb özvegygyé lett és most Hedvig bánné kezét és azzal együtt a horvát Talovac nemzetség összes birtokait elnyerni igyekezett. Tamás István király is fényesen akarta összeházasítani fiát és utódát Istvánt; azonban István herceg óriási hadat gyűjtött és a horvátokat borzasztó háborúval fenyegette, hogy ez által István királyfi házaságát megakadályozza.¹⁾

A horvátországi harcok 1456-ban még inkább elmérgesedtek, midőn az eközben horvát bánná kinevezett Czilley Ulrik is beavatkozott. Tamás István király Czilley Ulrik első seregét ugyan kiűzte Horvátországból; de mivel a Czilleyek hatalmától ennek daczára is rettegett,

¹⁾ Horvátországnak akkori (1455. végén) helyzetére nézve igen becses adatokat tartalmaz a traui Sobota János december 24-ki levele, melyben olvassuk: „Magnanimus Stephanus omni studio, cura ac cogitatione contendit, ut uxor magnifici Petri bani sibi nubatur. Hoc conjugio in magna spe est, Crovatis imperare posse receptis oppidis, quae bano Petro parebant. Rex et despotus inviti et gementes imperata facturi sunt. Rex tanto periculo exterritus, ut filio suo adolescenti splendidissime nubat, enixissime contendit. Nihil adhuc compertum habeo; si quid explorati habuero, continue te certiore faciam. Magnanimus Stephanus simulate regis molitiones animadvertit; contractis undique delectu ingens bellum se Crovatis illaturum minatur. Hoc terrore regias nuptias disturbare posse confidit.“ Rad. jugosl. akad. I. p. 155.

a velencei köztársaságnak kevéssel ezután azt írta, hogy Czilley másik sereget indított útnak, kéri tehát a köztársaságot, hogy Talovac bán árváinak megvédelmezésére szövetkezzenek vele Czilley Ulrik ellen; Vukčič István herceget pedig szólítsa föl, hogy Péter bán fiait ne háborgassa. Jóllehet a köztársaság e közben (május 28 án) Czilley Ulriktól, horvát bánná történt kineveztetéséről már értesült, mindazáltal a boszniai királynak június 3-án azt válaszolta, hogy foglalja el Knint, mi által István herceg és Ulrik bán elkülönítenének, ezenkívül pedig megígérte, hogy István herceget a horvát ügyekbe való beavatkozásról le fogja beszélni. Tamás István azonban Horvátországban nem arathatott sikert, mivel a törökök ismét óriási hadsereggel fenyegették országát.

Tamás István a II. Muhamed török császár elleni háborúra készületeket tesz (1457) és fiának Tomašević Istvánnak megszerzi Szerbiát (1458). Miután Tamás István Hunyadi János segítségével a török uralom alól felszabadított boszniai állam királyává lett, azonnal megtagadta az adót, melyet elődje II. Tvrtko István, II. Murát szultánnak fizetett. Tamás István éppen ezért nem merte a patarénusokat üldözni, miként azt a római és magyar udvarok óhajtották; a törököktől való félelmében a velenceiektől már 1445 ben egy dalmáciai erődöt kért, hol szükség esetén családjával és vagyonával menhelyet találjon.¹⁾ Még inkább rettegett a török hatalomtól, midőn Branković György szerb despotával, ki II. Murát szultánnal különös kegyben állott, összeveszett. Tamás Istvánra nézve tehát igen üdvös dolog volt, midőn Hunyadi János a török szultánnal 1449. májusban békét kötött, melynek értelmében Bosznia a törököknek ismét adót fog fizetni és a hátralékos adó felét meg kell térítenie.

1451 elején meghalt II. Murát szultán és február 5-én huszonegyéves fia II. Muhamed név alatt török szultánná lett (1451—1481). II. Muhamed szultán igen szellemes, művelt és dicsvágyó ifjú volt, ki életcéljául a balkán-félszigeti keresztény államok megsemmisítését tűzte ki. Osztroviczai Mihály szerb krónikás ezeket írja: „Muhamed császár atyja halála után szerencsésen ural-

¹⁾ Glasnik XIV. p. 102.

kodott, azonban szerfelett ravasz volt és fegyverszünetekkel mindenkit rászedett, ha csak szerét tehetné.¹⁾ Tamás István is megrémült, midőn a török trónváltásról értesült. Midőn 1451. decemberben Ragúzával István herceg ellen szövetséget kötött, a háború megkezdését kilátásba helyezte „ha csak valamely akadály, vagy pedig török hadsereg közbe nem jön;“²⁾ márcziusban pedig a velenceieket arra kérte, hogy II. Muhamedhez követeket küldene, kik őt rávegyék, hogy Boszniát ne háborgassa.³⁾ Tamás István király rémülete tetőpontra hágott, midőn II. Muhamed szultán 1453. május 29-én Konstantinápolyt bevette és az ősrégi byzanci császárságnak véget vetett. Eme borzasztó hír hallatára a szultánhoz azonnal követeket küldött, kik az ő nevében hódolatukat fejezzék ki és a szultán kegyéért esedezzenek.⁴⁾ Egyidejűleg azonban a római kuriánál s az európai hatalmaktól segélyért könyörgött, élénk színekkel ecsetelvén a Boszniát s az egész kereszténységet fenyegető veszélyt. Sejtelve, fájdalom csakugyan beteljesedett. Ugyanis a pártütő István herceg által behívott törökök körülbelül ez időben, Bosznia délnyugati részét meghódították és abból a „boszniai tartományt“ (bosansko krajšće) alakították.⁵⁾ Ezen tartomány főhelye valószínűleg a Csehotinának a Drinába ömlésénél fekvő Focsa (Hotcsa) volt, hol ettől fogva a hercegovinai török szandzsákbég (kormányzó) székelte és a török uralmat Bosznia belsejébe és a tenger felé mindinkább kiterjesztette.⁶⁾ III. Calixt

¹⁾ Osztroviczai Konstantinovič Mihály történetét lengyelből (Pamiętniki Janczara) fordította és kiadta Dr. J. Šafařík (Glasnik srbsk. učenoga društva XVIII. p. 45—188.) Cap. 26. p. 108.

²⁾ Miklošić, Mon. Serb. p. 108.

³⁾ Glasnik, XIV. p. 153.

⁴⁾ Parvo interiecto tempore (Konstantinápoly eleste után) legatos regis Bosne, qui apud imperatorem Teucrorum legationis munere functi sunt, venisse nunciatum est.“ Sobota János levele, Rad. I. pag. 151.

⁵⁾ 1459. július 19-iki okiratban olvassuk: „Isten és Mehemet-bég nagy császár és emir úr kegyelméből, én István Szent Száva hercege az úr vezéreinek és kormányzójának, ki a boszniai tartományban lenni fog“ Miklošić, Mon. Serb. p. 460.

⁶⁾ Ibidem, p. 474. — Jireček, Die Handelsstrassen, p. 76.

pápa a boszniai államot és annak királyát fenyegető veszélyről értesülven, Tamás István királyt és fiát a római egyház oltalmába fogadta és megígérte, hogy alattvalói s a törökök által a boszniai államtól elszakított tartományokat vissza fogja neki adni, mihelyt azok visszahódíttatnak.¹⁾ De ez István királyra nézve gyenge vigasztalás volt. Már 1456. május vagy június havában panaszkodik a velencei köztársaságnál, hogy a török szultán Bosznia birtoka után vágyik; eddigelé pénzzel is megelégedett, most azonban négy várat és húszezer mérő gabonát követel tőle, mert különben Boszniát megtámadja és megsemmisíti.²⁾

Mig Tamás István államának léteért remegett, alatt Boszniától keletre nevezetes dolgok történtek, melyek némi reményt öntöttek csüggeteg lelkébe. Konstantinápoly bevételé után II. Muhamed szultán a görög, albán és szerb országokat egymásután elfoglalta. 1454-ben Branković György szerb despotát főlészlította, hogy egész Szerbiát úgy a mint azt Lazarević Istvántól átvette, szolgáltassa neki át. György ijedtében Magyarországra menekült, hol Hunyaditól segítséget kért. Ennek támogatásával 1455-ben kiűzte ugyan a Szerbiában dűlő török hadsereget és a szultánnak 32000 arany évi adót ajánlott. Azonban Muhamed hadseregének veszteségét megboszulandó, már a következő évben 150,000 főnyi hadával és háromezrűz ágyúval, Szerbia és Magyarország ellen vonúlt. A magyar-szerb határon mindenekelőtt az erős Nándorfehérvárt, Magyarország kulcsát kellett bevennie. Az ostromlott város segítségére siető Hunyadi János és Kapisztrán János pápai követ a török hadsereget teljesen szétverték, úgy hogy Muhamed szultán maga is vad futásban keresett menedéket. Ezen dicsteljes győzelem után néhány napra meghalt Hunyadi János, korának legnagyobb hőse és a törökök réme.

Az egész keresztény világot örömmámor fogta el, midőn Hunyadi nándorfehérvári győzelme tudomására jutott. A boszniai király is fellélegzett, mivel azt hitte,

¹⁾ Theiner, Mon. Hung. II. 272.

²⁾ Ljubić Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske I. p. 214.

hogy a szégyenteljes török járom alóli felszabadulás órája már elérkezett. A keresztény fegyverek győzelme által föllelkesítve, eltökélte, hogy a híres Kasztriot György (Szkanderbeg) albán hadvezér példáját fogja követni, ki a törököket már 1444 óta diadalmasan visszaverte és maga fog a török szultán ellen hadat vezetni. Mindenekelőtt a török szultánnak fizetett adót tagadta meg,¹⁾ azután pedig egy nagy kereszteshad élén II. Muhamed szultán ellen szándékozott vonúlni. III. Calixt pápa Szebenicói Miklós ferencz-rendi szerzetes útján a boszniai király szándékáról értesülván, 1457. április 23-án kelt iratában buzdítja a királyt, hogy „ezen nemes, jámbor és szent szándékban állhatatosan megmaradjon és minden erejét a kereszténység esküdt ellenségének megsemmisítésére fordítsa.”²⁾ III. Calixt pápa egyszersmind szövetségeseket is igyekezett szerezni, úgyszintén pénzbeli segítséget Tamás István számára, hogy ez tervét minél könnyebben és sikeresebben végrehajthassa. Ezen czélból július 26-án Foscari Ferencz dogét is fölszólította, hogy a kereszties hadhoz csatlakozzék és Dalmácia lakosainak, kik a szent háborúban részt akarnak venni, erre engedélyt adjon.³⁾ Egyidejűleg a magyarországi püspököket is a szent háborúra fölszólította; dalmáciai, magyarországi és szerbiai követeinek pedig meghagyta, hogy mindenütt kereszties hadjáratot hirdessenek, pénzt és ajándékokat gyűjtsenek, a begyűlt pénzt három részre osszák, az egyiket a magyar királynak, a másikat Kasztriot Györgynek, a harmadikat pedig Tamás István boszniai királynak adják át.⁴⁾ Végre július 28-án kelt iratában Vukčić István herceget is fölszólította a hitetlenek ellen vezetendő hadjáratához való csatlakozásra.⁵⁾

Tamás István ezalatt erélyesen készült a szent há-

¹⁾ III. Calixt pápa 1457. június 20-án így ír: „et quod iam ipse rex (Bosne) desiit pendere tributum, quod hactenus ipsi tyranno Turcorum dare consuevit. Theiner, Mon. Hung. II. p. 297.

²⁾ Theiner, Mon. Hung. II. p. 2971—292.

³⁾ Ibidem, p. 297.

⁴⁾ Ibidem, p. 292, 296, 298, 304. — Ibidem, Mon. Slav. mer. I. p. 426.

⁵⁾ Theiner, Mon. Hung. II. p. 297—298. Mon. Slav. mer. I. p. 427.

borúra; legfőbb támasza fivére Radivoj, a katolikus egyház buzgó híve volt.¹⁾ Midőn már kellően föl volt készülve, ragúzai Mariánus és Pál ferencz-rendi szerzetesek által azt izente a pápának, hogy a török ellen folytonosan harczol és 1457. szeptember elején a harcz-térre fog vonúlani és a törökök erődeit meg fogja támadni.²⁾ A pápa július 29-én kelt iratában igen megdicsérte és így kiáltott fel: „Támadj tehát Krisztus harczosa és törj a barbárokra és Isten kegyelméből bizonyára dicsőséges győzelmet fogsz aratni fölöttük.“ Tamás István Traui Miklós nevű meghitt emberét Szutiszkából július 24-én a nyugati udvarokhoz küldte, hogy a római pápától a velencei dogetól, a milanói, a burgundi hercegektől, kiváltképpen pedig V. Alfonz aragóniai-nápolyi királytól segítséget kérjen, mely czélból őt különös meghatalmazó levéllel látta el.³⁾

E közben 1457. november 23 án meghalt V. László magyar király és a következő év január 23 án az ifjú Hollós Mátyás, a hős Hunyadi János fia választatott magyar királylyá. A birodalom kormányzója Szilágyi Mihály, a fiatal király nagybátyja volt. A magyar trónváltozás és a keresztény világ csekély részvétele okozták, hogy a régóta tervezett és előkészített keresztes hadjárat meg nem valósulhatott. István király azonban folytonosan harczolt a törökök ellen, kik éppen ekkor Szerbiában Szilágyi ellen hadakoztak. Tamás István 1458. elején néhány a boszniai-szerb határon fekvő helyiséget elfoglalt ugyan,⁴⁾ azonban csakhamar belátta, hogy a hatalmas

¹⁾ Theiner, Mon. Slav. merid. I. p. 428.

²⁾ „intelleximus, tuam celsitudinem adversus perfidos Christi hostes Turchos continuo bellum gerere, ac dispositam esse ad principium mensis Septembris proxime futuri in campum et castra contra predictos exire...“ Theiner, Mon. Hung. II. p. 298—299.

³⁾ Lucio, Memorie di Trau p. 451.

⁴⁾ Nove havemo, come mori despoto Lazaro, cussi re de Bossina cum hoste ando la, et si ha preso Srebarniza et altri castelli 3 et 5, dicti Astanach e quatro Atonachevich li quanti hanno zurati esser sotto posti alo dominio de Re di Bossinia, li quali Rezbarniza et castelli 2 ha reservato Re per se, . . . et quello di Srebernica chiamò fiol de Re ad uno convito cum altre

Muhamed szultán ellen nem érhet el tartós sikert: ezért tehát már ugyanazon év márczius vagy április havában békét kötött vele és a háború előtti adófizetésére ismét kötelezte magát.¹⁾ Tamás István király követei, kik Muhamed császárnak adó fejében 9000 aranyat vittek, már májusban Drinápolyban időztek.²⁾

Tamás István azért is sietett békét kötni a szultánnal, mivel Szerbia megszerzésére igen jó alkalom kínálkozott. Az agg Branković György despota, ki még 1455-ben Szreberniczáért harczolt,³⁾ 1456. december 24-én elhunyt, özvegyet (Jerina) és három fiút (Lázár, Gergely és István) hagyott hátra. Despotává Gjorgjević Lázár lett, ki 1458. január 20-ig uralkodott. Országlása alatt a Szerbia és Bosznia közt régóta dúló viszályok megszűntek; sőt a közös veszedelem a két szomszédos uralkodó közt szövetséget is hozott létre. Tamás István barátságot kötött Lázár despotával és nemcsak a boszniai tartományokat (Szreberniczát, Zvornikot és Uszorát), hanem egész Szerbiát igyekezett megszerezni, ezt azonban nem háború, hanem házasság által szándékozott elérni. Tamás István király fiát Istvánt, már 1455-ben fényesen akarta összeházasítani, hogy ez által családjának fényét emelje és számos ellenségeinek ellenállhasson. Most igen jó alkalom kínálkozott, ugyanis Lázár despotának csak egyetlen egy Iloná (Jelača) nevű leánya volt. Az István királyfi és Ilona közti házasság még Lázár

cose donate . . . Monumenta Hungariae extera, (Mátyás király korából I. p. 6).

¹⁾ Re de Bossina ha fatto et confermato la pace cum el Turcho, dandoli et tributo ordenato per non poter far altro . . . Ibidem p. 18.

²⁾ Dice preterea haver veduto in Adrianopoli ambassata del re di Bossina, quale havea portato et tributo de ducati IX. millia Ibidem, pag. 29.

³⁾ „Kovačević Péter Szrebernicza előtt 1455. május 5-én Radoević Dmítar keze által elesett“ (Šafařík; Pam. dřev. pism. p. 78.) „Eodem anno (1455) Dmítar Radoevich mactat Petrum Kovachevich sub Szreberniza“ (Arkiv. III. p. 21). Kovačević Pétert illetőleg lásd Tamás Istvánnak 1446-ki oklevelét (Miklošić Mon. Serb. p. 440); Radojević Dmítart illetőleg pedig a szerb krónikákat Šafaříknál (Pamatky p. 79).

despota életében elhatározott és oly értelmű egyesség kötött, hogy István herceg nemcsak Kelet-Boszniát, hanem a szerb despota méltóságát is örökölni fogja.

Eközben meghalt Gjorgjević Lázár, még mielőtt leánya István herceggel egybekelt volna. Szerbiáért most sokan vetélykedtek, u. m. István, Lázár fivére, továbbá Lázár másik fivérének Gergelynek törvénytelen fia és Muhamed török császár. Mindezek daczára azonban sikerült Tamás Istvánnak a despota néhány városát, köztük Szrebernícát is elfoglalni, mely utóbbi 1458. február 22-én jutott a boszniaiak hatalmába. De Gergely fia kevéssel ezután Szendrőt elfoglalta, miért is Tamás király attól tartott, hogy fia nem fogja megkapni Szerbiát; más feleséget keresett tehát fia számára.¹⁾ E célból hű szolgáját Traui Miklóst Milanóba küldte, hogy ott Sforza Ferencz herceg leányát, a boszniai király fia számára megkérje. A boszniai követet a milanói udvarnál igen barátságosan fogadták és kérelmét örömmel teljesítették. Azonban míg Traui Miklós Olaszországban járt, a viszonyok megváltoztak és Tamás István ismét a szerb despota leányához közeledett. 1458. október 14-én Zsepcesében Ratković István logothét számára oklevelet állított ki, melyből kitűnik, hogy az özvegy despotánéval a legjobb egyetértésben élt; ugyanis Ratkovićnak a tulajdonképpen Szerbiában és pedig a lepeniczai, boracsi, osztroviczai, nikudimi és szendrői kerületekben és Macsóban fekvő birtokokat adományozott.²⁾ Tamás István ezután fiával együtt Magyarországra ment, hol Mátyás király és a magyar rendek Szegeden országgyűlést tartottak.³⁾ Mátyás király a szerbek beleegyezésével István

¹⁾ Egy 1458. április 21-iki tudósításban olvassuk: „.... per questa cason non credo se fara le noce del fiol de Re Bossina in la fiola del despoto Lazaro.“ Mon. Hung. Mátyás király korából I. p. 18.

²⁾ Rad. jugosl. akad. I. p. 156—158.

³⁾ „Cum itaque fidelis noster dominus Stephanus Thomas, rex Bozne, non solum in facto metarum verum in alcioribus rebus regni ad civitatem nostram Zegediensem in proximo ad nos venturus est....“ Továbbá: „Scripseramus pridem fidelitati vestre, ut, quia rex Bosne ad civitatem nostram Zegediensem in proximo

királyfit Szerbia despotájává nevezte ki és egész Szerbiát neki adta, nemkülönben az eddigi despoták magyarországi birtokait is neki adományozta.

Szerbia nagy része tehát 1458 végén Boszniával egyesítettett; István király uralma Szendrőig és a Morava folyóig terjedt. A következő év (1459) április 1-én Tomašević István herceg és despota Ilonával egybekelt. Atyja az agg Tamás István fiának szerencsését Sforza Ferencz milánói herceggel már május elején tudatta és bocsánatot kért, hogy ez által fia és, a herceg leánya közt tervezett házasság meghiúsult.¹⁾

Szendrő elfoglalása (1459) és Tamás Istvánnak Mátyás magyar királlyal folytatott viszála. Tamás István az által, hogy fia szerb despotává lett, nem sokat nyert. Boszniát is csak nagy nehezen védhette meg II. Muhamed szultán ellen, Szerbia, különösen a fontos Szendrő védelmezése még sokkal nagyobb bajokba sodorta. Teljes hitelt adhatunk tehát Osztroviczai Mihálynak, ki azt állítja, hogy a boszniai király nem nagyon örvendezett, midőn Szendrőt és a többi szerb városokat megkapta „ezeket igen kevésre becsüli, mivel a török császártól retteg.”²⁾

Muhamed 1459-ben csakugyan készülleteket tett Szendrő és egész Szerbia elfoglalására és Tamás István király megbüntetésére. Ez igen jól tudta, hogy mi vár rá, miért is már 1459. májusban segítséget kért Velençzétől,³⁾ ezenkívül II. Pius pápát is fölkérte keresztes

ad nos venturus esset....“ Hóllós Mátyás 1458. november 15. és 29-én kelt levelei. Katona, Historia critica XIV. p. 166. és 168.

1) Nunc itaque vestram praefatam serenitatem certiore facimus, quod pridem illustris Stephanus filius noster carissimus in octave Paschae Domini accepit in uxorem filiam praefati quondam despoti Lazari, et totum eius dominium in Hungaria et Rascia; quod Turci nondum occupaverant, obtinuit, Despotusque factus est per ser. dominum regem Hungarie loco eiusdem sui soceri Lazari Despoti concordí voluntate omnium Rascianorum... Mon. Hung. Mátyás király korából I. p. 49–50. — Šafarik, Pam. drev. pism. Jihosl. p. 80.

2) Caput XXIX. p. 121.

3) Mon. Hung. Mátyás korából I. p. 31.

hadjárat hirdetésére. II. Pius azonnal teljesíté kérését és Marián ferencz-rendi szerzetesnek 1459. május 9-én meghagyta, hogy az egybegyűlt keresztesekkel tüstént Boszniába menjen és Tamás István királyt, ki a törökök támadásait csak nagy ügygyel-bajjal verhetette vissza, támogassa, nehogy a királyság a hitetlenek kezébe kerüljön.¹⁾ A pápa egyidejűleg az európai uralkodókat Mantuába egyetemes kongresszusra hívta össze, hogy ott a mindinkább előnyomuló törökök ellen egyesüljenek. Azonban még mielőtt a mantuai kongresszus valamit határozott volna, II. Muhamed már keresztülvitte tervét, miben őt az elhagyott boszniai király meg nem akadályozhatta.

A Tomašević István despota birtokában létezett szerb városok közül a legfontosabb a Moravának a Dunába ömlésénél fekvő Szendrő volt. A város lakosai az új despotához nem igen ragaszkodtak, jóllehet ez a városban lakott és a várat erélyesen védelmezte. A szendrőiek ugyanis nem feledhették el, hogy a despota anyósa, Abogović Mihályt, kire a város kormányzását bízta, elfogatta és lánczra verve Magyarországra küldte, Mátyás királynak meghódolt, ki azután a boszniai királyfit despotává nevezte ki.²⁾ A szendrőiek az új despotát, ki buzgó katolikus volt, magyar betolakodónak tekintették és minden áron meg akartak tőle szabadulni. Midőn tehát II. Muhamed 1459. júniusban Szendrőhöz közeledett, a lakosok elébe siettek és a város kulcsait átadták neki (1459. június 20-án). Muhamed a helyőrséget elfogta, Tomašević István despota és anyósa kénytelenek voltak a győzővel alkudozásba bocsátkozni, ki őket azután szabadon bocsátotta.³⁾ Szendrő bevétele után Muhamed a többi szerb városokat is elfoglalta és egész Szerbiát török pasasággá változtatta.

1) Cum per litteras carissimi in Christo filii nostri Stephani Thomae regis Bosne illustres nuper ad nos transmissas intelleximus, quanto in periculo constitutum sit regnum eius propter imminentem Turchorum ferociam, regnum ipsum quotidie invadentium et illud occupare totis conatibus initentium.... Theiner, Mon. Hung. II, p. 327.

2) Laonici Chalchocondylae lib. IX. p. 459.

3) Laonici Chalchocondylae lib. IX. p. 460.

Szendrő eleste egész Európában nagy rémületet okozott. Sokan Tamás István boszniai királyt és fiát Tomašević Istvánt vádolták, hogy a várost pénzért adták át a törököknek.¹⁾ Mátyás király szerfelett megharagudott Tamás Istvánra és II. Pius pápánál a kereszténység árulójaként panaszolta őt be, egyszersmind maga is működni kezdett ellene. A pápa hitelt adott Mátyás király szavainak és hevesen megtámadta Tamás Istvánt ama szerencsétlenség főökának nevezvén őt, mely a kereszténységet Szendrő eleste folytán érte. Azonban még mással is vádolták a szegény boszniai királyt. Kevéssel Szendrő eleste után apósával és legengedetlenebb alattvalójával, Vukčić Istvánnal viszályba elegyedett. A viszály oka Zazvina horvát város volt, mely egykor Talovac Péter bán birtokához tartozott, most pedig a boszniai király, a poljiczaiak és István herczeg versengtek érte. István herczeg nem akarta Zazvinát a királynak átengedni és a velencei köztársaságnak kijelentette, hogy inkább a törököknek adná azt át, mint saját királyának.²⁾ Tamás István azonban ennek daczára II. Piusnál azzal vádoltatott „hogy a békét megszegi, a törökökhöz csatlakozik és azokat országába hívja, továbbá a herczeg tulajdonát képező Zazvina várost török kézbe akarja játszani.“³⁾ Ennyi vádaskodás után II. Pius Mantuából 1460. január 18-án követének Tamás leszinai püspöknek meghagyta, hogy mindent tüzetesen vizsgáljon meg és ha István királyt valamiben bűnösnek találja, őt egyházi átokkal sujtsa.

¹⁾ Gobelinus egykorú író ezt mondja: „Rasciani per id temporis Turcarum impetum aegre ferebant, ob quam rem passus est Hungariae rex, ut Senderoviam, oppidum apprime munitum et ad ripam Danubii situm, Stephani (Thomae) filius defendendum susciperet, qui paucis post mensibus, quam intromissus est, accersitis Turcis *magno auri pondere venum dedit*, quae res non minus Hungarorum animos fregit, quam perdita olim Constantinopolis.“ Engel, Geschichte von Servien u. Bosnien p. 415.

²⁾ Lásd a velencei tanács 1459. szeptember 3-ki válaszát Mon. Hung. Mátyás korából, I p. 63.

³⁾ „ut castrum Ciasinae, quod ad dictum ducem spectare dignoscitur, in Turcarum potestatem deveniat.“ Katona, Hist. critica XIV. p. 341.

Az eként rágalalmazott és bevádolt Tamás István most legfőképpen azon fáradozott, hogy ártatlanságáról és igazhitűségéről a római pápát meggyőzze. E célból a pápához követeket küldött, kik előadták és bebizonyították, hogy Szendrő bukásának nem a boszniai király, ki igazhitű katolikus és a patarénusok erélyes üldözője, hanem szükség kényszere volt oka. A követek egyszersmind arra kérték a pápát, hogy püspököket nevezzen ki Boszniába és követet küldjön oda, ki a király tetteit megfigyelje, egyúttal pedig annak kérelmeit és sérelmeit is tanulmányozza.¹⁾ A pápa eleinte nem akart hinni a követeknek és keményen megfeddte őket, mivel királyuk a törökökkel barátkozik és alkudozik,²⁾ később azonban valószínűleg Tamás leszinai püspök fölvilágosítása folytán, belátta, hogy Tamás István király teljesen ártatlan és jogtalanul vádoltatik ezen gyalázatos áru-lással.

Mátyás királynak, ki Tamás Istvánt a pápánál rosszabb színben tüntette föl, nem igen volt ínyére, hogy a boszniai követek II. Pius pápához mentek. Jól tudta, hogy ezek könnyű szerrel tisztázni fogják az ügyet; mivel pedig a pápát nem ámithatta többé, szemére lobbantotta, hogy követeket fogad, kik uruk számára koronát, Bosznia számára pedig külön püspököket kérnek.³⁾ II. Pius pápa június 7-én Mátyáshoz intézett iratában tudatja vele, hogy a boszniai követek a koronát egy

¹⁾ „conati sunt (oratores) regis calumniam excusare, asserentes, que de Zendicio acciderunt, *necessitatis fuisse non voluntatis*...” II. Pius pápa 1460. június 7-én kelt levele. Theiner, Mon. Hung. II. pag. 358.

²⁾ Quum ad nos venissent sui (regis) oratores, vehementer eos increpuimus pro his, quae de eo iam ferebantur, satis docentes, quam disciplina nobis esset omnis eius cum Turco conventio. II. Pius pápa 1460. márczius 12-én kelt levele. Katona XIV. p. 344.

³⁾ A pápa június 7-én így ír Hollós Mátyáshoz: „Timere celsitudo tua videtur... ne propter adventum oratorum Bosnensium ad concedendo illi regno episcopos, dandamque Thomi regi coranem faciles aures prebeamus *credens* omnia hec ad *velandam* proditiōis sue infamiam pertinere.” Theiner, Mon. Hung. II. p. 385.

szóval sem említették, hanem csak királyukat védelmezték és Bosznia számára püspököket kértek. „Kedves fiam” — így ír a pápa a magyar királyhoz, — „nem vagyunk oly ügyetlenek eféle dolgokban, sem pedig kegyeink osztogatását nem hamarkodjuk el, hogy ne tudnók mi lehet a következménye ilyen adományozásnak (t. i. a koronáénak). Jól tudjuk, hogy mit cselekedett Tamás István király ellened és mit vétett a kereszténység ellen. Azt is tudjuk, hogy ők (a boszniai királyok) ezen koronát elődeinktől gyakran kérték, de sohasem kapták meg; ha pedig valamely alkalommal mégis adományoznók azt, nem fogjuk ezt a te tudtod nélkül tenni, miután te jogot formálsz arra.“¹⁾ A pápa ugyanaznap magyarországi követének is irt, ki a pápát tudósította arról, hogy Mátyás király a boszniai követség megérkezése miatt nyugtalanodik és meghagyta neki, hogy a királyt nyugtassa meg. Egyidejűleg azonban megparancsolta, hogy az ügy állásáról őt pontosan értesitse és István herceget vegye rá, hogy a patarénusokat, kiket a boszniai király országából kiűz, ne fogadja be.²⁾ Mátyás király minden módon Tamás István ellen működött, azonban birodalma déli határaival mit sem törődött, hanem III. Frigyes német császár ellen harczolt; ezalatt a boszniai király, ki II. Muhamed szultán támadásainak folyton ki volt téve, szomorú napokat élt át. Áprilisban megjelent Boszniában Hasszán pasa és a királytól engedélyt csikart ki, hogy országán keresztül Szerém és Valkó megyékbe betörhessen.³⁾ Tamás István követei november elején Velenzében valának, hol előadták a rettenetes veszélyt, mely a boszniai királyságot és annak igazhitű keresztény királyát a törökök részéről fenyegeti. A követek a tanácsnak ajánlatot tettek, hogy venné át Boszniát, a király pedig annak védelmében támogatni fogja a köztársaságot. Ha pedig a köztársaság ezt megtenni nem akarná, akkor legalább segédcsapatokat és fegyvereket adjon. Vukčić István is igen szorult helyzetben volt. Belátta, hogy a törökök csak addig támogatták őt, a meddig ez érde-

¹⁾ Theiner, Mon. Hung. II. p. 358.

²⁾ Theiner, Mon. Hung. II. p. 358 – 359.

³⁾ Mon. Hung. Mátyás király korából. I. p. 78.

kükben állott és most már el akarják őt úzni. A velencei köztársasággal már 1460. februárban tudata az országát fenyegető veszélyt; a köztársaság megengedte neki, hogy az esetre, ha szerencsétlenség érné, családjával és vagyonával Leszina szigetére menekülhessen.¹⁾ A velenceiek már ez alkalommal tanácsolták a hercegnek, hogy urával, a boszniai királylyal béküljön ki; ebbeli óhajaikat november 10-én a boszniai követ előtt ismételték és kijelentették, hogy a herceg és király közti jóindulat és egyetértés országaik legfőbb üdve volna.²⁾ A köztársaság azonban a boszniai királyságot nem akarta átvenni, hanem abbeli reményét fejezte ki, hogy a király Isten segedelmével és saját bölcsesége által ősei örökségét meg fogja tarthatni.³⁾

Tamás István halála; az uralkodása alatti vallási viszonyok. 1460 közepe óta Sperančić Pál viselte a horvát báni méltóságot. A velenceieket mindenünnen kiszorította; az erős Klissza elfoglalása után bánsága tekintélyének emeléséhez látott. A boszniai királylyal sem állott a legjobb viszonyban. Ez tehát a velenceieknek 1460. novemberben megizente, hogy Sperančić Pál nagy ellenségük és mi mindent forral ellenük.⁴⁾

Tamás István 1461 közepe táján Sperančić Pál bán és a horvát főurak ellen harczolt. Ezen küzdelmek alatt július 10-én meghalt. Tomašić Iván horvát krónikás elbeszélése szerint a királyt saját fia István és fivére Radivoj boszúból gyilkolták meg.⁵⁾ Velenczében már augusztus 20-án értesülve voltak haláláról, ugyanis a velencei tanács e napon követet választott, ki fiának és utódának

¹⁾ Mon. Hung. Mátyás király korából. I. p. 67—73.

²⁾ Cum intellexerimus inter ipsum regem et illustrissimum ducem Stephanum esse certam dissensionem, libenter cuperemus, quod inter ipsos dominos esset bona concordia, que non est dubium, multum conferret bone conservationi statuum suorum. Ibidem p. 82.

³⁾ Ibidem, p. 80—81.

⁴⁾ (oratores regis Bossine) declaraverunt nobis pravum animum et pessimam dispositionem comitis Pauli Spernaich (Sperancich) contra nos . . . Ibidem, p. 80.

⁵⁾ Arkiv za jugosl. poviest. IX. p. 17.

Tomašević Istvánnak trónralépéséhez sok szerencsét kívánjon.¹⁾

Tamás István özvegyet (Katalin) és három gyermeket hagyott hátra: Tomašević Istvánt, ki első nejétől Vojačától származott, Zsigmondot és Katalint, kik második nejétől származtak. Tamás István a katolikus hit fölvétele után egész uralkodása alatt a római egyház buzgó híve volt. Ámbár ellenfelei állhatatlansággal és szószegéssel is vádolták, mindazáltal folytonosan a patarénusok kiirtásán fáradozott, mihelyt csak a körülmények megengedték. A törökök ellen teljes erejéből küzdött, de mivel a keresztény Európa részéről gyenge támogatásban részesült, a törököktől meg nem szabadulhatott. A római pápák és a magyar királyok folytonosan a patarénusok kiirtását és a törökök elleni hadakozást követelték; azonban nem akarták tekintetbe venni, hogy Bosznia hathatós külföldi segély nélkül, a belső engedetlenek és külső ellenség megsemmisítésére igen gyenge volt. Tamás István buzgó katolikus voltát még kevéssel halála előtt is bebizonyította, ugyanis a nonai püspökkel három patarénus főurat: Kučinić Györgyöt, Tvrtković Stojasavot és Vienčinić Radovant Rómába küldte, hogy maga a pápa térítse meg őket. Ezen főurak csakhamar elhagyták a patarénus vallást és a katolikust vették föl, erre II. Pius pápa 1461. augusztus 2-án a római kuria oltalmába vette és azonkívül Tamás István királynak is ajánlotta őket.²⁾ Azonban midőn a főurak hazaérkeztek, a király már nem volt többé.

¹⁾ Mon. Hung. Mátyás korából. I. p. 85.

²⁾ Theiner, Mon. Hung. II. p. 363.

XIII.

Tomašević István és a boszniai állam bukása. (1461—1463).

Tomašević István II. Pius pápához követet küld, kik Bosznia szomorú helyzetét leírják és királyuk számára koronát kérnek. — A király kibékül mostohaanyjával Katalinnal és ennek atyjával Vukčić István herczeggel. Tomašević István a pápai követ és a boszniai állam csaknem összes főurai jelenlétében Jajczában királylyá koronáztatik (1461. november). — II. Pius pápa Tomašević Istvánt Mátyás királylyal kibékíteni igyekszik; a boszniai király erre II. Muhamed szultánnak megtagadja az eddig fizetett adót. — II. Muhamed 1463. tavaszán óriási haderőt gyűjt és Boszniába tör; a boszniai királyság végnapjai (1463. május 19-junius 10-ig).

Tamás István birvagyó ellenségeknek kitett és belső zavarok által aláaknázott királyságot hagyott hátra fiának. Északról Hollós Mátyás király fenyegette, ki nem bocsáthatta meg Tamás István királynak és fiának, hogy a török szultánnal békét kötöttek; nyugaton Sperančić Pál horvát bán agyarkodott ellene, keleti szomszédja pedig II. Muhamed török szultán volt, ki csak az alkalmas pillanatot leste, hogy Boszniából török pasaságot csináljon. Ezenkívül az országban is egyenetlenség uralkodott. István herczeg még mindeddig nem békült ki a királylyal, továbbá a patarénusok boszúért lihegtek és segítség után vágytak, bárhonnan jöjjön is az.

Az új boszniai királynak legfőbb célját a belbéke és a külellenségek elleni biztonság létesítése képezte. Ezért is II. Pius pápának, ki már atyját is kegyeivel halmozta el, baját és fájdalmát elpanaszolta. A boszniai követek királyuk nevében ezeket mondták a pápának: „Fiad a boszniai király küldött bennünket hozzád óh Szent Atya és a következőket izentette: biztos forrásból tudom, hogy Muhamed török császár a következő évben

nagy sereggel fog engem megtámadni, hadserege és ágyúi készenlétben vannak. Ily óriási erőnek ellen nem állhatok; ezért tehát a magyaroktól, velenceiektől és (Kasztriot) Györgytől segílyt kértem. Ugyanazt kérek tőled is, nem kívánok aranyhegyeket, hanem óhajtanám, hogy ellenségeim és alattvalóim irántam való jóindulatodról meggyőződjenek. Ha a boszniaiak tudni fogják, hogy nem leszek egyesegyedül, a háborúban bátrabban fognak küzdeni; a törökök pedig nem merik az országot megtámadni, minthogy a hegyszorosok igen nehezen járhatók és számos város csaknem bevehetetlen. Elődöd Jenő pápa atyámat koronával kínálta meg és székesegyházat akart építtetni Boszniában. Atyám habozott, nehogy a törököket fölingerelje; ő ugyanis új keresztény volt és a manikheusokat (patarénusokat) még nem úzta ki királyságából. Én azonban már gyermekkoromban kereszteltettem meg és latin könyvekből tanultam és a keresztény hithez szilárdan ragaszkodom és nem félek, mint atyám. Óhajtom tehát, hogy koronát és szent püspököket küldj; mi annak jele leend, hogy háború esetén nem fogsz elhagyni. Koronázásod által alattvalóimban bizalmat, ellenségeimben pedig félelmet fogok gerjeszteni. Atyám életében megparancsoltad, hogy a keresztések számára gyűjtött és Dalmáciában a velenceiek kezeibe letett fegyvereket küldjék el neki, de a velencei tanács nem akarta azt megengedni; parancsold meg tehát a fegyverek elküldését. Most talán nagyobb engedelmességre fogsz találni, mivel a velenceiek is másképpen gondolkoznak és a mint mondják, háborút akarnak izenni a törököknek. Kérlek küld el követedet Magyarországba is, hogy ügyemet a királynak előadja és őt a közös hadviselésre rábirja. Ily módon még megmenthető Bosznia, máskülönben el kell pusztulnia. A törökök számos várat építettek királyságomban és a parasztokkal igen nyájasan bánnak, s azt ígérik, hogy minden paraszt, a ki hozzájuk csatlakozik, szabaddá lesz. A paraszt korlátolt esze nem látja be az ámitást és azt hiszi, hogy ezen szabadság örökké fog tartani. Könnyen megeshetik, hogy az ilyféle hazugságok által félrevezetett nép el fog pártolni tőlem, hacsak nem látandja, hogy a te hatalmadra támaszkodom; a parasztjaiktól elhagyott főurak pedig nem tarthatják meg

váraikat. Ha Muhamed csak az én királyságomat követelné és nem menne tovább, akkor azt bátran a sorsnak lehetne átengedni és nem kellene annak védelmére a kereszténységet fölhívni. De telhetetlen uralomvágya nem ismer határt; utánam Magyarországot és a velenceieknek alávetett Dalmáciát fogja megtámadni, azután Krajnán és Isztrián át Olaszországba fog nyomulni, melyet le akar igázni. Rómáról is sokat beszél és szerfelett vágyódik oda. Ha a kereszténység közömbössége folytán királyságomat meghódítandja, óhajainak teljesítésére itt a legalkalmasabb országot fogja találni. A szerencsétlenség engem sujt először, utánam a magyarok, velenceiek és más népek következnek. Így vélekedik közös ellenségünk; a mit megtudtam közlöm veled, nehogy egykor azt mondják, hogy nem tudósítottalak téged és könnyelműséggel vádoltassam. Atyám elődödnék Miklósnak és a velenceieknek Konstantinápoly sorsát megjósolta és a kereszténység a császárok városát, a patriárka székhelyét, Görögország oszlopát elvesztette. Most pedig ázt jósolom, hogy ha engem támogattok, meg fogok menekülni, ellenkező esetben pedig tönkre jutok és velem együtt még mások is. Ezt izenteti neked István, te pedig, ki a kereszténység atyja vagy, adj nekünk tanácsot és segítséget.“¹⁾

II. Pius a boszniai király igazhitűségéről már előbb meggyőződván, követeinek beszédét figyelemmel hallgatta. A pápa, ki egész életében a törökök elleni tervekkel foglalkozott és Boszniának a kereszténységre való fontosságát teljesen fölfogta, örömet teljesítette Tomašević István király kérését és követeit azonnal Boszniába küldte, hogy a királyt minden tekintetben támogassák és a királyi koronával megkoronázzák. Mig a boszniai követek Rómában időztek, Tomašević István király ellenfeleivel kibékülni s államában az egyetértést helyreállítani törekedett. Legelőször is mostohaanyjával az özvegy Katalin királynéval békült ki, kivel atyjának életében nem igen jó viszonyban állott. Ezután Katalin atyjával István herczeggel igyekezett kibékülni. Ez éppen akkor Sperančić

¹⁾ Az egykorú írótól Gobelinustól. Katona, Historiai critica XIV. p. 491—494.

Pál horvát bán, kivel Klissza birtokáért küzdött, és a szerbiai török vezér ellen harczolt,¹⁾ miért is most hajlandóbb volt békét kötni, mint Tamás István életében. Így tehát a király és a herceg közt csakhamar kiegyezés jött létre és kevéssel ezután Vukčić Istvánt Bobovácban Tomašević István király oldalánál találjuk. Ez alkalommal a király nagybátyját Radivojt, a boszniai királyságnak nyújtott hű szolgálataiért mindama várak és tartományok (nevezetesen a Lukában fekvő Komotin vár és az Uzsora melletti Tesanj vár) birtokában, melyeket még Tamás királytól kapott, megerősíté. Az illető oklevelet megerősítették: István herceg fiaival és fivéreivel együtt, továbbá Pavlović Ivaniš fia, Pavlović Péter vajda, Klešić Pál vajda, Vlatković Ivaniš vajda, Čubretić Pál vajda és mások.²⁾

Tomašević István király Bobováczból Jajczába ment, melyet királyságának fő- és székhelyévé választott, mivel Bobovác a török támadásainak nagyon is ki volt téve. A boszniai főurak is Jajczában gyűltek össze. A boszniai állam minden részéből összesereglett főurak közül fölmentendők: Pavlović Péter vajda, Kovačević Tvrtko vajda, Klešić Péter vajda, Vlatković Ivaniš vajda, Čubretić Pál vajda, Tihčinović Vukić vajda, Santić Iván vajda, Vuković Ulászló knéz, Dragišić Marko knéz és Vladimirić Radoje knéz. Vukčić István herceg személyesen el nem jöhetvén, fiait Ulászlót és Vlatkot küldte Jajczába. Nemsokára II. Pius pápa követei is megérkeztek Boszniába és november első napjaiban Tomašević István király, állama főurainak és a pápa követeknek jelenlétében, Bosznia királyává koronáztatott.³⁾

¹⁾ Mon. Hung. Mátyás király korából I. p. 86. és 88. — A velencei tanácsnak augusztus 20-án István herceghez irt válaszában olvassuk: *Ad partem tangentem banum Paulum Croatiae dicimus: quod intelleximus, quantum excellentia ducis Stephani fraternae dici nobis fecit, estque rei veritas, quod idem banus est homo scandalosus et illius conditionis, quam dominus suus esserit, quomodo postquam venit in Crovatiam, nunquam cessaris molestare et inquietare dominos circumstantes et vicinos suos . . .*

²⁾ Bosanski prijetelj, I. p. 21.

³⁾ Tomašević István koronázásáról a király maga értesítette barátait a velenceieket, november hó végén. „Ultimo denotat is

Az új király kívánságára II. Pius pápa csodatevő szent Gergelyt Bosznia védszentjévé nyilvánította ki (1461. november 7.); Ilona királyné pedig Mária nevet vett föl. Tomašević István Boszniának első és utolsó királya volt, ki a pápai szék beleegyezésével koronáztatott. A katolikus egyház fejét a koronázásnál valószínűleg Bozsononai püspök képviselte, kit II. Pius pápa november 5-én megbízott, hogy Boszniában a törökök ellen keresztes hadjáratot hirdessen, egyszersmind tüzetes utasítást adott neki az esetre, ha a törökök Boszniába betörnének.¹⁾ Tomašević István király koronázára alkalmával a boszniai királyság főurai és rendei közt oly szép egyetértés uralkodott, hogy a király a velenceiek előtt joggal dicsekedhetett: „hogy ő Bosznia főurai és urai szabad akaratából és általános beleegyezés folytán koronáztatott meg.“ Csak az kár, hogy ezen egyetértés hamarabb nem jött létre; Bosznia talán szerencsésebb napokat ért volna el. De most már minden késő volt, Bosznia sorsa már el volt döntve.

Néhány nappal a koronázás után a jajczai királyi udvarba Gundulić Jaketa és Lukarević Paladin ragúzai követek megjelentek és a királytól a ragúzaiakkal kötött

magnificus orator, serenissimum dominum regem Bossine prefatum coronatum fuisse de regno suo predicto, libero omnium suorum principum et dominorum regni ipsius consensu, maximoque applausu et alacritate . . .“ Mon. Hung. Mátyás korából. I. p. 97. — Hogy István herczeg a királylyal egyetértésben élt és a koronázáshoz fiát küldte, kitűnik a herczegnek a velenceiekhez a koronázás után küldött tudósításából: „Serenissimo principe et excelsa signoria, el vestro como bon fratello Ducha Stephano di Bossina notifica a quella, chomo da puo la morte del re da Bossina el suo figlio Stephano tolse la mia figlia, olim moglie del re praefato passato per sua madre, posse mando da mi li soi ambassadori, che io volesse far paxe con lui, io iusta la bonta haveva verso la mia figlia li fece la paxe e si li manda el conte Vlaticho mio figlio conli altri baroni per incoronarlo . . .“ Ibidem, p. 101. — Hogy pedig a pápa követei is jelen valának, kiviláglik Mátyás királynak egy 1462-ki iratából: „At ubi vidit (rex Bossine) . . . a sede apostolica . . . speciales ad se legatos mitti, et se per eos non sine graui et euidenti regum Hungariae praeiudicio coronari et ita in regno confirmari . . .“ Katona, Hist. crit. XIV. p. 498.

¹⁾ Theiner, Mon. Hung. II. p. 366—369.

régi szerződések megújítását, az ajándékozások és kiváltságok megerősítését kérték. Tomašević István, ki magát „Szerbia, Bosznia, a tengerpart, Hum, *Dalmácia, Horvátország, Uszora, Só, Dolnji-Kraji Podrinje*, stb. királyának nevezi, a ragúzaiak kívánságait örömettel teljesíté és a boszniai főurak beleegyezésével a ragúzaiak számára 1461. november 23 án okmányt állított ki, melyben a tengerpart s Konavlje birtokát és az elődei által tett adományozásokat megerősíté, ezenkívül pedig kereskedőiknek országában való viszonyait is rendezé.¹⁾ A ragúzai követekkel még egyéb ügyeket is elintéztet. A november 25-én kelt iratában megígérte, hogy atyjának Tamás Istvánnak „205 fontra és nyolcz obonra“ rugó adósságát a ragúzaiaknak minél előbb vissza fogja fizetni, ugyanazon napon a ragúzaiaknak teljes kereskedelmi szabadságot adott; végre Tvrtko király adósságának törlesztését is megígérte s elrendelte, hogy a ragúzai pénz Boszniában akadálytalan forgalommal birjon.²⁾ Mialatt Tomašević István államának Ragúzához való viszonyát rendezte, követei Velenczében időztek. Ezek a velencei köztársaságot a király koronázásáról értesítették és uralkodójuk néhány óhaját és kérelmét előterjesztették. Mindenekelőtt arra kérték a köztársaságot, hogy az a királyt diszpolgárává, válassza és neki úgy Velenczében, mint Zárában egy-egy tisztességes házat ajándékozzon; továbbá Boszniát fegyverrel, pénzzel és hadikészlettel támogassa s a dalmát tengerparton a királynak egy várat engedjen át, hová a király szükség esetén menekülni fog; végre engedje meg a köztársaság, hogy ő. Šperančić Pál bán ellen háborút viselhessen, mivel egy bizonyos horvát erődöt akar tőle elragadni, melyért már Tamás István is harczolt; ezenkívül a köztársaság István herceget, ki a királylyal már kibékült, szép szavakkal dicsérje meg.³⁾ Ez alkalommal István herceg követei is Velenczében tartózkodtak. Ők is elbeszélték, hogy urok a boszniai királylyal békét kötött és a herceg országait fenyegető

¹⁾ Miklošić, Mon. Serb. p. 485—488.

²⁾ Miklošić, Mon. Serb. p. 488—491.

³⁾ Mon. Hung. Mátyás király korából, p. 95—97.

veszélyt élénk színekkel ecsetelték; azonban leginkább Sperančić Pál horvát bán ellen panaszkodtak. A múlt évben ugyanis a törökök a herczeg országát sanyargatván, a herczeg Mátyás királynál segélyért esedezett, mivel azonban Mátyás Csehországban hadakozott, a herczeg támogatását Sperančić Pál bánra bízta. István herczeg e célból a bánnak 3000 aranyat küldött; Pál bán a pénzt elfogadta, azonban segítséget nem nyújtott, a szerencsétlen herczeg pedig kénytelen volt a törökökkel békét kötni és 40,000 arany hadisarczot fizetni. Mindez azonban még nem volt elég. Tamás István király halála után Pál bán a boszniai államhoz tartozó várat elfoglalt és azt még most is bitorolja, a király és a herczeg tehát kénytelenek a bán ellen háborút indítani. A herczeg tehát kéri a velenczeieket, hogy neki löport adjanak és a bánát élelmi szerekkel ne támogassák.¹⁾ A velenczei tanács a király és a herczeg kérelmeinek teljesítését nagyobbbrészt megtagadta (deczember 1.). A királynak a velenczei polgárjogot adományozta, de ezenkívül semmit sem; Sperančić bánnt illetőleg pedig megengedte, hogy tegyenek vele a mit akarnak, osupán Klissza és Osztrovicza várakat hagyják érintetlenül, mivel ezek velenczei oltalom alatt állanak. A török ellen sem nyújtottak segílyt, hanem kinyilvánították, hogy az egységes Bosznia az ellenséget könnyebben vissza fogja verhetni, különben pedig Európa egyéb keresztény hatalmasságaira utaltak.²⁾

Bosznia 1461 vége felé csakugyan egységes és nyugodt volt. Azonban északról Mátyás király személyében veszélyes ellenség fenyegette. Mátyás már Szendrő eleste óta gyűlölettel viseletetett Tamás István ellen és fia Tomašević István ellen; most azonban midőn értesült, hogy a pápai követ Tomašević Istvánt a királyi koronával megkoronázta, gyűlölete haraggá változott. Minthogy Mátyás a boszniai királyságot a magyar korona államjogi alkatrészének, a boszniai királyt pedig hűbéresének tekintette, megsértve érezte magát, hogy a

¹⁾ Mon. Hung. (Mátyás király korából I. p. 101—103).

²⁾ Ibidem, p. 98—100. és 103—105.

pápa a koronázás által Tomašević István király függetlenségét és Bosznia önállóságát nyíltan elismerte. II. Pius pápa erről értesülván, Mátyáshoz 1462. január 21-én levelet intézett, melyben arra kéri, hogy a boszniai királylyal béküljön ki és őt kegyeibe fogadja. Hogy Mátyás szívét könnyebben meglágyítsa, a pápa Zrednay Vitéz János püspökhöz fordult, ki a magyar udvarnál igen nagy tekintélynek örvendett; St. Angelo bibornok pedig, ki egykor a magyar udvarnál nuntiusi minőségben tartózkodott, ez ügyben szintén irt a királynak. II. Pius egyidejűleg Tomašević István királynak is irt, hogy Mátyáshoz követeket köldjön, kik őt megkérleljék és arra bírják, hogy Boszniát a törökök elleni küzdelmekben támogassa.

Mátyás király a pápa leveleinek és a boszniai követek megérkezésének nem igen örvendett. Lelkében heves küzdelem tört ki; egyrészt a pápával, a kereszténység fejével nem akart összetűzni, másrészt pedig nehezebbre esett állítólagos hűbéresével, a boszniai királylyal kibékülni. Mátyásnak ezen belső küzdelme és elhatározatlansága, különösen a II. Pius pápának küldött feleletében nyilvánult. Mátyás a pápának szemére lobbantja, hogy ő a boszniai királynak oly hamar megbocsátott és őt az egyház kebelébe felvette, mintha már nem is emlékeznék ama sok bajra, melyet atya és fiú a magyar királyságnak és az egész kereszténységnek okoztak. Továbbá elégedetlenségét fejezi ki a fölött, hogy a pápa a boszniai királyt követe által megkoronáztatta, Boszniában új püspökségeket alapított és az ország megerősítéséhez anyagilag is hozzájárult. Végre ezt mondja: „Kérjük tehát Szentségedet, hogy engedékenységével ezen férfiúnak (a boszniai királynak) elbizakodottságát még inkább ne táplálja; ha pedig követei Önnek parancsolatja ellen cselekedtek, vonja azt vissza; különösen pedig a jogkörünkbe tartozó ügyeket engedje át nekünk. . . . Egyébiránt bármiként álljon is a dolog, Szentséged intelmeit mindenkor meg fogjuk hallgatni és a királyt kegyeinkbe fogadjuk, mivel követi által éppen most bocsánatért esedezik; azonban csak oly feltétel alatt, hogy kötelezettségeit a jövőben hűségesebben teljesíteni, a történeteket pedig további enge-

delmesség által jóvá fogja tenni.¹⁾ Mátyás király a Rómába utazó követének egyszersmind azt is meghagyta, hogy II. Pius pápát Magyarországnak Boszniára vonatkozó jogaira figyelmeztesse,²⁾ mivel talán vigyázatlansága folytán oly dolgokat követhetne el, melyek a boszniai királyt arra bátorítnák, hogy az talán teljes függetlenségéről álmodozhatnék.

Tomašević István követei 1462. májusban a magyar udvarnál időztek. A magyarországi velencei követ május 27-én kormányának jelenti, hogy Mátyás király a boszniai követséget illetőleg még mindeddig nem döntött, azonban remélhető, hogy pénz által minden nehézség el fog hárittatni.³⁾ Nemsokára csakugyan teljes kibékülés jött létre; Tomašević István Mátyás királynak még ugyanazon évben nagy összeg pénzt ajándékozott, hogy ez a magyar koronát III. Frigyes német római császártól annál könnyebben kiválthassa.⁴⁾ A Bosznia és Magyarország közt kötött béke feltételeit nem ismerjük, azonban Tomašević István király Mátyásnak mindenesetre nagy összeg pénzt fizetett és néhány boszniai várat is átengedett, melyeket Mátyás azonnal megszállott.⁵⁾ Ezenkívül Tomašević István Mátyással a törökök elleni védekezés céljából szövetséget kötött, végre pedig megígérte, hogy a török császárral teljesen szakítani fog és az évi adót, melyet eddig neki fizetett, meg fogja tagadni.

Tomašević István Mátyás királylyal békét kötván, államában a katolikus vallást megszilárdítani törekedett,

¹⁾ Lásd Mátyás király 1462 ki terjedelmes iratát. (Katona, *Historia critica* XIV. p. 494–499; — továbbá Mátyásnak S. Angelo bibornokhoz intézett válaszát (p. 500–50.); és Vitéz püspököknek a pápához intézett válaszát (p. 499–500).

²⁾ Katona, *Hist. crit.* XIV. p. 554–559.

³⁾ Mon. Hung. Mátyás korából I. p. 140.

⁴⁾ Mátyás király egyik levelében így ír: „et non solum ipsi, sed etiam fidelis noster, illustris princeps, dominus Stephanus, rex Bosniae, et ciuitatis nostra Ragusina . . . nobis notabiliter subvenerunt“ Katona, XIV. p. 544.

⁵⁾ Még a békekötés előtt követelte Mátyás király a boszniai királytól: „iam castella sua et arces, praesertim Turcis finitimas, in nostras se manus dediturum (rex) offerebat.“ Katona, XIV. p. 498.

minthogy ez által II. Pius tartós kegyét és a kereszténység részvétét megszerezhetni vélte. Mily haladást tett a katolikus vallás az utóbbi években Boszniában, legjobban bizonyítják II. Pius pápának 1462. márczius 23-án kelt levelei. Egyik levelében a pápa mindazon hívőknek, kik bizonyos napokon szent Katalin templomát, melyben a hagyomány szerint Lukács evangelista teste őriztetik, meglátogatják, bűnbocsánatot ígért, második levelében pedig azon hívőknek osztogatott bűnbocsánatot, kik a király nagybátyja Kristić Radivoj által Tesanban épített szent György templomot látogatják meg.¹⁾ A pápa ugyanazon napon boszniai követéhez, Lőrincz spalatói érsekhez levelet intézett, melyben felszólítja, hogy pénzt és keresztéseket gyűjtsön és azokat Tomašević István királynak és István hercegnek küldje, ha ezek a törökök ellen háborút fognak viselni.²⁾

Mialatt Tomašević István a katolikus vallás érdekében működött és a magyar királlyal szövetséget kötött, azalatt a vihar, mely a boszniai államot megsemmisítette, lassan de biztosan közeledett. Igen sok patarénus, kik már Tamás király alatt kénytelenek voltak hazájukból eltávozni, török tartományokban talált menedéket; számos főúr, kik csak látszólag vették föl a római katolikus hitet, a boszniai udvarban történekről II. Muhamed szultánt pontosan értesítette. Minthogy a boszniai nemesek nemzeti vallásuk elhagyására kényszerítették, igen gyakran megtörtént az is, hogy a katolikus hitet is elhagyták és mohamedánokká lettek, csakhogy üldözőiken boszút álljanak. II. Muhamed kémei által a Mátyás király és Tomašević István közt létre jött egyességről értesülvén, elhatározta, hogy arról előbb meggyőződést fog szerezni. II. Muhamed császár követe Tomašević István udvarában

¹⁾ Theiner, Mon. Hung. II. p. 373. és 374.

²⁾ Op. cit. p. 344. E helyütt a következőket olvassuk: „Itaque nuper cum in Christo filius noster Stephanus rex Bosne illusris et dilectus filius nobilis vir Stephanus in Bosna dux nobis notum facere curaverint Turchos predictos multa parare, facere et comminari, propter que merito timendum ipsi rex et dux tenent, . . . ne in eorum provincias, terras et dominia irruant et erumpant . . .“

megjelent és a rendes évi adót követelte. A király a pápai követ tanácsára a Mátyás királynak adott ígéret értelmében a császárnak járó adót megtagadta. A görög krónikás¹⁾ azt beszéli, hogy Tomašević István a török követet kincstárába vezette és itt az adó gyanánt fizetendő pénzt ily szavak kíséretében mutatta meg neki: „Itt van az adó összegyűjtve és elkészítve. Azonban eszem ágában sincs ily kincset a császárnak küldeni és attól magamat megfosztani. Mert ha a császár hadseregével ellenem jön, könnyebben el fogok vele bánni ha pénzem van; ha pedig szerencsétlenség ér és kénytelen leszek más országba menekülni, ezen kincs segédelmével kellemesebben fogok élni.” A követ pedig ekként válaszolt: „Szép dolog volna ugyan, hogy ily kincs birtokodban maradjon, ha csak ez által a szerződés szentségét meg nem törnéd. Nem tudom vajjon lesz ebből a kincsből szerencséd, azonban attól tartok, hogy az ellenkező fog beállni.”

Midőn II. Muhamed császár megtudta, hogy a boszniai király az adót megtagadta, nagy haragra gyúlt és borzasztó bosszúállásra tökélt el magát. Minthogy azonban éppen akkor másfelé, különösen pedig Oláhországban volt elfoglalva, ezen boszút a következő év (1463) tavaszára halasztotta el. Tomašević István nagyon is jól tudta, hogy mi vár reá, a fenyegető vihar elhárítására tehát minden erejéből készülleteket tett. A pápa is erélyesen támogatta. II. Pius már 1462. december 11-én Miklós modrusi püspököt boszniai követévé nevezte ki, kinek bölcs belátásából és tapasztaltságából azt következtette, hogy a boszniai királynak és főurainak hasznára fog válni.²⁾ A boszniai király által a tél folyamán tett készülletekről nincsenek adataink; csupán a velencei köztársasággal folytatott levelezéseit ismerjük. A velencei tanács-

¹⁾ Laonici Chalcocondylae lib. X. p. 532–533. V. ö. továbbá Critobuli Historiarum lib. IV. cap. 15. (Müller C. Fragmenta historicorum graecorum, Parisii 1870. vol V. p. 147.) e helyütt így ír: οἷς πᾶσι (a magyaroknak és királyuknak) θαρρόυντες (a boszniaiak) οὕτε σπονδὰς ἔχειν ἤθελόν ποτε μετὰ τοῦ βασιλέως (II. Muhamed) οὕτε δασμὸν αὐτῷ καταβάλλειν ἐτίθειον...

²⁾ Katona XIV. p. 501–502.

nak 1463. január 15-én kelt iratából kitünik, hogy Mátyás király a boszniai királyt és István herceget kölcsönös és együttes támogatásra birta.¹⁾ Tomašević István követei februárban Velenczében tartózkodtak és a köztársaságtól segítséget kértek. A boszniai követek előadták, hogy királyuk a szultán egyik hivatalnokától arról értesült, hogy Muhamed Bosznia, Hum és Ragúza meghódítása után Isztrián keresztül a velencei területbe fog betörni. A követek Velenczének Boszniával a kereszténység ellensége ellen kötendő szövetséget hozták javaslatba, azonkívül pedig kérték őket, hogy a keresztéseknek szánt és Dalmáciában készen levő fegyvereket küldenék el, végre a törökkel kötendő békébe vagy fegyverszünetbe Boszniát is foglalják be. A velencei tanács február 28-án igen hidegen válaszolt; megengedte ugyan, hogy a boszniaiaknak a dalmát városokból néhány fegyver átadassék, de a törökök ellen kötendő szövetségről hallani sem akart, hanem a követeknek azt tanácsolta, hogy a magyar királytól, a német császártól, a cseh királytól kérjenek segítséget, különösen pedig a pápa támogatását kérelmezzék.²⁾ A boszniai király és főurai Ragúzától is segítséget kértek; azonban ezen város éppen oly szorultságban volt, mint Bosznia, mivel ugyanazon veszély fenyegette. Tomašević István királynak katonák küldésére irányuló kérelmét tehát visszautasította, minthogy azokra magának is nagy szüksége van, de a boszniai menekülteknek városába való befogadására készen nyilatkozott; nem különben hajlandó volt a boszniai főurakat fegyverrel és lőporral segíyezni és többek közt a király nagybátyjának Kristić Radivojnak Kresevóba löport küldött³⁾

E közben Muhamed szultán hadserege gyülekezni kezdett (1463 tavaszán). Midőn Tomašević István mindenkitől elhagyatva látta, hogy mily nagy hadsereg fog ellene vonulni, keserűen megbánta, hogy az adófizetést a szultánnak megtagadta. Követeket küldött tehát Drinápolyba a szultánhoz, hogy kegyelemért esedezzenek és

¹⁾ Mon. Hung. Mátyás korából I. p. 172—173.

²⁾ Mon. Hung. Mátyás korából I. p. 187—190.

³⁾ Rački „Starine“ VI. köt. p. 5.

15 évre terjedő fegyverszünetet kérjenek. Ezen követ-ségről osztrovcizai Konstantinović Mihály szemtanú a következőket írja: „Ez időben a boszniai király Muha-med császártól 15 évre terjedő fegyverszünetet kért. A császár pedig azonnal izent hadseregének, hogy készen álljon és Drinápolyba menjen, azonban senki sem tudta, hová fog ezen hadsereggel vonulni, a boszniai király követének pedig válaszra kellett várakozniok. Én is, nem tudván hogy miért gyűlt össze ezen hadsereg, véletlenül a császári palota ama pinczéjében voltam, melyben a császári pénzek és kincsek őriztetnek. Fivérem, kire a kincsek bizva valának, innen el nem távozhatótt, midőn tehát teljesen egyedül volt, aggódní kezdett és értem küldött, hogy ott vele üljek és beszélgessek. Haladéktalanul hozzá mentem, azonban mindjárt utánam ugyanazon kamarába jöttek Mahomet pasa és Isak pasa, legelső császári tanácsosok. Fivérem ezt észrevevén tüstént megmondta nekem, mivel pedig a kamarából észrevétlenül ki nem mehettém, egy szekrény mögé bújtam; a pasák megérkezvén fivérem szőnyeget terített le nekik, ők pedig a boszniai királyról kezdtek tanácskozni. Mahomet pasa mondá: „Mit tegyünk, mit válaszoljunk a boszniai királynak?“ Isak pasa eként válaszolt: „Tizenöt évre terjedő fegyverszünetet fogunk nekik adni és azután haladéktalanul utánuk vonulunk, mert ha másképpen cselekszünk, Boszniát soha sem fogjuk meghódítani, mivel az egész ország csupa hegy-völgy, azonkívül a magyar király, a horvátok és más urak is segítségükre fognak jönni és úgy fölkészülnek, hogy semmire sem fogunk velök menni. Ezért tehát adjatok nekik fegyverszünetet, hogy szombaton innen eltávozzanak, mi pedig szerdán utánuk fogunk menni, Sztitnicánál Bosznia közelében megállapodunk, így azután senki sem fogja tudni, hová akar innen a császár indulni.“ Ekként határoztak tehát és elhagyták a pinczét, honnan a császárhoz mentek. A császár csütörtökön 15 évre terjedő fegyverszünetet ígért, mely híven megtartandó lett volna. Másnap reggel a követekhez mentem és így szóltam hozzájuk: „Kedves uraim! Kaptatok-e fegyverszünetet a császártól?“ — ők pedig válaszoltak: „Hála Istennek! mindent rendbe hoztunk, a mit csak óhajtottunk.“ Én pedig mondám nekik: „Hitemre

mondom, nem kaptatok fegyverszünetet“ Az idősebb követ még többet akart tőlem megtudni, de a fiatalabbik nem engedte, ugyanis azt hitte, hogy csak tréfát űzők velük. Azután kértem tőlük: „Mikor fogtok innen eltávozni?“ Ők válaszolák: „Szombaton“. Én pedig mondtam nekik: „Mi pedig szerdán utánaatok fogunk vonulni, még pedig Boszniaig, ez igaz, jegyezzétek meg magatoknak. De ők csak kinevettek, én pedig ott hagytam őket.“¹⁾

E közben Drinápolyban óriási hadsereg gyűlt össze: 150,000 lovas, számtalan gyalogos és sok segédcsapat. II. Muhamed elhatározta, hogy Boszniát hirtelen megtámadja, Tomašević István királyt és István herceget megsemmisíti, mielőtt még Magyarországból vagy máshonnan segély érkezhetnék. A császár ezen szándékát titokban tartotta és csak legfőbb embereivel közölte. A boszniai királynak csak azért adott fegyverszünetet, hogy annál készületlenebb helyzetben lepje meg. Mivel pedig tervét titokban tartotta, Mátyás király félni kezdett, hogy a török talán Nándorfehérvárt és Magyarországot fogja megtámadni.²⁾ Ezen véleményét Muhamed maga is megerősítette, ugyanis hadseregének egy részét Alibég szerbiai pasa vezénylete alatt a Száva felé küldte, hogy Mátyás királyt föltartóztassa és a boszniai király segélyezésében megakadályozza.³⁾

A boszniai követek szombaton hazafelé indultak, hogy királyukat a fegyverszünet megadásáról értesítsék.

¹⁾ Osztroviczai Konstantinovič Mihály török története. (Glasnik srb. učen. društva, XVIII. köt. Cap. 35 p. 145–148).

²⁾ Rački, Bogomili i Patareni (Rad. VIII. p. 172). Hogy határozottan nem tudták, miszerint Muhamed hová fog vonulni, arról Dlugoss is tanúskodik: „in primordio aetatis huius anni (1463). Mahumeth, Turcorum caesar, maximo et forti collecto exercitu ex gentibus et nationibus, quas sibi subiecerat, in cuius collectione propositum sui animi tam callide, tamque tenaciter servavit, ut nemo ex animicis et consiliariis ad aperiendum, quid moliretur, illum pellicere potuit...“ lib. XIII. pag. 322.

³⁾ Maga Mátyás király is így ír erről: „Antequam Boznam (Mahometes) ingressus esset, dimiserat praefectum Serviae, Alibeg nomine, cum haud parua parte exercitus e regione apud vada fluminis Zau, ut nos ab eius transitu vel prohiberet interim, vel averteret.“ Katona XIV. pag. 624.

Muhamed császár pedig következő szerdán óriási hadseregével Drinápolyból elindult és Szkopljén és Vucsitronon át a boszniai határon levő Szjeniczába vonult. Az előcsapatot Mahomet pasa vezette, ki 20 000 lovassal rendelkezett. A boszniai határ átlépése után, Muhamed császár Podrinjébe nyomult, mely akkoron Kovačević Tvrtko vajdáé volt. Ez csak az imént hallotta a boszniai követőtől, hogy fegyverszünet jött létre, ennél fogva tehát az ellenállásra nem volt elkészülve. Meghódolt tehát a császárnak, ki fejét véteté. Podrinje meghódítása után a császár a tulajdonképpeni vagyis Felső-Boszniába, melyet osztroviczai Mihály „Királyországnak“ nevez, tört be. Itt a legjelentékenyebb vár *Bobovác*,¹⁾ fő- és székváros volt, mely a törökök támadásainak mindeddig ellenállott. Mohamet pasa már május 19-én Bobovác elé ért, más nap pedig maga a császár is a fősereggel megérkezett a város alá, melyet Radak knéz, ezelőtt buzgó pataréus, most pedig kényszerített katolikus férfiú, védelmezett. Bobovác szerfelett erős város volt és a török hadseregnek éveken át ellenállhatott volna. Muhamed császár is belátta, hogy a várost nem fogja egykönnyen bevehetni, ezért tehát a város előtt nagy ágyúkat öntetett, melyekkel porrá és hamuvá akarta Bobovácot lövetni. Azonban mindez szükségtelen volt. A titkos pataréus Radak már az ostrom harmadnapján átadta Bosznia védbástyáját, miután az árulásért jutalom ígértetett neki. A város bevétele után Muhamed a lakosokat három részre osztotta: az egyik részt a városban hagyta, a másikat pasáinak és vezéreinek ajándékozta, a harmadikat pedig Konstantinápolyba küldte. A foglyok közt vala ama két követ is, kik az imént Drinápolyban voltak. Midőn ezek osztroviczai Mihálylyal találkoztak, eszökbe jutottak annak szavai, de fájdalom már késő volt. Az áruló Radakot méltó büntetés érte. Ugyanis Muhamed szultántól a város átadásáért jutalmat kérvén, ez így szólott hozzá: „Nyomorult! ha ugyanazon hitű uradhoz sem maradtál hű, miképpen akarsz hozzám, ki török vagyok, hű lenni?“ és fejét véteté. A Szutiszkából Boroviczába vezető úton

¹⁾ Bohović, Mihály szerint, Λοβοβίτη Laonicus Chalcocondylas szerint, Gobelinusnál pedig Bohaesium.

még ma is mutatják a Radakovicza nevű óriási sziklát, melyen a hagyomány szerint Radak feje török kard által leütetett.

Midőn Muhamed császár Bobovác alá megérkezett, Tomašević István király családjával és kincseivel a Verbasz és Pliva összefolyásánál fekvő erős Jajczába vonult vissza. Ezen várat már uralkodásának első évében székhelyévé választotta³⁾ és megerősítette, itt sereget akart gyűjteni és az európai uralkodók segédsapataira várakozni, ugyanis bizonyára azt remélte, hogy az erős Bobovác legalább egy ideig ellen fog állani. Azonban csakhamar elterjedt az erős Bobovác török kézre jutásának rémhíre Boszniában; erre óriási rémület és remegés keletkezett, úgy hogy mindenki elvesztette bátorságát. Némelyek az új úrnak kegyét megszerezni, mások pedig szerencsétlen hazájukból elmenekülni akartak. Maga a király is, midőn belátta, hogy sem hadsereget gyűjteni, sem pedig a töröknek ellenállni nem képes, elhatározta, hogy Horvátországba vagy pedig valamely dalmát-tengerparti velencei városba fog menekülni. De már ekkor késő volt.

II. Muhamed császár Bobovác bevétele után az általános zürzavart és félelmet fölhasználván, Boszniának teljes meghódítását elhatározta. Mahomet pasát tehát az előcsapattal azonnal Jajcza elfoglalására és Tomašević István király elfogatására küldte. Mahomet Jajcza elé érkezvén arról értesült, hogy a király már nincs többé a városban, hanem már elmenekült és szolgálát nem vitte magával. Mahomet pasa tehát a király után sietett, nehogv elszalassza. Tomašević István e közben Jajczából Dolnji krajin keresztül Horvátország felé futott és útközben egy kis seregnek gyűjtését is megkísérlette. Azonban Mahomet pasa folyton sarkában volt és még egérutat sem engedett neki. Tomašević István végre az erős Kljucs városába érkezett, hol úgy déltájban kipiherenni akart. Azonban nyomban követték őt török üldözői, kik nem is sejtették, hogy a király a városban van. Ekkor egy nyomorult pénzért elárulta, hogy a király Kljucsban időzik. Mahomet a várost azonnal körülfogta és ostromolni kezdte. Az ostrom négy

³⁾ Γαῖλιαν, τὰ Ἑλληνικῶν βασιλεία. Laonicus Chalcoc. XI. p. 536.

napig tartott. A pasa azonban attól tartván, hogy az erős várost nem fogja bevehetni, a királylyal alkuba bocsátkozott. Megesküdött és megígérte neki, hogy semmi bántódása sem lesz, ha megadja magát. Sőt okmányt is állított ki, melyben a király életéért és szabadságáért kezességet vállalt. Tomašević István, ki Kljucsban élelmi és hadiszerekben hiányt szenvedett, végre megadta magát és a város helyőrségét, mivel a pasa menlevelében és a szultán kegyében bizott. Mahomet-bég tehát a fogoly királylyal, ennek nagybátyjával és 13 éves unokaöccsével a császár elé sietett.

II. Muhamed e közben Bobovácz bevétele után az ősrégi Jajcza ellen vonult. A város lakosai az ellentük jövő nagy hadsereget megpillantván, királyuk és a főurak által elhagyatva, kishitűekké lettek és megmentésükre gondoltak. Midőn értesültek, hogy a császár a városhoz közeledik, legelőkelőbb polgáraikat elébe küldték és a várost kegyelemre megadták, csupán azt kérték, engedje még nekik, hogy ezután is régi törvényeik és szokásaik szerint élhessenek és igazgathassák városukat. A ravasz Muhamed meghallgatta kérésüket, hogy a többi boszniai városokat is megadásra bírassa. Megígérte, hogy szabadságukban meg fogja őket hagyni, mire a lakosok a városi erődöt is átadták. Muhamed Jajczát és annak lakosait csakugyan megkimélte; csupán a legelőkelőbb családok fiait fogta el, kik közül néhányat megtartott a többieket pedig vezérei közt kiosztotta.

Felső Bosznia és Dolnji-kraji legjelentékenyebb városainak u. m. Bobovácznak, Jajczának és Kljucsnak eleste, az egész boszniai állam sorsára döntő befolyást gyakorolt. Velenczében már június 10-én tudták „hogy a török hadsereg betört Boszniába és a királyság legnagyobb részét, annak legjelentékenyebb helyeit és városait bevette, sőt maga a király is a borzasztó török rabszolgaságba esett.“¹⁾ A szerencsétlen Tomašević István király életéért remegvén, az ország elfoglalásában Muhamed szultánnak maga is segédkezet nyújtott. A szultán által kényszerítettén, vezéreinek és városai parancsnokainak meghagyta, hogy a városokat és várakat a császárnak

¹⁾ Mon. Hung. (Mátyás korából I p. 211).

haladéktalanul adják át. Ennek következtében nyolcz nap alatt hetvennél több kisebb-nagyobb boszniai város a török császár hatalmába jutott. A fontosabb várakba II. Muhamed saját helyőrségeit tette; a Jajczától nem messze fekvő Zvetyajban janicsárokból álló helyőrséget hagyott hátra, melynek fejévé osztroviczai Konstantinovic Mihály szerb renegátot, a boszniai háborúnak sokszor emlegetett történetíróját tette.¹⁾

II. Muhamed tehát június első napjaiban a boszniai állam nagy részét meghódította, sok várost megszállott és Tomašević királyt elfogta. A boszniai állam tehát meg volt semmisítve és Bosznia török pasasággá lett. Muhamed azonban még ezzel sem elégedett meg. Elhatározta a boszniai állam összes tartományainak leigázását és a háború folytatására készülteket tett, hogy ama területeket is megszerezhesse, melyeket még meg nem hódíthatott. E célból seregét három részre osztotta, az egyiket Omár thesszáliai kormányzóra, a másikat Mahomet pasára bízta és a boszniai állam keleti és nyugati részeibe küldte őket;²⁾ maga pedig a fősereggel és a fogoly Tomašević István királylyal délfelé vonult és Vukčić István tartományába tört be, hogy Herzegovinát és Ragúzát meghódítsa.

Mialatt Muhamed május végén és június elején Felső-Boszniát, Dolnji-krajit és Uzsorát elfoglalta, azalatt István herceg és fiai az ellenállásra hatalmas készülteket tettek, mivel meg voltak győződve, hogy országaikat is ugyanazon sors fogja érni. István herceg Ragúzához fordult, mely azonban szintén remegett a török hatalomtól. Vukčić István már június 6-án Ragúzába készült menekülni, mely az esetleges török ostrom visszaverésére jun. 16-án mindennemű előkészületeket tett. Azonban István herceg nemsokára meggondolta magát, hőslelkű fia Ulászló pedig

¹⁾ Kritobulos görög író azt állítja, hogy Muhamed egészben véve 300 boszniai várost foglalt. Lib. IV. 15. p. 148.

²⁾ A velenceiek június 14 én tudósították a pápát: „Quidquid superesse videtur illius regni, quod parum est, ut facillime occupare possit, ruptis iam reseratisque claustris, dissipatis regni custodibus..... Jam hostilis exercitus superatis regni Bossine finibus ad littora usque Segne, id est ad hostium et fores Italie infestis armis gloriabundus irrumpere non est veritus.....“ Mon. Hung. Mátyás király korából I. p. 217.

a Muhamed császárral vívandó küzdelmet készségesen elvállalta. Ulászló vajda e czélból még julius első napjaiban katonákat toborzott Ragúzában.

Midőn Muhamed császár junius közepén a herczeg országát megtámadta, kevesebb szerencséje volt, mint Boszniában. A zord Herczegovina kopár bércei és erős sziklavárai sok bajt okoztak a török lovasoknak. Ezek elpusztították ugyan a rónákat és völgyeket, de a sziklás Herczegovinát meg nem hódíthatták. Ezenkívül a rablóbandák által is háborgattattak, melyek a hegyszorosokból a török hadseregre törtek. A császár látván, hogy a herczeg országát nem fogja egyhamar meghódíthatni, még egyszer szerencsét próbált és a herczeg fővárosát, az erős Blagajt ostrom alá vette.¹⁾ Azonban néhány napi sikertelen ostrom után meggyőződött, hogy a herczeg országát ez alkalommal meg nem hódíthatja; elhatározta tehát, hogy vissza fog térni Konstantinápolyba. Utközben még három fejedelem tartományait hódította meg, a fejedelmek a szultán hatalmától való félelmükben önként meghódoltak, azt remélvén, hogy talán kegyelmet és más tartományokat fognak kapni. De Muhamed sem kegyelmet sem könyörületet nem ismert, hanem mind a három fejedelmet megölette.²⁾

II. Muhamed 1463. május-juniusban vezetett hadjárata tehát a boszniai állam enyészétével végződött. Herczegovinán kívül minden boszniai tartomány a szultán hatalmában volt: körülbelül 70 boszniai város és várnak birtokába jutott, százezer embert foglyúl ejtett és harmincezer boszniai ifjut janicsárrá tett.³⁾ Sőt maga To-

¹⁾ Muhamed herczegovinai hadjáratáról a ragúzai forrásokban még a következő adatokat találjuk: „die 14. Julii 1463. Prima pars est de dando nuncio comitis Vlatchi cherczegouich, qui portauit noua de recuperatione castris *Cliuc*;“ — die 18. Julii. Prima pars est de donando ambassiatori voyuode Vladislai, quid tulit noum pro *Gliubuschi* recuperato.“ Starine VI. p. 9.

²⁾ τῆς Στάντεω καὶ Κρατίνω καὶ Παύλῳ...χώρῳ. Laonici Chalcocondyle lib. X. p. 543. V. ö. Hammer, Geschichte des osm. Reiches. II. p. 76 és 554.

³⁾ Dlugos, lib. XIII. p. 322—323. Muhamed boszniai hadjáratára nézve a legfontosabb források ezek: a szerb osztrovczai Konstantinović Mihály (Cap. 35 pag. 145—148). és a görög

mašević István király is fogságba került. Azonban éppen ez okozott neki kellemetlenségeket. Eddigelé a meghódított országok uralkodóit mind legyilkoltatta, mivel az illető országok tartós birtokát csak ez által vélte elérhetni. Igen kellemetlenül érintette tehát, hogy Mahomet pasa a boszniai király életben hagyását esküvel ígérte, sőt arra még a császár nevében kiállított szabadságlevél által is kötelezte magát. Azonban a ravasz Muhamed ezen zavarában is hamar segített magán. Ugyanis táborában volt egy Ali Besztami nevű tudós persa seik, kinek bölcsesége és tudományossága messze földön ismeretes volt. Ezt használta föl Muhamed céljának kivitelére, t. i. a boszniai királynak adott ígéret megszegésére. Egy reggel még mielőtt a török hadsereg Boszniát elhagyta volna, a szultán a fogoly királyt maga elé hívatta. Tomašević István csak rosszat sejtván, a Mahomet pasától kapott menlevelet magával vitte. De Ali Besztami ezen szabadságlevelet érvénytelennek nyilvánította, mivel azt a szultán szolgálja, urának beleegyezése nélkül állította ki s a szerencsétlen Tomašević Istvánt halálra ítélte. A hatvanhároméves mufti kardot rántott és a boszniai király fejét egy csapásra leütötte. A király után nagybátyja Radivoj és unokaöccse is megölettek.¹⁾

Igy halt meg az utolsó boszniai király. Neje Mária a törökök elől Horvátországba menekült, hol Šperančić bán férjének ismert ellensége fogságba vetette. Később a velencei Spalatóba ment, hol még 1466. decemberben is a szent István kolostorban tartózkodott. Vele együtt számos boszniai főúr elhagyta szerencsétlen hazáját így pl. Vlatković Ivaniš, humi vajda, Čivatović Nikola knéz, Bakić Iván és Kučić Iván. Mária királyné később Spa-

Laonicus Chalcocondylas (lib. X. p. 535—544), továbbá a török források Hammer „Geschichte des osmanischen Reiches“ című művében (II. p. 73—77); továbbá némileg forrásokúl szolgálhatnak még Gobelinus egykorú író iratai és Dlugoss lengyel krónikás művei. Critobulos görög író (IV. 15 p. 147—148) ámbár igen ékeesszólóan és körülményesen ír, mégis vajmi kevés beccsel bír.

¹⁾ Hammer, Geschichte des osm. Reiches II. p. 76—78. Schimek, Geschichte des Königreichs Bosnien, p. 152—153.

latóbból Magyarországra ment, hol azután meghalt. Katalin anyakirályné, István herceg leánya is elhagyta szerencsétlen hazáját. 1463. október elején Ragúzában tartózkodott és a ragúzaiak elhunyt férjének házaíért és földbirtokaiért 500 perper évi járadékkal kínálták meg. Katalin nemsokára elhagyta Ragúzát és állandó lakóhelyül az örökvárost választotta. Itt San Marco közelében lakott, számos boszniai főúr és hölgy által körülvéve, kik közül felemlítendők: Radić, Klešić János fia, György, Čubranić Miklós fia, Radić Ábrahám, továbbá Paula, Mirković Mirosav neje, Ilona, Semković Iván felesége, Mária, Mišlenović György neje. Katalin királyné súlyos betegségbe esván, 1478. október 20-án végrendeletet készíttetett, melyben az esetre, ha *Zsigmond* és *Katalin* nevű gyermekei, kik mohamedánokká lettek, a katolikus egyház kebelébe vissza nem térnének a római kúriát nevezte ki a boszniai királyság örökösévé.¹⁾ Katalin királyné október 25-én elhunyt. A római „Ara Coeli” templomban levő síremlékén még ma is olvasható ezen (6-horvát) felirat: „Katalin, Bosznia királynéjának, István szent szávai herceg leányának, Tamás boszniai király feleségének, ki Ilona nemzetségéből és István császár családjából származott, 54 évet élt és 1478. október 25-én Rómában elhunyt, emeltetett ezen síremlék.”²⁾

A királynék és Vlatković Ivaniš vajda után, a szerencsétlen Boszniából igen sokan kivándoroltak. A boszniai patarénusok nagyobbbrészt a mohamedán hitet vették föl, a keresztények pedig a török iga elől, mely templomaikat és szentélyeiket sem kimélte, tömegesen kivándoroltak. Bosznia eleste után a horvát és szerb nép kivándorlása megkezdődött, mely csak a XVIII. század közepe táján végződött. A horvát és dalmát városok zsúfolva voltak boszniai menekültekkel. Ezen általános szétszóró-

¹⁾ Végrendeletét lásd Theiner, Mon. Slav. mer. I. p. 509 — 511.

²⁾ Miklošić, Mon. Serb. p. 519. Az ó-szláv mellett a következő latin felirat áll rajta: „Catharinae Reginae Bosnensi, Stephani Ducis Sancti Sabbae, ex genere Elenae et domo Caesaris Stephani natae, Thumae Regis Bosniae uxori, quae vixit annos LIV. et obiit Romae Anno MCCCCLXXVIII. XXV. Octobris. Monumentum ipsius scriptis positum.

dás közepette történt, hogy Zvezdović Angelus ferencz-rendi szerzetes II. Muhamed császár elé lépett és őt a boszniai keresztény nép kivándorlására figyelmeztette. A császár a fölötti aggodalmában, hogy a csak imént megszerzett ország teljesen néptelenné lesz, a ferencz-rendieknek okiratot adott, melyben a keresztényeknek szabad vallásgyakorlatot engedélyezett. Ettől kezdve a ferencz-rendi szerzet volt a boszniai keresztények egyedüli védpajzsa és menedéke s az is maradt a legújabb időkig.¹⁾

¹⁾ A boszniai ferencz-rendiek történetére vonatkozólag lásd: *Fra Batinić M. V.* boszniai szerzetes kiváló művét: *Djelovanje Franjevaca u Bosni i Hercegovini za prvih šest vjekova njihova boravka* (A ferencz rendiek működése Boszniában és Herczegovinában első hat századnyi ottlétük alatt). Zágráb 1881 és 1883; 2 kötet.

FÜGGELÉK.

Bosznia történetének rövid áttekintése, a királyság bukásától az osztrák-magyar okkupációig (1463—1878).

Bosznia elbukott, még pedig siralmasan bukott el. „Csalás, árulás“ e két borzasztó szó jelöli az utat, melyen II. Muhamed ezen pompás délszláv ország birtokába jutott. Bosznia a török elleni védelmében egyetlen dicsteljes harczra sem hivatkozhatik, sem a Rigómezőre, miként a szerbek, sem Konstantinápolyra miként a görögök, sem pedig Krojára miként az albánok. Nem dicsekedhetik Lázár knézzel és Obilić Milošsal vagy Kasztriot Györggyel, de még Konstantinnal vagy Paleolog Teofillal sem. Minden jel arra mutat, hogy Bosznia igen beteg volt, mivel még bukása sem volt hősies. Ezen betegséget kiváltképpen a vallási és erkölcsi villongások okozták, melyek az országban századokon át dúltak és azt teljesen aláaknázták.¹⁾

Azonban a sors által még nem volt elhatározva, hogy a török patkók az egykor oly büszke Boszniát teljesen eltiporják. Mátyás magyar király, ki a pusztulófélben levő királyság védelmére vagy azért nem jött, mert II. Muhamed által rászedetett, vagy mivel azt akarta, hogy a királyság tönkre jusson és azt azután a törökök

¹⁾ Rački, Bogomili i Patareni (Rad. VIII. pag. 173). Hollós Mátyásnak 1464. január 27-én II. Pius pápához intézett levelében olvassuk: „Palam factum est inuitatum eum (Mahumetem) a quibusdam proditoribus. Boznam versus declinare. Eo dum festinus accessisset, suscepta proditione, quam ante parauerat, prius forte quam eduxisset gladium vicit; proditoribus aëque, ut proditione potitus. Vinxit dein regem arte et dole, non armis superatum demumque excruciatum necat.....“ Katona XIV. p. 625—626.

kezeiből kiragadja és birodalmába bekebelezze,¹⁾ még ugyanazon év (1463) október havában hadat vezetett Boszniaába annak meghódítására.²⁾ Számos boszniai és hercegovinai főúr, kiváltképpen Vukčić Ulászló vajda, István herceg fia által támogatva, Mátyás király 1463 telén, egész Dolnji-krajit, Uszorát és körülbelül 30 megerősített várost, u. m. Jajczát, Zvecsajt, Verbaszt, Banjalukát, Tesanjt és Szrebreniket elfoglalta. Török uralom alatt csupán a tulajdonképpen vagyis Felső-Bosznia és Podrinje maradt. Mátyás király deczember 6-án már Jajczában volt és a vitéz Vukčić Ulászló vajdának oklevelet állíttatott ki, melynek erejénél fogva Veszela Sztrazsa várost, az egész Uszkoplje zsupánsággal és Prozor várost, Rama zsupánsággal együtt neki adományozta; mivel a török császár ellen vitézül és erélyesen küzdött és a magyar hadsereget a legutóbbi hadjáratban különösen hathatósan támogatta.³⁾

A törökök azonban nem tűrhették, hogy Boszniának egy részét kiváltképpen a fontos és erős Jajczát elvesztették. A következő év (1464) tavaszán II. Muhamed 30,000 főnyi hadseregével személyesen megjelent Jajcza kapui előtt és a várat rendkívül nagy ágyúkkal ostromolni kezdte. A vár vitéz védője Zípolya Imre ama álhirt terjesztette el, hogy Mátyás király a vár fölmentésére siet. A szultán erről értesülvén, a nagy ágyúkat a Verbaszba vettette, az ostromot beszüntette és Kasztriota Szkanderbég ellen Maczedoniába vonult.

Mátyás király a dicsvágyó Ujlaki-Miklós erdélyi vajdát és macsóí bánt bizta meg a magyar hadsereg által meghódított boszniai részek kormányzásával és egyzersmind „Bosznia királya“ czímmel is felruházta. Mátyás király az általa meghódított területből két bánságot

¹⁾ Mátyás király csakhamar a boszniai királyság bukása után így ír II. Pius pápához: „intendi animum ad recuperationem Boznae, recenti casu amissae, ut cui opem ferre, ne periret, praeuentus dolis, non potui; ei vel perditae, ope Dei, qui fraudis dolique vindex est, opportune consulere.“ Katona, XIV. p. 625.

²⁾ Ezen háborút a többek közt Kritobulos görög író is leírta. V. 4—6. p. 151—153.

³⁾ Fejér (Pray), *Commentarii historici de Bosniae..... cum regno Hungariae nexu*, p. 67—70.

alakított, u. m. Dolnji-krajiból a jajezei bánságot és az uszorai fejedelemségből a szrebreniki bánságot. Az első Horvátország, a második pedig Szlavónia védelmére állítatott fel.

Mig Bosznia ekként a török uralom alól legalább részben fölszabadult, addig a herceg országa vagyis Hercegovina lassanként elenyészett. Az agg Vukčić István herceg 1466. május 23-án meghalt.¹⁾ Halálos ágyánál állottak: Dávid milesevoi metropolita „Radin gaszt úr“ pataréus főpap. Vukotić Pribisaja knéz és mások. István fiai: Ulászló, Vlatko és István kormányozták egy ideig az atyai örökséget: azonban Ulászló és Vlatko fivérek kénytelenek voltak Ragúzába kivándorolni, a harmadik testvér István pedig mohamedán hitre tért és Achmed-bég nevet vett föl. 1483-ban Bajazid szultán uralkodása alatt, húsz évvel a boszniai állam bukása után már az egész Hercegovina török uralom alá került.

A jajezei és szrebreniki bánságok 64 éven át a magyar királyok uralma alatt állottak. A török ezen területeket számtalanszor megtámadta, meg akarta hódítani, azonban a jajezei és szrebreniki bánok a horvát nemzet hőselektől fiai által támogatva, a török hatalomnak mindenkor ellenállottak.

Berislavić Ferencz és Keglević Péter jajezei bánok emlékezete a horvátoknál mindenkor feledhetetlen és dicsőséges leendő;²⁾ gróf Frangepán Kristóf pedig, ki 1525. június 11-én másfelévi ostrom alól Jajczát felmentette, az egész keresztény világban ünnepeztetett. Midőn pedig Frangepán Kristóf Jajcza szerencsés fölszabadítása után Horvátországba visszatért, II. Lajos magyar király a következő czímmel tisztelte meg: „Dalmát-, Horvát- és Szlavón királyságok védője és oltalmazója.“³⁾ Azonban ez volt a legutolsó keresztény diadal Boszniában.

¹⁾ Végrendeletét lásd: Pucić, Spom. srpski II. p. 124—126.

²⁾ A XVI. században jajezei bánok voltak: Berisló Ferencz (1499—1501. és 1503). Batthyány Boldizsár (1502), Kanizsay György és Bebek János (1505), Bartal vránai perjel (1507). Zthresemley György (1508), Keglević Péter (1520—1526) Lásd „Vienac“ 1877. 28. szám 452—457. lap.

³⁾ Mesić M. Hrvati nakon bana Berislavića do muhačke

II. Lajos magyar király 1526. augusztus 29 én a végzeteljes mohácsi ütközetben elesvén, a horvát nemzet két pártra szakadt. Az egyik I. Ferdinándhoz, a másik pedig Zápolya Jánoshoz csatlakozott. Keglevic Péter jajczai bán Jajczát és a hasonló nevű bánágot Ferdinándnak adta át, ki Grbonog István és Kociján alatt álló német helyőrséget küldött oda. Mig Magyar- és Horvátországban a Zápolya és Ferdinánd párt egymás ellen dühöngött, azalatt a törökök Uszref boszniai és Jahiogli Mehemed szerbiai pasák vezérlete alatt ismét megjelentek Jajcza előtt (1528. január). A horvátok a saját országukban dúló zavarok miatt a város segítségére nem siethettek; Uszref boszniai pasa az elfeledett és elhagyott várat heves ágyúzás alá fogta. A törökök tíz napig ostromolták Jajczát, midőn a gyáva Grbonog István, csak-hogy saját életét megmenthesse, föladta a várost. Jajczával együtt a jajczai bánág is 64 évi főnnállás után megszűnt létezni, a szrebreniki bánág pedig már előbb (1520 körül) elenyészett.¹⁾

Jajcza elfoglalása után Felső-Horvátország is a törökök kezébe került, úgy hogy azok most már egész Bosznia és Hercegovina, valamint Horvátország egy része fölött uralkodtak.

* * *

Miután a törökök Budát és a magyar birodalom nagy részét elfoglalták, a német császárok, kik egyszersmind magyar királyok is valának, az elvesztett boszniai tartományokat nem csak hogy vissza nem szerezhették, hanem még saját országaikat is csak nagy nehezen védhették meg a török hatalom ellenében. A boszniai

bitke (Rad. XXII. p. 128—131). A gyűjteményemben előforduló levelek egyikén Frangepán így írta alá magát: „Christophorus Groff de Frangepanibus, Segnie, Veglie, Modrussieque Comes et Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae specialis tutor atque protector.“

¹⁾ Marino Sanudo 1528. január 28-án a következő tudósítást küldte: „Da Vei di S. Marin. Polani provedator fo leto letere con uno aviso auto di Fiume et par Turchi siano venuti in li borge di Jayza....“ Arkiv za pov. jugosl. XII. p. 335.

heglerbégek és vezérek Likába, Korbaviába, Szlavóniába, Stájerországba és Krajnába betörték és azokat elpusztították, Dalmáciát pedig az erős partvárosok kivételével, melyek a velenczések kezeiben maradtak, meghódították.

A törökök azonban 1686. szeptember 2-án Budát elvesztvén és már három évvel előbb (1683) Bécs előtt súlyos vereséget szenvedvén, a félhold hatalma lassan-lassan inogni kezdett. A császári hadsereg Magyar-, Horvát- és Szlavonországnak a török által megszállva tartott részeit visszafoglalta és a Száva meg az Unna képezték Magyarország és az ozmán birodalom közti határt.

A bécsi udvar most a magyar koronának a boszniai királyságot illető állítólagos jogairól is megemlékezett; a magyar-német hadsereg többször megkísérelte a Szávát és Unnát átlépni; azonban tartós sikert nem érhetett el, mivel a meghódítottat mindenkor ismét elvesztették.

Midőn Lajos bádeni herczeg 1688-ban a törököket Bolgárországban megverte, csapataival Boszniába nyomult, október 25-én elfoglalta Zvornikot, továbbá Krapava, Kazava és Breski helységeket; Banjalukánál azonban kudarcot vallott. Két évvel később (1690) Perćinlija császári hadvezér Sónál (Tuzla) megverte a törököket, mely alkalommal a felső-sói ferencz-rendi szerzeteseket és körülbelül 3000 katholikust magával vitt Horvátországba. Batthyány Ádám horvát bán 1693-ban három boszniai erődöt szállott meg, u. m. Vranogracsot, Novo-Todorovot, Velika Kladusát és a felső Unnáig terjedő területet, hatalmába kerítette.

Mindez azonban csekély jelentőséggel bírt Jenő szavojai herczeg, zentai győző, merész haditettével szemben, melyet Boszniában véghezvitt. A zentai ütközet után seregének nagyrészt téli szállásokba küldte, maga pedig mintegy 4000 lovasból és csak 2000 gyalogosból álló hadcsapatával a Száván átkelt és egyenesen Szarajevo főváros ellen nyomult. Könnyű szerrel meghódította Dobojt, Maglajt és Vrandukot; az Orahovicza hegységen utat tört és 1697. szeptember 11-én Szarajevo előtt tért meg, melyet azonnal ostrom alá fogott. Miután Jenő herczegnek a boszniai keresztények felkelésére irányuló várakozása nem teljesült és a szarajevói várát be nem

vehette, Jenő herceg kis csapatával visszavonult. Az egész vállalat csak 20 napot vett igénybe és eredménye eléggé fényes volt. Eltekintve az elfoglalt városokból és várakból elhurczolt ágyúktól és egyéb fegyverektől, Jenő herceg 40.000 keresztényt vitt magával, kiket Szlavóniában telepített le.

Kevéssel ezután 1699. január 26-án megkötöttetett a karlóczai béke, melynek értelmében a Száva és Unna (Noviig) folyók jelöltettek ki Törökország északi határáúl, Magyarország felől.

1716-ban ismét kitört a háború a német császár és a törökök közt. A következő évben Petrás császári hadvezér Dobojt, Hodzsakot elfoglalva Zvornikig előnyomult; e közben egy másik császári hadvezér gróf Draskovics helyettes bán Novit ostrom alá vette. Azonban a császári hadsereg mindkét helyen gyalázatos vereséget szenvedett. Zvorniknál Csuprilics Ozmán pasa boszniai vezértől, Novinál pedig Alaj béggtől.

Az 1718-ban kötött pozsarevaczi (passzaroviczi) béke értelmében Nándorfehérvár, Szerbia fele és Bosznia északi része, Károly császárnak, mint magyar királynak jutott.

1736-ban a német és orosz császár közt egyrészt és az ozmán birodalom közt másrészt ismét háború tört ki. A Futaknál táborozó körülbelül 50.000 főnyi császári hadsereg négy részre osztatott, melyek mindegyike különböző irányban egyidejűleg útra kelt a török tartományok meghódítására. Ama hadtest, melynek célja Bosznia meghódítása volt, herceg Hildburghausen József Frigyes és báró Raunach vezérlete alatt állott. Raunach 1737. július 20-án hiába ostromolta Kulin Vakufot és Osztroviczát, itt 3000 császári katona esett el és számtalan fogságba került. Herczeg Hildburghausen ugyanazon hó 14-én a Verbász melletti Banjalukát fogta ostrom alá, azonban Ećimović Ali pasa boszniai vezér által augusztus 4-én oly teljesen megveretett, hogy a császári hadsereg rendetlen futásban keresett menedéket. Két évvel később 1739. szeptember 18-án Belgrádhban béke kötöttetett, melynek következtében Károly császár Szerbiában és Boszniában mindent elvesztett, a mit a pozsarevaczi békében nyert. A Duna, Száva és Unna képezték ettől fogva a határvonalat.

1790 ben a császári csapatok ismét előnyben voltak, csak hogy ez nem soká tartott és tartós sikert nem érhettek el, mert az ismeretes világrendítő események által az erőlyesebb hadviseléstől viasztartattak. Laudon császári hadvezér ugyan gyorsan egymásután elfoglalta Belgrádot, Szerbia északi részét, Szabácsot, Drezniket, Czetint, Novit, Dubriczát és Gradiskát (Brebirt); de a szisztovai béke (1791. augusztus 4.) ismét mindent a régi kerékvágásba hozott, Drezniken és Czetinen kívül, mindent visszaadtak a törököknek; a Száva és Unna képezték ezentúl Bosznia északi határát.

A keresztény hadseregek által az ozmánok felett kivívott többszörös győzelmek sajátságos állapotokat idéztek elő Boszniában. A zabolátlan, zsákmányláshoz szokott mohamedán elemek, melyek eddig idegen országokban rablásból éltek, most már kényszerítve voltak a török birodalom összeszorított határai közt élni, hol az újabb viszonyokkal és az ozmán birodalomba behozott újabb szervezéssel sehogy sem barátkozhattak meg. A boszniai főemberek, bégek és szpahik kezében volt minden hatalom és birtok összpontosulva, a sztambuli hivatalnokok és a Konstantinápolyból kinevezett helytartó vezérek tekintélye pedig igen csekély volt, úgy hogy ez utóbbiak csak nagyon nyomasztó viszonyok közt tarthatták fenn magukat.

Mindaddig, míg a vezér a boszniai bégeket és szpahikat hadi vállalatokra vezette, némi tekintélyt szerezhetett Boszniában, mivel ugyanis a boszniai mohamedánok az ily vállalatokat igen kedvelték. Miután azonban az 1806—1810 és 1815 ben kiütött szerb fölkelések és harczok a mohamedánokra nézve igen szomorúam végződtek és ama meggyőződést keltették, hogy a szultán hatalma és tekintélye magában a kis Szerbiában is meggyengült, a boszniai vezérek tekintélye teljesen elenyészett és a boszniai mohamedánok elégületlensége napról-napra nagyobb lett.

Midőn a boszniaiak 1826 ban értesültek arról, hogy II. Mahmud szultán a fellázadt janicsárokat a fővárosban leölette és az egész birodalomban eltörülte, Boszniában Ali zborniki pasa vezérlete alatt nyílt zendülés tört ki, és midőn Hadzsi-Musztafa vezér a janicsárok

felosztását elrendelő fermánt ki akarta hirdetni, travniki székhelyéből elűzetett és Szerbiába menekült.

A sztambuli kormány a gyenge testalkatú, de erélyes Abdurrahman belgrádi pasát nevezte ki helyébe. Bátor föllépése, különösen pedig ama körülmény, hogy elődének megbuktatásáért a boszniai szendülés fején véres boszút állott, a boszniai lázadókat csakhamar aggodalommal és rémülettel töltötte el. Az elégtelenség azonban már oly mély gyökeret vert, hogy rövid időre ugyan elnyomhatták, de ki nem irthatták. Abdurrahman utódából, Musztafa pasából a boszniaiak csak gúnyt űztek és csak nagy ügygyel-bajjal menthette meg életét.

Az orosz-török háború (1828—1829) közvetlen következménye az lett, hogy II. Mahmud szultán és Resid pasa, a tehetséges és nyugati műveltséggel bíró nagyvezér, az egész európai Törökországban határozott rendszabályokat hoztak be, melyek a vakmerő mohamedán nemesség megtörését czélozták. Ezen rendeletek azonban óriási ellenszegülésre bukkantak, különösen pedig Boszniában, hol a mohamedánok nemesak politikai jogaikat, hanem vallásukat is veszélyeztetve látták és azok behozatalának megakadályozására oly mozgalom indult meg, mely minden boszniai fölkelés közt a legfontosabb.

Ezen nemzeti fölkelés élén Husszein Berbeli aga (boszniai) gradiskai kapitány állott, ki mindama személyes tulajdonokkal rendelkezett, melyek a nemzeti mozgalom vezetőjének szerepére följogosították. Fiatal, szép, gazdag, tekintélyes és nagylelkű hős volt. Sokan szentnek tartották és „Zmaj bosanski“ (boszniai sárkány) melléknévvel illették. Leirhatatlan lelkesedés tört ki egész Boszniában, midőn elterjedt annak hire, hogy Husszein aga a próféta nevében kitűzte zászlóját és a sztambuli kormány, valamint a szultán ellen vallásháborút fog indítani. Miután fényes bevonulást tartott Szarajevoba, az ozmán hivatalnokok az összes városokból elűzettek, sokan legyilkoltattak és minden a mi a sztambuli kormányra emlékeztetett, megsemmisített és eltöröltetett. Moraliya Ali pasa boszniai vezér futásban keresett menedéket.

Husszein aga 40,000 harcosával az ozmán dynastia ellen vonult és táborát a Rigómezőn ütötte föl, ugyan-

azon helyen, hol már ősei I. Tvrtko alatt (1389) szerencsétlen és véres harczot vívtak az ozmánok ellen. Itt az agg Musztafa albániai pasával egyesült, ki 20,000 jól fölfegyverzett harczos élén Szkutariból jött elébe, ezenkívül még Karafejzia szófiai pasa is hozzájuk csatlakozott. Ezen hatalmas hadsereg az ozmán birodalomra nézve végzetessé válhatott volna, sőt Konstantinápolyt is elfoglalhatta volna, ha Husszein aga az egész hadseregnek nemcsak névleg, hanem tényleg is feje lett volna. Míg az ő befolyása uralkodott, a hadsereg rövid idő alatt elfoglalta: Prizrendet, Ipeket, Nist, Szófiát és egész Bolgárországot. Azonban a személyes érdek itt is előtérbe lépett és Husszein terveit teljesen megghiúsította.

A becsvágyó Musztafa pasa albániai vezér, Husszein hatalmának növekedését féltékeny szemmel nézte s mindent elkövetett, hogy a befolyásosabb egyéneket Husszein ellen fölingerelje és csakhamar sikerült is neki a legnagyobb rendetlenséget előidézni. Ezen viszálykodások közepette, az oroszok és törökök közt béke kötöttet, melyben a belső és külső ellenségek által szorongatott szultán, kénytelen volt messzemenő reformok létesítését megigérni. A mit a szultán megígért, azt határozott szándéka volt keresztülvinni. A nizamcsapatokat tehát, az egész ozmán birodalmat végpusztulással fenyegető boszniai lázadók ellen küldte. A császári hadsereg élén a rendkívül ügyes és eszes Resid pasa, nagyvezér állott, ki az egyességre hajlandó Musztafa albániai pasával azonnal alkudozásba bocsátkozott, minek következtében a boszniai sereg az albánoktól elvált. A mint ez megtörtént, a ravasz nagyvezér az albánokat Prilipnél megtámadta és heves küzdelem után megsemmisítette és szétkergette. Azután Albániába nyomult, melyet zsarnokilag leigázott és borzasztóan elpusztított.

Míg Resid pasa az albánokat megfékezte és Musztafa pasát három havi ostrom után Szkutariban megadásra kényszerítette, azalatt Husszein aga Bosznia legnagyobb részében csaknem teljesen függetlenül uralkodott és minden ozmán befolyást megsemmisített.

A nagyvezér a boszniai lázadókkal folyton alkudozott; megígérte nekik, hogy minden igényük teljesítését ki fogja eszközölni a sztambuli kormánynál, régi jogaik-

ban meg fognak hagyatni, a keresztények pedig minden jogaiktól ismét meg fognak fosztatni stb. Ez által akarta elérni, hogy lecsillapodjanak és az új viszonyokkal kibéküljenek. Azonban midőn csend és rend helyett ezután is forrongás és lázadás uralkodott az országban, Kara Mahmud pasa, az új boszniai vezér 1831-ben 30,000 emberrel (18,000 arnautával és 12,000 nizammal) benyomult Boszniába, hol Rizvanbegović Ali aga hercegovinai helytartó csapataival egyesülvén, Husszein agát megtámadta és legyőzte. Mahmud pasa erre bevonult Szarajevóba. Husszein aga 200 bajtársával a Száván át Eszékre menekült, hol I. Ferencz császár-király parancsolatára tisztelettel és kitüntetésekkel fogadtatott, midőn pedig Ferencz közbenjárására a szultántól kegyelmet kapott, útközben meghalt.

Ezen lázadások és fölkelések folyamán, a boszniai rablóbandák ismételten betörték a magyar határtartományokba, hol kegyetlenül pusztítván és rabolván, igen sok kárt okoztak. Mivel pedig az osztrák-magyar kormány a portánál hiába panaszkodott, Novák és Rukavina tábornokok kénytelenek voltak 1831-ben a boszniai Krajínának egy részét megszállani. Rukavina 1834-ben Trzszaczot és Velika Kladusát porrá égette. Waldstätten tábornok pedig 1835-ben Izacsicsot feldulta, mely alkalmakkor heves küzdelmek keletkeztek és mindenkor a boszniai lázadók nagy veszteségével végződtek.

1839. június 30-án meghalt II. Mahmud szultán, kit Abdul-Medzsid szultán követett a trónon. Az új szultán 1839. november 2-án birodalmának teljes alkotmányt adott (ez másképpen gülhanei hattiserifnak is neveztetik), mely oly határozmányokat tartalmaz, melyek az európai hatalmakat és a török birodalomban lakó keresztényeket teljesen kielégíthették. Azonban ezen eszmék kihirdetése Boszniában a sokáig visszatartott elégedetlenséget ismét lánggra lobbantotta, tehát ismét lázadás ütött ki, mely 1849-ben óriási mérveket öltött. A porta a felkelők ellen az erélyes Omer pasát küldte, kinek sikerült is makacs, de szerencsés harcok után a lázadást leverni (1850). A győztes pasa a csend és rend biztosítására és a szultán tekintélyének helyreállítására a legszigorúbb és legkegyetlenebb rendszabályokat léptette életbe. A

mohamedán földbirtokosok eddigi jogaiktól megfosztattak, az egész országba új kormányrendszer és kizárólag a sztambuli központi kormánytól függő közigazgatás hozatott be. Omer pasa mint főkormányzó az országot 1868-ig kormányozta, de az elégtelenség kiirtása neki sem sikerült és az elkeseredettség a hetvenes években a mohamedánok és keresztények részéről a legmagasabb fokra hágott. Borzasztó módon gyilkolták és pusztították egymást.

E közben kitört az orosz-török háború (1877. április), mely Plevna elestével (1877. december 10.) és a san-stefanoi békével végződött.

Ezen háború folyamán a katonai szolgálatra kényszerített boszniai keresztények az erdőkbe és magyar területre menekültek, hol ezen menekültek eltartása az osztrák-magyar monarchiának 1877-ben 3.000.000 forintjába került.

Az osztrák-magyar birodalom határán uralkodó szerfelett bonyodalmas állapotok gróf Andrássy Gyula közös külügyministert gyors és erélyes rendszabályok hozatalára birták, hogy legalább Boszniában és Hercegovinában csendet és rendet létesítsen. Sürgetésére az európai nagyhatalmak képviselői 1878-ban Berlinben kongresszusra ültek össze, melyen július 13-án teljes egyetértéssel a berlini szerződés kötöttet, melynek XXV. cikke eként hangzik.

„Bosznia és Hercegovina tartományokat Ausztria-Magyarország fogja megszállni és igazgatni. Miután az osztrák-magyar kormány a novibazári szandzsák kormányzásával nem akarja magát terhelni, az ozmán kormány ott ezentúl is működni fog. Mindazáltal Ausztria-Magyarország fönntartja magának a jogot a régi Bosznia vilajet ama részének egész területén helyőrséget tartani, hadi és kereskedelmi utakkal birni, hogy ezáltal az új politikai állapot és a lakosság szabadsága biztosítva legyen“.

Ausztria-Magyarország Dalmáciában és Szlavóniában, a Boszniába és Hercegovinába való bevonulásra már 1878. júliusban készülleteket tett. Azt hitték, hogy a bevonulás békésen fog lefolyni, mivel a porta ezen tartományok okkupációjába beleegyezett, ezért tehát

Boszniának csak a 13-ik hadtestet, Herzegovinának pedig a 18-ik gyalogos csapatosztályt szánták Filipović tábornok vezérlete alatt. A mozgósítás és a csapatok felvonulása akadálytalanul ment végbe és a kis hadsereg július 29-én négy hadoszlopban Brod, Samac, Ó Gradiska és Kostajnica mellett átlépte a határt. A báró Jovanović altábornok vezérlete alatt álló 18-dik gyalogos csapatosztály július 31-én és augusztus 1-én Imotski és Vrgorac mellett benyomult Herzegovinába és ügyesen kidolgozott terv szerint csaknem kardcsapás nélkül Herzegovina birtokába jutott.

Boszniában sokkal kedvezőtlenebbül alakultak a viszonyok. A boszniai mohamedánok általános fölkelést szerveztek. A fanatikus Hadzsi Loja vallásháborút hirdetett és a magatartási parancs nélkül hagyott rendes török csapatok a fölkeléshez csatlakoztak, mely az albán Muktiya effendi vezérlete alatt Novibazárból is jelentékeny számú fegyverrel gyarapodott.

Az osztrák-magyar hadsereg főoszlopa augusztus 4-ikétől kezdve folytonos harcok közt a Boszna völgyében előre nyomult, augusztus 7-én Zepcsénél rendes török csapatokat vert meg, augusztus 10-én a vränduki szorosra szállt és augusztus 14-én a Banjalukából előnyomuló mellékhadoszloppal, mely a Verbász völgyében és Jajczánál véres harcokat vívott egyesült, azután augusztus 16-án Bjelalovac mellett a fölkelőket ismét megverte s augusztus 19-én Szarajevo boszniai fővárost rohammal bevette. E közben a Boszna-völgyben előnyomuló hadoszlop háta mögött a legfárasztóbb guerillaharc keletkezett; különösen a 20-dik hadosztály szenvedett sokat az arnautákkal vívott harcokban és csak a segítségére siető dandár jókora megérkezése által mentetett meg a végenyészettől. Jajczánál is nagy tömeg fölkelő gyűlt össze, mely Banjalukát támadta meg, Herzegovinában pedig a császári csapatok Ravnicze és Sztolac mellett szorult helyzetbe jutottak. Ezen körülmények az osztrák-magyar kormányt a 3. 4. 5. és 13-dik hadtest mozgósítására s azoknak a harcra küldésére bírták.

A Boszniába legelőször megérkezett újabb csapatok a Doboj melletti Szvetliczába küldettek, hol a Muktiya effendi vezérlete alatt álló arnauták elszáncolt táborát a

20-dik hadosztály már többször megtámadta. Itt gyülekezett a 3-dik hadosztály, mely szeptember 5-én kelt útra és a Boszna völgyet folytonos csatározások közepette az ellenségtől teljesen megtisztította. A 4-dik hadtest Samácznál szeptember 14-én átkelt a Száván és folytonos harcok közt Tuzlán, Gradacsaczon és Brस्कán át az erdős Majevicza hegységbe hatolt, hol az arnauták seregét szeptember 21-én megverte s a Gracsanicza felől előnyomuló 3-dik hadtesttel egyesült. Ezzel az ellenállás a Poszavinában meg volt törve, Kelet-Boszniát pedig a 4-ik hadtest megszállotta és lefegyverezte. A 3-dik hadtest Tuzlánál egy hadosztályt hagyott hátra, a másik kettővel pedig Szarajevo felé vonult. Szeptember vége felé a felső Drinavölgy Muktija effendi és Ibrahim bég bandáitól is megtisztított. E közben az 5-dik hadtest a 36-dik hadosztálylyal egyesülve, a Nyugat-Boszniában és Északi-Herczegovinában keletkezett ellenállást is megtörte, mely leginkább Livno bevételének volt köszönhető (szeptember 28.) Bosznia észak-nyugoti része, a boszniai Krajina, vagy Török-Horvátország okozta a legnagyobb nehézségeket. Bihácsot csak szeptember 18-án vették be és csak több napig tartó küzdelem után sikerült a felkelőket az Unnától északra elterülő erdős fennsíkokról elűzni. Kladus hegyi erőd volt legutolsó menedékhelyük és minden fölszólítást visszautasítottak, mignem igen nagy élelem hiány állott be. Az erőd október 20-án kapitulált, minek folytán Bosznia teljesen meg volt hódítva. Herczegovinában szeptemberben néhány ütközet fordult elő, melyek a klobuki sziklavár átadásával végződtek (szeptember 28.).

Ezen két természeti szépségekben gazdag, gyönyörű tartomány tehát, 415 évig tartó ozmán rabszolgaság után, az osztrák-magyar birodalom tényleges birtokába jutott, hogy itt a Habsburgház dicső uralkodása alatt szebb és szerencsésebb jövőnek nézzen elébe.
